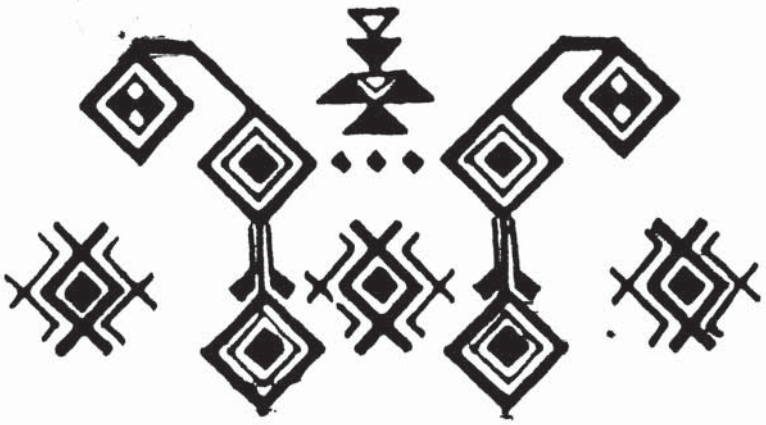
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

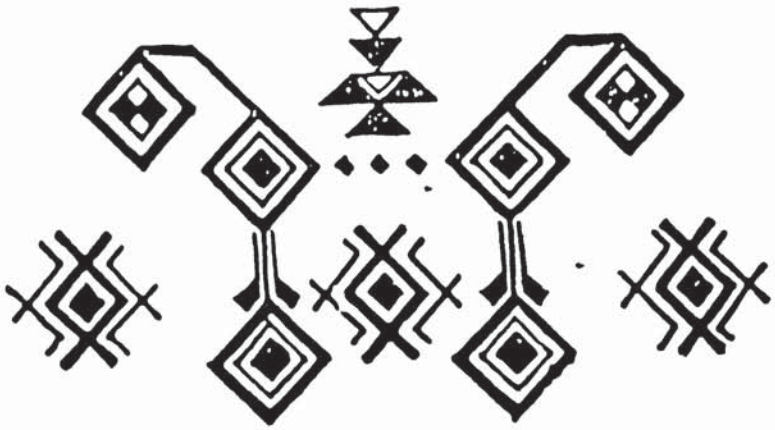

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1983

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1983

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΤΟΜΟΣ Ε'

Ἰωάννινα 1983

Σύνταξη

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Ἐξώφυλλο καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

Οἱ φωτογραφίες ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἑνότητα
«Παλιὰ Γιάννινα», εἶναι τοῦ ἐρασιτέχνη φωτογράφου

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΕΡΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τιμὴ τεύχους Δρχ. 300

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1983

1	Σάββατ.	+ *Περιτ. Ἰ. Χριστοῦ, Βασιλ. Μ.* (ἀργία)
2	Κυριακή	+ Προεόρτ. Θεοφανείων, Συλβέστρου Ρωμ.
3	Δευτέρα	Μαλαχίου προφ., Γορδίου μάρτυρος
4	Τρίτη	Τῶν 70 ἀποστόλων, Θεοκτίστου ὁσίου
5	Τετάρτη	Παρ. Θεοφανείων (νηστεία), Θεοπέμπτου
6	Πέμπτη	+ *Τὰ ἅγια Θεοφάνεια* (ἀργία)
7	Παρασκ.	+ Ἰωάννου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ
8	Σάββατ.	Γεωργίου Χοζεβίτου ὁσ., Δομνίκης ὁσ
9	Κυριακή	+ Πολυευκτου μάρτ., Εὐστρατίου ὁσίου
10	Δευτέρα	Γρηγορίου ἐπισκ. Νύσσης, Δομετιανοῦ ἐπ.
11	Τρίτη	+ Θεοδοσίου Κοινοβιάρχου, Βιταλίου ὁσ.
12	Τετάρτη	Τατιανῆς διακονίσσης, Εὐθυμίας μάρτ.
13	Πέμπτη	Ἑρμύλου καὶ Στρατονίκου μαρτύρων
14	Παρασκ.	Τῶν ἐν Σινᾷ καὶ Ραϊθῷ ἀναιρ. Πατέρ.
15	Σάββατ.	Παύλου Θηβαίου, Ἰωὰν Καλυβίτου ὁσ.
16	Κυριακή	+ Προσκύνησις ἁλύσεων ἀποστ. Πέτρου
17	Δευτέρα	+ Ἀντωνίου τοῦ μεγ., Γεωργίου Ἰωαννιν.
18	Τρίτη	+ Ἀθανασίου, Κυρίλλου πατρ. Ἀλεξάνδρ.
19	Τετάρτη	Μακαρίου, Ἀρσενίου Ἀρχιεπ., Μάρκου
20	Πέμπτη	+ Εὐθυμίου ὁσ. τοῦ μεγ., Ζαχαρίου νεομ.
21	Παρασκ.	Μαξίμου ὁμολογ., Νεοφύτου, Ἁγνῆς μ.
22	Σάββατ.	Τιμοθέου ἀπ., Ἀναστασίου Πέρσου
23	Κυριακή	+ Κλήμεντος ἐπ. Ἀγκύρας, Ἀγαθαγγέλου
24	Δευτέρα	Ξένης, ὁσίας, Βαβύλα Ἱεροσ., Φίλωνος ἐπ.
25	Τρίτη	+ Γρηγορίου Θεολόγ. Ἀρχιεπ. Κων/λεως
26	Τετάρτη	Ξενοφῶντος ὁσ., Ἀνανίου, Ἀμωνᾶ ὁσίου
27	Πέμπτη	Ἰωάννου Χρυσοστ. ἐπὶ ἀνακ. λειψάνων
28	Παρασκ.	Ἐφραὶμ τοῦ Συρου, Χάριτος μάρτυρος
29	Σάββατ.	Ἰγνατίου Θεοφόρου ἀνακ. λειψάνων
30	Κυριακή	+ *Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν* (σχολικὴ ἑορτή)
31	Δευτέρα	+ Κύρου καὶ Ἰωάννου Ἀναργύρων

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1983

1	Τρίτη	+ Προεόρτιος Ὑπαπαντῆς, Τρύφωνος μ.
2	Τετάρτη	+ *Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*
3	Πέμπτη	Συμεὼν τοῦ Θεοδόχου, Ἄννης προφήτιδ.
4	Παρασκ.	Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἀβραμίου
5	Σάββατ.	Ἀγάθης μ., Θεοδοσίου ὁσ., Πολυεύκτου
6	Κυριακή	+ Βουκόλου Σμύρνης, Φωτίου πατρ. Κων.
7	Δευτέρα	Παρθενίου ἐπισκ. Λαμψάκου, Λουκᾶ ὁσ.
8	Τρίτη	Θεοδώρου στρατηλ., Ζαχαρίου προφήτου
9	Τετάρτη	Νικηφόρου μάρτ., Μαρκέλλου, Παγκρατ.
10	Πέμπτη	+ Χαραλάμπους ἱερομ., Ἐνναΐλὰ παρθεν.
11	Παρασκ.	Βλασίου ἱερομάρτ., Θεοδώρας Αὐγούστης
12	Σάββατ.	Μελετίου Ἀντιοχ., Ἀντωνίου Κων/λεως
13	Κυριακή	+ Μαρτινιανοῦ, Ἀκύλα, Πρισκίλης
14	Δευτέρα	Ἀθξεντίου καὶ Μάρωνος τῶν ὁσίων
15	Τρίτη	Ὀνησίμου ἀποστόλου, Εὐσεβίου ὁσίου
16	Τετάρτη	Παμφίλου μ., Φλαβιανοῦ ἀρχιεπ. Κωνστ.
17	Πέμπτη	Θεοδώρου Τήρων., Μαρκιανοῦ, Πουλχερ.
18	Παρασκ.	Λέοντος πάπα Ρώμης, Ἀγαπητοῦ ἐπισκ.
19	Σάββατ.	+ Ἀρχίππου ἀπ., Φιλήμ. Ἀπφίας Ἀθηναίας
20	Κυριακή	+ Λέοντος ἐπ. Κατάνης, Βησσαρίωνος
21	Δευτέρα	Τιμοθέου ὁσ., Εὐσταθίου ἀρχ. Ἀντιοχ.
22	Τρίτη	Τῶν ἐν τοῖς Εὐγενίου μαρτ., Ἀνθούσης μ.
23	Τετάρτη	Πολυκάρπου ἐπ. Σμύρνης, Πολυχρον. ὁσ.
24	Πέμπτη	+ Εὑρεσις Τιμίας Κεφαλῆς Προδρόμου
25	Παρασκ.	Ταρασίου ἀρχιεπ., Μαρκέλλου ἐπ. Κύπρου
26	Σάββατ.	Πορφυρίου ἐπισκ., Φωτεινῆς Σαμαρείτιδ.
27	Κυριακή	+ Τελ.-Φωρ. (ἀρχ. Τρ.), Προκοπίου
28	Δευτέρα	Βασιλείου ὁμολογητοῦ, Νέστορος μάρτ.

ΜΑΡΤΙΟΣ 1983

1	Τρίτη	Εὐδοκίας ὁσιομάρτ., Δομνίνης ὁσίας
2	Τετάρτη	Ἡσυχίου μαρτ., Εὐθυμίας, Θεοδότου ἱερ.
3	Πέμπτη	Εὐτροπίου, Κλεονίκου, Βασιλίσκου μαρτ.
4	Παρασκ.	Ἐρχομὸς ὁσ. τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ, Ἰουλιανῆς
5	Σάββατ.	Κυρίνος, Ἀγριππίου, Μάρκου ὁσκητοῦ
6	Κυριακή	+ Τῶν Ἁγίων, τῶν ἐν Ἀμορίῳ 42 μ.
7	Δευτέρα	Τῶν ἐν Χερσῶνι ἐπισκοπησάντων
8	Τρίτη	Θεοφύλακτου Νικομηδείας, Ἔρμου ἁπ.
9	Τετάρτη	+ Τῶν ἐν Σεβαστείᾳ ἁγίων 40 μαρτύρων
10	Πέμπτη	(Συναξαρ.). Κυδράτου μάρτυρος
11	Παρασκ.	Σωφρονίου ἀρχιεπ., Θαυμᾶ Ἱερεμίου μ.
12	Σάββατ.	+ *Ψυχοσυββάτων*, Θεοφάνους ὁμολ.
13	Κυριακή	+ Ἡσ. Ἀποκριῶν, Νικηφόρου Κων/λεως
14	Δευτέρα	Βενεδίκτου ὁσ., Τριαχημένης ὁμολογ.
15	Τρίτη	Ἀγαπίου μαρτ., Ἀριστοβούλου, Νικάνδρ.
16	Τετάρτη	Σαββάτου, Ἰωσιανοῦ μ., Χριστοδούλου
17	Πέμπτη	Ἀγαθοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ ὁσίου
18	Παρασκ.	Κυρίλλου Ἱεροσολ., Ἀνανίου θαυμ.
19	Σάββατ.	Χρυσάνθου καὶ Δαρείας μαρτύρων
20	Κυριακή	+ *Ἡσ. Τεσσαρακ. Τῶν ἐν μ. ᾍδῃ Σαβ. Π.*
21	Δευτέρα	*Καθ. Δευτέρα* (Ξ΄). Ἰακώβου ὁσ. τοῦ ὁμ.
22	Τρίτη	Βασιλείου Ἱεροσ., Καλλινίκης μαρτ.
23	Τετάρτη	Νικάνορος μαρτύρου καὶ 199 μαθητῶν
24	Πέμπτη	Προκοπίου, Εὐαγγελισμοῦ Ἀρτεμονος
25	Παρασκ.	+ *Α΄ Χαιρετ. Εὐαγγ. Θεοτόκου* (ἀργία)
26	Σάββατ.	+ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ, Θεοδώρου Τήρ.
27	Κυριακή	+ *Α΄ Νηστ. Ὀρθοδοξίας*, Ματρώνης
28	Δευτέρα	Ἰωάννου ὁσίου τοῦ νέου Ἡρωϊτῶν
29	Τρίτη	Μαρκιανοῦ ἐπισκ. Ἀρεθουσῶν, Ἰωσὴφ μ.
30	Τετάρτη	Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, Εὐθυμίου,
31	Πέμπτη	Ὑπατίου ἱερομ. ἐπ. Γαγγρῶν Ἀκακίου

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1983

1	Παρασκ.	+ *Β΄ Χαιρετ.*, Μαρίας τῆς Αἰγυπτ., Γερον.
2	Σάββατ.	Τίτου ὁσ., Θεοδώρας παρθενομάρτυρος
3	Κυριακή	+ *Β΄ Νηστ.*, Γρηγ. Παλαμᾶ, Νικήτα ὁσ.
4	Δευτέρα	Γεωργίου ὁσίου ἐν Μαλεῴ
5	Τρίτη	Κλαυδίου, Διοδώρου, Ζήνωνος μ.
6	Τετάρτη	Εὐτυχίου Κων/πόλεως, Πλατωνίδος
7	Πέμπτη	Καλλιοπίου μάρτ., Γεωργίου ἐπ. Μυτιλήν.
8	Παρασκ.	+ *Γ΄ Χαιρετ.*, Ἡρωδίωνος, Ἀγάβ. τῶν 70
9	Σάββατ.	Εὐψυχίου μάρτυρος τοῦ ἐν Καισαρείᾳ
10	Κυριακή	+ *Γ΄ Νηστ. - Σταυροπ.*, Γρηγορίου Ε΄
11	Δευτέρα	Ἀντίπα ἐπισκόπου Περγάμου
12	Τρίτη	Βασιλείου ἐπισκόπου, Παρίου ὁμολογητ.
13	Τετάρτη	Μαρτίνου πάπα Ρώμης
14	Πέμπτη	Ἀριστάρχου, Πούδη, Τροφίμου τῶν 70
15	Παρασκ.	+ *Δ΄ Χαιρετ.*, Κυρίακης μ., Λεωνίδου
16	Σάββατ.	Ἀγάβης, Εἰρήνης, Χιονίας μαρτύρων
17	Κυριακή	+ *Δ΄ Νηστ.*, Ἰωάν. Κλίμακος, Σιμεὼν
18	Δευτέρα	Ἰωάννου καὶ Ἀθανασίας ὁσίων
19	Τρίτη	Παφνουτίου ἱερομ., Σωκράτους μάρτ.,
20	Τετάρτη	+ Μ. Κανών, Θεοδώρ. Τριχινᾶ, Ζωκᾶ
21	Πέμπτη	Ἰανουαρίου, Ἀλεξάνδρας, Μαξιμιανοῦ
22	Παρασκ.	+ *Ἀκαθ. Ὕμνος*, Θεοδώρου, Νεαρχου
23	Σάββατ.	+ Σάββατ. Ἀκαθίστου, Γεωργίου Τροπ.
24	Κυριακή	+ *Ε΄ Νηστ.*, Μαρίας Αἰγ., Ἐλισσαίου, Σάββα
25	Δευτέρα	Μάρκου Εὐαγγελιστ., Μακεδονίου, Νίκης
26	Τρίτη	Βασιλέως Ἱεροσολ., Γλυκερίας, Νέστορος
27	Τετάρτη	Συμεὼν ἐπισκόπου, Παπύλιονος
28	Πέμπτη	Τῶν ἐν Κυζίκῳ 9 μαρτύρων
29	Παρασκ.	Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου ἐκ τῶν 70
30	Σάββατ.	+ Ἐγερ. Λαζάρου, Ἰακὼβ ἀπ., Ἀργυρῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΑΪΟΣ 1983

1	Κυριακή	✦ *Των Βαΐων* Ἱερομ. Ἀσκητ. Ἐθνῶν
2	Δευτέρα	✦ *Μ. Δευτ.*, Ἰωσὴφ Πανν. Ἀθανασίου μ
3	Τρίτη	✦ *Μ. Τρίτη* Ἰω. Παμπ. Τιμοθέου Μαρ.
4	Τετάρτη	✦ *Μ. Τετάρτη* Πελαγ. μ. Ἰακώβου ἀπ.
5	Πέμπτη	✦ *Μ. Πέμπτη* Ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος
6	Παρασκ.	✦ *Μ. Παρασκ.* Ἁγ. Εἰρήνη (Ἡλιοφαγία)
7	Σάββατ.	✦ *Μ. Σάββατ.* Ἀν. φωτὸς Γ. Στυλιαν.
8	Κυριακή	✦ *Τοῦ Ἁγίου Πάσχα.* Ἰωάν. Θεολόγου
9	Δευτέρα	✦ *Διακ. Γενεσίων Τῇ* Ἡσαΐᾳ Χριστοφ.
10	Τρίτη	✦ *Διακαινη.* Ραφαὴλ Νικολάου Ἱερέως
11	Τετάρτη	Μεσιν. Ἱερομ. Ἀνθίμου Μητροπ. Ἰω.
12	Πέμπτη	Ἐπιφανίου Ἐπ. Κύπρου Ἱερομ.
13	Παρασκ.	✦ *Ζωοδόχ. Πηγῆς.* Γλυκερία; μ. Σεργίου
14	Σάββατ.	Ἰακώβου μαρτ. τοῦ ἐν Κιφ Θηραιοντος;
15	Κυριακή	✦ *Ἀπ. Θωμᾶ* Παχωμίου Ἀχιλλίου
16	Δευτέρα	Θεοδώρου ἐπ. ἡγουμ. Νικασίου Μισν.
17	Τρίτη	Ἀνθρωπίνη σε. Ἰωάννης, ἀθανασίων
18	Τετάρτη	Πέτρου, Διονυσίου Ἡρακλείου Κλεον.
19	Πέμπτη	Πατρικίου Ἱεραποστόλου; Πανσεληνος
20	Παρασκ.	Νικηφόρου Μητρ. Λέσβ.; ἀνατ. ἀστρων
21	Σάββατ.	✦ *Κωνσταντίνου και Ἑλένης*, ισαποστ.
22	Κυριακή	✦ *Των Μυροφόρων* Βασιλείων Παπάζου
23	Δευτέρα	Μεγάλη ἑνιαυ. Συναξάρι ἁγιασμένων
24	Τρίτη	Σεμνοῦ Λαβίσ. τοῦ ἐν Θηβαΐδι ἀγίου
25	Τετάρτη	✦ *Ἁγ. Γεωργίου;* Ἰω. Ἀναφωνή; Ἰωάν. Πρόδρ.
26	Πέμπτη	Κλεόπα και Λουκᾶ τῶν ἐν Ἀλ. ἁγ.
27	Παρασκ.	Ἑλλάδος Ἰωάννου τοῦ Ρώσσου
28	Σάββατ.	Ἐπτάμυρα, Ἱερομαρτ. ἑνιαυ. Μελετίου;
29	Κυριακή	✦ Τῶν Παραλυτικῶν Θεοδόσιος; Οὐδενικοῦ
30	Δευτέρα	Ἰακώβου ἀδελφοθ. μονῆς; Δαλματίου
31	Τρίτη	Ἑρμύλου μαρτυρος; Πετρονιλλα;

ΙΟΥΝΙΟΣ 1983

1	Τετάρτη	✦ Μεσοπεντηκ. Ἰουστίνου μ. τοῦ Φιλοσ.
2	Πέμπτη	Νικηφόρου ὁμολ. Δημητρίου Κωνστ.
3	Παρασκ.	Λουκιλλιανου Πανλής; μαρτύρων
4	Σάββατ.	Μηνοφανους Κωνστ.; Μάρθας; Μαρ.
5	Κυριακή	✦ Τῆς Σαμαρειτίδος Διορθώσεις τῆ Τρ.
6	Δευτέρα	Ἰωάννου Ἀπολλ. Θεσσαλονίκης
7	Τρίτη	Θεοδότου Ἀνεψιᾶς; Ἐρημίδος; μαρτυρος
8	Τετάρτη	Θεοδώρου στρατηλατου ἐξ ἀν. λειψανων
9	Πέμπτη	Κυριλλου ἀρχιεπισκ. Ἀλεξανδρείας;
10	Παρασκ.	Ἀλεξάνδρου και Ἀντωνίνης μαρτύρων
11	Σάββατ.	Βαρθολομαίου και Βαρνάβα ἀποστ.
12	Κυριακή	✦ Τοῦ Τριῴου. Ὀνουφρίου Πέτρου τοῦ
13	Δευτέρα	Ἀστερίου; Θεοδώρου μαρτύρων
14	Τρίτη	Ἐλισσαίου τροφ. Μεθοδίου Κωνστ.
15	Τετάρτη	✦ Ἀγιοῦ Εὐρπ; Πασχ. Ἀρμ.; τρητ.
16	Πέμπτη	✦ *Τῆ.* Ἀναλήψεως; Τερπνος ἐπ. Ἀρκαδ.
17	Παρασκ.	Ἰσαύρου Μανουηλ. Σαβελ και Ἰσμαηλ
18	Σάββατ.	Λεοντίου και Θεοδότου μαρτύρων
19	Κυριακή	✦ *Ἁγ. Πνεύ. Ἡ Πατ.*, Ἰουδα Θεοδώρου
20	Δευτέρα	Μεθοδίου Ἱεροσολ. ἑνιαυ. Παταρων
21	Τρίτη	Ἰουλιανου μ. Ταρσοῦ. Παχωμίου νεου
22	Τετάρτη	Ἐπιφανίου Ἱερομ. ἑνιαυ. Ζήνωνος, Ζηνα
23	Πέμπτη	✦ Ἀγριππίνης; και Ἀφροδισίου μαρτ.
24	Παρασκ.	✦ Γενεσίων Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου
25	Σάββατ.	✦ Ψυχοσαββ. Φεβρωνίας; Ὑδροντων
26	Κυριακή	✦ *Τῆς Πεντηκοστῆς.* Δεκάτη ἀπ. Ἰωάν. Θ.
27	Δευτέρα	✦ *Ἁ. Πνεύματος.* Σαμψὼν ἀπ. Ἰωαννίου
28	Τρίτη	Κύρου και Ἰωάννου Ἀναργ. ἐπ. ἀν. λειψ.
29	Τετάρτη	✦ *Πέτρου και Παύλου ἀποστόλων*
30	Πέμπτη	✦ *Συναξις των Ἁγίων Δώδεκα Ἀποστόλων*

ΙΟΥΛΙΟΣ 1983

1	Παρασκ.	✦ *Κοσμᾶ και Δαμιανου θαυμ.* Ἀναργυρ.
2	Σάββατ.	✦ Κατάθ. Ἐσθῆτος Θεοτόκου ἐν Βλαχέρν.
3	Κυριακή	✦ *Ἁγ. Πάντων.* Ὑακινθίνη μαρτ.
4	Δευτέρα	Ἀνδρέου Κρήτης; Λουκιανοῦ; μ. Δονατου
5	Τρίτη	✦ Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ Ἰωαννάδου
6	Τετάρτη	Σιωπὴ τοῦ μεγάλου Φιλίππου; Ἀρχιπ.
7	Πέμπτη	✦ Θωμᾶ τοῦ ἐν Μαλεΐνῳ Κυπριακῆς; μεγάλ.
8	Παρασκ.	Προκοπίου μεγαλομ. Θεσσαλίου Νικηφόρ.
9	Σάββατ.	Παγκρατίου ἑνιαυ. Τεκμηρίνης; Σισιλίας;
10	Κυριακή	✦ Τῶν ἐν Νικοπόλει Ἁγίων; 49 μ.
11	Δευτέρα	✦ Εὐφημίας μεγαλομ. Ὀλίγας; Ρωσσίδος;
12	Τρίτη	Πρόκλου και Ἱλαρίου μαρτ. Βιζύης;
13	Τετάρτη	Ἀρχαγγ. Γαβριήλ. Στεφάνου ὁσ. Σαββαΐτ.
14	Πέμπτη	Ἀκύλα ἀποστόλου. Νικοδήμου Ἀγιορειτ.
15	Παρασκ.	Κυρίκου και Ἰουλίτης μαρτύρων
16	Σάββατ.	Ἀθηναγόρου Ἱερομ. Φαύστου Ἀντιοχ.
17	Κυριακή	✦ *Ἁγ. Κύρ. Θ. Πατ. Δ. οἰκ. Σ. Μυρτ.*
18	Δευτέρα	Αἱμιλιανοῦ. Ὑακινθου Παιονίου μαρτυρ.
19	Τρίτη	Μακρίνης; και Διον. των ὁσίων
20	Τετάρτη	✦ Ἠλιοῦ Θεσβίτου τοῦ προφήτου
21	Πέμπτη	Συμεὼν τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ. Ἰωάννου
22	Παρασκ.	✦ Μαρία; Μαγδαληνὴ Μυροφόρος; ὁσ.
23	Σάββατ.	Φωκᾶ Ἱερομ. Ἁγία; Πελαγία; ἐν Τήνῳ
24	Κυριακή	✦ Χριστίνης μεγαλομ. Καπετωνος. Ὑμεν.
25	Δευτέρα	Κοιμ. Ἁγ. Ἄννης; Ἑπταεβδ.;
26	Τρίτη	✦ *Παρασκευῆς ὁσιομαρτ.*, Ἑρμύλαου
27	Τετάρτη	✦ Παντελεήμονος μεγαλομαρτ. Ἰαματικοῦ
28	Πέμπτη	Προχόρου. Νικάνορος. Τιμωνος. Παρμενᾶ
29	Παρασκ.	Καλλινίκου και Θεοδότης μαρτύρων
30	Σάββατ.	Σίλα. Ἀνδρονίκου. Κρησκεντος
31	Κυριακή	✦ Ἑβδομήκοντα διακ. Ἰωσὴφ ἀπὸ Ἀριμ.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1983

1	Δευτέρα	✦ Προκὸπ Τ. Στεφάν. (ἀρχ. νηστ.)
2	Τρίτη	Στεφάνου Πρωτομάρτ. ἑνιαυ. λιτῶν
3	Τετάρτη	Ἰακώβου Δεκαπόλεως Φανεύτου Σαλαμ.
4	Πέμπτη	Ἁγίων 7 παίδων ἐν Ἐφέσῳ Ἐλάσσονος
5	Παρασκ.	Προκοπίου Μετανοίας. Εὐφημίου μάρτ.
6	Σάββατ.	✦ *Μεταμορφώσ.* τοῦ Σωτῆρος; (ἐπὶ σαρ.
7	Κυριακή	✦ Δομετίου ὁσιομ. Νικάνορος Θεοδώρ.
8	Δευτέρα	Αἰμιλιανοῦ ἐπ. Κυζίκου Τριανταφ.
9	Τρίτη	Ματθία ἀποστ. Μαρκ. Πατρικίας;
10	Τετάρτη	Λαυρεντίου τοῦ ἀρχιδιακ. Ἰεροσολύμων μ.
11	Πέμπτη	Εὐέλπιδος μ. Ἀνανίου Θανμ. ἀγ. Σπυρίδωνος
12	Παρασκ.	Φωτίου και Ἀνικήτου των μαρτύρων
13	Σάββατ.	Ἀποδόσις; Μεταμορφ. Μαθρικ. Ἀρκαδ.;
14	Κυριακή	✦ Προεόρτ. Κοιμ. Θεοτόκου. Μεγάλου σ.
15	Δευτέρα	✦ *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου* (ἀργία)
16	Τρίτη	Ἁγ. Μανουήλου Ἀδριανοῦ Νέων ἐν Πάρῳ
17	Τετάρτη	Μυρωνᾶς. Στρατωνος. Εὐτυχιανοῦ μαρτ.
18	Πέμπτη	Φλώρου και Λαύρου των μ. Ἀρμενίων
19	Παρασκ.	Ἀνδρέου μ. τοῦ στρατηλ. και των 2593 μ.
20	Σάββατ.	Σαμωνᾶ ἱερομ. Φωτεινῆς; Ἡλιοδώρου μ.
21	Κυριακή	✦ Θεοδώσιου ἀδ. Βάσσης και τέκνων αὐτ.
22	Δευτέρα	Ἀγαθωνικου μάρτυρος και των σὺν αὐτῷ
23	Τρίτη	✦ *Ἁγ. Καὶ Θεοτόκου.* Εἰρήναιου
24	Τετάρτη	Διονυσίου Ἀλ. Ἐφτυχοῦς; Ἱερομ. Κυριακ.
25	Πέμπτη	Βαρθολομαίου ἐπ. ἀν. λειψ. Τίτου ἀδ.
26	Παρασκ.	Ἀδριανοῦ μάρτυρος. Ναταλίας; ὁσ.
27	Σάββατ.	Ποιμένος ὁσ. Φανουρίου μεγαλομάρτ.
28	Κυριακή	✦ Μωυσέως ὁσίου τοῦ Ἀβισαίου. Διορθ.
29	Δευτέρα	✦ Ἀποτ. Κεφαλῆς Ἰωάν. Πρόδρ. (νηστ.)
30	Τρίτη	Ἀλεξάνδρου και Παύλου ἀρχιεπ. Κωνστ.
31	Τετάρτη	✦ Ἀνάμν. Κατάθ. Τ. Ζώνης Θεοτόκου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1983

1 Πέμπτη	+ Ἀρχὴ τῆς (ΣΤ) Ἰνδικτου. Συμεών Στ.
2 Παρασκ.	Μάμαντος μάρτυρος. Ἰωάννου νηστευτοῦ
3 Σάββατ.	Ἀνθίμου ἐπισκ. Νικομηδείας. Θεοκτίστου
4 Κυριακή	+ Βαβύλα ἱερομ., Ἑρμιόνης, Μωϋσέως
5 Δευτέρα	Ζαχαρίου προφήτου πατρὸς Προδρόμου
6 Τρίτη	+ Ἀνάμν. θαύματος ἀρχιστρ. Μιχαὴλ
7 Τετάρτη	Προεόρτιος Γεννήσεως Θεοτόκου
8 Πέμπτη	+ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου
9 Παρασκ.	Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης, Σεβηριανοῦ μάρτ.
10 Σάββατ.	Μηνοδώρας, Μητροδώρας, Νημφοδώρας
11 Κυριακή	+ Θεοδώρας ὁσ., Εὐανθίας, Διοδώρου μ
12 Δευτέρα	Ἀπόδ. Γεννήσεως Θεοτόκου, Αὐτονόμου
13 Τρίτη	Προεορτ. Τιμ. Σταυροῦ, Κορνηλίου ἑκατ.
14 Τετάρτη	+ *Ὕψωσις Τιμίου Σταυροῦ* (νηστεια)
15 Πέμπτη	Νικήτα μεγαλομ., Φιλοθέου, Πορφυρίου
16 Παρασκ	+ Εὐφημίας μεγαλομ., Μελιτηνῆς μάρτ.
17 Σάββατ.	+ Σοφίας, Πίστεως, Ἐλπίδος, Ἀγάπης μ.
18 Κυριακή	+ Ἀριάδνης μάρτ., Εὐμενίου, Γορτύνης
19 Δευτέρα	Τροφίμου, Σαββατίου, Δορυμέδοντος
20 Τρίτη	+ Εὐσταθίου μεγαλομάρτ. καὶ συν αὐτῷ
21 Τετάρτη	Ἀπόδοσις Τιμίου Σταυροῦ, Κοδράτου
22 Πέμπτη	Φωκᾶ ἱερομάρτ., Μαρτίνου μάρτυρος
23 Παρασκ.	+ Σύλληψις Ἰωάν. Προδρ., Ξανθίππης
24 Σάββατ.	+ Παναγίας Μυρτιδιωτ. (Κυθήρων)
25 Κυριακή	+ Εὐφροσύνης ὁσίας, Παφνουτίου μάρτ.
26 Δευτέρα	+ Μετάστασις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
27 Τρίτη	Καλλιστράτου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ 49 μαρτ.
28 Τετάρτη	Χαριτωνος ὁμολογ., Βαρουχ προφήτου
29 Πέμπτη	Κυριακοῦ ἀναχωρητοῦ, Τρυφωνος μ.
30 Παρασκ.	Γρηγορίου ἱερομάρτ. ἐπισκ. Ἀρμενίας

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1983

1 Σάββατ.	Ἀνανίου ἀποστ., Ρωμανοῦ μελῳδοῦ
2 Κυριακή	+ Κυπριανοῦ ἱερομ., Ἰουστίνης παρθεν.
3 Δευτέρα	Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Θεαγένους
4 Τρίτη	Ἱεροθέου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, Δομνίνης
5 Τετάρτη	Χαριτίνης καὶ Μαμέλχθης μ., Κοσμᾶ ὁσ.
6 Πέμπτη	Θωμᾶ ἀποστόλου, Ἐρωτηίδος μαρτ.
7 Παρασκ.	Σεργίου καὶ Βάκχου μαρτ., Ἰωαν. ἐρημ.
8 Σάββατ.	Πελαγίας τῆς ὁσιας, Ταισίας ὁσιας
9 Κυριακή	+ Ἰακώβου Ἀλφαίου, Ἀνδρονίκου
10 Δευτέρα	Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας τῶν μαρτύρων
11 Τρίτη	Φιλίππου Διακόνου, Θεοφάνους Γραπτ.
12 Τετάρτη	Πρόκου, Ταραχου, Ἀνδρονίκου μαρτυρ.
13 Πέμπτη	Καρπου καὶ Παπύλου τῶν μαρτύρων
14 Παρασκ.	Ναζαριου, Γερβασίου μαρτ., Κοσμᾶ ἐπ.
15 Σάββατ.	Λουκιανοῦ μάρτυρος, Σαβινου, Βαρσου
16 Κυριακή	+ Ἁγ. Θεοφ. Πατέρ. Ζ' οἰκ. Συν., Λογγιν.
17 Δευτέρα	Ἀνδρέου τοῦ ἐν Κρίσει, Ὡσηὲ προφητου
18 Τρίτη	+ Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελ., Εὐφροσυνης
19 Τετάρτη	Ἰωὴλ προφήτου, Οὐάρου μαρτυρος
20 Πέμπτη	+ Ἀρτεμίου μ., Ματρώνης, Γερασίμου
21 Παρασκ.	Ἰλαρίωνος μεγάλ., Γαΐου, Σωκράτους
22 Σάββατ.	Ἀβερκιου, Ἁγιων 7 παίδων ἐν Ἐφέσῳ
23 Κυριακη	+ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου α' ἐπ. Ἱεροσ.
24 Δευτερα	Ἀρέθα μάρτ. καὶ συν αὐτῷ, Σεβαστιανῆς
25 Τρίτη	Μαρκιανοῦ, Μαρτυρίου μ., ἁγ. Ταβιθᾶς
26 Τετάρτη	+ *Δημητριου μεγαλομάρτ. Μυροβλήτου*
27 Πεμπτη	Νιστορος μαρτυρος, Κυριακοῦ, Ἡρακλῆς
28 Παρασκ.	+ *Ἁγ. Σκέπης (ἐπ. ἑλληνοιταλ. πολ.) (ἐξ.)*
29 Σάββατ.	Ἀναστασίας Ρωμαίας, Ἀβραμίου ὁσ.
30 Κυριακή	+ Ζηνοβίου καὶ Ζηνοβίας, Κλεόπα ἀπ.
31 Δευτέρα	Στάχυος, Ἀπελλοῦ, Ἀμπλίου, Οὐρβανοῦ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1983

1 Τρίτη	+ Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ θαυμ. Ἀναργύρ.
2 Τεταρτη	Ἀκινδυνου, Πηγασίου, Ἀφθονίου κ.λπ. μ.
3 Πέμπτη	Ἀκεψιμᾶ μ., ἐγκ. Ναοῦ Ἁγ Γεωργιου Τρ.
4 Παρασκ.	Ἰωαννικίου μεγ., Νικανδρου, Ἑρμαίου μ.
5 Σαββατ.	Γαλακτιωνος καὶ Ἐπιστημης μαρτ.
6 Κυριακη	+ Παύλου ἀρχιεπ. Κων/λεως ὁμολογητοῦ
7 Δευτέρα	Τῶν ἐν Μελιτηνῇ 33 μαρτυρων
8 Τριτη	+ *Ἀρχιστρατήγων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ*
9 Τεταρτη	+ Ὀνησιφόρου, Ματρώνης, Νεκταρίου
10 Πέμπτη	Ὀλυμπᾶ, Σωσιπάτρου ἀποστ., Ὀρέστου
11 Παρασκ	Μηνᾶ, Βικτωρος, Βικεντ., Θεοδώρ. Στουδ.
12 Σάββατ	+ Ἰωαννου Ἐλεήμονος, Νείλου ὁσ.
13 Κυριακη	+ Ἰωάννου Χρυσοστ. πατρ. Κων/λεως
14 Δευτερα	+ Φιλίππου ἀποστόλου, Κων/νου Ὑδρ.
15 Τριτη	Γουρια, Σαμωνᾶ, (ἀρχ. νηστ. Χριστ.)
16 Τεταρτη	+ Ματθαίου ἀποστόλου τοῦ Εὐαγγελιστ.
17 Πεμπτη	Γρηγορίου ἐπ. Νεοκαισαρείας θαυμ., Γεν.
18 Παρασκ.	Πλατωνος καὶ Ρωμανοῦ τῶν μαρτύρων
19 Σαββατ.	Ἀβδιου προφ., Βαρλααμ μάρτ.
20 Κυριακη	+ Προεόρτ. Εἰσοδίων, Γρηγορ. Δεκαπ.
21 Δευτερα	+ *Εἰσοδια της Θεοτοκου (ἰχθυος καταλ.)*
22 Τριτη	Φιλημονος κ.λ.π. ἀποστ., Κικιλιας μαρτ.
23 Τεταρτη	Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, Γρηγορίου Ἀκραγ.
24 Πεμπτη	Κλήμεντος πάπα Ρωμης, Πέτρου Ἀλεξαν.
25 Παρασκ	+ Αἰκατερίνης μεγαλομ., Μερκουρίου μ.
26 Σαββατ.	Στυλιανοῦ Παφλαγ., Νικωνος μετανοειτε
27 Κυριακη	+ Ἰακώβου Πέρσ. μεγαλομ. Ναθαναηλ.
28 Δευτερα	Στεφάνου ὁσιομ. τοῦ νέου, Ἱερηναρχου μ.
29 Τριτη	Πετραμώνου καὶ Φιλουμένου μαρτύρων
30 Τετάρτη	+ *Ἀνδρέου ἀποστόλου τοῦ Πρωτοκλ.*

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1983

1 Πέμπτη	Ναοῦμ τοῦ προφήτου, Φιλαρέτου ὁσίου
2 Παρασκ.	Ἀββακοὺμ προφήτου, Μυρόπης μάρτυρ.
3 Σάββατ.	Σοφονίου προφ., Θεοδούλου ὁσ., Ἀγγελή
4 Κυριακή	+ *Βαρβάρας μεγ.*, Ἰωάν. Δαμασκηνοῦ
5 Δευτέρα	+ *Σάββα ἡγιασμ.*, Νεκταρίου, Διογένους
6 Τρίτη	+ *Νικολάου ἐπισκ.*, Μύρων Λυκίας θαυμ.
7 Τετάρτη	Ἀμβροσίου ἐπ. Μεδιολάνων, Γερασ. Εὐδ.
8 Πέμπτη	Παταπίου ὁσίου, Σωφρονίου, Σωσθένους
9 Παρασκ.	+ Σύλληψις Θεοτόκου ὑπὸ ἁγίας Ἄννης
10 Σάββατ.	Μηνᾶ Ἑρμογένους, Εὐγράφου μαρτύρων
11 Κυριακή	+ Ἁγ. Προπατόρων, Δανιὴλ καὶ Λουκᾶ
12 Δευτέρα	+ *Σπυρίδωνος θαυματ. ἐπ. Τριμυθοῦντ.*
13 Τρίτη	Εὐστρατίου, Λουκίας, Ὀρέστου
14 Τετάρτη	Θύρσου, Φιλήμονος, Ἀπολλωνίου μαρτ.
15 Πέμπτη	+ Ἐλευθερίου ἱερομ. καὶ μητρὸς Ἀνθίας
16 Παρασκ.	Ἀγγαίου προφ., Μοδέστου, Θεοφανούς
17 Σάββατ.	+ Διονυσίου Ἀλγίνης ἐκ Ζακύνθ., Λανιὴλ
18 Κυριακή	+ Πρὸ Χριστοῦ Γεννήσεως, Σεβαστιανοῦ
19 Δευτέρα	Βονιφατίου μάρτ., Ἀγλαΐας ὁσ., Ἄρεως
20 Τρίτη	+ Ἀρχ. αἱ προεόρτ. Χριστ., Ἰγνατίου
21 Τετάρτη	Ἰουλιανῆς καὶ τῶν συν αὐτῇ 500 μαρτ.
22 Πέμπτη	Ἀναστασίας φαρμακολυτρίας
23 Παρασκ.	Ἁγ. 10 μαρτ. ἐν Κρήτῃ, Ναοῦμ ὁσίου
24 Σάββατ.	Παρεμονὴ Χριστουγέννων, Εὐγενίας μ.
25 Κυριακή	+ *Γέννησις Ἰησοῦ Χριστοῦ* (ἐξαιρετέα)
26 Δευτέρα	+ Ὑπεραγ. Θεοτ. Μαριας, Εὐθυμίου
27 Τρίτη	+ Στεφάνου Πρωτομάρτ., Θεοδώρου Τρ.
28 Τετάρτη	Τῶν ἐν Νικομηδείᾳ διαμυρίων μαρτύρων
29 Πεμπτη	Τῶν ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντων νηπίων
30 Παρασκ.	Ἀνυσίας ὁσιομ., Φιλεταίρου μάρτυρος
31 Σάββατ.	Ἀπ. Χριστουγ., Μελάνης ὁσ., Ρωμαίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἔκδοση τοῦ Ε' τόμου τοῦ «Ἠπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου» συμπίπτει μὲ μιὰ ἀποφασιστικὴ φάση τῆς ἀνοδικῆς πορείας τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, τὴ φάση τῆς ὁλοκλήρωσης τῆς ὑποδομῆς της. Γι' αὐτὸ ὁ χρόνος ποὺ πέρασε κι ὁ καινούριος ποὺ ἦρθε θ' ἀποτελέσουν σταθμὸ στὴν ἱστορία τοῦ Ἱδρύματος, ἀφοῦ θὰ ὁροθετήσουν τὸ τέρμα μιᾶς περιόδου μεστῆς ἀπὸ οὐσιαστικὰ ἐπιτεύγματα καὶ τὴν ἀφετηρία μιᾶς ἄλλης, ποὺ πιστεύω θὰ ἔχει μεγαλύτερη ἔκταση.

Σὲ γενικότερη θεώρηση μιὰ ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν πιστοποιεῖ γιὰ τὸν ἀντικειμενικὸ παρατηρητὴ δυὸ πράγματα: 1) πὼς ἡ ἀνέλιξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένη μὲ τὴν πορεία ποὺ διέγραψε ἡ ἱστορία τοῦ Ἱδρύματός μας, καὶ 2) πὼς ἡ πρόοδος ποὺ στὸ μεταξὺ συντελέστηκε δημιούργησε νέες ἀνάγκες ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀντιμετωπιστοῦν μόνο μὲ τὴν ὑπάρχουσα ὑποδομὴ τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἂν λοιπὸν στὸ ξεκίνημα τῆς ζωῆς της ἀρκοῦσε τὸ μὲ τόσους κόπους ἐπισκευασμένο γυμναστιαρχεῖο τῆς παλιᾶς Ζωσιμαίας σχολῆς κι ἀργότερα τὸ κατασκευαμένο σήμερα ἀρχοντικὸ Ἰωαννίδη, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν δραστηριοτήτων οἱ ἀνάγκες καὶ οἱ συνθῆκες ὑποχρέωναν σὲ σοβαρὴ ἀντιμετώπιση τῆς κατάστασης, ποὺ μόνο μιὰ ἐπιβλητικὴ ὑποδομὴ μὲ πλούσιες λειτουργικὲς δυνατότητες θὰ μποροῦσε νὰ πετύχει. Ἔτσι, ἱδρύθηκε τὸ Μέγαρο τῆς ΕΙΗΜ, ποὺ μέσα σὲ μιὰ εἰκοσαετία περίπου ζωντανῆς παρουσίας τοῦ Ἱδρύματος ἀνταποκρίθηκε μὲ συνέχεια καὶ συνέπεια τόσο στὶς καταστατικὲς σκοπεύσεις του, ὅσο καὶ στὶς ἀνάγκες ποὺ δημιουργήθηκαν στὴν ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα ἀπὸ τὶς δραστηριότητες ἐπιστημονικῶν καὶ πνευματικῶν φορέων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐκφρασθοῦν μὲ δικά τους μέσα.

Μαζὶ μὲ τὸ Μέγαρο ἀνεγέρθηκαν κι ἄλλα κτίρια, πάνω σὲ παραδοσιακὰ μοτίβα, ποὺ τόσο πολὺ σέβεται κι ἀξιοποιεῖ τὸ Ἵδρυμά μας. Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἡ ἀξιοποίηση καὶ προβολὴ τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Ἠπειρωτικῆς λαϊκῆς παράδοσης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξασφάλιση πόρων γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν καὶ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν καὶ διαφόρων ἐκδηλώσεων. Καὶ γιὰ νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ χρειάστηκαν συνεχεῖς καὶ ἔντονοι ἀγῶνες, κόποι καὶ θυσίες, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν βασικὲς προϋποθέσεις κάθε σοβαρῆς προσπάθειας ποὺ σέβεται τὴν ἀποστολὴ καὶ τὶς διακηρύξεις της. Χωρὶς τὴν ἐξασφάλιση οἰκονομικῶν προϋποθέσεων καὶ οἱ πιὸ ὡραῖες ἰδέες πάντοτε συνήθως στὸ κενό, μαραίνονται, ἐκφυλίζονται καὶ τελικὰ σβήνουν. Ἡ ζωὴ πιστοποιεῖ καθημερινὰ μὲ πολλὰ παραδείγματα αὐτὴ τὴν ἄποψη.

Ἕνας πλήρης ἀπολογισμὸς τῶν ἐπιτευγμάτων θ' ἀπαιτοῦσε τὴ διάθεση πολλῶν τόμων, γιατὶ ἔτσι μόνο θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπισημανθεῖ τουλάχιστον ἡ ἔκταση τῆς προσφορᾶς, μιὰ ποὺ τὸ βάθος τους, ποὺ συναρτᾶται μὲ τὸ μό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χθο καὶ τὴν ἀγωνία τῶν δημιουργῶν, εἶναι ἀδύναιο νὰ ἐκφραοιεῖ καὶ νὰ περιγραφεῖ. Ἕως διου γίνει αὐτό, ἀρκεῖ ἡ ἀναφορὰ οιὴ συνείδιοη τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς πρωτεύουσας, γιὰ τοὺς ὁποίους κοινὴ πίοιη εἶναι δτι ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηοη αὐτοῦ τοῦ τόπου, ἡ μεγαλύτερη δημιουργικὴ - ποιοτικὴ συμμετοχὴ ἀνήκει ἄμεσα ἢ ἔμμεσα οτὴν Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν.

Ἐνδεικτικὰ μόνο, γιὰ μιὰ γενικότερη κατατάξιοη ὅλων ὅοοι βρίοκονται κυρίως ἔξω ἀπὸ τὸν Ἠπειρωτικὸ χῶρο, οημειώνουμε τὰ κυριότερα ἐπιτεύγματα:

α. Συγκρότηοη τῆς ὑλικῆς ὑποδομῆς

1) Τετραώροφο Μέγαρο, στὸ ὁποῖο στεγάζονται: τὰ Γραφεῖα τοῦ Ἱδρύματος, οἱ Αἴθουσες διαλέξεων — συναυλιῶν — κινηματογραφικῶν προβολῶν, ἐκθέοεων ἔργων τέχνης, Βιβλιοθήκης, Ἀναγνωστηρίου καὶ Ἀρχείων.

2) Ὑπαίθριο Θέατρο 4.000 θέοεων, ἀντίγραφο τοῦ α' διαζώματος τῆς Δωδώνης.

3) Τριώροφη τουρκικὴ οἰκία (παλαιὸ Διδακτικὸ Ἰωαννίνων), ποὺ διαμορφώθηκε οὲ Ἠπειρωτικὸ Λαογραφικὸ Μουοεῖο.

4) Ὁ προμαχώνας «Λιθαρίτοια», ποὺ ἀναπαλαιώθηκε καὶ διαμορφώθηκε οὲ ψυχαγωγικὸ ἀνταυκτήριο.

5) Κτίριο στὸ ὁποῖο στεγάζεται μόνιμα ἔκθεοη Λαϊκῆς Ἠπειρωτικῆς Τέχνης.

6) Ψυχαγωγικὸ Κέντρο 4 αἰθουσῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ διακοομητικὴ ταυτίζεται: μὲ τὴν παράδοοη τῆς Ἠπειρωτικῆς λαϊκῆς τέχνης.

7) Τουριστικὸ παρίπτερο στὴ Δωδώνη.

β. Περιουλλογὴ ἱοτορικοῦ ὑλικοῦ

Μὲ ἐπίμονες προοπάθειες ουγκεντρώθηκε πολύτιμο ἀρχειακὸ ὑλικό, τὸ ὁποῖο μελετᾶται ἀπὸ ἐπιοτήμονες καὶ εἰδικοὺς γιὰ τὴν ἀξιοποίηοή του. Στὸ Ἀρχεῖο αὐτὸ βρίοκονται: 1) Τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. 2) Τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἰωάννου Τοαπαλέμου. 3) Ἀρχεῖο τοῦ προεπαναοταοιακοῦ ἀγώνα καθὼς καὶ τοῦ πολέμου 1912—13. 4) Ἀρχεῖο ἡμερήοιου καὶ περιοδικοῦ τύπου τῆς Ἠπείρου. 5) Ἀρχειακὸ ὑλικό, ἀναφερόμενο οτὸν Ἠπειρωτικὸ χῶρο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (ἀπὸ τοῦ 1537—1928). 6) Ἀρχεῖο τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγώνα.

γ. Συλλογὴ Λαογραφικοῦ ὑλικοῦ

Πλουοιότατο Λαογραφικὸ ὑλικὸ πάοης φύοεως ουγκεντρώθηκε ἀπὸ ὅλα τὰ διαμερίοματα τῆς Ἠπείρου. Ἔτοι: οτολές, κοομήματα, κεντήματα, ὑφαντά, ξυλόγλυπτα, παλαιὰ ἐπιπλα καὶ οκεύη, ἀργαλεῖα γεωργικά, ταγνιτῶν κλπ.. Ἔχουν τοποθετηθεῖ οτὸ παλαιὸ Διδακτικὸ Ἰωαννίνων.

δ. Ἐκδόοεις

Πραγματοποιήθηκε ἡ ἔκδοοη βιβλίων, ἀναφερόμενων οτὴν Ἠπειρωτικὴ Ἱοτορία, ἀρχαιολογία, λαογραφία, γλωοοολογία καὶ τὴν πνευματικὴ προοφορὰ τῶν Ἠπειρωτῶν. Στὸ τέλος τοῦ παρόντος τόμου ἀναγράφεται ἀναλυτικὰ ἡ μέχρι οήμερα ἐκδοτικὴ προοφορὰ τοῦ Ἱδρύματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α. Πνευματική και πολιτιστική προσφορά

1) Από τό 1959 ιδρύθηκε και λειτουργεί Πνευματικό Κέντρο, στό όποίο πραγματοποιούνται διαλέξεις από έπιστήμονες, καθηγητές και πνευματικούς ανθρώπους άπ' όλη τήν Ελλάδα, μορφωτικά μαθήματα και δημόσιες συζητήσεις. Τό Πνευματικό Κέντρο χρησιμοποιείται και γιά τό σύνολο σχεδόν τών Οργανώσεων, Συλλόγων και Επιστημονικών Σωματείων τής πόλεως, τής Ηπείρου και όλοκλήρου τής Ελλάδος.

2) Καταρτίσθηκε Βιβλιοθήκη 10.000 τόμων περίπου και συγκροτήθηκε στόν 1ο όροφο τού Μεγάρου Αναγνωστήριο, τό όποίο άποτελεί τό καθημερινό έντευκτήριο φοιτητών, σπουδαστών και φιλαναγνωστών.

3) Οργανώθηκε και λειτουργεί Πινακοθήκη μέ έργα Ηπειρωτών καλλιτεχνών, άλλά και άλλων καθιερωμένων Ελλήνων ζωγράφων.

4) Αναβίωσε από τό 1960 και καθιερώθηκε ό θεσμός τών ΔΩΔΩΝΑΙΩΝ, μέ παραστάσεις στό Αρχαίο Θέατρο τής Δωδώνης.

5) Συγκροτήθηκε κατά τό παρελθόν, Θεατρικός Όμιλος και Όμιλος Χορωδίας.

6) Οργανώθηκε Σχολή Δημοτικών Ηπειρωτικών χορών και Χορευτικός Όμιλος, μέ έμφανίσεις έντός και έκτός τής Ηπείρου, άλλά και στό έξωτερικό. Οί Ηπειρωτικοί χοροί παρουσιάσθηκαν κατά τρόπο παραδοσιακό και μέ προβολή τού πλούτου και τής ποικιλίας τών Ηπειρωτικών στολών.

7) Οργανώνονται κάθε χρόνο έκδηλώσεις μουσικής δωματίου.

8) Ιδρύθηκε και λειτουργεί Κινηματογραφική Λέσχη.

9) Φιλοτέχνησε και έστησε στά Ιωάννινα τίς προτομές μορφών, πού έχουν σχέση μέ τήν έθνική και πνευματική ιστορία τής Ηπείρου. Μέχρι σήμερα φιλοτεχνήθηκαν οί προτομές τών: 1) Παν. Αραβαντινού, 2) Ιωάννου Λαμπρίδη, 3) Κων. Κανάρη, 4) Κων. Κρυστάλλη, 5) Γεωρ. Ζαλοκώστα, 6) Γεωργίου Χατζή - Πελλερέν, 7) Χρ. Χρηστοβασίλη, 8) Γιοσέφ Ελιγιά, 9) Μάρκου Αύγέρη, 10) Τέλλου Άγρα, 11) Γιώργου Κοτζιούλα, 12) Δημ. Σαλαμάγκα, 13) Μητροπολίτη Αργυροκάστρου Παντελεήμονος, 14) Μητροπολίτη Κορυτσάς Εύλογίου Κουρίλα, 15) Βασιλέως Πύρρου.

Ήταν φυσικό πιά ή ύποδομή τού Ιδρύματος, ύστερα από τήν όλοκλήρωση ένός κύκλου ζωής, νά μήν έξαρκεί πιά γιά τήν έξυπηρέτηση τών καθημερινά δημιουργούμενων άναγκών πού σχετίζονται και μέ τούς σκοπούς του. Έπρεπε, λοιπόν, στήν ύπάρχουσα ύποδομή νά προστεθεί νέα, γιά ν' άνταποκριθεί τό Ίδρυμα και στό μέλλον στήν άποστολή του. Η άνάγκη αύτή έγινε έπιτακτικότερη από τήν έποχή τής συγκρότησης τού «Ιδρύματος Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου», τού όποίου ή προσφορά, κυρίως στόν έκδοτικό τομέα, έχει ήδη άξιολογηθεί από τήν πνευματική και έπιστημονική ήγεσία τής χώρας. Οί εύρύτεροι σκοποί πού τό ΙΜΙΑΧ θεραπεύει, σκοποί πού φιλοδοξούν νά φέρουν σ' έπικοινωνία και στενή έπαφή, έπιστημονική και κοινωνική, τούς λαούς τών χωρών τού Ιονίου και Αδριατικού πελάγους, άπαιτούν τήν ύπαρξη κατάλληλης ύποδομής. Εξάλλου ή ίδρυση και λειτουργία τής Ιατρικής Σχολής τού Ηπειρωτικού Πανεπιστημίου και ή συνεχής όργάνωση έπιστημονικών συμποσίων και συνεδρίων, κατέστησαν τό πρόβλημα όξύτερο. Έτσι, δίπλα στό Μέγαρο τής Ε.Π.Μ. άνηγέρθηκε νέα έπιβλητική οίκοδομή, πού θά βοηθήσει νά πολλαπλασιασθούν οί δραστηριό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τητες καὶ ν' ἀνεβεῖ περισσότερο ποιοτικὰ ἡ στάθμη τους, φιλοδοξία σύμφωνη μὲ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Ε.Η.Μ. ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ συγκροτήθηκε. Καὶ γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς ὑποδομῆς ὅπως πάντοτε αἰσιοδοξοῦμε. Γιατὶ οὔτε ἡ ἠπειρωτικὴ εἰσοδος ἔπαψε νὰ λειτουργεῖ, ὡς σύμφωνο στοιχεῖο τῆς ζωῆς στὸν τόπο αὐτό, οὔτε ἡ προσφορὰ τῆς Πολιτείας ἔλειψε ποτὲ γιὰ ἔργα αἰσθητικῆς παιδείας.

Μαζὶ μὲ τὸ νέο Μέγαρο πρέπει ν' ἀναφερθεῖ καὶ ἡ ἀνακαίνιση τοῦ παραδοσιακοῦ κτιρίου τοῦ παλιοῦ Διδασκαλείου, ὅπου ὀργανώθηκε καὶ θὰ ἐγκαινιαστεῖ φέτος τὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο τοῦ Ἱδρύματος καὶ τὸ ὁποῖο πιστεύουμε ὅτι θὰ ἐπιβάλλει τὴν παρουσία του στὸν πανελλαδικὸ χῶρο μὲ τὸν πλοῦτο τῶν συλλογῶν του.

Ἔγιναν, λοιπόν, πολλὰ ἀπὸ τὴν Ε.Η.Μ., ὅμως ἀκόμη περισσότερα μένει καὶ πρέπει νὰ γίνουν. Τὸ λέμε αὐτό, γιατὶ δὲν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ Ἤπειρος μπορεῖ καὶ στὶς μέρες μας, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ν' ἀκτινοβολήσει εὐρύτερα, μέσα σ' ἄλλα πλαίσια, στηριγμένη στὴν πλούσια παράδοσή της, στὶς ἀρετὲς καὶ τὸ δυναμικὸ τῶν τέκνων της. Ἐμεῖς, ἀπὸ τὴ δική μας πλευρά, θὰ προσπαθήσουμε μὲ κάθε τρόπο γιὰ νὰ διαδραματίσει ἡ Ἤπειρος καὶ πάλι τὸ ρόλο ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς προσφορᾶς της στὸ παρελθὸν καὶ τῆς ἐπιτέλεσης τοῦ μέλλοντος μὲ ἀνάλογο τρόπο.

Μὲ τὶς προσδοκίες αὐτές, ἀπευθύνω τὶς καλύτερες εὐχές μου πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς συμπατριῶτες μας γιὰ τὴν καινούρια χρονιά, μαζὶ μὲ τὴν ὑπόμνηση νὰ μὴν ξεχνᾶνε ποτὲ τὸν τόπο τους ποὺ τόσα πρόσφερε καὶ ποὺ ἡ προσφορὰ αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴ μεγαλύτερη περηφάνια του.

Μὲ πατριωτικοὺς χαιρετισμούς

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ε.Η.Μ.

ΚΩΣΤΑΣ ΦΡΟΝΤΖΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ

ΑΙ ΠΗΓΑΙ ΣΤΙΧΩΝ ΤΙΝΩΝ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΒΙΛΑΡΑ

Α΄

Μεγάλοι τεχνῖται τοῦ στίχου ἐδοκίμασαν τὴν ἀντοχὴν τῆς τέχνης των μεταφέροντες εἰς τὴν Νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἀρχαίους ἰδικούς μας ποιητὰς ἢ ἐργάτας τῆς ξένης Μούσης. Παράδειγμα ὁ Διονύσιος Σολωμὸς μὲ τρία γυμνάσματα ἀποδόσεως στίχων τοῦ Μεταστασίου, μὲ ἀπόπειραν μεταφράσεως τοῦ Σ τῆς Ἰλιάδος, μὲ τὴν Ὠδὴν τοῦ Petrarca καὶ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ τραγουδιοῦ τῆς Δισδαιμόνας καὶ ἄλλα μικρότερα. Ἢ ὁ Μαβίλης, μεταφραστὴς ἀπὸ τὰ Σανσκριτικά, ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς οἱ ὁποῖοι μετέφερον εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Ἰταλοὺς λυρικοὺς ἰδίᾳ.

Ἄλλοτε αἱ ἀποδόσεις τῶν κειμένων αὐτῶν εἶναι πισταί, συνήθως εἶναι ἀναπλάσεις ἐλεύθεραι, καὶ ὅταν παραλειφθῇ ὁ πρῶτος συγγραφεὺς θεωροῦνται ἔργα τοῦ ἰδικοῦ μας ποιητοῦ. Ἡ μεταφορὰ αὐτῶν τῶν κειμένων ἐβοήθησε πάντοτε κατὰ δύο τρόπους: Πρῶτον διὰ νὰ τὰ χαροῦν καὶ οἱ μονόγλωσσοι Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ τὰ ἐδιάβαζαν ποτὲ εἰς τὸ πρωτότυπον. Καὶ δεύτερον διὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ διαφορὰ τῆς στιχουργίας ἀπὸ τὴν ποίησιν, πολλάκις τὴν ἀληθινὴν ποίησιν.

Δὲν εἶναι περίεργον λοιπὸν ἂν ποιητὴς ὡς ὁ Ἰω. Βιλλαρᾶς, ἰταλοθρεμμένος ἀπὸ Λογοτεχνίαν, ἀποβλέπων εἰς «ἠθικοὺς» (διδακτικοὺς) σκοπούς, μεταφέρει εἰς τὴν γλῶσσαν μας ὄχι μόνον πεζοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου ἀλλὰ καὶ ἐμμέτρους Γάλλων καὶ Ἰταλῶν μυθογράφων. Ποῖος τοὺς ἔγραψε δὲν ἐνδιέφερε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τοὺς ἀναγνώστας, ὅσον εἰς τί κατέληγον, τὸ ἠθικὸν (πρακτικὸν) δίδαγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντλήσουν ἀπὸ χαριτωμένας ἱστορίας αἱ ὁποῖαι συνέβησαν ὅτε τὰ μὲν ζῷα φωνήεντα ἦν, οἱ δὲ ἄνθρωποι εὔκολοι εἰς τὸ νὰ θαυμάσουν τὰ μεγάλα ὑποδείγματα.

Ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Βιλλαρᾶ δὲν ἐξεκαθαρίσθη ἀκόμη καὶ ὅτι συνεχίζεται ἡ συζήτησις ὄχι μόνον ποῖα χειρόγραφά του εἶναι αὐτόγραφα (ἢ αὐθεντικὰ ἀντίγραφα) καὶ ποῖα ποιήματά του νόθα, οὐδέποτε γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ, εἶναι γνωστόν[1]. Πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα ἠθέλησα νὰ κωδωνίσω τὴν γνησιότητα

1) Πρβλ. Ἀλέανδρος Ι. Βρανούσης, Βηλαρικὰ Σημειώματα, Ἐρανιστής 2, 1964, σσ. 7—59. Ὁ αὐτός, Ἡ «Ἀνοιξη» τοῦ Βηλαρᾶ καὶ τὸ ἰταλικό της πρότυπο, Ἀθήνα 1981 (Ἐρανιστής, ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ, 12, 1974, 627-648). Παρατηρήσεις ἢ διαπιστώσεις διὰ τὰς πηγὰς ἔργων τοῦ Βιλλαρᾶ ἔκαμαν προηγουμένως ὁ Ν. Κασσόλας, ὁ Γεράσιμος Σπαταλᾶς κ.ἄ. σχετίζοντες τὸν ποιητὴν μὲ τοὺς Ἀρκαδικούς, τὸν Βοκκάκιον κ.ἄ. Ἰταλοὺς συγγραφεῖς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν ὑπὸ τοῦ Βιλλαρᾶ γραφέντων (Αἰσωπείων) Μύθων καὶ κατέληξα ὅτι τὰ θέματά του ἐπῆρεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Αἴσωπον, ἀπὸ τὸν La Fontain, τὸν Florian καὶ ἄλλους μυθογράφους[1].

Παλαιότερον ὁ Σπ. Δὲ Βιάζης εἶχε παρατηρήσει ὅτι τὸ τραγούδι τοῦ Βιλλαρᾶ «Τὸ πουλάκι» εἶχεν ἀντιστοιχίαν πρὸς ἀνάλογον στιχούργημα τοῦ «Θωμιᾶ Δανελάκη», ποιητοῦ Ζακυνθίου, θεωρουμένου προσολωμικοῦ.

Μὲ τὸ σημερινόν μου δημοσίευμα δὲν προσάγω καμμίαν ἀνακάλυψιν, ἀλλὰ δίδω τὸ Ἰταλικὸν κείμενον τοῦ μύθου Gaspare Gozzi τὸ ὁποῖον μετεποίησεν εἰς τὸ «Τιμή, Φωτιὰ καὶ Νερὸ» ὁ Βιλλαρᾶς, καὶ νεοελληνικήν του μετάφρασιν. Ὁμοίως ξεκαθαρίζω τὰ βιογραφικὰ τοῦ ὑποτεθέντος Θωμιᾶ Δανελάκη ἢ Ντανελάκη, ὁ ὁποῖος οὔτε Θωμιᾶς ἦτο οὔτε τὸ Δανελάκης ἔσχεν ὡς ἐπίθετον[2].

Β'

ΘΩΜΑΣ ΔΑΝΕΛΑΚΗΣ ἢ ΝΤΑΝΙΛΑΚΗΣ[3]

Ζακύνθιος ποιητής, κατ' ἄλλους οὕτω λεγόμενος Θωμιᾶς Δανελάκης, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐρευνήσαντα τὰ ἀρχεῖα Α. Χ. Ζώην Δανιήλ, υἱὸν Νικολάου Κολέτη (1773 — 3 Αὐγούστου 1828 †), κοινῶς λεγόμενος Δανίλης, Ντανίλης καὶ ὑποκοριστικῶς Δανιλάκης (Δανελάκης) καὶ Ντανιλάκης[4]. Ἔγραψε μεταξὺ τῶν ἄλλων ὕμνον εἰς τὸν ναύαρχον Νέλσωνα καὶ διασκευὴν ἑλληνιστὶ τῆς Μασσαλιώτιδος. Τὸ ποίημά του «Κυρά 'μαι ξένο» ἢ «Τὸ ξενιτεμένο πουλὶ» ἐθεωρήθη τὸ μὲν συγγενὲς πρὸς ὁμωνύμους συνθέσεις τοῦ Βιλλαρᾶ καὶ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου, ἡ δὲ μίμησις ποιήματος τοῦ Γάλλου Antoine - Vincent Arnault. Συνεσχετίσθησαν δὲ καὶ στίχοι του πρὸς ἄλλους τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ[5].

---

1) Νικολάου Β. Τωμαδάκη, ὁ Ἰωάννης Βιλλαρᾶς. Ἰδέαι — ἀρχαιογνωσία, πρότυπα τῶν ἔργων του καὶ ἰδίᾳ τῶν μύθων....., Ἀθῆναι 1943, ἰδίᾳ εἰς τὰς σσ. 16—33 καὶ 39—59. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Ἀπανθίσματα... (Μελέται καὶ ἄρθρα), Ἀθῆναι 1962, σσ. 81—101 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Συμπληρώσεις εἰς τὰ περὶ (Σολωμοῦ καὶ) Βιλλαρᾶ, «Νέον πνεῦμα» 1, 1944, σσ. 9α—11α.

2) Μέχρι τοῦδε τοὺς πολλοὺς περὶ Βιλλαρᾶ γράψαντας ἀπησχόλησε κυρίως τὸ ὀρθογραφικὸν του σύστημα καὶ ἡ γλῶσσα του. Ἀλλὰ καὶ τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν νομίζω ὅτι ἐλύθησαν ἱκανοποιητικῶς. Πρβλ. Ἐ. Κριαρᾶ, Βηλαρᾶς, Γλωσσικὰ καὶ Γραμματικά. Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1973, σ. 48.

3) Π. Χιώτου, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου, τόμος 6ος.... σσ. 381—382. Σπ. Δὲ Βιάζη, Θωμιᾶς Δανελάκης, «Φιλολογικὴ Ζωή» 1, 1890, ἀρ. 3, σ. ... Τοῦ αὐτοῦ, Βλέμματα ἐπί τινων ποιήσεων, «Ποιητικὸς Ἀνθών» Ζακύνθου 1, ἀρ. 6, 1889, σσ. 94—96 (ὅπου ἐδημοσιεύθη «τὸ ξενιτεμένο πουλί»). Γ. Θ. Ζώρα — Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Ἑπτανήσιοι προσολωμικοὶ ποιηταί, Ἀθῆναι 1958, σσ. 24—25.

4) Α. Χ. Ζώη, Λεξικὸν ἱστορικῶν λαογραφικῶν Ζακύνθου, Β', 1968, σ. 3006.

5) Ν. Α. Βέη, Ἡ καταγωγὴ τῶν στίχων τοῦ Σολωμοῦ, Νέα Ἑστία 27, 1940, σσ. 336—344.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ σύγκρισις τῶν στίχων τοῦ Δανιλάκη μὲ τοὺς τοῦ Βιλλαρᾶ ἀποβαίνει ὑπὲρ τῆς τέχνης τοῦ Ἠπειρώτου. Ὁ Ζακύνθιος, εἶναι ἐκτενέστερος, παθητικώτερος καὶ ταπεινότερος ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν γλῶσσαν, μολονότι καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ὁ Βιλλαρᾶς δὲν χρησιμοποιοῦν ξένας λέξεις ἀλλὰ ἰδιωματικοὺς τύπους. Ὁ Βιλλαρᾶς εἶναι λυρικώτερος καὶ ἰδεαλιστικώτερος. Καὶ εἰς τοὺς δύο εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ θέμα τῆς συγκρίσεως τοῦ χωρὶς τέρι (σύζυγον) ἐρήμου πουλιοῦ εἰς τὸν μονήρη ἄνθρωπον εἶναι: φιλολογικόν, ὄχι ἰδιωματικόν. Ὡς πρὸς τὸ ποῖος ἔγραψε πρῶτος ἡ κριτικὴ δέχεται τὸν πολυλογώτερον. Τοῦ Βιλλαρᾶ ἡ πρόθεσις ἦτο νὰ δώσῃ μίαν συντομωτέραν καὶ λυρικωτέραν μορφὴν εἰς τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν. Καί, νομίζω, τὸ ἐπέτυχεν.

	ΙΩ. ΒΙΛΛΑΡΑΣ		[Θωμᾶς;] ΔΑΝΙΛΑΚΗΣ (Κολέττης Δανιήλ)
	Π ο υ λ ά κ ι		*Κ υ ρ ά ' μ α ι ξ έ ν ο*
	Πουλάκι ξένο		*Κυρά 'μαι ξένο*
	ξενιτεμένο		*ξενιτεμένο*
	πουλὶ χαμένο		*πουλὶ χαμένο*
	τί νὰ γενῶ;		*τί νὰ γενῶ;*
5	*ποῦ νὰ καθήσω*	5	*Θὰ ξενυχτήσω*
	νὰ ξενυχτήσω		*ποῦ νὰ καθήσω*
	νὰ μὴ χαθῶ;		*ποῦ νὰ σταθῶ;*
	Βραδιάζει ἡ μέρα		*Τρέχω τὴ μέρα*
	σκοτάδι παίρει		*σ' ὅλα τὰ μέρη*
10	*καὶ δίχως τέρι*	10	*ναΰρω τὸ τέρι*
	ποῦ νὰ σταθῶ;		*ν' ἀναπαυθῶ.*
	Ποῦ νὰ φωλιάσω		*Τρέχω καὶ τρέχω*
	σὲ ξένο δάσο		*'αυχιὰ δὲν ἔχω*
	ν' ἀποσυρθῶ;		*γιὰ νὰ σταθῶ.*
15	*Ἡ μέρα φεύγει*	15	*Ἔρχεται νύχτα*
	ἡ νύχτα βιάζει		*ἀναπεκίζω*
	Νά, ἡσυχάζει		*καὶ νὰ ἡσυχάζω*
	κάθε παιδί.		*('γὼ) προσπαθῶ.*
	κι' ἐγὼ σιενάζω		*Μὰ (νά), κυρά μου,*
20	*τὸ τέρι κράζω*	20	*σὴ(ν) 'πελπιστά μου*
	ξένο πουλί.		*νά μ' μοναχό.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κοιτάζω τ' ἄλλα
πουλιά, ζευγάρι·
αὐτὴν τὴ χάρι
δὲν ἔχω πλιά.
Νύχτα μὲ δέρει
μὲ δίχως τέρι
χωρὶς φωλιά.

Νὰ βρῶ γυρίζω
ποῦ νὰ καθήσω
νὰ ξενυχτήσω
κἂν μοναχό.
Κάθε κλαράκι
βασιάει πουλάκι
ζευγαρωτό

Δὲν μὲ γνωρίζουν
κι' ἐδῶ μὲ διώχνουν
κι' ἐκεῖ μ' ἀμπώχνουν
ποῦ νὰ σταθῶ;
Ἄχ πῶς νὰ γένω;
ποῦ νὰ πηγαίνω
νὰ μὴ χαθῶ;

Γίνεται μέρα
καὶ δίχως τέρι
σὲ τέτοια μέρη
δὲν ἠμπορῶ.
Ξενιτεμένο,
κυνηγημένο
θὲ νὰ χαθῶ.

Εἶμαι χαμένο
πάντα φωνάζω
τὸ τέρι κράζω
ἔρμο πουλί.
Ἔλα, αὐθένεια,
στὴν ἐρημιά μου
παρηγοριά μου
νά 'σαι ἐσύ.

Ποιὰ ξένο
χωρὶς κοιτίδα
χωρὶς ἐλπίδα
στὴν ξενιτειά.
Ἔλα, ψυχή μου
νὰ σὲ φιλήσω,
νὰ ξενυχτήσω
στὴν ἀγκαλιά.

Λιγοῦν οἱ κλάδοι
τὰ φύλλα σειοῦνται
γλυκοτσιμπιοῦνται
τ' ἄλλα πουλιά.
Κι' ἐγὼ τὸ ξένο
τὸ πικραμένο
χωρὶς φωλιά,
ἀπό 'να σ' ἄλλο
πετῶ δεντράκι
ναῦρω κλαράκι
γιὰ νὰ σταθῶ,
γιὰ ν' ἀκουμπήσω,
νὰ ξενυχτήσω,
νὰ μὴ χαθῶ.

Παραλλαγαί:

στ. 3: κυνηγιμένο
στ. 11: ποῦ νὰ βρεθῶ;
στ. 12: Πῶς νὰ φωλιάσω
στ. 26—28: Ἔρημο τρέχω
τάπο δὲν ἔχω
μηδὲ φωλιά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Απορριμμένο
σὲ ἄγρια ἀγκάθια
πικρά μου πάθια
καὶ ξενιτειές,
θρηνώντας μένω
κι ἐκεῖ διαβαίνω
κακὲς νυχτιές.

ΙΩ. ΒΙΛΛΑΡΑ: ΤΙΜΗ, ΦΩΤΙΑ ΚΑΙ ΝΕΡΟ ("Απαντα, σ. 82)

Συμφώνησαν παλιὸν καιρὸ
Τιμή, Φωτιὰ καὶ τὸ Νερὸ
μαζὶ νὰ συντροφέψουν
καὶ τύχη νὰ γυρέψουν.

Στὸ δρόμο τους ποὺ περπατᾶν
ἕνας τὸν ἄλλον ἐρωτᾶν
— "Αν λάχῃ καὶ χαθοῦμε
πῶς νὰ ἀνταμωθοῦμε;

— Μὲ χάσατε, λέει ἡ Φωτιά,
ρίξτε τριγύρω μιὰ ματιὰ
κι ὅπου καπνὸ νὰ ἰδῆτε,
ἐλᾶτε νὰ μὲ βρῆτε.

— Κι ἐγώ, ἀποκρίθη τὸ Νερό,
ἔχω τὸν τόπο φανερό·
ὅπου χλωρὸ λιβάδι
δικό μου εἶναι σημάδι.

Γυρίζουν λὲν καὶ τῆς Τιμῆς,
— Σοῦ φανερώσαμεν ἐμεῖς
τοῦ καθενοῦ μας τόπο,
πές μας καὶ σὺ τὸν τρόπο

Λέγει ἡ Τιμή: 'Εγὼ σ' αὐτὸ
σᾶς συμβουλεύω, ὄχι τὸ κονιὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποτὲ μὴ γελάσητε
νὰ μοῦ ξεχωρισθῆτε.

Γιατί, ἂν γλιστρήσω μιὰ φορὰ
καὶ δὲ μὲ πιάστε σταθερά,
δὲν νὰ μὲ γυρέψητε,
τὸν κάτω θὰ ξαδέψητε.

Γ'

GASPARE GOZZI (1713—1816 +)

IL FUOCO. L' ACQUA E L' ONORE

(Πρβλ. Poeti Greci Contemporanei. Studi di J(uliette) Lamber. Ἰταλικὴ μετάφρασις ἀπὸ τὸν Alberto Boccardi, Napoli 1883, εἰς τὴν σ. 200. Τὸν συγχετισμὸν Βιλλαρᾶ - Gozzi ἔκαμεν πρῶτος ὁ μεταφραστής).

Il fuoco, l' acqua e l' onore fecero un tempo comunella insieme. Il fuoco non può mai stare in luogo, l' acqua anche sempre si muove: onde tratte da loro inclinazione, indussero l' onore a far viaggio in compagnia.

Prima dunque di partirsi tutti e tre dissero che abbisogna darsi fra loro un segno da potersi ritrovare, se mai si fossero scostati e smarriti l' uno dall' altro.

Disse il fuoco: S' ei mi avvenisse mai in questo che io mi segregassi da voi, ponete ben mente colà dove voi vedete fumo: questo è il mio segnale, e quivi mi troverete certamente.

E me, disse l' acqua, se voi non mi vedrete più, non mi cercate colà dove vedrete seccura o spaccatura di terra, ma dove vedrete salci, almi, cannucce o erba molto alta e verde: andate costa in traccia di me, e quivi sarò io.

Quando a me, disse l' onore, spalancate bene gli occhi e ficcatemegli bene addosso e tenetemi saldo, perchè se la mala ventura mi guida fuori di cammino, si che io mi perda una volta, non mi troverete più mai[1].

---

1) Ἡ φωτιά, τὸ νερὸ καὶ ἡ τιμή.

Ἡ φωτιά, τὸ νερὸ καὶ ἡ τιμὴ ἔκαναν ἕναν καιρὸ παρέα μαζί. Ἡ φωτιὰ δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ σταθῇ σ' ἕναν τόπο, καὶ τὸ νερὸ συνεχῶς κινεῖται. Ὥστε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὅλοι ἐξ αἰτίας τῆς ῥοπῆς των ἀνάγκασαν τὴν τιμὴ νὰ ταξιδεύῃ, συνοδεύοντάς τους.

Προτοῦ λοιπὸν νὰ ξεκινήσουν κι' οἱ τρεῖς εἶπαν πὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ συμφωνήσουν μεταξύ τους ἕνα (ἀναγνωριστικὸ) σημάδι, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ξαναβρεθοῦν ἂν κάποτε βρισκόνταν ξέχωροι καὶ μακρυσμένοι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον.

Εἶπε ἡ φωτιά: "Αν μοῦ συνέβαινε κάποτε νὰ χωριστῶ ἀπὸ σᾶς, νὰ προσέξετε καλὰ ἐκεῖ ποὺ θὰ ἰδῆτε καπνό· αὐτὸ εἶναι τὸ διακριτικό μου κι ἔτσι θὰ μὲ ξαναβρῆτε ἄσφαλτα.

Κι' ἐμένα, εἶπε τὸ νερό, ἂν πάψετε νὰ μὲ βλέπετε, νὰ μὴ μὲ γυρεύετε ἐκεῖ ποὺ θὰ βρῆτε ξέρα καὶ σκασίματα τῆς γῆς, ἀλλὰ ὅπου θὰ ἰδῆτε λιτιές, φτελιές, καλαμιὲς ἢ χόρτο ψηλὸ καὶ πράσινο. Ἐκεῖ νὰ γυρεύετε τὰ ἴχνη μου κι ἐκεῖ θὰ εἶμαι.

Ὅσο γιὰ μένα, εἶπε ἡ τιμή, ἀνοίξετε καλὰ τὰ μάτια σας καὶ κοιτάξετέ με καλὰ καὶ κρατᾶτε με γερά. Γιατὶ ἂν ἡ κακὴ τύχη μὲ βγάλῃ ἀπ' τὸ δρόμο, ὥστε μιὰ φορὰ (ξεστρατίζοντας) νὰ χαθῶ, δὲ θὰ μὲ ξαναβρῆτε πιά.

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Χανιά, Σεπτέμβριος 1982

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚΟΛΙΔΗΣ*
(1766—1798)

Συναθλητή, συμμάρτυρα τοῦ Ρήγα.
Ἐμπισεμένε σύντροφε τοῦ Γίγα.
Τὴ φλογερή σου εἶχες ταμένη νιότη,
μὲ τοὺς ἀγωνιστές, τοὺς Φιλικούς,
τοὺς πρώτους, πατριώτη, Ἀποκηπιάδα.
Κι ἀνάμεσα ἀπὸ τῆς σκλαβιᾶς τὰ σκότη,
ν' ἀνοίξει ἡ σπάθα ὁπατρός,
γιὰ τὴν Ἑλλάδα.
Τὰ δούρια τραγουδοῦσες τοῦ Φερραίου,
μὲ τὴν πλατειὰ φωνὴ τοῦ Ἠπειρώτη
κι ἐγαλιές τῆς φυλῆς τὰ πεπρωμένα.
Ἤσουν καὶ Σὺ τῆς λευτεριᾶς ἀηδόνι,
καὶ Σὺ ἕνα μαυωμένο χελιδόνι
τοῦ Εἰκοσιένα.
Γιγάντωναν τὰ «ὡς πότε παλληκάρια...»
τὰ στιλάχνα τοῦ ραγιὰ ν' ἀναταράξουν.
Ν' ἀνάψουν τῆς ψυχῆς τὰ πυροφάνια,
γιὰ νὰ ξυπνήσουν δία τὰ Μπαλκάνια
κι ὁμάδι τὸ ζυγὸ ν' ἀποτινάξουν.
Σύντροφε καὶ συμμάρτυρα τοῦ Ρήγα.
Εἶναι φτωχὰ τὰ λόγια μου καὶ λίγα,
νὰ πλέξουν τῆς θυσίας σου τὸν αἶνο,
ποὺ γονατίζουνε καιροὶ κι ἁγιάζουν τόποι.
Στὸ Πάνθεο τώρα ζεῖς τῶν Ἀθανάτων,
κι ἐπάνω στοῦ χωριοῦ μου τὴ Μετόπη,
δάφνης χρυσὸ κλωνάρι σκαλισμένο.

---

* Γιατρὸς ἀπὸ τὴ Ζίτσα Ἠπείρου. Ἐσταλέστησε μὲ τὸ Ρήγα Φερραῖο στὶς φυλακὲς τοῦ Βελιγραδίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Τὸ ἀρχοντικὸ Σταμάτη στὴν ὁδὸ Σούτσου.

('Αρχεῖο 'Απ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ΕΝΑΣ ΓΙΑΝΝΙΩΤΗΣ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΑΣ

Ἡ διήγηση γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Γιαννιώτη Νεομάρτυρα Πέτρου καὶ μὲ τὸ μοναχικό του ὄνομα Παύλου σχετίζεται μὲ τὴν ἐπανάσταση στὴ Μακεδονία καὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος, γιαυτὸ καὶ πρέπει εἰσαγωγικὰ νὰ γραφοῦν ὀλίγα λόγια γι' αὐτή, ἔτσι ὥστε νὰ γίνει κατανοητὴ ἡ διήγηση γιὰ τὸ Νεομάρτυρα ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει.

Στὴ σύντομη αὐτὴ ἀναφορὰ θὰ λάβουμε ὑπόψη μας καὶ τὴ διήγηση τοῦ Δοσιθέου μοναχοῦ ἀπὸ τὴ Μονὴ Κωσταμονίτου, τοῦ ἴδιου ποὺ ἔγραψε καὶ τὸ «Νέο Ὑπόμνημα περὶ τῶν Νεοφανῶν Ἱερομαρτύρων» στὸ ὁποῖο περιέχεται καὶ ἡ διήγηση γιὰ τὸ Νεομάρτυρα Πέτρο - Παῦλο κι αὐτὸ γιατὶ καὶ οἱ δυὸ διηγήσεις συνδέονται μὲ τὴ Διήγηση ποὺ ἐξέδωσε ὁ Ἰ. Μαμαλάκης[1].

Τὴν ἐπανάσταση στὴ Χαλκιδικὴ καὶ στὸ Ἅγ. Ὄρος ξεκίνησε ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, μεγαλέμπορος ἀπὸ τὶς Σέρρες, ὁ ὁποῖος εἶχε μυηθεῖ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρία ὅταν ὁρέθηκε ἀναγκαστικὰ στὴν Κωνσταντινούπολη. Μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη ἀποφάσισε νὰ ἀρχίσει τὴν ἐπανάσταση ἀπὸ τὸ Ἅγ. Ὄρος γιατὶ πίστευε ὅτι οἱ 3.000 μοναχοὶ ποὺ ζοῦσαν ἐκεῖ θὰ βοηθοῦσαν τὸν ἀγώνα, ἐπίσης πίστευε ὅτι μερικοὶ εἶχαν μυηθεῖ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρία καὶ πολλοὶ ἦταν δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὴν τυραννικὴ συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων[2].

Ὁ Δοσίθεος στὴ Διήγησή του γράφει ὅτι ἡ κατοπινὴ καταστροφὴ τοῦ Ἁγ. Ὄρους ὀφείλεται στὴν πλεονεξία τῶν μοναχῶν, στὶς ἀδικίες ποὺ ἔκαναν τὰ μεγάλα μοναστήρια σὲ ὁάρος τῶν μικρῶν καὶ στὶς ἀλληλομαχίες ποὺ εἶχαν οἱ μοναχοὶ γιὰ τὶς ἰδιοκτησίες καὶ τὰ σύνορα[3]. Αὐτὰ προκάλεσαν ἀκόμη πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τρομεροὺς σεισμοὺς ποὺ ἔγιναν τὸ 1790, κατόπι τὴν πανώλη ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπέθαναν πολλοὶ καὶ τὸ 1820 μεγάλη νεροποντὴ καὶ πλημμύρες ἀπὸ τὶς ὁποῖες κινδύνεψαν νὰ καταστραφοῦν καὶ μεγάλα μοναστήρια.

Ὁ Ἐμ. Παπᾶς ἦρθε σὲ ἐπαφὴ πρῶτα μὲ τὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου Εὐθύμιο, ποὺ ἦταν Φιλικός, καὶ κατόπι συναντήθηκε μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μονῶν γιὰ νὰ συζητήσουν τὴν ὀργάνωση τοῦ κινήματος. Ὁ Δοσίθεος λέει ὅτι ὅταν ἔγινε ἡ συνάντηση αὐτὴ «τότε ἐφάνη σημεῖον μέγα ἐν τῷ οὐρανῷ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τῆς νυκτός, εἶχε δηλ. ἡ Σελήνη ὁλόγυρα τοὺς Σταυροὺς οἵτινες ἐδηλοῦσαν καὶ ἐφανέρωναν ὁέοαια τὴν θλῖψιν ὁποὺ ἔμελλε νὰ δοκιμάσει τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν»[4].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἄρχισαν τὴ στρατολογία καὶ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν μοναχῶν κι ἔστειλαν ἀπόσπασμα στὴ Μεγάλη Βίγλα ποὺ ἦταν στὴ διώρυγα τοῦ Ξέρξη καὶ ὀνομαζόταν Προβλακας.

Ἐπειδὴ παρατηρήθηκαν ἐπαναστατικὲς κινήσεις καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας, ὁ μουτεσελίμης τῆς Θεσσαλονίκης Γιουσοὺφ μπέης ἔπιασε καὶ φυλάκισε πολλοὺς στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τοὺς κρατάει ὁμήρους, ἀπὸ αὐτοὺς 100 περίπου ἦταν μοναχοὶ τοῦ Ἁγ. Ὄρους ποὺ τοὺς ἔπιασαν στὰ μετόχια. Ἀκολούθησε ἡ ἐπανάσταση στὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς, ὅπου κατόρθωσαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὴ μικρὴ τουρκικὴ φρουρὰ καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν στὴν περιοχὴ μέχρι τὸ Λαγκαδά.

Ὅταν ἔμαθε τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ Γιουσοὺφ μπέης ἔδωσε διαταγὴ νὰ σφάξουν μπροστὰ στὰ μάτια του τοὺς μισοὺς ὁμήρους, τὸν τοποτηρητὴ τοῦ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ἰωσὴφ, τὸν ἐπίσκοπο Κίτρους Μελέτιο καὶ προκρίτους. Οἱ μέρες ἦταν τραγικὲς καὶ ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος ἐπικράτησαν στὴν πόλη[5].

Στὸ Ἁγ. Ὄρος ἡ σύναξη τῶν προϊσταμένων τῶν Μονῶν περιόρισε τὸν μποστατζὴ Χασεκὴ Χαλὶλ ἀγά, διοικητὴ τοῦ Ἁγ. Ὄρους, στὴ Μονὴ Κουτλουμουσίου καὶ ἀνακήρυξε «ἀρχηγὸ καὶ ὑπερασπιστὴ τῆς Μακεδονίας» τὸν Ἐμ. Παπά, ἔγινε ὀξολογία στὸ Πρωτάτο τῶν Καρυῶν καὶ κήρυξαν τὴν ἐπανάσταση στὰ τέλη Μαΐου 1821. Ἡ ἐπανάσταση ξαπλώθηκε καὶ στὴν πρώτη χερσόνησο, τὴν Κασσάνδρα, στὴ δεύτερη τὴ Σιθωνία καὶ τὰ Μαντεμοχώρια. Συστήθηκαν μικτὲς ἐπιτροπὲς ἀπὸ λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μὲ καθήκοντα διοικητικὰ καὶ οἰκονομικά. Οἱ ἐπαναστάτες ὅμως στὴ Χαλκιδικὴ ἦταν ἀνοργάνωτοι, δὲν εἶχαν ἀρχηγοὺς οὔτε ὅπλα, καὶ οἱ βιοι κατάλαβαν ὅτι ἦταν «ρέμπελοι».

Ὁ Δοσίθεος περιγράφει τὸ σῶμα 500 ἀντρῶν τοῦ Ἐμ. Παπὰ ποὺ βάδιζε πρὸς τὰ Στάγειρα: «Ἐξεστράτευσε λοιπὸν τότε ὁ ἐκλαμπρότατος ἐκεῖνος ἄρχων Μανολάκης μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, πεζοὺς καὶ καβαλλαραίους καὶ μὲ φλάμπουρα. Καὶ κατ' ἀρχὰς ὥρμησαν πρὸς τοὺς Σταγειρίτας· καὶ ἦταν μὲ τὴν συνοδείαν αὐτοῦ ζηλωτὴς ὑπέρμαχος πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ ἅγιος Μαρωνείας Κωνστάντιος λεγόμενος· εἶτα ὁ ἐξοχώτατος ἰατρὸς Εὐάγγελος μὲ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ καὶ μὲ πατιέρας, ὡς ἔθος εἶναι εἰς τὰ στρατεύματα. Πρὸς τούτοις ἦταν Θεόφιλος ἀρχιμανδρίτης τοῦ Βατοπεδίου. Ἡσαΐας ἀρχιμανδρίτης τοῦ Κουτλουμουσίου, ὅστις ἐπροπορεύετο μὲ πολλοὺς στρατιώτας καὶ παργιάκια[6]. Ναθαναὴλ προηγούμενος τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου. Ὁ καθηγούμενος Εὐθύμιος τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου Μονῆς καὶ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ ἄρχοντος Μανολάκη. Γεδεὼν τῆς Μονῆς Ξενοφῶντος, φημισμένος σπαθάριος ἀπὸ τὸν ἄρχοντα, ὅστις μετὰ ταῦτα ἀλλαξοπίστησε. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ καλόγεροι καὶ κοσμικοὶ ἐξεστράτευσαν, ἀκολουθοῦντες τὸν ρηθέντα ἄρχοντα. Καὶ ἦταν νὰ ἴδῃ τότε τις ὅλους αὐτοὺς κατὰ τὴν ψυχὴν μὲ τί λογισμὸν ὁ καθεὶς ἐπροπορεύετο καὶ ἀκολουθοῦσε, ὅλοι δηλαδὴ αὐτοὶ ἠκολούθουν διὰ νὰ ἀξιωθοῦν δόξης καὶ τιμῆς. Τουτέστι ἄλλος διὰ νὰ γίνῃ τῆς περιφήμου ἐκείνης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θεσσαλονίκης αὐθέντης· ἄλλος ἀρχιστράτηγος ἐπάνω εἰς πεζοὺς καὶ καβαλλαραίους· ἄλλος πάλιν νὰ γίνῃ μητροπολίτης καὶ ἄλλος ἐπίσκοπος»[7]. Ὅπως βλέπουμε ὁ μοναχὸς Δοσίθεος δὲν ἔχει καθόλου καλὴ γνώμη γιὰ τὶς προθέσεις τῶν ἐπαναστατημένων μοναχῶν καὶ ἀποδίδει τὴ συμμετοχή τους στὴν ἐπανάσταση στὴν ἰδιοτέλεια.

Τὸ σῶμα τοῦ Ἐμ. Παπᾶ προχώρησε πρὸς τὰ ἀνατολικὰ καὶ ἔφτασε στὸ στενὸ τῆς Ρεντίνας γιὰ νὰ ἀμυνθεῖ σὲ τουρκικὴ ἐπίθεση ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία. Τὸ ἄλλο σῶμα μὲ τὸ Χάψα ἐπικεφαλῆς ἔφτασε κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη σὲ ἀπόσταση τρεῖς ὧρες δρόμο καὶ μέσα ἀπὸ τὴν πόλη ἔβλεπαν τὶς πυρκαϊές τῶν τούρκικων χωριῶν. Τὸ δεύτερο αὐτὸ σῶμα ἐξοντώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους μὲ τὴν ἐπίθεση ποὺ ἔκαναν στὴν περιοχὴ τοῦ Σέδες καὶ τῶν Βασιλικῶν.

Τὸ σῶμα τοῦ Ἐμ. Παπᾶ στὴ Ρεντίνα τὸ διέλυσε ὁ Χατζῆ Μεχμὲτ Μπαϊράμ πασᾶς, σερασκέρης καὶ βεζύρης, ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία μὲ μεγάλες δυνάμεις γιὰ νὰ προχωρήσει στὰ νότια ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία πολέμησε καὶ στὴ Ρεντίνα. Οἱ καταστροφὲς ποὺ προκάλεσαν τὰ στρατεύματά του ἔκαναν ὀδυνηρὴ ἐντύπωση καὶ ἡ ἀνάμνησή τους διατηρήθηκε ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἀργότερα. Οἱ κάτοικοι ἔφυγαν ἀπὸ τὰ χωριὰ ποὺ τὰ ἔκαψαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι ὅταν ἔφτασαν στὸν Πολύγυρο τὸν βρῆκαν ἔρημο καὶ τὸν ἔκαψαν κι αὐτόν.

Ὁ Ἐμμ. Παπᾶς ἔφτασε στὴν Κασσάνδρα καὶ ἐκεῖ συναντήθηκε μὲ τὸ φίλο του Νικηφόρο Ἰδηρίτη καὶ πῆγαν καὶ οἱ δυὸ στὸ Ἅγ. Ὄρος. Ἐκεῖ ἔγινε σύναξη καὶ ὅρισαν διοικητὴ τὸ Νικηφόρο, ὁ ὁποῖος ἐνῶ κανόνισε μὲ δικαιοσύνη τὴν πληρωμὴ ἀπὸ κάθε μοναστήρι ἀνάλογου ποσοῦ, τὸ σχέδιό του ἀπέτυχε ἀπὸ τὶς ἔχθρες καὶ τὶς φιλονεικίες τῶν μοναχῶν. Στὸ μεταξὺ πολλὰ γυναικόπαιδα γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους μπῆκαν στὸ Ἅγ. Ὄρος κι ἔτσι τὸ ἅγιο παραβιάστηκε ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες[8]. Τὰ τρόφιμα ἦταν λειψὰ καὶ προκλήθηκαν ἀρρώστειες καὶ πεῖνα. Πολλοὶ μοναχοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Ὄρος καὶ διασκορπίστηκαν στὰ νησιά.

Οἱ μαχητὲς τοῦ Ἁγ. Ὄρους ὀχυρώθηκαν πίσω ἀπὸ τὸν Πρόβλακα καὶ οἱ ἄλλοι μὲ τὸν Ἐμμαν. Παπᾶ στὸν ἰσθμὸ τῆς Ποτείδαιας. Στὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἡ κατάσταση παρουσιαζόταν ἀπελπιστικὴ καὶ στὰ δυὸ στρατόπεδα, ἐνῶ τὴν ἀρχηγία τῶν Τούρκων ἀνέλαβε ὁ δραστήριος καὶ σκληρὸς βεζύρης Μεχμὲτ Ἐμὶν πασάς, γνωστὸς γιὰ τὴ σκληρότητά του μὲ τὸ παρώνυμα Ἐμποὺ Λομπούτ (ροπαλοφόρος) ἢ Ἀμποὺ Ρομπούτ ὅπως τὸν ὀνομάζει ἡ Διήγησή· αὐτὸς ἐκστράτευσε τώρα πιὰ μὲ «πλήρη ἀνεξαρτησία δράσεως»[9]. Τὴν 30 Ὀκτωβρίου ὕστερα ἀπὸ σφοδρὴ ἐπίθεση κατάφερε νὰ συντρίψει τὶς δυνάμεις τῶν ἐπαναστατῶν στὴν Κασσάνδρα, τὴν ὁποία κατάστρεψε μὲ τὸν πιὸ ἄγριο τρόπο.

Στὸ Ἅγ. Ὄρος, ὅπου ἐπικρατοῦσε ταραχὴ καὶ σύγχυση, καθαίρεσαν τὸ Νικηφόρο καὶ ἀποφάσισαν νὰ ὑποταχθοῦν. Ὁ Ἐμμαν. Παπᾶς ἔφτασε μετὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὴν ἤττα τῆς Κασσάνδρας στὸ Ἅγ. Ὄρος καί, βλέποντας ὅτι δὲν ὑπάρχει πιὰ διάθεση γιὰ ἀντίσταση, μαζὶ μὲ τὸ Νικηφόρο μπῆκαν σὲ καράβι γιὰ νὰ πᾶνε στὴν Ὕδρα, ὅμως δὲν ἄντεξε ἀπὸ τὶς στενοχώριες καὶ ἀπέθανε στὸ καράβι. Στὴν Ὕδρα τοῦ ἔκαναν μεγάλη κηδεία.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1821 ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἅγ. Ὄρους πῆγαν στὴν Κασσάνδρα ἔχοντας μαζί τους καὶ τὸν μποστατζῆ διοικητὴ τοῦ Ἅγ. Ὄρους, ποὺ τὸν φύλαγαν ἀσφαλῆ στὴ Μονὴ Κουτλουμουσίου, γιὰ νὰ συμφωνήσουν γιὰ τὴν παράδοση. Ὁ Ἐμὶν πασὰς εἶδε, χωρὶς νὰ τὸ περιμένει, τὸ διοικητὴ ζωντανὸ χωρὶς νὰ ἔχει πάθει τίποτε, ὅμως οἱ μοναχοὶ μὲ τὶς ἀντιζηλίες τους δὲν μπόρεσαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ γεγονὸς αὐτὸ πρὸς ὄφελός τους οὔτε καὶ τὸ ὅτι «ἡ πόρτα τῶν μποστατζίδων ὅλα ὁδόαια τὰ ἐδιόρθωνεν ἀψεύκτως μὲ τὰ πουγγία»[10], καὶ δὲν ἔκαναν γραπτὴ συμφωνία, ὅπως ἔπρεπε νὰ πράξουν. Ὁ Ἐμὶν πασὰς τοὺς μίλησε μὲ καλωσύνη καὶ τοὺς ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ γράψει στὸ σουλτάνο νὰ συγχωρέσει τὸ σφάλμα τους. Μετὰ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα καὶ πῆγε καὶ κατασκήνωσε στὴν Κομίτζα, κοντὰ στὴν Ἱερισσὸ καὶ ξεχείμασε ἐκεῖ σὲ σκηνή· ἀπ' ἐκεῖ ἔδωσε διαταγὴ νὰ ὄγουν τὰ γυναικόπαιδα ἀπὸ τὸ Ἅγ. Ὄρος καὶ ἔτσι καθάρισε ὁ τόπος.

Ὅμως φέρθηκε πονηρὰ καὶ δὲν κράτησε τὶς ὑποσχέσεις ποὺ ἔδωσε· ἄφησε τὸ στρατό του νὰ μπεῖ, τάχα γιὰ λίγες μέρες, στὸ Ὄρος καὶ συγχρόνως διέταξε νὰ πληρώσει ἡ Κοινότητα πρόστιμο δέκα χιλιάδες πουγγιά, γιατὶ εἶπε ἡ ἐπανάσταση ζημίωσε τὴ βασιλεία· ὕστερα ἐλάττωσε τὸ πρόστιμο σὲ τρεῖς χιλιάδες καὶ κάθε μοναχὸς νὰ πληρώσει 500 πουγγιά. Σὲ κάθε μοναστήρι ἐγκατέστησε φρουρὰ ἀπὸ Τούρκους στρατιῶτες ποὺ συμπεριφέρονταν μὲ ἀγριότητα στοὺς μοναχούς, λεηλατοῦσαν τὰ μοναστήρια καὶ κατέστρεφαν ἀκόμη καὶ τὶς τοιχογραφίες τῶν ναῶν. Οἱ ἐπίτροποι ὅμως τοῦ Ἅγ. Ὄρους μοίρασαν τὸ πρόστιμο μὲ ἄδικο τρόπο στοὺς μοναχοὺς καὶ ἐπειδὴ δὲ μάζεψαν γρήγορα τὰ χρήματα, ἡ παραμονὴ τῶν στρατιωτῶν παρατεινόταν καὶ αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ξοδεύουν περισσότερα χρήματα τὰ μοναστήρια γιὰ μισθοὺς καὶ τροφοδοσία τῶν στρατιωτῶν κι ἔτσι μὲ τὰ πρόσθετα αὐτὰ ἔξοδα βρισκόταν σὲ δυσκολία νὰ πληρώσουν τὸ πρόστιμο. Ἔτσι μὲ τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε οἱ μοναχοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Ἅγ. Ὄρος «καὶ πήγαιναν εἰς τὸν κόσμον κόπτοντες τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τὰ γένεια, καὶ ἐνδυόμενοι κοσμικὴν ἐνδυμασίαν, ἔφευγον ἀπὸ τὸν ἐπίγειον τοῦτον Παράδεισον τοῦ Ὄρους· καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὑπανδρεύθησαν εἰς διάφορα μέρη καὶ ἄλλοι πάλιν ἔγειναν κλέπται καὶ λησταὶ καὶ κακοὶ ἄνθρωποι· καὶ οὕτως ἔμειναν ἔρημα τὰ ἱερὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους μοναστήρια ἀπὸ καλογήρους, ἐκτὸς ὀλίγων γερόντων καὶ χωλῶν καὶ ἀναπήρων, οἵτινες δι' ἀδυναμίαν ἔμειναν ὅθεν εὑρέθη ὁ καθείς»[11].

Τὸ Μάρτιο ὁ Ἐμὶν πασὰς πῆγε στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀκολούθησε ἡ ἐκστρατεία καὶ τρομερὴ καταστροφὴ τῆς Νάουσας. Μετὰ ὅταν γύρισε καὶ ἐγκαταστάθηκε πάλι στὴ Θεσσαλονίκη, θυμήθηκε τὸ χρέος τῶν 3.000 πουγγιῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Ἁγιορειτῶν καὶ ζήτησε νὰ τοῦ τὸ ἐξοφλήσουν. Ὅσοι ὅμως καλόγηροι εἶχαν χρήματα καὶ θὰ μποροῦσαν νὰ πληρώσουν γιὰ νὰ τὸ ἐξοφλήσουν εἶχαν φύγει πιὰ ἀπὸ τὸ Ὄρος καὶ ὁ Ἐμὶν πασὰς ἔστειλε στρατιῶτες τρεῖς φορὲς καὶ μάζεψε καλογήρους, τοὺς ἔρριξε στὴ φυλακὴ καὶ τοὺς βασάνιζε κάθε μέρα ὥσπου ἀπέθαναν ὀγδόντα δύο ἀπὸ τοὺς ἑκατὸν ἑξήντα τέσσερις ποὺ εἶχε πιάσει.

Μέσα στὸ κλίμα αὐτὸ μᾶς φέρνει τὸ «Νέον Ὑπόμνημα τῶν νεοφανῶν Ἱερομαρτύρων καὶ Ὁσιομαρτύρων τῶν νῦν λαμψάντων Ἁγιορειτῶν Ὁσίων Πατέρων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν θανατωθέντων». Τὸ Ὑπόμνημα ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἰ. Μαμαλάκη[12]. Ὁ ἐκδότης συσχετίζει τὸ Ὑπόμνημα μὲ τὴ Διήγηση ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω καὶ βρίσκει ὅτι συγγραφέας εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο, δηλαδὴ ὁ Δοσίθεος μοναχὸς στὴ Μονὴ Κωσταμονίτου κι ἔγραψε καὶ τὰ δυὸ ἔργα του ἀνάμεσα στὰ 1834 καὶ 1844. Στὴν ἔκδοση αὐτὴ παραλείπονται ὁρισμένα στοιχεῖα ποὺ μὲ τὸ συνηθισμένο τρόπο στηρίζουν ἁγιολογικὰ τὴν ἁγιότητα τῶν νεοφανῶν μαρτύρων καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ δημοσιευθοῦν.

Τὸ Ὑπόμνημα διηγεῖται τὸ μαρτύριο τεσσάρων Ἁγιορειτῶν πατέρων· πρῶτος εἶναι ὁ Βενέδικτος, τὸν ὁποῖο οἱ Τοῦρκοι ἔπιασαν στὸ Μετόχι τῆς Καλαμαριᾶς πρὶν ἀρχίσει τὴ δράση του ὁ Ἐμὶν πασάς, τὸν δδήγησαν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἐκεῖ τὸν φυλάκισαν καὶ τὸν ἀποκεφάλισαν. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ Συνέσιος ποὺ πῆγε στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἁγ. Ὄρους μαζὶ μὲ ἄλλους πατέρες καὶ ἐκεῖ τὸν φυλάκισαν καὶ τὸν ἀποκεφάλισαν. Ὁ τρίτος εἶναι ὁ Γιαννιώτης Πέτρος - Παῦλος ποὺ θὰ παραθέσουμε τὸ βίο του καὶ τέταρτος ὁ Σταγειρίτης Σάββας, τὸν ὁποῖο οἱ Τοῦρκοι θανάτωσαν στὴ Μονὴ Ζωγράφου.

Ὁ συγγραφέας τοῦ Ὑπομνήματος Δοσίθεος παραλληλίζει τοὺς ἀρχαίους μάρτυρες μὲ τοὺς νεότερους, τοὺς νεοφανεῖς, ὅπως τοὺς ὀνομάζει καὶ παρατηρεῖ: «Βεβαιότατα καὶ οἱ νῦν θανατωθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων καλόγηροι καὶ κοσμικοί, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ἅγιοι εἰσὶν βεβαιότατα, κατὰ τὸν ἄνωθεν κανόνα. Διότι ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς πίστεως Χριστοῦ οἱ μακάριοι καὶ οὕτως εἰς τὰς τιμωρίας αὐτὰς ἐκοιμήθησαν πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν ὄντες καλόγηροί τε καὶ κοσμικοὶ εἰς Θεσσαλονίκην»[13].

Μὲ δραματικὸ τρόπο περιγράφει τὰ μαρτύρια τῶν μοναχῶν ποὺ τοὺς εἶχε κλείσει στὴ φυλακὴ ὁ Ἐμὶν πασάς: «τοὺς κρεμαστήρας ὅλους ἐκείνους, τοὺς καθ' ἑκάστην ραβδισμούς, τοὺς πολλοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ ὅλους τοὺς κεφαλισμούς, τὰ μύρια ἀναγελάσματα ἐξ Ἀγαρηνῶν καὶ Ἰουδαίων, τὰ καθ' ἑκάστην ἐκεῖνα δεσμὰ καὶ ἀλύσεις, τὰς πολλὰς θλίψεις τὰς ὁποίας εἰς τὸ ξύλον κοινῶς κούτζουρον, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον περασμένους τοὺς πόδας των, ὅλους ἐκείνους τοὺς πολλοὺς πόνους καὶ μόχθους, τὰς πολλὰς λέγω γυμνείας καὶ ἀγρυπνίας, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπαθείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον»[14]. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδε καὶ τὰ περιέγραψε ὕστερα ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Χατζῆς κυρ Γερμανὸς ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Σταυρονικήτα ποὺ ἦταν κι αὐτὸς κλεισμένος στὴν ἴδια φυλακὴ καί, παρόλα τὰ μαρτύρια ποὺ ὑπέφερε καὶ ὁ ἴδιος, ἔζησε.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἔτσι θεμελιώνει τὴν ἁγιότητα τῶν πατέρων καὶ τὴν ἰδιότητά τους ὡς νεομαρτύρων διηγεῖται τὸ βίο τους καὶ τὸ μαρτύριό τους σύντομα.

Γιὰ τὸν τρίτο μάρτυρα, τὸ Γιαννιώτη Πέτρο - Παῦλο, ἀφιερώνει τὶς περισσότερες σελίδες (σ. 182—188) τοῦ χειρογράφου γιατὶ παρεμβάλλει καὶ μιὰ διήγηση γιὰ τὴν ἀπάτη τοῦ διαβόλου σὲ ὅρος τῶν Τούρκων γιὰ νὰ δώσει μιὰ ἀφορμὴ ἀκόμη νὰ κατασιώσουν καὶ νὰ βασανίσουν τοὺς μοναχούς.

Τὸ βίο μποροῦμε νὰ τὸν διαιρέσουμε σὲ 3 μέρη· στὸ α' μέρος διηγεῖται τὴ ζωὴ τοῦ Πέτρου στὰ Γιάννινα καὶ ἀναφέρει ὅτι ὀρφάνεψε ἀπὸ μικρός· ἡ μητέρα του τὸν ἔδαλε στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο τοῦ Παλάνου (Μπαλάνου) ὅπου εἶχε δάσκαλο τὸν Κωνσταντῖνο Καμινάρη[18] γιὰ νὰ διδαχθεῖ τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα. Ἦταν εὐλαβικὸς νέος καὶ τοῦ ἄρεσαν οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες καὶ οἱ ἀγρυπνίες καὶ ἡ μητέρα του γι' αὐτὸ φοβόταν μήπως γίνει καλόγηρος. Ἔτυχε τότε νὰ πάει στὰ Γιάννινα ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Κωσταμονίτου Χρύσανθος μὲ τὸ μοναχὸ Βενέδικτο, ὁ ὁποῖος μαρτύρησε στὴ φυλακή, ὅπως γράψαμε πιὸ πάνω. Γνωρίστηκαν μὲ τὸν Πέτρο καὶ πήγαιναν μαζὶ στὶς ἀγρυπνίες καὶ περισσότερο σ' αὐτὲς ποὺ γίνονταν μὲ τὴν παραγγελία τῆς Κυρὰ Βασιλικῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι σ' ἕνα ἁγιολογικὸ κείμενο τονίζεται ἡ καλωσύνη, ἡ εὐσέβεια καὶ οἱ ἀγαθοεργίες τῆς Κυρὰ Βασιλικῆς. Ἀναφέρονται καὶ δυὸ ἐκκλησίες τῆς πόλεως, «ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης ὁ Πονηλιώτης», δηλαδὴ ὁ Ἅη Γιάννης τῆς Μπουνίλας ποὺ εἶναι στὸ χωριὸ Ἀνατολὴ καὶ ἡ «Περίληπτη Παναγία», ἡ Περίλεφτη, δηλαδὴ ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Περιβλέπτου, ποὺ ἦταν τότε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Καμιὰ ἄλλη ἐκκλησία μέσα στὴν πόλη δὲν ἀναφέρεται, ἴσως γιατὶ σ' αὐτὲς ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη γίνονταν ἀγρυπνίες. Ἡ διήγηση μᾶς λέει κατόπι ὅτι ἀφοῦ οἱ Ἁγιορεῖτες ἔμειναν τρία χρόνια στὰ Γιάννινα, ἔφυγαν καὶ πῆραν μαζύ τους καὶ τὸν Πέτρο, ὁ ὁποῖος ἔγινε καλόγηρος τὴν 29 Ἰουνίου, ἑορτὴ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου γιαυτὸ πῆρε καὶ τὸ ὄνομα Παῦλος. Στὸ β' μέρος γράφει ὅτι οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔπιασαν τὴν 1 Αὐγούστου (1822) μαζὶ μὲ ἄλλους Ἁγιορεῖτες πατέρες γιατὶ δὲ φανέρωνε τὸν κρυμμένο θησαυρὸ ποὺ ἦταν ἀνύπαρκτος. Ἀκολουθεῖ μιὰ παρέμβλητη διήγηση γιὰ τὸ πῶς ὁ διάβολος μὲ «φαντασίαν» ἔδειξε στοὺς Τούρκους κρυμμένους θησαυροὺς κι αὐτοὶ τοὺς πέρασαν γιὰ πραγματικοὺς καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ποὺ συνέλαβαν νὰ τοὺς φανερώσουν. Στὸ γ' καὶ τελευταῖο μέρος περιγράφει τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου, τὸν ὁποῖο βασάνισαν πιὸ σκληρὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους γιατὶ ἦταν «νέος μὲ πρόσωπον λαμπρὸν καὶ χαρούμενον καὶ μὲ ἀποκρίσεις γενναίας καὶ γνωστικάς». Σημειώνεται ὅτι ἦταν «μόλις ἕως τριάκοντα ἐτῶν» ὅταν μαρτύρησε, γεννήθηκε λοιπὸν τὸ 1792.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ κείμενο εἶναι ἐκμισιευμένο ἀπὸ τὸν Ἰ. Μαμαλάκη, ὅπως ἀνέφερα καὶ πιὸ πάνω, στὶς σελ. 336—339, ἐπειδὴ ὅμως ἔχει ὁρισμένα κενὰ φρόντισα νὰ τὰ συμπληρώσω ἀπὸ φωτοαντίγραφο τοῦ κώδικα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Κωσταμονίτου, τὸ ὁποῖο ὁ ἱερομόναχος Ἰουστῖνος Σιμωνοπετρίτης εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ φέρει.

Ὁ βίος πλήρης πλέον εἶναι ὁ ἀκόλουθος μὲ τὶς ὑποδιαιρέσεις ποὺ πρόσθεσα.

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

1) Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ· ΓΙΝΕΤΑΙ ΜΟΝΑΧΟΣ ΣΤΟ ΑΓ. ΟΡΟΣ

(182) Ὁ δὲ Τρίτος ἡμῶν ἀδελφὸς ὠνομάζετο Πέτρος, κοσμικὸς ἔτι ὢν τὰ πάτρια τοῦ ἦτον ἀπὸ τὴν Ἤπειρον, ἐκ τῆς περιφήμου πόλεως Ἰωαννίνων· ἔμεινε δὲ ὀρφανὸς ἀπὸ πατέρα καὶ ἐπομένως ἐκ βρέφους ὑστερημένος τῆς πατρικῆς παιδείας καὶ νουθεσίας· ἀπὸ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν σκέπην καὶ βοήθειαν ἦτον φυλαγμένος ἐκ βρέφους, ὡς ἀφιερωμένος πρὸς Θεὸν ἐκ κοιλίας μητρός του· ὅθεν φωτισθεῖσα ἡ μήτηρ του, ἔβαλε τὸν νέον εὐθὺς ἀφοῦ ἀπεγαλακτίσθη εἰς σχολεῖον Ἑλληνικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Παλάνου, ὅπου νὰ διδαχθῇ τὰ θεῖα καὶ Ἱερὰ γράμματα, ὑποκάτω εἰς τὸν τότε Διδάσκαλον κὺρ Κωνσταντῖνον Καμινάρην· διότι ἠγάπα ὡς φιλόπαις μήτηρ τὴν προκοπὴν τοῦ παιδός· καὶ οὕτως ἡ ἀρετὴ ἐφαίνετο εἰς τὸν νέον ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας, ἐνῶ δηλαδὴ ἦτον εἰς τὸ σχολεῖον ἀκόμη διότι ἦτον ζηλωτὴς εἰς τὰ θεῖα, φρόνιμος, ἥσυχος καὶ ταπεινὸς ἠγάπα πολλὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν —καὶ ὅπου ἤκουε καὶ ἐμάνθανεν ὅτι θέλει γένῃ ἀγρυπνία, ὑπήγαινεν ὁ μακάριος ἐκεῖ τὴν νύκτα (183) καὶ ἐστέκετο μὲ εὐλάβειαν καὶ πολλὴν κατάνυξιν καὶ ὄρεξιν καὶ προθυμίαν ψυχῆς. Ταῦτα βλέπουσα ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔχαιρεν εἰς τὴν ψυχήν της ὡς ἀγαθὴ ὁποὺ ἦτο καὶ αὐτὴ ἡ καλήτεκνος, ὅμως ἐγνώριζεν πάλιν καλῶς, ὅτι τὰ παρόμοια ἔργα καλογερικὰ καὶ ὄχι κοσμικά· ὅθεν κατὰ τοῦ κόσμου τὴν συνήθειαν ὁποκοῦν ἐπρόσεχε καὶ εἶχεν ὑπόνοιαν μήπως ἤθελε χάσει τὸ κυνήγιον, ἤγουν μήπως ἤθελε φύγει ὁ υἱός της καὶ γένει καλόγηρος· λοιπόν, ὅπου αὐτὸς ὑπήγαινε καὶ ἡ μήτηρ του ἠκολούθει.

Συνέβη καὶ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν καὶ ὁ Καθηγούμενος τῆς τοῦ Κώνσταντος Μονῆς, κὺρ Χρύσανθος, διὰ ἀναγκαίαν ὑπόθεσιν τοῦ Μοναστηρίου, ἀπῆλθεν εἰς Ἰωάννινα, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ εἰς συνοδίαν τὸν ἄνωθεν Ἱερομάρτυρα Βενέδικτον, διὰ τὸν ὁποῖον προεγράψαμεν ἀνωτέρω ὅτι ἐτελείωσε τὸν καλὸν ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου μέσα εἰς τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης. Μετ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἅγιον Βενέδικτον ἐγνωρίσθη εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ Πέτρος,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δοτις εἶπε πρὸς τὸν Ἡγούμενον αὐτοῦ καὶ Γέροντα δλον τὸν πόνον ὁποὺ εἶχεν διὰ τὴν μοναχικὴν ζωήν· καὶ ἔκτοτε πλέον δὲν ἐχωρίζετο ἐξ αὐτῶν, ὅπου καὶ ἂν ὑπήγαινον καὶ μάλιστα διαν ἐγίνετο ἀγρυπνία διὰ μέσου τῆς τότε κυρίας Βασιλικῆς (Αὕτη δὲ εἶναι ἡ διωρισμένη Κυρὰ παρὰ τοῦ τότε ἡγεμόνος Ἀλῆ πασᾶ, καὶ αὐθέντου δλης τῆς Ἠπείρου, Ἀλβανίας, Ἀχαΐας καὶ Ἑλλάδος) ἡ ὁποία κυρία Βασιλικὴ (184) ἔκαμνε πολλὰς εὐποιΐας πρὸς τοὺς τε ἐνδεεῖς καὶ φυλακωμένους, ὡς ἄλλος οὐδεὶς, κατὰ τοὺς ἀθλίους ἐκείνους καιροὺς τὰς ὁποίας εὐποιΐας μὲ τρόπον τὰς ἐμεταχειρίζετο ἡ καλότυχος Βασιλική, δυνάμει τοῦ τότε ἀσεβεστάτου Τυράννου διὰ παρακινήσεως μιᾶς Θεοσεβεστάτης καὶ εὐλαβεστάτης Μοναχῆς, ἥτις ἐκαλεῖτο Ἐλισάβετ. Αὕτη δὲ ἡ μακαρία Ἐλισάβετ δὲν ἦτο ὀλίγη κατὰ τὰς ἐλεημοσύνας τὰς ὁποίας ἔδιδε πρὸς τοὺς τότε πτωχοὺς καὶ ἐνδεεῖς, καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς ἀγαθοεργίας τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην ἔκαμνεν εἰς πτωχοὺς ὀργανοὺς καὶ ἐκκλησίας. Ὅπου λοιπόν, ἢ εἰς τὸν Πρόδρομον Ἰωάννην τὸν Νεηλάτην ἡ ἀγρυπνία ἐγίνετο τῆς κυρίας Βασιλικῆς ἢ εἰς τὴν περίληπτην Παναγίαν, ἢ καὶ εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ῥηθεὶς Πέτρος ἔπρεπε νὰ παρευρεθῇ ἐκεῖ τὰ τρία ἔτη, ὅπου ἔκαμναν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ διαν ὑπέστρεψαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τοὺς ἠκολούθησε καὶ ὁ Πέτρος καὶ μετὰ τὴν διωρισμένην δοκιμὴν τῆς καλογερικῆς τάξεως, ἐνεδύθη τὸ ἀγγελικὸν καὶ ψυχοσωτήριον σχῆμα τῶν μοναχῶν καὶ τὴν εἰκοστὴν ἐννάτην τοῦ Ἰουνίου μηνός, ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου· καὶ οὕτως ἀπὸ Πέτρος ἐκλήθη τὸ ὀνομά του Παῦλος μοναχὸς καὶ ἐπειδὴ ἦτον ἀγωνιστὴς ὁ μακάριος, εὐλαβής, φρόνιμος καὶ ταπεινὸς ἐκ νεότητος, διὰ τοῦτο ἐδιωρίσθη καὶ ἀπὸ δλην ἐκείνην τὴν Ἱερὰν ἐν Χριστῷ ἀδελφότητα τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου Ἐκκλησιαστικὸς διὰ νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν ναὸν (185) τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἑορτάζεται ὁ πρωτομάρτυρας ἅγιος Στέφανος.

Πόσην δὲ εὐλάβειαν καὶ ἁγιότητα ἀπέκτησε πάλιν ἀφοῦ ἔλαβε τὸ σχῆμα τῶν μοναχῶν, ἄλλοι δσοι τὸν ἐξεύρουν ἂς τὰ διηγοῦνται καὶ ἂς τὸν μιμηθοῦν διὰ τοῦτο καὶ ὁ πρωτομάρτυς ἅγιος Στέφανος τὸν ἠξίωσε καὶ τοῦ ἐχάρισε μαρτυρικὴν κοίμησιν, ὡς ὄντα πιστὸν καὶ γνήσιον δοῦλον του, καὶ τῆς ἰδικῆς του ποίμνης πρόβατον.

2) ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ. ΠΑΡΕΜΒΑΤΗ ΔΙΗΓΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΘΗΣΑΥΡΟ

Τέλος, κατὰ τὸν ἑπόμενον τρόπον ἠκολούθησε καὶ εἰς τὸν Παῦλον τοῦτον τὸ μαρτύριον ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας ἀντιχρίστους τοῦ ἡγεμόνος Ἀμπουλὶ Ρομποὺτ πασᾶ. Διότι ἀφοῦ τὸν ἥρπασαν οἱ υἱοὶ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀπωλείας οἱ κληρονόμοι τὴν τρίτην φοράν, καὶ τὴν πρώτην Αὐγούστου, καθ' ἣν ἐπρό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σιαξεν ὁ ἄδικος Τύραννος νὰ πιασθῇ ὁμοῦ μὲ ἄλλους ἁγιορείτας πατέρας, ἀπὸ τὰ ἄλλα τοῦ ἁγίου Ὄρους Μοναστήρια, τοὺς ὁποίους παρέσυραν ὅλους οἱ διωρισμένοι ὑπηρέται τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὸ Κριτήριον αὐτοῦ τὸ ἄδικον. Καὶ ὀργισθεὶς αὐτοὺς ὁ ἡγεμών, ὅτι δὲν ἐφανέρωναν, ὡς ἐνόμιζεν ὁ Θεόργιστος, τὸ χρυσίον καὶ ἀργύριον, καθὼς τοῦ τὸ ἀνήγγειλεν ὁ φανεὶς διάβολος (ἔχει δὲ ἡ διήγησις αὕτη οὕτως). Ἔξω τοῦ ἁγίου Ὄρους εἶναι τόπος, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Μονοξυλίτης, ὅπου ἔχει τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἡ Μονὴ ἀμπελῶνας. Ἐκεῖ λοιπὸν ἐμφανίζεται ὁ διάβολος κατὰ φαντασίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἡγεμόνος, ὅπου ἔτυχαν νὰ περάσουν ἀπ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, καὶ τοὺς λέγει οὕτως ὁ μιαρὸς Διάβολος. Τί ζητεῖται ἐδῶ, (186) ὦ αὐθέντα μου; ἐγὼ ἐδῶ ἔχω τετρακοσίους χρόνους ὁποὺ φυλάττω αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ δὲν εἶδα ποτὲ ἄνθρωπον ὡσὰν τὴν ἐνδοξότητά σας. Ἐκεῖνοι ὅμως νομίζοντες ὅτι εἶναι κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀμπελικοὺς ἐκείνους καλογήρους, ἐρώτησαν αὐτόν τί θέλεις ἐδῶ καλόγηρε; καὶ τί εἶναι ἡ ἐργασία σου; τότε ὁ διάβολος τοὺς εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι καλόγηρος, ἀλλ' εἶναι ὁ χρυσοφύλαξ, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ χέρι εἶναι ὅλον τὸ καλογερικὸν χρυσίον καὶ διὰ νὰ πιστοθῆτε, τοὺς λέγει, τὴν ἀλήθειαν ἐντελῶς ἔλθετε διὰ νὰ ἰδῆτε ὅλους τοὺς καλογερικοὺς θησαυροὺς καὶ οὕτως λοιπὸν ἀκολουθοῦντες αὐτοὶ τὸν διάβολον ἦλθον εἰς τοὺς ἀμπελῶνας τοῦ ἁγίου Διονυσίου καὶ ἐκεῖ ὁ μιαρὸς τοὺς ἔδειξε κατὰ φαντασίαν πύργους πολλοὺς καὶ ἀποθήκας γεμούσας ἀπὸ θησαυρὸν καὶ τότε λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ φανεὶς διάβολος καιρὸς αὐτὸς εἰς τὴν ἐξουσίαν σας εἶναι, ἂν ἀγαπᾶτε τὸν αὐθέντη σας, νὰ φανερώσητε πρὸς αὐτὸν ὅσα εἴδον τὰ ὀμμάτιά σας σήμερον ἐδῶ. Τότε αὐτοὶ πιστεύσαντες ὡς ἀληθῆ ὅσα ὁ διάβολος τοὺς ἔδειξε κατὰ φαντασίαν, ἦλθον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἶπον ὅλα πρὸς τὸν Τύραννον· ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα ἐχάρη πολλά, καὶ οὕτως ἔστειλεν αὐτοὺς μὲ προσταγὴν ὑψηλὴν νὰ ἀναζητήσουν αὐτὸν τὸν θησαυρὸν καὶ ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ ἦτον τέχναι τοῦ Διαβόλου, γυρίζοντες εἰς τὸ Ὄρος καὶ πηγαίνοντες εἰς τὸν Μονοξυλίτην τίποτε δὲν ἐγνώριζον, μήτε πύργους, μήτε ἀποθήκας, μήτε θησαυρὸν εὗρον ἐκεῖ. Ὅθεν ἐπῆραν τοὺς ἀμπελικοὺς καὶ τοὺς ἐπῆγαν εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦ Διονυσίου, τάχα ζητοῦντες τοῦ Μοναστηρίου τὸν θησαυρόν· καὶ ἐπειδὴ οἱ καλόγηροι δὲν (187) ἤξευρον τίποτε, ἀπὸ τὰ παρόμοια ἀπορροῦσαν καὶ ἐθαύμαζον.

3) Το μαρτυριο του αγιου

Τότε λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἡγεμόνος, πέρνοντες μαζί των τρεῖς καλογήρους τοῦ Μοναστηρίου ὁμοίως καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπῆλθον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπῆγαν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα τὸν θησαυρὸν τὸν ὁποῖον περιέμεινε κατὰ τὴν γνώμην του, μήτε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὸ ἀνάλογον τῶν γροσίων, ἀτοὺ ἐζήτει ἀπὸ τὰ Μοναστήρια, ἐθυμώθη πολλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἐπαίδευσεν ὡς ἠθέλησε τὸν καθένα γέροντα καὶ ξεχωρισιὰ τὸν παρόντα δοσιομάρτυρα Παῦλον, τὸν ἀποῖον βλέπων πολλὰ νέον, διότι μόλις ἦτον ὁ δοιος τότε ἕως τριάκοντα χρονῶν, μὲ πρόσωπον λαμπρὸν καὶ χαρούμενον καὶ μὲ ἀποκρίσεις γενναίας καὶ γνωστικάς, ἐθυμώθη ὁ ἄδικος Τύραννος, καὶ οὕτως ἐπρόσταξε νὰ τὸν μαστιγώσουν δυνατά, καὶ κατὰ τὸν ὁρισμόν του τόσον δυνατά, σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα τὸν ἔδειραν ἐκεῖνοι οἱ ἀπιδιαγχνοι στρατιῶται, ὥστε ἐκδάρθη καὶ ἐουντιρίφθη ὁ εἷς πόδας τοῦ μάρτυρος ἀπὸ τοὺς ραβδισμοὺς καὶ μὲ ὅλους ἐκείνους τοὺς δρυμεῖς ἀγῶνας καὶ πόνους ὁποὺ εἶχεν εἰς τὸ σῶμα, πάλιν δὲν ἔπαυεν ἐκεῖνο τὸ ἅγιον στόμα ἀπὸ τὴν εὐχὴν καὶ δοξολογίαν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, ἤγουν τό, Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ἐλέησόν με καὶ τὸ Ὑπεράγιε Θεοτόκε βοήθει ἡμᾶς καὶ τό, ἡ ἐλπίς μου ὁ Πατήρ, καταφυγή μου ὁ Υἱός, σκέπη μου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Τριὰς ἁγία δόξα σοι ὁμοίως καὶ τὸ Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σὲ ἀνατίθημι, Μῆτερ τοῦ Θεοῦ, φύλαξον ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπην σου. Τοιουτοτρόπως εὐχαρίστει ἀδιαλείπτως κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἕως εἰς τὴν ὕστεραν ὥραν τε καὶ στιγμὴν ἀτοὺ ἐχωρίσθη ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ (188) ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ δοσιομάρτυρος Παύλου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Ἐπιστημονική Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τ. Ζ', Θεσσαλονίκη 1967 σ. 215. «Διήγησις περὶ Ἁγίου Ὄρους ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821», ὅπου περιγράφει τὸν κώδικα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Κωνταμονίτου καὶ γράφει σχετικὰ μὲ τὸ συγγραφέα.

2) Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354—1833, Θεσσαλονίκη 1960. σ. 548.

3) Ἰ. Μαμαλάκη, Διήγησις, ΕΕΦΣΠΘ σ. 224, 225.

4) Ἴδιο ἔργο σ. 228.

5) Α. Ε. Βακαλοπούλου, Ἴδιο ἔργο σ. 562.

6) Σημαίες, μπαϊράκια.

7) Ἰ. Μαμαλάκη, Διήγησις, ΕΕΦΣΠΘ σ. 230—231.

8) Ἄλλη γνωστὴ δημοδικὴ παράδοση τοῦ ἀδάτου παρατηρήθηκε τὸν ΙΑ' αἰ. τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ὁπότε Βλάχοι καὶ Βλάχισσες μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κοπάδια τους μπῆκαν στὸ Ἅγ. Ὄρος καὶ δὲν ἤθελαν νὰ βγοῦν καὶ οἱ καλόγεροι ἦταν εὐχαριστημένοι γιατὶ οἱ Βλάχισσες τοὺς παρεποιόντων. Τότε ὁ Πρῶτος τοῦ Ἅγ. Ὄρους καὶ πολλοὶ μοναχοὶ πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ παρακάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα ὁ ὁποῖος ἔδωσε διαταγὴ καὶ ἔδιωξαν τοὺς Βλάχους ἀπὸ τὸ Ἅγ. Ὄρος. Ἴδὲς τὴ σχετικὴ διήγηση Ph. Meyer, Die Hauptukunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894, σ. 163—184 καὶ Μανουὴλ Γεδεών, Ὁ Ἄθως, Κωνσταντινούπολις 1856. σ. 101—107.

9) Α. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία, σ. 571.

10) Μαμαλάκη, Διήγησις, ΕΕΦΣΠΘ, σ. 233.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

11) ὅπ. παρ. σ. 236.

12) Δοσιθέου Κωσταμονίτου, «Νέον Ὑπόμνημα...», περ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς· τ. ΜΣΤ' (1963) σ. 331.

13) Μαμαλάκη, Ὑπόμνημα σ. 332.

14) ὅπ. παρ. σ. 332. Παρόμοιες ἀντιλήψεις ἀναπτύσσει καὶ ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του «Νέο Μαρτυρολόγιο», Ἀθῆναι.

15) Γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο (Μπαλάνο) Καμινάρη ὁ Ἀραβαντινὸς γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Τριτότοκος υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου Μπαλάνου τοῦ Βασιλοπούλου ὁ ἐλλόγιμος οὗτος, ἀφοῦ ἐξεπαιδεύθη καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἰωαννίνοις ὑπὸ τὸν γεννήτορα καὶ ὑπὸ τὸν αὐτάδελφόν του Κοσμᾶν, ἀπεδήμησεν εἰς Βλαχίαν, ὅπου καὶ ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός του Δημήτριος προαπεδήμησεν. Εἰσελθὼν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πρίγκηπος Καλλιμάχη ὡς οἰκοδιδάσκαλος, ἠνοήθη παρὰ τῆς οἰκογενείας ἐκείνης καὶ δι' αὐτῆς ἔσχε τὸν τίτλον «Ἄρχων Καμινάρης», τίτλον ἐπίζηλον ἐν τοῖς τότε καιροῖς. Κατὰ τὸ 1798 ἐπιμόνως προσκληθεὶς παρὰ τοῦ αὐταδέλφου του Κοσμᾶ, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν φίλην πατρίδα καὶ ἀντικαταστήσῃ ἐκεῖνον εἰς τὴν σχολαρχίαν, θεωρήσας τὴν τοιαύτην πρόσκλησιν ὡς οἰκογενειακὴν ὑποχρέωσιν, τὴν ἐξετέλεσεν ἀνυπερθέτως. Καταλαβὼν δὲ τὴν θέσιν τοῦ ἀποχωρήσαντος αὐταδέλφου του, διετήρησεν αὐτὴν ἐπαινετῶς καὶ μεθοδικώτερον ἀπὸ τοῦ 1799 μέχρι τοῦ 1819, ὅτε καὶ τῶν ἐπιγείων μετέστη. Καὶ οὗτος ὁ ἐπάξιος γόνος τῆς Μπαλαναίας γενεᾶς συνέταξε καὶ συνέγραψεν ἄξια λόγου πονήματα, ἀλλὰ καὶ τούτου τὰ ἔργα ἐγένοντο βορὰ τοῦ πυρός, ὡς καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν αὐταδέλφων του, ἐν τῇ ἀποτεφρώσει τῆς οἰκίας των κατὰ τὸ 1820»· Π. Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς τουρκοκρατίας, ἐκδ. Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1960, σ. 132.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΙΚΟΥ Α. ΤΕΝΤΑ

Ε Λ Π Ι Δ Α

Ἀπέναντι νὰ λιάζεται ἡ Παμβώτιδα· ἀνέγγιχτη.
Κουπὶ δὲ λάμνει. Ἀνέμελα τὰ χελιδόνια
γαλανόσιραιες φτεροκοποῦν καὶ κυναγγίζουν
τῆς πλατείας τὰ ψηλὰ δεντρὰ τὰ βεργολυγισμένα
στὴν πρωινὴ φωτοπλημμύρα. Φῶς παγίδα
τῆς ἀνασαιμιᾶς σὲ πανικόβλητη ἀναμονή.
Ἔρχεσαι πάχτη ριγηλὴ στοὺς πράσινους τοίχους.
Στὸ παραθύρι τὴ βοὴ σφαλνᾶς. Καὶ δίη νάζι
σιμά μου φτάνεις ἀγκαλιὰ ἀνταριασμένης πεθυμιᾶς.
Λεητικὰ γονυκλινεῖς μὲ τὴν ἀναιριχίλα
ψυχῆς γερμένης σ' αἰγινὸ φεγγίτη τοῦ ὀνείρου.

Μή. Ἔτοι φωτεινὴ μὴ μὲ ἀγγίξεις.
Σὲ νιόφλογη πυρὰ θὰ γιγαντωθῶ.

Στὰ γόνατα ριδογερνᾶς καὶ παίζουν σὲ παιδῶνες
δαχτυλοσιήριχτες, ἀγερικὰ ξαγρυπνισμένα
σὲ νιᾶς καλογριᾶς κρυφὴ ἀνάσα. Σαΐτα τὰ χέρια
μὲ διάθη πέφτουν καὶ χάδι σὲ κραυγὰ γανιζώνονται
πολύκομπη. Κάθε κόμπος πυρετός. Στὰ μάγουλα χορφίζει
ρόδο σιολίδι πορφυρὸ γιὰ σάπυρου ἀγάλι.
Ἡ πνοή σου καίγεται σὲ μουσικὴ λυωμένη.

Μὴ καὶ θὰ ξυπνήσεις τὸν ἀχὸ
νὰ γεννηθεῖ τραγούδι.

Φλογοδέρνεσαι καὶ σὲ φωλὶ τῆς γλώσσας δίνεσαι
ποὺ τῆς σπορᾶς τὰ καρπερὰ φωτόμηλα ἀνασταίνει
ἄσκαυλο βαλανιωμένο σὲ πύλη ρόδινη
μὲ δυὸ σειρὲς ἀμπαρωμένη μαργαρίτες.
Ἀδράχνεις τον καὶ τὸν φυσᾶς, σπασμὸ τὸν ἀνασέρνεις
ζάλη τὸν ἀναγερνᾶς καὶ τὸν ἀναδιπλώνεις
οὐρανοῦ περάκλωμα ἀσπροδροσιὰ νὰ δώσει.
Πλανιάζεσαι. Σιαλιὰ - σιαλιὰ τὴν πηγὴ ξαμώνεις.
Ἀνάλαφρη, μὲ τὸ χαμόγελο τῆς μέρας ἀναγείρεσαι
καὶ μερωμένη χάνεσαι σὲ πληγωμένο κόσμο.

Στὴ γραφομηχανή σου ἀναπηδοῦν
τώρα οἱ χαημοί του ἐλπίδα...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

ΤΑ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑ

(Διήγημα)

Τὰ κάρρα περνοῦσαν φορτωμένα μπόγους καὶ γέμιζαν τὸ δρομάκι μας παραπονιάρικους τριγμούς. Πίσω τους κατηφόριζαν οἱ τούρκικες οἰκογένειες, μόνες τους δίχως ἔνοπλη συνοδεία. Κάμποσοι παραπατοῦσαν, λὲς καὶ τοὺς ἔσπρωχνε βάναυσα τὸ «κισμέτ». Ἔφευγαν ἀπὸ τὸν τόπο μας γιὰ πάντα. Οἱ ρωμιοὶ παρακολουθοῦσαν πίσω ἀπὸ μάντρες καὶ παράθυρα τὴν «ἔξοδο».

— Προτιμότερο νὰ ὑποφέρει μιὰ γενιὰ μιὰ καὶ καλὴ νὰ ἔρχεται καὶ νὰ περνάει ὁ πόνος, εἶπε ὁ θεῖος πρὶν ἀπὸ μέρες.

Ἡ γιαγιὰ φαίνεται τὸ συλλογίζονταν διαφορετικά. Παραπονιόταν πὼς κρύωνε. Τὸ κάτω χεῖλος της ἀκουμποῦσε σχεδὸν στὸ πηγούνι. Ξέραμε· ὅταν κρέμονταν τὸ χεῖλος της ἦταν λυπημένη. «Φατμέ, εἶχε πεῖ στὴ γριὰ χανούμισσα ἀναποδογυρίζοντας τὸ φλυτζάνι, λὲς νὰ χωρίσουν ἔτσι τὶς ψυχές μας καὶ στὸν ἄλλο κόσμο»;

Ἡ γειτονιά μας ἄδειαζε σήμερα. Ἡ πόλη μας ἔχει λογῆς - λογῆς τέτοιες πικρές ἱστορίες. Ἂν κάποιος χριστιανὸς κουνοῦσε μαντήλι ἢ ἔβγαινε στὸ κατώφλι του γι' ἀποχαιρετισμό, τότε ὅλα, μὰ ὅλα θὰ σκόρπιζαν σὰν χάντρες κομπολογιοῦ ποὺ κόπηκε. Θὰ χαλοῦσε ἡ τάξη. Ὁ Τοῦρκος θὰ φιλοῦσε ντουβάρια, χώματα, δέντρα κι ἔλα νὰ τοῦ μαζέψεις τὸ νοῦ. Ἦταν ἀνελέητα διαταγμένα ἀπὸ πρίν, διαταγμένα ἀπὸ μιὰ φοβερή, παράλογη δύναμη. Κάτι ἔσφιγγε καὶ τὸ πρωινό. Τὸ κρατοῦσε νὰ μὴν ἀνέβει μὲ πάμφωτους κυματισμοὺς στοὺς λόφους τῆς πολιτείας μας. «Ἄρχισε ἡ ἔκλειψη ἡλίου» λέγανε οἱ μεγάλοι.

Ἤξερα πὼς θὰ ἔχανα τὸν Ἀχμέτ· τ' ἄλλα τότε δὲν τὰ καταλάβαινα καλά. Τελευταία φορὰ θὰ σιγάμε γιὰ πάλεμα. Καρτεροῦσα κάτω ἀπὸ θεώρατη καμάρα μὲ τὸ χαλασμένο πορτόφυλλο ποὺ πίσω του ξάνοιγε τὸ δικό μας βασίλειο: οἰκόπεδο γεμάτο ἀγκάθια καὶ πουλιά. Ἔσφιγγα τὶς γροθιὲς καὶ λογάριαζα πῶς θὰ τὸν πάλεβα· μηχανευόμουν ὕπουλους τρόπους. «Νὰ τὸν κάνω, μονολογοῦσα, νὰ δαγκάσει χῶμα, νὰ τοῦ ματώσουν τὰ ρουθούνια γιὰ νὰ πονέσει πολύ, μὰ πολύ». Ἔπρεπε νὰ μὲ θυμᾶται. Λογάριαζα νὰ τοῦ κάνω βαθειὰ χαρακιὰ στὸ γλυκὸ μέτωπο, νὰ τοῦ βγάλω μιὰ τούφα μαλλιά. Πολλὰ λογάριαζα ὅταν ξέκοψε ἀπὸ τὰ τουρκάκια καὶ χωρὶς νὰ μὲ κοιτάξει: «Πᾶμε, γιὰ τελευταία φορά...», εἶπε καὶ μπῆκε πρῶτος. Ἡ πόρτα μᾶς ἔκρυψε. Εἶχε γυρισμένες τὶς πλάτες κι ἔψαχνε στὸ πορφυρὸ ἄνθος τοῦ πρώτου γαϊδουράγκαθου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἦταν εὐκαιρία νὰ τοῦ ρίχτω, μὰ ἡ περιέργεια μὲ κράτησε. Κόλλησα τὸ μάγουλο στὰ μαλλιά του. Ὅπως τὸ ἔντομο πήγαινε νὰ τοῦ ξεφύγει τὸ ἔκλεισα στὸ χέρι μου.

— Νὰ μοῦ τὸ δώσεις, εἶπε ταπεινά, καὶ χτύπα με, δὲ θὰ κουνηθῶ. Ἀπὸ χτὲς ψάχνω γιὰ ἕνα «μαυρομύτη» κι ἔβγαλε τὸ σπιρτοκούτι του. Θέλω νὰ ἔχω κοντά μου ἕνα «μαυρομύτη».

Ἔσφιξα τὴ χούφτα ὥσπου κατάλαβα πὼς θγῆκαν τὰ ὑγρὰ τοῦ ἐντόμου. Μετὰ τὴν ἄνοιξα γρήγορα δείχνοντας τὴ μικρὴ μάζα ποὺ ἀκινητοῦσε. «Ἄ!», εἶπε μονάχα. Ὕστερα ἔφυγε. Αἰσθανόμουν κάτι σὰν ἀναγούλα κι ἀκούμπησα στὴν πόρτα νὰ μοῦ περάσει. Ἐκεῖ θρίσκονταν τώρα καὶ ὁ μεγάλος ξάδερφός μου. Ἔκρυδε σχεδὸν τὸ πρόσωπο σ' ἑκατόφυλλο ρόδο. Τὸ μύριζε ὁαθειὰ ὅπως καταλάθαινα ἀπὸ τὸ λεπτὸ σφύριγμα ποὺ ξέφευγε μέσα ἀπὸ τὰ πέταλα. Ἔτσι μύριζα κι ἐγὼ κάποτε αἰθέρα ἀπὸ μπουκάλι γιὰ νὰ μὴ λιποθυμήσω· ἦταν τότε ποὺ ἄνοιξε τὸ κεφάλι μου ἀπὸ πετριά.

Ἔγινε μπροστά μας. Ἡ ἀδερφὴ τοῦ Ἀχμὲτ πῆγε νὰ ὁοηθήσει τὸν παππού της ποὺ κρατοῦσε κλουδὶ μὲ δυὸ περιστέρια. Πῶς ἔγινε κι ἄνοιξε ἡ πόρτα του; Μυστήριο. Πολὺ ἀργότερα τὸ ἐξήγησα. Τὰ περιστέρια ξέφυγαν καὶ κυνηγώντας τὸ ἕνα τ' ἄλλο ἀφήλωσαν. Οἱ ἄλλοι μήτε ποὺ στάθηκαν. Ὁ γέρος καὶ ἡ τουρκοπούλα παράμειναν. Ἐκεῖ, καταμεσὶς τοῦ δρόμου, ὁ γέρος μὲ τὴν ἄσπρη ρόμπα, ἡ κοπέλλα μὲ τὰ χαντημένα χλωδιὰ στὸ φουστάνι της ἦταν σὰ νὰ περίμεναν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ κάποιο θάμα, αὐτὸ ποὺ θὰ γύριζε τὸν τροχὸ τοῦ μαρτυρίου πρὸς τὰ πίσω, θὰ χαλάρωνε τὰ λουριά, θὰ ἐπέτρεπε νὰ ζήσουν εἰρηνικὰ κι αὐτὸ τὸ καλοκαίρι κοντὰ σ' ὅ,τι ἀγάπησαν. Ὁ γέρος τέντωσε τὸ λιγνὸ πρόσωπο πρὸς τὰ πάνω κι ἀγνάντεψε τὰ πουλιά. Ὕστερα θυμήθηκε νὰ τὰ καλέσει κι ἦταν ἡ φωνή του σὰν ψυχοπάχτμια. Τὰ περιστέρια ὅλο ἀφήλωναν κυκλικά. Ἡ τουρκοπούλα, ψηλόκορμη, ἀνάγερνε μιὰ δῶ μιὰ κεῖ κλείνοντας τὰ μάτια. Στὸ μέτωπό της ἔπαιζαν χρυσὸ μισοφέγγαρο κι ἀστεράκι. Σκεφτόμουν πὼς ὁ παππούς της ἔπρεπε νὰ τὴν καταραστεῖ καὶ νὰ τὴ δείρει. Ὅμως τίποτα. Ἐκεῖνος παραμιλοῦσε· κοίταζε τὰ οὐράνια καὶ στὰ μάγουλά του κατέβαιναν δάκρυα ποὺ κρύδονταν στὰ γένια. Πρώτη φορὰ τύχαινε νὰ ἴδω πῶς κλαῖνε οἱ γέροι.

Ὁ ξάδερφός μου μύριζε τὸ τριαντάφυλλο, ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ Χότζιας τράδηξε τὸν παππού ἀπὸ τὸ χέρι. Πίσω τους ἡ τουρκοπούλα μὲ τὸ ἄδειο κλουδὶ ἔσερνε ἀργά, σὰν ὑπνωτισμένη, τὰ πασουμάκια της. Τοὺς ἔδλεπα ὡς τὴ στροφὴ τοῦ δρόμου ποὺ τὴ στεφάνωνε γλυσίνα. Ὕστερα τοὺς ἔκρυψε σύννεφο σκόνης ποὺ στροδιλίζονταν ἀπὸ ξαφνικὸ ρεῦμα. Τότε χάθηκε ἐντελῶς καὶ ὁ ἥλιος. Κάτι τὸ παγερὸ πέρασε στὸν ἔρημο δρόμο καὶ τὸν σκοτείνιασε. Ἔδγαλα ἀπὸ τὴν τσέπη τὸ καπνισμένο γυαλὶ καὶ κοίταζα ψηλά. Ἔδλεπα στὸν οὐρανὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μιὰ σκουρογάλανη κηλίδα σὰν καρδιὰ δοδιοῦ ποὺ τὴν κρεμάει στὸ τσιγγέλι του ὁ χασάπης. Ὕστερα ἔβγαλα κάτι καχαρίσματα καθὼς τὸ σκιαγμένο ὀρνίθι. Κάλεσα τὸν ξάδερφό μου νὰ δεῖ κι αὐτὸς στὸν οὐρανὸ τὴν καρφωμένη καρδιά. Χτυποῦσα τὰ πόδια, ἤθελα ν' ἀκούσω φωνές, νὰ ἴδω ἀνθρώπους. Ἡ στιγμὴ μὲ φόβιζε, ἦταν πολὺ βαρειὰ γιὰ ἕνα παιδί. Ἐκεῖνος εἶχε φύγει.

Ὅταν βγῆκε τὸ φεγγάρι τὸν ἀνακάλυψα. Πῆγα κοντά του πελεκώντας ἕνα ξύλο καὶ ρουφώντας δυνατὰ τὴ μύτη. Ἔκανα ἐπίτηδες θόρυβο.

— Θὰ κοπεῖς, εἶπε σιγανά, κλεῖσε τὸ σουγιά.

Ἐπέμενα νὰ πελεκῶ καὶ τὸν κοιτοῦσα κλεφτά. Ἤθελα νὰ τὸν ἐρεθίσω, νὰ μοῦ μιλήσει ὅπως ἄλλοτε, ἀκόμα κι ἂς μὲ χτυποῦσε. Ὅλη μέρα κάτι τέτοιο ζητοῦσα, μὰ οἱ ἄλλοι δὲ μὲ πρόσεχαν. Εἶχαν τὰ δικά τους. Κι ἐκεῖνος τίποτα. Μὲ σκυμένο κεφάλι σὰν κάτι νὰ περίμενε, κάτι νὰ συλλογίζονταν. Τὸ φεγγάρι πέρασε ἀπὸ τὴ συκιὰ κι ἀψήλωσε ὡς τὴ φωλιὰ τῶν πελαργῶν.

— Τ' ἄκουσες; γουργούρισαν, εἶν' ἐκεῖ, κι ἔδειξε κατὰ τὸ σπίτι τοῦ Ἀχμέτ. Τὰ περιστέρια γύρισαν στὴ φωλιά... τὰ περιστέρια της, συμπλήρωσε ξέπνοα.

Ἔμοιαζε μὲ πελώρια σαύρα ὀρθὴ ὅπως ἀκουμποῦσε στὴν κορομηλιὰ κι ἔτρεμε ὁλόκληρος μέσα στὰ ροῦχα του. Δὲν ἀπάντησα, μόνο ἄνοιξα τὴ χούφτα μου. Στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ ἔλαμψε μπρούτζινο κουμπὶ ἀπὸ παιδικὸ σακκάκι. Τὸ εἶχα βρεῖ τὸ δειλινὸ στὸν κῆπο τοῦ Ἀχμέτ.

ΦΡΙΞΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΑΧΕΡΟΥΣΙΑ ΛΙΜΝΗ

— Είναι ὁ Ἐλωείμ. Ὁ Ἐλωείμ τῆς ἀσημένιας λήθης κι ἕνα ψάρι τυφλό, ὁ Ἀσδὲ ἢ ὁ Ρούθ, ὁ Χὰν ἢ ὁ Μώθ, ποὺ ὅλο κολυμπάει στὴ δυθισμένη πόλη.

— «Οὐκ ἂν λάβοις, οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος».

Ἀγγίζω τὴ σιωπή σου καὶ βλέπω τὴ λίμνη, ἥσυχη κι ἀργοκίνητη, νὰ ἔρχεται ἀπ' τὴν ἄκρη τοῦ παγωμένου ὕπνου σου καὶ νὰ δουλεύῃ ξανὰ στὸν ὕπνο σου, κουβαλώντας μαζί της τὰ τρία μεγάλα ἄστρα τῶν Κύκνων καὶ τὸ λευκὸ χιτώνα τῆς Λήδε, στολισμένον κρασὶ καὶ πάχνη.

— Είναι ὁ Ἐλωείμ ποὺ λάμπει, ὅταν ξυπνᾷς στὸν ὕπνο σου· ὁ Ἐλωείμ, ὁ ἄγγελος τῆς ἀσημένιας λήθης, κι ἐκεῖνο τὸ ψάρι τὸ τυφλό, ὁ Ἀσδὲ ἢ ὁ Ρούθ. ὁ Χὰν ἢ ὁ Μώθ, ποὺ ὅλο κολυμπάει στὴ δυθισμένη πόλη.

— «Οὐκ ἂν λάβοις, οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος».

Ἀγγίζω τὴ σιωπή σου καὶ σὲ βλέπω νὰ κρατᾷς ἐπίμονα τὸ ἀγέρινο στέμμα τοῦ ποταμιοῦ Χεδρών, χαμένο χιλιάδες χρόνια, ἀνατολικὰ τῆς γῆς Χαναάν, μέσα στὴν ἀνύποπτη ἔρημο τῶν ἀνέμων καὶ τῶν πουλιῶν — ἕνα θερισμένο διαμάντι στὸ ἐξόριστο χέρι σου καὶ νὰ δουλεύῃ ξανὰ ἡ Ἀχερουσία, ἥσυχη κι ἀργοκίνητη, στὸν ἀψηλάφητο ὕπνο σου, ἀνεμίζοντας κρυφὰ τὸ λευκὸ χιτώνα της, ὅλο γιασεμὶ καὶ σμύρνα καὶ λιβάνι.

— «Οὐκ ἂν λάβοις, οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος».

Ἀγγίζω τὴ σιωπή σου καὶ τὸ στερέωμα τῆς ἀπουσίας θάλλει, ἀνήκουστο καὶ σκοτεινό, ἐπάνω στὶς ἀναρίθμητες ὁροσειρὲς ποὺ σὲ σκεπάζουν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Δρόμος οτὸ Φρούριο

('Αρχεῖο 'Απ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΙΟΡΟΚΑ, δ.φ.

ΕΝΑ ΑΓΝΩΣΤΟ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΚΥΘΗΡΩΝ ΜΕ ΤΑ ΚΑΔΗΛΙΚΙΑ ΠΡΕΒΕΖΑΣ ΚΑΙ ΒΟΝΙΤΣΑΣ (1732/3)

Μετὰ τὴν πτώση τῆς Κρήτης (1669), τὸ μικρὸ καὶ ἄγονο νησὶ τῶν Κυθήρων, στὸ σημεῖο συνάντησης τριῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, ἔπαψε νὰ ἔχει γιὰ τοὺς Βενετοὺς τὴν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ σταθμοῦ ἀνάμεσα στὴ Ζάκυνθο καὶ τὴν Κρήτη. Δὲν ἦταν πιὰ «τὸ μάτι καὶ τὸ ἀφτὶ» τῆς μεγαλονήσου[1]. Ἀπὸ τότε τὰ Κύθηρα προσαρτήθηκαν διοικητικὰ στὰ Ἑπτάνησα καὶ ὁ Βενετὸς προνοητὴς τοῦ νησιοῦ ὑπαγόταν στὸν Γενικὸ Προνοητὴ τῆς Κέρκυρας. Ὡστόσο, κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 1669 ὡς τὸ τέλος τῆς Βενετοκρατίας (1797) ἡ ἱστορία τῶν Κυθήρων (Cerigo, Τσιρίγο) εἶναι λιγότερο γνωστὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων νησιῶν τοῦ Ἰονίου[2]. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ λοιπόν, θεωρεῖται ἰδιαίτερα εὐπρόσδεκτη κάθε πληροφορία, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποκαλύψει ἄγνωστες πτυχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ νησιοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μετὰ τὸν τελευταῖο τουρκοβενετικὸ πόλεμο (1715—1718) καὶ τὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς (1718), οἱ σχέσεις τῶν δύο

---

1) Βλ. William Miller, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα (1204—1566), μετάφραση — εἰσαγωγὴ — σημειώσεις Ἀγγ. Φουριώτη, Ἀθήνα 1960, σ. 636.

2) Τὰ παλαιότερα ἔργα γιὰ τὰ Ἑπτάνησα ἐλάχιστα ἀναφέρουν γιὰ τὰ Κύθηρα· βλ. π.χ. Ἑρμάννου Λούντζη, Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν, ἐν Ἀθήναις 1856, σ. 86—88 (καὶ Ἐκδ. Κάλβος, Ἀθήνα 1969, σ. 177—179), ὅπου εἰδήσεις κυρίως γιὰ τὸν 16ον αἰ. Ἀπὸ τὴ νεώτερη βιβλιογραφία ἀξίζει νὰ μνημονευθοῦν τὰ ἔργα τῶν Μιχαὴλ Κ. Πετροχείλου, Ἱστορία τῆς νήσου Κυθήρων, Ἀθῆναι 1940, καὶ Ἰωάννου Π. Κασιμάτη, Ἀπὸ τὴν παλαιὰ καὶ σύγχρονη κυθηραϊκὴ ζωή. Μέρος πρῶτον. Θρῦλοι, παραδόσεις καὶ χρονικὰ τοῦ κυθηραϊκοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1957. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ παραπάνω ἔργα, ἂν καὶ ἀναφέρεται γενικὰ στὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ τοῦ λείπει ἡ τεκμηρίωση, προσφέρει ἀξιόλογες εἰδήσεις· τὸ δεύτερο δίνει μεγαλύτερη σημασία στὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ διασώζει πολύτιμες προφορικὲς παραδόσεις. Καὶ τὰ δυὸ διαπνέονται ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῶν ντόπιων λογίων γιὰ τὸ νησί τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παραδοσιακῶν ἐχθρῶν, τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Βενετίας, δὲν ἔχουν πιὰ τὴν ἔνταση καὶ τὴν ὀξύτητα προηγούμενων καιρῶν. Ἡ Γαληνότατη Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὁρίσκεται στὴ δύση της καὶ, προσπαθώντας νὰ κρατηθεῖ, ἀναγκάζεται νὰ ὑπογράψει «διαρκῆ εἰρήνη» μὲ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη (1733)[1]. Ἀκόμη, εἶναι λογικὸ νὰ σκεφθοῦμε, ὅτι τὰ Κύθηρα θὰ ἀποτελοῦσαν γιὰ τοὺς Βενετούς, μετὰ τὴν ὁριστικὴ ἀπώλεια τῆς Ἡλοποννήσου (1718), μιὰ κτήση μὲ ἰδιαίτερη σημασία, μόνο γιὰ λόγους γοήτρου[2].

Μέσα στὰ πλαίσια ποὺ ὁρίζουν οἱ παραπάνω σκέψεις καὶ διαπιστώσεις μποροῦμε νὰ ἐντάξουμε τὶς μαρτυρίες ποὺ προσκομίζουν δύο ἔγγραφα τοῦ 1733. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Ἄρτας Jean - Baptiste Dubroca[3] πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ναυτικῶν τῆς Γαλλίας κόμη de Maurepas, μὲ ἡμερομηνία 1 Ἰουλίου 1733[4], καθὼς καὶ γιὰ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ προξένου τῆς Ὁλλανδίας στὴν ἴδια πόλη Antonio Cambiazo[5] πρὸς τὸν Ὁλλανδὸ πρεσβευτὴ στὴν Πύλη, μὲ ἡμερομηνία 3 Ἰουλίου 1733[6]. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ παραπάνω ἔγγραφα ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ καὶ μὲ λεπτομέρειες στὸ γεγονὸς ποὺ θὰ ἐκθέσουμε, ἐνῶ στὸ δεύτερο ἔγγραφο τὸ ἴδιο γεγονὸς μνημονεύεται ἀνάμεσα σὲ ἄλλες πληροφορίες μιᾶς συνηθισμένης προξενικῆς ἀναφορᾶς.

Συγκεκριμένα, πρόκειται γιὰ τὴν ἀποκάλυψη ἑνὸς σχεδίου ἀνταλλαγῆς τῶν Κυθήρων μὲ τὶς ἐπαρχίες τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Βόνιτσας. Οἱ Βενετοὶ δηλ. πρόκειται νὰ παραχωρήσουν στοὺς Τούρκους τὰ Κύθηρα, μὲ ἀντάλλαγμα ὁλόκληρες τὶς ἐπαρχίες (καζηλίκια) τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Βόνιτσας, ἐκτὸς

---

1) Βλ. Robert Mantran, «La navigation vénitienne et ses concurrents en Méditerraneo Orientale aux XVIIe et XVIIIe siècles», στὸ ἔργο Mediterraneo e Oceano Indiano, a cura di Manlio Cortelazzo, Firenze 1970, σ. 385. Ἡ διπλωματικὴ αὐτὴ ἐπιτυχία τῶν Βενετῶν ὀφειλόταν στὶς ἐνέργειες τοῦ ἄτιλου Simon Contarini. Πραγματικά, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Mantran, ὅ.π., ὡς τὸ τέλος τοῦ αἰώνα δὲν σημειώνεται ἄλλος τουρκοβενετικὸς πόλεμος.

2) Ὁ προτελευταῖος Βενετὸς ἄτιλος A. Memo τονίζει ὅτι ἡ διατήρηση τῶν Κυθήρων δὲν ἦταν μόνο ζήτημα τιμῆς γιὰ τὴ Βενετία, ἀλλὰ καὶ ζήτημα σημφέροντος: Ἀνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδου, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 259.

3) Βλ. γι' αὐτὸν στοῦ Γεωργίου Α. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας (1702—1789), Ἰωάννινα, ἐκδ. ΙΜΙΑΧ, 1981, σ. 84—87 κ.ἀ.

4) Ἡ ἐπιστολὴ ἀπόκειται στὰ Archives Nationales τῆς Γαλλίας, σειρὰ Affaires Étrangères, ὑποσειρὰ Correspondance Consulaire, τόμος 171, Latra II (1732—1748). Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἔχει ἐπισημανθεῖ ἤδη: Σιορόκα, ὅ.π., σ. 424 καὶ σημ. 8.

5) Γιὰ τὸν A. Cambiazo, πρόξενο τῆς Ὁλλανδίας καὶ τῆς Αὐστρίας στὴν Ἄρτα, βλ. Σιορόκα, ὅ.π., σ. 194—196.

6) Ἡ ἐπιστολὴ (σὲ ἀντίγραφο) στὰ Algemeen Rijksarchief τῆς Ὁλλανδίας, Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, φάκ. ἀρ. 66.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βέβαια ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς πόλεις, τὶς ὁποῖες οἱ Βενετοὶ ἤδη κατεῖχαν σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς. Κατὰ τὸν Γάλλο πρόξενο τῆς Ἄρτας, κομιστὴς τῶν βενετικῶν προτάσεων στὴν Πύλη ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Βενετὸς βάιλος, ἔπειτα ἀπὸ σχετικὴ εἰσήγηση τῶν Βενετῶν διοικητῶν Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας καί, πιθανόν, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ τῆς Κέρκυρας.

Κατὰ τὴν ἴδια πάντα πηγή, οἱ Βενετοὶ ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀπόκτηση καί, κατὰ συνέπεια, τὴν ἀποκλειστικὴ ἐκμετάλλευση τῶν πλούσιων δασῶν τῶν δύο παραπάνω ἐπαρχιῶν, καὶ ἰδιαίτερα τῆς περιοχῆς τοῦ Λούρου. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ τὰ γαλλικὰ σχέδια, ἔπειτα ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ J. - B. Dubroca, γιὰ τὴν ἐξαγωγὴ ναυπηγήσιμης ξυλείας ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχή, εἶχαν ἀρχίσει νὰ ὑλοποιοῦνται[1]. Ἡ ἄφιξη τῶν εἰδικῶν Γάλλων τεχνικῶν ἀπὸ τὴν Toulon καὶ οἱ ἐργασίες τους στὰ δάση τοῦ Λούρου βέβαια καλύπτονταν ἀπὸ κάθε δυνατὴ μυστικότητα. Παρόλ' αὐτά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Dubroca, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μείνουν κρυφὲς οἱ ἐνέργειές τους ἀπὸ τοὺς γείτονες Βενετούς, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἐνδιαφέρονταν ζωηρὰ γιὰ τὴν ξυλεία τῆς περιοχῆς, ποὺ δὲν τοὺς ἦταν βέβαια καθόλου ἄγνωστη[2].

Δὲν γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια τὸν χρόνο τῆς ὑποβολῆς τῶν βενετικῶν προτάσεων στὴν Πύλη. Δικαιούμαστε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ προτάσεις αὐτὲς ἔγιναν μέσα στὸ ἔτος 1732[3] καὶ πάντως ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1733. Τὸν Ἀπρίλιο τῆς χρονιᾶς αὐτῆς, ὁ Γενικὸς Προνοητὴς τῆς Κέρκυρας[4] εἶχε κιόλας στείλει στὴν Πρέβεζα καὶ τὴ Βόνιτσα εἰδικοὺς τεχνικοὺς γιὰ τὴν καταμέτρηση καὶ τὴ χαρτογράφηση τῆς ὑπὸ ἀνταλλαγὴ περιοχῆς.

Ἡ ἄφιξη τῶν Βενετῶν τεχνικῶν δημιούργησε, κατὰ τὸν Γάλλο πρόξενο, μεγάλη ἀναταραχὴ ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους, καὶ μάλιστα στοὺς πιὸ σημαντικοὺς μπέηδες καὶ τοὺς ἄλλους ἀξιωματούχους. Ὁ λόγος τῆς ἀναταραχῆς εἶναι προφανής: οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ κατεῖχαν τὴν ὑπὸ ἀνταλλαγὴ περιοχὴ καί, φυσικά, φοβοῦνταν ὅτι θὰ ἔχαναν τὶς περιουσίες τους. Ἡ πρώτη τους ἀντίδραση λοιπὸν ἦταν νὰ γνωστοποιήσουν τὰ τεκταινόμενα στὸν διοικητὴ τῶν Γιαννίνων Ἀλὴ μπέη, γιὰ νὰ φροντίσει νὰ ἀποστείλει πρεσβεία στὴν Πύλη. Ὁ Ἀλὴς πράγματι ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ καὶ συγκάλεσε ὅλους τοὺς Τούρκους ἀξιω-

1) Βλ. Γ. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 330 κ.ἑ.

2) Βλ. Σιορόκα, ὅ.π., σ. 330 καὶ σημ. 3.

3) Δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ ἀντλεῖ ὁ Πετρόχειλος, ὅ.π., σ. 45, τὴν πληροφορία, ὅτι τὸ 1732 οἱ Βενετοὶ ἔστειλαν καὶ στὰ Κύθηρα μηχανικοὺς γιὰ τὴν κατασκευὴ ἢ ἐπιδιόρθωση τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ νησιοῦ. Ἂν ἡ πληροφορία εἶναι ἀκριβής, τότε οἱ σχετικὲς προτάσεις τῶν Βενετῶν πρέπει νὰ ὑποβλήθηκαν τὸ ἔτος αὐτό, ἀφοῦ μέχρι τότε δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχε πρόθεση γιὰ παραχώρηση τοῦ νησιοῦ.

4) Γενικὸς Προνοητὴς τῆς Κέρκυρας ἦταν ὁ N. Erizzo (5.7.1731—12.7.1734): Κωνστ. Γ. Μαχαιρᾶ, Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. 1684—1797, Ἀθῆναι 1951, σ. 315.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ματούχους μὲ σκοπὸ τὴ σύνταξη διαμαρτυρίας πρὸς τὴν Πύλη, μὲ τὴν ὁποία θὰ ὑπογραμμιζόταν ἡ ζημιὰ ποὺ θὰ προκαλοῦνταν ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τῆς σχεδιαζόμενης ἀνταλλαγῆς. Δὲν γνωρίζουμε ποιούς λόγους καὶ ποιὰ ἐπιχειρήματα πρόβαλαν οἱ Τοῦρκοι γιὰ νὰ ματαιώσουν τὰ σχέδια τῶν Βενετῶν. Πιθανὸ νὰ ἐπικαλέστηκαν πάγιες διατάξεις, ποὺ ἀπαγόρευαν τὴν παραχώρηση ὑλικῶν χρήσιμων στὸν τουρκικὸ στρατό[1]· ἢ, ἀκόμη, νὰ ὑπογράμμισαν τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὸν πλήρη ἔλεγχο τοῦ Ἀμπράκικοῦ ἀπὸ τοὺς Βενετούς καὶ τὸ ὅτι ἡ Πύλη θὰ ἔχανε σημαντικὰ ἔσοδα. Γεγονὸς εἶναι πάντως ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφτασαν στὴν Πύλη καὶ ἐπέδωσαν τὴ σχετικὴ διαμαρτυρία. Παρόμοιες πρεσβεῖες φαίνεται πὼς ἔστειλαν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Βραχώρι (Ἀγρίνιο) καὶ τὴ Ναύπακτο, ὅταν καὶ ἐκεῖνοι πληροφορήθηκαν τὰ σχέδια γιὰ τὴν ἀνταλλαγή. Παράλληλα ὁ Ἀλὴ - μπέης[2] παρακάλεσε τὸν Dubroca νὰ γράψει σχετικὰ στὸν Γάλλο πρεσβευτὴ στὴν Πύλη[3], γιὰ νὰ ἐνεργήσει παράλληλα γιὰ τὴ ματαίωση τῆς βενετο - τουρκικῆς συμφωνίας.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ σχέδιο τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Ἄρτας γιὰ τὴ ματαίωση τῆς ἀνταλλαγῆς ἢ, σὲ περίπτωση ποὺ αὐτὴ πραγματοποιοῦνταν, γιὰ τὴν ἐλαχιστοποίηση τῶν συνεπειῶν της στὰ γαλλικὰ συμφέροντα. Συγκεκριμένα, ὁ Dubroca σκέφθηκε νὰ προβεῖ σὲ εἰκονική, μᾶλλον, ἀγορὰ τοῦ δάσους τοῦ Λούρου. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, δύσκολα θὰ παραχωροῦνταν στοὺς Βενετοὺς τὸ δάσος, ποὺ δέβαια συγκέντρωνε τὸ ἄμεσο καὶ κύριο ἐνδιαφέρον τους· ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἡ παραχώρηση γινόταν, ἡ Βενετία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ στερήσει ἀπὸ τοὺς Γάλλους τὴν ἐδιοκτησία τους. Πραγματικά, κατὰ τὴ διάρκεια γεύματος στὴ γαλλικὴ προξενικὴ κατοικία, ὁ Dubroca ἀνέπτυξε τὸ σχέδιό του στὸν Ἀλὴ μπέη. Ὁ Τοῦρκος διοικητὴς ὄχι μόνο συμφώνησε μὲ τὴν ἰδέα τοῦ Γάλλου προξένου, ἀλλ' ἀκόμη ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωση νὰ διευκολύνει τὴν πραγματοποίησή της. Ἐπειδὴ δηλ. τὸ δάσος τοῦ Λούρου ἀποτελοῦσε ἐκκλησιαστικὴ περιουσία (ὅακούφ), δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐκποιηθεῖ· ἡ μόνη λύση ἦταν νὰ ἀνταλλαγεῖ μὲ ἄλλα ἐδάφη, τὰ ὁποῖα θὰ ἀγόραζαν οἱ Γάλλοι. Τέλος τὸ πωλητήριο συμβόλαιο θὰ μποροῦσε νὰ προχρονολογηθεῖ καὶ ἡ ἀγορὰ νὰ γίνει στὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ.

Τὸ σχέδιο τοῦ Γάλλου προξένου τελικὰ δὲν πραγματοποιήθηκε. Μὲ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν Τούρκων ἀπεσταλμένων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς ἔγραψε στὸν πρόξενο τῆς Ἄρτας ὅτι, σύμφωνα μὲ πληροφορίες ποὺ δὲν ἐπιδέχονταν ἀμφισβήτηση, ἡ παραχώρηση τῆς περιοχῆς στοὺς Βενε-

1) Βλ. Σιορόκα, ὅ.π., σ. 364—836.

2) Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Τούρκου αὐτοῦ διοικητῆ μὲ τὸν Γάλλο πρόξενο βλ. Σιορόκα, ὅ.π., σ. 144 καὶ σημ. 2.

3) Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Πόλη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1728—1741) ἦταν ὁ γνωστὸς Louis - Sauveur, marquis de Villeneuve.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοὺς δὲν εἶχε γίνει. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ, τὸ διάβημα τῶν Τούρκων τῶν περιοχῶν Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας ὀφειλόταν σὲ ὑπερβολικοὺς καὶ ἀδάσιμους φόβους. Ἀπὸ ὅσα γράφει ἐδῶ ὁ Dubroca, φαίνεται ὅτι ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς εἶχε τὴ γνώμη, ποὺ ὅμως δὲν ἀναφέρεται μὲ σαφήνεια, ὅτι ὁ πανικὸς τῶν Τούρκων δὲν εἶχε πραγματικὴ βάση.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάντηση τῆς Πύλης ἦταν ἱκανοποιητικὴ γιὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ Ἀλῆ - μπέης, ποὺ εἶχε στὸ μεταξὺ ἐπιστρέψει στὰ Γιάννενα, εἰδοποίησε σχετικὰ τὸν Dubroca μέσω τοῦ Μαρούτση[1]. Ἀκόμη ὁ Τοῦρκος διοικητὴς διαβεβαίωσε τὸν Γάλλο πρόξενο ὅτι μποροῦσε νὰ πάρει ξυλεία ἀπὸ τὸ δάσος τοῦ Λούρου. Ἡ εὔνοια αὐτὴ τοῦ Τούρκου διοικητῆ φαίνεται ὅτι ἦταν, τελικά, καὶ τὸ μεγάλο κέρδος τῶν Γάλλων, ὅπως ὑπογραμμίζεται καὶ ἀπὸ τὸν Dubroca.

Ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι ἐπίσης ἡ μαρτυρία τῆς πηγῆς μας γιὰ τὴν ἀντίδραση τῶν κατοίκων τῶν Κυθήρων. Κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Dubroca, οἱ Κυθήριοι ἔστειλαν πρεσβεία στὸν Βενετὸ βάιλο, ἱκετεύοντάς τον νὰ μὴ τοὺς κάνει σκλάβους τῶν Τούρκων[2]. Δὲν γνωρίζουμε ποιοί ἦταν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Κυθηρίων, ποιές οἱ συγκεκριμένες προτάσεις τους καὶ ποιά ἡ ἀπάντηση, οἱ ἐνέργειες καὶ ἡ στάση τοῦ Βενετοῦ βάιλου. Ἀκόμη δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ἀνάμεσα στοὺς ἀπεσταλμένους ἦταν καὶ Βενετοὶ ποὺ ζοῦσαν στὸ Τσιρίγο ἢ, τέλος, ἂν τὸ διάβημα τῶν Κυθηρίων εἶχε τὴν ἔγκριση τοῦ ἐκεῖ Βενετοῦ προνοητῆ[3]. Ἕνα σημαντικὸ στοιχεῖο μᾶς ἀποκαλύπτει καὶ πάλι ὁ Γάλλος πρόξε-

---

1) Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς, τὸν Ἀναστάσιο ἢ τὸν Χριστόδουλο Μαρούτση. Βλ. γι' αὐτοὺς στοῦ Σιορόκα, ὅ.π., σ. 163 κ.ἀ., καθὼς καὶ σ. 163 σημ. 3, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Μαρουτσηδων.

2) Οἱ Κυθήριοι εἶχαν κιόλας δοκιμάσει τὶς τουρκικὲς θηριωδίες, τόσο στὸ μακρινὸ παρελθὸν μὲ τὴ λεηλασία τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸν Χαϊρεντὶν Βαρβαρόσσα (1537) ἢ τὸ ναύαρχο Πιαλὴ (1571 καὶ 1572), ὅσο καὶ στὸ πιὸ πρόσφατο. Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ Κύθηρα παραδόθηκαν στοὺς Τούρκους τὸ 1715· παρὰ τὴ συμφωνία παράδοσης, οἱ Τοῦρκοι πῆραν 200 οἰκογένειες ἀπὸ τὸ νησὶ γιὰ τὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀφρικῆς: Πετροχείλου, ὅ.π., σ. 36—37, 43—44. Τὸ νησὶ ἀνακαταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς τὸ 1718, ἔπειτα ἀπὸ λαμπρὲς νίκες τοῦ Βενετοῦ ναύαρχου Diedo, καὶ δόθηκε ὁριστικὰ στὴ Βενετία μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς (21.7.1718): Ὅ.π., σ. 45. Βέβαια, ὅπως σωστὰ ἐπισημαίνει ὁ Κασιμάτης, ὅ.π., σ. 89—90, οἱ Κυθήριοι κάθε ἄλλο παρὰ εὐχαριστημένοι ἦταν ἀπὸ τὴ βενετικὴ διοίκηση. Τὴν προτιμοῦσαν ὡστόσο ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατοχή. Οἱ Βενετοὶ σέβονταν τὴ ζωή, τὴν τιμὴ καὶ τὴν περιουσία τῶν κατοίκων· ἄφηναν ἐλεύθερους τοὺς ντόπιους ὡς πρὸς τὴν ἐνάσκηση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων· εὐνόησαν τὴ δημιουργία μιᾶς τάξης μορφωμένων, ποὺ σπούδασαν στὰ ἰταλικὰ πανεπιστήμια. Ἄλλωστε ἀρκετοὶ Κυθήριοι εἶχαν πολεμήσει στὸ πλευρὸ τῶν Βενετῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ παλαιότερα καὶ πρόσφατα, κατὰ τὶς πολιορκίες τῆς Μονεμβασίας (1686) καὶ τῆς Μεθώνης (1715): Πετροχείλου, ὅ.π., σ. 39.

3) Δὲν γνωρίζω ποιὸς ἦταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ προνοητὴς Κυθήρων. Ὁ κατάλογος ποὺ παραθέτει ὁ Πετρόχειλος, ὅ.π., σ. 40—42 σημ. τῆς σ. 40, δὲν ἀναφέρει χρονολογίες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νος Ἄρτας. Κατὰ τὶς πληροφορίες του, ὁ Βενετὸς δάιλος ὄχι μόνο δὲν ἄκουσε μὲ εὐμένεια τὶς παρακλήσεις τῶν Κυθηρίων, ἀλλὰ τοὺς ἐπέπληξε κιόλας, γιατὶ ἐξέθεταν τὴ Βενετία δημιουργώντας της προβλήματα μὲ τὴν Πύλη[1]· ὁ λόγος, τὸ ἄσυλο ποὺ εἶχαν οἱ Κυθήριοι στοὺς Μαλτέζους πειρατές, κατὰ παράβαση τῶν σχετικῶν τουρκοβενετικῶν συμφωνιῶν.

Ἡ ἐπιστολὴ τῆς 1.7.1733 εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τοῦ Dubroca ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν τουρκοβενετικὴ ἀνταλλαγὴ ποὺ ἐκθέσαμε. Θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε, ὄχι βέβαια ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γάλλου προξένου ἐξαντλήθηκε, ἀλλὰ ὅτι τὸ θέμα ἔκλεισε ἐκεῖ. Ἴσως μιὰ ἔρευνα στὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας θὰ ἀποκάλυπτε περισσότερες λεπτομέρειες[2]. Τὰ ἐρωτήματα ποὺ προκύπτουν ἐδῶ γιὰ τὸν μελετητὴ εἶναι: α) Ἂν μποροῦμε νὰ στηριχθοῦμε μὲ ἀσφάλεια στὴ μαρτυρία τοῦ προξένου τῆς Ἄρτας, καὶ β) ἂν τὸ σχέδιο τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν Κυθήρων μὲ τὰ καστιλίκια Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἢ μήπως ὁ πανικὸς τῶν Τούρκων δὲν εἶχε πραγματικὴ βάση ἢ, ἀκόμη, μήπως ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα στρατηγικὸ ἐλιγμὸ τῶν Βενετῶν, μὲ στόχο νὰ παρεμβληθεῖ ἕνα ἀκόμη ἐμπόδιο στὰ σχέδια τῶν Γάλλων γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ξυλείας[3] εἰδικὰ καὶ γενικὰ στὴν ἐκεῖ οἰκονομική τους παρουσία.

Στὸ πρῶτο ἐρώτημα μᾶς δίνουν τὴν ἀπάντηση τὰ παρακάτω στοιχεῖα: 1) Μαρτυρία γιὰ τὸ ἴδιο γεγονὸς ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ προξένου τῆς Ὁλλανδίας. Ἡ σκέψη ὅτι οἱ πληροφορίες τοῦ Cambiazo θὰ μποροῦσαν νὰ προέρχονται ἀπὸ διαρροὴ τῶν πληροφοριῶν τῆς ἐπιστολῆς Dubroca μᾶλλον δὲν εὐσταθεῖ· οἱ ἡμερομηνίες τῶν δύο ἐγγράφων, ποὺ ἀπέχουν μόνο κατὰ τρεῖς ἡμέρες, δὲν θὰ ἔδιναν τὸν ἀπαραίτητο χρόνο στὸν Ὁλλανδὸ πρόξενο. Ἀκόμη, δὲν θὰ εὐσταθοῦσε ἡ σκέψη γιὰ κάποια συμπαιγνία τῶν δύο προξένων, ποὺ οἱ σχέσεις τους, τόσο σὲ ἐπαγγελματικὸ ὅσο καὶ σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, εἶναι γνω-

1) Πρόκειται γιὰ τὸν δάιλο S. Contarini, μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ ὁποίου, ὅπως ἀναφέρθηκε, κλείστηκε ἡ βενετοτουρκικὴ «διαρκὴς εἰρήνη» τὸ 1733.

2) Πρόσφατη ὀλιγοήμερη (5—10.8.1982) ἔρευνά μου στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κυθήρων δὲν μὲ βοήθησε νὰ ἐπισημάνω τίποτε σχετικό. Θὰ ἀπαιτοῦνταν ἀσφαλῶς πολὺ περισσότερος χρόνος ἢ μιὰ πολὺ εὐτυχὴς σκέψη γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τυχὸν πληροφοριῶν σὲ ἕνα πλούσιο καὶ ἀταξινόμητο, στὸ μεγαλύτερο μέρος του, ἀρχεῖο (ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἔχει ταξινομηθεῖ καὶ καταλογογραφηθεῖ μόνο τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο: Χρύσσ Α. Μαλτέζου, «Τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο Κυθήρων», Δελτίον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, 1[1977]15—84). Μὲ τὴν εὐκαιρία, θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὶς θερμές μου εὐχαριστίες στὸν ὑπεύθυνο τοῦ ἀρχείου κ. Μιχ. Μαγαλοκονόμο γιὰ τὴ βοήθεια καὶ τὴν προθυμία του.

3) Εἶναι γνωστὲς οἱ γαλλο - βενετικὲς σχέσεις στὴν περιοχὴ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ: Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο Ἄρτας, σ. 177 κ.ἑ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὸ ὅτι δὲν ἦταν καθόλου ἀγαθές[1]. 2) Θὰ ἦταν παράτολμο νὰ ἀμφισβητήσουμε μαρτυρίες γιὰ τόσο σαφῆ γεγονότα, ὅπως ἡ ἐμφάνιση Βενετῶν τεχνικῶν στὴν περιοχή, ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀλῆ μπέη, ἡ συγκέντρωση τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἀποστολὴ πρεσβείας στὴν Πύλη. Ἀκόμη, ὁ Γάλλος πρόξενος ἀναφέρει τὴν παρουσία στὴν περιοχὴ εἰδικοῦ σουλτανικοῦ ἀπεσταλμένου (δεζὶρ - ἀγᾶ), ποὺ ἔφερε στὴν Ἄρτα, στὸ Βραχώρι καὶ στὴ Ναύπακτο σουλτανικὰ φιρμάνια. Μὲ τὰ φιρμάνια αὐτὰ παρεχόταν ἡ διαβεβαίωση ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνει καμιὰ ἐδαφικὴ παραχώρηση στοὺς Βενετοὺς καὶ ἀπαγορευόταν, μὲ ποινὴ θανάτου, νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Τὰ παραπάνω στοιχεῖα μὲ ὁδηγοῦν νὰ δεχτῶ ὡς βάσιμη τὴ μαρτυρία τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Ἄρτας. Θὰ μποροῦσα νὰ διατυπώσω καὶ ἐδῶ τὴ γνωστὴ ἐπιφύλαξη[2], ὅτι δηλ. πιθανὸν ὁ Dubroca νὰ ὑπερτονίζει τὸν ρόλο του στὴν ὅλη ὑπόθεση, κινούμενος τόσο ἀπὸ λόγους ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ τὶς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ εἰδικότερα αἴτια, ποὺ ἀναφέρονται στὴ γνωστὴ ἐπιμονὴ τοῦ προξένου αὐτοῦ στὸ θέμα τῆς ξυλείας.

Στὸ δεύτερο ἐρώτημα, ἂν δηλ. ὑπῆρξε πραγματικὰ σχέδιο ἀνταλλαγῆς τῶν παραπάνω περιοχῶν, ἡ ἀπάντηση ἀπαιτεῖ περισσότερη προσοχή. Τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα θὰ μποροῦσαν νὰ μᾶς προσφέρουν στὸ σημεῖο αὐτὸ πολύτιμες μαρτυρίες. Ἀκόμη, στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κυθήρων ἴσως ὑπάρχουν κάποιες σχετικὲς εἰδήσεις[3]. Πρὸς τὸ παρὸν ὅμως οἱ παρακάτω διαπιστώσεις βοηθοῦν νὰ δώσουμε μιὰ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα, πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ ἂν πράγματι οἱ Βενετοὶ ἦταν διατεθειμένοι νὰ παραχωρήσουν τὰ Κύθηρα στοὺς Τούρκους. Τὸ μικρὸ καὶ ἄγονο αὐτὸ νησί, κοντὰ στὸ νότιο ἄκρο τοῦ Μοριᾶ, δὲν ἀποτελοῦσε πιὰ γιὰ τοὺς Βενετοὺς ἀπαραίτητο ναυτικὸ στήριγμα[4]. Ἡ ἀπώλεια τῆς Κρήτης (1669) καὶ

---

1) Βλ. Σιορόκα, ὅ.π., σ. 195 καὶ σημ. 2. Τὰ παραπάνω ἐπιβεβαιώνει ἡ ἴδια ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Cambiazo ποὺ χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ· ὁ πρόξενος αὐτὸς ἀναφέρει γιὰ τὸν Γάλλο συνάδελφό του: «...Questo Sig. Console di Francia poi dimostra un cattivissimo animo, e di adoperarsi ogni giorno adussarmi tutti li contratempi imaginabili per pregiudicarmi in tutto e per tutto alli miei interessi...».

2) Σιορόκα, ὅ.π., σ. 16 καὶ σημ. 3—4.

3) Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ἀρχείου αὐτοῦ βλ. Χρύσας Α. Μαλτέζου, «Πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κρήτη στὰ Κύθηρα. (Ἄγνωστες πληροφορίες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Κυθήρων)», ΕΕΒΣ 39—40 (1972—1973), 518—519. Γιὰ τὸν πλοῦτο τοῦ ἴδιου ἀρχείου, καθὼς καὶ σύντομες ἐνδείξεις γιὰ τὸ περιεχόμενό του, βλ. Chryssa A. Maltézou, «Les archives vénitiennes de Cythère. Un fonds historique négligé», Byzantinische Forschungen 5 (1977) 249—252.

4) Miller, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας, σ. 636. Ι. Καραματή, Ἀπὸ τὴν παλαιὰ καὶ σύγχρονη κυθηραϊκὴ ζωή, σ. 87, 91. Γιὰ τὴ σημασία ποὺ ἀπέδιδαν παλαιότερα οἱ Βενετοὶ στὸ νησὶ βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς ἐκθέσεις (μέσα 16ου αἰ.) τοῦ προνοητῆ

τῆς Πελοποννήσου (1718) ἐκμηδένισε τὴ στρατηγικὴ σημασία ποὺ τὰ Κύθηρα εἶχαν γιὰ τὴ Βενετία. Δὲν ἦταν τώρα, ὅπως ἀναφέρθηκε, παρὰ μιὰ ἀποκομμένη καὶ ἀπομονωμένη κτῆση, ποὺ μόνο λόγοι γοήτρου θὰ δικαιολογοῦσαν τὴ διατήρησή της[1]. Ἀλλὰ ἡ Γαληνότατη βρισκόταν σὲ σαφῆ παρακμὴ καὶ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ὑπερασπίσει τὸ γόητρό της ἀποτελεσματικά. Ἔπειτα, οἱ σχέσεις της μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία βελτιώνονται ἀναγκαστικὰ καὶ ὁδηγοῦνται σὲ ὑπογραφὴ συνθήκης «διαρκοῦς εἰρήνης». Καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἔσοδα τῶν Βενετῶν ἀπὸ τὸ μικρὸ νησὶ τῶν Κυθήρων ἦταν πολὺ λιγότερα ἀπὸ τὰ ἔξοδα ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ συντήρηση τῶν ὀχυρώσεων καὶ ἡ διατήρηση φρουρᾶς, ἔστω καὶ ὀλιγάριθμης, στὸ νησί[2]. Οἱ παραπάνω διαπιστώσεις ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Βενετοὶ θὰ εἶχαν κάθε λόγο νὰ θέλουν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ μιὰ ἐπιζήμια κτῆση.

Σὲ ἀντάλλαγμα οἱ Τοῦρκοι θὰ παραχωροῦσαν στοὺς Βενετοὺς τὶς περιοχὲς τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Βόνιτσας. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς ἔδωσε στὴ Βενετία τὶς δυὸ παραπάνω πόλεις μὲ ἐλάχιστη ἐνδοχώρα[3]. Μὲ τὸ σχέδιο τῆς ἀνταλλαγῆς ποὺ ἐκτίθεται ἐδῶ, οἱ Βενετοὶ θὰ ἀποκτοῦσαν ὁλόκληρα τὰ καζιλίκια[4] (ὁ Dubroca ἀναφέρει τὸν ὅρο cadylis) τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Βόνιτσας. Δὲν μποροῦμε νὰ καθορίσουμε μὲ ἀκρίβεια ποιὰ ἦταν ἡ ἔκταση τῆς ὑπὸ ἀνταλλαγὴ περιοχῆς. Πάντως, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὴν ἔκταση τῆς διοικητικῆς διαίρεσης τοῦ καζιλικιοῦ ἢ τοῦ καζᾶ, μποροῦμε μὲ σχετικὴ ἀσφάλεια νὰ ὁρίσουμε ὡς ἑξῆς τὶς παραπάνω περιοχές: γιὰ τὴν Πρέβεζα, δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεπερνοῦσε τὸν Ἀχέροντα πρὸς βορρᾶ καὶ τὸν Λοῦρο ἀνατολικά· γιὰ τὴ Βόνιτσα, ἡ ὑπὸ ἀνταλλαγὴ ἔκταση θὰ συνέπιπτε γενικὰ μὲ τὴν περιοχὴ βόρεια τῆς γραμμῆς ὄρμου Παλαίρου — λίμνης Ἀμπρακίας. Ἀλλωστε τὸ

Κυθήρων J. Superantii καὶ τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ τῆς Θάλασσας Al. Contarini, στοῦ C. N. Sathas, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Documents inédits relatifs à l' histoire de la Grèce au Moyen Age, τ. 6. Paris 1884, σ. 289 καὶ 297, ἀντίστοιχα.

1) Βλ. Mantran, «La navigation vénitienne», ὅ.π., σ. 384 καὶ William H. McNeill, Venice. The Hinge of Europe 1081—1797, Chicago — London 1974, σ. 221.

2) Βλ. Α. Ἀνδρεάδου, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως, τ. 1, σ. 93, 294, 299. Κι αὐτό, παρὰ τὸ πολὺ ἐπαχθέστερο γιὰ τοὺς κατοίκους φορολογικὸ σύστημα τῆς τρίτης (terzaria) ποὺ ἐφαρμοζόταν στὰ Κύθηρα, ἐνῶ σὲ ἄλλες βενετικὲς κτήσεις ἰσχυε ἡ δεκάτη: Ἀνδρεάδη, ὅ.π., τ. 2, σ. 250—251. (Περισσότερο σωστὴ ἡ ἀπόδοση τοῦ ὅρου terzaria ὡς ἐντριταία: Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 150).

3) Βλ. Σιορόκα, ὅ.π., σ. 184.

4) Γιὰ τοὺς καδήδες, τὴ δικαιοδοσία τους καὶ τὰ καζιλίκια βλ. Βασίλη Δημητριάδη, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 83—86, 369.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀντάλλαγμα ποὺ θὰ ἔπαιρναν οἱ Βενετοὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεπερνοῦσε πολὺ σὲ ἔκταση τὸ νησὶ ποὺ παραχωροῦσαν οἱ ἴδιοι στοὺς Τούρκους. Αὐτὴ μᾶλλον τὴν ἔννοια πρέπει νὰ ἔχει ἡ παρουσία στὴν περιοχὴ Βενετῶν τεχνικῶν καὶ ἡ πρόθεσή τους νὰ μετρήσουν τὰ ὑπὸ ἀνταλλαγὴ ἐδάφη.

Ὅση ὅμως κι ἂν ἦταν ἡ ἔκταση τῆς περιοχῆς ποὺ θὰ ἔπαιρναν, εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ Βενετοὶ θὰ ἀποκτοῦσαν σημαντικὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα, συνδυάζοντας τὸν ἔλεγχο τοῦ Ἀμβρακικοῦ μὲ τὴν κατοχὴ τῶν ἀπέναντι Ἰονίων νησιῶν. Αὐτὸς ἀσφαλῶς ἦταν καὶ ὁ λόγος τῆς ἀντίδρασης τῶν Τούρκων τοῦ Ἀγρινίου καὶ τῆς Ναυπάκτου, καθὼς καὶ τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Ἄρτας. Ἐπιπλέον, ὅπως σωστὰ ὑπογραμμίζει ὁ Dubroca, οἱ Βενετοὶ θὰ γίνονταν κύριοι τῶν πλούσιων δασῶν τοῦ Λούρου[1], ποὺ θὰ τοὺς ἔδιναν πολύτιμη ξυλεία γιὰ τὴ σχεδιαζόμενη ἀναβίωση τοῦ στόλου τους[2]. Νομίζουμε λοιπὸν ὅτι ἡ Γαληνότατη εἶχε κάθε συμφέρον νὰ προχωρήσει στὴν ἀνταλλαγή.

Ἡ Πύλη, μὲ τὴ σειρά της, παίρνοντας τὰ Κύθηρα ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ὄχι μόνο θὰ ὁλοκλήρωνε τὴν κατοχὴ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ θὰ κατάφερνε δεινὸ πλῆγμα στοὺς χριστιανοὺς πειρατὲς καὶ κουρσάρους, ἰδιαίτερα τοὺς Μαλτέζους, ποὺ ἔβρισκαν καταφύγιο στοὺς ἀσφαλεῖς καὶ ἀπρόσιτους ὅρμους τοῦ νησιοῦ[3]. Τὸ γεγονὸς τονίζεται ἰδιαίτερα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Dubroca γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῆς πρεσβείας τῶν Κυθηρίων ἀπὸ τὸν Βενετὸ βάιλο, ὅπως ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω.

Τὰ ἀμοιβαῖα συμφέροντα λοιπὸν καὶ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Πύλης ἦταν δυνατὸ νὰ ὁδηγήσουν σὲ μιὰ συμφωνία ἀνταλλαγῆς τῶν περιοχῶν ποὺ ἀναφέρουν οἱ πηγές μας. Ὡστόσο ἡ συμφωνία αὐτὴ ὁπωσδήποτε δὲν πραγματοποιήθηκε. Ἡ ἄμεση καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀντίδραση τῶν Τούρκων ἀξιωματούχων, ἡ ἀντίθεση τοῦ γαλλικοῦ παράγοντα καὶ, ἴσως, τὸ διάβημα τῶν Κυθηρίων τὴ ματαίωσαν ὁριστικά. Αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ὁ Γάλλος πρόξε-

---

1) Γιὰ τὴ βενετικὴ νομοθεσία σχετικὰ μὲ τὰ δάση, ὅπου φαίνεται καθαρὰ τὸ ἀνάλογο ἐνδιαφέρον τῆς Γαληνοτάτης, βλ. τὴν παλαιὰ εἰδικὴ μονογραφία τοῦ Adolfo di Berénger, Saggio storico della legislazione veneta forestale dal secolo VII al XIX, Venezia 1863 (φωτομηχ. ἀνατ. Arn. Forni Editore, Bologna 1977). Εἰδικὰ γιὰ τὸν 18ον αἰ. βλ. στὶς σσ. 52—106.

2) Γιὰ τὶς ναυτικὲς ἐπιδιώξεις τῆς Βενετίας μετὰ τὸ 1724 βλ. στοῦ Frederic C. Lane, Venice. A Maritime Republic, Baltimore — London 1973, σσ. 412, 418.

3) Τὰ Κύθηρα, ἐξ αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς τους θέσης καὶ τοῦ θαλάσσιου διαμελισμοῦ τους, ἦταν πάντα ὁρμητήριο πειρατῶν, Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν. Βλ. σχετικὰ στὸν Πετροκέλλου, ὅ.π., σ. 45. — Κασιμάτη, ὅ.π., σ. 91, 92. — Χρύσας Μαλτέζου, «Ὁ ἀντίκτυπος τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης στὰ Ἰόνια», Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε., τ. 11, Ἀθῆναι 1975, σ. 216.

νος τῆς Ἄρτας δὲν ἐπανέρχεται στὸ θέμα σὲ καμία ἀπὸ τὶς ἀναφορές του μετὰ τὴν 1.7.1733.

Μετὰ τὴν ὁριστικὴ ματαίωση τῶν σχεδίων γιὰ τὴν ἀνταλλαγή, ἡ ὅλη ὑπόθεση ἐμφανίστηκε ἔντεχνα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βενετοὺς σὰν μιὰ πρωτοβουλία τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ τῆς Κέρκυρας. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τὴ φήμη ποὺ κυκλοφόρησε στὴν Ἄρτα, ὅτι δηλ. ὁ δεζίρ ἀγὰς ποὺ ἔφτασε ἐκεῖ εἶχε ἐντολὴ νὰ μεταβεῖ στὴν Κέρκυρα, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθεῖ στὸν Γενικὸ Προνοητή, νὰ ἀπαιτήσει ἐξηγήσεις γιὰ τὴν «πρωτοβουλία» του καὶ νὰ ζητήσει ἱκανοποίηση. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ τὸ ταξίδι τοῦ σουλτανικοῦ ἀπεσταλμένου στὴν Κέρκυρα δὲν πραγματοποιήθηκε. Εἶναι μάλλον περίεργο, ὅτι ὁ Τοῦρκος ἀξιωματοῦχος, γιὰ τὸ σχετικὰ ἀσήμαντο ποσὸ τοῦ ἐνὸς πουγγιοῦ, ἀγνόησε τὶς διαταγὲς καὶ δὲν πῆγε οὔτε στὴν Κέρκυρα, ἀλλὰ οὔτε κἂν καὶ στὴν τουρκοβενετικὴ μεθόριο τῶν ὑπὸ ἀνταλλαγὴ περιοχῶν. Εἶναι λοιπὸν σίγουρο, ὅτι οἱ παραπάνω φῆμες διαδόθηκαν γιὰ νὰ τηρηθοῦν τὰ προσχήματα καὶ νὰ ἡσυχάσουν οἱ ὀλίγιστα θορυβημένοι Τοῦρκοι τῆς περιοχῆς. Δικαιούμαστε ἀκόμη νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ὅλη ὑπόθεση ἄρχισε καὶ τελείωσε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀνάμεσα στὸν Βενετὸ βάιλο καὶ τὴν Πύλη. Ἡ μαρτυρία τοῦ Dubroca, ὅτι οἱ προτάσεις ἔγιναν στὴν Πύλη ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ τῆς Βενετίας, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀκριβής. Ἀκόμη, ἡ πληροφορία ποὺ κατόρθωσε νὰ ἀποσπάσει ὁ Γάλλος πρόξενος ἀπὸ τὸν ἀπεσταλμένο τοῦ βάιλου πρὸς τὸν Γενικὸ Προνοητὴ τῆς Κέρκυρας, ὅτι ἡ ὑπόθεση τακτοποιήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐνισχύει τὸ συμπέρασμα ποὺ διατυπώσαμε.

Δὲν μπορεῖ ὡστόσο νὰ πεῖ κανεὶς τὸ ἴδιο γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν ὑποθέσεων τοῦ Dubroca, ποὺ διατυπώνονται στὰ φφ. 5ν—6ν τῆς ἐπιστολῆς του. Ὁ Γάλλος πρόξενος διαβλέπει στὴν ὅλη ὑπόθεση γενικότερο σχέδιο τῶν Βενετῶν νὰ ἐπικρατήσουν σὲ ὅλη τὴν Ἀλβανία. Συγκεκριμένα, κατὰ τὸν Dubroca, ἂν πετύχαινε τὸ σχέδιο τῶν Βενετῶν, ἡ Γαληνότατη θὰ ἀποκτοῦσε τὸ «κλειδὶ ὅλης τῆς Ρούμελης». Αὐτὸ θὰ γινόταν μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς περιοχῆς τοῦ Μετσόβου, τοῦ μοναδικοῦ φυσικοῦ περάσματος τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου τῆς Πίνδου ἀπὸ βορρᾶ, καὶ ἀπὸ τὸν νότο μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν. Ἔτσι, πάντα κατὰ τὸν Γάλλο πρόξενο, ἡ Βενετία θὰ μποροῦσε εὔκολα καὶ μὲ λίγες δυνάμεις νὰ καταλάβει ὁλόκληρη τὴν Ἀλβανία. Τὸ ἐπόμενο βῆμα θὰ ἦταν ὁ ἔλεγχος ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ὅλων τῶν τουρκικῶν λιμανιῶν τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ἡ κινητοποίηση στὴν περιοχὴ τοῦ Μαυροβουνίου 30—40.000 ἐμπειροπόλεμων καὶ ἱκανῶν στρατιωτῶν. Οἱ Μαυροβούνιοι, κατὰ τὸν Dubroca, εὔκολα θὰ προσχωροῦσαν στοὺς Βενετούς· ἡ τυραννία τῶν Τούρκων εἶχε γίνει ἀφόρητη, ἐνῶ, ὡς χριστιανοὶ λατίνοι, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐπιθυμοῦσαν νὰ ὑπαχθοῦν στὴν ἐξουσία χριστιανοῦ πρίγκιπα. Ἄλλωστε, καταλήγει ὁ Γάλλος πρόξενος, στὴν ἴδια περιοχὴ οἱ Βενετοὶ στρατολογοῦν τὰ δυὸ ἀλβανικὰ συντάγματα ποὺ ὑπηρετοῦν ὑπὸ τὶς διαταγές τους στὴν Ἰταλία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ ὑποθέσεις τοῦ J. - B. Dubroca μᾶλλον δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα, γιατί, τουλάχιστο, ἡ συλλογιστική τους ἔχει κενά:

1) Ἡ περιοχὴ τοῦ Μετσόβου δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μέρος τῶν ὑπὸ ἀνταλλαγὴ ἐδαφῶν· δὲν ἀνῆκε οὔτε στὸ καδηλίκι τῆς Πρέβεζας οὔτε, φυσικά, σὲ κεῖνο τῆς Βόνιτσας.

2) Ὁ ἔλεγχος τῶν Θερμοπυλῶν δὲν ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸν Γάλλο πρόξενο μὲ ποιόν τρόπο θὰ περιερχόταν στοὺς Βενετούς.

3) Καὶ ἂν ἀκόμη τὰ δυὸ παραπάνω συνέβαιναν, θὰ ἦταν ἀδύνατο γιὰ τοὺς Βενετοὺς νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν κατάληψη καὶ μετὰ νὰ ὀργανώσουν καὶ νὰ στερεώσουν τὴν κατοχὴ μιᾶς τόσο ἐκτεταμένης περιοχῆς. Τὸ ἐγχείρημα θὰ ἦταν δύσκολο ἀκόμη καὶ στὸν καιρὸ τῆς ἀκμῆς τῆς Γαληνότατης, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, ποτὲ δὲν ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κατάληψη μεγάλων μεσογειακῶν περιοχῶν, ἄχρηστων στὴ ναυτικὴ — ἐμπορικὴ πολιτική της. Οἱ μόνες πιθανὲς ἐδῶ εἶναι οἱ σκέψεις τοῦ Γάλλου προξένου σχετικὰ μὲ τοὺς Μαυροβουνίους.

4) Εἶναι, τέλος, γνωστὸ ὅτι ἡ Βενετία, μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς, στὴ δύση πιὰ τῆς ἱστορίας της, ἀγωνιζόταν νὰ κρατήσει τὶς θέσεις της στὴν Ἀδριατικὴ καὶ στὸ Ἰόνιο. Καὶ εἶναι ἀκόμη φανερὴ ἡ στροφὴ τῆς πολιτικῆς της πρὸς μιὰ εἰρηνικὴ συνύπαρξη καὶ συνεργασία μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Dubroca ἐπισημαίνει ἐξ ἄλλου τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Βενετὸς βάιλος κατηγόρησε τοὺς Κυθήριους γιὰ τὴ στάση τους στὸ θέμα τῶν Μαλτέζων πειρατῶν, ποὺ ἔθετε σὲ κίνδυνο τὶς τουρκοβενετικὲς σχέσεις. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ Γάλλου προξένου φανερώνει μὲ ἔμμεσο, ἀλλὰ σαφή, τρόπο, ὅτι ἡ διατήρηση τῶν καλῶν σχέσεων μὲ τοὺς Τούρκους ἐνδιέφερε ζωηρὰ τὸν ἀντιπρόσωπο τῆς Γαληνότατης στὴν Πύλη.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται ὅτι οἱ ὑποθέσεις τοῦ Dubroca δὲν ἔχουν καμιὰ πραγματικὴ βάση. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἀναφέρει κάποιο συγκεκριμένο γεγονὸς ποὺ θὰ τὶς στήριζε, ἔστω καὶ μὲ τὴ μορφὴ πληροφορίας ἢ φήμης. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ J. Dubroca προσπαθεῖ νὰ ἀναβιώσει παλαιότερα σχέδια τοῦ πατέρα καὶ προκατόχου του στὸ προξενεῖο, τοῦ Guillaume Dubroca[1], γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ξυλείας τῆς περιοχῆς. Προσπαθεῖ, κυρίως, νὰ προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν. Ἀκόμη, οἱ Βενετοὶ ἀντιδροῦν, μὲ ἐπιτυχία πολλὲς φορές, στὰ σχέδια τοῦ Γάλλου προξένου, τόσο στὸ θέμα τῆς ἐξαγωγῆς ξυλείας ὅσο καὶ στὴ γενικότερη ἐμπορικὴ — οἰκονομικὴ παρουσία τῶν Γάλλων στὴν περιοχή. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτή, τὸ ὅποιο ἐμπόδιο στὴ βελτίωση τῶν τουρκο - βενετικῶν σχέσεων θὰ ἦταν κέρδος γιὰ τοὺς Γάλλους. Μέσα στὰ πλαίσια τῶν προσπαθειῶν του αὐτῶν πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετηθεῖ ἡ διατύπωση τῶν ὑπονοιῶν γιὰ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς τόσο φιλόδοξου,

1) Γιὰ τὸν Γάλλο αὐτὸν πρόξενο βλ. στοῦ Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο Ἄρτας, σ. 80 –83 κ.ἀ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

όσο καὶ ἀπίθανου, ὄενετικοῦ σχεδίου. Δὲν δλέπουμε ἄλλη σκοπιμότητα στὴ σύνταξη τοῦ μέρους αὐτοῦ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γάλλου πρεσβέυτου, παρὰ τὴ θέληση γιὰ ἐνεργοποίηση τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου πρὸς δυναμικότερη ὑποστήριξη τῶν προσπαθειῶν γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ξυλείας, τὸ σαμποτάρισμα τῶν τουρκοβενετικῶν σχέσεων, καθώς, ἴσως, καὶ μιὰ διάθεση αὐτοπροβολῆς.

Παρόλα τὰ ἐρωτηματικὰ ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ J. - B. Dubroca, νομίζουμε, ὡστόσο, ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ μαρτυρία, ἂν τὴν τοποθετήσουμε στὰ πλαίσια ποὺ ὁρίστηκαν στὴν ἀρχή. Ἔτσι, ἀξίζει νὰ δημοσιευθεῖ ἡ παραπάνω ἐπιστολὴ τοῦ Γάλλου πρεσβέυτου τῆς Ἄρτας, καθὼς καὶ τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ὁλλανδοῦ πρεσβέυτου στὴν ἴδια πόλη[1].

I

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γάλλου πρεσβέυτου τῆς Ἄρτας J. - B. Dubroca πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ναυτικῶν τῆς Γαλλίας κόμη de Maurepas.

Ἄρτα, 1 Ἰουλίου 1738.
(ANF, B I, 171).

(φ. 1r) Monseigneur,

Comme il est impossible que des projets de la nature de celuy dont il est icy question, pour la coupe des bois, soit executté si secrettement, pour qu' on puisse en dorrober une entiere connoissance à des concurrans qui y visent, les Venitiens ayant eté instruit de la coupe deja faitte dans la forest de Loure par les provediteurs (φ. 1v) voisins, et se douttant de la continuation, n' ont rien oublié pour s' aproprier la forest de Loure. Ils ont fait proposer à la Porte, par leur Albassadeur, un echange de l' Isle de Cerigo pour les jurisdictions des Cadylis de Preveza et de Vonitza, qui enferment justement touttes les forets, que nous avons vizées.

Le provediteur general de Corfou ayant expedié dans le mois d' avril passé des jngenieurs pour la mensure des terrains et pour prendre les plans des rivieres, forets et situation du La..[2], (φ. 2r) le bruit s' en repandit icy, et tout le pays feut en confusion, attendu que plusieurs Beys de consideration et autres particuliers Turcs possedent des terrains considerables dans

1) Διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τῶν κειμένων, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιπτώσεις, ὅπου κρίνεται σκόπιμη ἡ ἐπέμβαση πρὸς ἀποφυγὴ παρανοήσεων. Διορθώνεται ἡ στίξη καὶ διακρίνονται παράγραφοι.

2) Λέξη δυσανάγνωστη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

la jurisdiction qu' on pretendoit devoir etre cedée. On en envoya d' abord l' avis au Bey Commendant de Janina, pour faire une deputation à Constantinople; ce Bey etant descendu rassambla touts les Turcs pour dresser les remontrances qu' on devoit faire à la Porte, pour faire comprendre au G(rand) S(eigneur) le (φ. 2v) considerable prejudice, que cette pretendue cession pourroit causer à l' Etat, si elle avoit lieu. Les habitans de Dracory[1] et Lepante[2], en etant aussi informés, firent la même chose. Et Aly Bey me pria d' ecrire à M. l' Ambassadeur sur cette affaire, pour en empecher la conclusion.

Comme la terreur qui avoit pris ces gens cy n' etoit pas sans fondement et que j' avois avis de Corfou, qu' on y tenoit la cession pour indubitable, j' ideay de me rendre proprietaire (φ. 3r) de la forest de Loure; et un soir que je donnai à souper chez moi à Aly Bey, luy ayant communiqué mon projet, non seulement le goutta, mais s' engagea même de me favoriser cette acquisition, pour la quelle il auroit fallu faire un echange avec d' autres terrains, qu' on auroit achepté, s' agisant d' un bien eccleziastique, que ne peut etre alliené que de cette façon, parceque je contois qu' au cas que la souverainetté de ce distrit fut (φ. 3v) cedée à la Republique de Venize, elle n' auroit pas peu priver les particuliers de la possession des biens, qu' ils pourroient y avoir acquis. Dautant mieux qu' ayant fait entidater[3] le contrat de vente, on auroit peu faire paroitre, que c' etoit pour le compte du Roy que cette acquisition auroit eté faitte. Mais au retour des deputtés M. l' Ambassadeur m' a fait l' honneur de m' ecrire qu' il s' etoit informé de façon à ne pouvoir doutter, que cette cession n' avoit pas (φ. 4r) lieu, et que ce n' etoit qu' une terreur panique qui avoit pris les gens du pays, qui les avoit obligé à faire cette demarche. Aly Bey, qui après l' expedition des deputtés etoit monté à Janina, me fit ecrire à leur retour par le Sr Marussy, que les reponces qu' ils avoient eu de la Porte etoient satisfaizantes, et que nous aurions tout le temps que nous pourrions souhaitter, pour couper dans la forest de Loure. Ainsy vous voyés par là, Monseigneur, que ce (φ. 4v) commandant est toujours disposé dĕ favoriser notre entreprise, aussy le menage je avec toutte attention.

Quelques jours après le retour des deputtés du pays, il passa icy un courrier de M. l' Ambassadeur de Venize adressé au proveditеur general de Corfou, et deux jours après luy il arriva un vizir aga porteur des firmans

1) Βραχώρι: Ἀγρίνιο.

2) Ναύπακτος.

3) Διάβ. antidater.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

du G. S., qu' il fut publier chez le cady et le veivode, par lesquels on rassuroit le peuple sur cette pretendüe cession, portant deffense à qui que ce feut d' en parler, sous peine de (φ. 5r) la vie. On disoit qu' il avoit l' ordre de se porter à Corfou, pour scavoir par quel droit le provediteur general avoit envoyé des jnjenieurs sur le domaine de la Porte, et en demander satisfaction; mais cet aga, après avoir receu une bourse pour sa cavalcade, continua sa routte et s' en fut à Dracory et à Lepante pour finir l' execution de sa commission, sans qu' il se soit montré à Corfou, ny même aux places frontieres des Venitiens.

Au retour du courrier de l' Ambassadeur de Venize, j' ay penetré que cette affaire avoit eté traitée à la Porte, et que les habitans du Cerigo (φ. 5v) avoient envoyé une deputation à M. l' Ambassadeur de Venize pour le prier de ne pas les rendre esclaves des Turcs, que même ils n' avoient pas eu reponse favorable, attendu que ce Ministre les reprocha vivement qu' ils exposoient la Republique à avoir des questions avec la Porte, par la retraite qu' ils donnoient aux corsaires Maltois au prejudice de la capitulation. C' est tout ce que j' ay peu penetrer sur quoy je reste en attention.

Sy les Venitiens reussissent dans cette entreprise, ils peuvent se vanter d' avoir obtenu la clef de la Roumelie, car en se (φ. 6r) saissisant de ce cotté cy du passage du mont Pinde, que ceux du pays appellent Mechovo, et de l' autre cotté celluy des Termopiles, ils peuvent avec toutte facilité, et avec une petite armée, faire tomber toutte l' Albanie, et s' impatronizer de touts les ports septentrionaux de la Mer Adriatique appartenans aux Turcs, pouvant lever dans le pays du Monte Negro environ trante à quarante mille hommes de troupe, gens aguerris et bons soldats, et que la grande tirannie des Turcs fairoit aisement revolter; d' ailleurs, comme les Montenegrins sont touts (φ. 6v) chretiens Latins, ils souhaiteroient fort de tomber sous la domination d' un prince chretien, et c' est dans ce pays là que les Venitiens recluttent les deux regimens albanois qu' ils tiennent en Italie.

Je seray exact, Monseigneur, à vous rendre compte de tout ce qui pourroit meriter l' attention de Votre Excellence de ce cotté cy.

J' ay l' honneur d' etre avec un très profond respect,

Monseigneur, de Votre Excellence

le très humble et très obeissant serviteur

Υπογραφή: Dubroca

A Latra le premier juillet 1733

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

II

Ἀπόσπασμα ἀπό ἀντίγραφο ἐπιστολῆς τοῦ A. Cambiazo, προξένου τῆς Ὁλλανδίας (καί τῆς Αὐστρίας) στήν Ἄρτα, πρός τόν Ὁλλανδό πρεσβευτή στήν Πύλη.

Ἄρτα, 3 Ἰουλίου 1733.

(Algemeen Rijksarchief, Πρεσβεία Κων/λης, φάκ. ἀρ. 66).

Lettere del Sig(nor) Consolo Cambiaso

Arta li 3 Lug(lio) 1733

. . . . . .

Per ora non mi trovo altre notizie que participarli qualmente nel mese di Mag(gio) si sparsa[1] qui una nuovità, che il Gr(an) Sig(nore) haveva fatto accordo con li Veneziani, di darli una quantità di questo territorio, sia dalla parte di Preveza come di Bosna[2], e pigliare in cambio il Zerigo. A questa novità, che la davano credere per sicura, si parti subito di quà alcuni aga a cotesta volta di Const(antino)poli, per dar supplica alla Porta, per far conoscere il gran pregiudizio che havrebbero ricevuto da questo. E poche giorni sone[3] è giunto qui un Vizir Aga mandato dalla Porta espressemente, per informarsi di dove sia sortito tal detto . . . . . .

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΙΟΡΟΚΑΣ

1) Διάβ. si sparse.

2) Εἶναι εὐνόητο ὅτι πρόκειται γιά τή Βόνιτσα. Ἄλλωστε, ὅπως φαίνεται, καί ὁ ἴδιος ὁ ἀντιγραφέας θέλησε νά διορθώσει τή λέξη, χωρίς καί νά γράψει καθαρά τή σωστή.

3) Διάβ. sono.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΘΟΥΛΑΣ Α. ΖΩΛΔΕΡ

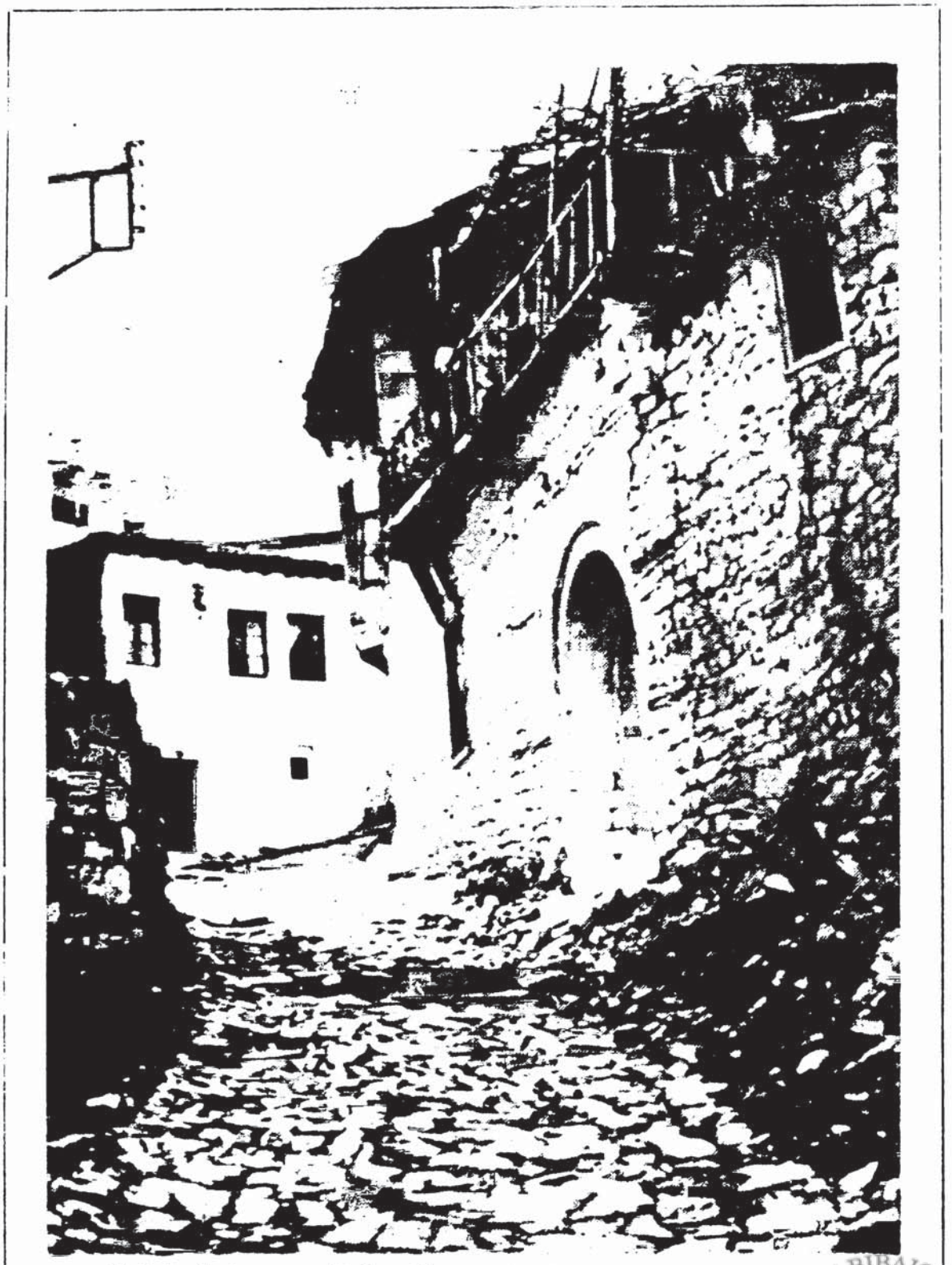
Δ Ω Δ Ω Ν Η

Σπάζει τὸ φλοιὸ τῆς γῆς ἡ ζωντανὴ ἀνάσα
τῆς νεκρῆς πολιτείας!
Αὐτὴ ἡ ἀνάσα ποὺ γεννᾶ παληοὺς κραδασμοὺς κι ὄνειρα
καὶ μὲ φέρνει ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων
στοὺς πρόποδες τοῦ ΤΟΜΑΡΟΥ,
εὐλαβικὴ προσκυνήτρα στὰ ΔΩΔΩΝΑΙΑ!
Πλανιέται ἡ ἄχνα μιᾶς περασμένης ἐποχῆς
καὶ ἡ ψυχὴ τυλίγεται
μέσα στὸ μαγνάδι τοῦ παρελθόντος.
Σύζευξη ἐξάγνισης μὲ τὸ πνεῦμα τῆς σιωπῆς...
Μιὰ δέσμη ἀπὸ ἀναμνήσεις,
δεμένες μὲ τὶς κορδέλλες τοῦ χθές,
ἀργοφιλεῖ τὴν πανάρχαια ΔΩΔΩΝΗ
μὲ τὶς πεταλουδίσιες χαρὲς καὶ τὰ μεγάλα δράματα.
Ὁλόλευκες πέλιες μὲ μεταφέρουν στὰ ἱερά τους φτερά.

Κελαρύζουν τὰ νερὰ τῆς πηγῆς.
Ἀκούω τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων τῆς ὑψίκορμης
κι ἁγιας Βαλανιδιᾶς.
Ἀναπηκώνονται οἱ ταφόπετρες τῆς σιωπῆς·
καὶ μιὰ ζωντανὴ πολιτεία ἀναδύεται
μέσα στὸ μυστήριο τῶν ἴσκιων.
Καρδιανδρικὴ ἔκσταση μὲ καταλαμβάνει.
Πύρρος, βασιλιὰς τῶν Μολοσσῶν, Δωδωναῖος — Πελασγικὸς Ζεύς,
Διώνη, μαντικὴ δρῦς, χρησμοί, μυθικὴ Πυθία
κι ἀκόμα προσκυνητὲς Ἴναχος, Ἡρακλῆς, Νεοπτόλεμος,
Ἰώ, Ἰάσων, μηνύματα καὶ σύμβολα
τοῦ Δωδωναίου πνεύματος!

Ἡ κλεψύδρα τῶν αἰώνων σταλάζει τὰ λαμπερά της διαμάντια
ἐπάνω σ' ἀειώματα τοῦ ἱεροῦ χώρου
ἐνῶ κατάληκτος ὁ σύγχρονος κόσμος μειρᾶ τὰ φύλλα
καὶ τὶς ρίζες τῆς μαντικῆς δρυός,
ποὺ μᾶς ἑνώνει μὲ τὸν ἴδιο παλμὸ
μέσα στὸν ἀντίλαλο τῶν αἰώνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γ'ιάννινα: Ὁδὸς Σεραφεὶμ Φαναρίου (Καλούτσιανη)

('Αρχεῖο 'Απ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ

Στὰ κατάλοιπα τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα, ποὺ βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο τῆς «Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν»[1], περιλαμβάνεται καὶ δέσμη ἀπὸ 14 γράμματα ποὺ στάλθηκαν στὸ Γιαννιώτη συγγραφέα ἀπὸ ἕνα Ἠπειρώτη δημότεχνό του, τὸ Γιῶργο Κοτζιούλα, τὸ φτωχὸ παιδὶ τῆς Πλατανούσας, μὲ τὴ λιγόχρονη ζωὴ καὶ τὸ μεγάλο ἔργο, πού, ἕνα μέρος του, μὲ τὴ βοήθεια τῶν φίλων του περισώθηκε στοὺς δυὸ τόμους τῶν «Ἁπάντων» του[2].

Σκέφτηκα πὼς τὰ γράμματα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ δημοσιευτοῦν γιατί, πέρα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναφέρονται ἄμεσα στὶς φιλικὲς καὶ πνευματικὲς σχέσεις τῶν δυὸ συγγραφέων, περιέχονται κι ἄλλα, ἰδέες καὶ κρίσεις γιὰ ἀνθρώπους καὶ καταστάσεις, ποὺ ἂν δὲν ἀποτελοῦν ἀναίρεση θέσεων δημοσιευμένων γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, χρωματίζουν ὅμως ἐντονότερα καὶ τὶς δυὸ πλευρὲς καὶ κάποτε δίνουν μιὰ νέα διάσταση σ' αὐτές. Κι ἔχω τὴ γνώμη πὼς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ τὸ Γ. Κοτζιούλα, μὲ τὴν ἔντονη ἰδιοτυπία στὴν ἔκφρασή του, τόσο στὴν ποίηση, ὅσο καὶ στὴν πεζογραφία, κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς του καὶ τῆς στάσης του ἀπέναντι σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ καιροῦ του, στάσης στὴν εὐρύτερη ἔννοιά της, εἶναι χρήσιμο νὰ γίνει γνωστὴ γιὰ τὴν καλλίτερη ἀξιολόγηση τῆς προσφορᾶς του. Γιατί, πρέπει νὰ ποῦμε, πὼς σπάνια ὁ καφτερὸς καθημὸς μιᾶς ζωῆς, κατάστικτης ἀπὸ πληγὲς καὶ κατατρεγμοὺς τῆς μοίρας καὶ τῶν ἀνθρώπων, πὼς σπάνια ἡ στυφὴ γεύση μιᾶς ψυχῆς μετουσιώθηκε σὲ αἰσθητικὴ μαγεία, τόσο στενὰ συνδεμένη μὲ τὴ μοίρα τοῦ τόπου ποὺ γέννησε τὸ συγγραφέα, ὅσο στὴν περίπτωση τοῦ Γ. Κοτζιούλα.

Τὰ γράμματα ποὺ σώθηκαν καλύπτουν μιὰ περίοδο ἑνάμισυ χρόνου: Τὸ 1952, ἀπὸ τὴν ἀρχή του, μὲ διακοπὴ ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο ὡς τὸ Σεπτέμβριο, καὶ τὸ μισὸ τοῦ 1953. Ὕστερα ἡ ἀλληλογραφία σταματάει καὶ μόνο ἕνα μικρὸ γράμμα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1956 συνδέει τὸ κενὸ ποὺ μεσολαβεῖ. Ἀπὸ τὸ

1) Τὸ Ἀρχεῖο Δ. Σαλαμάγκα παραχώρησε στὴν «Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν» ἡ γυναίκα του κ. Ἠλέκτρα Σαλαμάγκα.

2) Γιώργου Κοτζιούλα, «Ἅπαντα», τόμ. Α', Ποιήματα, Ἀθήνα 1956 καὶ τόμ. Β', Διηγήματα καὶ ἄλλα πεζά, Ἀθήνα 1957.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιεχόμενο τῶν γραμμάτων συμπεραίνουμε πὼς ἡ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στοὺς δυὸ συγγραφεῖς εἶχε ἀρχίσει λίγο νωρίτερα ἀπὸ τὸ 1952. Πιθανὸ νὰ διατηρήθηκε ὡς τὸ 1956, τὴ χρονιὰ ποὺ πέθανε ὁ Κοτζιούλας, μόνο ποὺ τὰ γράμματα, ἄγνωστο γιατί, δὲ σώθηκαν. Ἴσως πάλι καὶ νὰ διακόπηκε, ἐξαιτίας τῆς ἐπιδείνωσης τῆς ὑγείας τοῦ Κοτζιούλα, μὲ τὶς νέες ἀρρώστιες ποὺ τὸν βρῆκαν.

Τὰ γράμματα —ἐκτὸς ἀπὸ δύο: τὸ ἕνα, τὸ τελευταῖο τοῦ 1953, ἔχει γραφεῖ σ' ἐπιστολόχαρτο τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Π. Δημητράκου, καὶ τὸ ἄλλο, τὸ τελευταῖο, σὲ κάρτα ἐπισκεπτηρίου— εἶναι γραμμένα σὲ φύλλα, μικρὰ ἢ μεγάλα, χαμένα ἀπὸ μπλόκ, τὰ δώδεκα μὲ μελάνη καὶ τὰ δυὸ μὲ μολύβι, μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ ὅμως ὅλα, καὶ μὲ τὰ μικρά, καλλιγραφικὰ καὶ εὐανάγνωστα γράμματα τοῦ Κοτζιούλα, τὰ ἴδια γράμματα ὅλων τῶν χειμένων του. Δὲν ὑπάρχει δυσκολία στὴν ἀνάγνωση τῶν ἰδιόχειρων χειμένων τοῦ συγγραφέα, γιατί, ὅπως οἱ ἰδέες του δὲν ἦταν ἀφηρημένες, δὲν ἔτρεχαν νὰ κρυφτοῦν πίσω ἀπὸ θολὲς καταστάσεις —κάτι ποὺ πολλὲς φορὲς ἀπεικονίζεται στὸ γραφικὸ χαρακτήρα τῶν δημιουργῶν— ἔτσι καθαρὴ ἦταν καὶ ἡ γραφή του, ἴλαμπε κι αὐτὴ σὰν τὸν ἥλιο, ὅπως καὶ οἱ ἰδέες του.

Πῶς ἄρχισε ἡ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στὸ Γ. Κοτζιούλα καὶ τὸ Δ. Σαλαμάγκα δὲν εἶναι γνωστό. Ἂν σώζονταν καὶ τὰ ἀντίστοιχα γράμματα τοῦ δεύτερου, θὰ γινόταν δυνατὴ μιὰ τέτοια ἐπιστήμανση. Ἡ πιθανότερη ἐκδοχὴ εἶναι νὰ τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφὴ ὁ κοινὸς φίλος τους Λέανδρος Βρανούσης, ποὺ ἀναφέρεται συχνὰ στὰ γράμματα. Ὅπως καὶ νάναι, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ὁ στενὸς φιλικὸς καὶ πνευματικὸς δεσμὸς ποὺ ἀναπτύχθηκε μεταξύ τους, δεσμὸς στηριγμένος στὴν ἐκτίμηση ποὺ ἔνιωθε ὁ καθένας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ ἄλλου, καθὼς καὶ στὴν ἀμοιβαία κατανόηση τῆς ψυχοσύνθεσης καὶ τῆς εὐαισθησίας ποὺ τοὺς χαρακτήριζε, τῆς ἀποτυπωμένης καὶ στὸ ἔργο τους, κοινῆς σὲ πολλὰ σημεῖα. «Μοιάζουμε στὰ σκαριὰ» εἶχε γράψει ὁ Σαλαμάγκας καὶ ὁ Κοτζιούλας τὸ ἐπιβεβαιώνει ὑπογραμμίζοντας πὼς αὐτὸ διαπιστωνόταν καὶ ἀπὸ τὸν ἄκρατο Ἠπειρωτισμὸ ποὺ εἶχε διαποτίσει καὶ τοὺς δυὸ καὶ ἀπὸ τὸ πάθος τους γιὰ τὴ γενέθλια γῆ καὶ τοὺς ἀνθρώπους της. Αὐτὸς ὅμως ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ συμπόρευση στὴν ὑλοποίηση τῶν ἐμπνεύσεών τους —καθένας βέβαια τὸ ἔκανε μὲ τὸ δικό του τρόπο—, δὲν ἐμπόδιζε τὸν Κοτζιούλα νὰ ἐκφράζει μὲ παρρησία τὴ γνώμη του, ἀποδεσμευμένος ἀπὸ τὴν τήρηση τῶν προσχημάτων καὶ ἀπὸ τὴν ἔνοχη σιωπὴ ποὺ παρατηρεῖται, ὄχι σπάνια, ἀνάμεσα σὲ πνευματικοὺς ἀνθρώπους, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν κρίση ἔργων ποὺ τοὺς ἀφοροῦν —ὅπως ἔνοχη ἐξάλλου εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ ποὺ ἀντιμάχεται ἀξιόλογες προσπάθειες, εἴτε γιατὶ ὑπεισέρχονται στὴν κρίση τὰ προσωπικὰ πάθη, εἴτε γιατὶ δὲν εἶναι ἀρεστὸ «τὸ ἄλλο χλίμα» ἑνὸς ἔργου—, δὲν τὸν ἐμπόδιζαν λοιπὸν αὐτὰ νὰ κάνει τὶς παρατηρήσεις του, ὅπου τὸ νόμιζε ἀναγκαῖο. Παρά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δειγμα οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ δριοθετοῦνται μὲ ἀκρίβεια οἱ χῶροι στοὺς ὁποίους διαδραματίζονται τὰ γεγονότα —πρόκειται γιὰ τοποθεσίες ποὺ ἀναφέρονται στὸ «Σκυλόσοφο» τοῦ Δ. Σαλαμάγκα—, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ δημιουργεῖται καμιὰ ἀμφισβήτηση γι' αὐτούς. Γιὰ τὸν Κοτζιούλα ἡ ἀκριβολογία ἀποτελοῦσε ἀρετὴ τοῦ συγγραφέα, ποὺ ἔδινε τὴ δυνατότητα, στὸν ἁπλὸ κυρίως ἀναγνώστη, νὰ ξέρει κάθε στιγμὴ ποῦ βρίσκεται, χωρὶς νὰ ὑποχρεώνεται στὴ χρησιμοποίηση λεξικῶν. Ντόμπρος ἀπὸ τὴ φύση του ὀνομάζει τὰ πράγματα μὲ τὶς σωστὲς λέξεις καὶ λέει, ὅ,τι νομίζει χρέος του, σὲ κάθε περίπτωση. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀντιμετώπιζε καὶ τὶς δικές του εὐθύνες, ὅταν πειθόταν ὅτι ὁ συζητητής του εἶχε δίκιο. Τὸ πείσμα, μόνο γιὰ τὸ πείσμα, δὲν ἦταν στὸ χαρακτήρα του.

Ἡ ἀκριβολογία συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ θέμα τῆς γλώσσας. Δὲν εἶμαι ὁ πρῶτος ποὺ θὰ πῶ ὅτι στὴ γλώσσα τοῦ Κοτζιούλα δὲν ὑπάρχουν ψεγάδια. Ὁ λόγος του εἶναι ὑποδειγματικὸς καὶ ἡ μελέτη του πολλὰ θὰ μποροῦσε νὰ διδάξει τοὺς νεώτερους, στὶς ἀναζητήσεις τους νὰ ὁροῦν τὴ γλωσσικὴ φόρμα ποὺ πιστεύουν πὼς ταιριάζει καλλίτερα στὴν ἐπένδυση τῶν ἐμπνεύσεών τους. Ἀκόμα καὶ στὰ γράμματά του, ποὺ ὄχι σπάνια γράφονται μὲ βιασύνη, ἡ ἴδια προσπάθεια γιὰ τὴ σωστὴ χρήση τοῦ λόγου διαπιστώνεται. Ἡ τελειότητα στὴ γλωσσικὴ ἔκφραση ποὺ πέτυχε ὁ Κοτζιούλας ἦταν ἀποτέλεσμα σοβαρῆς καὶ ὑπεύθυνης ἐργασίας, ὄχι τυχαία σύμπτωση. Τὸν βοήθησε βέβαια καὶ ἡ ἔμφυτη προδιάθεση καὶ ἡ ἐπιστημονική του κατάρτιση, χωρὶς ὅμως τὴν συστηματικὴ ἐνασχόληση γύρω ἀπὸ τὸ θέμα, δὲν θὰ ἔφτανε ποτὲ στὸ θαυμάσιο ἐπίτευγμα ποὺ χαιρόμαστε. Τὸ λεξιλόγιο τοῦ Κοτζιούλα πλουτίστηκε πολὺ καὶ ἀπὸ τὴ χρήση λέξεων καὶ ἐκφράσεων τῆς ἠπειρώτικης διαλέκτου, ποὺ δίνουν τόση ζωντάνια στὸ λόγο του. «Ἐχτὲς γύρισε τὸ φεγγάρι», γράφει, κι ἀκόμα: «ἐκεῖνο τὸν ἔτο», «ὁ πόταμος», «κάποτε κι ἀλλότε», «ὁ πασαένας», «ἡ γυναίκα μὲ παλεύει» κ.ἄ. καὶ νομίζεις πὼς μιλάει ὁ ἀγροτικὸς κόσμος τῆς Ἠπείρου, ἡ λαϊκὴ ἔκφραση γίνεται μαγεία, τόση ζωντάνια ἀποχτάει ὁ λόγος. Γι' αὐτὸ κακίζει ὅσους ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴν ἔκδοση βιβλίων χρήσιμων στὴ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Ἠπείρου, ὅπως π.χ. τὸ «Ἠπειρωτικὸ γλωσσάριο» τοῦ Δ. Σάρρου, «τοῦ τρανοῦ καὶ ἀκούραστου δουλευτῆ», ἔτσι τὸν χαρακτηρίζει, ποὺ ἔμεινε ἀνέκδοτο. Ἀγωνιζόταν, πρόσθετε, μιὰ ὁλόκληρη ζωὴ νὰ τὸ περιμαζέψει κι ἂν εἶχε ἐκδοθεῖ θὰ πλουτιζόταν μὲ τὶς προσθῆκες τῶν μεταγενέστερων.

Ἂν καὶ μοναχικὸς τύπος —τὸ φανερώνουν «οἱ ἐξοχικοί του μονόλογοι, οἱ πονεμένοι» κι εὐχαριστεῖται πού κάτι τέτοιο ἀποτελεῖ πικρὸ πλήρο κι ἄλλων ἀνθρώπων, ὅπως ἐξομολογεῖται καὶ στὰ ποιήματά του—, ἐπιζητοῦσε τὴν ἐπικοινωνία μὲ ἀδελφὲς ψυχές, μ' ὅσους ὁηλαδὴ πίστευε πὼς βάδιζαν παράλληλο δρόμο, τόσο στὴ ζωή, ὅσο καὶ στὸν πνευματικὸ στίβο. Ἀπὸ τὴν ἄποψη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐτὴ ἡ ἐπικοινωνία του μὲ τὸν Σαλαμάγκα μπορεῖ εὔκολα νὰ ἐξηγηθεῖ, ἂν λησθεῖ ὑπόψη ἡ παθολογικὴ εὐαισθησία καὶ τῶν δυὸ καὶ ἡ κοινότητα τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν ἐμπνεύσεών τους, σὲ πολλὲς περιπτώσεις.

Ἡ ἐπικοινωνία ὅμως αὐτὴ περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία καὶ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα, γινόταν γιὰ τὸ Κοτζιούλα ὑπόθεση μαρτυρική, σ' ὅ,τι τουλάχιστο ἀφοροῦσε τὴ συνέπεια. Ἤθελε ν' ἀνταποκρίνεται ἔγκαιρα στὶς ὑποχρεώσεις του, ἔνοιωθε τὴν ἀνάγκη νὰ ὁρίσκει μὲ τὴν ἀλληλογραφία διέξοδο ἀπὸ τὶς μιζέριες καὶ τὶς μικρότητες τῆς ζωῆς, δύσκολα ὅμως ὑλοποιοῦσε τὶς προθέσεις του. Ἄρχιζε νὰ γράφει μιὰν ἀπάντηση, τὴ σταματοῦσε, ὕστερα ἀπὸ μέρες τὴ συμπλήρωνε, κρατοῦσε τὸ γράμμα ἀταχυδρόμητο ὁλόκληρες κάποτε, ἀποφάσιζε νὰ τὸ στείλει καὶ πάλι ἀνέβαλλε καὶ πάντοτε ἔβρισκε κάποια δικαιολογία, «λόγῳ ἀμελείας» τὴ μιά, δὲν ὁρίσκονταν εὔκολα γραμματόσημα καὶ ταχυδρομικὸ κουτὶ τὴν ἄλλη, οἱ ἀτέλειωτες μικροδουλιές, τὴν τρίτη, αὐτὲς «ποὺ ἀπομυζοῦσαν ἀνεπαίσθητα τὶς διαθέσιμες, τὶς εὐδιάθετες ὧρες καὶ ἄφηναν στὸ τέλος τὴν αἴσθηση τοῦ χαμένου καιροῦ», ὁ ἴδιος ὁ καιρὸς ἀκόμα ποὺ τὸν ἐμπόδιζε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι, ὅλα προφάσεις, πίσω ἀπὸ τὶς ὁποῖες κρύβονταν οἱ πραγματικὲς αἰτίες ποὺ τὸν ἐμπόδιζαν νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς φίλους του, ὅποτε καὶ ὅπως ἤθελε, καὶ ποὺ τὶς ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος. Ἡ κακὴ ὑγεία του, πρῶτα, ποὺ στάθηκε ἡ μοῖρα τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὰ παιδικὰ χρόνια, ἡ χαμένη ὑγεία ποὺ τὸν ἐμπόδιζε νὰ ὑλοποιεῖ τὸν πληθωρικὸ δυναμισμὸ τῶν ἐμπνεύσεών του καὶ νὰ ἐκπληρώνει τὶς κοινωνικές του ὑποχρεώσεις, ἡ ὑγεία λοιπὸν —πόσο δραματικὴ εἶναι ἡ προσπάθεια ποὺ καταβάλλει νὰ ξεγελάσει τὸν ἑαυτό του ὅτι δὲν ἦταν τόσο κακή, ὅσο φαινόταν— καὶ ἡ λεπτή, ἡ παθολογικὴ εὐαισθησία του, ποὺ γινόταν αἰτία νὰ ἀναταράσσεται ὁ ψυχικός του κόσμος μὲ τὸ παραμικρό, ἴδια ὅπως «τὸ νερὸ τῆς γούρνας καὶ ποὺ μ' ἕνα φύσημα ἀκόμα θολώνει». Ὁ σκληρὸς ἀγώνας τῆς διοπάλης, ὕστερα, ποὺ τοῦ ἔκλεβε τὶς καλλίτερες στιγμές, τότε ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μετουσιώσει σὲ ἔργο τὴν ἔμπνευση καὶ τοῦ στεροῦσε τὶς πιὸ στοιχειώδεις ἀνέσεις, τὶς ἀναγκαῖες σ' ἕνα πνευματικὸ ἄνθρωπο. Ἔτσι, καταλαβαίνοντας κι ὁ ἴδιος πῶς τόνα

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΤΖΙΟΓΛΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ τ' ἄλλο ποὺ πρόσαλε γιὰ δικαιολογίες δὲν ἀποτελοῦσαν πειστικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν καθυστέρησή της ἀλληλογραφίας, ἀφήνει κάποτε ὅλη τὴν πίκρα του νὰ ξεχυθεῖ σ' ἕνα δριμὺ κατηγορῶ ἐναντίον τῶν καταστάσεων ποὺ δημιουργοῦσαν τὶς ἀπάνθρωπες, γιὰ ἕνα πνευματικὸ ἄνθρωπο, συνθῆκες ἐργασίας, καὶ σ' ἕνα παράπονο γιὰ τὴ μοίρα ποὺ τοῦ στάθηκε ἀπὸ νωρὶς κακὴ μητρυιά. «Δὲν δρίζω ἐγὼ τὸν ἑαυτό μου», κραυγάζει ἀπελπισμένα, «εἶμαι ἐνεργούμενο τῶν συνθηκῶν», προσθέτει, αὐτῶν ποὺ τὸν ἐμπόδιζαν νὰ δημιουργεῖ καὶ νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς φίλους του. Δὲν εἶχε ἕνα γραφεῖο νὰ μείνει λίγη ὥρα μόνος, νὰ κουβεντιάσει μὲ τὸν ἑαυτό του ἢ νὰ δεχτεῖ τοὺς φίλους του· ὅλα γίνονταν στὴ μικρὴ στενόχωρη κάμαρα τῆς Ἀθήνας, ὅπου ἔμεινε ἡ οἰκογένειά του κι ὁ ἴδιος, ὅταν κατέβαινε ἀπὸ τὴν Ἑκάλη, μὲ τὸ μικρὸ παιδὶ νὰ μπερδεύεται στὰ πόδια του, ἕτοιμος πάντα νὰ τὸ προστατεύσει, ὅταν ἡ γυναίκα εἶχε τὶς δουλειές της· ὅλα σ' ἐκείνη τὴ μικρὴ κάμαρα νὰ δουλεύονται, ἀγώνας γιὰ τὸ ψωμὶ κι ἀγώνας ν' ἀνεβεῖ μὲ τὴ συγγραφὴ ψηλότερα, ν' ἀνεβάσει μαζί του κι ἄλλους ἀνθρώπους, αὐτὴ ἦταν ἡ ἀποστολὴ τοῦ πνευματικοῦ ἐργάτη· πῶς ὅμως νὰ γίνουν αὐτά, ὅταν, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Κοτζιούλα, τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἔχει χρόνο καταδικό του, «πῶς συγκεντρώνομαι γιὰ λίγο —ἔγραφε— ἀπορῶ κι ἐγὼ ὁ ἴδιος». Καὶ νὰ δεῖς πώς, ἀφοῦ πρῶτα ἀφήνει ὅλη τὴν πίκρα του νὰ ξεχυθεῖ, στὸ τέλος συμβιβάζεται μὲ τὸ παράπονό του. Σὰν ἐργένης, γράφει, ζοῦσε χειρότερα, τὸν τυραννοῦσε μαρτύριο ἄλλης ὑφῆς, τώρα εἶχε κάτι ποὺ ἀντιστάθμιζε τὶς πίκρες καὶ τὶς στενοχώριες του, εἶχε τὴ χαρὰ τῆς νέας ὕπαρξης ποὺ ἔφερε στὸν κόσμο, τοῦ παιδιοῦ του, Κώστας τ' ὄνομά του. Τὸ μόνο ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς φίλους του, τώρα ποὺ τοὺς ἀποκάλυψε ἐκεῖνα ποὺ τὸν ἔπνιγαν καὶ τοῦ στεροῦσαν τὶς δυνατότητες νὰ δρίζει τὸν ἑαυτό του, ἦταν νὰ τὸν βλέπουν «πιὸ δίκαια, πιὸ σωστὰ» καὶ νὰ τοῦ συγχωροῦν τὶς παρατυπίες καὶ τὶς καθυστερήσεις. Δὲν ἦταν βέβαια καὶ μεγάλη ἀξίωση ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ πάλευε χρόνους πολλοὺς μὲ τὸ χάρο κι ἀπὸ μικρὸς μὲ τὴ στέρηση γιὰ νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ καὶ ν' ἁπλώσει τὰ φτερά του ὅπως ὀνειρευόταν «τὸ μοναχὸ παιδί, τὸ ὁρφανεμένο, μὲ τὸ στοχαστικὸ μέτωπο καὶ τὸ σβέλτο πρόσωπο, ποὺ οὔτε τὸ βιβλίο ἤξερε γιατί ἦταν λυπημένο καὶ πάσχιζε νὰ δρεῖ τί τοῦ ἔλειπε γιὰ νὰ χαρεῖ»[1].

ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

1) Διὰ τὸ ποίημα «Μιὰ ἱστορία», «Ἑλληνικὰ γράμματα», τεῦχ. 57, Ἰούλιος 1929.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα ὁ Κοτζιούλας τὸ θεωροῦσε ὡς κοινωνικὴ ἀποστολή, ποὺ ἔπρεπε νὰ λειτουργεῖ σὲ πλαίσιο σχέσεων καὶ ὑποχρεώσεων ποὺ ἀφοροῦσαν καὶ τὶς δυὸ πλευρές: τὸν πνευματικὸ ἄνθρωπο καὶ τὸ κοινωνικὸ σύνολο. Γράφουμε, λέει, γιὰ νὰ μᾶς διαβάζουν, κάτι μ' ἐκεῖνο ποὺ κάνει ὁ ἠθοποιὸς ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μαθαίνει καλὰ τὸ ρόλο του. Στὸν παραλληλισμὸ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπαίτηση τῆς ἀνταπόδοσης. Ὁ ἠθοποιὸς ἔχει δικαίωμα νὰ ζητάει τὸ χειροκρότημα τοῦ κοινοῦ, κάτι ποὺ πιστοποιεῖ ὅτι τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου ἔγινε κτῆμα του· ἀνάλογης ὑφῆς εἶναι καὶ ἡ ἀπαίτηση τοῦ συγγραφέα γιὰ δίκαιο ἔπαινο καὶ ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς του. Χρέος τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας, μέσω τῶν ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν της, εἶναι νὰ δημιουργεῖ πρόσφορες συνθῆκες ὥστε νὰ πολλαπλασιάζονται οἱ ἀναγνῶστες, νὰ διαχύνεται ἡ ἔφεση γιὰ μάθηση σ' εὐρύτερες μάζες, ὥστε νὰ μὴ φτάνει ὁ συγγραφέας στὸ σημεῖο νὰ θεωρεῖ ἱκανοποίηση τοῦ τὸ ὅτι ὁρίσκεται σ' ἐπαφὴ μὲ κάποιους ἀνθρώπους ποὺ τὸν καταλαβαίνουν καὶ διαβάζεται ἀπ' αὐτούς. Κατανταῖς, γράφει μὲ σαρκασμό, νὰ ἔχουμε στὴν Ἑλλάδα ἀναγνῶστες τοὺς συναδέλφους μας.

Ἔτσι ὁριοθετώντας τὴν ἀποστολὴ τοῦ συγγραφέα, εἶναι φυσικὸ νὰ αἰσθάνεται πικρία ὅταν διαπιστώνει ὅτι ὁ κοινωνικὸς περίγυρος δὲν ὁσιθάει καθόλου τοὺς συγγραφεῖς ποὺ κάτι ἔχουν νὰ ποῦν, κάποιο μήνυμα, μὲ διάρκεια ζωῆς, νὰ ἐκπέμψουν. Τονίζει καὶ πάλι πὼς τὸ πνευματικὸ ἔργο δὲν ἀφορᾶ μόνο τὸ δημιουργὸ καὶ τὴν προβολή τῆς φιλοδοξίας του, ἀλλὰ τὸ κοινωνικὸ σύνολο, θέση ποὺ μὲ λύπη καὶ ὀργὴ διαπιστώνει πὼς δὲν ἔχει μεγάλη σχέση μὲ τὴ στάση τῶν «μορφωμένων» Ἠπειρωτῶν καὶ Πανελλήνων, σὺ ποὺ κατέληγε στὴν ἀποτρόπαια συμπεριφορὰ ἀπέναντι στοὺς συγγραφεῖς, ἀποτρεπτικὴ γιὰ κάθε εἴδους τίμια προσφορά, ἀφοῦ ἡ παρόρμηση γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ κοινωνικοῦ χρέους ταυτιζόταν μὲ τὴ, χωρὶς περιεχόμενο, στυγνὴ φιλοδοξία. «Θέλεις νὰ δοξαστεῖς; πλέρωσε ἡ ψόφα», ἦταν, κατὰ τὸ Κοτζιούλα, ἡ λεκτικὴ ἐπένδυση τῶν συνεδριακῶν διεργασιῶν τοῦ «μορφωμένου» κοινοῦ, ποὺ τὸ θεωροῦσε τὸν κύριο ὑπεύθυνο γιὰ τὴ θέση στὴν ὁποία εἶχαν περιέλθει οἱ συγγραφεῖς στὴν Ἑλλάδα· μιὰ διαφορετικὴ στάση θὰ ὁσιθοῦσε πολὺ στὴν ἐκδοση ἔργων ἀξιόλογων, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ διαπαιδαγωγήσουν —ἡ λέξη στὴν εὐρύτερη ἔννοιά της—, ν' ἀναπτύξουν τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἔφταιγε σὲ τίποτε, νὰ ἀνεβάσουν τὴν πνευματικὴ στάθμη καὶ τὴν κοινωνική του συνείδηση, τὴν τόσο ὑποβαθμισμένη, ποὺ τὸν κρατοῦσε ἀκόμα στὴ θέση τοῦ εἵλωτα. Παραδείγματα αὐτῆς τῆς ἀνάλγητης συμπεριφορᾶς ἀναφέρει ὁ Κοτζιούλας τὸ Βηλαρὰ καὶ τὸν Κρυστάλλη, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ποὺ ὑποβηλώνεται μὲ τὴν ἀποστροφή: «αὐτὸ (γίνεται) καὶ σήμερα».

Στὴ στάση αὐτὴ ὁ Κοτζιούλας ἐπεσήμανε εὐτελῆ κίνητρα. Ἄρνηση ποὺ ἐμπόδιζε τὴν ἄνοδο ὅσων εἶχαν τὴ σφραγίδα τῆς ὥρεξης καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ μετατρέπουν τὶς ἐμπνεύσεις τους σὲ ἔργο, καὶ τοὺς ἔκανε νὰ ξεχωρίζουν, νὰ δείχνουν τὸ πραγματικό τους ἀνάστημα, «νὰ ψηλώνουν»· καὶ ὑποκρισία γιὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο δημιουργοῦσαν τὶς ἀποτρεπτικές, γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἄξιων συγγραφέων, συνθῆκες, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἔνιωθαν «κρυφὴ χαρὰ» γιὰ τὴ συμπεριφορά τους, ἡ ὁποία δὲν ἀφοροῦσε μόνο τοὺς «ἐν ζωῇ» συγγραφεῖς, ἀλλ' ἐπεκτεινόταν, ὅπως φανέρωνε ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴν πνευματικὴ μιας κληρονομιά, καὶ στοὺς νεκρούς. Μόνο ὁ χρόνος θὰ ἔδινε τὴν ἐκδίκησή ποὺ ἐπιβάλλεται. Κρατάει ἀθάνατα τὰ ὀνόματα τῶν πνευματικῶν ἀναστημάτων – καὶ τῶν εὐεργετῶν – καὶ ρίχνει στὴ λήθη τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων ποὺ τοὺς ἀγνοοῦν.

Ὁ Κοτζιούλας γενικεύει τὸ ζήτημα, εἶναι γιὰ ὅλους καταδικαστικός, κι αὐτὸ τὸν κάνει ὑποσυνείδητα ν' ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀπολυτότητα τῶν ἀφορισμῶν του. Οἱ ἀμφιβολίες του ἀποκαλύπτονται μ' ὅσα γράφει: «Θὰ ἤμουν ἱκανοποιημένος νὰ ὁρῶ κάποιον ποὺ νὰ μὲ πείσει πὼς τὰ παραλέω» καὶ πρῶτο κριτὴ τῶν ἀπόψεών του θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπο ποὺ συνομιλεῖ, τὸ Δ. Σαλαμάγκα. Θέλει νὰ εἶναι σίγουρος γιὰ τὴν κρίση του, γιὰ τὰ «κατηγορῶ» ποὺ ἐξαπολύει, αὐστηρὸς εἰσαγγελέας ἀπὸ τὴν ἔδρα, ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων ποὺ πιστεύει ὅτι ἀποτελοῦν τροχοπέδη στὴ λειτουργία τοῦ πνευματικοῦ ἔργου καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Εἶχε τὴ γνώμη πὼς ἡ ἐπαρχία πρόσφερε περισσότερες δυνατότητες κι ἐλπίδες, γιατὶ ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι ἐπικοινωνοῦν ἄμεσα μεταξύ τους κι ὁ λόγος ἀπευθύνεται σ' ἕνα κοινὸ ποὺ μποροῦσες νὰ ἐλέγξεις τὶς ἀντιδράσεις του, νὰ διαπιστώσεις δηλαδὴ τὴν ἀνταπόκριση καὶ τὴν ποιότητα τῆς προσφορᾶς, κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὶς σχέσεις τοῦ κοινοῦ τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν πνευματικῶν ἐργατῶν της, ὅπου οἱ τελευταῖοι μοιάζουν μὲ τοὺς ἐκφωνητὲς τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ ποὺ δὲν βλέπουν κανένα ὅταν μιλᾶνε, κι οὔτε ξέρουν πόσοι τοὺς ἀκοῦν, δὲν ἔχουν δηλαδὴ τὴν εὐχέρεια νὰ διαπιστώσουν τὴν ἀπήχηση τοῦ λόγου τους.

Τὸ πικρὸ παράπονο τοῦ Κοτζιούλα στρεφόταν μὲ δριμύτητα καὶ ἐναντίον τῆς τακτικῆς ποὺ ἀκολουθοῦσε ἡ πολιτεία, ἡ ὁποία παραγνώριζε τὰ ἀξιόλογα ἔργα καὶ προτιμοῦσε νὰ διαθέτει τὰ κονδύλια ἀπὸ τὸν προϋπολογισμὸ γιὰ νὰ ἐκδίδονται «σαβούρες». Τὸ ἴδιο καυστικὸς ἦταν καὶ ἐναντίον τοῦ πλούτου, ἰδιαίτερα ἐναντίον τῶν εὔπορων Ἠπειρωτῶν, ποὺ ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους, ὅσους εἶχαν τὴν ἀνάγκη τῆς συμπαράστασής τους. Τοὺς εἰρωνευόταν γιὰ τὸ ὅτι ἔδειχναν προσποιητὴ εὐαισθησία καὶ συγκίνηση «κατόπιν ἑορτῆς», ὅταν γινόταν λόγος γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔπρεπε νὰ βοηθηθοῦν γιὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ δημιουργήσουν, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Κρυστάλλη. Ἦταν αὐτὴ ἡ προσποίηση μιὰ ἄλλου εἴδους ὑποκρισία, διόλογη ἐκείνης ποὺ ἐπισημάνθηκε στὰ προηγούμενα. Κανένα δικαιολογητικὸ δὲν ἔβρισκε γιὰ ὅσα «ἐκ τῶν ὑστέρων» γράφονταν γιατὶ εἶχαν σχέση μὲ τὴ συγκάλυψη τῶν εὐθυνῶν, ὅσων μποροῦσαν νὰ βοηθήσουν, ὅταν ἔπρεπε, ἕναν συγγραφέα καὶ δὲν τὸ ἔκαναν.

Αἰσθανόταν ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς «παχυλοὺς χρηματάνθρωπους» τῆς ἐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρχίας, κι ἐνιωθε εὐχαρίστηση ὅταν μάθαινε πὼς κατέληγαν σ' ἐπιτυχία προσπάθειες τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων της γιὰ τὴν ἔκδοση ὀργάνων ἔκφρασης (περιοδικῶν κ.ἄ.), κάτι ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε ὄχι μόνο ν' ἀγνοοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ προκαλοῦν τὰ παχιὰ πορτοφόλια κι ὁρισμένους πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἀθήνας —«γελοίους» τοὺς χαρακτήριζε— ποὺ ἐπιδίωκαν νὰ καθορίζουν τὴ ροὴ καὶ τὴν ποιότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ξεκινώντας, ἀπὸ τὴν ἀγάπη του δηλαδὴ γιὰ τὸν πνευματικὸ κόσμο τῆς ἐπαρχίας καὶ προπαντὸς τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τῆς «μεγαλώνυμης» Ἠπείρου, κι ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πὼς ἡ ἔκδοση ἑνὸς ἐπαρχιακοῦ περιοδικοῦ θὰ σήμαινε καὶ τὴ χειραφέτηση ἑνὸς κόσμου —ποὺ εἶχε πολλὰ κι ἐνδιαφέροντα νὰ πεῖ— ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῆς Ἀθήνας, ἀγκάλιασε τὴν προσπάθεια τῆς ἔκδοσης τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας», συνδέθηκε μὲ τοὺς ἀνθρώπους της, χαιρόταν γιὰ τὴν πρόοδό της, ἀντισχοῦσε ὅταν ἀργοῦσε νὰ τὴν πάρει στὰ χέρια του, γιατὶ φοβόταν τὸ γονάτισμά της ἀπὸ τὰ ἔξοδα, πράγμα συνηθισμένο σὲ τέτοιες περιπτώσεις. Γι' αὐτὸ καὶ συχνὰ ἔστελνε συνεργασία καὶ προθυμοποιόταν νὰ τὴν συνδράμει κι ὅλας ὑλικά, αὐτὸς ὁ «μισοάρρωστος καὶ μισοάνεργος». Ἔτσι κατέληξε νὰ θεωρεῖ τὸ περιοδικὸ καὶ δική του ὑπόθεση. «Τὸ περιοδικό μ α ς» σημειώνει, κι αὐτὸ τὸ μ α ς δὲν εἶναι μόνο ἔκφραση συμπάθειας, ἀλλὰ ὁλόθερμη συμπαράσταση καὶ ταύτιση μὲ τὴν προσπάθεια.

Ἐξάλλου τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ περιοδικὸ ὑπογράμμιζε καὶ ἡ συνεχὴς προσφορὰ συνεργασίας του σ' αὐτό, παραχωρημένης δέβαια χωρὶς ἀμοιβή. Ἡ χειρονομία ἐκτιμᾶται στὶς σωστὲς διαστάσεις της, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κοτζιούλας, ποὺ μόνο πόρο ζωῆς εἶχε τὴν πνευματική του ἐργασία, λιγότερο δυστυχῶς αὐτὴ σὰν καθαρὴ πρόσοδο, καὶ περισσότερο τὶς διορθώσεις δοκιμίων, ποὺ τὸν ὁρώμιζαν, ὅπως ἔλεγε, καὶ τὸν ὑποχρέωναν ν' ἀναπνέει, φυσιατικὸς αὐτός, τὸ ἀντιμόνιο τῶν τυπογραφείων, ἔστελνε στὸ περιοδικὸ πεζά, ποιήματα, μεταφράσεις κ.ἄ., ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ξεχωρίζει τὸ ζωντανὸ ἀφήγημά του «Ἀπὸ μικρὸς στὰ γράμματα»[1]. Ἴσως νάναι τὸ κείμενο ποὺ γράφει πὼς σώθηκε ἀπὸ φίλο του, στὸν ὁποῖο τὸ εἶχε ἐμπιστευτεῖ ἀπὸ τὸ φόβο μήπως ὁρεθεῖ στὰ χαρτιά του καὶ χαρακτηρισθεῖ, κατὰ τὰ δύσκολα μεταπολεμικὰ χρόνια, ὡς... ἐπιλήψιμο. Παραχωρώντας πάντως τὸ ἀφήγημα στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» γιὰ δημοσίευση, πρόβλεπε πὼς θὰ ὑπῆρχαν καὶ κάποιες ἀντιδράσεις, προερχόμενες ἀπὸ «ἠθικολογικὲς ἢ τοπικιστικὲς μικρολογίες»[2], κάτι ποὺ δὲν ἀποφεύχτηκε ἐξαιτίας τοῦ περιεχόμενου μερικῶν παραγράφων. Εἶχα ἀναλάβει τὴ διόρθωση τῶν δοκιμίων καὶ παρόλο ποὺ μὲ τὴν ἔγκριση τοῦ συγγραφέα παρέλειψα τὴ δημοσίευση ὁρισμέ-

1) Δημοσιεύτηκε στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», σὲ συνέχειες, τὸ 1953—1954, τόμ. Β καὶ Γ'.

2) Ἀπὸ πρόλογό του στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τόμ. Β' 1953, σελ. 86.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νων, ἐλάχιστων, λέξεων, δημιουργήθηκαν παρεξηγήσεις. Τὰ χειρόγραφα ὅμως κρατήθηκαν, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ τοῦ ἴδιου, καὶ μὲ βάση αὐτά, καθὼς καὶ τὶς διορθώσεις ποὺ ἔκανε στὰ δημοσιευμένα κείμενα, ἔγινε ἡ καταχώρισή τοῦ πεζογραφήματος στὰ «Ἅπαντά» του[1]. Κι ὁ ἴδιος, στὸν πρόλογο τοῦ ἀφηγήματος —ποὺ τὸ εἶχε γράψει, ὅπως ἔλεγε, μὲ ἄκακη, ὄχι ὅμως καὶ ἄκριτη νοσταλγία— πρόβλεπε κάποιες ἀντιδράσεις γιὰ χαρακτηρισμούς του γύρω ἀπὸ πρόσωπα ὑπαρκτά, ζωντανὰ ἢ πεθαμένα, χωρὶς ἀμφιβολία ὅμως δὲν εἶχε πρόθεση νὰ θίξει κανένα.

Γιὰ τὴν ἐξασφάλιση οἰκονομικῶν πόρων, τόσο ἀναγκαίων γιὰ τὴ συντήρηση τῆς οἰκογένειας ποὺ στὸ μεταξὺ ἀπόχτησε, ἀναγκαζόταν νὰ προσαρμόζει τὰ πνευματικά του ἐνδιαφέροντα στὶς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς. Σκεπτόταν νὰ γράψει ἕνα φυλλάδιο γιὰ τὸ Σικελιανό, γιατὶ ἦταν ἐπίκαιρος καὶ μποροῦσε τὸ βιβλιαράκι νὰ πουληθεῖ. Ὄχι πὼς ἦταν ποτὲ ἀνεπίκαιρος ὁ Σικελιανός, ἀλλὰ νά, ἡ ἐνασχόληση τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ συγγραφὴ κειμένων ποὺ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἔμπνευσης, δὲν ἔχει δηλαδὴ συντελεστεῖ ἡ ἀναγκαία ἐσωτερικὴ διεργασία ποὺ ὁδηγεῖ στὴ θεία στιγμὴ τῆς δημιουργίας, ἔμοιαζε μὲ τὴν παραγωγὴ καὶ διακίνηση προϊόντων προορισμένων νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῆς κατανάλωσης, κι αὐτὸ σημαίνει ἀποδυνάμωση τῆς ἀγνότητας τῆς προσφορᾶς, ἀφυδάτωση τῆς ἔμπνευσης, νόθευση τοῦ περιεχομένου της. Κι ἦταν ἡ νοθεία κάτι ποὺ πολὺ ἀποστρεφόταν ὁ Κοτζιούλας τόσο στὴ ζωή, ὅσο καὶ στὴν τέχνη. Ἀγανακτοῦσε γιατὶ τὰ «λιοκούκουτσα» ποὺ ἀγόραζε γιὰ νὰ ζεσταίνεται στὴν κάμαρη τῆς Ἀθήνας τὰ νόθευαν μὲ καρβουνόσκονη, ποὺ «χώνευε» γρήγορα καὶ τὸν ζάλιζε, ὅπως τὸ ἴδιο ἀγανακτοῦσε καὶ γιὰ τὴ νοθεία τῆς «λεπτεπίλεπτης» λογοτεχνίας, φαινόμενο ὄχι μόνο θέβαια τοῦ καιροῦ του, μὰ ποὺ γι' αὐτὸν ἀποτελοῦσε μιὰ κατάσταση ἐντελῶς ἀπαράδεκτη γιὰ τὴν εὐαισθησία, τὴν κοσμοθεωρία καὶ τὶς ἀπόψεις γιὰ τὴ λογοτεχνία καὶ τὴν τέχνη γενικότερα.

Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ νοθεία, ποὺ διαπίστωνε, καὶ τὴν ἀπληστία τῶν ἐκδοτῶν, ξεκίνησε καὶ ἡ ἀπόφασή του νὰ μὴν ἐμπιστεύεται τίποτε δικό του στοὺς τελευταίους καὶ νὰ ἐκδίδει ὁ,τι ἔγραφε μόνος του. Χρησιμοποιεῖ βαρύτατους χαρακτηρισμοὺς γιὰ ὅλους τοὺς ἐκδότες —ἐλάχιστους ἐξαιρεῖ—, τοὺς ὀνοματίζει «παράσιτα», «καρμπονιέρηδες», «γύφτους», μὲ νοοτροπία μπακάληδων, ἴδιους σὲ πλεονεξία, αἰσχροκέρδεια καὶ ἀγραμματοσύνη μ' αὐτούς.

Ἡ στενὴ σύνδεσή του μὲ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του καὶ τοὺς ἀνθρώπους του εἶναι ἀποτυπωμένη σὲ κάθε πτυχὴ τοῦ ποιητικοῦ καὶ πεζογραφικοῦ ἔργου του. Ἐκεῖνα τὰ «φτενὰ χωράφια», τὰ «βολεμένα σὲ πεζούλια»[2], ἔχουν

1) Γ. Κοτζιούλα, Ἅπαντα, τόμ. Β', Ἀθήνα 1957, σελ. 132-262.

2) Δὲς ποίημά του «Ἤπειρος», «Νεοελληνικὰ γράμματα», ἀριθμ. φύλ. 220/15-2-1911.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ταυτιστεῖ μὲ τὴ δική του ζωή, ἔγιναν ἕνα μὲ τὴν ὕπαρξή του· τὸ ἴδιο κι ὁ κόσμος τῆς πατρίδας του, ὁ φτωχὸς καὶ δασκιασμένος κόσμος, ποὺ γίνεται θεριὸ ὅταν πρόκειται νὰ ὑπερασπίσει τὴ γῆ ποὺ τὸν γέννησε καὶ νὰ τιμήσει τὸ γάλα ποὺ ὄζαξε ἀπὸ τὸν κόρφο τῆς μάνας του, τῆς μάνας ποὺ ἔπλασε «αὐτὴ τὴν ἄφοβη φυλή». Δείχνει ἀπέραντο σεβασμὸ στοὺς Ἠπειρῶτες μάρτυρες, τοὺς ἀγωνιστὲς «ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος», καὶ ὁρίζεται στὸ ἴδιο μετερίζι μὲ τὸ συνομιλητή του, τὸ Δ. Σαλαμάγκα, ποὺ ἀνάστησε ἀρχετοὺς ἀπ' αὐτούς. Ἐκστασιάζεται ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τοῦ μαρτυρίου τους, ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς θυσίας, τὴν ἀφιερωμένη στὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ τους, γιὰ ν' ἀπαλυνθοῦν τὰ δάσανα τῆς δουλείας, νὰ προετοιμαστεῖ, μὲ τὸ λόγο, τὴ γραφὴ καὶ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο ἡ ἐλευθερία, καὶ νὰ προασπιστεῖ τὸ δικαίωμα τῆς πίστης. Ταίριαζαν οἱ ἀγωνιστὲς μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία καὶ τὸ «πιστεύω» του γιατί, ἀπόγονος αὐτός, σὲ διαφορετικὴ ἐποχὴ καὶ σ' ἄλλα ἐπίπεδα, εἶχε φορτωθεῖ κι ὁ ἴδιος ἕνα σταυρὸ κι ἀγωνιζόταν γιὰ ἕνα καλύτερο κόσμο στὸν καιρό του. Πόθος του ἦταν νὰ διάλεγε ἕναν ἀπὸ τοὺς νέους Ἠπειρῶτες ἥρωες, ποὺ τοὺς τιμοῦσε καὶ τοὺς σέβονταν, καὶ νάκανε ὁράματα τὴ ζωή καὶ τὸν ἀγώνα του. Πιστεύω πὼς ἦταν ὁ πιὸ κατάλληλος γιὰ μιὰ τέτοια προσπάθεια, γιατὶ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος του, ἐξαιτίας τῆς δασκιασμένης ζωῆς του, ὁριζόταν, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, χοντά τους. Ἔτσι, ἦταν φυσικὸ νὰ ἐκτιμάει τὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε ὁ Σαλαμάγκας νὰ κάνει κτῆμα τοῦ λαοῦ, μὲ τὴν ἐκλαΐκευση, τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν Ἠπειρωτῶν νεομαρτύρων καὶ μαχητῶν τῆς ἐλευθερίας, νὰ ζένει τοὺς ἀγωνιστὲς μὲ τὴν ἐποχή τους, νὰ τοὺς τοποθετεῖ μέσα στὰ γεγονότα ποὺ συγκροτοῦσαν τὴ νεώτερη ἱστορία μας, κι ἀκόμα —δασικὸ αὐτὸ γιὰ τὸν Κοτζιούλα— ὅταν βεβαιωνόταν πὼς ὁ Σαλαμάγκας τόνιζε «τὴν ἀγάπη τοῦ ἁγίου —ποὺ ἱστοροῦσε— γιὰ τοὺς φτωχούς, τὴ συμπαράσταση πρὸς τοὺς ἀπόκληρους, τὴν καταδίκη καὶ τὸν ἀφορισμὸ τοῦ ἄχαρτου πλούτου, τῆς πολυτέλειας καὶ τῶν κοινωνικῶν παρασίτων». Ὅλα αὐτά, πίστευε, πὼς ἔφεραν τὸν ἅγιο κοντὰ στὸ λαό, τὸν «ἀνθρώπεψαν», δὲν τὸν κρατοῦσαν μακριά, «ἀθώρητον στὸ φωτοστέφανό του». Οἱ κρίσεις ἔχουν γραφεῖ κυρίως γιὰ τὸν «Πατροκοσμὰ» τοῦ Σαλαμάγκα, τὸ ἴδιο ὅμως ταιριάζουν γιὰ τὸ νεομάρτυρα Γεώργιο, τὸν ἐθνομάρτυρα Διονύσιο τὸ Σκυλόσοφο, κι ὅποιον ἄλλον.

Ὁ ἔπαινός του γιὰ ἐργασίες ποὺ ξαναζωντάνευαν παλιὲς μορφὲς τῆς ἠπειρωτικῆς ἱστορίας, εἶχε ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἀπέραντη ἀγάπη ποὺ ἔνιωθε καὶ τὸ νόστο ποὺ τὸν κατάκαιγε γιὰ τὴν πατρώα γῆ. Τὴν τραγούδησε καὶ τὴν ὕμνησε στὰ ποιήματα καὶ τὰ πεζά του, τὸ ἴδιο καὶ τοὺς ἀνθρώπους της, σ' ἕνα δεσμὸ ἄρρηκτο, ποὺ ἐξισχναίνεται ὅσο μεγαλώνει ἡ ἀπόσταση, τοπικὰ καὶ χρονικά. Γύριζε μὲ νοσταλγία στὸ παρελθόν, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ παρόντος τὸν ἀπογοήτευαν, δὲν τοῦ προκαλοῦσαν μεγάλο ἐνδιαφέρον, μπαστάρδευαν ἐγραφε. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἦταν ὁ βαρύς, γι' αὐτὸ καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀλαφρύνει, προσθέτοντας πὼς οἱ μελλοντικὲς γενιές, παραμορφωμένες ἀπὸ τὶς προό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δους της τεχνολογίας, ίσως και να νοσταλγούσαν τους συγχρόνους του, που αυτός αποσκοράκιζε. Ο σεβασμός του προς τα πρόσωπα και τα πράγματα των περασμένων καιρών, προς «την ευλογημένη περιοχή της λαϊκής μας παράδοσης», στάθηκε κίνητρο των εμπνεύσεών του, σε πολλές περιπτώσεις, σ' έμμετρα και πεζά. Την εποχή, στην οποία αναφέρεται η αλληλογραφία, σχεδίαζε την «αρχαϊκή φυσιογνωμία» της γιαγιάς του, της «Βάϊω Θόδως», του πιο αγαπημένου γι' αυτόν προσώπου της οικογένειάς του. Θεωρούσε χρέος του απέναντι στη μνήμη της, να υλοποιήσει την έμπνευση, να πραγματοποιήσει το «ανεκπλήρωτο τάξιμο», να τελέσει το «παραμελημένο συλλείτουργο». Άρχισε να γράφει το κείμενο στις αρχές Οκτωβρίου του 1952, έτσι ξαφνικά, από το φόβο «μη γείρει και δεν μπορέσει να σηκωθεί», κι άφηνε το τάμα απραγματοποίητο. Συνέχισε αρκετά ως τα μέσα του μήνα, δεν ένοιωθε καλά με την αλλαγή του καιρού και διέκοψε. Ως τα μέσα του άλλου μήνα η «Βάϊω Θόδω» έμεινε σταματημένη, αλλά δεν υπήρχε κίνδυνος να χαθεί ο είρμός, όταν ξανάρχιζε το γράψιμο, γιατί βρισκόταν σε προχωρημένο σημείο. Φαίνεται πως δε βρήκε χρόνο, ίσως και η υγεία του δεν του επέτρεψε, να τη συνεχίσει. Το Γενάρη του 1953 η «Θόδω» του ήταν ακόμα σταματημένη, το ίδιο και τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου. Ίσως εξοικονομούσε μέρες από το Μάιο για να ξαναρχίσει, αλλά οι μέρες αυτές δε βρέθηκαν ποτέ. Το πεζογράφημα έμεινε ατέλειωτο, κι έτσι δημοσιεύτηκε στα «Άπαντά» του[1].

Η αγάπη και ο σεβασμός που ένοιωθε για τους ανθρώπους του τόπου του, κέντριζε το συναίσθημά του σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θολώνει κάποτε την ορθή κρίση. Έτσι γενίκευε καταστάσεις και ανήγαγε σε κανόνες τις εξαιρέσεις. Έχοντας π.χ. υπόψη του την αντιδραστική στάση που τήρησε στα Γιάννινα ο ιερωμένος λόγιος Μάξιμος ο Πελοποννήσιος απέναντι στο κίνημα του Διονυσίου Σκυλόσοφου — αυτός ήταν που έδωσε το χαρακτηριστικό στο μάρτυρα επαναστάτη, μετατρέποντας το Φιλόσοφος σε Σκυλόσοφος—, τα βάζει μ' όλους τους συμπατριώτες του, που τους θεωρούσε υπεύθυνους για όλα τα δεινά της Ελλάδας, τόσο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, όσο και την κατοπινή, του ελεύθερου βίου του κράτους. Είναι μια γενίκευση άδικη για τους κατοίκους της Πελοποννήσου, που ανάδειξε κι αυτή - κι όχι βέβαια μονάχα η Ήπειρος— ήρωες και μάρτυρες και πρωταγωνίστησε στην απελευθέρωση της πατρίδας μας.

Η φτώχια, η αρρώστια και ο πόνος, που στάθηκαν η μοίρα της ζωής του, θέριευαν τον πόθο ν' αποτινάξει, μ' όποιον τρόπο μπορούσε, τα δεσμά που τον έπνιγαν. Το επιχειρεί αυτό αφ' ότου η φωνή του άρχισε να υπολογίζεται στο χώρο της λογοτεχνίας μας, με τη γραφή και με το λόγο —ιδιαίτερα μ'

1) Βλ. Γ. Κοτζιούλα, «Άπαντα», τόμ. Β', σελ. 261—326.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐτὸν κατὰ τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς, ὅταν ἁλώνιζε τὰ δουνὰ μὲ τὸ θιασό του—, ἀγωνίζεται μ' ὅλα τὰ μέσα νὰ σταθεῖ ὄρθιος μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, ποὺ ὁρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ὁράματά του, ποὺ τοῦ σκιπεριφέρεται ἀνάλγητα, οὔτε κὰν νιώθει τὸ ὄραμα του, κι οὔτε ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸν πνευματικό μόχθο του. Αὐτὴ ἡ τοποθέτησή του στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς, κατὰ κάποιο τρόπο, γίνεται γιὰ τὸ συγγραφέα ὀδυνηρότερη ἀφότου ὁρέθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ δὲν μπόρεσε ν' ἀποχτήσει κάτι δικό του, μιὰ τρύπα νὰ κουρνιάσει, πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀκόμα, τότε ποὺ ἡ φυματίωση ἄρχισε νὰ τρώει τὰ σωθικά του, κι ἡ ζεστασιὰ μιᾶς κάμαρας ἦταν ἀνάγκη ζωῆς. Ἀνέστιος, ἔσερνε τὴ φυματίωσή του στὶς καλύδες τῆς Πάρνηθας, ζώντας μὲ τὴ βοήθεια φίλων. Ἡ ἴδια ἱστορία, σὰν ἀντίγραφο χειμένου, ἐπαναλαμβάνεται κι ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ὅταν κατέβηκε στὴν Ἀθήνα γιὰ ν' ἀρχίσει τὸν ἀγώνα μὲ τὸ ἀντιμόνιο τῶν τυπογραφείων —μόνο ἐκεῖνοι ποὺ τὸ ρούφηξαν ξέρουν τί κακὸς φονιὰς εἶναι—, διορθωτὴς δοκίμιων καὶ μεταφραστής — καὶ τί σπουδαῖος μεταφραστής!, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸ Σαλαμίγκα μετέφραζε τὴν Α' ἀπὸ τὶς Σάτιρες τοῦ Ὁράτιου, εἶχε ἑτοιμες κι ὅλας ἀπὸ καιρὸ τὶς Ὠδὲς καὶ Ἐπωδούς του—, ὅταν, λοιπόν, ξαναόρθηκε στὴν Ἀθήνα, πάλι ἀναγκάζεται νὰ ταπεινωθεῖ, νὰ συντρίψει τὸν ἐγωισμό του, καὶ νὰ δεχτεῖ τὴ φιλόξενη στέγη ποὺ τοῦ πρόσφεραν οἱ φίλοι, κυρίως ἡ Λιλίκα Νάκου, στὴν Ἐκάλη. Ἐκεῖ ἔμεινε ὅλο τὸ 1952, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία, πιθανὸ κι ἐνωρίτερα. Αὐτὸς κι ἡ Νάκου, μόνοι τους, «δυὸ κοῦκοι», ὅπως λέει, ἀναγκαστικὴ διαμονὴ γιὰ ν' ἀποφύγει μεγαλύτερη φθορὰ τῆς ὑγείας του καὶ νὰ δώσει τὴν εὐχέρεια στὴ γυναίκα καὶ τὸ γιό του νὰ κινοῦνται μὲ μεγαλύτερη ἄνεση στὴ μόνη κάμαρη ποὺ κρατοῦσε στὴν Ἀθήνα, ὅπου κατέβαινε μιὰ - δυὸ μέρες τὴ βδομάδα, καὶ γιὰ νὰ μπορεῖ κι ὁ ἴδιος νὰ ἐργάζεται μὲ ἡσυχία. Ἡ ἐρημιὰ τοῦ προάστιου —ποὺ ἔσπαζε μόνο ἀπὸ τὴν ὁλοήμερη δουὴ τῶν ἀεροπλάνων τοῦ Ταττοΐου—, ταίριαζε μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία του καὶ τὴν ἐκμεταλλεύοταν γιὰ περιπάτους τὶς εὔκαιρες ὧρες, ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ χειμώνα, ὅταν ὁ καιρὸς ἦταν καλός. Κατέβαινε τὶς μεγάλες γιορτὲς στὴν Ἀθήνα, νὰ τὶς περάσει μὲ τὴν οἰκογένειά του καὶ νὰ τελειώσει τὶς δουλειές ποὺ εἶχε μὲ τὰ τυπογραφεῖα καὶ ξαναγύριζε στὴν Ἐκάλη, στὸ κρύο δωμάτιό του, μὲ «κρύα ψυχή», ἀπογοητευμένος ἰδιαίτερα τὴ χρονιὰ αὐτὴ (Χριστούγεννα 1952), ἄγνωστο γιατί, δὲν θέλει ν' ἀποκαλύψει τὸ μυστικό του.

Τὸ Μάρτιο τοῦ 1953 ἔμενε γιὰ βδομάδες ἀποκλεισμένος στὸ δωμάτιό του στὴν Ἀθήνα, ἐξαιτίας τῆς κακοκαιρίας καὶ σκόπευε, μόλις καλοσύνευε ὁ καιρὸς καὶ φαινόταν ὁ ἥλιος, νὰ ξαναπάει στὴν Ἐκάλη. Σὲ γράμμα τοῦ Μάρτη αὐτοῦ ἀποκαλύπτει ὅλη τὴν πίκρα γιὰ τὰ βάσανα ποὺ τοῦ εἶχε ὡς τότε ἐπιφυλάξει ἡ ζωή, ποὺ μαζὶ μὲ τ' ἄλλα τὸν εἶχε καταδικάσει νὰ μὴ μπορεῖ ν' ἀποχτήσει μιὰ γωνιά, ἕνα ἀποκούμπι, γιὰ τὴν οἰκογένειά του. Στὸ ἴδιο γράμμα ἀνοίγει διάπλατα τὴν καρδιά του γιὰ νὰ ἐκφράσει καὶ τὰ αἰ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σθήματα πού ἔνοιωθε, ὄντας ὑποχρεωμένος νὰ καταφεύγει στὴ φιλοξενία τῶν ἄλλων. «Βαρέθηκα τὶς ξένες πόρτες» ἀντηχεῖ ἡ κραυγή του, σπαραγμὸς ψυχῆς, καὶ συνοδεύεται ἡ διαμαρτυρία του μὲ ἀναφορὲς σὲ στίχους τοῦ ἐθνικοῦ μας ὕμνου, πού ταιριάζουν στὴν περίπτωσή του: «Δὲν εἶν' εὔκολες οἱ θύρες / ὅταν ἡ χρεία τὶς κουρταλεῖ...». Καὶ νά τὸ ὅραμα πού τὸν συντρόφευε σ' ὅλη τὴ ζωή του: νὰ στήσει μιὰ δική του παράγκα στὴν Πεντέλη! Στὴν Ἑκάλη, σημείωνε στὸ ἑπόμενο γράμμα, δὲν θὰ ξαναπήγαινε παρὰ γιὰ νὰ πάρει τὰ ὑπάρχοντά του, κάτι πού φανέρωνε κάποια ἐσωτερικὴ ἀντίδραση γιὰ τὸ χῶρο πού τὸν φιλοξενοῦσε. Ἦταν αἰσιόδοξος γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν του, πίστευε πὼς γρήγορα θὰ γινόταν ἰδιοκτήτης τῆς παράγκας πού ὀνειρευόταν, «σπιτακούλα» τὴν ὀνόμαζε τώρα πού θὰ στηνόταν σ' ἕνα μέρος τοῦ ἀποψιλωμένου δάσους, «αὐθαίρετο» θὰ τὸ λέγαμε σήμερα. Θὰ συμφωνοῦσε, ἔγραφε, μὲ τὸν ἔμπορο ξυλείας «δίνοντας κάμποσα, χρωστώντας τ' ἄλλα, κουβαλώντας φανερὰ καὶ στήνοντας κρυφὰ (χωρὶς ἄδεια!)», θὰ γινόταν τὸ θάμα, ὅμως ἡ ἀπαγόρευση δὲν ἀργεῖ νάρθει. Τὸ Μάιο συνειδητοποιεῖ τὶς δυσκολίες πού εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει καὶ τὸν Ἰούνιο ἡ «σπιτακούλα» πάει νὰ γίνει πάλι ἄπιαστο ὄνειρο. Εἶχε πληρώσει τὴν τιμὴ τῆς ξυλείας, ὁ ἔμπορος ὅμως δὲν προχωροῦσε τὴ δουλειά, ἄγνωστο γιὰ ποιά αἰτία, μᾶλλον θὰ ἐμποδιζόταν ἀπὸ τοὺς νόμους πού ἴσχυαν γιὰ τὴν οἰκοδόμηση. Ἡ καθυστέρηση κάνει τὸν Κοτζιούλα ν' ἀγανακτεῖ γιὰ τὴν τακτικὴ πού ἐφάρμοζε τὸ κράτος, νὰ μὴν ἐπιτρέπει δηλαδή, τὸ προσωρινὸ στήσιμο παράγκας σὲ ἰδιόκτητο ἔδαφος. Αὐτὸ τοῦ δημιούργησε τὴν ἐντύπωση πὼς εἶχε λήξει ἡ περίοδος τῆς ἀνοικοδόμησης, κάτι πού ὁ Κοτζιούλας θεωροῦσε πὼς «...πατσίστηκε μὲ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο».

Δὲν ξέρω ἂν ἡ «σπιτακούλα» ἔγινε ποτὲ πραγματικότητα, ἡ ἀπογοήτευση ὅμως πού ἔνοιωθε κατὰ τὸ μακρὺ διάστημα τῆς ἀναμονῆς, θὰ τοῦ εἶχαν φαρμακώσει τὴ χαρὰ ἀπὸ τὴν τυχὸν πραγμάτωση τοῦ ὀνείρου.

Νομίζω πὼς ἐξαντλήθηκαν οἱ ἐπισημάνσεις πού ἔπρεπε νὰ γίνουν στὰ δημοσιευόμενα γράμματα τοῦ Γ. Κοτζιούλα, καὶ πού φώτισαν ἀρκετὰ σημεῖα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του. Ἄλλα σημεῖα τῶν γραμμάτων ἀναφέρονται σὲ κριτικὲς παρατηρήσεις πάνω στὸ περιεχόμενο τῶν βιβλίων πού εἶχε ἐκδόσει ἢ ἑτοίμαζε ὁ Δ. Σαλαμάγκας, στὸν «Πατροκοσμά», δηλαδή, τοὺς «Λῃστῆδες», τοὺς «Περιπατους στὰ Γιάννινα», τὸ «Σκυλόσοφο» ἢ κάνουν λόγο γιὰ τὴν ἔκδοση δικῶν του ἐργασιῶν, ὅπως τὴ «Φυγὴ στὴ φύση» καὶ τὰ «Ἠπειρώτικα». Φευγαλέες ἀναφορές του σχετίζονται μ' ὅ,τι ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐπιβιώνει ἀπὸ τὶς συγκινήσεις πού τοῦ πρόσφερε ἡ φύση τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, ἡ λίμνη τῶν Γιαννίνων, π.χ., μὲ τὰ ὀνομαστὰ χέλια της, «ἡ λίμνη» τῆς ἀγαπημένης του «Βάβως Θόδως».

Τὰ γράμματα δημοσιεύονται χωρὶς περικοπές. Παραλείπονται μόνο ἐλάχιστα ὀνόματα καὶ χαρακτηρισμοὶ ἀνθρώπων πού ζοῦν καὶ πού ἡ ἀναφορά τους ἴσως δημιουργοῦσε παρεξηγήσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

— 1 —

Ἀθήνα 21 Ἰανουαρίου 1952

Ἀγαπητέ μου κ. Σαλαμάγκα,

Ἀπαντῶ ἀμέσως στὸ καλό σας γράμμα ποὺ πῆρα χτὲς ἀπὸ τὸ βιβλιοπωλεῖο, κυρίως γιὰ νὰ σᾶς καθησυχάσω σχετικὰ μὲ τοὺς φόβους ποὺ σᾶς προξένησε κάποια φράση ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπιστολή μου. Ἦταν κάποιο ἄτυχο ἐπεισόδιο ποὺ ἐλπίζω νὰ περάσει. Πάντως αὐτὲς τὶς μέρες καιέβηκα ξανὰ γιὰ τὴ δουλιά μου καὶ βρίσκομαι στὸ αὐτί, ποὺ τὸ μοιράζομαι κανονικὰ μὲ τὴν ἔρημη τώρα Ἐκάλη.

Εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ δλα δσα βρήκατε νὰ πῆτε ὕστερα ἀπ' τὸ διάβασμα τῆς συλλογῆς μου, γιὰ δλη τὴ θερμή, γκαρδιακή, συμπονετικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ βρῆκαν οἱ στίχοι μου μὲς στὴν ψυχή σας. Εἶστε ἀπὸ τοὺς πρώτους σχολιαστές μου (καὶ τί σχόλια; μὲ τὰ ἴδια μου τὰ λόγια!), γι' αὐτὸ μ' εὐχαριστεῖ ποὺ οἱ ἐξοχικοί μου μονόλογοι οἱ πονεμένοι δὲν εἶναι πρόνομιο ἰδιαίτερο δικό μου, ἀλλὰ κλῆρος πικρὸς καὶ ἄλλων ἀνθρώπων, ὅπως βλέπω. Αὐτὴ ἡ ἀναγνώριση, αὐτὴ ἡ διάχυση μοῦ φαίνεται σὰν τὸ καλύτερο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιθυμήσει ἕνας ποιητής.

Χαίρομαι ποὺ ἡ ἐργασία σας γιὰ τὸ Νεομάρτυρα[1] προχωρεῖ καὶ μάλιστα συμπληρώνεται μὲ νέα στοιχεῖα. Περιμένω νὰ βγεῖ ἀντιπάροντα. Καὶ δὲ σᾶς κρύβω πὼς ἀνέκαθεν μιὰ ἀπὸ τὶς φιλοδοξίες μου ἦταν νὰ ξαίρνα ἕναν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μακρινοὺς ἀγωνιστὲς - μάρτυρες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, συντοπίτη μας βέβαια, τὸν Παπαροκομὰ ἢ τὸ Γεώργιο, καὶ νὰ τὸν ξανα δράμα. Ἀλλὰ καθὼς εἶμαι ἀμελής, ἢ καλύτερα ἀνεύκαιρος, δὲ μπόρεσα οὔτε σχετικὰ στοιχεῖα νὰ διαβάσω ὡς τὰ σήμερα. Καὶ νά που, χάρη σ' ἐσᾶς, μοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ μπῶ σ' αὐτὸ τὸ κλίμα.

Τί ἄλλα γράφω; Σχεδὸν τίποτε γιὰ τὴν ὥρα. Ὁ κρύος καιρὸς καὶ οἱ ἀδιάκοπες μετακινήσεις μοῦ ἀπομακρύνουν νὰ καταπιαστῶ κάτι δικό μου μὲ συνέχεια. Γιὰ νὰ μὴν κάθομαι δμως ἄργὸς (μ' δλο ποὺ ἡ γυναίκα μου «μὲ παλεύει» νὰ μὴν ἐργάζομαι!), ἔπιασα κι' ἔκανα μετάφραση τὴν Α' (120 στίχους) ἀπὸ τὶς Σάτιρες τοῦ Ὁράτιου, ἀμετάφραστες ὡς τώρα στὰ ἑλληνικά, ποὺ τὶς ἔβλεπα ἀπὸ καιρὸ σὰν πειρασμό. Ἐλπίζω ὡς τὰ ἔβγα τοῦ χρόνου νὰ τὶς ἔχω τελειώσει, κάνοντάς τες σὰν πάρεργο. Ἦταν κρίμα νὰ τὶς ἀφήσω, μιὰ πούχω ἕτοιμες (κι' ἀνέκδοτες βέβαια) ἀπὸ δεκαετίες δλες τὶς Ὠδὲς καὶ Ἐπωδούς του — ἐμμετρες.

---

1) Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο «Ὁ Νεομάρτυρας Γεώργιος Ἰωαννίνων», συγγρ. ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1954.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εὔχομαι ἡ ἐνόχληση τοῦ ματιοῦ νὰ μὴ σᾶς πειράζει τὴν ἐργασία καὶ προπάντων ψυχικά. Χρειάζονται ὅμως κάπου κάπου καὶ τέτοιοι νυγμοί, νὰ μὴν ξεχνᾶμε πὼς εἴμαστε φθαρτοί.

Χάρηκα γιὰ τὴν ἀναγγελία σας πὼς θὰ δημοσιευτεῖ ἡ συνέχειά μου. Ἀπαντῆστε μου μὲ τὴν ἡσυχία σας.

Μένω δικός σας
Γ. Κοτζιούλας

Στὸ πίσω μέρος τοῦ γράμματος μὲ μολύβι: «Ταχυδρομεῖται, λόγῳ ἀμελείας, στὶς 28/1». Καὶ ἀπὸ κάτω μὲ μελάνι: «Ἀκόμα χειρότερα: στὶς 5/2! Λὲ βρίσκεις ποτὲ πρόχειρα γραμματόσημα καὶ ταχυδρομικὸ κουτί».

— 2 —

Ἀθήνα 13 Σ/βρίου 1952

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Χτὲς τὸ ἀπόγεμα βρῆκα ἐπιτέλους εὐκαιρία καὶ διάβασα κανονικὰ τὸ βιβλίο σας γιὰ τὸν Πατροκοσμά[1] ποὺ εἴχατε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλετε τελευταῖα.

Ὀφείλω κι ἐγώ, σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστες, νὰ σᾶς συγχαρῶ χωρὶς καμιὰ ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν ἐργασία σας αὐτή, ποὺ πετυχαίνει τὸ σκοπό της, δηλαδὴ ζωντανεύει τὸν ἥρωα καὶ ὁδηγεῖ σὲ κατάνυξη. Παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἐπιδίωξή σας ἦταν περιορισμένη —νὰ ἐκλαϊκεύσετε τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Βενετιᾶς— κατορθώσατε ὡστόσο νὰ μᾶς δώσετε μιὰ γενικὴ σκιαγραφία τοῦ κατεξοχὴν «ἁγίου» τοῦ ἠπειρώτικου λαοῦ, μιὰ εἰκόνα του ποὺ φτιάνει στὴν πληρότητα, φωτίζοντας κιόλας τὰ σκοτάδια τῆς δύστυχης ἐκείνης ἐποχῆς. Τονίσατε τὴν ἀγάπη του γιὰ τοὺς φτωχούς, τὴ συμπαράστασή του κοντὰ στοὺς ἀπόκληρους, καὶ ἀκόμα τὴν καταδίκη τοῦ ἄκαρδου πλούτου, τῆς πολυτέλειας τῶν κοινωνικῶν παρασίτων. Ἔτσι ὁ Ἅγιός μας ἀνθρωπεύει ἀρκετά, δὲν τὸν νοιώθουμε μακριά μας, ἀθώρητον σὸ φωτοστέφανό του.

Ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς παρατηρήσω μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία πὼς ἐκεῖνος ὁ λόγος του γιὰ τὰ εὐλογημένα βουνὰ ποὺ θὰ γλυτώσουν κάποτες πολὺν κόσμο, ἀναφέρεται κατὰ βάθρονη προφορικὴ παράδοση τῶν πατριωτῶν μου σιὰ Τζουμέρκα, ποὺ φαίνεται νὰ τὸν ἐπαλήθευαν κιόλας τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς. Καὶ εἶναι βεβαιωμένο, ἀπὸ τὴν ἴδια πηγή, πὼς ὁ ἀειμνήστος Ἱερα-

1) Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι: «Ὁ γνωστὸς καλόγηρος Κοσμᾶς». Ἡ ζωή, τὸ ἔργο, οἱ διδαχὲς καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, Ἀθῆναι 1952.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πόσοιλος πάτησε καὶ σιὰ δικά μας χώματα· οἱ συμπεθέροι μου οἱ Ἀναγνωσταῖοι τουλάχιστον (πρώην Ραψίστα) βεβαίωναν πὼς ὁ Παιροκοσμὰς εἶχε καταλύσει, «ἐκεῖνο τὸν ἕτο», σιὸ σπίτι τους, πὼς ἄρα ἦταν εὐλογημένο αὐτὸ ἀπ' τὴ χάρη του.

Γενικὰ χαίρομαι ποὺ σᾶς βλέπω νὰ καταγίνεσιε τόσο ἀκούρασια καὶ ἀποδοτικὰ σιὴν ἀνακομιδὴ καὶ τὴν καθιέρωση παλιῶν μορφῶν καὶ γεγονότων (ποὺ εἶναι λίγο καὶ δική μου δουλιά) καὶ παρ' ὅλη τὴν ἀπογοήτευση ποὺ εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ σᾶς ποτίζει ἡ ἐπαρχία νὰ εἶσιε βέβαιος πὼς ἐκεῖνοι ποὺ ἀξίζουν σᾶς προσέχουν, πὼς ὁ κόρος σας δὲν πάει χαμένος.

Μὲ πατριωτικοὺς χαιρετισμοὺς
Γ. Κοτζιούλας

Υ.Γ. Μὴ μὲ παρεξηγεῖτε γιὰ τὴν ὥς τώρα σιωπή μου. Ἡ κακή μου ὑγεία καὶ οἱ φροντίδες τῆς διαπάλης μὲ ἀναγκάζοιν νὰ παραμελῶ τὶς κοινωνικές μου ὑποχρεώσεις, ἀκόμα καὶ σιὸν κύκλο τῶν γραμμάτων. Αὐτὸ καὶ γιὰ τὸ μέλλον...

— 3 —

Ἑκάλη 19 Σ/βρίου 1952

Ἀγαπητέ μου κ. Σαλαμάγκα,

Γιὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω πὼς εἶμαι πάντα ἕτοιμος ν' ἀνταποκρίνομαι σὶς γνήσιες συγκινήσεις κι ἐπιπλέον γιὰ νὰ δείξω σιὸν ἑαυτό μου πὼς ἡ ὑγεία μου δὲν εἶναι τόσο κακὴ δσο τὴν παροιαιάζοιν τὰ φαινόμενα, μέσα σ' αὐτὸ τ' ἀτέλιωιο, καταθλιπτικὸ καλοκαίρι ποὺ δὲν ἔπεσε οὔτε μιὰ βροχὴ σιὴν ἐξοχὴ τῆς Ἀττικῆς, παίρνω καὶ σᾶς ἀπαντῶ ἀμέσως σιὰ γράμματα σας ποὺ μοῦ ἔφεραν σήμερα τὸ μεσημέρι, καθὼς ἤμουν ξαπλωμένος σιὴν ἰσόγεια καμαρούλα ποὺ ἔχω καταλάβει ἀπὸ καιρό... ποιητικὴ ἀδεία.

Δὲ θυμᾶμαι ἂν σᾶς εὐχαρίστησα ἀπ' τὸ προηγούμενο γιὰ τὰ καλά σας λόγια ποὺ μοῦ ἐκφράσαιε ἀπ' τὴν ἀρχὴ σχετικὰ μὲ τὴ λογοτεχνική μου ἐργασία. Ἐπειδὴ ὅμως βλέπω νὰ ἐπαναλαμβάνετε πάλι τοὺς ἴδιους ἔντονους ἐπαίνους, πρέπει νὰ σᾶς εὐχαριστήσω μὲ ὅλη τὴν καρδιά μου, τόσο πιὸ πολὺ δσο (ἂν ἀφαιρέσουμε τὸ ποσοσιὸ τῆς ὑπερβολῆς ποὺ δὲν εἶμαι κατάλληλος ἐγὼ νὰ τὸ ὑπολογίσω) οἱ χαρακτηρισμοί σας φαίνονται πειυχημένοι καὶ σωστοί. Γράφουμε γιὰ νὰ μᾶς διαβάσουν, ὅπως ὁ ἠθοποιὸς μαθαίνει τὸ ρόλο του γιὰ νὰ παίξει κάπου, νὰ τὸν δοῦν. Ἅμα βροῦμε λοιπὸν —κάποιε κι ἀλλόιε!— κάποιον ἐπαρκὴ καὶ «σροσλαμβάνοντα» ἀναγνώστη (καὶ τέτοιοι ἀνα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γνῶστες στὴν Ἑλλάδα κατανοῦν, μοιραῖα, μόνο σχεδὸν οἱ συνάδελφοί μας), τότε αὐτὸ μοιάζει σωστὴ ἀποκάλυψη. Καθὼς βλέπετε λοιπόν, τὰ αἰσθήματα εἶναι ἀμοιβαῖα.

Λέτε πὼς μοιάζουμε καὶ στὰ σκαριά. Τὸ πιστεύω, ἀφοῦ μᾶς ἐμπνέει καὶ τοὺς δυὸ ἄκρατος ἠπειρωτισμός, ἀγάπη τοῦ γενέθλιου τόπου καὶ τῶν ἀνθρώπων του, αὐτῶν πού, καθὼς σωστὰ παρατηρεῖτε, μᾶς ἐντυπώθηκαν ἀπ' τὰ πρῶτα μας χρόνια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ πάντα, ἐξιδανικευμένοι ἀπ' τὴν ἀπόσταση, χαριτωμένα ὄντα τῆς γῆς καὶ τῆς φαντασίας. Οἱ σύγχρονοι συχνὰ μᾶς ἀπογοητεύουν, συγχρονίστηκαν, μπαστάρδεψαν καὶ δὲ μᾶς τραβοῦν. Ἀλλὰ ποιός ξέρει ἂν ὕστερα ἀπὸ μιὰ γενιὰ κάποιος συγγραφέας μελλοντικὸς δὲ στρέψει τὰ βλέμματά του νοσταλγικὰ πρὸς τοὺς «ἀφελεῖς» ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ θὰ τοὺς βρίσκει αὐτὸς ἀφελεῖς ἐπειδὴ οἱ συγκαιρινοί του θάχουν ὁλότελα παραμορφωθεῖ ἀπ' τὶς προόδους τοῦ ὑπερβιομηχανισμοῦ, τὶς τελειοποιήσεις τῶν ὑπέργειων μεταφορῶν, τὰ ταξίδια στὴ σελήνη, τὴν παρθενογένεση καὶ ἄλλα τέρατα καὶ σημεῖα τῶν ἀφηνιασμένων ἐπιστημονοβιομηχάνων!

Εἶμαι πικραμένος, πολὺ πικραμένος, ὅπως φαντάζομαι κι ἐσεῖς. Ὁ λόγος εἶναι ποὺ ἐνῶ κάτι ἔχουμε νὰ ποῦμε, κάτι ν' ἀφήσουμε, δὲ μᾶς βοηθᾶν σχεδὸν καθόλου οἱ συνάνθρωποί μας, σάμπως ἡ ἐργασία μας ν' ἀφορᾶ μόνο τὸ ἄτομό μας, τὴν προβολὴ τῆς φιλοδοξίας μας (θέλεις νὰ δοξαστεῖς; πλέρωσε ἢ ψόφα— ἔτσι μερμηρίζει στὸ ὑποσυνείδητό του ὁ μορφωμένος ἠπειρώτης, ἀφήνω πιὰ ὁ πανέλληνας, ποὺ θὰ περιμέναμε νὰ μᾶς ἐνισχύσει στὴν «τίμια προσπάθειά» μας· γιὰ τὸ χωριάτη μας θὰ ἦταν κρίμα ἀπ' τὸ Θεὸ νὰ πῶ τίποτε, γιατὶ αὐτὸς βρίσκεται ἀκόμα στὴ θέση τοῦ εἴλωτα). Αὐτὸ ἴσχυε ἐπὶ Βηλαρᾶ, αὐτὸ ἐπὶ Κρυστάλλη, αὐτὸ καὶ σήμερα. Καὶ ὅμως ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα μένουν, ἐκεῖνα καὶ οἱ εὐεργέτες. Τί σημαίνει; Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδικοῦνται τοὺς ὁμοίους των ποὺ θέλουν νὰ ψηλώσουν —νὰ ἀναδειχτοῦν— καὶ τὸ κάνουν μὲ τὴ μεγαλύτερη, φαντάζομαι, ὑποκρισία, μὲ τὴ μεγαλύτερη κρυφὴ χαρά. Πῶς ἀλλιῶς νὰ ἐξηγηθεῖ, πὼς ἀφοῦ ἔκλεισε τὰ μάτια του ὁ τρανός μας Σάρος, ὁ ἀκούρασιος δουλευτής, δὲν ἀκούστηκε οὔτε λαλιά, ἂν ὄχι γιὰ τὶς ἀνέκδοτες ἄλλες μεταφράσεις του, τουλάχιστο γιὰ τὸ Ἠπειρωτικό του γλωσσάριο[1] ποὺ ἀγωνιζόταν μιὰ ζωὴ νὰ τὸ περιμαζέψει καὶ ὅπου θὰ προσθέταμε ἴσως κάτι κι ἐμεῖς, ὁ καθένας ἐκ τῶν ὑστέρων; Κι ὁ μακαρίτης ὁ Χατζής, θυμᾶμαι, δημοσίευε συχνὰ στὴν «Ἠπειρό» του (τὴ μισονηστική!) ὡραῖες ἱστορίες τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Γιατὶ νὰ μὴν τὶς μαζέψουν σ' ἕνα βιβλιαράκι; Καὶ ὅμως ὑπάρχουν πάντα κονδύλια γιὰ σαβοῦρες.

Ἔτσι τὰ βλέπω ἐγώ, σεβαστὲ φίλε, νεογνωρισμένε συνάδελφε, καὶ θὰ

1) Πρέπει ν' ἀναφέρεται στό, ἀνέκδοτο ἀκόμα, «Λεξικὸν τῶν Ἠπειρωτικῶν ἰδιωμάτων» τοῦ Δ. Σάρρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἤμουν ἱκανοποιημένος νὰ βρῶ κάποιον ποὺ νὰ μὲ πείσει πὼς τὰ παραλέω. Μήπως ἐσεῖς, ποὺ εἶσαι πιὸ γήχραμος αὐτοῦ στὴ γειτονιὰ τῆς λίμνης, παρατηρεῖτε κάτι τὸ ἐλπιδοφόρο; Ἐμεῖς ἐδῶ στὴν Ἀθήνα μοιάζουμε μὲ τοὺς ἐκφωνητὲς τοῦ ραδιοσταθμοῦ: μᾶς ἀκοῦνε —λίγοι, πολλοί;— χωρὶς νὰ βλέπουμε κανέναν. Πάντως γιὰ τοὺς ἠπειρῶτες διανοούμενους μόνο μετερίζι ἔμεινε —βρέθηκε μᾶλλον— ἡ «Ἠπ. Ἑστία». Ἀλλὰ γιατί ἄργησε νὰ ξαναβγεῖ; Μήπως γονατίσει κι' αὐτὴ ἀπ' τὰ ἔξοδα; Ἂν χρειαζόταν, θὰ τοὺς ἔστελνα ἀργότερα τὴ συνδρομή μου, γιατὶ τώρα εἶμαι μισοάργοστος, μισοάνεργος...

Καὶ ὁ Λέανδρος[1] τί γίνεται; Αὐτοῦ βρίσκεται ἀκόμα; Δὲ μοῦ ἔγραψε καθόλου.

Σᾶς χαιρετῶ
πολὺ φιλικὰ
Γ. Κοτζιούλας

— 4 —

Ἑκάλη 4 Ὀκτωβρίου 1952

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα.

Εἶδα τὸ τελευταῖο γράμμα σας καὶ σήμερα τὸ δελτάριό σας. Σᾶς εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τὰ δυό. Χαίρομαι γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ περιοδικοῦ καὶ γιὰ τὴν προσοχὴ φιλοξενία τῶν τριῶν κομματιῶν μου.

Ἐγὼ στὸ μεταξὺ ἐπωφελοῦμαι ἀπ' τὸν καλό, τὸν ἥπιο καιρὸ (τὴ θερμοκρασία τῶν 20 βαθμῶν ποὺ ταιριάζει στοὺς ἐργαζόμενους πνευματικά!), κάτω ἀπὸ τὴν ὁλοήμερη βουὴ τῶν ἀεροπλάνων —γειτονιὰ τὸ Ταϊόι, βλέπετε— σχεδιάζω ἀπαλά, μὲ ἀδρὸ ρυθμὸ τὴν ἀρχαϊκὴ φυσιογνωμία τῆς «Βάβω Θόδως» ποὺ θάναι μιὰ ἀγγονιά, ὄχι πολεμόχαρη πιά, τῶν δημιουργημάτων τοῦ Βλαχογιάννη. Ἀπὸ καιρὸ μὲ τριγύριζε, σὰν ἄξιμο ἀνεκπλήρωτο, σὰ συλλειτουργὸ παραμελημένο, καὶ τώρα ποὺ εἶμαι στὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας μου, ποὺ ἴσως ἀρχινάω κι ἐγὼ νὰ τσακίζω, ἀποφάσισα νὰ κάμω μὲ κατάνυξη αὐτὴ τὴν ἀναδρομὴ στὴ χώρα τῶν περασμένων, στὴν εὐλογημένη περιοχὴ τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης. Ἴσως καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ δικοῦ σας τοῦ Παιροκομᾶ νὰ μὴ μ' ἄφησε ἀνεπηρέαστο. Καὶ ξέρετε γιατί ἄρχισα νὰ τὸ γράφω ἔτσι ξαφνικά; Φοβήθηκα νὰ μὴ γείρω καὶ δὲ μπορέσω πιὰ νὰ σηκωθῶ. Κι οἱ νεώτεροι δὲν τὰ γνωρίσαν αὐτὰ οὔτε τὰ προσέχουν.

Πιστεύω πὼς ὁ Λέανδρος, ἀφοῦ θὰ τάραξε τοὺς αὐτοῦ τυπογράφους μὲ τὶς διορθώσεις, ἑτοιμάζεται νὰ μᾶς ἐμφανισιεῖ πάνοπλος μὲ τ' ἀνάτυπά

1) Πρόκειται γιὰ τὸν κοινό τους φίλο Λέανδρο Βρανούση, Διευθυντὴ Κέντρου Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του. Ἀλλὰ θὰ ἔρθει κι ἐδῶ ἔξω νὰ μὲ δεῖ; Εἶναι ἄργητα, δυὸ ὧρες πάει κι ἔλα.

Χαιρετισμοὺς στοὺς συνεργάτες σας.

Μένω μ' ἀγάπη
λίγο βιαστικὸς
Γ. Κοτζιούλας

Στὸ πίσω μέρος τοῦ γράμματος:

Σᾶς τὸ ταχυδρομῶ ἀργά, 8 τοῦ μηνός, μέρα καθόδου μου (ἡμερήσιας) στὴν Ἀθήνα. Προχτὲς διάβασα καὶ τοὺς Ἀβτζῆδες σας[1]. *Εἶναι πολὺ ὡραῖο, πρωτότυπο καὶ παραστατικό.*

Διεύθυνσή μου ἡ ἴδια.

Γ. Κ.

— 5 —

Ἀθήνα 27 Ὀκτωβρίου 1952

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Ἔλαβα πρὶν ἀπὸ μέρες τὸ γράμμα σας, ἀλλά, δὲν ξέρω πῶς, ἄργησα νὰ σᾶς ἀπαντήσω.

Χτὲς ἀπάντησα καὶ στὸ Λέανδρο ποὺ μοῦ ἔστειλε ἕνα γράμμα... ἐξ Ἀθηνῶν, μαζὶ μὲ τὸ βιβλίο του καὶ ποὺ θ' ἀργήσω φαίνεται νὰ τὸν ἰδῶ, γιατὶ ἐγὼ κατεβαίνω ἀραιὰ κι ἐκεῖνος ἔχει τὶς δουλιές του, τώρα μάλιστα ποὺ ἄνοιξε μεγάλα γιαραβέρια μὲ τὸν Ψαλίδα.

Μοῦ γράψατε γιὰ τὰ φορολογικά. Αὐτὰ δὲν εἶναι καθόλου εὐκαταφρόνητα, ἂν κρίνω ἀπὸ κάποιον γείτονά μου ποὺ ἀσχολεῖται μὲ δηλώσεις ἐφορίας κλπ. Χειρότερες εἶναι ὁπωσδήποτε οἱ διορθώσεις, ποὺ λερώνεις καὶ τὰ χέρια σου κι ἀναπνέεις τὴ βρωμιὰ τῶν τυπογραφείων, τῶν ἀθηναϊκῶν ἐννοῶ.

Χτὲς τὸ βράδι ἔτυχε ν' ἀκούσω ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο κάποιου Ἐκαλιώτη ἕνα σκέτς γιὰ τὸν Κρυστάλλη γραμμένο ἀπὸ τὸ Μιχ. Περάνθη. Ἦταν ἀρκετὰ καλὸ παρὰ στὴν πραγματικότητα καὶ μὲ καλλιτεχνικὴ ἀπόδοση. Σκεφτόμουν πόσοι εὔποροι συμπατριῶτες θὰ τὸ ἄκουγαν καὶ θὰ συγκινοῦνταν τώρα, κατόπιν ἑορτῆς, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξουν στὸν ἑαυτό τους πῶς εἶναι εὐαίσθητα πλάσματα.

1) Οἱ «Ἀβτζῆδες» ἀποτελοῦν κεφάλαιο τῆς δ' σειρᾶς «Ἱστορία καὶ λαογραφία» τοῦ βιβλίου «Περίπατοι στὰ Γιάννινα» τοῦ Δ. Σαλαμάγκα (α' ἔκδοση 1950, β' ἔκδοση 1965).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὴ «Βάβω Θόδω» τὴ συνέχισα ἀρκετά, μὰ τὴν ἔχω ἀφήσει ἐδῶ καὶ δέκα μέρες, γιατὶ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ καὶ ἴσαμε τὸν ἐρχομό μου στὸ νέο —ζεστὸ— δωμάτιο κρυολόγησα λίγο κι ὅταν βήχω κλπ. δὲ μούρχεται καλὰ νὰ γράψω. Θὰ τὸ ξανάπιανα σήμερα, ἀλλὰ πάλι μοῦ ἔτυχε μιὰ μικροστενοχώρια καὶ εἶμαι σὰν τὸ νερὸ τῆς γούρνας ποὺ καὶ μ' ἕνα φύσημα ἀκόμα θολώνει.

Ἐσεῖς πῶς πᾶτε; τὸ περιοδικό;

Περιμένω νέα σας καὶ σᾶς χαιρετῶ

Μὲ ἀγάπη
Γ. Κοτζιούλας

— 6 —

Ἀθήνα 18 Ν/βρίου 1952

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Φοβόμουν μήπως εἶχε χαθεῖ τὸ τελευταῖο μου γράμμα, ὅταν χτὲς ἔλαβα τὴν ἀπάντησή σας καὶ μὲ καθησύχασε. Πραγματικὰ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ φέρνει κάποια ἀναστάτωση μέσα μας, τουλάχιστο ψυχολογική, ἂν ὄχι καὶ ὀργανική. Καλὸ χειμώνα λοιπόν.

Στὴν Ἐκάλη, ὅπου ἐξακολουθῶ νὰ μένω, ἴσως καὶ γιὰ ὅλη τὴ χειμερινὴ περίοδο (ἐπειδὴ ἡ καλοκαιρία μου κάτω εἶναι μονοκόμματη καὶ ὁ μικρὸς ἀφέντης —ὁ «διάδοχος»— ἔδιωξε φαίνεται τὸ μεγάλο), ἄρχισαν οἱ βροχές. Βρέχει τὴ νύχτα, ποὺ ἐγὼ δὲν ἀκούω, κατάκλειστος καθὼς εἶμαι δῶ στὴν ἐρημιά, καὶ τὸ πρωὶ βλέπω τὰ φουντωτὰ πεῦκα μεταβλημένα σὲ λουλελαίους. Μείναμε οἱ δυό μας μὲ τὴν Κα Νάκου, δυὸ κοῦκοι, καὶ τῆς διορθώνω τώρα τὸ μυθιστόρημα, ἕνα καινούργιο, ἔπειτα θὰ δῶ τί θὰ γίνει.

Ἡ «Βάβω ἡ Θόδω» μένει γιὰ τὴν ὥρα σταματημένη, ἀλλὰ σὲ προχωρημένο σημεῖο, ἔτσι ποὺ δὲ φοβᾶμαι μὴ χάσω τὸν εἱρμό της ὅταν τὴν ξαναπιάσω, ἀφοῦ διεκπεραιώσω κάτι ἄλλες μικροδουλιές. Κι ἐλπίζω νὰ βγεῖ κάτι καλὸ ἀπ' αὐτὲς τὶς παλαιικὲς ἀναμνήσεις.

Χάρηκα γιὰ δυὸ μοῦ γράψετε σχετικὰ μὲ τὴν «Ἠπ. Ἑστία». Τὸν κ. Μάνο[1] δὲν τὸν ξέχασα, πέστε του. Ἀλλὰ ἐκεῖνα τὰ χαρτιὰ τάχα ἐμπιστευτεῖ (γιὰ νὰ μὴν τὰ βροῦν ἐπάνω μου ἢ στὸ συρτάρι μου ὡς... ἐπιλήψιμα τότε) σ' ἕναν παλιώτη μου ποὺ ἄλλαξε στὸ μεταξὺ καλοκαιρία καὶ πρέπει νὰ ψάξω νὰ τὸν βρῶ, δηλ. νὰ δυσκόλου μιὰ ἀλόκληρη μέρα. Ἀλλὰ θὰ γίνει κι αὐτὸ σύντομα.

1) Ὁ Μιχάλης Μάνος ἦταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μέσα σὲ καναδυὸ ἑβδομάδες ὑπολογίζω νὰ βγάλω ἕνα 16σέλιδο μὲ νέα ποιήματα καὶ θὰ σᾶς τὸ στείλω ἀμέσως.

Ἐσεῖς τί γράφετε;

Μένω μ' ἀγάπη
Γ. Κοτζιούλας

Υ.Γ. Τὸ Λέανδρο τὸν εἶδα μιὰ φορά.

— 7 —

Ἀθήνα 20 Ἀ/βρίου 1952

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Σᾶς ἀπαντῶ κι ἐγὼ λίγο καθυστερημένα αὐτὴ τὴ φορά. Αἰτία εἶναι οἱ ἀτέλιωτες μικροδουλιὲς ποὺ μᾶς ἀπομυζοῦν ἀνεπαίσθητα τὶς διαθέσιμες, τὶς εὐδιάθετες ὧρες καὶ μᾶς ἀφήνουν στὸ τέλος τὴν αἴσθηση τοῦ χαμένου καιροῦ.

Χάρηκα μαθαίνοντας πὼς ἑτοιμάζετε τώρα τὸ βίο τοῦ Νεομάρτυρα — βοήθειά μας. Νομίζω πὼς εἶσαι ὁ πιὸ κατάλληλος γι' αὐτὴ τὴ βιογραφία, λόγω καὶ τοπικῶν δεσμῶν ἀλλὰ καὶ ψυχικοῦ κλίματος. Μακάρι νὰ σᾶς βοηθήσουν οἱ συμπολίτες καὶ νὰ μὴν ἔχουν νὰ λὲν ἐκ τῶν ὑστέρων ξέραμε τοῦτο καὶ τ' ἄλλο.

Ἐγὼ ἀφήνω τὸ γνωστὸ σχέδιό μου νὰ μισοκοιμᾶται (χειμερία νάρκη;) καὶ διορθώνω αὐτὲς τὶς μέρες τὸ ποιητικό μου φυλλάδιο «Φυγὴ στὴ φύση», ποὺ θὰ τὸ λάβετε τὴν ἐρχόμενη ἑβδομάδα. Σκοπεύω, ἂν πιάσω λίγα λεφτά, νὰ τυπώσω καὶ τὰ «Ἠπειρώτικα» (ὡς δυὸ τυπογραφικὰ) ποὺ δείγματά τους ἔχω στείλει στὸ περιοδικό.

Εἶδα καναδυὸ φορὲς τὸ φίλο μας κ. Μάνο (καὶ τὸ Λέανδρο ἐπιτέλους!) τὸ φιλότιμο... νεοεκδότη (κατὰ τὸ νεομάρτυρα) κι εὐχαριστήθηκα ἀπὸ τὴν ἐντύπωση ποὺ ἀποκόμισα πὼς ἡ «Ἠπειρ. Ἑστία» στέκεται σὲ γερές, μπορεῖ νὰ πεῖ κανείς, βάσεις. Τοῦ ἔδωσα κι ἕνα καθαρὰ ἠπειρωτικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀνάγνωσμα, ποὺ καλὸ θάταν νὰ δημοσιευτεῖ, ἂν τυχὸν δὲν προσκρούσει, ξέρω κι ἐγὼ καμιὰ φορά, σὲ ἠθικολογικὲς ἢ τοπικιστικὲς μικρολογίες.

Ὡς τώρα ἐδῶ εἴχαμε καλὸν καιρό, ἑλληνικὸ χινόπωρο. Καὶ βλέπαμε ἥλιο ταχτικά, παρ' ὅλο ποὺ μᾶς τὸν κρύβαν τὰ πολλὰ πεῦκα. Καθόμουν ἐδῶ τὶς πενιέμισι μέρες τὴ βδομάδα καὶ δούλευα στὴν Ἀθήνα μόνο τὴ μιάμισι γιὰ νὰ ξεκουραστῶ. Λὲν ἔχει οὔτε καφενεῖο οὔτε τίποτα, εἶναι προάστειο ἀριστοκρατικό. Ἀλλὰ ἐμένα μ' ἐνδιαφέρει μονάχα ἡ φύση καὶ σεργιανῶ ἔξω τὶς εὔκαιρες ὧρες, διαβάζοντας σιὼ μεταξὺ καὶ κανένα γαλλικὸ βιβλίο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἔχιὲς γύρισε τὸ φεγγάρι καὶ ἄρχισε βροχερὸς καιρός. Καιρὸς ἦταν νὰ νιώσουμε καὶ χειμώνα. Ἔστω κι ἂν δὲ συμφέρει μερικοὺς ἀπὸ μᾶς.

Καλὲς γιορτὲς
Δικός σας
Γ. Κοτζιούλας

— 8 —

Ἐκάλη 9 Ἰανουαρίου 1953

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Σᾶς γράφω ξανὰ μὲς ἀπ' τὸ κρύο δωμάτιό μου μὲ κρύα ψυχή, παγωμένη, ἀφοῦ πέρασα μιὰ βδομάδα κοντὰ σοὺς δικούς μου καὶ στὸ τυπογραφεῖο, τὴ βδομάδα τῶν ἑορτῶν. Τώρα, γιατὶ γυρίζοντας ἐδῶ, κρύωσε ἔτσι ἡ ψυχή μου, αὐτὸ πρέπει νὰ μείνει μυστικὸ κι ἐξάλλου θ' ἀναιτοῦνσε μακρηγορία.

Βρῆκα τὴν κάρτα σας ἐδῶ καὶ μ' εὐχαρίστηση ἔμαθα πὼς ἔχετε ἕτοιμο τὸ Νεομάρτυρα. Εὔχομαι νὰ βγεῖ τὸ γρηγορώτερο. Ἡ «Ἠπ. Ἑστία» ἀκόμα δὲ μοῦ ἦρθε.

Τὴ συλλογή μου μόλις σήμερα (ἢ αὔριο) βρίσκω τὴν εὐκαιρία νὰ σᾶς ταχυδρομήσω, γιατὶ πότε δὲν εἶχα ἀντίτυπο, πότε φάκελλο κλπ. μέσα στὶς λίγες ἡμέρες ποὺ ἔχει ἐκτυπωθεῖ.

Τὸ Λέανδρο τὸν εἶδα μονάχα μιὰ φορά. Ἔπειτα χάθηκε ἀπασχολημένος φαίνεται μὲ προλόγους καὶ παραστατικὲς στὸ Ρήγα.

Γράψτε μου ἂν κάνει κρύο αἰπολ καὶ ἂν ἡ «Λίμνη» (τῆς παραπημένης γιὰ τὴν ὥρα Θόδως μου) βγάζει ἀκόμα ὡραῖα χέλια, σὰν ἐκεῖνα ποὺ ἔφτιαναν κάτου κάτου, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὥς τὰ Τζουμέρκα.

Ἐπειδὴ δὲν ξέρω ἂν θὰ μείνω καὶ πόσον καιρὸ ἀκόμα ἐδῶ ἔξω, συσταίνετέ μου τὰ γράμματα στὸ Βιβλιοπωλεῖο Π. Δημητράκου 9.

Χαιρετισμοὺς στοὺς αἰπολ φίλους μας.

Μένω δικός σας
Γ. Κοτζιούλας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— 9 —

Ἀθήνα 21 Μαρτίου 1953

Ἀγαπητέ μου κ. Σαλαμάγκα,

Ἔλαβα τὸ καλό σας γράμμα ἀπὸ καιρό, μὰ ἄργησα πάλι νὰ σᾶς ἀπαντήσω. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἔφταιγε, ἀπερίφραστα, ὁ καιρός. Μᾶς ἀπόκλεισε στὰ σπίτια, δηλ. στὰ δωμάτιά μας, εἴκοσι μέρες τώρα, ἐμᾶς τουλάχιστο ποὺ μὴν ἔχοντας τὴν ἰδιότητα τοῦ ὑπαλλήλου δὲν ἤμασταν ὑποχρεωμένοι νὰ βγαίνουμε σὲ ὁρισμένες ὧρες ἔξω. Ἔκανε κρύο φαρμάκι, ξεροβόρι, χιονόνερο, ὅλο τέτια. Καὶ προπαντὸς εἴχαμε χάσει ὁλόκληρες βδομάδες τὸν ἥλιο.

Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, ξεκομμένος πιὰ ἀπὸ τὴν Ἐκάλη, τὴν ἐμπνεύστρια τοῦ φίλου μου (καὶ ἰδιοκτήτη ἐκεῖ!) Ἅγι Θέρου, περιορίστηκα μὲ καρτερία στὴν κάμαρά μου, ἔχοντας μπροστά μου ἀναμμένα ἢ μισόσβυστα κάρβουνα, ποὺ ἀπὸ τὴν πολλὴ κακοκαιρία δὲν ἀργοῦσαν κι αὐτὰ νὰ «χωνέψουν», καθὼς ἔλεγε ἡ γυναίκα μου. Προτήτερα περνούσαμε μὲ πυρήνα, ποὺ ἀποδείχτηκε ὅμως πὼς δὲν ἦταν καθόλου λιοκούκουτσα παρὰ καρβουνόσκονη, γι' αὐτὸ καὶ μᾶς μισοζάλιζε. Νοθεία τὸ πᾶν ἐδῶ πέρα, ἀπὸ τὰ εἴδη πρώτης ἀνάγκης ὡς τὴ λεπτεπίλεπτη λογοτεχνία! Καὶ ἂν λοιπὸν σᾶς εἶχα στὸ μεταξὺ ἀπαντήσει, δὲ θὰ σᾶς ἔριχνα τὸ γράμμα νωρίτερα ἀπὸ σήμερα, ὅπως θὰ κάνω γιὰ μερικὰ ἄλλα γραμμένα ἀπὸ μέρες. Ἦταν μεγάλη δουλιὰ νὰ προμηθευτεῖς γραμματόσημο ἀπὸ κιόσκι καὶ νὰ ἀναζητήσεις κουτὶ γιὰ ταχυδρόμηση μὲ τέτιον ἄθλιο καιρό. Τὸ εὐτύχημα εἶναι πὼς γλύτωσα τὴ γρίπη, ποὺ σ' ἐμένα μποροῦσε νάχει συνέπειες.

Σήμερα πῆρα τὸ τελευταῖο τεῦχος τῆς «Ἠπ. Ἑστίας», ποὺ ξεφυλλίζοντάς το βλέπω πὼς βάλατε μπρὸς τὸ Σκυλόσοφο[1], τῇ συνεργείᾳ ἴσως τοῦ ἀγαπητοῦ μας Λέανδρου.... Εὔχομαι νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ ἐργασία σας ἀντάξια τῶν προηγούμενων. Ἀλλὰ μὴ σταματᾶτε καὶ τὰ ἄλλα, σὰν τὰ σημερινά σας γλυκύθημα τοπολαογραφικά.

Σκοπεύω μὲ καμιὰ λιακάδα νὰ ξαναβγῶ στὴν Ἐκάλη.

Ἀλλὰ τὸ ὄνειρό μου, ἡ προοπτική μου εἶναι νὰ στήσω μιὰ δική μου παράγκα στὴν Πεντέλη. Βαρέθηκα τὶς ξένες πόρτες:

Λὲν εἶν' εὔκολες οἱ θύρες,
ὅταν ἡ χρεία τὶς κουρταλεῖ....

1) Τὸ βιβλίο ἐκδόθηκε μὲ τὸν τίτλο: «Ἡ σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου», Ὁ Λαρίσης — Τρίκης Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος καὶ τὸ Ἠπειρωτικὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ 1611», Ἀθῆναι 1953.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὰ δέοντα στοὺς αὐτοῦ φίλους μας καὶ ἰδιαίτερα στὸν κ. Μάνο, ποὺ τὸν παρακαλῶ νὰ κρατήσει τὰ δημοσιευόμενα χειρόγραφα ἀπ' τὸ ἀνάγνωσμά μου.

Πάντα δικός σας
Γ. Κοτζιούλας

— 10 —

Ἀθήνα 17 Ἀπριλίου 1953

Ἀγαπητέ μου κ. Σαλαμάγκα,

Θὰ πέρασαν ὡς δυὸ ἑβδομάδες ποὺ ἔλαβα τὸ τελευταῖο γράμμα σας καὶ σήμερα ποὺ εὐκαίρεσα, ἤ ποὺ ξανάκαμε λιακάδα στὴν ἀνοιξιατοχειμωνιάτικη πρωτεύουσά μας κι ἀνάθαλε λίγο στὴν ψυχή μου, σᾶς ἀπαντῶ χωρὶς νὰ ἔχω ὑπ' ὄψη μου ἐκεῖνο σιὰ καθέκαστα, γιατὶ στὸ μεταξὺ ἀναχαιτεύτηκε μὲς στὰ χαρτιά μου, σὰ μιὰ πειρούλα ἤ λιθαράκι ποὺ τὸ σινεπῆρε ὁ πόταμος στὸ κατέβασμά του. [.....][1].

Θὰ περιμένω νὰ ἰδῶ πότε καὶ πῶς θὰ ξεμπερδέψετε μὲ τὸν ἐκδότη σας (αὐτός, ἀλήθεια, βάνει τὰ ἔξοδα; πότε μὲ τὸ... δίκιο του σᾶς καθυστερεῖ). Ἐγὼ πῆρα τὴν ἀπάφασή μου γι' αὐτὰ τὰ παράπονα καὶ βγάζω τὰ φυλλάδια μοναχός μου, χωρὶς νὰ τοὺς τὰ πηγαίνω οὔτε γιὰ πώληση, τόσο τοὺς ἔχω μπουχτίσει. Εἶναι, χωρὶς ἐξαίρεση σχεδόν, καρμίρηδες καὶ γύφτοι. Κανένας τους, ἀπὸ οἰκονομία, δὲν ἔχει κοντά του φιλολογικὸ σύμβουλο. Δὲ βλέπω σὲ τί διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μπακάληδες καὶ καταστηματαρχαίους. Σὲ πλεονεξία κι αἰσχροκέρδεια καὶ ἀγραμματοσύνη δὲν ὑστεροῦν καθόλου ἀπ' αὐτούς.

Εἶστε εὐτυχεῖς αὐτοῦ στὰ Γιάννενα ποὺ ἀποχτήσατε ἐπιτέλους τὸ ὄργανό σας καὶ μπορεῖτε νὰ τοὺς μπῆτε στὸ μάτι, τόσο τῶν παχυλῶν χρηματανδρώπων τῆς ἐπαρχίας δσο καὶ τῶν γελοίων [.....] τῆς Ἀθήνας. Τὰ δικά σας, ποὺ ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ μένα, τοὺς ρίχνω τώρα μόνο μιὰ ματιὰ καὶ τὰ φυλάω νὰ τὰ διαβάσω ἀργότερα μὲ τὴν ἡσυχία μου. Πότε; τώρα κοντά.

Φαίνεται πὼς δὲ θ' ἀργήσω νὰ βγῶ στὴν ἐξοχή. Σήμερα θὰ συμφωνήσω μὲ τὸν ἔμπορο ξυλείας γιὰ τὴν παράγκα καὶ δίνοντας κάμποσα, χρωστώντας τ' ἄλλα, κοιβαλώντας φανερὰ καὶ σιήνοντας κρυφὰ (χωρὶς ἄδεια!) θὰ βρεθῶ ἰδιοκτήτης μιᾶς «σπιτακούλας» μὲς στὸ δάσος τὸ ἀποψιλωμένο. Ἐλπίζω νὰ μὴ μοῦ ἔρθουν ἀνάποδα τὰ πράγματα, παρ' δλο ποὺ ἀντιμετωπίζω ἀρκετὲς δυσκολίες, οἰκονομικὲς καὶ ἄλλες.

1) Ὅπου ἀποσιωπητικὰ σὲ ἀγκύλες σημαίνει παράλειψη ὁρισμένων λέξεων γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρθηκαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὴν Ἐκάλη δὲ θὰ ξαναπάω παρὰ γιὰ νὰ πάρω τὰ ὑπάρχοντά μου. «Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς».

Νὰ μοῦ γράψετε πάντα στοῦ Δημητράκου, ἀπ' ὅπου περνάω κάθε μέρα. Γιὰ τὴ «Βάβω» ἴσως νὰ βρεθοῦν μέρες διαθέσιμες τὸν ἄλλο μήνα.

Μ' ἀγάπη

Γ. Κοτζιούλας

— 11 —

Ἀθήνα 14 Μαΐου 1953[1]

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Αὐτὸ εἶναι τὸ κακὸ μὲ τὶς ἀπαντήσεις: ὅταν τὶς ἀναβάλεις ἐκείνη τὴν ὥρα, χάνεις ἔπειτα τὸν εἰρμό, σοῦ ξεφεύγει ὁ τόνος, ποὺ εἶναι τὸ βασικὸ στὴν ἀλληλογραφία.

Πῆρα τὸ τελευταῖο σας γράμμα, ἀλλὰ πολὺ πιὸ πρὶν τὸ νέο σας ἱστόρημα γιὰ τὸ Σκυλόσογο, ποὺ τὴν ἄλλη κιόλας μέρα (ἦταν Κυριακή, ἡ ἀντιπροπερασμένη θαρρῶ —πρὶν ἀπὸ καμιὰ εἰκοσαριὰ μέρες— καὶ εἶχα ἀνέβει συφάμπιλος στὴν Πεντέλη) τὸ διάβασα μονομιᾶς καὶ μέσα στὴ φύση ὅπως τοῦ ἄξιζε.

(Διακόπτω καὶ συνεχίζω στὶς 22 Μαΐου):

Λοιπὸν τὸ βιβλίο σας αὐτὸ μοῦ ἄρεσε πολύ, πρῶτα γιατ' εἶναι καλογραμμένο, ὅπως ὅλα σας βέβαια, ἔπειτα γιατὶ μ' ἔμαθε ἄγνωστα γεγονότα τῆς πατρίδας, ἀλλὰ καὶ γιατὶ ἔχει ἕναν φιλελεύθερο, μαχητικὸ τόνο, ὅπως π.χ. στὸ κεφ. Ἡ σκοτεινὴ ἀντίδραση καὶ ὁλόκληρο τὸ Δεύτερο μέρος. Νομίζω πὼς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ προσθέσει τίποτε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἕνας ἀπὸ μᾶς τοὺς νεώτερους καί, ἂς πῶ τὴ λέξη, ριζοσπαστικώτερους (ἄλλοτε τουλάχιστο!). Εἶναι μιὰ διδαχὴ φιλολαϊκοῦ πατριωτισμοῦ κι ἕνα δεῖγμα ἱστορικῆς παρρησίας. Σᾶς συγχαίρω ἰδιαίτερα γι' αὐτό.

Λυπᾶμαι ποὺ δὲν ἔχω νοπὲς πιὰ τὶς ἐντυπώσεις μου γιὰ νὰ σᾶς τὶς μεταδώσω. Γι αὐτὸ θὰ σᾶς σημειώσω μονάχα δυὸ τρεῖς παρατηρήσεις μου.

Νομίζω πὼς δὲν ἐξηγεῖτε ποῦ ἀκριβῶς βρισκόταν αὐτὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Λιχούνι (χωριό;), σὲ ποιά ἐπαρχία, νομὸ κλπ. Καὶ ἔχει σημασία, ἐπειδὴ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκίνησε ὁ ἐθνομάρτυρας. (Λιχούνι ἴσως νὰ σημαίνει: δυὸ χοῦνες, ἂν δὲν πρόκειται γιὰ ξενικὴ ρίζα). Καὶ καναδυὸ

1) Ἀπὸ παραδρομὴ ὡς χρονολογία ἀναγράφεται: 14 Μαΐου 1943.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀπορίες: Σελ. 97, σειρ. 13: κάνοντας σ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ; δηλ. ἐνεργώντας; ἢ παραλείπεται καμιὰ λέξη; Σελ. 92, σειρὰ 20 τὸ γιατί, καλύτερα γιὰ τί. Τὸ ἀναζούλι σας (σελ. 64) μὲ βοήθησε νὰ ἐτυμολογήσω σωστὰ τὸν Ἀναζηλή, διευθ. ἄλλοτε τῆς Ἱεραρ. Σχολῆς στὴν Ἄρτα. Ἀλλὰ κεῖνος ὁ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος[1]*, τί καταχθόνιος τύπος ἀντιδραστικοῦ Μοραΐτη τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς! Ἂς τὸν χαίρονται οἱ συμπατριῶτες του οἱ —ὁπουλοι. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τελοσπάντων δύο ζημιὰ θὰ μᾶς κάνουν, καὶ στὸ τούρκικο καὶ στὸ ρωμαίικο· ἐνῶ οἱ δικοί μας μαρτυροῦν, ἀκόμα κι οἱ κληρικοί.*

Γιὰ τὴν παράγκα θὰ κοπιάσω νὰ κάμω δτι μπορῶ ὡς τὰ τέλη τοῦ μηνός. Ἀλλὰ ἔχει δυσκολίες, οἰκονομικὲς καὶ ἄλλες [.....].

Ἐλπίζω νὰ μὴ παρεξηγήσετε γιὰ τὴν καθυστέρησή μου, ποὺ προέρχεται ἀπὸ παλιοδουλειές. Πνίγομαι στὶς διορθώσεις καὶ σ' ἀπάνω κάτω τῆς Ἀθήνας.

Ἄνοιξη φέτος δὲν εἴδαμε. Ὅλο βρέχει, νοτιάδες καὶ τέτια.

Στὸ ἄλλο μου γράμμα θὰ φροντίσω νὰ εἶμαι πιὸ ...ἐνταῖος.

Μὲ ἀγάπη
Γ. Κοτζιούλας

— 12 —

Ἀθήνα 1 Ἰουνίου 1953

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Ἔχετε δίκιο σ' αὐτὰ ποὺ μοῦ γράφετε, ἀλλὰ κι ἐγὼ θὰ προσπαθήσω νὰ δικαιολογηθῶ, ὄχι νομίζω ἀπὸ ἁπλὴ διάθεση ν' ἀντιπείνω, ἐγωιστική.

Παραδέχομαι πὼς ὄχι μονάχα ὁ εἰρμὸς χάνεται μὲ τὰ «διακεκομμένα» γράμματα, τύπου κἂν τὸ τελευταῖο δικό μου, ἀλλὰ πὼς ἐπιλέον δποιος γράφει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καὶ μάλιστα σὲ προσβύτερό του, δείχνει κάποια ἀπρέπεια, ἂν τὸ ἐξετάσουμε μὲ τὰ μέτρα τοῦ κοινωνικῶς φέρεσθαι. Τὸ πρᾶγμα γίνεται σοβαρώτερο δταν πράκτειται ν' ἀκούσει κανεὶς κριτικὴ γιὰ βιβλίο, ποὺ ξέρουμε δλοι μας μὲ τί ὀδύνες (ἢ ὠδίνες;) συλλαμβάνονται κι ἔρχονται στὸν κόσμο, δταν τελοσπάντων μὲ χίλια βάσανα βγάζουμε ἕνα πολύ-

1) Ἡ ἀντίθεση τοῦ Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου πρὸς τὸ κίνημα τοῦ Διονυσίου ἔγινε κυρίως γνωστὴ ἀπὸ τὸ στηλιτευτικὸ λόγο τοῦ πρώτου, ποὺ δημοσίευσε ὁ Δ. Σάρρος (στὰ «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» τόμ. Γ' 1928) μὲ τίτλο: «Ἡ ἐπανάστασις Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου εἰς Ἰωάννινα (1611) καὶ ὁ στηλιτευτικὸς λόγος Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παθο βιβλίο καὶ περιμένουμε ἀπ' τὸν ἄλλον ν' ἀκούσουμε τὴ γνώμη του, ποὺ εἶναι ἡ μόνη ἠθική μας ἀμοιβὴ — ἐφόσον δὲν ἔχουμε νὰ ἐλπίσουμε ἔπαινο ἀπ' τὴν Ἀκαδημία! Τὰ ξέρω, τὰ νοιώθω ὅλα αὐτὰ καὶ μολαταῦτα σᾶς ἀπάντησα ὅπως ξέρετε.

Γιατί τὸ ἔκαμα λοιπόν; Ἴσως ἐπίτηδες. Δηλαδή;! Νά: ἤθελα νὰ σᾶς δείξω πὼς τὸ γράμμα μου ἦταν ἀρχινισμένο ἀπὸ καιρό, ἀπάνω στὴ χαρά μου ποὺ ἔλαβα τὸ βιβλίο σας. Ἀλλὰ ἔμεινε στὴ μέση τότε — γιατί; Ὤ, ἀπὸ χίλια δυὸ μικροεμπόδια, φαίνεται. Δὲν ὁρίζω ἐγὼ τὸν ἑαυτό μου. Εἶμαι ἐνεργούμενο τῶν συνθηκῶν, νὰ τὸ πιστέψετε αὐτό, δὲ λέω τῶν ἄθλιων, τῶν προορισμένων σκόπιμα γιὰ μένα (γιατὶ καθένας ἔχει τὰ μικροβάσανά του), ἀλλὰ πάντως παρακωλυτικῶν γιὰ πνευματικὴ δημιουργία, ἀλληλογραφία κλπ. Ἂν γίνονται μολαταῦτα αὐτά, γίνονται καταχρηστικά, ὡς ἐκ περισσοῦ. Σκεφτῆτε πὼς δὲν ἔχω πουθενὰ στὴν Ἀθήνα γραφεῖο, ἔστω καὶ προσωρινό, γιὰ μιὰ ὥρα τὴν ἡμέρα, κι ἀναγκάζομαι νὰ τὰ κάνω, γραψίματα, διορθώσεις, ὅλα, στὴ μονοκάμαρη στενόχωρη κατοικία μου μὲ μικρὸ παιδὶ ποὺ ὅλη τὴν ὥρα κλαίει ἢ παίζει, μπλέκεται στὰ πόδια μου, μόνο του ἢ μὲ ἄλλα, καὶ πρέπει νὰ τὸ φυλάξω ἐγὼ ὅταν ἡ γυναίκα μου πάει γιὰ νερὸ ἢ γιὰ ψώνια ἢ πλέκει κλπ. Μὲ διακόπτουν μοιραῖα κάθε ὥρα καὶ στιγμή, πῶς συγκεντρώνομαι γιὰ λίγο ἀπορῶ κι ἐγὼ ὁ ἴδιος. Λιαπισιώνω μονάχα, δὲν παραπονιέμαι· γιατὶ ὡς ἐργένης ζοῦσα χειρότερα, ἦταν ἄλλης μορφῆς τότε τὸ μαρτύριό μου. Τώρα ἔχω καὶ μιὰ χαρά, ποὺ εἶναι αὐτὴ ἡ ὕπαρξη, Κώστας τ' ὄνομά του (ἀπαντῶ σὲ σχετικὴ ἀπορία σας).

Ὕστερα ἀπ' ὅλα τοῦτα ἴσως νὰ μὲ βλέπετε πιὸ δίκαια, πιὸ σωστά. Οἱ ἀπὸ μέρος μου παραιτήσεις πρέπει νάναι συχωρεμένες. Καὶ προχωρῶ. Ἄσχετα μὲ τὸ ὕφος τῆς ἐπιστολῆς μου ἡ οὐσία δὲν εἶχε ἀλλοιωθεῖ, ἐξατμισιεῖ: ἀπόλυτη ἀποδοχὴ τοῦ περιεχομένου, πνευματικὴ ἱκανοποίηση τουλάχιστο ἴση μὲ τοῦ Παιροκοσμᾶ. Ἢ δὲν ἔβγαινε αὐτό; Λυποῦμαι ἂν δὲν ἐκφράστηκα καλά. Πάντως θὰ ἐπιμείνω ἀκόμα γιὰ τὴν τοποθεσία τοῦ Διχούνη. Κοίταξα ξανὰ στὴ σελ. ποὺ σημειώνετε, τὴν 100, καθὼς καὶ τὴν 55. Ἡ δεύτερη μνημονεύει Κεράσοβο καὶ Ραδοβίζι. Ἐγὼ ξέρω τέτοια χωριά, τὸ ἕνα (Κ.) πάνω στὸ δημόσιο δρόμο Ἰωαννίνων — Φιλιππιάδας καὶ τὸ ἄλλο (Ρ.) περιοχὴ ἠπειρωτικῶν χωριῶν κοντὰ στὸν Ἀχελῶο. Βλέπετε λοιπὸν πὼς μπορεῖ εὔκολα νὰ δημιουργηθεῖ σύγχυση στὸ μυαλὸ τῶν ἁπλούστερων κιόλας ἀναγνωστῶν. Ἀλλὰ καὶ τ' ἄλλα δυὸ χωριά, ἡ Τουρκογρανιτσα καὶ τὸ Ζαραβούτσι, καθὼς εἶναι ἄγνωστα σὲ ὅσους δὲ γειτονεύουν μ' αὐτὰ καὶ καθὼς δὲ μνημονεύεται ἐκεῖ γύρω (στὴ σελ. 100) ποῦ ἀνήκουν αὐτά, δὲν διευκολύνουν στὴν ἀναγνώριση τοῦ ἐπίμαχου μέρους, πρόχειρα ἐννοῶ, μ' εὐχέρεια, χωρὶς νὰ κοιτάξει κανεὶς λεξικό. Γι' αὐτὸ σᾶς εἶχα πεῖ πὼς ἔπρεπε νὰ εἶχε ὁριστεῖ ἀκριβῶς, μιὰ καὶ καλή, ἀπ' τὴν ἀρχή, ἀφοῦ μάλιστα τὸ βιβλίο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εἶναι γραμμένο ἐκλαϊκευτικά, γιὰ τὸν «σαοαένα». Ἂν ὅμως ἐσεῖς νομίζετε πὼς εἶναι καλὰ γραμμένο ἔτοι, ἐμένα (σᾶς τὸ λέω μ' εἰλικρίνεια) δὲν μοῦ πέφτει βέβαια λόγος: ἐγὼ ἀτομικὰ μποροῦσα νὰ τὸ βρῶ· καὶ εἶναι ὁπωσδήποτε μιὰ μικρὴ λεπτομέρεια μέσα στὸ καλοδουλεμένο σύνολο.

Ὁ ἀτρόπιος Μάης — Νοέμβρης, ποὺ συνεχίζεται ἀκόμα, μᾶς χάλασε τὰ σχέδια, μᾶς ζάλισε καὶ τὰ μυαλά. Τὸ ἴδιο κι ἡ ἀκρίβεια τῶν ἰσορροπιστῶν (= σαλτιμπάγκων) τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του. Ἀλλὰ δίκαιο μοῦ μυρίζουν κατάσταση τοῦ 41, ποὺ μ' ἀνάγκασε τότε νὰ φύγω ἀπὸ δῶ, μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα.

Εὔχομαι στὸ περιοδικό μας καὶ σ' ἐσᾶς μακροημέρευση, καλὲς δουλιές.

Δικός σας
Γ. Κοτζιούλας

— 13 —

21 Ἰουνίου 1953[1]

Ἀγαπητέ μου κ. Σαλαμάγκα,

Εἶδα τὸ γράμμα σας, καθὼς ἀργότερα καὶ τὸ συνοδευτικό του, καὶ σᾶς εὐχαριστῶ. Ἀφοῦ λέτε πὼς δὲν ὑπάρχει θέμα παραιτησίας ἐκ μέρους μου, τὸ δέχομαι καὶ καθησυχάζω. Ὅσο γιὰ τὴν ἄλλη λεπτομέρεια —τὴν τοποθεσία τοῦ μοναστηριοῦ—, μιὰ ποὺ κατασιράφηκε ἀπὸ πολὺ παλιὰ (αὐτὸ ὁμολογῶ πὼς ἴσως νὰ μὴν τὸ εἶχα προσέξει τότε), δὲ χρειάζεται, ἢ καλύτερα δὲ χρειαζόταν, τόση μακρηγορία!

Σᾶς πληροφορῶ πὼς ἡ απιτακούλα μου δὲν ἔγινε καὶ θ' ἀργήσει νὰ γίνει. Πλήρωσα τὴν ξυλεία καὶ κάθεται στὴν ἀποθήκη (ἢ, ἴσως, μόνο στὸ δεφτέρι) τοῦ ἐμπορα. Φαίνεται πὼς ἔληξε ἡ περίοδος τῆς Ἀνοικοδομήσεως (πού... πατοίστηκε μὲ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο) καὶ ἔτοι, στὸν εὐλογημένο αὐτὸν τόπο, δὲν ἐπιτρέπεται τώρα, σὲ ἰδιόκτητο ἔδαφος, οὔτε τὸ προσωρινὸ σπήσιμο παράγκας. Μὴ ρωτᾶτε τὸ πῶς καὶ γιατί· θάθελα πολὺ χῶρο καὶ ἐξάλλου αὐτὸ μοιάζει μὲ ξύσιμο πληγῆς.

Βρεθήκαμε λοιπὸν ξανά, αἶοτα καὶ ὡραῖα, ἐγὼ καὶ τὸ ἀσκέρι μου, φιλοξενούμενοι στὴν Ἐκάλη, σ' ἕνα ἀπ' τὰ πολλὰ δωμάτια τῆς ἴσως ἰδιόρρυθμης, ἀλλὰ καλόκαρδης Λιλίκας Νάκου. Ἐλπίζω καὶ εὔχομαι νὰ περάσουμε ἐκεῖ ἀδιάλειπτο τὸ καλοκαίρι. Μὲ τὴ φετεινὴ ἀκρίβεια εἶναι ἀδύνατο νὰ φάει κανεὶς ἔξω, ἄσε ποὺ δὲν ὑπάρχει μαγέρικο στὸ ἀριστοκρατικὸ αὐτὸ προάστειο.

1) Εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, σὲ ἐπιστολόχαρτο τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Πέτρου Δημητράκου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δὲν κάνω ἀκόμα τίποτε τὸ σοβαρό, ἐκτὸς ἀπὸ σκόρπιο διάβασμα, ὅποτε εὐκαιρῶ ἀπὸ τὶς διορθώσεις. Ἀργότερα σκοπεύω νὰ γράψω ἕνα φυλλάδιο γιὰ τὸ Σικελιανό, ποὺ εἶναι κάπως ἐπίκαιρος καὶ μπορεῖ νὰ πουληθεῖ.

Χαίρομαι ποὺ τὸ τελευταῖο βιβλίο σας βρῆκε τόση ἀπήχηση στοὺς ἠπειρῶτες καὶ ἄλλους λογίους ποὺ τὸ κατακλύζουν μὲ κριτικές. Ἂν εἶχα κι ἐγὼ πουθενὰ ταχτική, τῆς ἀρεσκείας μου στήλη, θὰ ἔγραφα μὲ τὸν ἴδιο τόνο. Τώρα...

Σᾶς εὔχομαι ὑγεία καὶ εὐδιαθεσία γιὰ νὰ συμπληρώσετε τὸ εὐγενικό, τὸ τόσο χρήσιμο ἔργο σας.

Δικός σας
Γ. Κοτζιούλας

— 14 —

Ἀθήνα 4 Μαρτίου 1956

Ἀγαπητὲ κ. Σαλαμάγκα,

Λέχομαι τὶς εὐχαριστίες σας σὰ μιὰ τυπικότητα. Ἀλλὰ ἐγὼ ἔκαμα — καὶ ἴσως μὲ τὸν πιὸ ἄκοπο τρόπο— ἁπλὰ τὸ χρέος μου ἀπέναντί σας καὶ τοῦ ἔργου σας, ποὺ εἶναι ἕνα ἀνάλωμα γιὰ τὴν κοινή μας μεγαλώνυμη πατρίδα. Λυποῦμαι μόνο ποὺ λόγῳ τῆς ἀνένδοτης βιοπάλης μου ἄργησα τόσο νὰ σᾶς ἀμειρώσω αὐτὲς τὶς πρόχειρες γραμμές, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ φανοῦν ἀπαύγασμα τῆς ἐπίσημης βράβευσής σας. Εἶναι ἄσχετες ὅμως, γνήσιες στὴν ἀπόρευσή τους, ὅσο γνήσιοι, προθόρμητοι, εἶναι καὶ οἱ δικοί σας «Περίπατοι», ποὺ περιέχουν σπερματικὰ ὅλη τὴν κατοπινή σας ἀνάπτυξη. Σᾶς εὔχομαι ν' ἀναπληρώσετε μὲ τὸ κέφι καὶ τὴν ἐργατικότητά σας ὅσο κενὸ ἄφησε ἡ ἀπουσία τῶν ἄλλων[1].

Πάντα δικός σας
καὶ μὲ τὴ βαθύτερη τιμὴ
Γ. Κοτζιούλας

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

1) Τὸ γράμμα ἀποτελεῖ ἀπάντηση σὲ εὐχαριστήριο τοῦ Δ. Σαλαμάγκα γιὰ τὴ βιβλιοκρισία ποὺ ἔγραψε ὁ Γ. Κοτζιούλας γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ πρώτου «Περίπατοι στὰ Γιάννινα», στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» (τεῦχος 46, 1956, σελ. 202).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΩΤΑΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ

ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΔΙΑΜΟΝΗΣ

Πῶς ἔτοι ἄλλαξες
μὲ τὰ φυλακισμένα σου νερὰ
καὶ τὶς παγιδεμένες μουσικὲς
ἀπὸ ἀχλὺ βιολιοῦ
τοῦ χιές·
ποὖναι τὸ γιασεμί,
τ' ἀγιόκλημα,
ποῦ τὰ βασιλικά σου
καὶ τὸ παλιὸ πεζούλι
ποῦ;
πῶς ἔτοι ἄλλαξες
μπετό,
χωρὶς μιλήματα
χωρὶς μηνύματα
χωρὶς τραγούδια.
Πῶς ἔτοι ἄλλαξες
μιὰ κούπα θύμησες
καὶ τὴν ξυπάνητή σου τὴν καρδιὰ
κυλᾶς
σὰν τσακισμένος πελαργὸς
σιὰ ἐρέβη.
Τοῦτο τὸ παιδὶ σιὴν καγκελόπορτα
σημαδεύει
καὶ' εὐθεία ἐπάνω μου,
τοῦτο τὸ παιδὶ
γιὰ τὴν ταυτότητά του τὴν παλιὰ
τὴν πρώτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Ἡ ἐξώπορτα τοῦ ἀρχοντικοῦ Μίσιου
(Ἀρχεῖο Ἀπ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

CHARLES BAUDELAIRE

1

ΤΟ ΚΑΠΑΚΙ

Κι ἂν σὲ στεριὰ ἢ σὲ θάλασσα βρεθεῖ· κι ἂν τὸν σκεπάζει
ὁ πυρωμένος οὐρανὸς ἢ ὁ ἥλιος ὁ νεκρός·
εἴτε ὁ Χριστὸς εἴτε ἡ θέα ἡ Κυθήρεια τὸν ξουσιάζει·
Κροίσος κι ἂν εἶναι ὁλόλαμπρος, ζητιάνος σκοτεινός,

ἀστὸς ἢ ἀγρότης· ἂν τὸ σπίτι τὸν τραβᾶ ἢ ὁ δρόμος·
ἂν τὸ μυαλό του εἶναι νεκρό, εἴτε εἶναι ζωντανό,
πάντα σφίγγει τὸν ἄνθρωπο τοῦ μυστηρίου ὁ τρόμος,
καὶ μὲ τρεμάμενη καρδιὰ θωρεῖ τὸν οὐρανό.

Ψηλὰ τὰ οὐράνια σὰν στενὴ καὶ ἀπαίσια φυλακή·
ταβάνι ὁλόφωτο γιὰ κάποια φάρσα τραγική,
ὅπου τοῦ κάθε μίμου ὁ ρόλος αἷμα στάζει.

Τοῦ πόρνου ὁ τρόμος, τοῦ τρελοῦ ἀσκητῆ παρηγοριά,
βαρὺ καπάκι ὁ οὐρανὸς στὴ χύτρα τὴ βαριά,
ὅπου ἄσωστη, μὰ ταπεινὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύτρα βράζει.

2

Ὦ ΠΟΝΕ ΜΟΥ, ΦΡΟΝΙΜΕΨΕ...

Ὦ πόνε μου, φρονίμεψε καὶ ἠρέμησε, γιατὶ
ἡ νύχτα ποὺ ἐποθοῦσες τώρα κατεβαίνει.
Μιὰ καταχνιὰ τὴν πόλη ζώνει σκοτεινή,
σ' ἄλλους τὴν ἔγνοια, σ' ἄλλους τὴν εἰρήνη φέρνει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὴν ὥρα αὐτὴ ἄπου τῶν θνητῶν ἡ μάζα ἡ ποταπή,
δαρμένη ἀπὸ τὴν ἡδονή, τὸν δήμιο χωρὶς ταίρι,
κινάει νὰ δρέψει μάταιες τέρψεις σὲ χυδαία γιορτή,
ὦ πόνε μου, ἔλα ἐδῶ κοντά, δόσ' μου τὸ χέρι.

Μακρυὰ ἀπ' αὐτούς. Κοίταξε· σκύβουν τὰ ἔτη τὰ νεκρά,
σ' ἐξῶσιες τ' οὐρανοῦ, ντυμένα ροῦχα παλαιϊκά·
τὴν γλυκειὰ θλίψη ἀπ' τοῦ οὐρανοῦ τὰ βάθη ν' ἀνεβαίνει,

τὸν ξέπνοον ἥλιο ποὺ τὴ νάρκη του μιὰ ἀγίδα κλεῖ,
καὶ ὡς ἕνα σάβανο μακρὺ πρὸς τὴν ἀνατολή,
κοίτα ἔρωτά μου τὴ γλυκειὰ τὴ νύχτα ν' ἀνεβαίνει.

LAFONTAINE

Ο ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΝΕΚΡΟΣ ΤΟΥ

Κάποιος νεκρὸς τραβοῦσε θλιβερὰ
Νὰ βολευτεῖ στὸ τελευταῖο του σπίτι.
Ἕνας παπᾶς τραβοῦσε μὲ χαρά,
Νὰ θάψει τὸ πιὸ γρήγορα αὐτὸν τὸν μακαρίτη.
Ὁ πεθαμένος μας κυλοῦσε μὲ τὸ ἁμάξι,
Καί, ὅπως ἁρμόζει, τυλιγμένος γιὰ τὴν τάξη,
Στὸ σάβανο, ποὺ οἱ δόλιοι πεθαμένοι
Ὠϊμένα, τὸ φοροῦν χειμώνα - καλοκαίρι,
Κι ὅπου ἀπὸ ἀπάνου τους ποτὲ δὲν βγαίνει.
Δίπλα ὁ παπᾶς, κι ἔψελνε χέρι - χέρι,
Κατὰ τὸ ἔθος τὸ ἱερό, καλλίφωνα
Κι εὐλαβικά, ἰδιόμελα, στιχάρια
Μακαρισμοὺς καὶ ἀντίφωνα,
Εὐχὲς καὶ εὐλογητάρια.
«Πελάτη μου, ἔγνοια σου, στὴν πόρτα αὐτοῦ τοῦ κόσμου
Θὰ σὲ χορτάσω μὲ λογῆς - λογῆς τροπάρια·
Μικρὸς ὁ κόπος μου, ἄξιος ὁ μισθός μου».
Κι ἔτρωγε μὲ τὸ μάτι τὸν φτωχὸ νεκρὸ
Ὁ Ἀδεισιμώτατος, μὴ χάσει τέτοιο τυχερό.
Κι ἔμοιαζε μὲ τὸ μάτι νὰ τοῦ κάνει:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Κύριε νεκρέ, θἄχω ἀπὸ σένα
Τόσα σὲ μετρητὰ καὶ σὲ κερὶ καὶ σὲ λιβάνι
Καὶ σὲ μικροέξοδα καλολογαριασμένα».
Κάποιο κρασάκι σοῦχε ἐκεῖνος λιμπισιεῖ,
Ἕνα βαρέλι ποὺ ἄξιζε ὅσο καὶ νὰ πεῖς.
Κάποια ἀνεψούλα, λυγερὴ καὶ κουνισιὴ
Καὶ τοῦ σπιτιοῦ ἡ κοπέλλα, ἡ Σεβασιή,
Θἄχαν κι αὐτὲς φουστάνι πιὰ τῆς προκοπῆς.
Μὰ ἐνῶ ὁ καϋμένος εὐτυχοῦσε χωρὶς κόπο
Τρακάρει κάπου καὶ μπατάρει ἡ νεκροφόρα·
Κι ὁ Ἀϊδεσιμώτατός μας, ποὖχε πάρει φόρα
Κουτρώντας τὸν πελάτη, ἀπόμεινε στὸν τόπο.
Κι ἔτσι ὁ σαβανοστόλιστος ἐτράβηξε, νεκρό,
Μαζί του τὸν ποιμένα του, σὲ τόπο χλοερό.
Κι ἀντάμα ροβολοῦν ζευγάρι καὶ κλωνάρι.

Μοιάζει ἡ ζωή, στὸν κόσμο ἐτοῦτο τὸ φθαρτό,
Στὸν παπᾶ, ποὺ ὁ νεκρὸς δὲν τοὔκαμε τὴ χάρη,
Καὶ μὲ τὸ γάλα τῆς Μαριώς, στὸν μύθο τὸν γνωστό.

(Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΘ. ΓΑΛΒΙΝΑ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

Στή σύντομη περίοδο τῆς ζωῆς τῆς Αὐτοκεφάλου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας (12 Ἀπριλίου 1937 — 13 Νοεμβρίου 1967) καὶ ἰδιαίτερα στοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς ἀγωνίες τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ τῆς Βορείου Ἠπείρου, πρωταγωνιστικὸ ρόλο διαδραμάτισε ὁ Ἐπίσκοπος Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων Κοτόκος (6 Ἀπριλίου 1937 — † 24 Μαΐου 1969).

Ὁ Παντελῆς Χρήστου Κοτόκος γεννήθηκε στὶς 9 Ἰουλίου 1890[1] στὸ χωριὸ Ὄπαρι τῆς Κορυτσᾶς[2]. Ἐφοίτησε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ ὁρκίστηκε πτυχιοῦχος τὴν Κυριακὴ 30 Ἰουνίου 1913 μὲ τὸ βαθμὸ 4.41 «λίαν καλῶς»[3]. Ἡ πτυχιακή του διατριβὴ ἔφερε τὸν τίτλο: *Ἰωάννου Χρυσοστόμου διδασκαλία περὶ τοῦ λοιμαντικοῦ ἀξιώματος*[4]. Γιὰ πολλὰ χρόνια ἐργάστηκε στὴν Βόρειο Ἤπειρο καὶ τὴν Ἑλλάδα ὡς Καθηγητὴς καὶ Ἱεροκήρυκας καὶ ἐφοίτησε στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἀναμίχτηκε ἐνεργὰ καὶ δραστήρια κατὰ τὰ ἔτη 1922—1937 στὴ διευθέτηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος τῆς Ἀλβανίας εἴτε ὁρισκόταν στὴν Κορυτσὰ εἴτε στὴν Ἀθήνα. Ὅταν στὰ τέλη τοῦ 1936 καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1937 ἔγιναν ἔντονες ἐνέργειες ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ἀλβανικὴ Κυβέρνηση γιὰ νὰ λυθεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκκρεμότητα στὴν Ἀλβανία, ὁ Παντελῆς Κοτόκος ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους γιὰ νὰ καταλάβει ἐπισκοπικὴ ἕδρα στὴ νεοσύστατη Αὐτοκέφαλη Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας[5].

Στὶς 2 Ἀπριλίου 1937 χειροτονήθηκε Διάκονος στὴ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος Χάλκης ἀπὸ τὸ Σχολάρχη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης Μητροπολίτη Σελευκείας Αἰμιλιανό, στὶς 4 Ἀπριλίου (Γ' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν) χειροτονήθηκε Πρεσβύτερος στὸ Ναὸ Ἁγίου Γεωργίου Μακροχωρίου ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Δέρκων Ἰωακεὶμ, στὶς 6 Ἀπριλίου ἐκλέχτηκε Ἐπίσκοπος Ἀργυροκάστρου καὶ ἡ χειροτονία του ἔγινε στὶς 11 Ἀπριλίου (Δ' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν) στὸ Ναὸ Ἁγίας Τριάδος Χάλκης ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Πριγκηπονήσων Θωμᾶ, Θεσσαλονίκης Λεόντιο καὶ Φιλαδελφείας Αἰμιλιανό[6]. Τὴν ἴδια ἡμέρα (11 Ἀπριλίου 1937) ὁ Παντελεήμων πῆρε τὸ δίπλωμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Χάλκης, τὸ ὁποῖο εἶχε ἐκδοθεῖ στὶς 30 Ἰουνίου 1913.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸν Κώδικα Β' τῶν Διπλωμάτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (σ. 163, ἀριθμ. 465) γράφτηκε ἀπὸ τὸ Σχολάρχη Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Αἰμιλιανὸ ἡ σημείωση: *Τὸ δίπλωμα τόδε ἐξεδόθη μὲν ἐν τῷ πρόσθεν δεδηλωμένῳ χρόνῳ, ἐπιδίδοται δὲ νῦν τῷ δικαιούχῳ μετὰ τὴν χειροτονίαν συνῳδὰ τῷ 119ῳ ἄρθρῳ τοῦ Κανονισμοῦ. Ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ τῇ 11ῃ Ἀπριλίου 1937. Ὁ Σχολάρχης † ὁ Φιλαδελφείας Αἰμιλιανός.*

Στὶς 12 Ἀπριλίου 1937 ἐκδόθηκε ὁ Πατριαρχικὸς καὶ Συνοδικὸς Τόμος μὲ τὸν ὁποῖο ἀνακηρύχτηκε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας Αὐτοκέφαλη καὶ στὶς 15 τοῦ ἰδίου μηνα οἱ Ἱεράρχες τῆς Ἀλβανικῆς Ἐκκλησίας ἀναχώρησαν γιὰ τὶς ἕδρες τους. Ὁ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων ἔφτασε στὸ Ἀργυρόκαστρο τὴ Μεγάλη Πέμπτη 29 Ἀπριλίου[7]. Δύο χρόνια ὅμως ἀργότερα ἀναγκάστηκε νὰ ἀποχωριστεῖ τὸ ποίμνιό του καὶ τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδας του καὶ νὰ ζήσει ἀπὸ τότε ἐμπερίστατος στὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἐπαρχία του ἔμεινε ἀκέφαλη καὶ διοικοῦνταν ἀπὸ τὸν πολιὸ Πρεσβύτερο Παπαγιάννη, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Λέκλη, καὶ ἀπὸ τὸ Γραμματέα τῆς Ἐπισκοπῆς Ἰωάννη Ντάνο[8].

Ἀπὸ τὸ 1941 μέχρι τὸ 1969 ὁ Παντελεήμων ἀγωνίστηκε μὲ σθένος καὶ αὐταπάρνηση γιὰ τὰ δίκαια τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ἔλαβε μέρος ἐνεργὸ καὶ δραστήριο σὲ πολλὲς ἐκδηλώσεις συμπαράστασης καὶ διέθεσε ὅλες τὶς δυνάμεις του στὴν ἐνίσχυση τῶν προσπαθειῶν τῶν Βορειοηπειρωτικῶν Συλλόγων καὶ Ὀργανώσεων ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ βοηθήσουν ὅσο γινόταν περισσότερο στὴ δίκαιη λύση τῶν αἰτημάτων τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν ποὺ ζοῦσαν στὴ Βόρειο Ἤπειρο ἢ κατάγονταν ἀπὸ τὴν πολύπαθη αὐτὴ περιοχή.

Ἀπὸ τὸ προσωπικό του Ἀρχεῖο, ποὺ μὲ πολλὴ φροντίδα καὶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀνεῦρε καὶ κατέθεσε στὴν Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν ὁ Πρόεδρός της καὶ Πρόεδρος τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Ἰονίου καὶ Ἀδριατικοῦ Χώρου Κωνσταντῖνος Φρόντζος, δημοσιεύουμε τέσσερα κείμενα.

1.- Ἔκκληση τοῦ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονος πρὸς τὸν Πατριάρχη Ρωσίας Ἀλέξιο γιὰ τὰ δίκαια τῶν Βορειοηπειρωτῶν (3 Αὐγούστου 1946).

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μακαριότητα
τὸν Πατριάρχην Πασῶν τῶν Ρωσσιῶν
κ.κ. Ἀλέξιον

Μόσχαν

Μακαριώτατε Δέσποτα καὶ

Λίαν Ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ Ἡμῶν Ἀδελφέ,

Τὸ Ἑλληνικὸν Γένος κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῆς δουλείας του ἔστρεφε πάντοτε τὰ ὄμματα αὐτοῦ πρὸς τὴν ὁμόδοξον Ρωσσίαν, ἥτις ὑπῆρξε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατὰ τοὺς ζοφεροὺς ἐκείνους χρόνους ὁ φυσικὸς προστάτης αὐτοῦ. Ἐξεδηλώθη δὲ ἡ προστασία αὕτη ἐμπράκτως καὶ ἐπαναλήψιν καὶ εἰς τὴν Ρωσσικὴν βοήθειαν ὀφείλει κατὰ μέγιστον μέρος ὁ Ἑλληνισμὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρώτης ἐλευθέρας χωρίας του. Εἰς τὰς δέλτους τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους μετ' εὐγνωμοσύνης ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ρωσσία, ἰδιαιτέρως δὲ μνημονεύεται τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἀείποτε ἐπεδείξατο ἡ Ἁγιωτάτη Ρωσσικὴ Ἐκκλησία.

Πρὸς τὸν σεπτὸν Ἀρχηγὸν Αὐτῆς ἀποτείνομαι ὁ ἐλάχιστος ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργός, ποιμὴν ἑνὸς τμήματος Ἑλληνορθοδόξου, τελοῦντος ὑπὸ ἀτυχῆ διωγμὸν ἀπὸ μέρους ἑνὸς μισαλλοδόξου Κράτους, οἱ Ἄρχηγοὶ τοῦ ὁποίου, ἵνα' οἱοδήποτε πολιτικὸν καθεστὼς, δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι — κατὰ πλειοψηφίαν ἄλλωστε Μουσουλμάνοι — ἐμπεποτισμένοι ἀπὸ ψυχοῦν ἀντιχριστιανικὸν πνεῦμα. Ἐξ ὀνόματος 120.000 Ἑλλήνων Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Βορείου Ἠπείρου ὑψώνω τὴν ἀσθενῆ φωνήν μου πρὸς τὴν Ὑμετέραν Προσκυνητήν μου Μακαριότητα καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν προστασίαν Αὐτῆς, ἵνα τεθῇ τέρμα εἰς τὰ δεινὰ ἑνὸς λαοῦ, οὗτινος ἡ μόνη του ἁμαρτία ὑπῆρξεν ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

Κρίμασιν, οἷς οἶδε Κύριος, ἡ Βόρειος Ἤπειρος —ἑλληνικὴ ἐστία καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας— προσηρτήθη μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους (1912—1913) εἰς τὸ νεοσύστατον τότε Ἀλβανικὸν Κράτος. Ἡ Ἐπαρχία αὕτη κατῳκεῖτο καὶ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπὸ 200.000 κατοίκων, ἐξ ὧν οἱ 120.000 ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ 80.000 Τουρκαλβανοί. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πρώτων θὰ ἔδει νὰ προστεθῶσι πλεῖστοι ὅσοι Βορειοηπειρῶται, μεταναστεύσαντες εἰς τὸ Ἐξωτερικόν. Τὸ κῦμα τῆς μεταναστεύσεως ταύτης, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἀμερικήν, εἶχεν ἐνταθῇ ἰδίᾳ μετὰ τὸ 1890, οὕτω δὲ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς ἰδιαιτέρας ἡμῶν πατρίδος εἶχεν αἰσθητῶς ἐξασθενήσει. Παρὰ ταῦτα ὅμως διετήρει συντριπτικὴν ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν Τουρκαλβανῶν, πρᾶγμα ὅπερ ἠναγκάζοντο νὰ ὁμολογήσουν καὶ αὐταὶ αἱ Τουρκικαὶ στατιστικαὶ (ἡ τελευταία ἐγένετο τῷ 1908) καὶ τοῦτο παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητον εὐνοιαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τὴν δυσμένειαν αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ ἑλληνικότης τῆς Βορείου Ἠπείρου διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὑπῆρξεν ἀδιαμφισβήτητος. Περὶ αὐτῆς μαρτυροῦν ὅλοι οἱ ξένοι παρατηρηταὶ καὶ συγγραφεῖς, οἱ ἀσχοληθέντες καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μετέπειτα μὲ τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βόρειον Ἤπειρον. Ὑπῆρξεν ἡ πατρίς μας κοιτὶς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους, ὡς καὶ εἰς τὴν πολιτικήν του ἀποκατάστασιν. Ἐπιφανεῖς διδάσκαλοι, ἡρωϊκοὶ στρατηγοὶ τῶν ἐπικῶν ἀγώνων τοῦ νεώτερου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Βόρειον Ἤπειρον, τέκνα δὲ τῆς γῆς αὐτῆς ὑπῆρξαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ Μεγάλοι Εὐεργέται τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἑλλάδος, οἵτινες ἀνήγειραν τὸ πλεῖστον τῶν καλλιμαρμάρων δημοσίων κτιρίων, ἅτινα κοσμοῦν τὰς συγχρόνους Ἀθήνας καὶ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις. Βορειοηπειρώτης ὑπῆρξεν ὁ μέγας Ἰωάννης Καποδίστριας, ὅστις διέπρεψε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ρωσσίαν, γενόμενος καὶ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ προσενεγκὼν μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγάλην καὶ ἔνδοξον Πατρίδα. Ἐκ Βορείου Ἠπείρου πλεῖστοι ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες μετέβησαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ρωσσίαν, διακριθέντες ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς πολέμους αὐτῆς κατὰ τῶν παντοίων ἐχθρῶν της, ἐν οἷς Τοῦρκοι καὶ Αὐστριακοὶ ὑπῆρξαν καὶ τοῦ ἡμετέρου δούλου τότε Ἔθνους πολέμιοι. Τῆς ἀνδρείας τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν Βορειοηπειρωτῶν ἦσαν θαυμασταὶ οἱ Ρῶσσοι, ὅτε δὲ μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Ὀρλὼφ ἐπεχείρει τὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐκ τῶν πρώτων ἀπετείνετο πρὸς τοὺς γενναίους Χειμαριώτας, οἵτινες καὶ προθύμως ἔσπευσαν νὰ πολεμήσωσι ὑπὸ τὰς σημαίας του.

Ἡ σύνθεσις αὕτη τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Βορείου Ἠπείρου καὶ αἱ θυσίαι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅστις τὴν ἀπελευθέρωσεν, ἀπετέλουν ἀναφαιρέτους τίτλους προσαρτήσεως τῆς Ἐπαρχίας ταύτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀντέδρασεν ὅμως τότε ἡ παλίμβουλος διπλωματία τῆς Αὐστρίας τῶν Ἀψβούργων, μαζὺ μὲ τὴν Ἰταλικὴν διπλωματίαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος δὲν συνεκάλυπτε τὰς ἰμπεριαλιστικὰς διαθέσεις της, τὰς ἐξωθούσας αὐτὴν πρὸς τὴν ἑτέραν ἀκτὴν τῆς Ἀδριατικῆς ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς παλαιᾶς Ἐγνατίας ὁδοῦ, δι' ἧς ἐξεχύθησαν αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες πρὸς κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἡ αὐστροϊταλικὴ πολιτικὴ ὑπεστηρίζετο τότε ἐκθύμως καὶ ἀπὸ τὸ Βατικανόν, παλαιὸν πολέμιον τῶν Ὀρθοδόξων Λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Παρὰ τὴν ζωηρὰν ὑποστήριξιν τῆς Ρωσσίας, καὶ τῆς Γαλλίας κυρίως, ὑπερίσχυσε τότε ἡ αὐστροϊταλικὴ ἄποψις καὶ διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας (17 Δεκεμβρίου 1913) ἡ Βόρειος Ἤπειρος ἐπεδικάσθη εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Κατὰ τῆς ἀδίκου αὐτῆς ἀποφάσεως ἐξηγέρθησαν οἱ Ἕλληνες Βορειοηπειρῶται καὶ ἠρνήθησαν νὰ ὑποταγοῦν εἰς αὐτήν. Ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν, παρὰ τὴν ὀδύνην τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν, οὐχὶ μόνον δὲν ηὐνόησε τὴν βορειοηπειρωτικὴν ταύτην ἐξέγερσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπεδοκίμασε, μὴ θέλουσα νὰ δημιουργήσῃ πράγματα εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν. Ὁ ἀγὼν ὅμως τῶν Βορειοηπειρωτῶν συνεχίσθη καὶ τέλος ἠναγκάσθησαν αἱ Μ. Δυνάμεις καὶ ἡ Ἀλβανικὴ Κυβέρνησις νὰ ὑπογράψουν τὸ Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας (17 Μαΐου 1914), διὰ τοῦ ὁποίου παρέμεινε μὲν ἡ Βόρειος Ἤπειρος ὑπὸ τὸ Ἀλβανικὸν Καθεστώς, ἀνεγνωρίζετο ὅμως ὁ ἑλληνικὸς ἐθνολογικός της χαρακτὴρ καὶ τῆς παρείχετο τοπικὴ αὐτοδιοίκησις. Ἀργότερον διὰ τῆς Συμφωνίας τοῦ Λονδίνου (26 Ἀπριλίου 1915) ἀνεγνωρίσθησαν τὰ ἑλληνικὰ δίκαια ἐπὶ τῆς Βορείου Ἠπείρου χάρις εἰς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τὴν Ρωσσικὴν ὑποστήριξιν ἰδιαιτέρως.

Μετὰ τὸν πρῶτον Παγκόσμιον Πόλεμον, τὸ ἀνώτατον διανομμαχικὸν Συμβούλιον, κατὰ τὴν συνεδρίασίν του τῆς 13 Ἰανουαρίου 1919, ἀπεφάσιζε τὴν παραχώρησιν τῆς Βορείου Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχε προηγηθῆ ἰδιαιτέρα συνεννόησις μεταξὺ τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας Τιτόνι (Συμφωνία 29 Ἰουλίου 1919), δι' ἧς ἡ Ἰταλία ἐδέχετο τὴν λύσιν ταύτην. Τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διανομμαχικοῦ Συμβουλίου ἐπεκύρου ἡ Συμφωνία τοῦ Ράπαλλο (12 Νοεμβρίου 1920), δι' ἧς παρείχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ δικαίωμα νὰ καταλάβῃ τὴν Βόρειον Ἤπειρον. Ἡ Ἰταλικὴ οὐχ ἧττον διπλωματία εἰργάζετο εἰς τὸ σκότος καὶ ἐπαγγελουμένη τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μικρασίαν ἐπετύγχανε τὸν Σεπτέμβριον 1921 τὴν παραχώρησιν τῆς μαρτυρικῆς μας πατρίδος εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Εἰς τὸν βωμὸν τῆς διπλωματίας καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Ἰταλικοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ ἐθυσιάζετο εἰς ἐλεύθερος λαός.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀρχίζει ὁ συστηματικὸς διωγμὸς τῶν Ἑλλήνων Βορειοηπειρωτῶν. Ἀφ' οὗ ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν τῆς περιφερείας καὶ διὰ τῆς συντριπτικῆς ὑπεροχῆς των ἔδιδαν καὶ τὸν πνευματικὸν παλμὸν εἰς αὐτήν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ἀνεκτοὶ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν τῶν Τιράνων. Πλήττεται πρώτη ἡ ἑλληνικὴ παιδεία. Ἐκ τῶν 360 περιλάμπρων ἐκπαιδευτηρίων μας, ὅσα ὑπῆρχον τῷ 1913 ταῦτα περιορίζονται εἰς 78 τῷ 1925, διὰ νὰ μειωθοῦν εἰς 43 τῷ 1931 καὶ εἰς 10 τῷ 1933. Τῷ 1934 ἡ Κυβέρνησις τῶν Τιράνων ἀποτολμᾷ τὴν πλήρη καταργησίν των. Οἱ Ἕλληνες Βορειοηπειρῶται διαμαρτύρονται πρὸς τὴν Κ.Τ.Ε., ἥτις παραπέμπει τὸ ζήτημα πρὸς τὸ Διεθνὲς Δικαστήριον τῆς Χάγης. Τὸ τελευταῖον καταδικάζει τὴν ἀλβανικὴν ἐνέργειαν καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος. Ἀσκεῖται ὅμως τοιαύτη πίεσις τῶν Ἀλβανῶν, ὥστε νὰ μὴ τολμοῦν οἱ Ἑλληνόπαιδες νὰ φοιτοῦν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια. Μετὰ τὴν ἐκπαίδευσιν πλήττεται ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἐπιβαίνουν αὐτοχειροτόνητοι Ἐπίσκοποι. Οὕτω ἡ κατάστασις ἀποβαίνει ἀφόρητος διὰ τοὺς Ἕλληνας Βορειοηπειρώτας, πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἐκπατρίζονται.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐπιδεινοῦται μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἀλβανίας μὲ τὴν Ἰταλίαν. Οἱ δεσμοί μας εἶναι τώρα δύο. Οἱ Ἀλβανοί, πιστοὶ σύμμαχοι καὶ δορυφόροι τῶν φασιστῶν, πολεμοῦν παρὰ τὸ πλευρόν των, ἡ χώρα μας ὑποκύπτει εἰς τὴν γερμανικὴν πίεσιν, οἱ Ἀλβανοὶ μεταβάλλονται εἰς τοὺς χειροτέρους πράκτορας τῶν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν, πρὸς τρομοκράτησιν καὶ καταδίωξιν τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι θλιβερόν, ἀλλὰ εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, ὅτι πολλοὶ καὶ τῶν σήμερον κυβερνώντων τὴν Ἀλβανίαν, ὑπῆρξαν συνεργάται στενοὶ τῶν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν τὸ ἅσμα τοῦ Ἄξονος ἤρχισε δύσιν. Τότε ἐνεφανίσθη καὶ ὁ πρῶτος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

πυρὴν ἀντιστάσεως τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ μεγίστη πλειονότης αὐτῶν ἐξηκολούθει νὰ συνεργάζεται στενῶς μὲ τοὺς κατακτητάς. Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἐξ ἀντιθέτου οἱ Βορειοηπειρῶται καὶ πρῶτοι ὠργάνωσαν ἀγῶνα ἀντιστάσεως καὶ μέχρι τῆς φυγῆς τῶν Γερμανῶν ἐκ τῆς χώρας των δὲν ἔπαυσαν νὰ τοὺς παρέχουν παντὸς εἴδους ἐνόχλησιν. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν καταστροφῶν τῶν περισσοτέρων ἑλληνικῶν χωρίων καὶ κωμοπόλεων τῆς Βορείου Ἠπείρου ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ἐν ᾧ πέραν τοῦ ποταμοῦ Σκούμπη (ὁρίου Βορείου Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας) οὐδεμία καταστροφὴ ἐσημειώθη.

Μετὰ τόσα δεινὰ οἱ Βορειοηπειρῶται ἤλπιζον ὅτι ἡ νίκη τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν θὰ ἐσήμαινε τὸν τερματισμὸν τῶν μαρτυρίων των. Διὰ τὴν νίκην ἄλλωστε αὐτὴν μήπως δὲν ἠγωνίσθησαν καὶ οἱ ἴδιοι; Δὲν ἐπολέμησαν εἰς τὴν Ἰνδίαν, παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων; δὲν μετέσχον ὡς ἐθελονταὶ εἰς τὰ διάφορα συμμαχικὰ μέτωπα; δὲν ὠργάνωσαν εἰς τὰ βουνὰ τῆς πατρίδος των ἀνταρτικὰ σώματα, ἡρωϊκῶς ἀγωνισθέντα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ;

Αἱ ἐλπίδες των διεψεύσθησαν πλὴν ὅμως οἰκτρῶς. Ἡ πατρίς των παρέμεινε καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν ἀλβανικὸν ζυγόν, ἐπηκολούθησε δὲ νέον κῦμα διωγμῶν. Τὸ σημερινὸν καθεστώς, καίτοι ἐμφανίζεται ὡς δημοκρατικόν, μετέρχεται δυστυχῶς τὰς αὐτάς, ἐὰν μὴ καὶ χειροτέρας μεθόδους τῶν προηγουμένων Ἀλβανικῶν Κυβερνήσεων. Αἱ φυλακαὶ καὶ τὰ πεδία συγκεντρώσεως ἔχουν πληρωθῇ Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων γέροντες καὶ γυναικόπαιδα. Ἐκ παραλλήλου 7.000 καὶ πλέον Ἕλληνες βορειοηπειρῶται ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἐκπατρισμόν. Δικαιολογοῦντες τὰ ἐξοντωτικά των αὐτὰ μέτρα αἱ ἀλβανικαὶ ἀρχαὶ κατηγοροῦν τοὺς συλλαμβανομένους καὶ διωκομένους ὡς δοσίλογους. Ἀλλὰ ποῦ εὑρέθησαν Ἕλληνες βορειοηπειρῶται δοσίλογοι; Ἀντιθέτως μέγα μέρος τῶν σημερινῶν θυμάτων τοῦ ἀλβανικοῦ διωγμοῦ ὑπῆρξαν μέλη τῶν σωμάτων ἀντιστάσεως. Ὁ μόνος λόγος τοῦ διωγμοῦ των εἶναι ὅτι ἐμμένουν πιστοὶ εἰς τὴν ἐθνότητα εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν.

Παναγιώτατε Ἱεράρχα,

Ὑψοῦντες τὴν φωνὴν διαμαρτυρίας μας πρὸς τὴν σεπτὴν κορυφὴν τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας Πασῶν τῶν Ρωσσιῶν ἐπικαλούμεθα τὸ στοργικὸν Αὐτῆς ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἐπέμβασίν Της πρὸς τερματισμὸν τῆς ἀφορήτου αὐτῆς καταστάσεως. Οἱ Ἀλβανοὶ οἵτινες ὑπῆρξαν ὁ ἀντιδραστικώτερος καὶ ὀπισθοδρομικώτερος λαὸς τῆς Εὐρώπης, τολμοῦν νὰ ὁμιλοῦν σήμερον περὶ δημοκρατικῶν ἰδανικῶν καὶ νὰ συγκρίνουν ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐξέθρεψαν τὴν Ἰδέαν τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς Ἐλευθερίας καὶ τὴν διέδωσαν εἰς τοὺς ἄλλους λαούς. Ζητοῦν νὰ συγκαλύψουν τὰς αὐταρχικὰς μεθόδους των καὶ νὰ τὰς δικαιώσουν ἐνώπιον τῶν ὁμοίων τῶν δημοκρατικῶν Λαῶν. Οἱ ἰσχυρισμοί των ὅμως εἶναι αὐτόχρημα κωμικοί.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Ημεῖς οἱ Βορειοηπειρῶται εὑρέθημεν πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων τῶν 'Αγώνων τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους ὑπὲρ τῆς 'Ελευθερίας του. Εὑρέθημεν εἰς τὰς ἐπάλξεις ὅλων τῶν ὡραίων ἀγώνων καὶ ὑπήρξαμεν πάντοτε πιστοὶ εἰς τὰ ἰδανικὰ ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθησαν οἱ 'Ελεύθεροι Λαοὶ καὶ πρῶτοι οἱ Λαοὶ τῆς φίλης καὶ συμμάχου Σοβιετικῆς 'Ενώσεως. 'Εμισήσαμεν τὸν Φασισμὸν καὶ τὸν κατεπολεμήσαμεν, διατ οἱ 'Αλβανοὶ ἦσαν οἱ πιστότεροι συνεργάται του καὶ μᾶς ἐπλήγιασαν, μετὰ τῶν 'Ιταλῶν, ἐκ τῶν νώτων. 'Ηγωνίσθημεν ἐπὶ τριάκοντα συναπτὰ ἔτη πάντοτε κατὰ τῶν Λυττάμεων τοῦ σκότους καὶ τῆς βίας καὶ δὲν θὰ παύσωμεν ἀγωνιζόμενοι ἐναντίον αὐτῶν. "Εχομεν ὅμως τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεώς μας καὶ θέλομεν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μητρὸς Πατρίδος ἀπὸ τοὺς ὁποίους μᾶς ἀπέσπασεν διαίως ὁ φασιστικὸς Ἰμπεριαλισμός. 'Ο ὑπερήφανος, ἐλεύθερος καὶ ἡρωϊκὸς αὐτὸς Λαὸς πιστεύει ἀκραδάντως ὅτι ἡ φωνή του θέλει εἰσακουσθῆ ἀπὸ τὴν 'Υμετέραν Παναγιότητα, "Ητις καὶ θὰ τὸν περιβάλῃ μὲ τὴν προστασίαν της, βοηθοῦσα τὴν ἐθνικήν του ἀποκατάστασιν.

Μὲ τὴν ἀκράδαντον αὐτὴν πεποίθησιν ἐπικαλοῦμαι ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς 'Υμετέρας Προσκυνητῆς μου Παναγιότητος καὶ διατελῶ ἐλάχιστος ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργός.

('Υπογραφή: † 'Ο 'Αργυροκάστρου Παντελεήμων)

'Ο Μητροπολίτης 'Αργυροκάστρου Παντελεήμων[9]

2.- Ἐπιστολὴ τοῦ Μιλητουπόλεως Ἱεροθέου πρὸς τὸν Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονα (15 Αὐγούστου 1947).

Ὁ Ἱερόθεος Γιαχόπουλος, καταγόταν ἀπὸ τὸ Τσαρίτσοβο τῆς Βορείου Ἠπείρου, ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης τὸ 1907, ἐργάστηκε ὡς Ἱεροκήρυκας καὶ Διδάσκαλος στὴ Γευγελή, Πρεμετὴ καὶ Κορυτσά, ὡς Ἱερατικὸς προϊστάμενος στὴ Χαλκηδόνα καὶ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος στὴ Βάλια τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου. Στὶς 19 Δεκεμβρίου 1913 ἐκλέχτηκε Ἐπίσκοπος Μιλητουπόλεως, ὁσιηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Κυζίκου Κωνσταντίνου, καὶ μετὰ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1922 ἦρθε στὴν Κωνσταντινούπολη. Στὶς 31 Ὀκτωβρίου 1922 ἡ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀποφάσισε νὰ στείλει τὸν Ἱερόθεο ὡς ἔξαρχο στὴν Ἀλβανία ἐξ αἰτίας τῆς κρίσεως ποὺ ξέσπασε στὴν ἐκεῖ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὕστερα ἀπὸ τὴν πραξικοπηματικὴ ἀνακήρυξή της ἀπὸ τοὺς Ἀλβανιστὲς κληρικοὺς σὲ Αὐτοκέφαλη στὸ Κληρικολαϊκὸ Συνέδριο τοῦ Βερατίου (Σεπτέμβριος 1922). Στὶς 27 Νοεμβρίου ὁ Ἱερόθεος ἔφθασε στὴν Κορυτσά, συμμάχησε μὲ τοὺς πραξικοπηματίες Ἀλβανιστὲς καὶ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν Ἀλβανία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(1922—1929) ἄσκησε ἐπαιφοτερίζουσα πολιτικὴ ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανιστὲς καὶ στοὺς Πατριαρχικούς. Στὶς 3 Μαρτίου 1929 μὲ διαταγὴ τῆς Ἀλβανικῆς Κυβερνήσεως ἀπελάθηκε ἀπὸ τὴν Ἀλβανία καὶ κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα[10]. Ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες τερματίστηκε ἡ ἐξαρχική του ἰδιότητα· τὸ 1931 ὁ Ἱερόθεος κατέφυγε στὸ Ἅγιο Ὄρος, ἐγκαταστάθηκε στὴν ἀρχὴ στὸ Μυλοπόταμο καὶ στὴ συνέχεια στὰ Βουλευτήρια, κοντὰ στὴν Ἁγία Ἄννα[11]. Ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὄρος ἔστειλε ὁ Ἱερόθεος τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ πρὸς τὸν Παντελεήμονα.

Ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τῇ 15 Αὐγούστου 1947

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ ἀδελφὲ

εἰς Ἀμερικήν.

Ἔχων ὑπ' ὄψιν, ὅτι σὺν τῇ ἐπιτροπῇ ἐπανήλθετε εἰς Ἀθήνας ἔγραψα ἄχρι τοῦδε ἐπιστολάς, ἀλλὰ ἀπαντήσεως δὲν ἠξιώθην. Διὸ καὶ φροντίζων νὰ μάθω τὴν διαμονήν Σας, ἔμαθον μετὰ χαρᾶς, ὅτι εὑρίσκεσθε ἐν Ἀμερικῇ πλησίον τοῦ συμπατριώτου μου Μητροπολίτου Ἀμερικῆς Ἀθηναγόρα, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνεργάζεσθε διὰ τὸ ἐθνικὸν ζήτημα πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ τῆς πατρίδος μας.

Ἐκ τῶν γραφομένων εἰς τὸν τύπον τῶν τε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Ἀθήναις Ἐφημερίδων δὲν δύναταί τις νὰ μάθῃ τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν δι' ὅλα τὰ ἐθνικὰ ζητήματα καὶ τὰ τῆς Πατρίδος μας. Τῆς ὁποίας τὴν πολιτικὴν ὑπεράσπισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ὁ Θεὸς ἐφύλαξε καὶ ἀνέθετο ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν δύο ἀποκλειστικῶς καλῶν καὶ εἰλικρινῶς ἀγωνιζομένων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν Ἁγίου Ἀμερικῆς καὶ Δρυϊνουπόλεως, Ἀρχιερέων διακριθέντων καὶ ἐξυψωσάντων τὸ γόητρον καὶ τὴν δόξαν τῆς τε Εὐάνδρου Ἠπείρου καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διὸ παρακαλῶ Ὑμᾶς ἀδελφικῶς, ὅπως μανθάνωμεν πάντες οἱ ἐνταῦθα καλοὶ πατριῶται δι' Ὑμῶν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

Εἶχον γράψει διὰ μέσου τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Λημ. Ἡλιοπούλου ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Θεραπνης (Φανάρι), παρὰ τοῦ ὁποίου ἔλαβον ἀπάντησιν, καὶ εἴκοσι λολάρια ὡς βοήθημα[12]. Ἐξ Ἀμερικῆς πολλὰ δέματα διαφόρων εἰδῶν ἔλαβον ἐνταῦθα καὶ ποσὰ λολαρίων οἱ Μοναχοὶ Σέρβοι καὶ Ῥῶσσοι, καθὼς καὶ Ἕλληνες, πλὴν τῶν καταγομένων ἐκ τῆς Πατρίδος μας Μοναχῶν Κελλιωτῶν.

Παρὰ τοῦ Καθηγητοῦ Ἀρχιμανδρίτου Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου πρὸ μηνῶν ἔλαβον ἐπιστολήν, δι' ἧς γνωρίζει μοι, ὅτι ἀδιαθετεῖ καὶ ὅτι θὰ παραιτηθῇ ὁριστικῶς ἐκ τῶν καθηκόντων τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὅτι θὰ ἔλθῃ νὰ καθησυχάσῃ ἐν Ἁγιωνύμῳ Ὄρει[13]. Ἀλλ' ἄχρι τοῦδε ὁριστικῆς ἀπαντήσεως δὲν ἠξιώθην.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ πολύπλοκος κατάστασις, πολιτάρακτος τε καὶ πολιτάραχος, συγκρατεῖ καὶ τὸν ὑποφαινόμενον μετέωρον καὶ ἀναποφάσιστον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Οἱ ἐργαζόμενοι εἰλικρινῶς καὶ ῥιψοκινδύνως παραγκωνίζονται κατὰ γενικὸν κανόνα. Ἐὰν εὐδοκίᾳ τοῦ Ὑψίστου ἀνέλθῃ τὰς βαθμίδας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὁ ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἅγιος Ἀμερικῆς Ἀθηναγόρας, τότε εἶμαι ὑπερβέβαιος, ὅτι καὶ ἡ ἐν Ἀλβανίᾳ Ἐκκλησία θὰ σταδιοδρομήσῃ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν καὶ ὁ γράφων ταῦτα θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει διαβίωσιν. Ἡ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον εἴσοδος ἐξαρτᾶται ἔκ τε τοῦ Προέδρου τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἐκ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ Ὀθωμανοῦ Πρεσβευτοῦ.

Τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφικούς ἀσπασμούς μου εἰς Ἅγιον Ἀμερικῆς καὶ τὰς εὐχάς μου πρὸς πάντας τοὺς ἐν Ἀμερικῇ συμπατριώτας ἡμῶν, εἰς οὓς εὔχομαι τὴν ταχεῖαν ἀποκατάστασιν ἐν τῇ πατρίδι.

Μετ' ἀδελφικῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης

† Ὁ Μιλητουπόλεως Ἱερόθεος

Τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τὴν ἔστειλε ὁ Ἱερόθεος στὴν Ἀμερικὴ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ φάκελο ἔγραψε τὴ διεύθυνση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς Ἀθηναγόρα. Φυσικὰ ὁ Ἀθηναγόρας ἄνοιξε τὴν ἐπιστολὴ καὶ διάβασε τὰ γραφόμενα. Γι' αὐτὸ μὲ ἐπιστολή του, στὶς 12 Σεπτεμβρίου 1947, ἔστειλε στὸν Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονα, ποὺ εἶχε χτάσει ἤδη στὴν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπὸ ἕνα ταξίδι του στὴν Ἀμερική, τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἱεροθέου μὲ τὴ σημείωση: *Ἐσωκλείστως ὧδε λαμβάνετε ἐπιστολὴν τοῦ ἀδελφοῦ Ἁγίου Μιλητουπόλεως κ. Ἱεροθέου, ἡ ὁποία ἐκ μὲν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ φακέλλου φαίνεται ὡς ἰδική μου, ἐκ τοῦ περιεχομένου δὲ ἀνήκει εἰς τὴν Ὑμετέραν ἀγάπην.*

3.- Ὁ ἐπιχήδειος στὸν Κορυτσᾶς Εὐλόγιο.

Ἀπὸ τὰ τέσσερα μέλη τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἀλβανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχε συγκροτηθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1937, ὁ Ἐπίσκοπος Βερατίου, Αὐλῶνος καὶ Κανίνης Ἀγαθάγγελος Τσάϊτσης, ποὺ ἐκλέχτηκε στὶς 6 Ἀπριλίου 1937, πέθανε τὸ 1946[14] καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας Χριστοφόρος Κίσσης, ποὺ ἐκλέχτηκε στὶς 3 Ἀπριλίου 1937, πέθανε στὶς 16 Ἰουνίου 1958[15]. Στὶς 21 Ἀπριλίου 1961 πέθανε καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Κορυτσᾶς Εὐλόγιος Κουρίλας, ποὺ ἐκλέχτηκε στὶς 3 Ἀπριλίου 1937. Ἡ κηδεία τοῦ Εὐλογίου ἔγινε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Ναό, στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία ἦταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Θεό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

χλητος· τὸν ἐπικήδειο λόγο ἐκφώνησε ὁ Ἐπίσκοπος Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων[16].

«Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα
καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν Ἰσραὴλ»
(Γενεσ. 49, 10)

Μακαριώτατε,
Ἀξιότιμε Κύριε Πρύτανι,
Ἀξιότιμοι κ.κ. Καθηγηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς,
Βαρυπενθοῦντες συμπατριῶται, φίλοι καὶ γνωστοὶ
τοῦ μετασταντος πρὸς Κύριον Ἱεράρχου.

Βαθυτάτη θλῖψις συνέχει ἀπὸ τῆς χθὲς τοὺς Ἠπειρώτας, ἐπὶ τῷ σκληρῷ ἀγγέλματι τοῦ ἀδοκήτου θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Κορυτσᾶς Εὐλογίου Κουρίλλα, μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς κατοικίας του. Εἰς τὰς κρισιμωτέρας στιγμὰς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μας ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Βορείου Ἠπείρου ἀπὸ τοῦ ἐρυθροῦ Τουρκαλβανικοῦ ζυγοῦ, καθ' ἃς εἶναι ὑπολογίσιμος καὶ ἀναγκαία καὶ ἡ ἐλαχίστη συμβολὴ τοῦ ἐλευθέρου καὶ ὑποδούλου Ἠπειρώτου, ἡ ἀπώλεια ἑνὸς ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ὁσφῶν καὶ μαχητικῶν στελεχῶν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παρατάξεως, ἀφήνει μίαν σκοπιὰν κενὴν καὶ δυσαναπλήρωτον. Ὁ ἀκοίμητος πόθος αὐτοῦ νὰ στήσῃ κάποτε τὴν κυανόλευκον ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐκείνων ἐδαφῶν, ὅπου νέος εἰσέτι ὢν καὶ πρεσβύτης ἀργότερον γενόμενος, ἠγωνίσθη τῶν ἱερῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς πατρίδος ἀγώνων, δυστυχῶς δὲν ἐπραγματοποιήθη. Ἀλλ' «οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν Ἰσραήλ». Ἀπιόητοι καὶ ἀνένδοτοι συνεχισταὶ τῶν ὡραίων ἰδανικῶν καὶ προσδοκιῶν του, θὰ συνεχίσουν μετὰ πεισματος τὸν ἴδιον ἀγῶνα, μέχρις ὅτου συντελεσθῇ ἡ τελειωτικὴ πραγμάτωσις τοῦ Πανελληνίου πόθου καὶ αἰτήματος αὐτῶν, ἡ ἀπολύτρωσις τῆς Βορείου Ἠπείρου.

Ἰδοὺ διατί χύνομεν σήμερον πικρὸν καὶ θερμὸν τὸ δάκρυ πρὸ τοῦ ἱεροῦ σκηνώματός του ἡμεῖς οἱ Ἠπειρῶται, καὶ ὡς ἄνθρωποι καὶ ὡς συνεργάται καὶ ὡς θαυμασταὶ τῆς ἱερατείας πνευματικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς δράσεως αὐτοῦ, τῆς ἐκτεινομένης ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑξηκονταετίαν, κατὰ τὴν κρισιμωτέραν καὶ γονιμωτέραν περίοδον τῆς ζωῆς καὶ τῆς συγχρόνου ἱστορίας τοῦ ἐλευθέρου Ἔθνους καὶ τῶν ὑποδούλων τμημάτων αὐτοῦ.

Ἐν τῇ ζωῇ του ὑπῆρξεν ἀκτινοβόλος πνευματικὸς κολοσσός, ἡφαιστειον μαχητικοῦ πατριωτισμοῦ, συνειδητὸς λάτρης καὶ θαυμαστὴς τοῦ κάλλους καὶ τῆς δυνάμεως τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας, σεμνὸς δραματιστὴς ἑνὸς ἐνδο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ξοτέρου μέλλοντος τῆς μεγάλης φυλῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀκραδάντως ἐπίστευεν ὅτι ἀνῆκεν, ἔργῳ καὶ λόγῳ πιστοποιῶν ἑκάστοτε τὸν βαθυστόχαστον καὶ πλούσιον πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν αὐτοῦ κόσμον. Θλίβομαι διότι ἡ κλεψύδρα τοῦ χρόνου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ σκιαγραφήσω πλήρως αὐτόν, ἀναφερόμενος εἰς ὅλας τὰς πτυχὰς τῆς γονίμου καὶ πολυταράχου ζωῆς καὶ δράσεώς του. Ἄλλοι ἐμοῦ ἁρμοδιότεροι ἂς ἀναπτύξουν τὴν πολύπλευρον ἐπιστημονικὴν παραγωγικότητα εἰς τὸν τομέα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἔθνους, ἱκανὰ δείγματα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ θεολογικῶν πονημάτων του, ἡ πληθώρα τῶν μελετῶν, τῶν σοφῶν ἄρθρων καὶ τῶν κριτικῶν σημειωμάτων του εἰς τὰ μᾶλλον ἔγκριτα ἡμέτερα καὶ ξένα περιοδικά. Ἐγὼ κατὰ τὴν θλιβερὰν αὐτὴν στιγμὴν ὡς συμπολίτης καὶ συνεργάτης καὶ φίλος τοῦ μετασταντος πρὸς Κύριον Ἱεράρχου, θὰ προσπαθήσω νὰ σκιαγραφήσω συντόμως τὴν καταπληκτικὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πατριωτικὴν δρᾶσιν του, εἰς τὴν ὁποίαν πολλὰ ὀφείλουν καὶ τὸ Ἁγιώνυμον Ὄρος καὶ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Βόρειος Ἤπειρος.

Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Κορυτσᾶς Εὐλόγιος ἐγεννήθη τῷ 1880 ἐν Ζητοίστῃ τῆς Ἐπαρχίας Κορυτσᾶς, πολίχνῃ κειμένῃ παρὰ τὰ βόρεια Ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα, καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψιπέδου τοῦ δεσπόζοντος τοῦ θρυλικοῦ κάμπου καὶ ποταμοῦ Διαβόλεως τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, παναρχαίου χώρου φημιζομένου διὰ τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ἑλληνικότητά του. Διακούσας ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ τὰ πρῶτα ἐγκύκλια μαθήματα καὶ διακρινόμενος διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, μετέβη εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν μετὰ ὁμάδος ὑλοτόμων συγχωριανῶν του, ἐργαζομένων κατὰ παράδοσιν εἰς τὰ ἀπέραντα δάση τῆς περιοχῆς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Λαύρας, ὡς ἁπλοῦς ἐργατόπαις.

Ἡ σεμνότης αὐτοῦ καὶ ἡ φιλοπονία, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ροπὴ πρὸς τὴν μοναχικὴν ζωήν, καὶ πρὸ παντὸς ὁ ὀργασμός του πρὸς εὐρυτέραν μάθησιν εἶχον ἐφελκύσει τὴν προσοχὴν καὶ τὴν στοργὴν τῶν Γερόντων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν των. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν καρεὶς μοναχὸς καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς διετοῦς φοιτήσεώς του εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Σχολήν, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ συνεχίσῃ τὰς ἀνωτέρας του σπουδὰς εἰς τὴν ἀκμάζουσαν τότε Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, ἀριστεύων πάντοτε καὶ καταπλήσσων διὰ τὴν πνευματικήν του ἐπίδοσιν καὶ πρόοδον. Ἀποφοιτήσας ταύτης, ἀποστάλη τῶν Γερόντων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἀπεσταλη ὡς ὑπότροφος αὐτῆς εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγγραφεὶς τὸ πρῶτον εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μετεγράφη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, κατόπιν ὡρίμου σκέψεως, ὡς ἔλεγε, διότι ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἐμυεῖτο καὶ θὰ εἰσέδυεν εἰς τὰ ἐσώτατα μυστικὰ βάθη τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Θεολογίας. Ἐπιτυχὼν εἰς τὰς πτυχια-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κὰς αὐτοῦ ἐξετάσεις καιὰ τὰ τέλη τοῦ 1911 καὶ ἀριστεύσας ἀπέκτησε τὸ Πτυχίον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ ὥριμος πλέον εἰς τὴν σκέψιν καὶ ἀκμαῖος καὶ στερρὸς εἰς τὴν θέλησιν, ἔθεσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἀλλ' ἡ πατριωτικὴ αὐτοῦ δρᾶσις εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ φοιτητικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν κρισιμοτέραν περίοδον τοῦ σκληροῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος καὶ τὴν θανάσιμον πάλην τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, προέβαλεν ἄριστος καὶ ἀποφασιστικὸς μαχητὴς τῆς θρυλικῆς ἐκείνης ἐποποιΐας, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἐσώθη ἡ Ἑλληνικὴ Μακεδονία, διαφυγοῦσα οὕτω τὴν τραγωδίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ὡς ἑταῖρος τῆς Μακεδονικῆς Ἑταιρείας καὶ ἐπίλεκτον καὶ τολμηρὸν στέλεχος τοῦ Μακεδονικοῦ Κομιτάτου, συνεργάτης ὁμόψυχος τοῦ Ἴωνος Δραγούμη καὶ ἄλλων θρυλικῶν καὶ ἐπιλέκτων Μακεδονομάχων, περιέτρεχεν ἀπιόητος τοὺς ταχθέντας εἰς αὐτὸν ἐθνικοὺς τομεῖς, μὲ κέντρα ἐξορμήσεως τὸ Μοναστήριον, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Κορυτσᾶν, παραθαρρύνων, ἐμψυχώνων καὶ κατευθύνων τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς των, εἰς σθεναρὰν ἀντίστασιν καὶ ἐμμονὴν εἰς τὰ πάτρια. Εἰς μίαν τοιαύτην ἐπικίνδυνον ἀποστολὴν ἔτυχε νὰ γνωρίσω αὐτὸν τὸ πρῶτον, ὡς σπουδαστής, εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν τῆς Κορυτσᾶς. Μὲ εἶχε καταπλήξει τότε ἡ ὁρμητικὴ μαχητικότης του καὶ ὁ ἄφθαστος ἐθνικὸς ἐνθουσιασμός του. Βραδύτερον ὡς Μητροπολίτης Κορυτσᾶς μοὶ ἀφηγεῖτο διάφορα περιστατικὰ τῆς παρατόλμου αὐτῆς ἐθνικῆς δράσεως.

Εὑρεθεὶς κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ Πολέμου τοῦ 1912 εἰς τὴν Μονὴν τῆς Μετανοίας του καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ πρὸς κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης, μετὰ ὁμάδος ἐνόπλων Ἁγιορειτῶν ἐκινήθη πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐχθρικῶν Τουρκικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ κατέλυσε τὰς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Τουρκικὰς Ἀρχάς. Ἡ ἔγκαιρος ἀπελευθέρωσις τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐνίσχυσις τῶν ἀντιαρτικῶν ὁμάδων ἠὐνόησε τὸ τολμηρὸν ἐκεῖνο ἐγχείρημα, ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τρομερὰς συνεπείας διὰ τὰς Ἱερὰς Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Μετὰ τὸ νικηφόρον τέρμα τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου, ἐγκατεστάθη ὁριστικῶς ἐν Ἀθήναις, διορισθεὶς Καθηγητὴς τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας εἰς Ἰδιωτικὰ Σχολεῖα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἐμόρφωσε καὶ ἐφρονημάτισε ἀπειρίαν μαθητῶν, ἐκτιμώντων καὶ θαυμαζόντων τὴν πίστιν καὶ τὴν προσήλωσίν του εἰς τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Ὀρθόδοξα ἰδεώδη.

Κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, διατηρῶν ἀμείωτον τὸ μαχητικὸν ψυχικὸν αὐτοῦ σθένος, ἀνεμίχθη ἐνεργῶς εἰς τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἅτινα προεκάλεσαν τὸν ἐθνικὸν διχασμὸν τοῦ 1915—1920,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὑποσιὰς μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐγκρίτων ὁμοϊδεατῶν τὰς ταλαιπωρίας τῆς ἐξορίας καὶ τῆς φυλακῆς.

Μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου σάλου, παρέμεινεν ἥρεμος πλέον ἐν 'Αθήναις, μελετῶν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν 'Αθηνῶν, πλουτίζων ἐκ τῶν ὑστερημάτων του τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ἀτομικὴν βιβλιοθήκην, συγγράφων καὶ ἐκδίδων τὰ πορίσματα τῶν πολλῶν ἱστορικῶν μελετῶν του, ἀκολουθῶν ἰδίαν γραμμὴν μελέτης εἰς τὴν ἀναδίφησιν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας ἐν τῇ σχετίσει αὐτῆς πρὸς τὰς ἱστορίας τῶν γειτονικῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν. Μοναδικὸς σκόπος τῆς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας του ὑπῆρξεν ἡ βάσει ἱστορικῶν ἐπιστημονικῶν τεκμηρίων ἀπόδειξις τῆς ἑλληνικότητος τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς 'Ηπείρου καὶ ἡ βαθυτάτη πίστις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ψυχικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως τῆς 'Ελλάδος καὶ τῆς 'Αλβανίας ὑπὸ τὸ πολιτικὸν σχῆμα ἑνὸς δυαδικοῦ Βασιλείου.

Παρὰ τὴν ἀγνότητα καὶ τὸ μεγαλοπράγμον τῶν προθέσεών του καὶ παρὰ τὸ γοητευτικὸν ὀνειροπόλημά του νὰ ἴδῃ τὴν 'Ελλάδα ὡς καὶ τὴν 'Αλβανίαν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Ταινάρου μέχρι τῆς Σκόδρας, ἀτυχῶς ἐπλανᾶτο εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς συγχρόνου ἀλβανικῆς πολιτικῆς νοοτροπίας. Ζήσας ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν 'Ελλάδι καὶ μὴ γνωρίζων τὴν πονηρίαν καὶ τὴν καιροσκοπίαν τῶν 'Αλβανῶν μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ πολιτικοῦ ἐξαμβλώματος τῆς Αὐτοδιοικήσεως καὶ τῆς 'Ιταλίας καὶ τῆς ἀνοχῆς ἢ μᾶλλον τῆς συνεργασίας τῶν φίλων καὶ συμμάχων, ἠγνόει τὰς πραγματικὰς αὐτῶν σωβινιστικὰς διαθέσεις, ὑπὲρ μιᾶς 'Αλβανίας, περιλαμβανούσης ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτῆς τὰ 'Ιωάννινα, τὴν Κορυτσὰν καὶ τὴν Τσαμουριὰν μέχρι τῆς Πρεβέζης. 'Ηγνόει ἐπίσης ὁ ἀείμνηστος ὅτι μετὰ τὴν ἐξάρθρωσιν τῆς Σουλτανικῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς ὁποίας ἡ 'Αλβανία ἀποτελεῖ ὁμόφυλον καὶ ὁμόθρησκον φανατικὸν αὐτῆς μέλος, πολλὰ σιρώματα μίσους εἶχον ἐναποτεθῆ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν 'Αλβανῶν, νοσταλγούντων εἰσέτι ὄχι μόνον τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν, ἐν ᾗ εἶχον τὴν πρώτην θέσιν, ἀλλὰ φίλα καὶ τυφλοῖς ὄμμασι ἤδη προσκειμένων πρὸς τὴν 'Ιταλίαν καὶ τὸ ἰμπεριαλιστικὸν συγκρότημα τοῦ ἐρυθροῦ Σλαυϊσμοῦ καὶ τῶν ἀνθελληνικῶν σχεδίων του ἐναντίον τῆς 'Ελλάδος καὶ τῆς ἀσφαλείας της καὶ ἐναντίον τῆς δικαίας δυτικῆς παραταξεως καὶ ἰδεολογίας. 'Η σημερινὴ πραγματικότης τεκμηριοῖ τὸ σφάλμα τῶν ἀγνῶν ἔστω προθέσεων τοῦ δραματισιοῦ 'Ιεράρχου, ἀλλὰ καὶ τῶν πραγματικῶν διαθέσεων τῶν ποικιλονύμων ἐκμεταλλευτῶν τῆς πονηρίας ἢ τῆς ἀφελείας ἢ τῆς χρηματολαιρείας τῶν αἰωνίων αὐτῶν δορυφόρων καὶ δημίων τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. 'Η ὑπὸ βαρὺν καὶ ἀφόρητον ζυγὸν στενάζουσα Βόρειος Ἤπειρος προβάλλει σήμερον καὶ ὡς τὸ μοναδικὸν ἀμάχητον τεκμήριον τῆς ἐγκληματικότητός των.

'Εν τῷ μέσῳ τοῦ συγγραφικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ αὐτοῦ ὀργασμοῦ εὑρέθη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὁ ὄντως σοφὸς καὶ πατριώτης Μοναχὸς Εὐλόγιος Κουρίλλας, ὅταν διὰ λόγους ἐπιτακτικῆς ἀπὸ πάσης πλευρᾶς σκοπιμότητος, ἀπεφασίσθη ἡ ὁριστικὴ λύσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος τῆς Ἀλβανίας. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐπισήμων διαπραγματεύσεων τῶν γενομένων ἐν Ἀθήναις κατὰ Μάρτιον τοῦ 1937 μεταξὺ τοῦ τότε Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου ἀειμνήστου Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου καὶ τῆς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ τότε Ἐπισκόπου Συνάδων κυροῦ Χρισταφόρου Κίσσης, τοῦ μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Ἀλβανίας Ἀρχιεπισκοπεύοντος ἐν Τιράνοις καὶ μετὰ τὴν κατακύρωσιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐξελέγη Μητροπολίτης Κορυτσᾶς καὶ ἐχειροτονήθη τῇ 11ῃ Ἀπριλίου Ἐπίσκοπος αὐτῆς ἐν Φαναρίῳ ὑπὸ τοῦ τότε Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βενιαμὶν τοῦ Β΄, διελθὼν ἐντὸς δεκαημέρου ἅπαντας τοὺς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης.

Ἡ ἐνθρόνισις αὐτοῦ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ τῆς Κορυτσᾶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπὸ θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν παραληροῦντος ὀρθοδόξου κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κορυτσᾶς, ὑπῆρξεν ὄντως μεγαλειώδης καὶ ὑποβλητική. Εἰς τὸν βαθυστόχαστον ἐνθρονιστήριον λόγον του ἔθιξεν εὐθαρσῶς καὶ ἀπροκαλύπτως πάντα τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπησχόλουν αὐτὸν κατὰ τὴν διαποίμανσιν τῆς νευραλγικῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας, μὲ κύριον στόχον τὴν ἀποκατάστασιν τῆς διασαλευθείσης ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ταλαιπωρηθέντος θρησκευτικοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ της. Διαδηλῶν τὴν ἀκράδαντον πίστιν του πρὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀκτινοβολίας του ἐπὶ τῆς νεαρᾶς Ἀλβανίας καὶ ἐκφράζων ἀναφανδὸν τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ἀλβανίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἐνεργητικὴν παρέμβασίν της εἰς τὴν εὐτυχῆ λύσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, εἶχεν ἀποτολμήσει τότε τὸ ἐνθουσιῶδες ἐκεῖνο ἀνάκραγμά του: «Ἑλλάς, Ἑλλάς, τί θὰ ἦτο ὁ κόσμος ἄνευ σοῦ;», ὅπερ ἐπροκάλεσεν ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Τουρκαλβανοὺς καὶ τοὺς παρακολουθοῦντας τὴν τελετὴν τῆς ἐνθρονίσεως ὑπόπτους φίλους των.

Ἀπὸ τῆς ἑπομένης ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς Ἐπαρχίας του καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς διετοῦς ποιμαντορίας του ἤρχισεν ἄγριον πόλεμον ἐναντίον τῶν ξενικῶν θρησκευτικῶν προπαγανδῶν, τῆς προτεσταντικῆς καὶ τῆς οὐνιστικῆς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὀργιάσει κυριολεκτικῶς κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀναρχίας καὶ ἀνωμαλίας ἐν Ἀλβανίᾳ. Ἐκμεταλλευομένη ἡ Ἰταλία τὴν ἐπιδειχθεῖσαν μέχρι τοῦδε σκανδαλώδη προσοταλίαν ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς εὐνοίας της καὶ χρηματοδοτοῦσα ἀφειδῶς διὰ ἀτόκων δανείων τὴν ἀθλίαν λόγῳ τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ οἰκονομίαν της, εἶχεν ἐπιτύχει τὴν σύναψιν Κογκορδάτου μετὰ τοῦ Βατικανοῦ, δι' οὗ ἐπειράπη ἄνευ τινὸς περιορισμοῦ ἡ ἐλευθέρα δρᾶσις ἐν Ἀλβανίᾳ τῆς Καθολικῆς καὶ τῆς Οὐνιτικῆς προπαγάνδας. Σιγὴ καλο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γραιῶν καὶ ἑλληνορύθμων ἱερέων, μὲ κέντρον τὴν Κορυτσᾶν, περιέτρεχον ὁλόκληρον τὴν Ἐπαρχίαν, προσηλυτίζοντα τοὺς ὀρθοδόξους πολίτας της. Πλεῖστοι Κορυτσαῖοι ἀποστρεφόμενοι προκλητικῶς τὴν ἀλβανιστὶ γενομένην ἐν τοῖς Ναοῖς τῆς πόλεως ἀλβανικὴν λειτουργίαν, ἐκκλησιάζοντο ἐπιδεικτικῶς εἰς τὸν ἐν Κορυτσᾷ νεοϊδρυθέντα Οὐνιτικὸν Ναόν, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ ν' ἀκούσωσι τὰς ἱερὰς Ἀκολουθίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀειμνήστου Ἱεράρχου καὶ ἡ ρωμαλέα καὶ ἀπροκάλυπτος πολεμική του ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν δολίαν αὐτὴν ὑπαίθρισιν τῆς οὐνιτικῆς προπαγάνδας καὶ ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἀνεσύλωσε καὶ ἐπύργωσε τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα τῶν εὐσεβῶν Κορυτσαίων. Ἡ Οὐνιτικὴ Ἐκκλησία τῆς Κορυτσᾶς ἀπέμεινε μὲ μόνα τὰ ἀνδρικὰ καὶ θηλυκὰ ξενικὰ στελέχη της, ἀποικιὴ ἀκόμη, ἀλλ' ἔρημος πλέον ἀπὸ τοὺς προσκαίρους προσηλύτας της. Ἐπόμενον ἦτο, ἡ σθεναρὰ αὐτὴ στάσις τοῦ μαχητικοῦ Ἱεράρχου νὰ προκαλέσῃ τὸ μῖσος τῶν διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν προβατοσχήμων ὀργάνων της καὶ τὴν συστηματικὴν διαβολὴν αὐτοῦ παρὰ τῇ Ἀλβανικῇ Κυβερνήσει, ὡς ἐργαζομένου πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος. Ὑπῆρξεν ἀξιομνημόνευτος καὶ ἀνθρωπρεπὴς ὁ λόγος τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε ἐπ' εὐκαιρίᾳ τὰς παραμονὰς τῆς καταλύσεως τῆς ἀλβανικῆς ἀνεξαρτησίας, διὰ τῆς καταλήψεως αὐτῆς καιρὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1939 ὑπὸ τοῦ Ἰταλικοῦ Στρατοῦ, τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Τὴν ἑβδόμην Ἀπριλίου ὁ ἀείμνηστος Ἱεράρχης εὑρέθη αἰχμάλωτος τῶν θανασίμων ἐχθρῶν του Ἰταλῶν. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀπολέσει τὸ θάρρος καὶ τὴν μαχητικότητά του καθ' ὅλον τὸ βίμηνον τῆς Ἰταλικῆς κατοχῆς. Αἱ ὕπουλοι περιποιήσεις τῶν στρατιωτικῶν Ἀρχῶν τῆς κατοχῆς δὲν κατώρθωσαν νὰ μειώσουν τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ τὸ πατριωτικὸν αὐτοῦ μένος. Ἀδούλωτος καὶ ἀκατάβλητος, διὰ τῶν ἐπισκοπικῶν αὐτοῦ ἐγκυκλίων καὶ τῶν περιοδειῶν του καὶ εἰς τὰ μικρότερα χωρία τῆς Ἐπαρχίας του, συνέτα ἀπτόητος καὶ προκλητικὸς ἐμμονὴν εἰς τὰ πάτρια καὶ προσήλωσιν στερρὰν πρὸς τὰ θέσμια τῆς ἀκαταλύτου Ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἡ ἄγρυπνος παρακολούθησις ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Ἀστυνομίας τῶν ποιμαντορικῶν κινήσεών του καὶ ἡ συστηματικὴ παρεμπόδισις τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀρχιερατικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, εἶχον ἐπιφέρει ἐν τέλει ἀπροσμείρητον τὸν μοιραῖον ψυχικὸν κλονισμόν του. Ζητῶν κάποιαν διέξοδον ἐκ τῆς ἐπωδύνου αὐτῆς ψυχικῆς κατασταάσεώς του, ἐπέτυχε κανονικὴν ἄδειαν διμήνου ταξειδίου ἀναψυχῆς καὶ λουτροθεραπείας ἐν Ἑλλάδι, ἡ ὁποία ἐδόθη εὐκόλως, ἀλλ' ὑπούλως εἰς αὐτόν. Ὅταν ληξάσης τῆς ἀδείας αὐτοῦ ἤθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν μεγάλην καὶ ἱερὰν αὐτοῦ ἀποστολήν, ἡ Ἰταλικὴ Ἀντιβασιλεία διὰ τοῦ Ἀλβανικοῦ Ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης, ἀπηγόρευσε αὐστηρῶς τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν Ἀλβανίαν μὲ τὸ κατηγορηματικὸν πρόσχημα, ὅτι δὲν εἶχε δῆθεν Ἀλβανικὴν ὑπηκοότητα, ἀλλ' Ἑλληνικήν, ὡς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἁγιορείτης. Ἔκτοτε, ἀφοῦ ἐξελέγη τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου καὶ ἀφοῦ ὑπέστη τὴν τραγικὴν περιπέτειαν τῆς ὁμηρίας του κατὰ τὰ Δεκεμβριανά, διασωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος, παρέμενεν ἐν Ἀθήναις ἡσυχάζων καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ ἱστορικὰς μελέτας ἐντείνας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του τὴν συγγραφικήν του παραγωγικότητα καὶ παρέχων ἀμέριστον τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν διὰ τὴν δικαίαν λύσιν τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος.

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ δραματικὴ περιπέτεια τῆς ζωῆς τοῦ τετιμημένου αὐτοῦ σοφοῦ καὶ μαχητικοῦ Ἱεράρχου, τὸν ὁποῖον ἐπαξίως καὶ μὲ ἐξαιρετικὰς τιμὰς καταξιοῖ καὶ γεραίρει ἥ τε Αὐτοκέφαλος ἀδελφὴ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Προκαθημένου της καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία, διὰ τὰς ὑπερόχους ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας παρέσχε καὶ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ εἰς τὴν Πατρίδα.

Ἐπίλεκτον τέκνον τῆς Ἐπαρχίας Κορυτσᾶς, Πρεμετῆς καὶ τῆς θρυλικῆς Μοσχοπόλεως, σεμνύνει διὰ τῶν ἀρετῶν, τῆς σοφίας καὶ τῆς δράσεώς του, τὴν σεμνὴν χορείαν ἄλλων προηγηθέντων τέκνων τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας, ἀναλωθέντων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἰδεολογίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Πατρίδος. Τοῦ τραγοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν, Ἰωάσαφ, τοῦ σοφοῦ Ἐπισκόπου Γκόρης καὶ Σπαθίας Μιχαήλ, τῶν Μοσχοπολιτῶν, τοῦ Ἐθνομάρτυρος Μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου, τοῦ Λαρδαίου, τοῦ ἀπαγχονισθέντος ἐν Λαρίσῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τοῦ ἀπὸ Φιλαδελφείας Μητροπολίτου Μηθύμνης Στεφάνου, τοῦ ἐμοῦ συγγενοῦς καὶ προστάτου, τοῦ πεπνυμένου Μητροπολίτου Τρικάλων καὶ Σταγῶν Πολυκάρπου, τοῦ Πρεμετηνοῦ καὶ τοῦ τραγοῦ ἱστοριοδίφου καὶ ἀπὸ Βελεγράδων Μητροπολίτου Ξάνθης Ἰωακεὶμ Μαρτινιανοῦ τοῦ Μοσχοπολίτου καὶ τοῦ ἐκ Πρεμετῆς καταγομένου Ἐπισκόπου Μιλητουπόλεως Ἱεροθέου, τοῦ πολυπαθοῦς τούτου Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου, ὅστις ὑποστὰς πολλοὺς ἐξευτελισμοὺς ἐν Ἀλβανίᾳ χάριν τοῦ γοήτρου τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, κατέληξε πλήρης ἡκρίας αὐτοεξόριστος εἰς Ἅγιον Ὄρος διὰ νὰ ζήσῃ ἐκεῖ τιμώμενος ὡς Ἅγιος ὑπὸ τῶν Ἁγιορειτῶν καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἐγκαταλελειμένος ἔν τινι κλινικῇ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Κορυτσᾶς Εὐλόγιος Κουρίλλας εἰς οὐδὲν ὑστέρησεν πάντων τῶν σεβασμίων ἐκείνων συνεπαρχιωτῶν Ἀρχιερέων, οἱ ὁποῖοι ἐλάμπρυναν διὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεώς των τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἐπαρχίας Κορυτσᾶς. Κεκοσμημένος διὰ τῶν αὐτῶν ἀρετῶν πίστεως, εὐσεβείας, ἑλληνολατρείας, αὐτοθυσίας καὶ ζήλου ἐνθέου καὶ ἐπιστημονικοῦ, διθυραμβικὸς ὑμνητὴς τῆς εὐκλείας τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἀπαράμιλλος μαχητής της διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀριστοτεχνικοῦ καλάμου του, ἐσφράγισε τὴν ζωήν του μὲ πολλὴν ἀξίαν, δόξαν καὶ τιμήν. Ὡς κολοσσὸς τεραστίας καὶ πολυειδοῦς εὐρυμαθείας, ὡς ἠφαιστειώδης ὑπεραστιστὴς τῶν ἀτομικῶν του ἐπιστημονικῶν πεποιθήσεων, κατήντα πλειστάκις εἰς αἰσιηρὰς κρίσεις θανατηφόρους διὰ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑπερβολὰς θιγούσας προσφιλεῖς φίλους καὶ θαυμασιάς του. Ἡ ψυχή του ὅμως μέχρι τέλους παρέμεινε παιδικὴ καὶ ἄκακος καὶ ἀνυποψίαστος, ἀσκοῦσα γοητείαν πάντοτε ἐπὶ παντὸς καὶ' ἰδίαν συναναστρεφομένου καὶ ἀκούοντος αὐτόν. Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Κορυτσᾶς Εὐλόγιος ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ἄξιον τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας. Ἂς εἶναι αἰωνία καὶ ἀΐδιος ἡ μνήμη αὐτοῦ.

Ἀλλὰ κατὰ τὰς πενθίμους αὐτὰς στιγμὰς τῆς ἐκφορᾶς του εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ κατοικίαν, Μακαριώτατε, αἰσθάνομαι ἐπιτακτικὴν τὴν ὑποχρέωσιν, νὰ ἀπευθύνω πρὸς ὑμᾶς τὸν Προκαθήμενον τῆς Αὐτοκεφάλου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν περὶ ὑμᾶς Ἱερὰν Σύνοδον, ἐκ μέρους σύμπαντος τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Κόσμου, θερμοτάτας τὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, διὰ τὰς ἐξιδιασμένας τιμάς, τὰς ὁποίας ἠθελήσατε νὰ ἀποδώσητε εἰς τὸν μεταστάντα ἀείμνηστον Ἱεράρχην μας. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καὶ τὸν ἀξιότιμον Δήμαρχον τῶν Ἀθηναίων, καὶ τοὺς ἀξιοτίμους Καθηγητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τοὺς φίλους καὶ θαυμασιάς του, ἐκφράζω τὰς αὐτὰς εὐχαριστίας, διότι εὐηρεστήθησαν νὰ προσθώσουν τὴν προσήκουσαν αἴγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν διὰ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὰς πενθίμους αὐτὰς ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ μεταστάντος πρὸς Κύριον σεπτοῦ Ἱεράρχου.

Ὡς μόνον ἀπομένον κανονικὸν μέλος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀλβανικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Μακαριώτατε, ἐξαιτοῦμαι τὴν ἠθικὴν συμπαράστασίν σας εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον διεξάγομεν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς διασαλευθείσης ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἐν τῇ Βορείῳ Ἠπείρῳ καὶ τῇ Ἐρυθρᾷ Ἀλβανίᾳ. Ἕνας συμπαγὴς ἀγὼν καὶ εὐσεβὴς Ὀρθόδοξος κόσμος, φέρον τὰ στίγματα παλαιῶν καὶ νέων μαρτυρίων, σφαδάζει ὑπὸ ἀφαντάστου σκληρὸν καὶ ἀπαίσιον ζυγόν. Εἶναι ἀνεκδιήγητος ἡ τρομακτικὴ πίεσις, ἡ ἀσκουμένη ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεώς του, ἡ κακοδαιμονία του καὶ ὁ ἀπεχθὴς στραγγαλισμὸς τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐλευθεριῶν του. Οὐδαμόθεν ἄλλοθεν προσδοκᾷ ὁ εὐσεβὴς οὗτος κόσμος βοήθειαν καὶ συναρωγὴν εἰ μὴ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν αὐτὴν γωνίαν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ὅπου Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ὑπερήφανοι καὶ κατόπιν πολλῶν ἀγώνων καὶ θυσιῶν, κρατοῦν ἀμείωτον τὴν προσήλωσίν των εἰς τὰ Ἑλληνοχριστιανικὰ καὶ τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη. Ἡμεῖς οἱ Ἠπειρῶται, οἱ μετὰ συντριβῆς καρδίας κινδυνεύοντες τὸ σεπτὸν φέρετρον τοῦ σεβασμίου καὶ συμπατριώτου μας μεγάλου Ἱεράρχου, ἄλλην μίαν φορὰν θὰ ἐπαναλάβωμεν, πλήρεις πίστεως καὶ ἐλπίδων, τὸ προφητικὸν βιβλικὸν ἐπι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φώνημα: «Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα...». Θὰ συνεχίσωμεν τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἡμῶν μέχρις οὗ τὸ ἀνύστακτον ὀνειροπόλημά μας, τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖ τὴν περαιτέρω ζωὴν καὶ ὕπαρξίν μας, καταστῇ μία ἁπλῆ πραγματικότης. Αἰωνία καὶ πάλιν ἂς εἶναι ἡ μνήμη τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν καὶ συμπατριώτου Μητροπολίτου Κορυτσᾶς Εὐλογίου Κουρίλλα.

Ὁ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων

4.- Ἔγγραφο πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τοῦ Εὐλογίου Κουρίλα, ὁ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων ἀπευθύνθηκε μὲ ἔγγραφο πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ζητοῦσε, γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀλβανία καὶ τώρα ζοῦσαν στὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐκλογὴ καὶ χειροτονία Ἐπισκόπων καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ σχηματισμὸ κανονικῶν ψήφων ὥστε νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁ σκοπός του. Δυστυχῶς τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, ποὺ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Παντελεήμονος, δὲν φέρει χρονολογία. Φαίνεται ὅμως ὅτι γράφτηκε ὁρισμένα ἔτη μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κορυτσᾶς Εὐλογίου καὶ πιθανῶς λίγο διάστημα πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ συντάκτη του[17].

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ
ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

Ἀθῆναι, τῇ

Πρὸς τὴν
Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Ὁ ὑποφαινόμενος Μητροπολίτης Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων ἔχω τὴν τιμὴν νὰ φέρω εἰς γνῶσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὰ ἑξῆς:

Ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ αὐτοκέφαλον παρεχωρήθη τῷ 1937 ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὰς ἑξῆς προϋποθέσεις:

1) ὅτι τὸ «θεοφρούρητον Ἀλβανικὸν Κράτος (ἀξιοχρέως) περὶ τῆς ἐν παντὶ ἀκωλύτου καὶ ἐλευθέρας προκοπῆς τῶν ἰδίων αὐτοῦ πολιτῶν προνοούμενον τῇ (ἐν) αὐτῷ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ πλήρη αὐτοτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν ἐβεβαιώσατο», καὶ

2) ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἀλβανικὴ Ἐκκλησία θὰ «διέπῃ καὶ διοικῇ ἐφεξῆς τὰ ἑαυτῆς ἀνεξαρτήτως καὶ αὐτοκεφάλως»[18].

Ἐπειδὴ αἱ δύο αὗται προϋποθέσεις ἔπαυσαν ὑφισταμέναι, ἅτε τοῦ Ἀλ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βαντικοῦ Κράτους καταστάντος ἀθέου καὶ ἀπηνῶς τοὺς ὀρθοδόξους διώκοντος,

'Επειδὴ πολλοὶ τῶν ἐν 'Αλβανίᾳ ὀρθοδόξων κατέφυγον εἰς 'Ελλάδα, ἔχουσιν δὲ ἀνάγκην προνοίας πνευματικῆς,

'Επειδὴ οἱ τὴν τούτων μέριμναν ἀναδεξαμένοι, ὁ μὲν 'Επίσκοπος Κορυτσᾶς Εὐλόγιος, ἤδη πρὸ ἐτῶν ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον, ἡμεῖς δ' αὐτὸς ὑπὸ χρονιζούσης καὶ σοβαρᾶς κατατρύχομαι ἀσθενείας, κωλυούσης με τοῦ προνοεῖν ὑπὲρ τῶν ἐν 'Ελλάδι διαβιούντων τέκνων τῆς ἐν 'Αλβανίᾳ 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας,

'Επειδὴ ἀπὸ τοῦ 1949 ἀνετράπη ἡ κανονικὴ τάξις ἐν τῇ 'Ορθοδόξῳ 'Αλβανικῇ 'Εκκλησίᾳ καὶ αἱ λοιπαὶ 'Ορθόδοξοι 'Εκκλησίαι διέκοψαν τὴν μετ' αὐτῆς κανονικὴν ἐπικοινωνίαν, μὴ ἀναγνωριζομένων ὡς κανονικῶν 'Αρχιερέων μήτε τοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου Μητροπολίτου Δυρραχίου καὶ Τιράνων καὶ 'Αρχιεπισκόπου πάσης 'Αλβανίας ἐπιβάντος, μήτε τῶν ὡς ἐπισκόπων εἰς τὰς λοιπὰς τέσσαρας ἐπισκοπὰς ἐγκαταστάντων, καὶ κατὰ συνέπειαν μήτε τῆς ὑπ' αὐτῶν συγκροτουμένης 'Ιερᾶς Συνόδου ὡς κανονικῆς ἀναγνωριζομένης, καὶ

'Επειδὴ ὁ ΛΖ' Κανὼν τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ΡΠ, II, 388) ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ἐμπεριστάτους 'Αρχιερεῖς, τῶν ὁποίων αἱ πόλεις «ὑποχείριοι τοῖς ἀνόμοις κατέστησαν», «καὶ χειροτονίας κληρικῶν διαφόρων κανονικῶς ποιεῖν, καὶ τῇ τῆς προεδρίας αὐθεντίᾳ κατὰ τὸν ἴδιον ὅρον κεχρῆσθαι, καὶ βεβαίαν, καὶ νενομισμένην εἶναι πᾶσαν ὑφ' αὐτῶν προϊοῦσαν διοίκησιν»,

'Επειδὴ ὁ πολὺς Βαλσαμών, ἑρμηνεύων τὸν ὡς ἄνω ΛΖ' Κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ρητῶς ὁρίζει, ὅτι «μητροπολῖται, μὴ ἔχοντες ἐκκλησίας, ὡς κρατουμένας ὑπὸ βαρβάρων, καλῶς ἐπισκόπους χειροτονοῦσι, καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐνεργοῦσι» (ΡΠ, II, 390),

'Επειδὴ ὁ ΙΗ' Κανὼν τῆς ἐν 'Αντιοχείᾳ Συνόδου (ΡΠ, III, 159) δίδει τὴν δυνατότητα εἰς τὴν Σύνοδον τῆς χώρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ διαμένουσιν οἱ ἐμπερίστατοι Μητροπολῖται, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐνεργήσωσιν ὅ,τι ἂν αὕτη ἤθελε κρίνει εὔλογον,

Διὰ ταῦτα

'Ημεῖς, ὡς ὁ μόνος κανονικὸς καὶ ἐν ἐλευθέρῳ καὶ θεοσεβεῖ κράτει διαβιῶν 'Επίσκοπος τῆς ἐν 'Αλβανίᾳ 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας, τοῖς ὡς ἄνω ἱεροῖς τῆς 'Εκκλησίας Κανόσιν ἑπόμενος, προάγομαι αἰτήσασθαι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἄδειαν τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος, ἵνα πρὸς προστασίαν τῶν ἐξ 'Αλβανίας ἐν 'Ελλάδι διαβιούντων 'Ορθοδόξων εἰς ἐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κλογὴν καὶ χειροτονίαν καὶ ἑτέρων Ἐπισκόπων προβῶ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπικουρίαν αὐτῆς πρὸς σχηματισμὸν κανονικῶν ψήφων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκλογῇ καὶ χειροτονίᾳ[19].

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Γ(εωργίου) Δ. Μ(εταλληνοῦ), Παντελεήμων, Μητροπολίτης Ἀργυροκάστρου, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 9, στ. 1144—1145.

2) Γεωργίου Χαρ. Παπαδοπούλου, Ἡ ἐθνικὴ μειονότης εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ σχολικὸν αὐτῆς ζήτημα. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον 1921—1979, Ἰωάννινα 1981, σ. 196.

3) Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, Β' Κώδηξ τῶν Διπλωμάτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Σχολαρχοῦντος τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Γρηγοριάδου καθηγητοῦ τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας. Ἀπὸ τοῦ 1896 μέχρι τοῦ...., σ. 163 ἀριθμ. 165.

4) Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, Θέσεις Θεολογικαὶ 1912—13, σ. 343—372· Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης 1844—1923, τόμος Α', Ἀθῆναι 1970, σ. 176—177.

5) Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων, Ἰωάννινα 1978, σ. 365—378.

6) Ἀνωνύμου, Ἡ ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, Ὀρθοδοξία, τόμ. 12(1937), σ. 109.

7) Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονος, Ἀργυρόκαστρον. Μετὰ τὸ 1914, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 3 στ. 72· Πρβλ. Ἐκκλησία, τόμ. 15(1937), σ. 191.

8) Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονος, Ἀργυρόκαστρον, ὅ.π., σ. 73.

9) Ὁ Παντελεήμων ἦταν Ἐπίσκοπος καὶ ὄχι Μητροπολίτης ἀφοῦ στὶς 30 Μαρτίου 1937 μὲ «Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Τόμον» ἱδρύθηκε ἡ Ἐπισκοπὴ Ἀργυροκάστρου ἀπὸ ἕνα τμῆμα τῆς Μητροπόλεως Δρυϊνουπόλεως, τὸ ὁποῖο εἶχε περιέλθει στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἀλβανίας ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τῆς χώρας αὐτῆς σὲ ἀνεξάρτητο κράτος καὶ ἀπὸ τότε εἶναι καὶ παραμένει Ἐπισκοπή. Γιὰ τὸ Συνοδικὸ Τόμο ἰδὲς Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικὸς Κατάλογος τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κ/πόλεως, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 2(1937), σ. 102—103· Φωτίου Γ. Οἰκονόμου, Ἡ Ἐκκλησία ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ ἀπὸ τῆς πρώτης διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Ἀθῆναι 1969, σ. 68—70· Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἐκκλησία καὶ Θεολογία, τόμ. 1(1980), σ. 336—337. Τὸ ἴδιο, φυσικά, ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο Κορυτσᾶς Εὐλόγιο Κουρίλα, ὁ ὁποῖος ὄχι σωστὰ τιτλοφορεῖται Μητροπολίτης.

10) Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Τὸ Αὐτοκέφαλον, ὅ.π., σ. 100, 108, 302.

11) Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Τὸ Αὐτοκέφαλον, ὅ.π., σ. 329· Ἀρχιμ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γαβριὴλ Διονυσιάτου. Λειτουργικὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. ἐν Βόλῳ 1953. σ. 22—28. Ὁ Ἰαρόθεος πέθανε τὴν 1 Φεβρουαρίου 1956 στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τάφηκε τὴν ἑπομένη ἡμέρα στὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἐκκλησιαστρίας. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τόμ. 39(1956), σ. 67—68· Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. Δίκτυχα Ὀρθοδοξίας. Ἀθῆναι 1956. σ. 389.

12) Γιὰ τὸν Φὰν Νόλι βλ. Piro Tako, Fan Noli në fushen politike dhe publicistike. (Vërshtruar nëpërmjet publicistikës, oratorisë dhe epistolareve). Monografi, Tiranë 1975· Metropolitan Fan S. Noli, compiler, Fiftieht Anniversary book of the Albanian Orthodox Church in America 1908—1958. Boston 1960, σ. 35—145.

13) Γιὰ τὸν Ἀντωνιάδη βλ. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς Εὐάγγελον Β. Ἀντωνιάδην, τόμ. 13(1959), σ. ε'—θ' (Γαβριὴλ Ι. Κονιδάρη), ια'—κη' (Βασιλείου Ν. Ἰωαννίδου)· Εὐαγγ. Μέξη. Ἀντωνιάδης Εὐάγγελος, θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 2, στ. 967—969.

14) Metropolitan Fan S. Noli, compiler, Fiftieth Anniversary booc, ὅ.π., σ. 228.

15) Ἐκκλησία, τόμ. 35(1958), σ. 480.

16) Ἐκκλησία, τόμ. 38(1961), σ. 306.

17) Ὁ Παντελεήμων πέθανε στὶς 24 Μαΐου 1969. Φωτίου Γ. Οἰκονόμου. Ἡ Ἐκκλησία ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ, ὅ.π., σ. 70. Λογοτεχνικὴ ἀπαγράφηση τῆς προσωπικότητος τοῦ Παντελεήμονος βλ. Σέργη Γ. Κόλλια, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Παντελεήμων. Ὁ ἀγωνιστὴς τῆς Β. Ἠπείρου. Ἀθῆναι 1970.

18) Αὐτὰ ἀναφέρονται στὸν «Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Τόμον περὶ αὐτοκεφαλίας τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» τῆς 12 Ἀπριλίου 1937, Ἀνωνύμου, Ἡ ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅ.π., σ. 111, 112· Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου Μητροπολίτου Κίτρους, Ἡ Αὐτοκέφαλος Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καὶ οἱ ἔκτακτοι θεσμοὶ διοικήσεως αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 36· Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Ἐπίσημα ἔγγραφα, ὅ.π., σ. 338.

19) Πρβλ. καὶ τὴν ἔκθεση τοῦ βίου τοῦ Παντελεήμονος, τὴν ὁποία ἐπιδόθηκε στὶς 8 Ἰουλίου 1964 στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἀθηναγόρα: «διὰ νὰ γνωρίσῃ (ὁ Ἀθηναγόρας) τὴν ἐν Ἀλβανίᾳ κατάστασιν τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ἀλβανίας καὶ διὰ νὰ προστατεύσῃ ταύτην καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγέτας της, διότι ἦσαν αὐτὴ (ἡ Παναγιότης) μόνον καὶ μόνον». Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας κατὰ τὰ ἔτη 1937—1967. (Πρώτη προσέγγιση). Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τόμ. 2(1980), σ. 155.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Δρόμος στὸ φρούριο

('Αρχεῖο 'Απ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΗ ΜΑΚΗ

Ο ΚΩΤΣΙΟ ΝΤΕΡΑΣ

(Διήγημα)

Δὲν ἦταν βέβαια αὐτὸ τὸ ἀληθινό του ὄνομα. Στὸ σχολειό, στὰ χαρτιὰ τῆς κοινότητας τὸν ἔγραφαν: Ἀργύρης Κωνσταντῖνος τοῦ Νικολάου καὶ τῆς Παρασκευῆς. Μὰ νὰ σοῦ κολλοῦν καὶ μιὰ οὐρὰ στ' ὄνομά σου, ἔπρεπε νὰ εἶσαι δυνατὸς καὶ ἄξιος γιὰ νὰ σὲ ἀφήσουν οἱ ἀνακατωσοῦρες ἀπείραχτο. Ἂν εἶχες κανένα κουσούρι, ἕνα διαφορετικὸ φέρσιμο ἀπὸ τὸ κοινὸ μέτρο τσοὺπ σοῦ ἄλλαζαν τὸν ἀντίχριστο.

Τὸν Κώστα Ἀργύρη τὸν ματαβάφτισαν Κῶτσιο Ντέρα γιὰ δυὸ λόγους. Τὸν εἶπαν Κῶτσιο γιατὶ ἡ λέξη αὐτὴ στὸ χωριό μας, τὸ βουνήσιο μας χωριό, σήμαινε τὸν λίγο χαζούλη, τὸν ἀγαθούλη, αὐτὸν ποὺ τὸν πιάνουν οἱ ἀετονύχηδες κορόϊδο. «Τὸν ἔπιασε Κῶτσιο» σοῦ ἔλεγαν. Κῶτσιο ἔλεγαν στὰ καμπίσια χωριὰ τοὺς Κώστηδες. Κι ἐμεῖς τοὺς λογαριάζαμε πολὺ παρακατιανοὺς ἀνθρώπους τοὺς καμπίσιους. Καὶ στὴ βύναμη καὶ τὴν ἐξυπνάδα.

Μὲ τὸ παρόνομα Ντέρας θέλησαν νὰ τοῦ ἱστορήσουν μιὰ συνήθειά του νεανική. Ὅπου ἔβλεπε σκυλὶ μονάχο ἢ σκυλιὰ μαζεμένα, τὰ προκαλοῦσε γιὰ καυγά:

— Ντέρα ο α α ὼρέ. Κὼτ Γκὲ σούλη. Βίρ. Κανούτα. Ντερά ὼρέ.

Καὶ τὰ σκυλιὰ ἀναστατώνονταν καὶ ἄρχιζε ὁ σαματάς: Γαβ, γούβ, γαβ γάβ.

Κι ὁ Κῶτσιο Ντέρας ὅλο καὶ νὰ τὰ ἐρεθίζει πετώντας τους πέτρες γιὰ χτυπώντας τὴ φορτωτήρα του στὰ στουρναροχώματα πλαγιαστά, γιὰ νὰ γίνει μεγάλος θόρυβος.

— Αὐτὰ μοῦ τὰ κάνεις ἐδῶ στὰ ζαγαροσκυλιὰ τοῦ χωριοῦ, τοῦ λέει μιὰ μέρα ὁ Τρυπογιάννης, μιὰ γιὰ ἀνέβα στὴ στάνη τοῦ Γιαννούλα στὴν Κρυόβρυση καὶ σοῦ λέω, γώ Ντέρα α α καὶ ξεντέρα. Θὰ σὲ μαβήσουν σὰν τσιροπούλι.

Καὶ τὰ παιδιά, οἱ δυὸ συμμαθητές τῆς Ἕκτης ἔβαλαν στοίχημα: Ὁ ἕνας ἕνα μαχαιράκι λευκαδίτικο ποὺ τὸ εἶχε ὀρεῖ στὸ πανηγύρι τῆς Σπηλιανῆς καὶ ὁ Κῶτσιο Ντέρας μιὰ ὄμορφη γκλίτσα ποὺ τοῦ τὴν εἶχε χαρίσει ὁ ξάδελφός του, ὁ Σπῦρος ὁ Ἀργύρης ὅταν ἔφυγε γιὰ καζάντιο στὴν Ἀμερίκα.

Καὶ τὴν Κυριακὴ ἀνέβηκαν στὴ στάνη τοῦ Γιαννούλα. Ὁ Γιάννης ὅμως ἔπιασε στὸ ὄραχο τοῦ Κανούτα κι ἄφησε τὸν Κώτσιο νὰ προχωρήσει. Ἡσυχία ἔβασίλευε. Ἦταν Ἀλωνάρης καὶ τὰ πρόβατα σταλιάζουν σὰν πάει ὁ ἥλιος δυὸ τρεῖς βουκέντρες. Οἱ τσοπάνηδες τὰ εἶχαν ἁρμέξει μὲ τὸ βάρεμα τοῦ ἥλιου καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ροβόλησαν γιὰ τὸ χωριό. Κυριακὴ μέρα ἦταν. Θὰ ἀνέβαιναν κοντόβραδα καταφορτωμένοι μὲ ἕνα ταγάρι ἀλάτι καὶ δυὸ γάστρες ζωμί. Καὶ ὅ,τι ἄλλο. Τοὺς ζατρέβες μιᾶς ὁλομάδας.

Τὰ σκυλιά, κάτι θεόρατα, τριχωτὰ μαντρόσκυλα, εἶχαν ἀπαγγιάσει κι αὐτὰ στὸν ἴσκιο ἀπὸ τὸ στρουγκόβραχο. Εἶχαν ξεκουραστῆ τὴ νύχτα κοντὰ στὸ κοπάδι τους.

Καὶ ξαφνικὰ στὴ μεσημεριάτικη σιωπὴ τοῦ ὄρεινοῦ ἀντήχησε τὸ βροντολάλημα τοῦ παιδιοῦ.

— Ντέρα α α ὠρέ, Κώττη Λάφ...

Πέντε σκυλιὰ καὶ δυὸ κουτάβια ξεχύθηκαν κατὰ τὸν Κώστα. Ἐγώ, δικηγόρων ὁ Τρυπογιάννης, γύρισα πρὸς τὴ θαλασσιά, σκεπάζοντας τὰ μάτια μου μὲ τὶς φοῦχτες, γιὰ νὰ μὴν δῶ τί θὰ γινόταν παρακάτω. Καὶ ἄκουγα μονάχα τὸν σκυλοπόλεμο. Ἀντιλαλοῦσαν οἱ ράχες τῶν ὀρέων. Ξύπνησαν καὶ στὶς ἄλλες μακρυνὲς στάνες τὰ σκυλιὰ καὶ ὅλοτου κι αὐτὰ νὰ ὁρμίζονται τὸν ἀέρα καὶ νὰ ἀλυχτᾶνε κοπαδιαστά.

Καὶ σὲ μιὰ στιγμή, ποὺ μπόρεσα νὰ λαρώσω τὸ φόβο μου καὶ ἄνοιξα τὰ μάτια μου, βλέπω τὸν φίλο μου νὰ προσκαλεῖ τὰ σκυλιὰ καὶ νὰ παίζει κυνηγητὸ μαζί τους. Ὁρμοῦσαν αὐτά, τὰ ἄφηνε νὰ ζυγώσουν κι ὕστερα ξάμωνε αὐτὸς καὶ πισωχωροῦσαν ἐκεῖνα. Εἶχαν μείνει κοντά του μονάχα τὰ δυὸ κουταβάκια ποὺ τὰ ἀναποδογύριζε στὰ πόδια του καὶ ἔπαιζε μαζί τους.

— Ἐγώ, συνεχίζει νὰ μολογᾶει ὁ Τρυπογιάννης, τά 'χασα. Ἤμουν τόσο μακρυά, δέκα τριχιὲς τόπο· καὶ κουρνιαμένος στὸ κοντρολίθι ἔτρεμε ἡ ψυχή μου στὸ ἄκουσμα τοῦ σκυλοσπαθιοῦ. Ἄμ ἐκεῖνος; Εἶχα ἀνεβεῖ στὴν πυραμίδα, ὀρθὸς γιὰ νὰ μὲ δεῖ καὶ τοῦ κουνοῦσα τὸ μαχαίρι θέλοντας νὰ τοῦ πῶ:

— Ἐντάξει. Σὲ παραδέχομαι, νίκησες. Μὴν τὰ παιδεύεις ἄλλο τὰ καημένα τὰ σκυλιά.

Ἀπὸ τὰ πολλὰ μὲ εἶδε, σήκωσε τὴν γκλίτσα του σὲ χαιρετισμὸ καὶ λόξιασε πρὸς ἐμένα. Τὰ σκυλιὰ τὸν ἀκολούθησαν γιὰ λίγο κι ὕστερα γύρισαν πίσω μὲ κατεβασμένες τὶς οὐρὲς καὶ κρεμασμένες τὶς γλῶσσες.

Μονάχα ὁ Κοράκης τὸν συνόδεψε ὡς τὸ Σπαθολίθι, τὰ τσέλιγκας ποὺ ξεβγάζει τὸν ἀδερφοποιτό του. Χωρὶς ἀλυχτίσματα καὶ ριξιές. Τοῦ κούνησε καὶ τὴν οὐρὰ φιλικά.

Αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμα μᾶς ἱστόρησε ὁ Τρυπογιάννης γιὰ τὸ ἀνέβασμά τους στὸ Ἀετοδούνι. Μᾶς εἶπε ἀκόμα πὼς δὲν δέχτηκε νὰ πάρει τὸ στοίχημα. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό. Μοῦ χάρισε καὶ τὴν γκλίτσα του.

Κι ἀπὸ τὰ σκυλοπαιγνίδια του ὁ Ρεσούλης, ποὺ ἄμα τὸν βλέπεις σοφίτσωμα νόμιζες πὼς σηκώθηκε ἀπὸ τὸ κοιμητήρι, τοῦ τό κόλλησε τὸ παρατσούκλι. Τὸν εἶπε Ντέρα.

Ἐμένα ὅμως μὲ θαλάντεψε ἡ ἀγροδιά του καὶ ἡ τρομάρα τῶν σκυλιῶν ὅταν πήγαινε μαζί τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— Λὲς νά 'χει λυκότριχα στὸ γκόλφι του; ρώτησα τὸν παπού μου, παληὸ καπετάνιο στὸ κομιτάτο τοῦ Πουτέτση.

— Ὄχι, ὄχι· μοῦ 'πε ἐκεῖνος. Τὸ σκυλὶ καὶ ὁ λύκος ὅταν δὲν τά φοβᾶσαι ἐσύ, σὲ φοβοῦνται ἐκεῖνα. Δεῖξε τους πὼς δὲν τὰ λογαριάζεις καὶ κεῖνα θὰ κολώσουν. Ὁ λύκος ἀλλάζει δρόμο σὰν τοῦ σταθεῖς ντέρος καὶ ὀρθός. Πλάσματα τοῦ Θεοῦ εἶναι κι αὐτὰ καὶ φοβοῦνται... καὶ πονᾶν... καὶ χαίρονται.

Συμμαθητής μου ἦταν ὁ Κώστα Ντέρας. Μαζὶ τελειώσαμε τὸ Δημοτικό. Κι ἦταν στὰ γράμματα πρῶτος. Στὴν ἀριθμητικὴ καὶ στὶς ἐκθέσεις. Ἔφκιανε κάτι ἱστορίες ποὺ σοῦ σάλευε τὸ νοῦ. Ποῦ τά 'βρισκε; Ποῦθε τὰ κατέβαζε ἡ κούτρα του; Καὶ κανένα ὀρθογραφικὸ λάθος! Ὁ δάσκαλός μας ὅμως, ὁ Φουρλέκας, δὲν τὰ χώνευε αὐτά. Κάθε φορὰ ποὺ διάβαζε τὴν ἔκθεσή του, ἄκουγες στὸ τέλος τὸ δάσκαλο:

— Μπανταλὰ καὶ ξωπαρμένα. Φαντασίες, φαντασίες. Κι ἡ φαντασία σὲ ὁδηγεῖ σὲ ἁμαρτωλὴ ὁδό.

Μὰ ἐμᾶς τῶν παιδιῶν μᾶς ἄρεσε πολύ. Καὶ μιὰ ποὺ θέλαμε νὰ τ' ἀκούσουμε ὁ δάσκαλός μας τὸν ἄφηνε. Γλύτωνε καὶ μιὰ ὥρα μάθημα γιατὶ πολὺ μᾶς βαριόταν. Τὰ κορίτσια ξετρελλαινόταν νὰ τὸν ἀκοῦν.

Εἴχαμε ἕξι κοπέλλες στὴν τάξη μας. Περισσότερο ἀπ' ὅλες παθιαζόταν μαζί του ἡ Κουτσοπανάγιω. Εἶχε πέσει ἡ καημένη μικρὴ ἀπὸ τὸ πέτρινο χαγιάτι κι ἔμεινε σακάτικη. Αὐτὴ σὰν τὸν ἄκουγε, νά κορόμηλα τὰ δάκρυα. Καὶ δὲν τὸν ἄκουε μόνο στὴν τάξη ἀλλὰ καὶ στὸ διάλειμμα. Πιάναν οἱ δυό τους τὴν κουτσουπιὰ στὸ γύρισμα τοῦ σχολειοῦ καὶ τὰ λέγανε. Φαίνεται πὼς ὁ Ντέρας ἔγραφε κι ἄλλες ἱστορίες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔκθεση καὶ ἡ Πανάγιω ἦταν τὸ ἀναγνωστικό του κοινό.

Σὰν τελειώσαμε τὸ δημοτικό, τὰ πιὸ ἐχούμενα παιδιά, πέντε παιδιὰ τοῦ χωριοῦ μας, καὶ δυὸ μαθήτριες, κατεβήκαμε στὸν καζά, στὴν πρωτεύουσα δηλαδὴ τῆς ἐπαρχίας μας, γιὰ νὰ πᾶμε στὸ Σχολαρχεῖο. Στὸ χωριό μας εἴχαμε μονάχα δημοτικό.

Γεμᾶτες δυὸ ὧρες δρόμο μακρυὰ ἦταν ἡ χώρα ἂν λόξευες ἀπὸ τὴ γιδόστρατα τοῦ Τρίκα, γιατὶ ἂν πήγαινες ἀπὸ τὸ μουλαρόδρομο ἤθελες τρεῖς ὧρες καὶ οἱ ἀγάλνικοι τέσσερες.

Στὴν ἀρχὴ πηγαίναμε χαράμερα τὸ πρωΐ καὶ γυρίζαμε τὸ βράδυ. Σὰν ἄρχισαν ὅμως τὰ γαζέπια τοῦ Ἅη Δημήτρη, βρῆκαν οἱ πατεράδες μας ἕνα σπίτι καὶ κάθε δεύτερη μέρα ἐρχόταν καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς μανάδες μας γιὰ νὰ μᾶς κουμαντάρει. Τὸ Σάββατο ὅμως θὰ γυρνούσαμε στὸ χωριὸ καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρωΐ, πρὶν καλὰ νὰ λαλήσουν τὰ ὀρνίθια, δρόμο γιὰ τὴν Περαχώρα. Νὰ μὴν μᾶς προλάβει ὁ κώδωνας. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα κοντινὰ χωριά.

Στοὺς πέντε μας ποὺ πηγαίναμε στὸ σχολαρχεῖο ἦταν καὶ ὁ Κώστας Ἀργύρης καὶ στὰ δυὸ κορίτσια καὶ ἡ Κουτσοπανάγιω. Ὁ πατέρας τοῦ Κώστα,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ Κώστα Ντέρα, ὅπως τὸν λέγαμε στὸ χωριό, δὲν ἦταν πιανούμενος στὸ ἴχε. Λίγα φτηνοχώραφα, μιὰ κι αὐτὰ ξηρικά. Εἶχε κάτι κήπους ὅμως στὴ Νεραϊδόβρυση, ποὺ βγάζαν φορτώματα τὰ μποστανικά, ντομάτες, φασόλια, πατάτες, κολοκύθες ἴσα μ' ἕνα φόρτωμα καὶ χίλια δυὸ ἄλλα. Ἔτρωγαν ὅλο τὸ καλοκαίρι, βάζαν καὶ γιὰ τὸ χειμώνα. Πουλοῦσαν ἢ ἄλλαζαν μὲ ἄλλα εἰδίσματα. Καὶ τὰ κηπάρια τὰ δούλευαν οἱ τρεῖς κοπέλλες, ποὺ στὰ χρόνια ἐκεῖνα στὰ δουνήσια μας χωριὰ τὶς λογάριαζαν μεγάλο παθητικὸ γιὰ τὸ σπίτι καὶ πολὺ ἄτυχη τὴ φαμελιὰ ποὺ τὶς εἶχε.

— Ἔχει κοπέλλες γιὰ παντρειὰ ὁ ἔρμος. Καρακάξες. Θηλειὰ στὸ λαιμό.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἀργύρης παιδευόταν μὲ τὸ ἀγώγι. Εἶχε δυὸ φορτάρικα μουλάρια, μιὰ ψωροφοράδα κι ἕναν γάϊδαρο καὶ κουβάλαγε πράγματα ἀπὸ τὴ χώρα στὰ γύρω χωριά. Γιὰ νὰ μὴν πάει ἀδειανὸς στὰ Γιάννινα φόρτωνε καὶ ξύλα ποὺ τὰ πουλοῦσε τότες μιὰ δεκάρα τὴν ὀκά. Τί παρὰς νὰ βγεῖ ἀπὸ μιὰ τέτοια δουλειά!

Ὅμως ἔστειλε τὸν Κώστα στὸ Σχολαρχεῖο. Ἤθελε νὰ μάθει ὁ γιός του γράμματα. Νὰ ἀλλάξει τουλάχιστο αὐτουνοῦ ἡ μοίρα. Νὰ δεῖ ἄσπρη μέρα.

Τὴν Κουτσοπανάγιω τὴν ἔστειλαν οἱ γονεῖς της ἀπὸ λύπηση. Λογάριαζαν, κουτσὴ ὅπως ἦταν, πὼς δὲν θὰ βρισκόταν εὔκολα γαμπρός, ἐνῶ ἂν μάθαινε γράμματα κάτι μποροῦσε νὰ γίνει.

Κι ὅλα τὸν πρῶτο χρόνο πῆγαν καλὰ στὸ Σχολαρχεῖο μας. Ἐμεῖς οἱ Ἐλατοχωρίτες πηγαίναμε μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα χωριά. Καὶ τὸ μαντᾶτο σκόρπισε στὴν ἐπαρχία. Καὶ μπῆκε μεταξύ τους ἡ ζήλεια καὶ τὸ ξεσυνέριο. Καὶ οἱ πατεράδες μας σὰν ἀντάμωναν τὴν Κυριακὴ στὸ καφενοστραγαροπλιό, τὸ μοναδικὸ μαγαζὶ τοῦ χωριοῦ, κέρναγαν δίπλα τσίπουρα κι εὔχονταν γκορδωτοί:

— Νὰ ζήσουν τὰ σχολειαρόπαιδα.

Μὰ ἐκεῖνος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ εὐχηθοῦν δὲν εἴμαστε ἐμεῖς, ἀλλὰ ὁ Κώστας Ἀργύρης —δὲν τὸν λέγαμε τώρα Κῶστο Ντέρα γιατὶ νιώθαμε νὰ 'ναι πολὺ ψηλότερα ἀπὸ μᾶς— καὶ ἡ Πανάγιω, ἡ Κουτσοπανάγιω. Ξεφτέρια στὰ μαθήματα. Δὲν χρειάζονταν νὰ διαβάσουν αὐτοὶ στὸ σπίτι τὰ ἀπογέματα. Ὅ,τι ἄκουγαν στὸ σχολειὸ τὸ 'βαζαν στὸ νοῦ τους μὲ τὴν πρώτη. Κι ἔτσι τὰ δειλινὰ καὶ λίγο τὰ βράδυα ἦταν δικοί μας. Βοηθοῦσαν ἐμᾶς τοὺς τζιόρτζες. Δὲν θὰ πηγαίναμε γιὰ ὕπνο ἂν δὲν σιγούρευαν πὼς τὰ ξέρουμε καλά. Ὁ Κώστας εἶχε ἀναλάβει τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὴν ἱστορία. Ἡ Πανάγιω μαθηματικὰ καὶ γεωγραφία. Στὰ θρησκευτικὰ ἔβαζε τὸ χέρι του ὁ Θεοφίλης, ποὺ τὸν λέγαμε Πάτερ Θεόφιλο. Αὐτὸς κατέβαζε σαράντα σταυροὺς τὸ λεφτό. Τὸ μολύβι σου νὰ ξύσεις ἔπρεπε πρῶτα νὰ κάνεις τὸ σταυρό σου.

Κι εἴμαστε περήφανοι γιατὶ ὁ Κώστας Ἀργύρης ἦταν χωριανός μας. Καὶ τὴν περηφάνια μας αὐτὴ τὴν ἀποκτήσαμε τὴν πρώτη χιόλας δόμιάδα τοῦ Σχολαρχείου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἑλληνιστής μας ἦταν ὁ κ. Οἰκονομίδης. Φώτιος Οἰκονομίδης. Ἕνα πρωΐ, Παρασκευὴ ἦταν, στὸ μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν φέρνει κόλλες διαγωνισμοῦ καὶ ἀφοῦ μᾶς τὶς μοίρασε μᾶς λέει:

— Παιδιά, σήμερα θέλω νὰ μοῦ γράψετε μιὰ ἔκθεση. Γιὰ μένα ἡ ἔκθεση εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη ἀπόδειξη ὅτι ὁ μαθητὴς εἶναι προκομένος. Μπορεῖ καὶ σκέφτεται σωστά...

Καὶ μᾶς ἀράδιασε ἕνα σωρὸ γιὰ τὶς ἐκθέσεις. Τὸ θέμα ἦταν ἕνα, μὲ τρεῖς κλάδους, ὅπως μᾶς εἶπε. Ἔλεγε: Ποῦ θέλετε νὰ ζήσετε; Στὸ μικρὸ χωριό, στὴ μεγάλη πολιτεία ἢ σ' ἕνα νησί;

Καὶ πρόσθεσε:

— Μὴν μοῦ πεῖτε πὼς δὲν ἔχετε δεῖ μεγάλη πολιτεία καὶ νησί. Νὰ δουλέψει καὶ ἡ φαντασία σας.

Παραξενευτήκαμε βέβαια μὲ τὸ τελευταῖο. Θυμηθήκαμε πὼς ὁ δάσκαλός μας κατσάδιαζε τὸν καημένο τὸν Κώστα, ὅταν διάβαζε τὴν ἔκθεσή του λέγοντάς μας:

— Φαντασίες, φαντασίες, κολοκύθια.

Γράψαμε τὶς ἐκθέσεις καὶ τὶς δώσαμε περιμένοντας τὸ ἀποτέλεσμα. Πέρασε τὸ Σαββατοκύριακο καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρωΐ ἦταν τὸ κριτήριο.

— Ποιός εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Ἀργύρης; μᾶς ρωτάει.

— Ἐγώ, κύριε καθηγητά, ψέλλισε ὁ Κώστας σηκώνοντας τὸ χέρι του δειλά.

— Συγχαρητήρια. Ἔγραψες ἕνα ἀριστούργημα. Μπράβο παιδί μου. Λυπᾶμαι πού δὲν μπορῶ νὰ σοῦ βάλω πιὸ πάνω ἀπὸ ἄριστα.

Ἡ ἔκθεση τοῦ Κώστα διαβάστηκε κι ὅλοι μείναμε μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό.

Τὸ ἄλλο πρωΐ ὁ κ. Οἰκονομίδης κρατοῦσε μιὰ μόνο κόλλα διαγωνισμοῦ.

— Ἔλα Ἀργύρη. Κάθησε ἐδῶ. Θέλω νὰ μοῦ γράψεις σήμερα μιὰν ἄλλη ἔκθεση γιὰ νὰ τὴ διαβάσω στὴν Τρίτη. Εἶναι πολὺ καθυστερημένοι. Τὸ θέμα: Ποιό εἶναι τὸ ὡραιότερο ἐπάγγελμα.

Σὲ μισὴ ὥρα ὁ Κώστας εἶχε νετάρει. Ὁ κ. Οἰκονομίδης, ἐκεῖ ποὺ τὴ διάβαζε, δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσει τὴ συγκίνησή του. Ἕνα δάκρυ τὸν πρόδωσε.

Ἔγραφε, μᾶς εἶπε, ὅτι αὐτὸς ἤθελε νὰ γίνει μαγοποιός. Ἀκοῦς; Μαγοποιός! Θὰ κρατοῦσε στὸ χέρι του μιὰ δάφνινη βεργούλα. Μόλις θὰ ἄγγιζε τὸν φτωχούλη θὰ σωριάζονταν μπροστά του τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ τὰ καλά. Θὰ πήγαινε νὰ βρεῖ αὐτὸν τὸ βασιλιὰ ποὺ θέλει νὰ κάνει πολέμους. Μόλις θὰ τὸν πλησίαζε θὰ γινόταν ἅγιος καὶ θὰ διέταζε: Πετάξτε τὰ ὅπλα στὴ θάλασσα. Οἱ στρατιῶτες θὰ γίνουν ὅλοι ἀγρότες. Νὰ γεμίσει ὁ τόπος τριαντάφυλλα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθά.

Καὶ τελείωνε ἡ ἔκθεσή του, πὼς σὰν θ' ἄλλαζε τὸν κόσμο, τὸ ραβδάκι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του θὰ τὸ χάριζε σὲ μιὰ κοπέλλα καὶ κείνη θὰ γινόταν χορεύτρια κι ἀρχόντισσα τῆς καλωσύνης.

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔγραφε...

Μὲ τοῦτα καὶ μὲ κεῖνα καὶ τ' ἄλλα κύλησε ἡ χρονιά. Στὸν Κώστα καὶ στὴν Παναγιὼ —δὲν τὴν ξαναείπαμε Κουτσοπανάγιω— ἔδωσαν γιὰ βραβεῖο ἕνα χιλιάρικο ἀπὸ τὸ Πετρίδειο Κληροδότημα.

Τὸ φθινόπωρο ξαναγυρίσαμε πάλι. Δεύτερη τάξη τώρα. Κονέψαμε στὸ ἴδιο σπίτι. Μᾶς ἔλειπε ὅμως ἡ Παναγιὼ. Δυὸ σημιαθήτριες, χολιασμένες γιατὶ πῆρε βραβεῖο, τὴν εἶπαν Κουτσοπανάγιω. Κι αὐτὴ τὸν ἔδεσε κόμπο τὸ λόγο τους καὶ τὸ φθινόπωρο σταμάτησε.

Συνεχίσαμε μὲ τὸν ἴδιο ρυθμό. Ὁ Κώστας ἀνάλαβε τώρα καὶ τὰ μαθηματικά, μιὰ ποὺ διέκοψε ἡ Παναγιὼ. Καὶ τὰ θρησκευτικὰ γιατὶ ὁ Θεοφίλης, μ' ὅλους τοὺς σταυρούς του, ἔμεινε στὴν ἴδια κι ἄλλαξε δωμάτιο.

Ὡς τὰ Χριστούγεννα καλὰ πήγαμε. Μόνο ποὺ ὁ Κώστας ἄρχισε νὰ ξεχνιέται, νὰ μαραζώνει, νὰ γίνεται ἀγέλαστος. Οὔτε ποὺ μπορέσαμε ποτὲ νὰ καταλάβουμε τί τὸν πίκραινε. Ἐμεῖς τοῦ φερνόμαστε παραπάνω ἀπὸ ἀδέλφια.

Σὰν πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα, κάναμε σὰν ἀφηνιασμένα μουλάρια. Δεκαπέντε μέρες ρεμπελιό. Μεγάλο πράγμα. Θὰ τὸ γλεντούσαμε. Θὰ εἶχαν στρώσει καὶ τὰ γουρούνια. Καὶ τηγανίτες μπόλικες καὶ ψωμὶ καθάριο.

Κι ὅλα ἔγιναν ὅπως τὰ λογαριάσαμε. Μονάχα τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων ποὺ γυρίσαμε στὴν πρωτεύουσα ὁ Κώστας δὲν μᾶς συντρόφεψε. Μιὰ ὥρα καθήσαμε στὸν Ἅη Λιὰ καὶ τὸν περιμέναμε μιὰ ποὺ νὰ φανεί! Δὲν μπορούσαμε νὰ καταλάβουμε πῶς καὶ γιατὶ ἔγινε αὐτό. Οὔτε ὅταν γυρίσαμε στο χωριὸ μάθαμε τίποτε. Πήγαμε ὅλοι μαζὶ καὶ τὸν ὁρήκαμε, τὴν Κυριακή. Δώσαμε ἀπὸ δῶ, δώσαμε ἀπὸ κεῖ μὰ δὲν μπορέσαμε νὰ τοῦ βγάλουμε λόγο.

— Δὲν μπορεῖ ὁ πατέρας μου νὰ μὲ στείλει, μᾶς εἶπε καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἔμεινε στὸ χωριὸ ὁ Κώστας κι ἔγινε γιὰ τοὺς χωριανοὺς πάλι ὁ Κῶτσιο Ντέρας. Ἔπαιζε μὲ τὰ σκυλιά. Κυνηγοῦσε τοὺς λαγοὺς καὶ τὶς ἀλεποῦδες μὲ τὰ δόκανα καὶ μόλις τὶς ἔπιανε, τοὺς ἔδενε τὴν πληγὴ ἀπὸ τὴν δαγκάνα καὶ τὶς ἀμολοῦσε νὰ φύγουν. Ἀνέβαινε στὰ καταρράχια τῆς Φραντζάτας νὰ συναπαντήσει λύκους, Φλεβάρη μήνα. Τότε ποὺ μποροῦν νὰ φᾶνε πέτρες κι ὄχι μονάχα ἄνθρωπο. Ἔπιανε ζωντανὰ περδικόπουλα καὶ τὰ χάριζε στὴν Παναγιώ.

Καὶ ἀπὸ δουλειά; Ἀπὸ δουλειὰ ὅ,τι ὁρισκόταν μπροστά του. Μιὰ νὰ κόβει ξύλα, νὰ τὰ κουβαλάει ὁ πατέρας του. Μιὰ νὰ ξεχερσώνει τὰ χερσοτόπια τῆς Φραντζάτας. Πήγαινε καὶ μιὰ ὁδομάδα μεροκάματα στὸ δρόμο τῆς Μεγαλόχαρης μὰ σταμάτησε.

Καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ χωριοῦ σκληροί, σὰν τὰ χώματά τους, μιὰ ποὺ δὲν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοὺς εἶχε ἀγγίξει μὲ τὸ ραβδὶ τοῦ μαγοποιοῦ νὰ γίνουν ἀγγέλοι, ἄρχισαν νὰ τοῦ κρεμᾶνε κι ἄλλα κουσούρια. Τὸν ἔλεγαν ἀχαΐρευτο, ἀνεπρόκοπο, ἰσκιωμένο, χασομέρη, χαμένο κορμί. Ἡ Καράλω μάλιστα τὸν εἶπε ξωπαρμένο καὶ βλαμμένο.

Ὡς καὶ οἱ δικοί του, οἱ ἀδερφές του, ποὺ τὸν λογάριαζαν σὰν τὸ ἀρχοντόπουλο ποὺ θὰ τοὺς κουβαλήσει τὰ πανωπροίκια ἀπὸ τὴ Βενετιὰ γιὰ νὰ παντρευτοῦν, δὲν τὸν εἶχαν σὲ αἴστημα. Οὔτε ποὺ γνοιάζονταν τὸ ροῦχο καὶ τὴν πόρεψή του. Μονάχη ἡ μικρότερη ἀδερφή, ἡ Λαμπρούσιω, τὸν εἶχε ἴσκιο καὶ γκαρδιακό της. Ποτὲ δὲν τοῦ κακομίλησε. Κι ὄχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ σὰν κατέβαινε στὴ μεγάλη πολιτεία νὰ πουλήσει τὰ καλτσερὰ καὶ τὶς μπατανίες ποὺ ὕφαινε, θὰ τοῦ ἀγόραζε καὶ τσιγάρα καὶ πουκάμισο καὶ σατινένιο σκουφί. Καὶ δυὸ φορὲς τοῦ πῆρε καὶ μυτερὰ παπούτσια. Καὶ σὰν τύχαινε ν' ἀκούσει τὶς ἄλλες ἀδερφὲς νὰ κακολογιάζουν τὸν ἀδερφὸ ριχνόταν ἐπάνω τους σὰ λύκαινα νὰ τὶς ξεσκίσει.

— Σκύλες, τὶς ἔλεγε. Τουρκάλες.

Πέντε χρόνια κράτησε αὐτὴ ἡ ρέμπελη ζωὴ τοῦ Κώστα στὸ χωριό. Καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1930, μπορεῖ καὶ 1929, εἶχε ἔρθει στὸ χωριὸ ὕστερα ἀπὸ ξενητειὰ 30 χρόνων —εἶχε ἀφήσει τὴν Ἤπειρο τούρκικη καὶ ὅρκικε τὸ ἑλληνικὸ— ὁ Νικόλας ὁ Ἀργύρης, πρωταξάδερφος τοῦ πατέρα του.

Ἔμεινε στὸ χωριὸ ὅλο τὸ καλοκαίρι, ἔκανε τὰ λάσα του, ἔσιαξε τὴ βρύση τοῦ χωριοῦ, ἀγόρασε δυὸ μανουάλια γιὰ τὴν ἐκκλησιά, ἔκανε τὸ μνημόσυνο τῶν γονέων του καὶ σὰν κατέβηκαν οἱ πρῶτες ἀντάρες στὸν Κύρκο τὰ μάζεψε νὰ γυρίσει πίσω στὸ Ἀμέρικα.

Τότε ποὺ ζύγωνε νὰ φύγει ἦταν ποὺ τὸν ζύγωσε κι ὁ Κῶτσιο Ντέρας. Τὸ εἶχε πάρει ἀπόφαση ὁριστικὴ ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ τοῦ εἶπε ἡ μεγάλη ἀδερφὴ στὸ πανηγύρι τοῦ Σταυροῦ.

— Ἔγινες χαραμοφάης. Ὁ κόσμος λέει πὼς εἶσαι ἀγαπητικὸς τῆς Κουτσοπανάγιως. Μᾶς ἔβγαλαν πομπές. Ποιός θὰ μᾶς παντρευτεῖ μὲ τέτοιον ἀδερφό;

— Καλά, ἀδερφή μου, θὰ φύγω νὰ ξεπομπευτεῖτε, τῆς εἶπε ὁ Κώστας. Ὑπομονή, λίγες μέρες.

Κι ἔφυγε ὁ Κώστας στὸ Ἀμέρικα, τὴ χώρα τῶν ὀνείρων κάθε ξενητειμένου, τὶς ἴδιες μέρες ποὺ οἱ βουνίσιες ἀηδόνες ἄνοιγαν φτερὰ γι' ἄλλους τόπους.

Καὶ περνοῦσαν τὰ χρόνια. Κι ὁ Ἀχέροντας κυλοῦσε τὰ νερά του κάποτε θυμωμένα κι ἄγρια, κάποτε ἁπαλὰ καὶ τραγουδιστά. Καὶ διάβαιναν οἱ χωριανοὶ ἀπὸ τὶς πύλες τῆς Ἀχερουσίας, καινούριες φύτρες ἀνασταίνονταν, ἄλλα ἔβλεπες σήμερα, ἄλλα ἄκουγες αὔριο καὶ μόνο ὁ ψηλόβραχος τοῦ Ἑλατοχωριοῦ ἔμενε ἐκεῖ, ἀγέλαστος κι ἀπόρθητος βιγλάτορας.

Πέθανε ὁ πατέρας τοῦ Ντέρα, παντρεύτηκαν οἱ ἀδελφές, μεγαλώσανε οἱ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συμμαθητές του, γίνανε προκομένοι, άλλος ἐδῶ, ἄλλος ἐκεῖ κι ὅλα πήγαιναν νὰ γίνουν μιὰ ὡραία παιδικὴ ἀνάμνηση.

Ξεχασμένος στὸ Ἀμέρικα ὁ Κῶστιο Ντέρας. Ὁ Ρεσούλης πού τὸν παροχώμιασε ἔτσι εἶχε πάει στὸν ἄλλο κόσμο. Καὶ μόνο δυὸ ψυχὲς τὸν ἀναθυμοῦνταν στὰ σκοτεινὰ χειμωνιάτικα ὁράδια. Ἡ Κυπαρισσάγιω πού 'χε μείνει ἀνύπαντρη, κι ἡ Λαμπρούσιω, ἡ μικρότερη ἀδερφή. Ἡ δεύτερη λιγότερο γιατί δὲν εἶχε καὶ πολλὴ ὥρα νὰ ξοδέψει γιὰ νὰ θυμηθεῖ τὸν μακρυνὸ ἀδερφό· εἶχε πέντε παιδιὰ νὰ θρέψει καὶ μισοσκαταμένη στὴν ὑγειά της.

Καὶ ξάφνου, σ' αὐτὴ τὴν πολύχρονη σιωπή, ἕνα νέο ἦρθε νὰ συνταράξει τὴ δαλτωμένη ζωή.

— Ἔρχεται ὁ Κῶστο Ντέρας! Ἡ ἀδερφή του ἡ Λαμπρούσιω πῆρε χαμπέρι καὶ θὰ κατεβεῖ στὰ Γιάννινα νὰ τὸν χαιρετήσει, εἶπαν στὸ χωριό.

Καὶ πῆγε ἡ ἀδερφή του στὰ Γιάννινα, ἄφησε τὴν Παναγιὼ γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ περίμενε τὸν ἀδερφό. Κι οὔτε πού πικράθηκε σὰν τὸν εἶδε χωρὶς καδένες καὶ χρυσὲς πέννες στὸ τσεπάκι, μ' ἕνα τριμμένο ροῦχο κι ἕνα παλιωμένο σακκίδιο ἀντὶς γιὰ δαλίτσα. Μὰ κεῖνο πού τὴ φιλοδάγκωσε ἦταν ὁ γυρισμὸς στὸ Ἐλατοχώρι. Τί θὰ λέγαν οἱ Ἐλατοχωρίτες δλέποντάς τον ἔτσι κακομοίρη καὶ φτωχούλη; Τριάντα χρόνια ξενητειὰ καὶ γυρίζει σὰν τοὺς πρόσφυγες τῆς Πάργας; Στὰ ξένα ἦταν γιὰ στὴ φυλακή;

Μὰ κάτι ἔχει κι ὁ Θεὸς καὶ γιὰ τοὺς φτωχούς. Ἦταν στὰ Γιάννινα ὁ θεῖος, ὁ Γιῶργος Φούντας. Ψυχοπονιάρης καὶ καλὸς ἄνθρωπος καὶ ἐχόμενος. Μὰ καὶ δυὸ ἡ Λαμπρούσιω, ἀφήνοντας τὸν ἀδερφὸ στὸ ΚΤΕΛ, πάει στὸ ἐμπορικό του.

— Τὸ καὶ τὸ θεῖε. Δῶσε μου δυὸ χιλιάδες δραχμὲς νὰ ὀγῶ πέρα καὶ θὰ πουλήσω τὸ χωράφι ἀπὸ τὸ Στομιὰλίνο νὰ σοῦ τὰ δώσω.

— Πάρε πέντε καὶ δὲν θέλω νὰ μοῦ τὰ δώσεις ποτέ.

Γεράκινα ἔγινε ἡ Λαμπρούσια. Πέταξε ἀπὸ τὴ χαρά της. Δέκα φορὲς τὸν φίλησε τὸ θεῖο της. Καὶ ξανακάθησε κάτω κι ἔκανε μιὰ λίστα τί πράμματα ἔπρεπε νὰ ψωνίσουν. Τί πράμματα ἔπρεπε νὰ φέρει μαζί του ἕνας πού ἔρχεται ἀπὸ τὸ Ἀμέρικα. Καὶ ὁ θεῖος ἀνέλαβε νὰ τὰ ψωνίσει ὅλα.

— Σύρε Λαμπρούσιω, φέρε τὸν Κώστα ἐδῶ. Ἄνθρωπος δικός μας εἶναι. Μπορεῖ νὰ μὴν τοῦ πῆγαν καλὰ οἱ δουλειές του.

Καὶ σὲ λίγη ὥρα οἱ δυό τους μιλοῦσαν γιὰ ἐμπόριο. Ἐμπόριο χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἔκανε στὸ Ἀμέρικα ὁ Κῶστιο Ντέρας.

Καὶ γυρίζει τόσο φτωχός; Τί γίνεται ἐδῶ; ἀναρωτήθηκε ὁ τετραπέρατος ἔμπορος τῶν Γιαννίνων.

Καὶ γύρισαν στὸ χωριὸ τὰ δυὸ ἀδέρφια. Τά 'δαλε σ' ἕνα δικό του αὐτοκίνητο ὁ θεῖος κι ἔφτασαν στὸν Ἅη Θανάση, στὸ προάστιο, ὅπως τὸ ἔλεγαν. Ἐκεῖ ἀποχαιρετοῦσαν τοὺς ξενητεμένους κι ἐκεῖ τοὺς καλοδέχονταν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κι ἡ Λαμπρούσιω μὲ τὸν ξενητεμένο βρῆκαν ἐκεῖ τὰ παιδιά, τὰ πέντε παιδιὰ τῆς Λαμπρούσιως καὶ μαζὶ τὴν Κουτσοπανάγιω.

Τί εἶπαν μὲ τὴ σιωπηλὴ γλώσσα τῶν ματιῶν ἡ Κουτσοπανάγιω κι ὁ Κῶτσιο Ντέρας ἔπειτα ἀπὸ τριάντα χρόνια, γράψτε το σεῖς σὰν ἔκθεση γιὰ νὰ θυμηθεῖτε τὰ παλιά σας.

Ὁ Ἅγι Θανάσης ἦταν μισὴ ὥρα μακρυὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ μὲ μουλαρόδρομο. Ἐκεῖ σταματοῦσε ὁ δρόμος ποὺ εἶχαν ἀνοίξει οἱ μπουλντόζες. Τοὺς πῆρε τὸ δειλινὸ ὅσο νὰ πᾶνε νὰ βροῦνε δυὸ ζῶα νὰ μποῦνε στὸ χωριό. Ἡ Πανάγιω μὲ τὰ παιδιὰ εἶχε φύγει μπροστά. Οἱ ἄλλες ἀδελφὲς δὲν φάνηκαν στ' ἀγνάντιο. Ζοῦσαν καὶ εἶχαν οἰκογένεια. Μὰ κάκιωσαν γιατὶ ὁ ἀδερφὸς ποὺ γύριζε εἰδοποίησε μόνο τὴ Λαμπρούσιω.

Καὶ σὰν κοντοζύγωσε στὸ σπίτι του, στὸ σπίτι τοῦ πατέρα του, ὁ Κώστας Ἀργύρης —εἶχε μείνει προικιὸ τῆς Λαμπρούσιως— δὲν μπόρεσε νὰ κρατηθεῖ, μ' ὅλη τὴν ψυχραιμία ποὺ προσπαθοῦσε νὰ δείξει. Ἔσκυψε καὶ φίλησε ἐκεῖ τὸ πρῶτο κεφαλόσκαλο καὶ χρειάστηκε νὰ τὸν τραβήξει ἡ Λαμπρούσιω γιὰ νὰ σηκωθεῖ. Κι ὅταν μπῆκε μέσα πῆγε νὰ λυώσει στὸ κλάμα.

Κι ὅλη ἡ βραδυὰ πέρασε μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῆς ζωῆς ποὺ πέρασε. Ὁ Κώστας ἤθελε νὰ μάθει καὶ τὴν τελευταία λεπτομέρεια. Μὲ τὴν Πανάγιω —πολὺ κοντινὸ τὸ σπίτι τους— θυμήθηκε καὶ τὸν μαγοποιό, τὴν ἔκθεση τοῦ Σχολαρχείου. Ἔμαθε καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους συμμαθητές. Εἶχαν προκόψει. Ὁ ἕνας γιατρὸς κάτω στὴ χώρα, ὁ ἄλλος συμβολαιογράφος, δυὸ δασκάλοι, καὶ ὁ Θεοφίλης ἡγούμενος στὴ Μονὴ τῆς Θεομήτορος.

Μόνο γιὰ τὴ ζωή του στὰ ξένα τριάντα χρόνια δὲν εἶπε τίποτε, ὅσο κι ἂν τό 'φεραν πλάγια οἱ δυὸ γυναῖκες. Καὶ τότε καὶ τοὺς τρεῖς μῆνες ποὺ ἔμεινε στὸ χωριό.

— Ἀφῆστε τὰ ξένα, ἔλεγε. Ν' ἀνάψουν, νὰ καοῦν, καὶ γύριζε ἀλλοῦ τὴν κουβέντα.

Ἕνα μῆνα ἔμεινε ἄφευγος στὸ χωριό. Καὶ τριγύριζε ὅλον τὸν καιρὸ σ' ὅλους τοὺς τόπους τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς του ζωῆς. Μόνο στὰ μαγαζιὰ δὲν πάτησε —εἶχαν γίνει τρία τώρα καὶ εἶχαν καὶ τζοὺ - μπὸξ— ἂν καὶ τὸν τσιγκλοῦσε ἡ Λαμπρούσιω καὶ τοῦ εἶχε βάλει καὶ στὸ γελέκο καὶ πέντε κατοστάρικα γιὰ νὰ κεράσει.

Ὕστερα ἀπὸ τὸ μῆνα κατέβηκε καὶ στὴ χώρα ποδαρόδρομο ἀπὸ τὸ μονοπάτι τοῦ Τρίκα. Στριφογύρισε τοὺς δρόμους καὶ τοὺς μαχαλάδες. Τὰ εἶδε ὅλα καὶ δυὸ καὶ τρεῖς φορές. Εἶχε κι ἕνα μπλοκάκι καὶ ὅλο καὶ κάτι σημείωνε. Τὸ εἶχε γεμίσει ὅλο σημειώσεις στὸ χωριό.

Ἐγὼ τότε ζοῦσα στὴν κωμόπολη. Εἶχα γίνει γιατρός. Μιὰ μέρα γύριζα ἀπὸ μιὰ ἐπίσκεψή μου. Βρέθηκα στὴ συνοικία τῆς Φτέργης. Εἶδα ἕναν ἀνθρωπάκο νὰ κάθεται στὴ βρύση τοῦ Ἀχμέτ, ὅπως τὴν ἔλεγαν. Ἔπινε νερὸ μὲ τὶς

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φρύχτες του και δρόσιζε τὸ μέτωπό του. Πιὸ πέρα ἦταν ἕνα κέντρο, ταβέρνα ἐπαρχιακή.

Κακοντυμένος.

(Καὶ μιὰ παρένθεση. Δὲ δέχτηκε ν' ἀλλάξει τὸ τριμμένο του κοστούμι μὲ τὸ καινούριο ποὺ τοῦ πῆρε ἡ Λαμπρούσιω). Τὸν κοίταζα ἐρευνητικά. Κάποιον μοῦ θύμιζε ἡ μορφή του. Μὲ κοίταξε καὶ κεῖνος.

— Κρύο νερό, τοῦ λέω, γιατρικό!

— Εὐλογημένο, μοῦ ἀπαντάει, μὰ μισὴ ὥρα δρόμο ἀπὸ τὴν πόλη.

— Θέλει χρῆμα καὶ χρῆμα γιὰ νὰ πάει σὲ ὅλα τὰ σπίτια.

— Καὶ δὲν μποροῦν 4.000 ψυχὲς νὰ τὸ πάνε;

— Δὲν μποροῦνε, τοῦ λέω. Ὕστερα εἶναι καὶ λιγοστό.

— Καθόλου λιγοστό, μοῦ λέει. Μπόλικο ποτάμι δγαίνει στὴ Σαρακίνα. Τοῦτο τὸ νερὸ ἀπὸ κεῖ ἔρχεται.

— Καὶ ποῦ τὸ ξέρεις ἐσὺ αὐτό, τὸν ρωτάω. Ξένος, ντόπιος εἶσαι; Πρώτη φορὰ σὲ ὁλέπω.

— Μπορεῖ νὰ μ' ἔχεις δεῖ κι ἄλλη φορά, ἀλλὰ νὰ μὴ μὲ θυμᾶσαι. Ἐγὼ ὅμως σὲ θυμᾶμαι σὰν χτές. Δὲν εἶσαι ὁ Βασίλης Γαμπόκης;

— Καὶ βέβαια εἶμαι. Ἐσύ;

— Ἐγώ; Ἀφοῦ δὲν μὲ θυμᾶσαι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ξέρεις καὶ ποιός εἶμαι.

— Ὅπως θέλεις, τοῦ εἶπα καὶ κατηφόρησα. Μὰ μόλις ἔφτασα στὸ φοῦρνο τοῦ Μάργαρη μιὰ φώτιση ἦρθε στὸ νοῦ μου. Αὐτὸς εἶναι ὁ Κώστας Ἀργύρης, ὁ Ντέρας, λέω καὶ στὸ λεφτὸ δίνω μιὰ μούντζα στὸν ἑαυτό μου. Ὁ Κώστας ὁ Ντέρας. Πολὺ χαμένα τάχεις. Γιατρέ μου εἶσαι γιὰ γιατρό.

— Τί σοῦ συμβαίνει γιατρέ; μὲ ρωτάει ὁ Μάργαρης. Ἐλατοχωρίτης κι αὐτός. Ποιόν μουντζώνεις;

— Νά, μωρὲ Νικόλα. Εἶδα κάποιον στὴ δρύση τοῦ Ἀχμέταγα καὶ τὸν πέρασα γιὰ τὸν Κώστα Ἀργύρη, τὸν Ντέρα μωρέ. Ἐκεῖνος μὲ γνώρισε μὰ δὲν θέλησε νὰ μοῦ πεῖ τ' ὄνομά του. Ὕστερα σκέφτηκα πὼς ὁ ἄνθρωπος λείπει ἀπὸ δῶ καὶ τριάντα χρόνια. Ποιός ξέρει ποῦ τὸν ἔφαγε ἡ λάμια τῆς Ἀμέρικας. Οὔτε φωνὴ οὔτε ἀκρόαση.

— Αὐτὸς εἶναι γιατρέ. Μὰ δὲν τὸ 'μαθες πὼς ἦρθε;

— Τί μοῦ λές;

— Βέβαια, εἶναι στὸ χωριό. Μὰ τί τὸν θές, ὁράστον. Οὔτε σάλιο στὴ γλῶσσα του. Τρύπιο παπούτσι, τρύπιο παντελόνι, ἀνεπρόκοπος.

Γύρισα πίσω. Τὸν βρῆκα στὴ δρύση. Ὅλο τὴν περιεργαζόταν. Λὲς κι ἔβαζε τὰ σχέδια κανενὸς ἐργοστασίου.

— Γειά σου Κώστα Ντέρα, τοῦ λέω καὶ τὸν ἀγκάλιασα. Τὸν πῆρα καὶ πήγαμε πιὸ πέρα, στὸ κέντρο Μὲ χίλια δάσανα γιατὶ ἐκεῖνος προτιμοῦσε τὸ πεζούλι τῆς δρύσης. Καθήσαμε. Ζήτησε τσίπουρο. Θυμηθήκαμε τὰ παλιά μας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὅλα τὰ παλιά. Χάρηκε γιὰ τὸ ἐπάγγελμα ποὺ διάλεξα. Μὲ ρωτοῦσε συνέχεια γιὰ τὸ νοσοκομεῖο. Πῶς εἶναι; Τί χρειάζεται νὰ γίνει καλό;

— Τί χρειάζεται; Παρά, πολὺ παρά!

— Ἐννοῶ, μοῦ ἀπαντάει, μὰ ποῦ θὰ πάει ὁ παράς; Ἀκτίνες, ἐργαστήριο, γιατρούς, κτίριο...

— Ἅμα βρεθεῖ ὁ παρὰς βρίσκονται καὶ ὅλα τ' ἄλλα, τὸν διέκοψα.

Κι ἔλεγα μέσα μου: Τί διάβολο τὶς θέλεις ἐσὺ αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις; Ἐσένα σοῦ λείπει φουστανέλλα, γιὰ ζουνάρι μιλᾶς;

Τὸν ξαναεἶδα μιὰν ἄλλη φορὰ μὰ ἡ κουβέντα μας ἦταν λιγοστή. Νὰ χάνεις τὸ χρόνο σου, ἔλεγα, μὲ ἄνθρωπο ποὺ τριάντα χρόνια στὴν Ἀμέρικα, δὲν μπόρεσε ν' ἀλλάξει βρακί. Χαμένος κόπος.

Καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Κῶτσιο Ντέρα συνεχίζεται. Ἁπλή, βέβαια, ἀλλὰ καὶ λίγο περίεργη. Ὅπως τὴ δεῖ κανένας.

Τὸ μπλὸκ τοῦ Ἀμέρικα εἶχε γεμίσει ἀπὸ σημειώσεις. Τό 'κλεισε καὶ τό 'βαλε στὴ μέσα τσέπη τῆς φανέλλας του. Πάντα οἱ ξενητεμένοι Ἠπειρῶτες κεῖνα τὰ χρόνια εἶχαν ράψει στὴ φανέλλα τους, ἀγαρμπα βέβαια καὶ ἄτσαλα, μιὰ μέσα ξώραφη τσέπη. Φύλαγαν ἐκεῖ τὰ γράμματα τῆς πατρίδας καὶ τὸ καζάντιο τους. Καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀκριβό.

Καὶ σὰν χινοπώριασε κι ἄρχισαν νὰ φεύγουν οἱ χειμαδίτες, τοίμασε τὸ τρύπιο σακκούλι του ὁ Κώστας γιὰ τὰ ξένα.

— Ἀδερφή μου, ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ φύγω. Νὰ γυρίσω πίσω. Ἔχω κάτι δουλειὲς νὰ κάνω.

— Μεῖνε στὸ σπίτι σου, Κώστα. Μούντζωσέ τα τὰ ἔρμα τὰ ξένα. Ἕνα κομμάτι ψωμὶ ποὺ ἔχουμε θὰ τὸ μοιράσουμε. Μὴ φεύγεις.

Καὶ ἄλθηκε νὰ κλαίει καὶ νὰ σπαράζει.

— Μὴν κλαῖς Λαμπρούσιω. Στάθηκες τόσο καλὴ μαζί μου! Ἡ δική μου ψυχὴ θὰ ματώσει φεύγοντας. Τώρα θὰ πάω γιὰ δυὸ - τρεῖς μέρες στὰ Γιάννινα, θὰ γυρίσω νὰ σὲ χαιρετίσω κι ὕστερα θὰ φύγω.

— Μὲ τί λεφτὰ Κώστα μου; Μεῖνε δυὸ - τρεῖς μέρες, νὰ περάσει χασάπης νὰ πουλήσω τὸ δαμάλι καὶ φεύγεις.

Κι ὁ Κώστας ἔμεινε προσωρινά. Κι ἡ ἀδερφή, κάτι ἀπὸ δῶ, κάτι ἀπὸ κεῖ, μάζεψε λίγα χρήματα. Τοῦ τὰ ἔβαλε στὴ μέσα τσέπη τῆς φανέλλας του λέγοντάς του:

— Δὲν μπόρεσα νὰ μαζέψω ἄλλα Κώστα μου. Μὴ φεύγεις γιὰ τὰ ξένα. Στὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου εἶσαι.

Μὰ βλέπω ἀγαπητέ μου ἀναγνώστη ν' ἀρχίζεις τὴ βαριεστημάρα. Τὸ τράβηξα πολὺ τὸ σχοινί. Λέγε μέ τρεῖς κουβέντες τί ἔγινε παρακάτω, θὰ μοῦ πεῖς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μάλιστα. Παρακάτω έγινε αὐτὸ ποὺ γίνεται μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν μεγάλη καρδιά. Ὁ Κωνσταντίνος Ἀργύρης, ἢ Κώστας Ντέρας κατὰ τὸ παρατσούκλι τῶν χωριανῶν του, αὐτὸς ὁ ἀχαΐρευτος ποὺ τὸν πρόντηξαν οἱ δικοί του στὰ ξένα σὰν τ' ἄγριο ζουλάπι, εἶχε ἀποχτήσει στὴν Ἀμέρικα μιὰ μυθικὴ περιουσία. Ἐμπόριο ἀσημιοῦ καὶ χρυσαφιοῦ ἔκανε ὁ ἄνθρωπος. Ὅταν γύρισε στὸ χωριὸ ἐφάρμοσε τὴ λαϊκὴ θυμοσοφία τοῦ Χριστοῦ ποὺ πῆγε ζητιάνος στὸ γάμο κι οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀπόδιωξαν. Κι ὅταν ξαναπῆγε ἄρχοντας μὲ γοῦνες καὶ τὸν τίμησαν, τοὺς εἶπε παιγνιατικά: «Φάτε γοῦνες τώρα».

Λοιπόν, αὐτὸς ὁ Κώστας Ἀργύρης, σύστησε ἕνα μεγάλο ὄρμια, τὸ «Ἀργύρειον» μὲ πολλὰ ἑκατομμύρια. Μὲ τὰ χρήματά του ἔγινε στὴν πόλη μας ἕνα ὑπέροχο νοσοκομεῖο, τὸ καλύτερο ποὺ μποροῦσε νὰ γίνει. Διευθυντής του ὁ ὑποφαινόμενος. Δεύτερο μεγάλο ἔργο, ἡ ὕδρευση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴ βρύση τοῦ Ἀχμὲτ Ἀγά. Τρία ἑκατομμύρια ἡ δαπάνη. Ἔργο τρίτο ἡ «Ἀργύρειος Ἑστία». Τὴ βλέπετε ἐκεῖ στὸ μικρὸ δάσος; Τὰ παιδιὰ τῶν χωριῶν ποὺ πᾶνε στὰ Γυμνάσια καὶ τὰ Λύκεια, τρῶνε, πίνουν καὶ κοιμοῦνται σὰν ἀρχοντόπουλα.

Στὸ Ἐλατοχώρι Ὑφαντουργικὴ Σχολή. Δουλεύουν πενήντα κορίτσια τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς περιφέρειας. Ὁ ὄρμος ἀσφαλτοστρώθηκε μέσα στὸ χωριό. Τέλειο Ἰατρεῖο στὸ χωριό. Κι ἕνα μικρὸ Γηροκομεῖο στὴν Περαχώρα γιὰ τοὺς Ἐλατοχωρίτες.

Καὶ μερικὰ ἄλλα ποὺ τὰ γράφει μὲ κάθε λεπτομέρεια ἡ διαθήκη του.

Αὐτά! Καὶ οἱ δυὸ καλὲς γυναῖκες; Ἡ Λαμπρούσιω κι ἡ Πανάγιω, ἡ Κουτσοπανάγιω;

Ἡ Λαμπρούσιω εἶναι ἡ ἀρχόντισσα τοῦ χωριοῦ μας. Καὶ τὰ κουτσούβελά της ἐπιστήμονες καὶ προκομένοι.

Κι ἡ Πανάγιω; Ἡ Πανάγιω χόρεψε τὸ χορὸ τοῦ Ἡσαΐα στὸν Ἅη Θανάση κι ἄλλαξε στοιχεῖα στὴν ταυτότητα ποὺ τώρα γράφεται: Πανάγιω σύζυγος Κωνσταντίνου Ἀργύρη.

Κι αὐτὸς ποὺ μοῦ διηγόταν ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία τοῦ μεγάλου εὐεργέτη τῆς Περαχώρας σταυροκοπήθηκε.

— Μεγάλος εἶσαι Κύριε καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου.

Μὰ ἐγὼ παράλλαξα τὸ λόγο καὶ εἶπα:

— Μεγάλος εἶσαι Ἠπειρώτη Κώτσιο Ντέρα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου!

ΒΑΣΙΛΗΣ Χ. ΜΑΚΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Σπίτι Ἰωαννίδη

Παλιὰ Γιάννινα: Τὸ σπίτι Κίγκου

(Ἀρχεῖο Ἀπ. Βερτόδουλου)

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΩΥΣΕΩΣ, Μοναχοῦ

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΕΣ

Ἡ κοινοβιακὴ ἁγιορείτικη μονὴ τῆς Σιμωνόπετρας, κτισμένη στὰ τέλη τοῦ ΙΓ΄ αἰώνα ἀπ' τὸν Ὅσιο Σίμωνα στὴ νότια πλευρὰ τῆς ἱερῆς χερσονήσου, πέρα ἀπ' τὴ μοναδικὴ τολμηρότητα τοῦ κτίσματός της, ἔχει νὰ ἐπιδείξει μιὰ λαμπρὴ προσωπογραφία στὸ κύλημα τῆς ἱστορίας της. Δυστυχῶς μεγάλες πυρκαϊὲς (1581, 1625, 1891) κατέστρεψαν τὰ ἀρχεῖα της. Μοναχολόγια ἀρχίζουν νὰ ὑπάρχουν μόλις ἀπ' τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα. Τὰ ἀπὸ ἔγγραφα γνωστὰ ὀνόματα Σιμωνοπετριτῶν τῶν προηγουμένων ἑκατονταετιῶν δὲν μᾶς δίνουν στοιχεῖα καταγωγῆς τῶν μοναχῶν.

Οἱ σχέσεις τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῆς Ἠπείρου εἶναι γνωστὲς καὶ παλαιές. Ὁ μοναχισμὸς ἀνθίζει σχεδὸν ταυτόχρονα στοὺς δυὸ τόπους ἀπ' τὸν Ε΄ αἰώνα[1]. Ἡ ἀκμή του ὅμως ἀρχίζει ἀπ' τὸν Ι΄ αἰώνα.. Τὰ μοναστήρια τῆς Ἠπείρου ξεπερνοῦν τὰ διακόσια. Γιὰ ν' ἀρκεστοῦμε μόνο στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων γιὰ παράδειγμα, ἀναφέρουμε πὼς τὸν ΙΘ΄ αἰώνα μέσα στὸ φρούριο ὑπῆρχαν ἑφτὰ μονὲς καὶ στὸ νησάκι τῆς λίμνης ἰσάριθμες, ὥστε ν' ἀποτελοῦν ἕνα μικρὸ Ἅγιον Ὄρος[2].

Ἡ εὐάνδρος Ἤπειρος ἀνέδειξε πλῆθος λογίων, εὐεργετῶν καὶ ἐναρέτων κληρικῶν καὶ ὡς φιλομόναχη πρόσφερε στὸν οὐρανογείτονα Ἄθωνα πολλοὺς ἐκλεκτοὺς βλαστούς της. Στὴ «μετέωρη» Σιμωνόπετρα ἔχουμε τὰ ἑξῆς γνωστὰ ὀνόματα Ἠπειρωτῶν ποὺ μόνασαν σ' αὐτή:

Παντελεήμων († 27.7.1875) πρώην μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, Δελβίνου καὶ Χειμάρας[3] (1848—1867).

Γεννήθηκε στὴ Μάζυτο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης γύρω στὰ 1801 ἀπὸ εὐλαβεῖς γονεῖς. Ἀπὸ ἐπίσκοπος Κλαυδιουπόλεως[4] ἀναδείχτηκε μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1848. Τὴν ἐπαρχία του ἀγάπησε ἔνθερμα καὶ ἐργάστηκε μὲ τόλμη γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ χειμαζόμενου ποιμνίου του, κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1854, στὴν ὁποία ἔλαβε ἐνεργὰ μέρος. Ἡ συμμετοχή του αὐτὴ ἐξόργισε τοὺς Τούρκους ποὺ ἐπίσημα τὸν μήνυσαν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Ὁ Θεὸς τὸν γλύτωσε ἀπὸ ἔδαιο θάνατο. Μετὰ ἀπὸ εἰκοσάχρονη θητεία στὴν ὑπηρεσία τοῦ ποιμνίου του ὑπέβαλε παραίτηση ἀόριστη καὶ οἰκειο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θελῆ ἀπὸ τὸν θρόνο του κι ἀποσύρθηκε στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὡς «πόθων τὸν βίον τῆς ἀσκήσεως καὶ ἡσυχίας». Τὸ 1868 κοινοβίασε στὴ Σιμωνόπετρα.

Ὁ τότε ἡγούμενος τῆς μονῆς Νεόφυτος[5] σημειώνει στὸν κώδικα[6]:

«Τὸ 1868 ἐλθὼν εἰς τὸ Ἱ(ερὸν) ἡμῶν Κοινόβιον ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Ἰρινουπόλεως, Δελβίνου καὶ Χειμάρας, Παντελεήμων τοὔνομα, ἐκ χώρας Μαδύτου, υἱὸς Λασκαράκη πρεσβυτέρου κ(αὶ) Λασκαρίνας, ὡς ἐτῶν 67, μετὰ τὴν συνήθη δοκιμασίαν, τῷ 1870 Ἰουνίου 14 ἐγένετο μεγαλόσχ(ημος) μοναχ(ὸς) μετονομασθεὶς Σίμων καὶ παραιτηθεὶς πάσης ἱεροπραξίας. Ἐκτὸς 16 - 17 χιλ(ιάδες) γρ(όσια) παρέδωκεν, ἀφιέρωσε καὶ τὰ ἐφεξῆς ἀρχιερατικὰ ἄμφια· τρεῖς στολὰς μόλα τὰ ἐπόμενά των ἐγκόλπια καὶ σταυρούς, ὡς ὑποσημειοῦνται ὀνομαστί:

Μίαν πατερίτσαν ἀργυρᾶν[7] καὶ ἑτέραν ἀμπανόζη μὲ σαλγκάοι τὴν ἀσπίδα κ(αὶ) τὰ κουμπιά. Μίαν ζιγὴν δικεροτρίκερα. Εἷς καλὸς μανδύας. Δύο μήτρας ἡ μία Κων(σταντινουπολίτι)κη ἀργυροχρυσωμ(ένη), ἡ μία Ρωσική. Ἓν ἐπιτραχήλι κ(αὶ) ἓν ὠμόφορον[8] σχέτα λευκά. Δύο ἐπιτραχήλ(ια) Ρωσικά. Τρεῖς σταυροὺς τῆς εὐλογίας, ὁ εἷς τῷ Κων(σταντινουπό)λεως κ(αὶ) δύο ρωσικοί. Εἷς ἕτερος σταυρὸς μονάκηρ τοῦ ἁγιασμοῦ. Ἓν μικρὸν κιβώτιον μὲ ἅγια λείψανα τοῦ Ἁγ(ίου) Ὁσιομάρ(τυρος) Κοσμᾶ κ(αὶ) τίμιον ξύλον. 1 μικρὸν ἑνάγγελον σαβάτι ρωσικόν. 3 περιζώνια, 1 μαλαγμ(άτινον) μὲ πέτρας, 1 κεντητὸν μὲ πέτρας καὶ τὸ 1 ἀργυροῦν χρυσωμένον. 3 ζεύγη ἐπιμάνικα κεντητὰ χρυσᾶ. 2 ἐπιγονάτια τὸ 1 μὲ τὴν Ἀνάστασιν[9] κ(αὶ) τὸ ἓν σχέτον. 3 σάκκοι, γαλάζιοι κεντητοί, στόφα χρυσὴ μὲ σειρήτια των, τὸ ἓν παλαιὸν κ(αὶ) τὸ 1 καινόν. 2 ὁμοίως μικρὰ σήτη καὶ κεντητά. 1 φυλλάδας, 3 ἐντύπους κ(αὶ) 1 χειρόγραφ(ος). 3 περιτραχήλια, τὰ 2 στόφα κ(αὶ) τὸ γ' ἀπάζι κόκκι(νον). 3 στιχάρ(ια) μεταξωτά. 2 ἐγκόλ(πια), τὸ ἓν σαβάτι κ(αὶ) τὸ 1 κοκκαλέτιον ἀργυροχρυσωμένα. 2 σταυροὶ τοῦ λαιμοῦ, 1 πέτριν(ος) μὲ χρυσὴν ψιλὴν ἅλυσον κ(αὶ) ὁ ἕτερ(ος) ξύλ(ινος) ἀργυροῦς. Ἐκράτησεν εἰς τὸν ἅγ(ιον) Σίμωνα, κάθισμα: 1 εἰκὼν τῆς Θεοτόκου μικρὰ μὲ ἀργυροῦν ἔνδυμα, 1 εἰκὼν τοῦ Προδρόμου μὲ ἀργυροῦν ἔνδυμα, ἱερατικὰ ἄμφια κ(αὶ) λοιπὰ τοῦ παρεκκλησίου πολλά»[10].

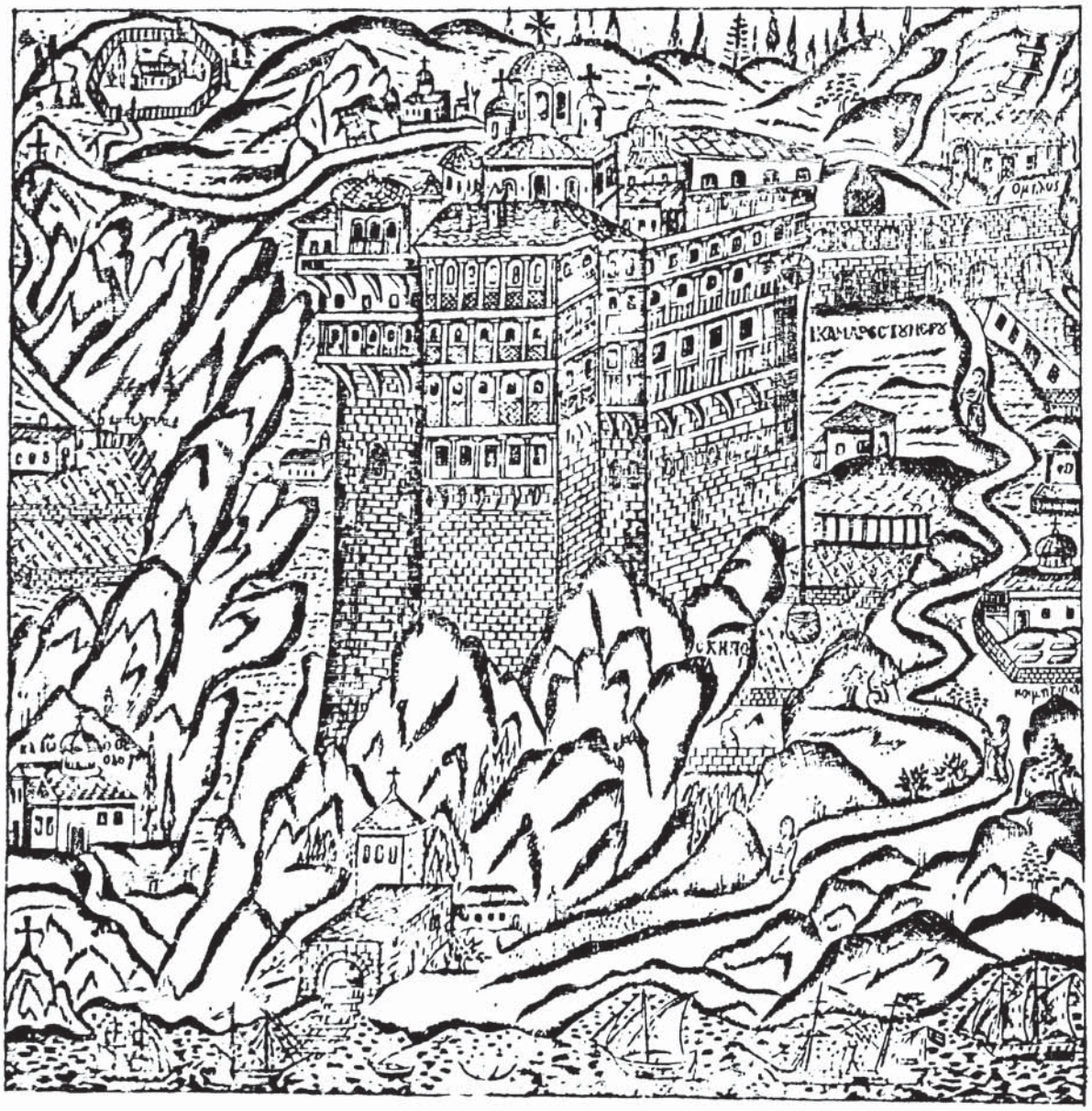
Καὶ παρακάτω ὁ ἴδιος ἄξιος ἡγούμενος σημειώνει:

«1875 Ἰουλίου 27 ἀπεβίωσεν ἐν τῇ οἰκίᾳ, Κάθισμα, ἁγίου Σίμωνος[11] *ὁ Γερο - Σίμων ὁ Ἀρχιερεύς. Ἐτάφη εἰς τὸ κοινὸν κοιμητήρ(ιον) μετὰ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν*[12]. *Ὅτι παρελάβομεν εἰς τὴν Μονὴν ἀπὸ τὸ παρεκκλήσιον κ(αὶ) οἰκίαν τοῦ ἁγίου Σίμωνος τὰ ἐφεξῆς διάφορα, ἤτοι:*

Δυὸ φελόνια μεταξωτὰ μισοριμμένα. Δυὸ στιχάρια ὁμοίως. Τρία ἐπιτραχήλια ὁμοίως διάφορα. Τέσσαρες ζυγὲς καλύμματα ὁμοίως. Τρία περιζώνια διάφορα. Δυὸ ζεύγη ἐπιμάνικα. Ἓν καλὸν ἑνάγγελον κεχρυσωμέ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νον ρωσικόν[13]. *Ἓν ἅγιον ποτήριον ὁμοίως μὲ ὅλον τὸ τακήμι του. Λυὸ συνήθη τοῦ ζέου κεχρυσωμένα. Τέσσαρες ποδιὲς εἰκονοστασίου. Ἔμειναν κ(αὶ) εἰς τὸ παρεκκλήσιον ἱκανὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ λοιπὰ πλήρη*»[14].

Ἱερὰ Μονὴ Σίμωνος Πέτρας

Γιὰ τὶς προσφορές του αὐτὲς ὁ πρώην μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως τοποθετήθηκε στὰ δίπτυχα τοῦ Καθολικοῦ τῆς μονῆς γιὰ νὰ μνημονεύεται μὲ τοὺς μεγάλους κτίτορες, μὲ τὸ μοναχικὸ ὄνομα Σίμων. Ὁ ταπεινὸς ἀρχιερεὺς τῆς Ἠπείρου καὶ ἀγαθὸς Συμεωνοπετρίτης χαρακτηρίζεται ὡς «μέγας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας ἐργάτης»[15] καὶ «λίαν ἐγκρατὴς καὶ σώφρων»[16].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νικόδημος μοναχὸς († 16.6.1897).

Γεννήθηκε στὴ Β. Ἤπειρο. Μετὰ ἀπὸ 17 ἐτῶν ἐργασία[17] στὸ κελλὶ τῆς μονῆς Ἅγιος Νικόλαος «Δοντᾶς», ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Δάφνης, «ἀσθενήσας ὀλίγον, ἐκάρη μοναχός, ἐκοινώνησε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων καὶ αὐθημερὸν ἀπεβίωσεν»[18].

Ἰγνάτιος μοναχὸς († 6.3.1903).

Γεννήθηκε στὴν ἐπαρχία Ἰωαννίνων περὶ τὸ 1826 καὶ νέος προσῆλθε στὸ Ἅγιον Ὄρος. Μόνασε ἀρκετὰ ἔτη στὴ μονὴ τοῦ Ἐσφιγμένου κι ἔμαθε τὴν τέχνη τῆς ἁγιογραφίας ἀπ' τὸν ἱερομόναχο Λουκᾶ ποὺ διηύθυνε τὸ ἁγιογραφεῖο τῆς μονῆς[19]. Σὲ μοναστηριακὸ ὁμόλογο τῆς Σιμωνόπετρας, Ἰανουάριος τοῦ 1880, ἀναφέρεται νὰ συγκατοικεῖ μὲ τὸν μητροπολίτη Νείλο[20] καὶ τὸν ἱερομόναχο Γρηγόριο στὸ κελλὶ Ἁγίων Πάντων στὶς Καρυές.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Νείλου, σὲ νέο ὁμόλογο, Ἰούλιος τοῦ 1888, ἀναλαμβάνει Γέρων τοῦ κελλίου μὲ ὑποτακτικοὺς τὸν ἱεροδιάκονο Γλυκέριο καὶ τὸν μοναχὸ Ἀγαθάγγελο. Στὸ ὁμόλογο αὐτὸ ἀναφέρεται τί πρόσφερε ἡ συνοδεία του στὸ κελλί:

«Ὁ ρηθεὶς κ. Ἰγνάτιος κ(αὶ) λοιπὴ Συνοδεία ἀφιέρωσε κ(αὶ) τὰ ἐφεξῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἓν ἅγιον ποτήριον ἀργυροῦν μὲ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενά του, ὁμοίως κ(αὶ) μίαν ζυγὴν καλύμματα, ἓν εὐαγγέλιον, ἓν ἀντιμήνσιον, μίαν φελλάδα τῆς λειτουργίας, ἓν θυμιατόν, δύο σανδάλια μπρούτσινα τῆς ἁγίας Τραπέζης, μίαν στολὴν ἱερατικὰ ἄμφια, ὁμοίως κ(αὶ) μίαν στολὴν διακονικά, πέντε εἰκόνας τοῦ εἰκονοστασίου, ἤτοι μία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἁγ(ίων) Πάντων κ(αὶ) πέμπτη τῶν Ἁγίων Νείλων, μία δωδεκάδα μηναῖα μὲ ὅλα τὰ ἀπαντούμενα πρὸς τὴν ἐτήσιον λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας κ(αὶ) ἓν ρασοκάζανον μὲ τὸ ἰακήμι του χωροῦν ὡς ἔγγιστα 140 ὀκάδας. Ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀφιέρωσαν οἱ ρηθέντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κ(αὶ) τὸ κελλίον τῶν Ἁγίων Πάντων νὰ μένωσι αἰωνίως ἀναπόσπαστα διὰ ψυχικὸν αἰώνιον μνημόσυνον αὐτῶν τῶν ἰδίων, τῶν γονέων, ἀδελφῶν κ(αὶ) συγγενῶν τωνν.

Δυστυχῶς ὅμως τὸ 1902 τὸ κελλὶ λόγῳ χρεῶν πτώχευσε καὶ ἡ Ἱερὰ Κοινότητα ἀναγκάστηκε νὰ πουλήσει ὅλα αὐτὰ σὲ μοναστηριακοὺς καὶ κελλιῶτες μοναχοὺς γιὰ νὰ ἐξοφληθοῦν τὰ χρέη. Τότε ὁ Γέρων Ἰγνάτιος παρελήφθη στὴ μονὴ γιὰ νὰ γηροκομηθεῖ, καθὼς σημειώνεται στὸ μοναχολόγιο:

«Μαρτίου 6 (1903) ἀπεβίωσε ὁ Γερο - Ἰγνάτιος κυρὰ τῆς Μ(ονῆς) Ἐσφιγμένου ἀκόλουθος τοῦ Μακ(αρίτου) Πενταπόλεως Νείλου κ(αὶ) Κελ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λιώτης μας τοῦ ἐν Καρυαῖς ἡμ(ετέρου) κελλ(ίου) Ἁγ(ιοι) Πάντες. Διότι περιελθόντες εἰς χρεωκοπίαν ἕνεκα κακῆς διαχειρίσεως διελύθη ἡ συνοδεία ὑπὸ τῆς Ἱ(ερᾶς) Κοινότητος ἡ δὲ ἡμ(ετέρα) Μ(ονὴ) προσελάβετο τὸν γηθ(ησόμενο) Γέροντα Ἰγνάτιον διὰ νὰ γηροκομήσῃ ὡς γέροντα κ(αὶ) μὴ ἔχοντα ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. Ἦν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων ἐκ τῶν Πλησιοχώρων, υἱὸς Κωνσταντίνου, ἡλικίας 77 ἐτῶν»[21].

Καλλίνικος μοναχὸς († 17.4.1949).

Γεννήθηκε στὴν Κορυτσὰ τῆς Β. Ἠπείρου τὸ 1879, ὁ κατὰ κόσμον Βασίλειος Λαπούσης, τοῦ Σωτηρίου καὶ τῆς Παναγιώτας. Ἠρωτόρθε στὴ Σιμωνόπετρα περὶ τὸ 1892 καὶ ἐργάστηκε γιὰ πολλὰ χρόνια ὡς ξυλουργός. Διέμενε στὴ Φλώρινα, ἦταν ἔγγαμος καὶ πατέρας ἑνὸς γιοῦ. Στὴ μονὴ προσῆλθε μόνιμα τὸ 1944 καὶ ἡ κουρά του ἔγινε στὶς 29.7.1945. Ἐκοιμήθη μετὰ τριετία. Διακρινόταν γιὰ τὴν πραότητα καὶ τὴν ὑπακοή του[22].

Ἐμμανουὴλ μοναχὸς († 22.10.1973).

Γεννήθηκε στὸ Μέτσοβο τὸ 1903 (ἀλλοῦ ἀναγράφεται τὸ 1913) ὁ κατὰ κόσμον Μιχαὴλ Μπότας καὶ οἱ γονεῖς του ὀνομάζονταν Δημήτριος καὶ Ἑλένη. Προσῆλθε στὴ μονὴ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1951 ὡς ἐργάτης. Ἡ κουρά του ἔγινε στὶς 14.10.1973 καὶ ὁ θάνατός του ἦλθε μετὰ ὀκταήμερο, ὕστερα ἀπὸ μακρὰ καὶ βαρειὰ ἀσθένεια[23].

Ἀρσένιος μοναχὸς († 15.3.1981).

Γεννήθηκε στὸ Ἀμπελοχώριον[24] Ἰωαννίνων στὶς 13.6.1909 ὁ κατὰ κόσμον Νικόλαος Τόλλης τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Χρυσαυγῆς, τὸ γένος Διάνου. Στὴ μονὴ προσῆλθε τὸ 1929 καὶ ἐκάρη τὸ 1930 ἀπὸ τὸν ὀνομαστὸ καθηγούμενο Ἱερώνυμο[25]. Τὸ 1931 ἀναχώρησε γιὰ τὴ Σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων, ὅπου παρέμεινε ἐπὶ δεκαετία στὸ κελλὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κι ἔμαθε τὴν ξυλογλυπτικὴ τέχνη[26]. Τὸ 1941 μετεγράφη στὴ μονὴ τῆς μετανοίας του καὶ μετὰ σαράντα χρόνια ὑπάκουης διακονίας ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ.

Τὴν ἡμέρα τῆς κοιμήσεώς του σημείωνα:

Ὥρα 9.15' πρωϊνὴ (βυζαντινὴ) ὰν κτυποῦσε ὁ κόπανος τοῦ μεσονυκτικοῦ παρέδωκε τὸ πνεῦμα του στὸν Κτίστη του ὁ ἡρωϊκὸς ἀγωνιστὴς πατὴρ Ἀρσένιος. Σάββατο τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Στὰ τελευταῖα του χρόνια εἶχε δείξει μιὰ ὑπερβολικὴ ἀγωνιστικότητα, πάντα ὑπακούοντας στὶς συμβουλὲς τοῦ πνευματικοῦ του. Ὅλη τὴ νύχτα ἀγρυπνοῦσε προσευχόμενος. Ἔκανε πολλὲς μετάνοιες κι ἔχυνε ἄφθονα δάκρυα. Εἶχε ἐπισκεφθεῖ ἐδῶ καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λίγους μῆνες ἀπ' τὸ Καλαμίτοι, ὅπου ἀσκήτευε νηστεύοντας καθημερινῶς τὸ λάδι κι ἔχοντας γιὰ τὶς νυχτερινές του σιάσεις κρεμασιῆρες[37]. *Εἶχε σχεδὸν χάσει τελευταῖα τὸ φῶς του μὰ συνέχιζε τὴ μονοφαγία καὶ λιτοφαγία του. Ἡ Παναγία, στὴν ὁποία εἶχε μεγάλη εὐλάβεια, τὸν ἐπισκέφτηκε σὲ ὁράματα καὶ τὸν δυνάμωνε. Ἦταν ἥσυχος καὶ ἁπλός. Διακόνησε τὴ μονὴ κυρίως ὡς βαρκάρης, τραπεζάρης καὶ ψάλτης. Τὸ φωτεινό του πρόσωπο καὶ παράδειγμα μένει ἀλησμόνητο. Ἂς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη τοῦ ταπεινοῦ π. Ἀρσενίου...*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Χρήστου Π., Διάβολος ὁ Φωτεινός. Θεσσαλονίκη 1952, σ. 19.

2) Οἰκονόμου Γ. Φ., Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία. Ἀθῆναι 1966, σ. 77.

3) Στὴν περίοδο 1813—1821 ἐνώθηκε μὲ τὴν ἐπισκοπὴ Δρυϊνουπόλεως ἡ ἐπισκοπὴ Χειμάρας καὶ Δελβίνου, οἱ ὁποῖες ἀπετέλεσαν μία ἐπισκοπὴ τὸ 1832 καὶ ἡ ὁποία τὸ 1835 ἔγινε μητρόπολη. Στὸν αἰῶνα μας εἶχε ἄλλες ὁριακὲς προσθαφαιρέσεις.

4) Ἡ ἐπισκοπὴ Κλεισθουπόλεως ὑπαγόταν στὴ μητρόπολη Σελεύκειας τῆς Παμφυλίας, τῆς ἐπαρχίας Ἰσαυρίας, στὴ νότιο Μ. Ἀσία.

5) Ὁ καθηγούμενος Νεόφυτος Μολάκης (1828—1907) ἡγουμένευσε ἀπ' τὸ 1861—1906 καὶ θεωρεῖται νέος κτίτωρ τῆς μονῆς μὲ τὴ μεγάλη δραστηριότητα ποὺ ἀνέπτυξε γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησή της.

6) Κώδιξ Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας Β', σ. 5—7.

7) Φέρει τὴν ἐπιγραφή: «Ο ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΔΡΥΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ 1848».

8) Στοὺς «ποταμοὺς» φέρει τὴν ἐπιγραφή: «Ὁ ταπεινὸς Δρυϊνουπόλεως Παντελεήμων ΑΩΜΗ».

9) Φέρει τὴν ἐπιγραφή: «ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ 1812». Πιθανῶς ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς νὰ εἶναι καὶ τὸ ἔτος τῆς χειροτονίας του σὲ ἐπίσκοπο Κλεισθουπόλεως.

10) Στὴ μονὴ φυλάγεται ἀντιμήνσιο «ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗ(Σ) ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΑΩΛΣΤ (1836) ΧΕΙΡ ΔΑΝΙΗΛ ΕΙΣ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ· τὸ ὁποῖο φέρει ἰδιόγραφη ἐπιγραφὴ τοῦ μητροπολίτου: «Καθιερώθη τὸ παρὸν παρὰ τοῦ π: Δρυϊνουπόλεως Παντελεήμονος ἀπο' 7βρίου η' (1870 Σεπτεμβρίου 8)». Εἶναι ἄγνωστο ποιό νὰ ἐγκαινίασε, φαίνεται ὅμως πὼς αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία του ἀρχιερατικὴ λειτουργία γιατὶ στὶς 14 Σεπτεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἐκάρη μεγαλόσχημος «παραιτηθεὶς πάσης ἱεροπραξίας».

11) Τὸ Κάθισμα τοῦ ἁγίου Σίμωνος βρίσκεται πλησίον τῆς μονῆς, παρὰ τὸ σπήλαιο ποὺ ἀσκήτευε ὁ κτίτωρ ἅγιος Σίμων. Ἀνακαινίστηκε «ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας Νεοφύτου Ἱερομ(ονάχου) τῇ 17 Ἰουλ(ίου) 1868· κατὰ τὴν ἐντοιχισμένη ἐπιγραφή, μὲ χρήματα τοῦ μητροπολίτου, καὶ τὸ ὁποῖο χρησιμοποίησε ὡς ἡσυχαστήριο μέχρι τῆς τελευτῆς του.

12) Ἡ κάρα του φυλάγεται στὸ ὀστεοφυλάκιο τῆς μονῆς καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφή: «Κάρα τοῦ Σίμ(ω)νος Μον(αχοῦ) π: Παντελεήμονος Ἀ(ρχιερέως) Δρυϊνουπόλεως».

13) Φέρει ἀγιόρειτικη στὰ ρωσικὰ ἡ ὁποία σὲ μετάφραση λέει: «Εἰς τὸν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθωνος, εἰς τὸ σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Σίμωνος, εἰς τὸν Πανιερώτατον ἐπίσκοπον Παντελεήμονα, μεγαλόσχημο Σίμωνα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

11) Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα αὐτὰ σώζονται μέχρι σήμερα, ὁρισμένα ἐφθάρησαν ἀπ' τὸ χρόνο καὶ μερικὰ καταστράφηκαν στὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1891. Σὲ ἀρκετὰ διακρίνεται ἡ ἠπειρώτικη τέχνη. Ξεχωρίζει ἕνα πολύτιμο εὐαγγέλιο μὲ χρυσὸ κάλυμμα καὶ τὴν ἐπιγραφή: «Τῶ θῆ(ον) καὶ ἱερῶν εὐαγγέλιον γέγονεν διὰ χειρὸς Ἀναστασίου τοῦ σουγδουρί τοῦ ἐξ Ἰωαννί(νων) Ἐνετίηςιν 1671 Σεπτεμβ(ρίου) 15».

15) Βιτάλη Α. Φ. ἀρχιμ., Παντελεήμων Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τ. 9, στ. 1141.

16) Σμυρνάκη Γ. ἱερομ., Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθῆναι 1903, σ. 593.

17) Πολλοὶ Ἠπειρῶτες καὶ ἰδιαίτερα Βορειοηπειρῶτες ἀναφέρονται στὰ μοναστηριακὰ «κατάστιχα λιψοδοσίας» νὰ ἐργάστηκαν στὴ μονὴ ὡς κτίστες, πετράδες, ξυλουργοὶ καὶ ξυλοκόποι. Κατασκεύασαν νέα κτίρια, πεζούλια κήπων καὶ καλντερίμια καὶ διακρίθηκαν ὡς καλοὶ τεχνίτες, φιλότιμοι, τίμιοι καὶ ἐργατικοί. Ἀναφερόμενοι συχνὰ Βορειοηπειρῶτες ἀπ' τὸ 1831—1900 εἶναι: Μαστρο - Νικόλας κτίστης μὲ τὴ συνοδεία του, Μαστρο - Κώστας ξυλοκόπος, Μαστρο - Δημητρούσης ξυλοκόπος, Μαστρο - Φίλιππος νεροπριονᾶς, Μαστρο - Στέργιος κτίστης, Ἠλίας, Ἰωάννης Ζήσης, Ἀλέξιος κτίστης τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Σοφίας, Ἠλίας Ἰακώβου κ.ἄ.

18) Μοναχολόγιον Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας Α', σ. 15 καὶ σ. 58.

19) Στὴ μονὴ τῆς Σιμωνόπετρας φυλάγεται μικρὴ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἀναγεννησιακῆς τέχνης μὲ τὴν ἐπιγραφή: «1865 Ἰγνατίου Μ(οναχοῦ) Ἐσφιγμ(ενίτου)». Καὶ στὸ πίσω μέρος σφραγίδα: «Ἰγνάτιος Μ.Ε.».

20) Ὁ μητροπολίτης Πενταπόλεως Νεῖλος ὑπῆρξε μοναχὸς Ἐσφιγμενίτης. Τὸ 1877 ἐγκαταστάθηκε στὸ Σιμωνοπετρίτικο Κελλὶ Ἅγιοι Πάντες στὶς Καρυὲς τὸ ὁποῖο ἀνακαίνισε καὶ στὸ ὁποῖο ἀπέκτησε τριμελῆ συνοδεία. Λέγεται ὅτι τὸν πλοῦτο του μεγάλωσε ἀπὸ προσφορὲς τῶν Ρώσων γιατὶ τοὺς βοήθησε στὸν ἐκρωσισμὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. (Βλ. Δανιὴλ μοναχοῦ, Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἀναψυχῆς διαφορᾶς ἐν τῇ κατ' Ἄθῳ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, Πάτραι 1927, σ. 64—65).

21) Μ.Ι.Μ.Σ.Η. Α', σ. 59.

22) Μ.Ι.Μ.Σ.Η. Β', σ. 55.

23) Μ.Ι.Μ.Σ.Η. Γ', σ. 57.

24) Ὀρεινὸ χωριὸ (ὑψομ. 880 μ.), ἕδρα δημωνύμου κοινότητος τῆς ἐπαρχίας Δωδώνης μὲ 300 κατοίκους περίπου.

25) Ὁ καθηγούμενος Ἱερώνυμος (1871—1957) ποὺ ἡγουμένευσε ἀπὸ τὸ 1920—1931 καὶ φημιζόταν γιὰ τὴ μεγάλη ἀρετή του εἶναι ἀπ' τὶς πιὸ ἀξιόλογες ἁγιορείτικες μορφὲς τοῦ αἰώνα μας. (Βλ. Μωυσέως μοναχοῦ, Γέρων Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης, ἐφ. Ὀρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φφ. 411—429/1980).

26) Μαθήτεψε στὸν ξυλογλύπτη καὶ ἁγιογράφο, ἐνάρετο Γέροντα Μιχαὴλ τὸν Συμαῖο († 1979).

27) Σχοινιὰ κρεμασμένα ἀπ' τὸ ταβάνι πρὸς στηριγμὸ καὶ βοήθεια ὀρθῆς στάσεως στὴν ἄγρυπνο προσευχή. (Βλ. σημ. Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, Ἀκολουθία Ἀσιατικὴ καὶ Ἐγκώμιον τῶν Ὁσίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν, τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω διαλαμψάντων... Ἐν Ἑρμουπόλει 1847, σ. 22).

Μοναχὸς ΜΩΥΣΗΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΙΚΗΣ ΖΟΥΚΗ

ΜΙΚΡΗ ΜΟΥ ΠΟΛΗ

Μικρή, ἀπέραντή μου πόλη
Ἀγαπῶ μέσα σου
τὰ ξεφτίδια τοῦ κόσμου μου,
πιάνομαι ἀπ' τὶς σιγμές μου
πού̃χουν τὰ χρώματα τῆς θλίψης μου.
Μικρή, ἀπέραντή μου πόλη,
ψάχνω μέσα σου
τὸ μισὸ ἀπ' τὸν κόσμο μου ποὺ λείπει
δ,τι ἔχει μείνει ἐπιθυμία
δ,τι ταράζει τὰ ὄνειρά μου
στὶς μοναδικὰ δικές μου νύχτες
κι ἀφήνει οὐλὲς εὐτυχίας.
Μικρή, ἀπέραντή μου πόλη,
γυρεύω μέσα σου τὶς πληγές μου.
ν' ἀπολαύσω τὸ μόνο
ποὺ σὸν ἑαυτό μου χάρισα.
Μικρή μου πόλη,
ἀλίμονο σ' αὐτοὺς ποὺ χώρεσαν
σὸν ἑαυτό τους μόνο,
ἀπέραντή μου πόλη,
ἀλίμονό μου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φ. Μ. ΠΕΤΣΑ

ΠΑΠΑΔΕΣ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΖΑΓΟΡΙ ΑΠΟ ΤΑ ΚΟΛΥΒΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΩΣ ΤΗΝ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

...μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου
πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα...

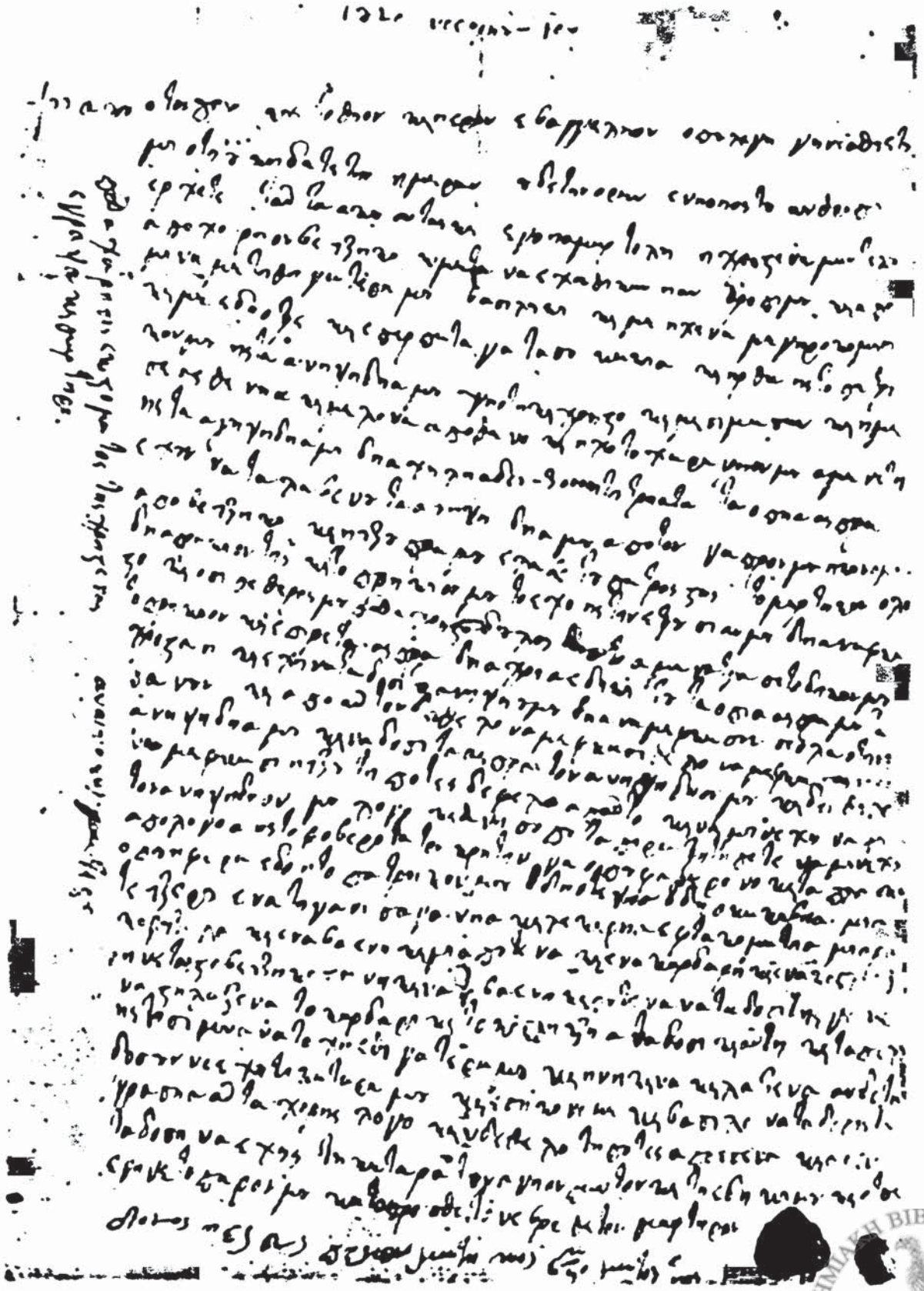
Δ. Σολωμὸς

Μιὰ σειρὰ μαρτυρίες ἄμεσες θὰ δώσουν, ἐλπίζω, καλύτερα ἀπὸ πολλὰ λόγια, τὴν πορεία τῆς γραπτῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ κολλυβογράμματα πρὸς τὴν ἄψογη καθαρεύουσα, στὸ Ζαγορίσιο χῶρο τουλάχιστον, ἀπ' ὅπου τυχαίνει νὰ ἔχω ἀρκετὲς μαρτυρίες στὴ διάθεσή μου. Ὅπως εἶναι τώρα γνωστό, τὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὸ Γιάννη Σαραλῆ, δουλέψαμε ἀρχειακὸ ὑλικό, κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀρίστη, καὶ μιὰ ἐπιλογή του παρουσιάσθηκε σὲ σχετικὰ πολυσέλιδο βιβλίο[1], ὅπου ὅμως μερικὲς ἀπόψεις δὲν ἀναπτύχθηκαν ὅσο θὰ ταίριαζε, γιὰ διάφορους λόγους. Δὲ συζητήσαμε καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας καὶ τῆς γραφῆς στὴν καθορισμένη περιοχή μας τοῦ Δυτικοῦ Ζαγορίου.

Ἐδῶ, στὸν περιορισμένο χῶρο τοῦ «Ἠπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου», μὲ χρονικὰ ὅρια τὴν παραμονὴ τῆς Παλιγγενεσίας ἕως καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου (1820—1913), ἀντὶ μακρᾶς εἰσαγωγῆς, νομίζω καλύτερα ν' ἀρχίσω ἀμέσως μὲ τὴν πρώτη ἐντυπωσιακὴ μαρτυρία:

1.- Εἶναι ἕνα κείμενο χρονολογημένο στὸ ἔτος 1820, Νοεμβρίου 10 (εἰκ. 1). Διατηρεῖται καλὰ σ' ἕνα μονόφυλλο (διαστ. 0,19 Χ 2,77) γραμμένο μόνο στὴ μιὰ ὄψη. Εἶναι διαθήκη, ἀλλ' ὄχι τυπικὸ κείμενο γραμμένο «ἐν ψυχρῷ» μὲ τὶς συνηθισμένες τυπικὲς ἐκφράσεις, τὶς φόρμουλες μόνον ποὺ ἐπαναλαμβάνονται λίγο - πολὺ στὰ ἔγγραφα τῆς φύσεως αὐτῆς. Τὸ ὕφος προδίδει βρασμὸ ψυχῆς, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τρόπους νὰ ἐκφρασθεῖ καὶ νὰ βρεῖ ἀνάλογη γραπτὴ διατύπωση. Ἔτσι στὴ διαθήκη μιας αὐτὴ παρουσιάζονται, μὲ τὴν ἀφέλεια ποὺ χαρακτηρίζει τὴ διαθέτιδα κυρίως, στοιχεῖα λογοτεχνικά, θὰ ἔλεγα, ἐνῶ ὁ ρασοφόρος γραφέας, ὁ παπα - Χαρίσης ποὺ «ἐκ στόματός της» ἔγραψε καὶ μαρτυρεῖ, ἔκαμε ἴσως «τὸ κατα δύναμιν» γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ ζωντανὸ λόγο σὲ γραπτὸ κείμενο τῆς ἐποχῆς του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εἰκ. 1. Διαθήκη ἀπὸ 10 Νοεμβρίου 1820.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ κείμενο φανερώνει στοιχεῖα μιᾶς τραγωδίας, σπάνια μιᾶλλον στὴν κοινωνία τῶν χωριῶν μας. Τὰ «πρόσωπα τοῦ δράματος» εἶναι: Ἡ γριὰ Χρήσταινα Μηντέλου, χήρα στὸ Βετσικὸ (τώρα Βίκος) καὶ ἡ κόρη της Βασιλικὴ ἢ Βασίλω παντρεμένη μὲ τὸν Οἰκονόμιο γιὸ τοῦ παπα - Χριστόδουλου. Ὅλοι αὐτοὶ στὸ Βετσικό. Στὴν Ἀρτσίστα (τώρα Ἀρίστη) φαίνεται πὼς εἶναι τὸ πατρικὸ τῆς Χρήσταινας καί, ἐκεῖ στὴν Ἀρτσίστα, ἡ γριὰ ἔχει: ἀνήψια τὸ Γιώτη καὶ τὸ Χρῆστο. Ἡ διαθήκη συντάσσεται ἀπὸ τὸν παπα - Χαρίση στὴν Ἀρτσίστα, ὅπου καὶ οἱ ἄλλοι δύο μάρτυρες, ἕνας «πνευματικὸς» καὶ ἕνας «ἀναγνώστης», ὅλοι τους μᾶλλον μὲ τὰ κολλυβογράμματα μόνο ἐφόδιο.

Ἡ πολυόασανισμένη γριὰ Χρήσταινα Μηντέλου, παντρεμένη στὸ Βετσικό, ἔχει χάσει τοὺς «ἀνθρώπους» της καὶ ἀπόμεινε χήρα στὸ σπίτι της μόνον μὲ τὴν κόρη της τὴ Βασιλικὴ (καὶ τὸ γαμπρό της), ἡ ὁποία τὴν εἶχε καὶ τὴ γηροκομοῦσε. Ἀλλὰ (τὰ γεράματα καὶ μόνα τους εἶναι γεράματα) ἡ κόρη τὴν ἔδιωξε. Καὶ περπάταγε στὰ σοκάκια (= ζητιάνευε;). Καὶ ἦλθε στὸ πατρικό της (στὴν Ἀρτσίστα). Τὰ ἀνήψια της, ὁ Γιώτης καὶ ὁ Χρῆστος τὴ συμμάζεψαν. Εἶναι ἄρρωστη καὶ περιμένει τὸ θάνατο. Βάζει ἀμανάτι τὸ μερίδιό της σὲ χωράφι. Τὸ ἔδαλε ἀμανάτι στὰ ἀνήψια της γιὰ 30.000 ἄσπρα. Θὰ τὰ πάρουν ἀπὸ τὸ γαμπρό της, ποὺ ἦταν Οἰκονόμιος στὸ Βετσικό, γιὸς τοῦ παπα - Χριστοδούλου, γιατὶ ἡ κόρη τῆς Χρήσταινας εἶχε πάρει προίκα τὸ μερίδιο τοῦ ἀνδρὸς τῆς Χρήσταινας ὅλο, ἐνῶ τὴ δική της προίκα ἡ Χρήσταινα τὴν εἶχε στὴν ἐξουσία της. Ἀλλὰ ὁ συμπέθερός της ὁ παπα - Χριστόδουλος, ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ της, εἶχε βάλει ἀμανάτι αὐτὸ τὸ δικό της μερίδιο καὶ εἶχε πάρει γιὰ δική του ἀνάγκη τὰ ἄσπρα καὶ τῆς τὰ χρωστάει ἀκόμα. Λοιπὸν τώρα ἡ γριὰ Χρήσταινα ὁρίζει νὰ τὰ δώσει ὁ παπα - Χριστόδουλος τὰ ἄσπρα στ' ἀνήψια της στὴν Ἀρτσίστα γιὰ νὰ τὴ «ψκιάσουν» (εὐφημισμός), ποὺ σημαίνει νὰ τὴν κηδέψουν καὶ νὰ τὴ θάψουν. Ἀπὸ τὸν παπα - Χριστόδουλο δὲ θέλει «ἴτς τίποτα». Μόνο νὰ μὴ ἔχει ἀντίρρηση στοὺς ὁρισμούς της καὶ νὰ μὴ κακολογήσει τ' ἀνήψια της. Ἂν ποτὲ τὰ πειράξει, «νὰ μὴ ἔχει ποτὲ ἀπολογία εἰς τὸν φοβερώτατον Κριτήν». Καί, τώρα, «φανερώνει», δηλώνει δηλαδή, καὶ τὰ «πλιάτσκα» της, δηλαδὴ τὰ σύφερα ποὺ εἴτε πῆρε-μιαζὶ της στὴν Ἀρτσίστα εἴτε ἀπόμειναν ἐκεῖ στὸ Βετσικὸ καὶ λέει ποιός νὰ τὰ πάρει μετὰ τὸ θάνατό της. Ἤγρε στὴν Ἀρτσίστα δυὸ ταψιά, δυὸ κακάβια, μιὰ τέντζερη, ἕνα τηγάνι καὶ ἑφτὰ κομμάτια σαγάνια καὶ λιγκέρια. Μιὰ ρακοφτσέλα, ἕνα βαένι, μιὰ μπούτινα, ἕνα καρβάρι, ἕνα γκουμπλίτσι τὰ ἄφησε στὸ Βετσικό, στὴ Νίκαινα. Ὁρίζει λοιπὸν τὸ βαένι καὶ ἡ μπούτινα νὰ βοηθοῦν στὴ γυναίκα τοῦ Γάκη. Τὸ καρβάρι καὶ τὸ γκουμπλίτσι νὰ βοηθοῦν κι αὐτὰ στὴ γυναίκα τοῦ Λάζου. Τέλος ὁρίζει τὸ ἀμπέλι στὴ Σουμιὰ νὰ τὸ ἔχει ἡ θυγατέρα της Βασιλική, ἀλλὰ δὲν καταλαβαίνω καλὰ τὸ ἐν συνεχείᾳ «καὶ ἡ Νίκαινα καὶ Λάζαινα ἂν δὲν τὸ δόσουν νὰ ἔχῃ τὴν κατάρα μου». Γιὰ ἀμπέλι δὲν ἔγινε λόγος προηγουμένως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ποιοί νὰ δώσουν ποιά, καὶ ποιός νὰ ἔχει τὴν κατάρα της, δὲν εἶναι, νομίζω, καλὰ διατυπωμένο. Ὑποθέτω, ἡ Νίκαινα καὶ ἡ Λάζαινα νὰ δώσουν τὸ ἀμπέλι στὴ θυγατέρα της Βασιλικὴ καί, ἂν δὲν τὸ δώσουν, νὰ ἔχουν τὴν κατάρα της. Τέλος ἡ Χρήσταινα ἀπευθύνεται στὸν Οἰκονόμο καὶ (στὴ γυναίκα του Βασίλω) σὰ νὰ τοὺς ἔχει μπροστά της καὶ παραγγέλλει στὸν Οἰκονόμο (ξεχνώντας τὴ Βασίλω) νὰ ἐπιστρέψει τὰ ἄσπρα ποὺ τῆς ὀφείλει στ' ἀνήψια της.

Ἡ παράφραση τοῦ κειμένου, ὅπως τὴν ἔδωσα, δίνει τὸ νόημα στὰ πολλὰ καὶ στὰ κύρια. Ἐλπίζω εἶναι ἀρκετὸ ὁσήθημια γιὰ τὸν ἀνειδίκευτο φιλαναγνώστη. Γιὰ τὸν εἰδικό, νομίζω, ἀρκεῖ ἡ εἰκόνα καὶ ἡ μεταγραφὴ τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ, χωρὶς πλήρη κριτικὰ στοιχεῖα καὶ μὲ τὸν ἀπαραίτητο μόνο ἑρμηνευτικὸ ὑποσημειωματισμό. Ἀλλωστε τὸ κείμενο ἐδῶ δίνεται κυρίως σὰν παράδειγμα γλώσσας καὶ γραφῆς ποὺ δὲν ἔχει οὔτε ἕνα τόνο σ' ὅλο τὸ κείμενο.

εἰος 1820 νοεμβρηου 10

—/» ακουοντας πολλακις το θηον κε ηερον εβαγγεληον οπου λεγη γηνεσθε ειη / μη οιη ουκ ηδατε την ημεραν ουδε την οραν εν η ο ηος του ανθροπου / ερχειε, ταυτα ακουοντας κε εγο η αμαριολη η χρησιενα μηνιελου[2]/ απο χορηον βειζηκο κε με τα να εχαθηκαν η ανδροπη μου κε απο/μηνα με τη θηγαιερα μου βασιληκι κε με ηχε να με γηροκομηση / κε με εδηοξε κε επερπαταγα τα οσκακια κε ηρθα ης το παιρι/κον μου ης τα ανηψηθηα μου γηοιι κε χρηοιο κε με οιμασαν κε ημε / σε ασθενηα κε μελο να αποθανο, κε ηχο το χερεφ ηον[3] μου αμενειη / ης τα ανηψηθηα μου θηα χηλιαδες 30000 ηιοι ιρηα[ν]τα, τα οπηα ασπρα / εχουν να τα λαβεγρυ[ν] τα ανηψηθηα μου απο τον γαπρον μου ηκουομο / απο βειζηκο, κε η ιζουπρα μου ελαβε του παιρος οιης το μερτηκον ολο / θηα πρηκιον της κε το πρηκιον μου το εχο ης την εξουσίαν μου θηα να φκα/οιο κε ο οηπεθερος μου παπα χρηοιοδουλος αμαναιγαοε το θηκον μου / το πρηκιον κε επηρε τα ασπρα θηα χρηα εθηκη του, τα οπηα ασπρα μου τα / χροσιαη κε εχη να τα δοοη το[υ] ανηψηου μου θηα να με φκαση σε ολα οιηνα / λανουν[4] κε απο αυτον δεν θελο να με φκαση θελο να με φκασουν τα / ανηψηθηα μου κε να δοοι τα ασπρα τον ανηψηθηον μου κε δεν θελο να με φκαοι ηιζου ιηποιες δε φελο[6] απ αυτο[ν] κε να μην εχη να πη τον ανιψηθηον μου λογο κε αν ηοο[ς] που τα πηραξη ιηποτε να μην εχη / απολογηα ης το[ν] φοβεροταιον κρηιην. γ[ι]α οπου φανερορο[7] κε τα πλαοκα[8] / οπου ηφερο εδο η[ς] το παιρηκον μου[:] δηο ιεψηα, δηο κακαβια[9], μια / ιειζερη, ενα ιηγανι, οαγανηα κε λεκερηα εφια κοματηα. μηα ρα/κοφηζελα κε ενα βαενη κε μηα πουιενα κε ενα καρδαρη κε ενα κοπληιζη / ηνε τα οιο βειζηκο οιη νηκενα. το βαενη κε πουιενα να τα δοοι της γακε/να[ς]. οιη λαζενα το καρδαρι κε το κοπληιζη [ν]α τα δοοη κε αυιη. κε ια[μ]πελη / ης τη οημνα[10] να τοχη [η] θιγαιερα μου κε η νη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κενα κε λαζενα αν δε τα / δοσουν να εχη τη καταρα μου. κε εση κονομε κε βασιλο να τα δοσης τα / γροσηα αυτα χορης λογο + κε + δε θελο τηποτες απο εσενα κε α[ν] δεν / τα δοση[ς] να εχης τη καταρα τον αγηον πανιον κε τη[ν] εδηκη μου[11] *κε ο[υ]τος / εγηνε το παρον μου κατενπροσθε τον εβρεθειον μαρτηρον*

διονος[12] *ηερευς πνευματικος εκ στομαιος της μαρτηρο*

(στὸ περιθώριο ἀριστερά:)

παπαχαρησις εκ στομαιος της χρησιενας *αναγνωστης*[13] *μαρτηρο*
εγραψα κε μαρτυρο

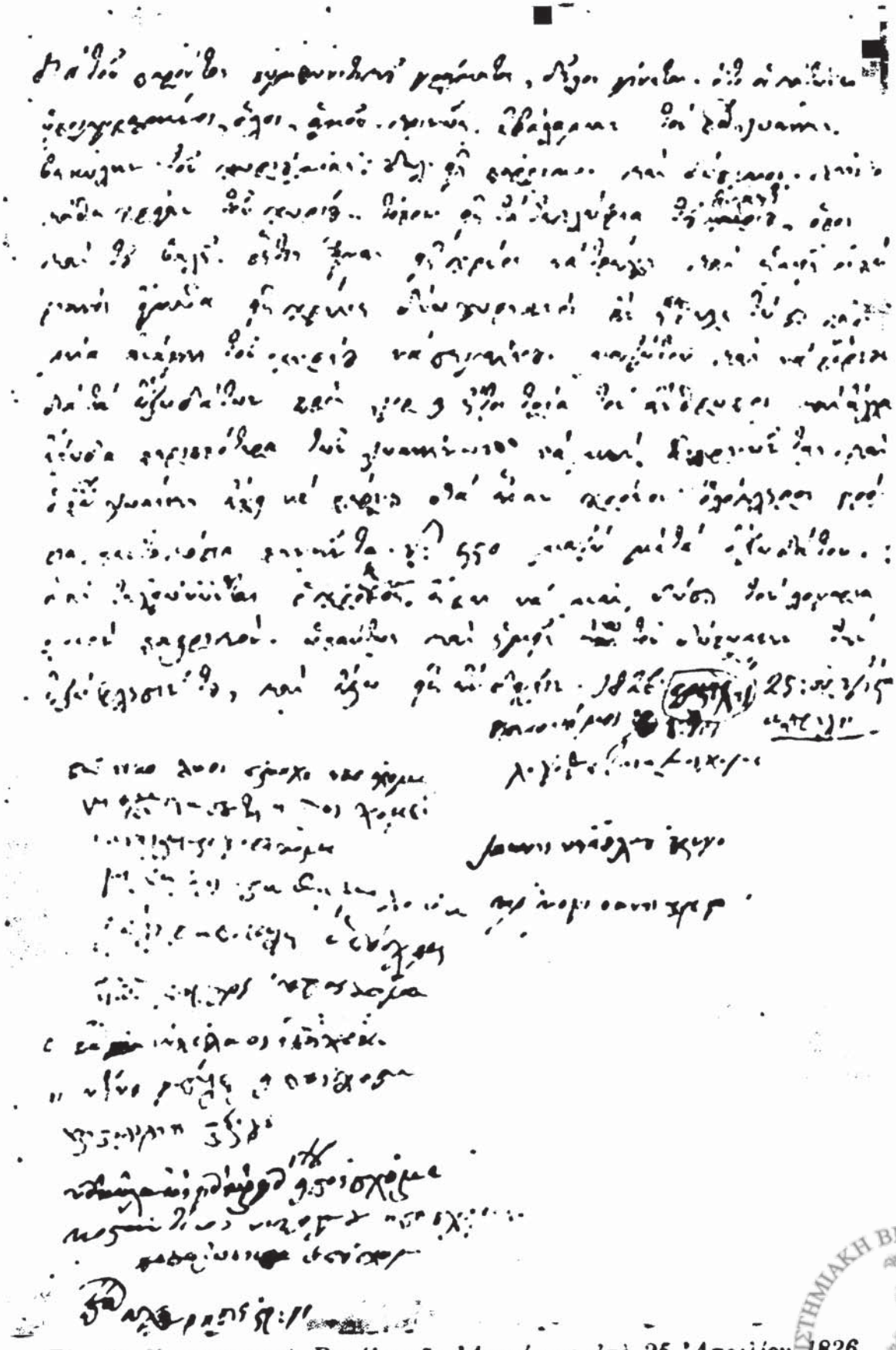
2.- Δεύτερη καταχωρίζεται μαρτυρία ἀπὸ 25 Ἀπριλίου 1826 (εἰκ. 2). Εἶναι γραμμένη στὴν πρώτη σελίδα δίφυλλου χαρτιοῦ, στὴν τελευταία σελίδα τοῦ ὁποίου, γιὰ νὰ φαίνεται ὅταν εἶναι διπλωμένο, γράφηκε σὰν τίτλος ἢ περίληψη τοῦ ἐγγράφου: *ἡ ὁμολογία, ὁ βεκίλης μας*. Εἶναι πράγματι ὁμολογία ἀποδοχῆς ἢ ἁπλούστερα συμφωνητικὸ (γιὰ βεκίλη) ὅπως ὀνομάζεται στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου. Ἡ σημασία του, ἀπὸ τὴν ἄποψή μας ἐδῶ, εἶναι τὸ ἀνεβασμένο ἐπίπεδο ἢ ἡ σπουδαιότητα ποὺ εἶχε στὴν Ἀρτσίστα ὁ παπᾶς, ἀκριβέστερα οἱ παπάδες, πολλοὶ παπάδες[14].

Τώρα ἔμειναν μόνον χαλάσματα καὶ κλεισμένα σπίτια· νὰ θυμίζουν τοὺς παπάδες. Ρημαγμένο τὸ Παπαχαρισέικο, κλειστὸ τὸ Παπαδημητρέικο, εὐτυχῶς ἀνοιχτὸ τὸ Παπακωστέικο καὶ τὸ Μανεκάτικο, ἀλλὰ τοῦ παπα - Κώστα Μανέκα (ἢ παπα - Τσιούλη) τὸ ὄνομα κοντεύει νὰ ξεχασθεῖ, τὸ Παπαγιωτέικο κλειστὸ στὰ Πανώσπιτα ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ Γιωτπαπέικο στὸν Ἁϊ - Νικόλα, στὸ σπίτι τοῦ παπα - Θωμᾶ Κατσίκα δὲν ἀπόμεινε τίποτε κ.ο.κ., ἐνῶ ἡ Ἀρίστη ὑπηρετεῖται πλέον ἀπὸ παπάδες ξενοχωρίτες (γιὰ νὰ μὴν πῶ τίποτε περισσότερο).

Στὸ κείμενο τοῦ 1826 παρουσιάζονται ὁ παπα - Ἰωάννης, ποὺ ὁρίζεται βεκύλης, ὁ παπα - Νικόλαος Ἐξάρχου, ὁ παπα - Στύλος, ἄλλος παπα - Νικόλαος, ὁ παπα - Ἰωάννης (ἴσως ὁ βεκύλης) καὶ ὁ παπα - Χαρίσης, ποὺ ὑπογράφουν μαζὶ μὲ ἄλλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Οἰκονόμιος καὶ Λογοθέτης. Ἰδοὺ τὸ κείμενο:

διὰ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ γράματος, δῆλον γίνεται, ὅτι οἱ κάτωθεν / ὑπογεγραμένοι, ὅλοι, ὁμοῦ κοινῶς, ἐβάλαμαν τὸν πα(πᾶ) Ἰωάννην / βεκύλην τοῦ χωριοῦ μας, δηλ: εἰς πάρσιμον καὶ δώσιμον. καὶ δια / κάθε χρείαν τοῦ χωρίου, τόσον εἰς τὰ τεκλύφια[15] *τοῦ βιλαετίου, ὅσον καὶ τοῦ βαλῆ. ὅσις εἶναι εἰς χρέος νὰ τρέχῃ καὶ ἡμεῖς οἱ χω/ριανοὶ εἴμεθα εἰς χρέος δύο χωριανοὶ ἂν ἤθελε τύχῃ κάμ/μία ἀνάγκη τοῦ χωρίου νὰ πηγαίνουν μα-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εἰκ. 2. Συμφωνητικὸ Βεκύλη τῆς Ἀριστοίτας ἀπὸ 25 Ἀπριλίου 1826.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ζί του καὶ νὰ πέρνουν / διὰ τὰ ἔξωδά των πρὸς: γρ: 3: ἤτοι τρία τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄλλα / ἔξωδα περισσότερα τῶν Ἰωαννίνων νὰ μὴν ἀπερνῶνται, καὶ / ὁ πα(πα) Ἰωάννης ἔχει νὰ πέρνῃ διὰ ἕναν χρόνον ὁλόκληρον γρό/σια: πεντακόσια πενήντα (Γρ.): 550: μαζὺ μὲ τὰ ἔξωδά του. / καὶ τελειώνοντας ὁ χρόνος ἔχει νὰ μᾶς δώσῃ τὸν λογαρια/σμὸν πασιρικόν. ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς νὰ τοῦ δώσωμεν τὴν / ἐξώφλησιν του, καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν / 1826 [[μαρ(τιος)]] 25: ἀρτζήσια απριλις

πα(πᾶ) νικολαος εξάρχου ἠποσχομε — *Οἰκονόμος σιρεχτὸς*
νηκολα σουτη ηποσχομε — *Λογοθέτης ηπόσχομε*
γιανι χρησιο ποσηκομε
μιχαλης σιαθη μηλονα — *Ἰωαννης νηκολαου σιρεγο*
λώλη σαπκαλῆς ὑπόσχομε — *κιργκογιοαννης σιρεγο*
πα(πᾶ) σιηλος ἠποσχομα[ι]
πα(πᾶ) νικόλαος εἰπόσχομε
ντίνο μπελος εἰπόσχομε
χρησιο λολης [η]ς σιρεγο
νικῶλαως γίώργίου εἰπόσχόμε
κονσταντινος νικολαου ηποσχομε
παπα ἰωαννης ὑπόσχομε
πα(πα) χαρήσις σιρεγο

Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ἐπίπεδο, ἠθικὸ καὶ πνευματικό, τῶν ρασοφόρων ἀνεβαίνει ραγδαῖα. Σ' αὐτὸ συντελεῖ τὸ Μοναστήρι τῆς Ἀρίστης, ἡ Παναγία ἡ Σπηλαιώτισσα[16]. Συντηρεῖ ὄχι μόνο γιὰ τὴν Ἀρίστη, ἀλλὰ γιὰ ὅλα τὰ χωριὰ τοῦ Δυτικοῦ Ζαγορίου καὶ ὄχι μόνο γιὰ τὴν κατώτατη παιδεία Σχολεῖο, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἑλληνοδιδασκαλεῖο ἢ τὸ Σχολαρχεῖο (τριτάξιο στὶς μέρες μου), ποὺ μετονομάσθηκε τὸ 1930 Ἡμιγυμνάσιο (καὶ ἔγινε διτάξιο γιὰ νὰ καταργηθεῖ σύντομα). Σὲ παλιὰ ἔγγραφα[17] διαβάζουμε διαφωτιστικὲς πληροφορίες. Ἡ κοινότητα τῆς Ἀρίστης καὶ ὁ ἡγούμενος ἀπὸ κοινοῦ:

...Ἀποφασίζομεν καὶ' ἔτος νὰ πληρώνωνται οἱ δάσκαλοι ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Μοναστηρίου διὰ τὸ κεντρικὸν σχολεῖον, ὅπου ἐκτίσαμεν διὰ νὰ διαβάζουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ πέριξ χωρία ἀμισθὶ (δηλαδὴ δωρεάν).

Αὐτὰ τὴν 1 Νοεμβρίου 1835. Ἀλλὰ τὸ Σχολεῖο πρέπει νὰ ὑπῆρχε πολλὰ χρόνια πρίν, ἀφοῦ σὲ ἔγγραφο ἀπὸ 5 Ἀπριλίου 1841 διαβάζομε ὅτι:

...Θέλουν πληρώνει τὸν μισθὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ διδασκάλου μας ὡς ἔκπαλαι ἀπὸ τὸ Μοναστήρι μας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ 1843 «κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν» συμφωνεῖται ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Νεόφυτο Ἑλληνικὸς Διδάσκαλος ὁ Στέφανος Πέτρου Δολιανίτης, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ ἑπόμενο ἔγγραφο, ποὺ τὸ δίνομε δῶ γιὰ παράδειγμα. Εἶναι καταχωρισμένο στὸ JOURNAL τοῦ Ι. Πέτσα (σελ. 28), ἐνῶ τὸ πρωτότυπο στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐκκλησίας Ἀρίστης δὲν ὑπάρχει πιά:

Ὁ τοῦ Ἁγίου Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς ἐπίσκοπος Παρθένιος ἐπιβεβαιοῖ

Δηλοποιῶ ὁ ὑποφαινόμενος ἡγούμενος τοῦ Μοναστηρίου Ἀρτοίσης Νεόφυτος, ὅτι κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, ὅπου ἐπλήρωνεν τὸ Μοναστῆρι τοὺς διδασκάλους Ἀρτοίσης, σήμερον συμφωνῶ καὶ ἐγὼ δι' Ἑλληνικὸν διδάσκαλον τοῦ αὐτοῦ χωρίου τὸν κύριον Στέφανον Πέτρου Δολιανίτην, καὶ ἔχω νὰ τῷ δίδω τὸν μισθόν του δύο χιλιάδας 2.000 γρόσια, τὰ ὁποῖα νὰ τοῦ ἐμβάζω εἰς τρία δηλ. τὸ πρῶτον ..... εἰς τοὺς τρεῖς μῆνας τῆς συμφωνίας του, τὸ δεύτερον εἰς τοὺς ὀκτώ, καὶ τὸ τρίτον εἰς τὸ τέλος τῆς χρονιᾶς καὶ ἔχει νὰ ἐπιμελῆται τὰ παιδιὰ χωρὶς νὰ λείπῃ ἀπὸ τὸ σχολεῖον διόλου. καὶ ὑποφαίνομαι.

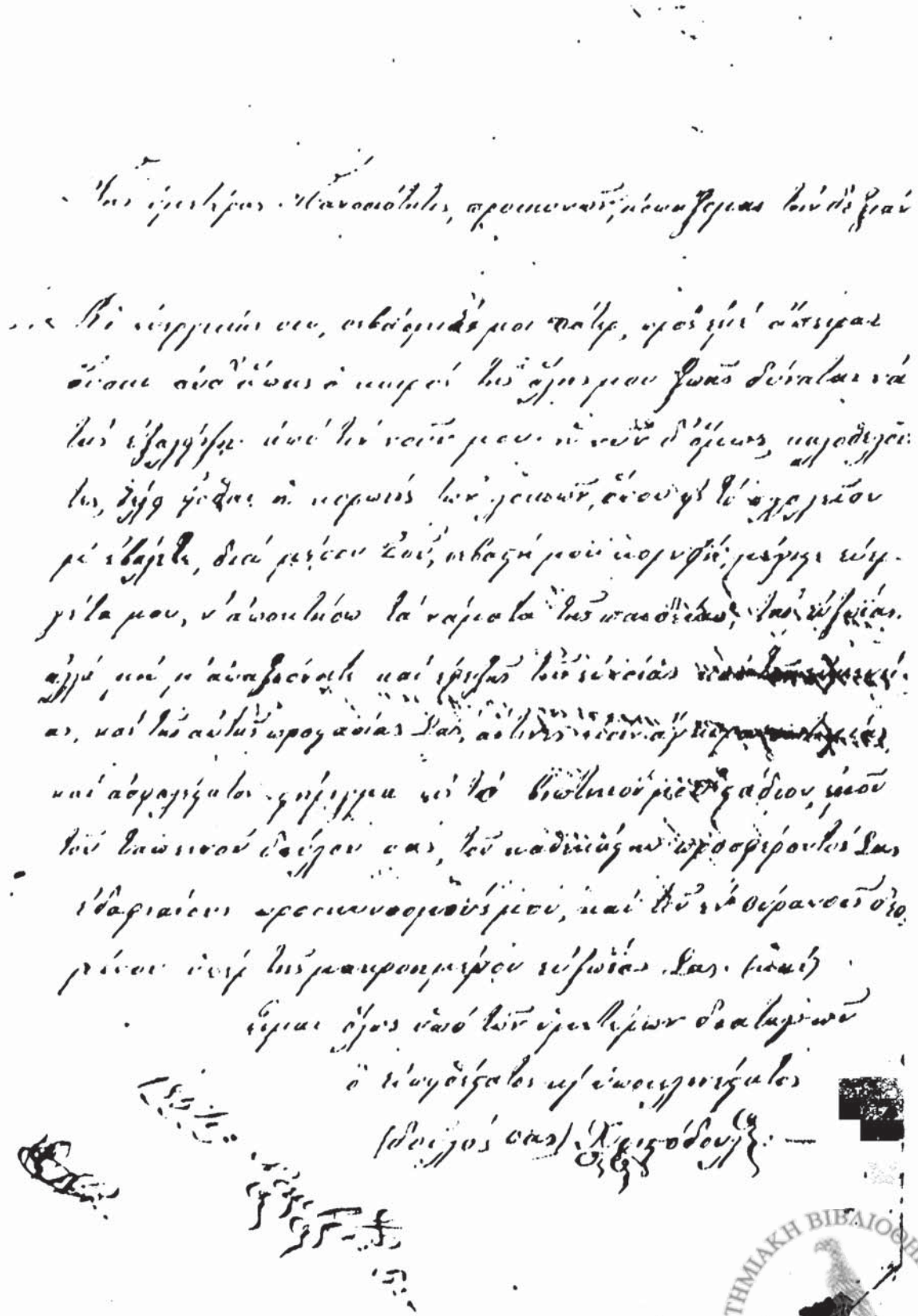
1843 Ὀκτωβ. 5 Ἀρτοίσια
1844

Ὁ Ἡγούμενος τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου Ἀρτοίσης Νεόφυτος ὑπόσχομαι

Ὅπως φαίνεται, ἔγινε ἀνανέωση τοῦ διορισμοῦ καὶ γιὰ τὸ 1844.

3.- Τὴν ἔφεση τῶν νέων μαθητῶν γιὰ τὰ γράμματα μαρτυρεῖ μεταξὺ ἄλλων ἡ ἑξῆς ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1864 ἐπιστολή, τῆς ὁποίας αὐτὸ ποὺ ἔχομε, νομίζω, εἶναι σχέδιο (εἰκ. 3). Ὁ πανοσιότατος παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς δὲν ὀνομάζεται, ἀλλὰ ὁ Χριστόδουλος, ποὺ ὑπογράφει στὴν πρώτη σελίδα τῆς δίφυλλης κόλλας, ὀνομάζεται ἡγούμενος στὴν τελευταία σελίδα, ὅπου εἶναι γραμμένα γυμνάσματα στὴ Γραμματικὴ (εἰκ. 4), ἐνῶ στὴν τρίτη σελίδα (εἰκ. 5) ὑπάρχουν γυμνάσματα στὶς φόρμουλες τῆς ἱεραρχικῆς ἐπιστολογραφίας: Τῆς ὑμετέρας τὰ ποινότητος. Τῆς ὑμετέρας πανοσιώτητος, τὰ πεινὸς προσκυνοῦμε. Τῆς ὑμετέρας πανοσιώτητος ταπεινός, κ.τ.τ. Στὴν ἴδια σελίδα κι' ἕνα σχέτιο γενεσιφόρου καὶ μουσταχαλῆ «κατ' ἐνώπιον»! Αὐτὰ μοιάζουν μὲ σχολικὰ γυμνάσματα, ποὺ κάνουν πιθανὴ τὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ὑπόδειγμα, μολονότι δὲν εἶναι ἀλάνθαστη. Ἀποτελεῖ πάντως δείγμα προόδου ἀπὸ τὰ προηγούμενα παραδείγματα καὶ στὴν καλλιγραφία καὶ στὴν ὀρθογραφία. Ἡ καθαρεύουσα δαμάζεται, ἀλλὰ δὲν ἔχει γίνει ὁλικὸ ὄργανο γραπτοῦ λόγου. Εἴμαστε ἀκόμα στὰ κολλυβογράμματα:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εἰκ. 3. Σχέδιο ἐπιστολῆς ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1854.

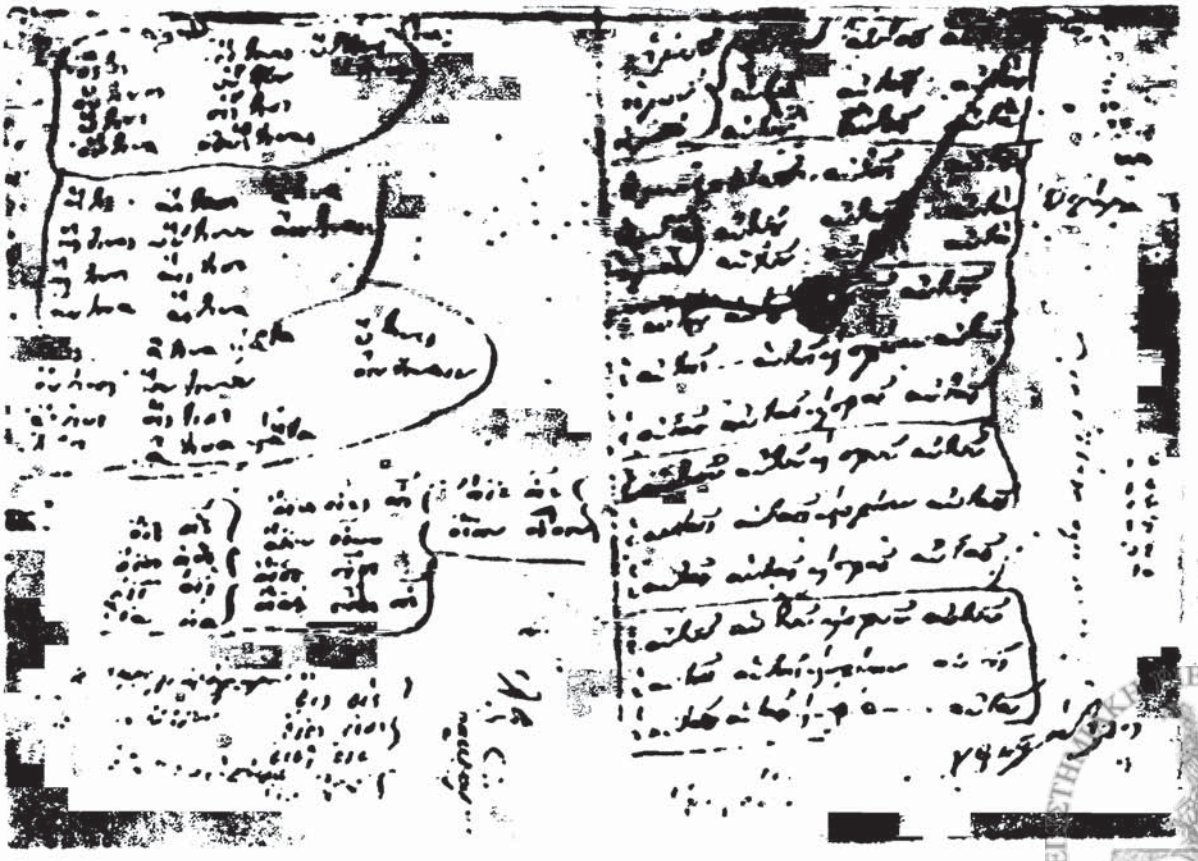
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τῆς ὑμετέρας Παναγιότητος, προσκυνῶν, ἀσπάζομαι τὴν δεξιάν.

Αἱ εὐεργεσίαι σου, σεβάσμιέ μοι πάτερ, πρὸς ἐμὲ ἄπειραι οὖσαι οὐδ' ἅπας ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς μου ζωῆς δύναται νὰ τὰς ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸν νοῦν μου. ἡ νῦν δ' ὅμως, καλοθελοῦντες, θέλει εἰσθαι ἡ κορωνὶς τῶν λοιπῶν, ὅπου εἰς τὸ σχολεῖον μ' ἐβάλετε, διὰ μέσου Σοῦ, σεβασμή μου κοιμᾶσθε, μέγιστε εὐεργέτα μου, ν' ἀποκτήσω τὰ νάματα τῆς παιδείας, τῆς εὐζωΐας. ἀλλὰ μὴ μ' ἀπαξιόνητε καὶ ἐφεξῆς τῆς εὐνοίας καὶ τῆς εὐμενείας, καὶ τῆς αὐτῆς προστασίας Σας, αἵτινες εἶσιν ἄγκυρα σωτηρίας καὶ ἀσφαλέστατον στήριγμα εἰς τὸ βιωτικόν μου στάδιον, ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ δούλου σας, τοῦ καθ' ἑκάστην προσφέροντός Σας ἐθισμαίους προσκυνισμούς μου, καὶ τοῦ ἐν Οὐρανοῖς δεομένου ὑπὲρ τῆς μακροημέρου εὐζωΐας Σας. (καὶ)

εἶμαι δλως ὑπὸ τῶν ὑμετέρων διαταγῶν
ὁ εὐπειθέστατος καὶ ὑποκλινέστατος
[δοῦλος σας] Χριστόδουλος

1854: Νοεμβρίου: 5

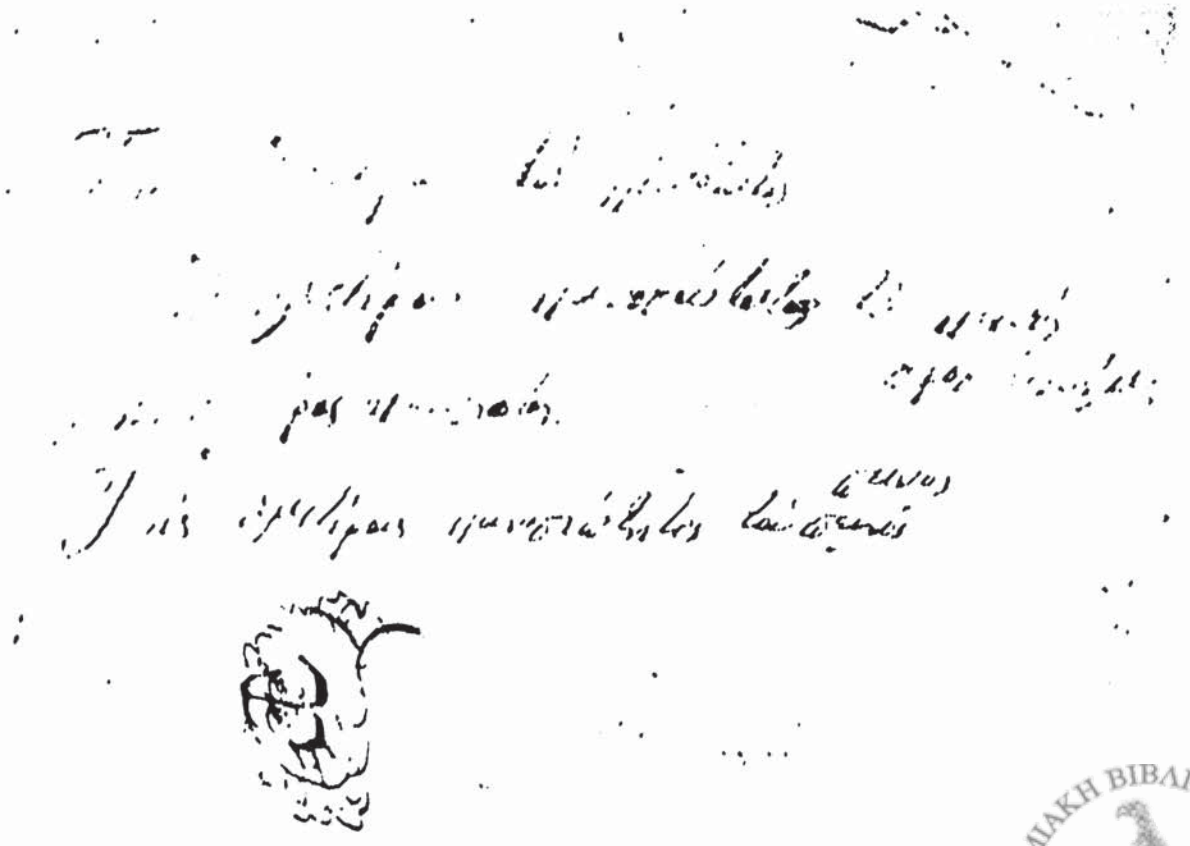

Εἰκ. 4. Ἀσκήσεις στὴ Γραμματικὴ κλπ. στὴν 4η σελίδα τοῦ φύλλου τῆς εἰκ. 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ καθαρεύουσα, δαμασμένη πλέον, θὰ ἐκλαϊκευθεῖ ἀπὸ τοὺς κατ' ἐπάγγελμα δασκάλους (μεταξὺ αὐτῶν ἦταν καὶ παπάδες, μάλιστα στὰ μικρότερα χωριὰ) καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς Σχολάρχες ἢ Ἑλληνοδιδασκάλους, ποὺ μετὰ τὰ Σχολεῖα τοῦ χωριοῦ ἔχουν πάει καὶ στὰ Ἰωάννινα, ὅπου ἐφοίτησαν γιὰ λίγα ἢ πολλὰ χρόνια καὶ στὴ Ζωσιμαία. Ἀπὸ νέους μὲ αὐτὰ τὰ ἐφόδια ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν αἱρετὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ χωριοῦ ἐκεῖνοι ποὺ διορίζονται δάσκαλοι. Ὁ διορισμὸς ἀνανεώνεται κάθε χρόνο, ἂν δὲν ὁρισθεῖ ἄλλος διάδοχος γιὰ κάποιο λόγο. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐνθαρρύνεται καὶ ἡ σπουδὴ τῶν κοριτσιῶν. Ὁ γιατρὸς Κώστας Κυρατσίδης τὸ 1902, κατὰ τὴ λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἐκφωνεῖ λόγο στὸ Μανδαλάκειο Παρθεναγωγεῖο τῆς Ἀρτσίστας καί, μεταξὺ ἄλλων, τονίζει:

...Παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν τὸ Ψαλτήριον καὶ ἡ Ὀκτώηχος ἀπετέλουν παρ' ἡμῖν τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς σοφίας, καὶ ὁ κάτοχος ἐμακαρίζετο κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους, ὅτε ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἀναγνώστης ἐδίδασκε τὰ ἱερὰ βιβλία εἰς τοὺς παῖδας τὸ μὲν θέρος ὑπὸ τὴν παχεῖαν τῆς πλατάνου σκιάν, τὸν δὲ χειμῶνα ὑπὸ τὰς θαλπερὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας... Τότε αἱ γυ-

Εἰκ. 5. Γυμνάσματα γραφῆς καὶ ἐχνογράφημα στὴν 3η σελίδα τοῦ φύλλου τῆς εἰκ. 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ναῖκες ἦσαν ἐντελῶς ξέναι πρὸς τὸ ἀλφάβητον. Ἐθεωρεῖτο ἄσκοπος πολυτέλεια, ὑπέρβασις τῶν κειμένων καὶ ἰδίμη αὐθάδης ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως...[18].

Οἱ λόγοι τοῦ γιατροῦ Κ. Κυρατσίδη καὶ ἄλλα κείμενα τοῦ γιατροῦ Θ. Βότση καὶ τοῦ δικηγόρου Ἰ. Πέτσα[19] δείχνουν πόσο τέλεια κατεῖχαν τὴν καθαρεύουσα καὶ πόσο ἄνετα τὴ χρησιμοποιοῦσαν στὸν προφορικὸ καὶ στὸ γραπτὸ λόγο οἱ ἐπιστήμονες τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, πτυχιοῦχοι τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ ἐδῶ μιλοῦμε γιὰ παπάδες καὶ δασκάλους τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας καὶ σὰν τελευταῖα δείγματα γραπτοῦ λόγου στὴν τελειοποιημένη καθαρεύουσα θὰ δώσω δυὸ κείμενα τοῦ Κωνσταντίνου Δ. Δούκα, ὁ ὁποῖος στὰ νιάτα του ἔκαμε καὶ δάσκαλος[20]. Ἡ θυμοσοφία καὶ τὸ ἦθος τοῦ Κ. Δούκα μένει στὶς ζωντανὲς ἀναμνήσεις τῶν μεγαλυτέρων μας, ἀλλὰ φαίνεται καὶ στὰ γραπτά του. Γράφει ἀπὸ τὴν Ἀρίστη στὸν ἐγγονό του Βύρωνα Πέτσα (γεννημένο τὸ 1902). Ἀπαντάει στὴν πρώτη ἐπιστολὴ ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸν ἐγγονό, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στὰ Λουτρὰ τῶν Καβασίλων μὲ τὴ γιαγιά του Μαρίνα (τὴ λέγαμε μαναμάνα), τὸν πατέρα του Ἰωάννη Πέτσα καὶ, ἐκτὸς ἄλλων ἴσως, μὲ τὸν νεώτερο ἐξάδελφό του Κωστάκη Λαμπρίδη. Ὁ γερο - Δούκας ἦταν τυφλὸς ἀπὸ τὸ ἕνα μάτι καὶ στὰ γεράματα δύσκολα γράφει. Τὸ λέει ἡ κόρη του Ἀριάδνη, μητέρα τοῦ Βύρωνος στὸ δικό της μέρος τῆς ἐπιστολῆς στὴν πίσω σελίδα: *ὁ πάππος ἔχει χρόνια νὰ πιάσῃ πένα καὶ διὰ τὸν δικό σου πόνον τὰ ἔριξε τὰ γεράματα εἰς τὴν ἄκρη.* Σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία γράφει ὁ παλιὸς δάσκαλος στὸν ἐγγονό:

Ὁ πάππος τῷ ἐγγόνῳ χαίρειν

Τέκνον Βύρων! ἐνθυμοῦ καὶ ὑγίαινε καὶ ἀνδρίζου ἐν τοῖς ἰαματικοῖς ὕδασι Καβασίλων, καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ μετὰ θερμῶν νουθεσιῶν, ταῦτα παράθου καὶ τῷ Κωστάκῃ γιγνόμενος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς αὐτῷ ἐν πᾶσιν, εἰδὼς ὅτι μιμητικὸν ὁ ἄνθρωπος. Χαρᾶς ἀφράστου ἐνέπλησάς με διὰ τῆς πρώτης σου πρός με ἐπιστολῆς, ἣν πολλάκις ἀνέγνων καὶ δὴ καὶ ἐπέδειξα καί τισι τῶν φίλων, κρύφα ἐγκαυχώμενος ὅτι τοιοῦτον ἔχω ἔγγονον, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἀποκρύψας δύο ἀσυγχώρητα λάθη, ἅτινα οἱ γραμματικοὶ σολικισμοὺς ἀποκαλοῦσιν. Ἐπεγέγραπτο γὰρ Κύριον «Κωνσταντῖνος Δ. Δούκας», σὺν τῷ προπροπαροξυτονουμένῳ «ἐφθασαμαν καλῶς», σημεῖα ταῦτα οὐχὶ ἀγνοίας, ἀλλὰ τελείας ἀπροσεξίας καὶ ἀκηδείας. Ἐλέγχων οὖν σε, εὔχομαι καὶ ἐλπίζω, ὅτι αὖθις εἰς τοιοῦτον ὀλίσθημα οὐ κατολισθήσεις, τὸ γὰρ δὶς ἐξαμαρτεῖν οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ. Ἄριστα ἔχομεν τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἅπανταχοῦ ὑγιαίνοντες, ἐν δὲ τοῖς κατοικιδίοις ἡμῶν προσετέθη καὶ νέον χάρμα, μία νεόθρεπτος δάμαλις ἐκ τῆς πρεσβυτέρας βοός, τοιγαροῦν χαῖρε καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εὐφραίνου, ὅτι ἐν χειμῶνι περισσεύομεν γάλακτι. Ὡς δὲ περιστεραὶ τὸ τρίτον ἀσπάζουσιν, ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ Σοφία δεινῶς αἰτιωμένη, ὅτι οὐδεὶς αὐτῇ προξενεῖ εὐαρέστους ἐνοχλήσεις. Ἄσπασον τοὺς ἡμᾶς φιλοῦντας μάμμην καὶ πατέρα, ἄσπασον θερμῷ φιλήματι τὸν Κωστάκην, καὶ δέχθητι ἐμὸν φιλόστοργον φίλημα

Ὁ πάππος Κωνστ. Δ. Δούκας

Δὲ θὰ συζητήσω λεπτομέρειες καὶ λάθη τῆς γεροντικῆς ἴσως ἀδυναμίας. Θὰ ξεχωρίσω μιὰ μόνη φράση: Ἄριστα ἔχομεν τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἅπαντες ὑγιαίνοντες, ἐν δὲ τοῖς κατοικιδίοις ἡμῶν προσετέθη καὶ νέον χάρμα, μία νεότευκτος δάμαλις ἐκ τῆς πρεσβυτέρας βοός, τοιγαροῦν χαῖρε καὶ εὐφραίνου, ὅτι ἐν χειμῶνι περισσεύσομεν γάλακτι. Ἡ καθαρεύουσα ἔχει δαμασθεῖ καὶ εἶναι ὄργανο διατυπώσεως καὶ τῶν αἰσθημάτων.

Μαζὶ μὲ τ' ἀγαπημένα πρόσωπα τῆς οἰκογενείας τοποθετοῦνται τὰ κατοικίδια. Καὶ εἶναι «χάρμα», εἶναι ἄγαλμα μὲ τὴν ἀρχαϊκὴ σημασία τῆς λέξεως, ἡ «νεότευκτος δάμαλις», ἐνῶ ἡ μητέρα της ἀδίστακτα ὀνομάζεται «πρεσβυτέρα», κι ἂς εἶναι αὐτὴ μιὰ λέξη φορτωμένη μὲ ξεχωριστὸ βάρος, ἀφοῦ «πρεσβυτέρα» κατεξοχὴν εἶναι ἡ παπαδιά. Δὲν πέφτει ὅμως στὴν ἀνούσια ὡραιολογία τοῦ aesthete ἡ φράση, ἀφοῦ ἀμέσως τὸ ἀχάλαστο πνεῦμα τοῦ γερο - Δούκα στρέφεται πρὸς τὴν πρακτικὴ ἐκτίμηση: τὸ χειμώνα θὰ ἔχουμε μπόλικο γάλα! Ὁ Δούκας εἶναι σωστὸς ἄνθρωπος. Εἶναι τὸ ὁροσερὸ νάμα τῆς πηγῆς. Ξέρει, αἰσθάνεται, διατυπώνει μὲ εἰλικρίνεια καὶ μέτρο. Δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ἂν διάβασε Παπαδιαμάντη, ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα εἶναι περιττό. Θὰ δώσουμε στὸ ἐρώτημα: ποιούς μιμήθηκε ὁ Παπαδιαμάντης; Ἦταν ὁ κορυφαῖος, ἀλλά, σὲ πανελλήνια κλίμακα, ὄχι χωρὶς συντροφιά. Οἱ Σκιαθίτες δὲν ἦταν μόνοι.

Πότε ἀκριβῶς εἶναι γραμμένο τὸ γράμμα δὲν ξέρουμε. Δὲν ἔγραψαν ἡμερομηνία οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Δούκας οὔτε ἡ Σοφία, σύζυγος Μιχαὴλ Πέτσα, οὔτε ἡ κόρη του Ἀριάδνη, ποὺ γράφουν ἀπὸ τὴν Ἀρτσίστα στὴν ἴδια κόλλα, ἀλλὰ οὔτε ὁ γαμπρός Ἀθανάσιος Γουσγούνης ποὺ διαβιβάζει τὴν ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα στὰ Λουτρὰ Καβασίλων προσθέτοντας τὰ δικά του. Πρέπει ὅμως νὰ εἶναι γραμμένο μερικὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1913, ἀφοῦ ἡ «νύφη» Σοφία παντρεύθηκε τὸν πατέρα μου, Μιχαήλ, ἀδελφὸ τοῦ Βύρωνος, κατὰ τὸ 1915 καὶ λόγος γιὰ τέκνο της δὲν γίνεται. Τὸ γράμμα πρέπει νὰ γράφτηκε καλοκαίρι τοῦ 1916 ἢ 1917. Ὁ Βύρων δηλαδὴ εἶναι μαθητὴς τῆς Ζωσιμαίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλέον, ἡ Σοφία σχεδὸν συνομήλική του, ἐνῶ ὁ γερο - Δούκας εἶναι «ὑπέργηρως».

Εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ «τεμάχιον Παραδείσου» πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση. Στὶς 20.5.1912 γράφει ἀπὸ τὸ χωριὸ στὸ γαμπρό του Ἰ. Πέτσα στὸ Κομμάνοβο:

«...Ὡς νεώτερον ἔχω νὰ φέρω εἰς γνῶσιν σου τὸ ἑξῆς. Ὁ ἀδελφός μου ἐπανειλημμένως ἠξίωσε παρ' ἐμοῦ νὰ λάβω ἐνεργὸν μέρος πρὸς ἀπόκτησιν ὀλίγου τεμαχίου παραδείσου καὶ δὴ ὡς συμμέτοχος. Δικαὶς αὐτοῦ πόθος ἦτο ἡ μεταφορὰ τοῦ Σπάσμαιος...[21] τῷ συνέστησα ἐκ τῶν δύο μεγίστων ἀναγκῶν τῆς πατρίδος, τῆς ὑδρεύσεως καὶ τῆς συγκοινωνίας, τὴν δευτέραν, δυναμένην νὰ συντελεσθῇ τμηματικῶς... Ἐξέλεξα τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ δημοσίου δρόμου μέχρι Καλυβίων ἔχον ἀπόστασιν 1900 μέτρων καὶ συνεφώνησα πρὸς ἓ γρ. τὸ μέτρον... ἐπειδὴ τὸ ταμεῖον μου εἶναι ἐντελῶς κενόν, ἤρχισα νὰ συνάπτω δάνεια... Ἐλπίζω εἰς τὴν συναρωγὴν καὶ ἄλλων φίλων, ἀλλὰ περισσότερον παντὸς ἄλλου εἰς σέ, καὶ ἀπὸ τοῦδε σὲ προδιαθέτω, κατὰ Ἰούλιον ἐξάπαντως νὰ ἔχω γενναῖον ἔμβασμά σου ἀδιαφόρων ἐντελῶς πῶς θὰ καλύψῃς τὰς ἄλλας σου ὑποχρεώσεις... Βλέπεις, ἐν δίῃ τῇ δειλίᾳ μου, ἐν δίῃ τῇ περισκέψει μου, ἀπελίθην εἰς τὸν νηρίβελον αὐτόν, καί, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, νηριβιλίζεται ἡ διάνοιά μου, φοβούμενος μὴ δὲν ἐπαρκέσω καὶ γείνω καταγέλαστος καὶ ἀντικείμενον ἐπικρίσεων... Ἡ ἐργασία ἀρξαμένη ἤδη πρὸ ἑβδομάδος προχωρεῖ ταχέως καὶ κατὰ Αὔγουστον, ἴσως δὲ καὶ ταχύτερον, θὰ εἶναι συντελεσμένη, μήκους, ὡς εἶπον, 1900 μέτρων καὶ πλάτους 3 μέτρων... Πόσον θὰ ὠφελήσῃ περιττὸν νὰ δαπανήσω λόγους, καὶ τυφλῷ δῆλον... Εἰς ἐπίμετρον τῶν ἄλλων στενοχωριῶν μου... ἔκτισα ἕνα ἀλώνιον πρὸ τῆς οἰκίας μου[22]. Ὡς βλέπεις ἐν συντόμῳ ἐξήλωσα τὸ σύστημα τοῦ ἀειμνήστου Μαρασλῆ, ὃς ζῶν ἐξετέλεσεν ἐκεῖνο ὅπερ ἄλλοι συνήθως ἐπαφήνουσιν εἰς ἄλλους, καὶ ἵλεως καὶ βοηθὸς γένοιτό μοι Κύριος».

Μὲ τέτοιους προεστοὺς καὶ δασκάλους λειτουργοῦσε ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση καὶ ἡ παιδεία στὸ Ζαγόρι καὶ γενικότερα στὴν Ἤπειρο κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς γενικότερα θὰ φανοῦν μὲ τὴν τελευταία μαρτυρία, ποὺ κρίνω σκόπιμο νὰ παραθέσω ὁλόκληρη. Τὴ διατήρησε ὁ Ἰ. Πέτσας στὸ γνωστὸ πλέον ἀρχεῖο ἀντιγράφων καὶ εἶναι:

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς Κ. Δούκα πρὸς τοὺς κληρονόμους του.

Γράμμα πρὸς τοὺς κληρονόμους μου, τὸ ὁποῖον ν' ἀνοιχθῇ τὴν ἡμέραν τῆς ἀποβιώσεώς μου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρὸ πολλοῦ διανοούμενος καὶ διακαῶς ἐπιθυμῶν, ὅπως τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἐκπληρώσω ἐπιβαλλόμενον καθῆκον εἰς πάντα ἄνθρωπον, δηλῶν τὴν τελευταίαν θέλησίν μου ἀναφορικῶς τῆς μικρᾶς μου ὑλικῆς ὑπάρξεως, καὶ καλῶς εἰδὼς τὸ σαθρὸν καὶ φιλόνεικον καὶ ἄσιτον τῶν κατά τινας νομικοὺς τύπους καταλειπομένων διαθηκῶν, μετὰ βαθεῖαν διαλογὴν προέκρινα πρὸς ὑμᾶς, ὦ φιλότης, πρὸς ὑμᾶς καὶ μόνους τοὺς νομίμους κληρονόμους μου ν' ἀποτανθῶ μετὰ καλῆς τῆς ἐλπίδος, διὰ τοῦ παρόντος ἰδιοχείρου γράμματός μου, ὅπερ ἐν πλήρει ὑγιείᾳ καὶ ἀνέσει καὶ ἐν καθαρᾷ συνειδήσει διατελῶν συνέταξα σήμερον ἐκλιπαρῶν ὑμᾶς καὶ μόνους καὶ καθιστῶν ὑπευθύνους ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἵνα μὴ κηλιδώσητε καὶ ἐπιβαρύνητε τὴν συνείδησίν σας, ἧς οὐδὲν τιμαλφέστερον καὶ οὐδὲν βιαιότερον καὶ τυραννικώτερον ἐγνώρισα ἐν τῷ βίῳ μου, ἀρνούμενοι ἢ διαστρέφοντες τὴν κατὰ γράμμα ἐκτέλεσιν τῆς τελευταίας θελήσεώς μου, οὖσης ὡς ἑξῆς:

Νὰ διανεμηθῇ ἀκριβοδικαίως ἅπασα ἡ μετ' ἐμὲ καταλειφθησομένη ἥτε κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία μου μεταξὺ ὑμῶν, μετὰ τῆς ἐπιφυλάξεως τοῦ ἀπαραγράπτου δικαιώματος τῆς ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τῆς συμβίας μου Μαρίνης.

Νὰ δοθῶσι τῇ ἀτυχεῖ ἀδελφῇ μου Εὐφροσύνῃ, ἂν μ' ἐπιζήσῃ, χίλια (1000) χρυσᾶ φράγκα.

Νὰ καταιεθῶσιν εἰς τὴν Ἐθν. Τρ. τῆς Ἑλλάδος δισχίλια (2.000) χρυσᾶ φράγκα διαρκῶς, καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας Ἀρτοίσιης, ὧν οἱ ἐτήσιοι τόκοι νὰ δαπανῶνται ὑπὲρ τῶν σχολῶν τῆς κοινότητος Ἀρτοίσιης.

Ν' ἀποσταλῶσιν ἁρμοδίως εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐθνικοῦ σιόλου τῆς Ἑλλάδος χίλια (1000) χρυσᾶ φράγκα.

Νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου πεντήκοντα (50) ἀργυρᾶ μετζήτια.

Νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς ἀπόρους μαθητὰς τῆς σχολῆς μας βοηθήματα ἀπὸ ἓν τέταρτον μετζητίου 1/4 ἢ βιβλία ἴσης ἀξίας καὶ ταῦτα τὴν ἰδίαν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου.

Νὰ γίνῃ ἡ κηδεία μου σεμνὴ καὶ ἁπλουστάτη μετὰ μόνων τῶν ἱερέων τῆς κοινότητός μας, εἰς οὓς νὰ δοθῶσιν ἀνὰ 10 φρ. χρ.

Νὰ παρακληθῶσιν οἱ ἱερεῖς, ὅπως ἐγγράψωσιν εἰς τὴν ἁγίαν πρόθεσιν τὰ ὀνόματα τῶν γονέων μου Λημητρίου καὶ Ἀκριβῆς, ὡς καὶ τῶν τῆς συμβίας μου Βασιλείου καὶ Βασιλικῆς, ὡς καὶ τὸ ἐμόν.

Νὰ παρακληθῶσιν οἱ κατὰ καιρὸν ἐπίτροποι τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τελῶσι κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας μνημόσυνον τῶν γονέων μου καὶ τῶν τῆς συμβίας μου ὡς καὶ ἐμοῦ.

Ἐν τέλει δὲ κλίνων γόνυ καρδίας ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας τοῦ ἀο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρήτου θεοῦ, καὶ ἱκετεύων, ὅπως ὑμῖν μὲν παράσχῃ εἰρήνην, ἀγάπην καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἐμοὶ δὲ τέλος ἀγαθόν.

ὑποσημειοῦμαι· ἔγραφον ἐν Ἀριστοίτῃ τῇ ἑνδεκάτῃ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τοῦ ἔτους χίλια ἐννεακόσια ἐννέα (11 Ἰουνίου 1909).

Κώνστ. Δ. Δούκας

Πρὸς τοὺς νομίμους κληρονόμους μου.

υ.γ. Ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ παρόντος μου γράμματος νὰ καταχωρισθῇ εἰς τὸν κώδικα τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησίας Ἀριστοίτης, τὸ δὲ πρὸν νὰ φυλάσσητε ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου.

Κώνστ. Δ. Δούκας

Μ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα γιὰ μίμηση θὰ κλείσουμε τὸ λόγο γιὰ παπάδες καὶ δασκάλους ἀπὸ τὰ κολλυβογράμματα ὡς τὴν καθαρεύουσα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Θέλοντας καὶ μή, ψθάσαμε καὶ στὸ ἦθος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Φ. Μ. ΠΕΤΣΑΣ

Νέα Σμύρνη

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Φ. Μ. Πέτσας — Γ. Α. Σαραλῆς, Ἀρίστη καὶ Δυτικὸ Ζαγόρι, ἔκδοση Ἕνωση Ἀρίστης — Βίκου Ζαγορίου, Ἀθῆναι 1982, σελίδες 462 μὲ 2 ἐγχρωμους χάρτες (I—II) μὲ 89 εἰκόνες ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ 18 ἔγχρωμες καὶ ἕνα Γενεαλογικὸ Δέντρο, ἀναδιπλούμενο, ἐκτὸς κειμένου.

2) Νομίζω ὅτι διαβάζω σωστὰ ὅπως εἶναι γραμμένο τὸ ἐπώνυμο μηνταλου, ἀλλὰ ὑποπτεύομαι ὅτι σ' αὐτὸ κρύβεται τὸ γνωστὸ στὰ χρόνια μας θηλυκὸ (ἡ) Μανταλοῦ, ἀπὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα Μανταλᾶς, Μανταλάκης, Μανδαλᾶς κ.τ.τ.

3) Ὅ,τι κι' ἂν εἶναι γραμμένο ἐννοεῖται χωράφιον.

4) Ἀντὶ δ,τι νὰ πάνουν, δηλαδὴ εἰς ὁ,τιδήποτε ποσὸν καὶ ἂν φθάσουν, ὅσο καὶ νὰ εἶναι τὸ ποσὸν (τῶν ἐξόδων τῆς κηδείας).

5) Δυσανάγνωστη ἡ λέξη.

6) Ἀντὶ θέλω.

7) Δηλαδή, ἰδοὺ τώρα φανερώνω.

8) Πλιάτσικο, τό, σημαίνει στὴν κυριολεξία λεία, ἀπὸ ἀλβανικὴ λέξη. Συνηθίζεται ὅμως ὁ πληθυντικὸς (τὰ) πλιάτσικα μὲ τὴν ἔννοια τὰ σύφερα, τὰ ἀνήκοντα, τὰ πράγματα.

9) Γιὰ τὰ κακάβια καὶ ἄλλα χάλκινα ὑδροφόρα σκεύη τῆς Ἠπείρου, τελευταία, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 23 (1981), σελ. 147 κ.ἑξ. (Ε. Ντάτση, σχέδια Γιάννη Διαμαντοπούλου).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

10) Σήμερα θὰ γράφαμε αὐτὸ τὸ γνωστὸ τοπωνύμιο Σουμιὰ (πρφ. Σ'μνιά).

11) Αὐτὴ ψυχολογικὰ βαραίνει περισσότερο «...Κατάρα μητρὸς ἐκριζοῖ θεμέλια οἴκων».

12) Δὲν εἶμαι βέβαιος γιὰ τὴν ἀνάγνωσή μου καὶ πάντως δὲν καταλαβαίνω τὸ ὄνομα τοῦ πνευματικοῦ.

13) Θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἕνας εἶναι ὁ ἀναγνώστης στὴν Ἀρτσίστα καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο τὸ οἰκογενειακό του ὄνομα. Ἔτσι στὸ τέλος καταντάει οἰκογενειακὸ ὄνομα τὸ ἀναγνώστης, Ἀναγνωστόπουλος κ.τ.τ.

14) Πρβ. Πέτσα — Σαραλῆ, ἔν. ἀν., σελ. 312, καὶ σελ. 187. Ὑπάρχει καὶ ἡ Βηθλεέμ, «καλογραία τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησίας», ποὺ μάλιστα μὲ τὴ διαθήκη της ἀπὸ 27.4.1888 ἀφίνει ὅλα τὰ ὑπάρχοντά της στὴν Ἐκκλησία, ἔν. ἀν., σελ. 181.

15) Τεκλίφι, τό, εἶναι λέξη τούρκικη, πολυσήμαντη. Ἐδῶ σημαίνει τὶς σχέσεις. Ὁ παπα - Ἰωάννης δηλαδὴ ὁρίζεται βεκύλης ἀπὸ τὴν κοινότητα («κοινῶς») γιὰ νὰ τὴν ἀντιπροσωπεύει στὶς σχέσεις της μὲ τὸ βιλαέτι καὶ μὲ τὸ βαλῆ.

16) Πέτσα — Σαραλῆ, ἔν. ἀν., σελ. 86 κ.ἑξ.

17) Πρβ. ἔν. ἀν., σελ. 112 κ.ἑξ. καὶ 304 κ.ἑξ.

18) Περισσότερα, ἔν. ἀν., σελ. 194 κ.ἑξ.

19) Ἔν. ἀν., σποράδην.

20) Ἔν. ἀν., κυρίως σελ. 346 κ.ἑξ., πρβ. σελ. 162, σημ. 163, 175, σημ. 179, καί, γιὰ τὴν οἰκογένεια γενικότερα, σελ. 169 κ.ἑξ. καὶ ἀλλοῦ. Ὁ Κ. Δούκας, παντρεμένος μὲ τὴ Μαρίνα, τὸ γένος Πατέρα, ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, ἄρησε πολλοὺς ἀπογόνους ἀπὸ τὶς τρεῖς θυγατέρες του. Ἡ μεγαλύτερη, ἡ Αὐγή, παντρεύθηκε στὴν Κόνιτσα μὲ τὸν Ἀθανάσιο Γουσγούνη, ἡ Ἀριάδνη ἔγινε γυναίκα τοῦ Ἰ. Πέτσα σὲ δεύτερο γάμο του, καὶ ἡ Καλυψὼ πῆρε τὸ Λάμπρο Λαμπρίδη, ἔμπορο κλπ. στὴν Κόνιτσα, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴ Μόλιστα.

21) Ἐννοεῖται ἡ μεταφορὰ τοῦ νεροῦ ἀπὸ τὴ θέση Σπάσμα στὸ χωριό, ποὺ θὰ ἐξυπηρετοῦσε, ἀπ' ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ πιὸ πολύ, τὸ σπίτι καὶ τὸ κτῆμα τὸ Δουκάτικο, ἀλλὰ ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας βλέπει, πέρα ἀπὸ ἰδιοτέλειες, τὸ κοινὸ καλὸ καὶ προκρίνει ἡ εὐεργεσία νὰ γίνει σ' ὅλο τὸ χωριὸ (καὶ τελευταία στὸ δυσπρόσιτο Δουκάτικο) μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀμαξιτοῦ δρόμου ἀπὸ τὴν Καλλιθέα στὴν Ἀρίστη.

22) Ἐννοεῖται, καὶ αὐτὸ εἶναι δωρεὰ στὴν κοινότητα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΝΑΣ ΔΕΡΕΚΑ

Η ΣΑΒΒΟΥΛΑ

Ἤμουν 15 χρονῶν τότε. Στὸ γυμνάσιο θηλέων μὲ τὰ ὁαριὰ παλιὰ ξύλινα θρανία. Καθόμουν στὸ παράθυρο, πάντα ἐγὼ στὸ παράθυρο καθόμουν, κι ἡ Σαββούλα πάντα δίπλα μου καθόταν. Κι ὅποιο ἀγόρι ἀπ' ἔξω περνοῦσε, ὄμορφο ἦταν, γιατί ἀγόρι ἦταν.

Κι ὅλο ὁρώμενη αἰσθανόμουν κι ὅλο ἐνοχὴ αἰσθανόμουν γιατὶ ἡ Σαββούλα πάντα κάτω κοιτοῦσε καὶ ποτὲ κάποιο ἀγόρι ὄμορφο δὲν ἔβρισκε.

Κι ὅλο ὁρώμενη αἰσθανόμουν δίπλα στὴ Σαββούλα κι ὅλο ἐνοχὴ αἰσθανόμουν δίπλα στὴ Σαββούλα.

Κι ἔλεγα αὐτὸ τὸ πράσινο ἔντομο ποὺχω μέσα μου καὶ μὲ γαργαλάει καὶ μὲ κάνει νὰ τινάζομαι συνέχεια καὶ νὰ γελάω δυνατὰ καὶ νὰ μιλάω ἀτελείωτα, τί ντροπή, τί ἐνοχή.

Καὶ στὴν ὁμάδα τὰ «Κυκλάμινα» ποὺ πηγαίναμε, ἐκεῖ δίπλα στὴ Μητρόπολη, ἡ Σαββούλα μάζευε τὶς πιὸ πολλὲς φωτογραφίες ἀπὸ τοὺς κινηματογράφους. Ἔτσι καταστρέφαμε ἐμεῖς τότε τὸ καλό, σχίζοντας τὶς διαφημίσεις τῶν ταινιῶν. Ὅποια μάζευε τὶς περισσότερες ἦταν ἡ καλύτερη! Κι ἡ Σαββούλα ἦταν ἡ καλύτερη. Ὅταν τὶς καίγαμε στεκόταν μὲ τὸ κεφάλι ψηλά.

Κι ἐγὼ ὅλο ἐνοχὴ ἐνιωθα, ὅλο λιγότερη ἀπ' αὐτήν. Ἔπειτα μιὰ ὁραδιὰ ἄργησα στ' Ἀγγλικά, καὶ τὰ φῶτα ἔκλεισαν στὸ διάδρομο τοῦ παλιοῦ κτιρίου, κι ὅπως ἀνέβαινα τὶς ξύλινες σκάλες χτυποῦσα τὰ πόδια μου δυνατὰ γιὰ νὰ μὴ φοβᾶμαι.

Στὴν κορφὴ ὅμως τῆς σκάλας —Θεέ μου τί σκοτάδι κάτω— τὰ βιβλία μοῦ γλυστρᾶν ἀπ' τὴ μασχάλη κι ἔπεσαν κάτω!

Ποῦ κάτω; Τρέχω πάλι μὲ φόβο κι ἀνάβω τὸ φῶς. Κι ἐκεῖ πίσω ἀπ' τὸ λαχάνιασμά μου, τὸ φόβο μου καὶ τὴ στριφτὴ ξύλινη σκάλα, ἦταν τὰ βιβλία μου, κι ἦταν κι ἡ Σαββούλα μὲ τὸ πονκάμισο ξεκούμπωτο, τὰ στήθια ἔξω καὶ δίπλα της ἦταν κι ἐκεῖνος ὁ Χαριλάκης ποὺ ὁ μπαμπάς του εἶχε τὸ ποῦλμαν, κι ὁ μπαμπάς μου ἔλεγε πὼς μεγάλος ἀλήτης ἦταν.

— Ἔ, τί θὲς ἐδῶ τέτοια ὥρα, χαχάνισε, κι ἐγὼ πάλι ντροπάμουν, πάλι ἐνοχὴ ἐνιωθα, πάλι λιγότερη ἀπ' τὴ Σαββούλα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΕΚΡΩΣΙΜΑ ΕΥΛΟΓΗΤΑΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

ΣΤΑΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

Η ΚΥΠΡΟΣ *Ἐγὼ πενθοῦσα*
κι ὁ ἥλιος ξανάβγαινε!

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΧΟΡΟΣ *Ὅταν τῆς ἄγγιζε ὁ Θεὸς τὸ μάγουλο*
Ἀκουγόταν ἕνας ἦχος σὰν μουσική.
Ἦταν φτιαγμένη ἀπὸ βουνὸ καὶ ἥλιο
Μισὴ γῆ.
Μισὴ οὐρανός.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΕΙΠΕ ΠΑΛΙ *Ἐκ νεότητός μου*
Προσεύχομαι, φοβᾶμαι, ὀνειρεύομαι
Συγχωρῶ
Λίκασε, Κύριε
Ὅσους μὲ ἀδίκησαν.

ΣΤΑΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΗ

Δὲν κυριαρχεῖ ὁ χρόνος.

Η ΚΥΠΡΟΣ *Σῶσον ἡμᾶς*
Τέτοιο αἷμα σπατάλησα·
Γιομάτο θαύματα
Ἄχνη ἀρωματικὴ γύρη
Ἀφυπνίζομαι, ἀφυπνίζομαι
Καθυστέρησε τὴν κρίση σου.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΕΙΠΕ ΠΑΛΙ *Ἂς διαιωνισιεῖ τοῦτος ὁ πόλεμος*
Νὰ βροῦμε τοὺς ἐχθρούς
Ὁ ἄνθρωπος λέει:
Κάθε πηγὴ τὴν ἀτέλεια, τὶς ἀναλαμπὲς
τῆς μέρας
Τὰ λησμονημένα πρόσωπα κρύβει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

α Ἀπὸ ρυπαρῶν χειλέων,
Χαμογελάω.
Ἕνα τοπίο — Μιὰ πλατεῖα — Λάθη γύπτα
Πόση ματαιότης.

β Ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας,
Πονάω.
Νεανικὰ ἐμβλήματα — εἰσβολὲς νικητῶν — χρυσὲς
καδένες Δικαστῶν.
Πόση ματαιότης.

γ Ἐκ ψυχῆς ἐρυπωμένης
γοητεύω.
Οἱ ἴσιοι μας ἂς γίνουν καινούργιες γυναῖκες.
Ἡ μαραζιασμένη αὐτὴ ζωὴ
Σὲ καθρέφτες ἀπὸ γιασεμί,
νὰ κυπαχτεῖ
Σὰ διψασμένο ἐλάφι
Σὲ πηγὴ νὰ γείρει
Ἂ — δικία τὰ ἔθνη
νὰ δοκιμασοῦν
ξεριζώνοντας ἀπ' τὸ μέτωπό τους
τὸ Θεό.

ΑΝΝΑ ΔΕΡΕΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Τὸ σπίτι Μίσιου

Παλιὰ Γιάννινα: Σπίτι στὸ φρούριο

('Αρχεῖο 'Απ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΑ

Η ΛΙΜΝΗ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ φυσικὴ ὁμορφιὰ ποὺ ἔλκει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἐμπνέει νὰ δημιουργεῖ, ἔχει σὰν βάση γονιμότητας τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο. Μέσα ἀπ' αὐτὸ ξεπήδησε ἡ Ζωή, ἀλλὰ κ' ἡ Ἀφροδίτη, ἡ θεὰ τοῦ κάλλους. Ἂν, ὡστόσο, ἀδυνατοῦμε νὰ πιστέψουμε στὸ πρόσωπο τῆς Ἀφροδίτης, τότε, σίγουρα, αὐτὸ ποὺ εἶδαν τῆς ψυχῆς τὰ μάτια, ἦταν μονάχα τῆς Ζωῆς τὸ εἴδωλο στὸ ζωντανὸ καθρέφτη τῶν νερῶν.

Τέτιος ζωντανὸς καθρέφτης ποὺ δίνει τὸ φανταστικὸ μέσα ἀπ' τὸν κόσμο τοῦ πραγματικοῦ, ὄχι στατικά, ὅπως τὸ δίνει ὁ νεκρὸς καθρέφτης τοῦ γιαλιοῦ, μὰ δημιουργικά, χάρη στὴ ρευστότητά του ποὺ ὑφαίνει τοὺς κυματισμούς της μὲ τὸ φῶς, συνθέτοντας ἔτσι κάθε φορά, μὲ διαφορετικὲς λεπτομέρειες, τὴν ποίηση τῆς φύσης ποὺ ἐμπνέει, εἶναι ἡ Λίμνη τῶν Γιαννίνων, ἡ Παμβώτιδα.

* * *

Τὰ Γιάννινα, χωρὶς τὴ Λίμνη τους, θὰ 'χαν λιγότερη ἱστορία καὶ, προπάντων, λιγότερη ποίηση. Δὲν θὰ 'χαν ἕνα πρόσωπο νερένιο, νὰ διπλασιάζουν, μέσα ἀπ' αὐτό, τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ φῶς. Νὰ διπλασιάζουν γύρω τους τὸν ὄγκο τῶν πραγμάτων, δίνοντας στὴ διάσταση τοῦ ὕψους, ὡς ἀντίποδα, τὸ βάθος, ἔτσι ποὺ νὰ βλέπουμε τὸν οὐρανὸ καὶ τὶς κορφὲς ψηλὰ ἀλλὰ καὶ κάτω, πρᾶγμα ποὺ ἀσκεῖ τὸ εἶναι μας νὰ βλέπουμε κ' ἐντός μας.

Δεμένη μὲ τὴν ἱστορία, τοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις, ἡ Παμβώτιδα, ἐξάπτει τὴ φαντασία μας κι ἁρμενίζει τὴν ψυχή μας στὸ παρελθόν, μὲ τὰ πανιὰ τοῦ λικνιζόμενου ὀνείρου. Ἡ Λίμνη τούτη, συνδυασμένη ἁρμονικὰ μέσα στὴ γενικὴ ὁμορφιὰ τοῦ Γιαννιώτικου τοπίου, ἔτσι ποὺ ν' ἀποτελεῖ τὴν πάλλουσα καρδιά του, τράβηξε ἀπὸ παλιὰ κοντά της, τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, γιὰ νὰ γράψει ἄδρες σελίδες ἱστορίας, πλέκοντας τὰ γεγονότα μὲ τὸ φῶς τῆς ποίησης.

Γιὰ τὴ φυσικὴ ὁμορφιὰ τῶν Γιαννίνων καὶ γιὰ τὴν ἄρρηκτα δεμένη μαζί της ἀνθρώπινη παρουσία, ὁ Λαμπρίδης θὰ γράψει, χαρακτηριστικά, στὰ «Ἠπειρωτικὰ μελετήματα»:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Τὴν φυσικὴν τῶν Ἰωαννίνων καλλονὴν ἐπαυξάνει ὄχι μόνον ἡ ἀνθεσι καὶ χλόη κεκοσμημένη κοιλὰς αὐτῶν, ἡ ἀργυροειδὴς λίμνη μετὰ τῶν παρὰ τὰς ὄχθας αὐτῆς ἀπείρων καλάμων καὶ οἱ πέριξ μαγευτικοὶ καὶ ταπεινοὶ βουνοί, ἀλλὰ κι ὁ συνθυασμὸς μικρῶν τε καὶ ταπεινῶν οἰκιῶν μεθ' ἑτέρων ὑψηλῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐντὸς κήπων πολυθέντρων».

Στὴν παραπάνω ζωντανὴ περιγραφή, ὑπάρχει: ὁ ἄνθρωπος δοσμένος μέσα ἀπ' τὸ πρίσμα τῆς φύσης, μὲ συλλογικὴ μορφή ὕπαρξης, ἐκείνη ποὺ ὑλοποιεῖται στὴν εἰκόνα «μικρῶν τε καὶ ταπεινῶν οἰκιῶν μεθ' ἑτέρων ὑψηλῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν»· ὑπάρχει: ὁ ἄνθρωπος μέσα ἀπ' τὸ πρίσμα τῆς φυσικῆς καλλονῆς, ποὺ 'ναι ἡ ποίησή, ἔξω ἀπ' αὐτόν, σὰν ἕνα ἐρέθισμα κινητοποίησης τοῦ μέσα κόσμου του, ἔτσι ποὺ αὐτὴ ἡ ποίησή τῆς φύσης νὰ κορυφώνεται σ' ἀπάνθισμα μιᾶς ἀνθρώπινης δημιουργίας. Ὁ ἄνθρωπος, δεμένος μὲ τὸ φυσικό του περιβάλλον ἐκφράζει: δημιουργικὰ ὅλη τὴ συνειδητότητα τῆς ὕπαρξής του σὲ συνάρτηση μ' αὐτό. Μαζὶ μὲ τὴ χειροπιαστὴ πραγματικότητα τῶν φυσικῶν στοιχείων, ζεῖ κ' ἐκείνη, κάποιων ἄλλων, μεταφυσικῶν θά 'λεγα, ποὺ ξέρει νὰ τ' ἀγγίζει μόνο ἡ ψυχή.

Ἡ Λίμνη τῶν Γιαννίνων, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἀποτελεῖ, λοιπόν, τὸ μέγα κίνητρο τῆς ποιητικῆς ἔξαρσης, γιὰ νὰ διώνουμε ὅλα θαθιά, αὐτὸ τὸ ἄλλο ποὺ ὑπάρχει πέρα ἀπ' τὴν ἀφὴ τῆς ὕλης καὶ πολὺ κοντὰ στὴν ἀφὴ τῆς ψυχῆς· ὅλη λαδή, αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς ποίησης, a priori, ἔξω ἀπὸ μιᾶς γιὰ νὰ μεταπλάθεται μέσα μιας ποικιλότροπα κ' ἔξω ἀπ' τοὺς γνωστοὺς νόμους τῆς φύσης.

* * *

Ἡ Ἠπειρωτικὴ ποίηση, ὅπως ἀναδύζει ἀδίαστα ἀπ' τὴν καρδιὰ τοῦ Λαοῦ, ἀλλὰ κι ἀπ' τὶς καρδιὲς ἐκλεκτῶν ποιητῶν, ποὺ διαθέτουν πλούσια αἰσθαντικότητα, μιᾶς ἔδωσε de profundis, ὅλη αὐτὴ τὴ μετάπλαση τῆς φυσικῆς ὀμορφιᾶς ποὺ ξεπηδᾶ ἀπ' τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο τῆς Παμβώτιδας καί, μαζὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου ποὺ ἔζησε ἀπὸ παλιὰ στὶς ὄχθες της, μ' ὅλη τὴν ἡμερόδα ἀλλὰ καὶ μ' ὅλες τὶς ἀντιθέσεις τῆς ψυχῆς του, ἀπέναντι στὴ φύση, ποὺ μᾶς διδάσκει τὴ Ζωή.

Μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις, τὶς πιὸ ἄγριες, ἀποτέλεσε ἡ βαρβαρότητα τ' Ἀλήπασα. Στὸ πρόσωπο αὐτοῦ τοῦ πολυσύνθετου χαρακτήρα, ἡ Λίμνη τῶν Γιαννίνων καθρέφτισε τὸν πιὸ φριχτὸ ἐφιάλτη. Ἡ πιὸ βάρβαρη ἀπ' τὶς πράξεις του, ὁ θάνατος τῆς ὑλοποιημένης ὀμορφιᾶς στὸ σῶμα τῆς Κυρα - Φροσύνης, μὲ ὄργανο θανάτου, τὴν ὑλοποιημένη ὀμορφιὰ στὸ σῶμα τῆς Παμβώτιδας. Ὁ πνιγμὸς τῆς ὀμορφης Φροσύνης, ἀνάμεσα σὲ μιὰ πλειάδα ἀπὸ παρθένες μὲ τὴν ἴδια τύχη, διαδραματίστηκε μὲ σκηνικὸ τὴν ὡραιότητα τῆς γύρω

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φύσης, κι ὁ ποιητὴς — Λαός, πρῶτος, μετουσίωσε τὴ φρίκη αὐτὴ τῆς ἱστορίας σὲ ποιητικὴ εἴδηση:

«Τ' ἀκούσατε τί γίνηκε στὰ Γιάννινα στὴ Λίμνη
ποὺ πνίξανε τσ' ἀρχόντισσες μὲ τὴν Κυρα - Φροσύνη;»

Κ' ἐνῶ ὁ Λαὸς ἀναγγέλλει ἐρωτηματικὰ τὸ γεγονὸς γιὰ νὰ τοῦ δώσει ἔτσι μεγαλύτερη ἔμφαση, δὲν θέλει ὡστόσο νὰ τ' ἀποδεχτεῖ. Ἔτσι τούτη τὴν ἡρωίδα τοῦ ἔρωτα καὶ τοῦ θανάτου, θὰ τὴ θεωρήσει, μέσα στὸ χαμό της, δέκτη καὶ πάλι τῆς Ζωῆς, ποὺ συνεχίζεται, ἀκριβῶς, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν θέλει νὰ πιστεύει πιὰ στὸ θάνατο. Ἀπεναντίας θέλει νὰ πιστεύει ὅτι κ' οἱ νεκροὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπιθυμοῦν τὴ γεύση τῆς Ζωῆς. Γι' αὐτό, ἡ ἀνθρωπιά, μέσα ἀπ' τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ὑπόσχεται νὰ μετριάσει τὴ μεγάλη πίκρα τοῦ πνιγμοῦ:

«Χίλια καντάρια ζάχαρη θὰ ρίξω μὲς στὴ Λίμνη
γιὰ νὰ γλυκάνει τὸ νερὸ νὰ πιεῖ ἡ Κυρα - Φροσύνη».

Ἂν ὁ Ἀλήπασας, ζώντας δίπλα στὴ μαγευτικὴ Λίμνη τῶν Γιαννίνων, δὲν μπόρεσε νὰ ἡμιερέψει ἀπ' τὴ γοητεία της, τότε σίγουρα ὁ πραγματικὸς νεκρὸς τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου, εἶναι ὁ Βίος ὁ τύραννος κι ὄχι τὰ θύματά του. Αὐτὰ ζοῦν μέσα στὸν ὄμορφο τους ἡρωισμό, στὴν ὄμορφα τόλμη γιὰ Ζωή, κι ὁ Λαός, ἀνυπομονώντας νὰ μᾶς δείξει πάλι τὴ μορφή τους ἔξω ἀπ' τὰ βάθια τῶν ἀφανισμῶν, θὰ καλέσει συνεπίκουρο τὴ φύση:

«Φύσα βαριὰ πικρὲ βοριὰ γιὰ ν' ἀγριέψει ἡ Λίμνη
νὰ βγάλει τὶς ἀρχόντισσες καὶ τὴν Κυρα - Φροσύνη».

Ἀντίθετα, ὁ Κώστας Κρυστάλλης, ἔχοντας θέμα του κι αὐτὸς τὴ Φύση καὶ τὴν Ἱστορία τοῦ τόπου, θέλει τὴν Ἠπειρώτισσα γαληνεμένη. Στὸ μεγάλο ποιημά του, «Ὁ Καλόγηρος τῆς Κλεισούρας» θέλοντας νὰ τιμήσει τὸ Γιαννιώτη ἥρωα ποὺ θυσίασε τὴ φαμιλιά του γιὰ τὸ Μεσολόγγι, τὸν καλεῖ νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του, τὰ Γιάννινα, θυμίζοντάς του ἀπ' αὐτά, ὅ,τι πιὸ σημαδιακὸ ἔχουν: τὴ Λίμνη τους:

«Ἡ Λίμνη πῶς σὲ καρτερεῖ τὰ χείλια σου ν' ἀνοίξεις
καὶ τί γλυκύτερο ἀπ' αὐτό! τὴ Λίμνη νὰ περνᾶς
μὲ τέτια ὄμορφη βραδιὰ
ποὺ τὰ κουπιά σου στὰ νερὰ μονάχος νὰ γυρνᾶς
καὶ τὸ γλυκὸ τραγούδι σου νὰ βγαίνει ἀπὸ τὰ χείλια
τί θέλγητρο τί ζήλια
χαρὰ σ' αὐτὸν ποὺ βάσανα δὲν ἔχει στὴν καρδιά».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ τὴ δική του νοσταλγία, ὁ Κρυστάλλης, δὲν περιμένει νὰ τὴ θεραπεύσουν μόνο τὰ βουνὰ τῆς πατρίδας του, ποὺ ἡ ψυχή του λαχταράει τὰ ὕψη τους. Ἡ Λίμνη, κόρη τῶν βουνῶν, ἔχει τὸ δικό της βάλσαμο γιὰ τὴν καρδιὰ τοῦ ποιητῆ. Ἔτσι, ἐπιμένοντας νὰ πείσει τὴν ψυχὴ τοῦ «Καλόγηρου» νὰ ἐπιστρέψει, γιὰ δικαίωση καὶ γαλήνη, ἀπ' τὸ χῶρο τῆς μεγάλης θυσίας, θὰ μεταφερθεῖ στὶς δικές του θάλασσες ἀπ' τὴν Παιδόπετρα· θάλασσες ποὺ γλυκαίνουν τὰ πάθανα καὶ τοῦ δικοῦ του ξενιτεμοῦ:

«Κι ἐγὼ θυμᾶμαι τὲς βραδιὲς αὐτὲς στὴν ξενητιά μου
ποὺ μὲ τραγούδια μὲ χαρὲς ἐμέρωνε ἡ καρδιά μου
στὴ Λίμνη τῶν Γιαννίνων μου στὴ Λίμνη ἀλήθεια ἐκείνη
ποὺ κάθε μιὰ νυμφαία της καὶ κάθε καλαμιά της
κρύβει νεράιδες δυορφες κ' εἰς κάθε ἀκρογιαλιά της
μὲ τραγουδάκι ἐρωτικὸ κάθε της κύμα σβήνει.
Κι ἐκεῖνο τ' δμορφο νησὶ μὲ τὸ μικρὸ βουνό του
μὲ μοναστήρια στὴν κορφή, στὰ πλάγια, στὸ ριζό του
μὲ τὶς βαθιές του τὶς σπηλιὲς
τὰ κάτασπρα τὰ σπίτια του μὲς στὰ χλαρὰ χωμένα
χλαρὰ γεμάτα χλωράδια καὶ πάντα φυλλωμένα
ποὺ ἔχουν ἀμέτρητες φωλιὲς
ποντίκια μικρὰ γλυκόλαλα λογιῶν λογιῶν χιλιάδες
κι ἐμπρὸς τὰ πλάγια τοῦ βουνοῦ γεμάτα πρασινάδες.
Πατρίδα πῶς ἀπὸ τὸ νοῦ ἐγὼ νὰ σὲ ξεγράψω
σὰν σᾶς θυμᾶμαι Γιάννινα, ἂχ πῶς νιὰ 'νὰ μὴν κλάψω;»

Ἡ Λίμνη καὶ τὸ Νησί της! Μνήμη θαλερὴ τοῦ ξενιτεμένου Γιαννιώτη, τοῦ ξενιτεμένου Ἠπειρώτη γενικότερα. Μιὰ σύνθεση μοναδικὴ στὴ φύση τῆς ἑλληνικῆς ἐνδοχώρας. Λίμνες ποὺ ὁμορφαίνουν τὴ φύση ὑπάρχουν δέβεια κι ἀλλοῦ. Ὅμως σὰν αὐτή, ποὺ τὸ σχῆμα της, σχῆμα κιθάρας, δικαιώνει μέσα μας τὶς λυρικὲς διαθέσεις, ἢ, ποὺ τρέφει ἕνα Νησὶ καὶ μάλιστα παραδεισένιο, ὅπως αὐτὸ ποὺ περιγράφει ὁ Κρυστάλλης παραπάνω, δὲν ξέρουμε ἂν ὑπάρχουν ἀλλοῦ.

Τὰ Γιάννινα, γιὰ τὴ Λίμνη καὶ τὸ Νησί της, ὁ Κρυστάλλης θὰ τὰ ὑμνήσει ἄλλη μιὰ φορά. Ὅμως, τώρα, μέσα ἀπὸ 'να τόνο πεταχτὸ ποὺ νὰ θυμίζει δημοτικὲς στιγμὲς κεφιοῦ:

«Τὰ Γιάννινα μ' ἀρέσουν — τὴν ἄνοιξη πολύ
Γιατὶ ἔχουν περιπάτους.— γιατὶ ἔχουν ἐξοχή
Ἔχουν τὸ καλοκαίρι — στὴ Λίμνη τὸ νησὶ
ζωὴ χαριτωμένη — τραγούδια καὶ χορούς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐδῶ ὁ τόνος τοῦ τραγουδιοῦ δείχνει τὴν ὅλη αἰσθαντικότητα τοῦ Ἠπειρώτη ποὺ ξέρει νὰ ζεῖ τὶς ἰδιαίτερες στιγμὲς μιᾶς ζωῆς ἀληθινῆς, τὶς στιγμὲς μιᾶς μέθης ἀπ' τὴν ὀμορφιὰ τῆς φύσης ποὺ συμπληρώνει ἡ μέθη ἀπ' τὸ κρασί. Ἀνακρεόντιος τοῦτος ὁ τόνος εἶναι λοιπὸν ποτισμένος μὲ κρασὶ κι ὄχι μὲ δάκρυ ποὺ ταιριάζει περισσότερο σὲ ἤχους δεκαπεντασύλλαβους.

Καταφύγιο ψυχῶν, ἡ Λίμνη, δὲν προσφέρεται σ' αὐτές, ὅλες τὶς ὧρες, μὲ τὴν ἴδια μαγεία. Στὴν ποίηση τοῦ Πελερὲν ὅπως καὶ στοῦ Κρυστάλλη, οἱ βραδυνὲς ὧρες εἶναι οἱ πλέον γοητευτικές· αὐτὲς τὶς ὧρες μποροῦν νὰ γαληνέψουν δίπλα στὴν Παμβώτιδα οἱ κουρασμένοι, ἀπόμακρα ἀπ' τὴ βουὴ τῆς πολιτείας. Γιατί, τότε, ἡ Λίμνη ἔχει νὰ καθρεφτίσει τὴ μακρινὴ οὐσία τῆς ὕπαρξης: Τ' ἄστρα, ποὺ ὅπως λέει ὁ Κοτζιούλας γιὰ τὴν Ἤπειρο γενικά, «δὲν λάμπουν πιὸ καθάρια σ' ἄλλους οὐρανούς». Ὅμως, ἂς ἀφήσουμε τὸ Γιῶργο Πελερὲν νὰ ξετυλίξει μελαγχολικὰ καὶ μυστικόπαθα τὸ λυρικό του ὄνειρο δίπλα «Στ' ἀκρολίμνι μας»· ἐκεῖ ποὺ δλάκερη ἡ οὐράνια καὶ γήινη ὀμορφιά, ρευστοποιεῖται, γιὰ νὰ χυθεῖ μέσα στὸ καλούπι, τὸ τρισδιάστατο, τοῦ χρόνου:

«Ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς καλῆς, τῆς βραδυνῆς τῆς ἡσυχίας
Ὅλα συχάσαν, δὲν ἀκοῦς τὸ μακροβουϊτὸ
τὸ βουϊτὸ τ' ἀλαργηνὸ τῆς τρελλαμένης πολιτείας
δὲν φτάνει ὡς τ' ἀκρόλιμνο τὸ ἐρημικὸν ἐδῶ.

Βουβὸς καθρέφτης λαμπερός, ἄσπρη βουβὴ ἁπλάδα
ἡ Λίμνη μας 'πιὰ γύρωθε κλειομένη τὰ βουνά,
κάπου τ' ἀσπριοῦ τοῦ ἀπόβραδου τὴ γλυκοτρυφεράδα
σι' ἀκούνητα νεράκια της γαλήνια καθρεφτᾶ.

Βαθειά 'νε γύρω ἡ σιωπή, γλυκειὰ κι ἡ ἐρημία
Λὲς κι ἡ ψυχὴ νειρεύεται τῶν ἥσυχων νερῶν
κι οἱ ἤσκιοι, λές, σταθήκανε καὶ μιὰ παληὰ ἱστορία
ἀκίνητοι γροικᾶνε παληῶν, καλῶν καιρῶν.

Κι ἡ Σκέψη μου, Ἤσκιος κι Ὄνειρο, μὲ τὰ φτερὰ ἀνοιγμένα
χάνεται σ' ὄνειρα παληά, κι αὐτή, καὶ περασμένα
Ὡς ποὺ φωνή, σὰν θρηνισμὸς π' ἀρήνει νυχτοπούλι
σχίζει τὴ νύχτα — καί, μαζί, τ' ὀνείρου μου τὸ τούλι...».

Ἡ φωνὴ ποὺ σχίζει ὅ,τι πιὸ λεπτὸ κι εὐαίσθητο χαρακτηρίζει τ' ὄνειρο τοῦ ποιητῆ, φτάνει ἀπὸ μακριά, ἀπὸ τὸν κόσμο κάποιων φαντασμάτων τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ κι ἀπὸ τόσο κοντά, ὅσο καὶ τὸ «Γιαννιώτικο κάστρο» ποὺ τὰ ὑφαίνει στὴ σκιά του. Μέσα κι ἔξω ἀπ' τὴ Λίμνη, ἕνας ἀόρατος κόσμος γίνε-

ΠΕΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ται δρατὸς στὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας, μὲ δρατὸ καὶ μέγιστο σημεῖο ἀναφορᾶς στὸ παρελθόν, τοῦτο τὸ κάστρο, ποὺ μὲ τὴν πέτρινη φωνή του, ὁ Πελερὲν θὰ καθρεφτίσει μὲς στὸ λυρισμό του, ὅπως κ' ἡ Παμβώτιδα τὸν δγκο του:

«Σύννεφ' ἀχνό, μυστήριο, στέκ' ὁ Καιρὸς κι ὁ Χρόνος
ἀπανωθέ σου, ἀμίλητο, βουβό, ἡσκιωμένο Κάστρο!
— μὰ κάθε φύλλο αἱμόσταχτο, δεντρί, κισσὸς ἢ κλῶνος
ποὺ πλέκεται στὰ τείχη σου — διαν, τὲς νύχτες, τ' ἄστρο

ἢ τὸ φεγγάρ' ἀλόγιστρο τὰ βράχια σου χτυπάει
κάποια μπαλάντα θλιβερὴ κι αἰματερὴ ἀνασαίνει...
Βιολί, ἄρπα κλαισύμενη, ἀνεμοχαϊδεμένη
ἡ Λίμνη ἡ Γιαννιώτικη τὴ σιγοτραγουδάει...

Αἷματα κι ἡσκιοι, βογγητά, θυμήματα φερμένα
μὲ τοῦ Θρασκιᾶ τὸ φύσημα, θλιφτὰ ποὺ σιγοπνέει
στὸ κάστρο τὸ Γιαννιώτικο κιτιάει ἕνα - ἕνα
ὁ νοῦς θαμπὰ σ' ἀστράφεγγο, τ' ἀχνόφεγγο καὶ κλαίει.

Μὰ μέσα σ' δλα τειὸ θλιφτὸ καὶ παραπονεμένο
σ' δλόλευκα, μοσκόβολα ἐρωτικὰ κρεββάτια,
ἕνα μυστήριο, ὄνειρο, στὴ Λίμνη ἀνοστημένο.
Πονοῦν τῆς Μνήμης ὁ καϊμὸς καὶ τῆς ψυχῆς τὰ μάτια...

Σένα, Σκιὰ ἁμαρτωλή, Ἱέρεια τῆς Ἀγάπης
ποὺ κλαῖς στὴν ἄρπα τοῦ ἔρωτα τὸ βόγγο τοῦ θανάτου
Ὦ Ἁμαρτία ὥμορφη ποὺ πνίγει ἕνας Ἀράπης
— Κυρα Φροσύνη, κι ὁ Θρασκιᾶς σὲ κλαίει σιὰ βογγητά του!».

«Αἵματα κ' ἡσκιοι» ἀπ' τὸ παρελθόν, ὁ ἔρωτας κι ὁ θάνατος ἀγκαλιασμένοι, ἡ Ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κλείνει μέσα της τὴ θεϊκὴ οὐσία, ἀλλὰ κ' ἡ βαρβαρότητα μὲ τὴ μορφὴ τοῦ Ἀράπη, ποὺ κνίγει αὐτὴ τὴν Ἁμαρτία στὰ νερὰ τῆς Λίμνης, ὅλα τοῦτα, ἀποτελοῦν τὴ «θλιβερὴ κι αἱματερὴ μπαλάντα ποὺ σιγοτραγουδάει ἡ Λίμνη» ἐναρμονισμένη στὴ λύρα τοῦ Πελερέν.

Ἂν ἡ ὀμορφιὰ τῆς φύσης ἢ αὐτῆς τῆς ποίησης, ποὺ παραθέσαμε πιὸ πάνω, εὐαισθητοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ βάθος, τότε, σίγουρα δὲν μποροῦμε νὰ τὴ δοῦμε ξέχωρα ἀπ' τὸν Πόνο, ὅπως δὲν μποροῦμε νὰ τὴ δοῦμε ξέχωρα κι ἀπ' τὴν Ἀγάπη. Πόνος κι Ἀγάπη ἀποτελοῦν τὸ δίπτυχο τῆς ὀμορφιᾶς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ὁ Ἑλληνοεβραῖος ποιητὴς Γιωσὲφ Ἐλιγιά, βίωσε κι αὐτός, ὅλο τὸν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πόνο κι ὅλη τὴν Ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο σὰν αἴσθημα ἐσώτατης ὁμορφιᾶς, δίπλα στὴν ὁμορφιὰ τῆς Γιαννιώτικης Λίμνης. Ἔτσι, αὐτὸ «τὸ μεγάλο παιδί, τὸ ἀγαθό, τὸ πιστό», ὅπως χαρακτήρισε τὸν Ἐλιγιὰ ὁ Στέφανος Δάφνης, ἔχοντας γενέτειρά του τὴ Γιαννιώτικη φύση μὲ τὴν ὀνειρεμένη Ἠαμβώτιδα, συνόψισε τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀγάπης καὶ τοῦ Πόνου, σ' ἕνα μονάχα στίχο, ποὺ ἀφιέρωσε αὐτός, ἕνας Ἑβραῖος, στὸν Ἰησοῦ:

«Εἶσαι δὲν εἶσαι γιὸς Θεοῦ, μὰ εἶσαι ὁ Θεὸς τοῦ Πόνου».

(Φωτ. Ἄγγελου Καλογερίδη)

Αὐτοῦ τοῦ Πόνου ποὺ καθρέφτιζε κ' ἡ Λίμνη μέσα ἀπ' τὰ παιδικά μάτια τοῦ ποιητή· ὅταν, μαζί, καθρέφτιζε καὶ τὴν ἀπόκρυφη χαρὰ μιᾶς μελλούμενης δημιουργίας ποὺ γεννοῦσε μέσα του ἡ ὁμορφιά της, καθὼς αὐτὸς ἄφηνε τὰ ὁλέμιατά του νὰ πλανιῶνται στὸ γαλάζιο φῶς της:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ὦ Λίμνη στὰ γλαυκά σου τὰ νερὰ
Πόσα ὄνειρα παιδιάτικα λουσμένα —
— Ἄχ πῶς ροδογελοῦν τὰ περασμένα
Στῆς μνήμης τὰ γιγάντια τὰ φτερά.

Ἀπ' τὸ γαλάζιο κόσμο σου ἡ χαρὰ
Ἡ παιδικὴ χαρά μου ξεπροβάλλει
Σεμνὴ μὲ τὰ Σεμνὰ τρελλά της κάλλη
Μὲ δυὸ μαϊάκια ἀθῶα κι ἀοιραφτερά.

Ἄχ λίάι σον, τὰ παλιὰ ζωντανεμένα
Ροδόλιασια, φωτοπεριχυμένα
Στὸν Πόνο μου βοιάνι μαγικό.

Μὰ διαν γροικῶ νεκρὰ τὰ περασμένα
Πῶς νοιώθω νὰ δακρύζει ὦ Λίμνη, ὠιμένα
Τῆς φαντασίας τὸ βλέμμα ἐκστατικό».

Ὁ Γιωσὲφ Ἐλιγιά, γεννημένος μ' ἐκείνη τὴν πικρὴ μοίρα τοῦ ξενητεμένου Ἠπειρώτη, ὅπως κι ὁ Κρυστάλλης, νοσταλγησε δραματικὰ τὸν τόπο του. Κι ὅπως ἐκεῖνος ἄφησε τὴν ψυχή του νὰ φτερουγίσει πάνω ἀπ' τὴ δροσιὰ τῆς Λίμνης γιὰ νὰ φτάσει στὰ βουνὰ ποὺ τὸν γέννησαν, ἔτσι κι ὁ Ἐλιγιά, ἄφηνε τὴ δική του νὰ φωλιάζει, μόνιρα, δίπλα στὶς ὄχθες τῆς Παμβώτιδας. Ἴδια «Ραχὴλ κλαίουσα» τὰ πεθαμένα ὀνειρά του:

«Ἔρμο πουλὶ στὴν ξενητειά, θίχως μανούλας κόρφο
Δίχως φωλιᾶς ἀναπαμὸ κι Ἀγάπης ἀντισύλι!...
Ξέσπασε ὦ δάκρυ σὲ λυγμὸ καὶ σὺ λύρα σὲ θρῆνο
Νὰ τρέξει ὁ Πόνος, δροσερὸς τὰ στήθια ν' ἀπαλύνει.
— Ἄχ, παινεμένα Γιάννινα, ὦ ἀνθόσπαρτοι τῶν ὁραμάτων
Πικρὸς τὸ πῶς σᾶς ἄφησα ναῦμὸς μὲ βασανίζει».

Κι ὁ ποιητής, στέλνοντας πάντα ἀπὸ μακριὰ τὴ νοσταλγία του νὰ καθρεφτίζεται μέσα στὴ «Γλαυκὴ Παμβώτιδα» θὰ συνεχίσει:

«Κι ὦ σοὺ Γλαυκὴ Παμβώτιδα, χρυσὸ ἄοιραμα τοῦ ὀνείρου
Ποὺ ἐρχόμουνα πουρνὸ — βραδὺ ν' ἀφουγκραστῶ σιμά σου
Τὸ κύμα τ' ἀφρολιγερὸ ποὺ λίγωνε ἀπ' τὴ μέθη
Κι ἔσπαε γλυκὰ καὶ ρυθμικὰ στὸ πέτρινο ἀκρογιάλι».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἢ γιὰ ν' ἀγναντέψει,

«Κάποιο σπιτάκι ἐδεμικό, Ναὸ τῆς Ἁγιοσύνης
Ποὺ κάποιον Ἄγγελο ἔκρυβε, κορμὶ κυπαρισσένιο
Πὄκρυβε καὶ δυὸ ὁλόγλυκα ματάκια κασταναία».

Ὅμως, ὅλη ἡ σχέση τῆς ποιητικῆς ψυχῆς μὲ τὴν Παμβώτιδα, κλείνεται σ' ἕναν ἀπ' τοὺς στίχους τῆς τελευταίας στροφῆς αὐτοῦ τοῦ ἐξαίσιου ποιήματος τῆς Νοσταλγίας. Ὁ Ἐλιγιὰ «ἀναμετροῦσε» πλάι στὴ Λίμνη τῶν Γιαννίνων,

«Ὅλους τοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς καὶ τὸ ρυθμὸ τῆς Πλάσης»

Κάποτε ἡ Νοσταλγία του θὰ ὑλοποιηθεῖ σὲ «Γυρισμοὺς» ποὺ θ' ἀναστήσουν κάποια ὄνειρά του. Καὶ τότε, θριαμβικὰ θὰ ξεχυθεῖ ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἕνα κύμα λυρικῆς ἀγαλλίασης. Καὶ θά 'ναι αὐτή, ἡ ἀγαλλίαση τοῦ ἐραστῆ, ποὺ φέρνει κάποτε τ' ἀντίκρυσμα τῆς ἐρωμένης, ἔστω κι ἂν ἀνάμεσά τους, ὑπῆρξε «λιγοήμερος ὁ χωρισμός»:

«Σὲ ξαναβλέπω λιόκαλη Παμβώτιδα καὶ πάλι
— Ἄχ! Βλογημένο ριζικὸ
Κι ἡ γαλανὴ ψυχούλα σου μοῦ ξαναλέει ἀγάλι
Τ' ἀγνὸ κι ὡραῖο της μυστικό».

Καὶ συνεχίζοντας τὸ ξετύλιγμα τῶν «Γυρισμῶν» του θὰ κορυφωθεῖ πιὰ σὲ τόνους αἰσθησιακούς:

«Ναζιάρα μου, χαδιάρα μου, γλυκὸς ὁ γυρισμός σου
Μὰ πιὸ γλυκὸ τὸ γέλιο σου στὴ δειλινὴ γαλήνη
Ὅταν ἁπλώνεσαι ἁπαλή, πόθο γεμάτη ἐμπρός μου
Κι ἀχνοφωτιᾶ στὴν ὄψη σου τοῦ ὀνείρου ἡ καλωσύνη.
Νεράιδα ἁπαλοκύματη μὲ τὴν ἁπλὴ ὁμορφιά σου
Ἄχ πόσους κρύφριους μου καϊμοὺς στὸ πλάι σου δὲν ξεχνῶ!
Σὰν ἄυλο πετούμενο ἡ ψυχούλα μου μπροστά σου
Κ' αἰθερολάμνει ἀνάμεσα ἀπὸ γῆς κι ἀπ' οὐρανό...».

Ἐπιμύθιο τούτης τῆς λατρείας γιὰ τὴ Λίμνη, ποὺ 'ναι τὸ νερένιο πρόσωπο τῆς μαγεμένης πολιτείας τῶν Γιαννίνων, τῆς γενέτειρας τοῦ ποιητῆ, ἀποτελεῖ τὸ ποιημά του μὲ τὸν τίτλο: «Ὅλ' ἡ ψυχή μου». Ἕνα ποίημα — ἐπιμύθιο καὶ τῆς ἴδιας τῆς σύντομης ζωῆς του:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Πανάκια πού ἀλαργεύετε πὰ στὸ γλαυκὸ μεγάξι
Τῆς δμορφης Παμβώτιδας σταθῆτε μιὰ στιγμὴ
Ἡ πικραμένη μου ψυχὴ μὲ σᾶς ποθεῖ ν' ἀράξει
Στὸν πλέον ἀπάκοομο γιαλὸ πού ἀνθοῦν οἱ στεναγμοί.

Κι δταν γοργὰ θ' ἀράξουμε μπρὸς τοῦ γιαλοῦ τὴν ἄκρη
Μὲ τοὺς κλαυθμοὺς τῶν Σεραφεὶμ καὶ τὸ χλιμέντο δείλι
Μέσ' ἕνα θρῆνο ἀτέρμαντο καὶ σὲ ἄσωτο ἕνα δάκρυ
Ὅλη ἡ ψυχή μου ν' ἀργοσιάζη ἀπ' τὰ πικρά μου χείλη».

Μὲ τὴ μοίρα τῆς ξενητεμένης ψυχῆς, κ' ἡ ποιήτρια Χρυσάνθη Ζιτσαία, δὲν ἔπαψε οὔτε στιγμὴ νὰ νοσταλγεῖ μὲ πάθος τὴ γῆ πού τὴ γέννησε. Ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ τόσο αἰσθαντικὴ ποιήτρια, συχνὰ μέσα ἀπ' τὸ ἔργο της, ἐκφράζει μὲ τὸ ἴδιο πάθος κι ὅλη τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο της. Ἔτσι, σ' ἕνα ἀπ' τὰ «πιστρόφια» της, ὅπως χαρακτηριστικὰ ὀνομάζει τοὺς δικούς της «γυρισμούς» στὴν Ἤπειρο, θὰ μᾶς δώσει κι αὐτή, τὸ τραγουδημένο τοπίο μὲ τὴ διττὴ ὑπόσταση: τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσης· τὸ τοπίο πού ἀρχίζει μὲ ὁρίζοντες μακρινούς καί, πλησιάζοντας μὲ κοντινότερους, τὸ ὀλέμμια, πυκνώνει τὴν ὁμορφιά του στὴν ὑγρὴ ὕπαρξη τῆς Λίμνης τῆς Παμβώτιδας, πού καλωσορίζει τὴν ψυχὴ τῆς ποιήτριας, ἀναδεύοντας γαλάζιους ἥλιους στὸ κορμί της:

«Τὸ χιονισμένο Περιστέρι ἀπέναντι — ζωγραφισμένο στὴν σύγια τῆς Μαγιάτικης ἡμέρας. — Κοντά μας οἱ ογουροί, ὁλοπράσινοι — μᾶς χαιρετίζουν λόφοι, — μὲ τὸ γαλάζιο καλωσόρισμα — τῆς Λίμνης μας, κι ἀνοιχτη — τῆς μνήμης τὴν αὐλαία. — Οἱ δρόμοι τρέχουν πίσω - ἐμπρὸς — νὰ συναντήσουν τῆς χαρᾶς τὴ νότια — σὲ μιὰ σταγόνα διάφανη — π' ἀνάβλυσε τρεμουλιαστὴ στὰ μάτια. — Καὶ λουλουδίζουν οἱ καϋμοὶ — τὴ γῆ μυρώνουν. — Ὅπως πληθαίνει φεγγερὸ — στοὺς ἀνοιξιάτικους ἀγροὺς — τῆς «Παναγιᾶς τὸ δάκρυ».

Συνεχίζοντας ἡ Ζιτσαία τοῦτο τὸ ποίημά της μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ τίτλο, «Γιάννινα — νόστιμον ἦμαρ», θὰ τὸ κλείσει, στήνοντας μὲς στὸ «καλωσόρισμα» τοῦ Γιαννιώτικου τοπίου τὴν «ἐκ βαθέων» προσευχή της:

«Φύλαξε Θεέ μου αὐτὴ τὴν ἄνθιση — στιγμή, στὸν ἱερό σου κόρφο. — Κι δταν μαυρίζουν οἱ οὐρανοὶ — κι δταν ριγεῖ ἡ ψυχὴ κι δταν... — ἐπάνω μου νὰ τὴν ἁπλώνεις — καὶ νὰ μὲ τυλίγεις».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ριζωμένος, μιὰ ζωὴ ὁλόκληρη στὰ Γιάννινα, ὁ Γιῶργος Βρέλλης, δὲν ζεῖ παρὰ γιὰ τὸ τραγούδι, ποὺ ξεχειλίζει ἀπ' τὴν καρδιά του γιὰ τὶς ὀμορφιὲς τῆς πολιτείας τῶν θρύλων. Καί, φυσικά, τὰ σονέττα του γιὰ τὴν Παμβώτιδα ἀποτελοῦν ξεχωριστὸ στοιχεῖο τῆς τοπολατρικῆς του ἔξαρσης. Τὴν ἀγαπημένη του Παμβώτιδα τὴν τραγουδᾶ σ' ὅλες τὶς ἐποχιακές της ἀποχρώσεις, σ' ὅλους τοὺς κυματισμούς της καὶ τὰ γαληνέματα, σ' ὅλα τὰ μυστικὰ σχήματα τοῦ φλοίσβου της. Τὴν τραγουδᾶ γιὰ τ' ἁγιασμένα της νερὰ στὰ Θεοφάνεια, γιὰ τὰ κρύσταλλα τοῦ πάγου της ποὺ ἄντεξαν περάσματα βαρβάρων, γιὰ τοὺς θρύλους της, γιὰ τὰ θεόρατα πλατάνια της στὶς ὄχθες...

Ἡ «Λίμνη στὸ Φθινόπωρο», ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ σονέττα τοῦ Γιώργου Βρέλλη, κάνει αἰσθησιακὰ ὁρατὴ τὴ Λίμνη μας μὲ τὸ Νησί της. Δοσμένο μὲ τὴν ὡριμότητα τοῦ ποιητῆ, θά 'λεγε κανένας ὅτι γράφτηκε γ' ἀνταναχλᾶ κάποιο «Φθινόπωρο» τοῦ μέσα κόσμου του. Μὰ δὲ συμβαίνει κάτι τέτιο. Ἡ ψυχὴ τοῦ Γιώργου Βρέλλη, δεμένη πάντα μὲ τὴν ὀμορφιὰ τῆς φύσης, παραμένει ἀγέραστη· νεανικὴ ὅσο κ' ἡ ὀμορφιὰ τῆς Λίμνης ποὺ τραγουδᾶ, χρόνια τώρα, μὲ τὴν ἴδια ἔξαρση. Ὅμως, ἂς δοῦμε τὸ σονέττο, πού, ὑμνώντας τὴν Παμβώτιδα, αὐξάνει οὐσιαστικὰ καὶ τὴ μέχρι τώρα γοητευτικὴ λίμνη τοῦ λυρισμοῦ του:

«Γαλήνια ὡς τ' ἀκρόλιμνα χωρὶς ρυτίδες
γαλάζιο στολισμὸ ἡ Λίμνη ἔχει πάρει
σ' ἀχνῶν ὀνείρων οὐρανὸ πετοῦν οἱ γλάροι
σκιὲς ὑφαίνοντας μ' ἀσιραφιερὲς ἀχτίδες!

Στιγμὲς γλυκόπαθες, μακριὰ οἱ καταιγίδες
καὶ τὸ Νησάκι μας, Παμβώτιδας μασιάρι,
γεννήδι τῶν νερῶν σὲ ριγηλὸ ἀχνάρι
ἀφήνεται σιῶν καλαμιῶν χλωρὲς ἐλπίδες.

Ξανάλαφρο οἰὰ ὕψη του τὸ Μιτσικέλι
βροχόπλυτο, θωριὰ γλυκιά μου κυκλαμένια
περίπαθο γλυσιρᾶ τὸ μπόι του οὰ χέλι!

Χαϊδογητιὲς 'πὸ μάγισα, μ' ὁρμῆς τὸ πάθος
ξαπλώνουν κύματα ἔρωτα ἀφρασημένια
βυθῶν τὰ μυστικὰ ν' ἀναδευτοῦν σιὸ βάθος».

* * *

Ἡ Λίμνη τῶν Γιαννίνων ποὺ ἔθρεψε τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα μας, προσωποποιημένη, ὁλόγυμνη, μὲ τὸ νησί της σύμβολο θηλυκιᾶς προκλητικότητας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἢ μὲ τὸ Μετσικέλι ποὺ φαίνεται νὰ «γλιστρᾶ τὸ μπόι του» ἀπ' τοὺς βυθοὺς της γιὰ τὰ ὕψη τῶν ὁριζόντων, ἀποτελεῖ ἕνα θέμα ποὺ σίγουρα δὲν ἐξαντλεῖται ἐδῶ. Ὅμως, σκοπός μας ἦταν νὰ δοθεῖ τὸ ἐρέθισμα ποὺ προκαλεῖ μέσα μας, ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ γύμνια της σὰν σύμβολο ζωῆς, ἔτσι ὅπως μᾶς δόθηκε μέσα ἀπ' τὴν Ἠπειρωτικὴ ποίηση. Οἱ λυρικοὶ τοῦ τόπου μας, προσωποποιώντας τὴν Παιδώτισσα, μπόλιασαν τὴν ὀμορφιὰ τοῦ κορμιοῦ της μὲ τὴν ὀμορφιὰ τῶν κοριτσιῶν, τῆς Φροσύνης καὶ τῶν παρθένων, ποὺ χάθηκαν μαζὶ στὰ σπλάχνα της σὲ χρόνους βάρβαρους.

Ὡστόσο, κι ὁ δικός μας καιρός, δὲν εἶναι ἄμοιρος σὲ βαρβαρότητα. «Ἁρπαγὴ» ἀναδυόμενος ἀπὸ τὴ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, ἀπειλεῖ μ' ἀφανισμό, ὅλη αὐτὴ τὴν ποίηση τῆς φύσης. Κάθε μέρα θολώνει μὲ τ' ἀρρωστημένα χνότα του, ὅλο καὶ περισσότερο τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο, ποὺ 'ναι ὁ καθρέφτης τῆς ζωῆς. Κι αὐτό, ἔχουμε χρέος νὰ τὸ θυμίζουμε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, ἂν θέλουμε, ἐπιθυμοῦμε νὰ προλάβουμε ἄσχημες ἐξελίξεις. Σ' αὐτὸ θὰ συμφωνοῦσε σίγουρα κι ὁ Πελαρέν, ἀποσιωπώντας τὸν ὡραῖο στίχο του:

«Ὅ,τι δὲν εἶναι ὄμορφο, ὦ μὴ μοῦ τὸ θυμίζεις».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Δρόμος στὸ φρούριο

('Αρχεῖο 'Απ. Βαρτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΑΠ. ΒΙΤΑΛΗ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΟΦΑΝΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Ἠσχολήθην ἄλλοτε, δι' ὀλίγων, τόσον μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Εὐεργέτου τῆς Πρεβέζης Ἀθανασίου Ἀθανασιάδου (ὅλ. «Ἠπειρ. Ἑστία», ἔτ. 1978—79), ὅσον καὶ μὲ τὴν περίπυστον Θεοφάνειον ἐν Πρεβέζῃ Σχολήν (ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν Ε' τόμον «Μνήμῃ Σουλίου», ἔτ. 1980).

Ἐκ τῆς περαιτέρω ὅμως ἐρεύνης μου εἰς τὸ περίφημον Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νικοπόλεως προέκυψαν καὶ ἕτερα ἀξιόλογα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἔκρινα, ὅτι πρέπει νὰ ἔλθουν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Διατηρῶ ἀμυδρὰν τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ κόπος μου δὲν θὰ πέσῃ εἰς τὸ κενόν. Ἀλλὰ θὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον παντὸς φιλίστορος καὶ μάλιστα φιλομούσου Πρεβεζαίου ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου θέματος, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν ἀξιόλογον ἱστορίαν της.

Πιστεύω, ἐπίσης, πὼς θὰ μοῦ συγχωρηθῇ ἡ, ἐξ ἀνάγκης, παρουσίασις αὐτουσίων κειμένων, ἐπισήμων δηλαδὴ ἐπιστολῶν καὶ πράξεων, ὡς ἀδιασείστων ντοκουμέντων, ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, γύρω ἀπὸ τὸ διαπραγματευόμενον θέμα· καθὼς καὶ ἡ μορφὴ τῆς γλώσσης, χάριν ὁμοιομορφίας πρὸς ἐκεῖνα.

Ὡς γνωστόν, ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ Πρεβέζης συνέστη διὰ τῆς, ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1814, διαθήκης τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ μακαριστοῦ τέκνου της Ἀναστασίου Θεοφάνους. Εἰς γράμμα τῶν ἐν Μόσχᾳ Ἐπιτρόπων του, ἀπευθυνόμενον «πρὸς τὸ κατὰ τὴν Μόσχαν Αὐτοκρατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον τῆς Ἐπιτροπικῆς βουλῆς εἰς τὸ Θησαυροφυλάκιον» (7-12-1822), ὅπου εἶχε κατατεθῇ τὸ διὰ τὴν Σχολὴν καταληφθὲν ποσὸν — κεφάλαιον, ὁρίζεται, ὅτι ὁ ἐξ αὐτοῦ τόκος νὰ ἐξαποστέλληται κατ' ἔτος εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου καλουμένου παλαιοῦ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Χαραλάμπους καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῶν διακειμένων εἰς τὴν Γραικίαν εἰς τὴν τῆς Ἠπείρου Πολιτείαν Πρέβεζαν καὶ νὰ ἐγχειρίζεται τοῖς νομίμοις Ἐπιτρόποις τῶν εἰρημένων Ἐκκλησιῶν διὰ μαρτυρίας τοῦ ἐκεῖ Ἀρχιερέως καὶ τῶν Πρεσβυτέρων» (Κώδ. Θεοφ., σσ. 3—4).

Ἐντεῦθεν οἱ ἐν λόγῳ Ἐπίτροποι τῶν Ἱ. Ναῶν τῆς Πρεβέζης, ὄχι μόνον ἀνέλαβον τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν, ἀλλὰ καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Σχολῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ταύτης, συντάξαντες μάλιστα, κατὰ τὸ ἔτος 1844, μετὰ τῶν λοιπῶν προκρίτων τῆς πόλεως καὶ τὸν θαυμάσιον κανονισμὸν λειτουργίας τῆς ὑπ' ὄψιν Σχολῆς. (Κώδ. Θεοφ., σσ 29—39).

Τοιουτοτρόπως ὁ Ἀθ. Ἀθανασιάδης — Μάνος, ὡς μόνιμος σχεδὸν ἐκκλησιαστικὸς Ἐπίτροπος τοῦ Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1844 εὑρέθη αὐτοδικαίως μεταξὺ τῶν συνδιοικητῶν τῆς Θεοφανείου Σχολῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἦτο ὁ περισσότερον μορφωμένος καὶ δραστήριος ἐκ τῶν λοιπῶν Ἐπιτρόπων, δὲν ἄργησε νὰ διακριθῇ. Καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ἀξιοθαύμαστος πρωτοπόρος καὶ εἰς τὸ σπουδαιότατον τοῦτο τῆς ἐν Πρεβέζῃ Παιδείας ἔργον.

Ὡς ἐκ τούτου, εἰς τὸν διασωθέντα Α' Κώδικα τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, ὁλέπομεν εἰς ἑκάστην σελίδα του τὸν Ἀθαν. Ἀθανασιάδην νὰ παρελαύνῃ συνεχῶς.

Αὐτὸς συντάσσει, κατ' ἐξαίρετον τρόπον, τὰ πρακτικά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Αὐτὸς συντάσσει καὶ καταχωρεῖ θεοσεβῶς τὰ διάφορα ἐπίσημα καὶ μὴ γράμματα. Αὐτὸς προσπαθεῖ διὰ τὴν ἐξεύρεσιν καὶ τὸν διορισμὸν καταλλήλων Διδασκάλων, Σχολαρχῶν ἢ Γυμνασιαρχῶν. Αὐτὸς μεριμνᾷ διὰ νὰ καταφθάνῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν Πρέβεζαν, ἐκ Μόσχας, τὸ εἰσόδημα τοῦ κληροδοτήματος Θεοφάνους. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἐπαρκεῖ, αὐτὸς καταφεύγεται πόθεν τοῦτο νὰ ἐνισχυθῇ καὶ ἐξ ἰδίων εἰσέτι εἰσφέρει κατ' ἔτος, παραιτούμενος ἅμα καὶ τοῦ ἐκ τῆς Σχολῆς ἐπιδόματός του, ὡς Ἐφόρου ταύτης. Αὐτὸς προνοεῖ διὰ τὴν κληροδοσίαν τῆς Σχολῆς περιουσιακῶν στοιχείων ἐκ μέρους χριστιανῶν, συντασσόντων τὰς διαθήκας των παρὰ τῇ Ἱ. Μητροπόλει, ὅπου οὗτος εὑρίσκεται ὡς Δημογέρων καὶ Γραμματεὺς ἅμισθος. Αὐτὸς ἐπαγρυπνεῖ, καὶ κυριολεκτικῶς πάσχει καὶ ὑποφέρει, διὰ τὴν καλὴν καὶ εὐρυθμον λειτουργίαν τῆς Σχολῆς. Αὐτός, κατ' οὐσίαν, προτείνεται εἰς τὸ νὰ συνταχθῇ καὶ ψηφισθῇ ὁ περίφημος ἐκεῖνος Κανονισμὸς λειτουργίας της. Αὐτὸς προνοεῖ διὰ τὴν καλὴν πρόοδον καὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν μαθητῶν της. Αὐτὸς ἀγωνίζεται, πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ἀπευθυνόμενος, διὰ νὰ προμηθευθοῦν δωρεὰν ἢ ἐπὶ πληρωμῇ τὰ ἀπαραίτητα βιβλία, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν καταρτισμὸν καὶ ἐμπλουτισμὸν Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς. Αὐτὸς πάντα λίθον κινεῖ ἐκλιπαρῶν καὶ εὑρίσκων μέσα οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν πτωχῶν καὶ ἐνδεῶν μαθητῶν. Αὐτός, τέλος, παλαίει, καὶ μάχεται σκληρῶς, διὰ ν' ἀποσοβηθῇ ὁ κίνδυνος νὰ κλεισῃ τὸ Ἑλληνικὸν τοῦτο Σχολεῖον, ἔστω καὶ προσωρινῶς, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ χρήματά του δι' ἄλλους ἰδιοτελεῖς σκοπούς!

Ταῦτα πάντα παρουσιάζονται ἀνάμεσα εἰς τὰς σελίδας τοῦ ὑπ' ὄψιν Κώδικος.

Εἶναι ὅμως καιρὸς νὰ παρουσιάσωμεν ἐδῶ ὡρισμένα ἐξ αὐτῶν κείμενα, κατ' ἐκλογήν, πρὸς τεκμηρίωσιν τῶν ἐκτεθέντων.

Εἰς τὸ ἀξιοθαύμαστον «Ἠπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον», ἔτ. 1979, τὸ ὁποῖον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐξέδωκεν ἡ Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, ἐδημοσιεύθη μελέτημά μου μὲ τίτλον «Μία δωρεὰ πρὸς τὴν Πρέβεζαν τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Ἰωαννικίου Γ'» (σσ. 314—322).

Τώρα θα παρουσιάσω, εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, αὐτούσιον τὸ ἀνέκδοτον πρακτικὸν τὸ ὁποῖον, τότε, συνετάχθη εἰς τὴν Θεοφάνειον.

«Ἐν Πρεβέζῃ, τὴν 24 Δεκεμβρίου 1850. Συνελθόντων ἐν τῇ Θεοφανείῳ ταύτῃ σχολῇ τῶν Ἐντιμοτάτων Ἐπιτρόπων τοῦ Σεβασμ. Μητρ. Ἄρτης κ.κ. Νικολάου, Ἱερέως Κορωναίου τοῦ καὶ οἰκονόμου, Βασιλείου Ἱερέως Δεβάρη τοῦ καὶ Σακελλαρίου, καὶ Σπυρ. Γκινάκα, καὶ τῶν Ἐπιτρόπων τῆς Θεοφανείου Σχολῆς κ.κ. Ἀθ. Ἀθανασιάδου, Δημητρίου Τσακαλώτου, Νικολάου Γιακουμῆ, Ἰωάννου Μακρῆ, Βασιλείου Μπάλκου, Ἀποστόλου Ταρονᾶ, Δημητρίου Ἀλεφαντοπούλου, Βασιλείου Καρέλη καὶ Σωτηρίου Καλαντζῆ, παρόντος καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Π. Α. Μαυροκεφάλου, ἀνεγνώσθη ἐκ νέου εἰς ὑπήκοον πάντων ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων ἁγίου Ἰωαννικίου, χρονολογουμένη τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1850, δι' ἧς ἡ Αὐτοῦ Πανιερότης ὑπὸ φιλανθρώπου καὶ φιλομούσου αἰσθήματος κινουμένη εὐηρεστήθη ν' ἀναδείξῃ εὐεργέτις τῆς Θεοφανείου ταύτης Σχολῆς, ἀναδεχομένη τὴν διατήρησιν τριῶν ἀδιαλείπτως ὑποτρόφων ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ, ἐκ τῶν ἐνδεεστέρων πολιτῶν της δύο, τὸν δὲ τρίτον ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παροικούντων ὁμογενῶν.

Ἀκούσαντες οἱ εἰρημένοι ἐπίτροποι μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης προσοχῆς καὶ σπουδαιότητος τὴν τοῦ Σεβαστοῦ πατρὸς καὶ ἀποστολικοῦ ποιμένος ἐπιστολήν, καὶ ἀποχρῶντως ἐκτιμῶντες τὴν ἀγαθὴν τοῦ φιλοστόργου Πατρὸς διάθεσιν, ἀπεφάσισαν παμψηφεί:

α'. Ν' ἀποδοθῇ ἐγγράφως καὶ μὲ τὸν ἐπισημότερον τρόπον ἡ προσήκουσα εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Πανιερώτατον Μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς Κύριον Κον Ἰωαννίκιον.

β'. Νὰ ἐγγραφῇ τὸ ὄνομά του εἰς τὸν Κώδικα τῆς Θεοφανείου Σχολῆς μεταξὺ τῶν Εὐεργετῶν ταύτης.

γ'. Νὰ σταλῇ ἀντίγραφον τῶν πρακτικῶν τῆς σημερινῆς συνεδριάσεως πρὸς τὴν αὐτοῦ Πανιερότητα, καὶ πρὸς τὸν Ἅγιον Ἄρτης Κον Σωφρόνιον, ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπάγεται ἀγαθῇ τύχῃ ἡ πόλις αὕτη.

δ'. Τέλος πάντων νὰ δημοσιεύσωσι τὰ πρακτικὰ ταῦτα ἢ αὐτολεξεὶ ἢ κατ' ἔννοιαν διὰ μιᾶς ἢ καὶ πλειοτέρων εὐυπολήπτων ἐφημερίδων.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐμβάντες εἰς σύσκεψιν περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ὡς εἴρηται ὑποτρόφων, καθ' ἃ ὁ Εὐεργέτης προτείνει προσόντα, ἐνδείας, εὐφυΐας καὶ ἐπιμελείας, ἐξελέξαντο ὡς τοιούτους, ἐκ μὲν τῶν αὐτοχθόνων τόν τε Χρῖστον Νικάκην Ἱερέως καὶ τὸν Κοσμᾶν Μπουραζάνην Κωνσταντίνου, ἐκ δὲ τῶν ἑτεροχθόνων τὸν Χαραλάμπην Χαλιούπην Σπυρίδωνος ἐξ Ἀκαρνα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νίας: οὓς περ καὶ κατέγραψαν εἰς τὸν τῆς σχολῆς κώδικα μὲ τὴν ἐπωνυμίαν «ὑπότροφοι τοῦ Ἁγίου Ἰωαννίνων Κου Ἰωαννικίου, ἀνὰ γρσ: τριάκοντα κατὰ μῆνα ἕκαστος».

Τούτων οὕτω γενομένων, καὶ τῆς ἐκθέσεως ταύτης ὑπογραφομένης παρὰ πάντων τῶν προειρημένων Ἐπιτρόπων ἀνετέθη εἰς τὸν πρόεδρον τῶν τῆς σχολῆς ἐπιτρόπων κ. Ἀθανάσιον Ἀθανασιάδην ἡ σύνθεσις τῆς πρὸς τὴν αὐτοῦ Πανιερότητα εὐχαριστηρίου ἀπαντήσεως, καὶ ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀποφασισθέντων ὡς ἀνωτέρω, ὅσον ἔνεστι ταχύτερον, καὶ τέλος διελύθη ἡ συνεδρίασις».

(Ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ ἁπάντων)

Εἰς τὸ ἀνωτέρω μνησθὲν ἱστορικὸν μελέτημά μου συμπεριέλαβον αὐτουσίαν τὴν ἀπαντητικὴν ἐπιστολὴν ταύτης τῆς τῶν ἐν Πρεβέζῃ Ἐπιτρόπων, ἀλλὰ καὶ τὰ προηγηθέντα γράμματα τοῦ ἀειμνήστου Ἀθ. Ἀθανασιάδου πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων, δι' ὧν ἐξεζήτει θερμῶς τὴν τοιαύτην βοήθειάν του διὰ τὴν Θεοφάνειον Σχολήν, καθὼς καὶ τὴν παρ' αὐτῷ μεσολάβησιν τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του Π. Ἀρχιμανδρίτου.

Ὁ αὐτὸς Ἀθανασιάδης μετὰ τὴν τοιαύτην ἐπιτυχίαν του ἐστράφη παρρησίως καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον ποιμενάρχην τῆς περιοχῆς ταύτης, Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Σωφρόνιον, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε στενῶς συνδεθῆ, ἀφ' ἧς οὗτος εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ἀνέλαβε τὰ ἀρχιερατικά του καθήκοντα.

Ἰδοὺ δὲ τί τοῦ ἔγραφε, μεταξὺ ἄλλων (28-12-1850):

«Πρῶτος τῶν μαθητῶν ἐξελέχθη ὡς ὑπότροφος τοῦ ἁγίου Ἰωαννίνων, Πανιερώτατε Πάτερ, ὑπὸ τῆς ὁμοιελείας τῶν Κυρίων Ἐπιτρόπων ὁ εὐφυέστερος καὶ ἐπιμελέστερος τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς Ἰωάννης Μπαχούμης αὐτόχθων Πρεβέζης, ἀποδεδειγμένος λέγω, ἀλλὰ πεπεισμένος ἐγὼ ὅτι ἡ ὑμετέρα Πανιερότης θέλει εὐδοκήσῃ νὰ βρέξῃ τῷ ἄκρῳ τοῦ δακτύλου τοῦ ὕδατος τὴν διακεκαυμένην ἐκ τῆς ἀμαθείας γλῶσσαν τινῶν ἐκ τῶν πτωχῶν καὶ εὐφυῶν τῆς Σχολῆς ταύτης μαθητῶν, κατὰ τὴν ἔμφυτον γενναιογυχίαν της, καὶ χρέος μου Ἱερὸν κρίνας ὅτι ἡ ὑμετέρα Πανιερότης, ὡς ἄμεμπτος ποιμὴν καὶ πατὴρ ἡμῶν ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι προτιμωτέρα καὶ κατὰ τὴν ἐνδεχομένην ἐκλογὴν καὶ περίθαλψιν ἀπὸ μέρους της, πτωχῶν, εὐφυῶν καὶ ἐπιμελῶν μαθητῶν, παρὰ τὸν νέον εὐεργέτην ἅγιον Ἰωαννίνων, παρεκάλεσα τὴν ὁμοιέλειαν τῶν Κυρίων ἐπιτρόπων νὰ ἀφήσωσι τοῦτον, ὡς καὶ πραγματικῶς ἀφῆκαν ἄμοιρον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχιερατικῆς εἰρηνικῆς συνδρομῆς. Ἐνῶ λοιπὸν συνιστῶ μετὰ παρρησίας τὸν νέον τοῦτον, τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἄγοντα, εὐελπίζομαι ὅτι ἡ ὑμετέρα Πανιερότης θέλει σπεύσει νὰ παρέξῃ τὴν καλοκαγαθίαν της πρὸς αὐτὸν πεποιθεῖα, ὅτι ὁ νέος παρ' αὐτῆς εὐεργετούμενος, ὡς εὐφυὴς καὶ ἐπιμελής, θέλει ἀναμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φιβόλως τιμήσει τὸν μέγαν καὶ σεβάσμιον αὐτοῦ εὐεργέτην, εὐλογῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸ πανέντιμον ὄνομα τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος. Εἶμαι βέβαιος, ἁγιώτατε Πάτερ, ὅτι τόσον ἡ γενναία προσφορὰ εἰς τὴν Θεοφάνειον ταύτην Σχολὴν τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῆς ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἁγίου Ἰωαννίνων, ὅσον καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν σύστασίς μου τοῦ μνησθέντος πένητος εὐφυοῦς καὶ ἐπιμελοῦς καὶ χρησιοήθη μαθητοῦ Ἰωάννη Μπαχούμη, θέλουν ὄχι ὀλίγον εὐχαριστήσει τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα».

Καὶ πράγματι· ἡ Πανιερότης του εἰς ἐκτενὲς ὡραῖον γράμμα, ἀπὸ 7 Ἰανουαρίου 1851, εὐχαρίστως ἀνταπεκρίθη εἰς τὸ διατυπωθὲν αἴτημα, τώρα μὲν δι' ἕνα μαθητὴν τῆς Θεοφανείου, ἀργότερον δὲ δι' ἕτερον —τὸν Σπ. Βέλλιαν— (Ἀπρ. 1851). Ἰδοὺ δὲ ἓν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀθ. Ἀθανασιάδην:

«Ὅσον ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους ἐπήνεσα τὴν φιλάνθρωπον καὶ ἐνάρετον ταύτην πρᾶξιν τῆς αὐτοῦ Πανιερότητος (τοῦ Ἁγίου Ἰωαννίνων) τιμῶσαν αὐτὴν καὶ κλείζουσαν ἀξίως τῆς Ἀρχιερατικῆς θέσεώς του, τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου δὲν δύναμαι νὰ μὴ ὁμολογήσω, ὅτι ταῦτα πάντα ὑπενεργήθησαν ἀπὸ τὴν ὑμετέραν εὐγενείαν, τὴν πρόοδον τῆς Θεοφανείου Σχολῆς λίαν ποθοῦσαν, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀόκνως καὶ ἀφειδῶς ἐργαζομένην, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνδεῶν καὶ ἀπόρων μαθητῶν της πατρικὴν φιλοστοργίαν ὑποτρέφουσαν. Ὁ ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ τῆς φίλης ὑμῶν πατρίδος ἄσβεστος ζῆλός σας, ὁ διὰ τὴν πρόοδον τῆς Θεοφανείου Σχολῆς ἔνθερμος πόθος σας, ἡ διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν φώτων καὶ τῆς παιδείας ἀκαταμάχητος ἐπιθυμία σας, ταῦτα πάντα εἰσὶν ἱκανὰ ν' ἀποδείξωσι τὸ φιλόμουσον, τὸ φιλογενές, καὶ τὸ φιλόπατρι τῆς ὑμετέρας φίλης μοι εὐγενείας. Ἐξετελέσατε ἄχρι τοῦδε τὰ ἱερώτερα καὶ ἀπαραίτητα χρέη ὅσα ἕκαστος φιλογενὴς καὶ φιλόπατρις πολίτης, καὶ ἐν γένει πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ πράξῃ διὰ τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος του, εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ὁποίας εἶδε τὰς πρώτας ζωογόνους ἀκτίνας τοῦ ἡλίου, καὶ τὴν ὁποίαν ἔχει πάντοτε ἀσφαλὲς ἄσυλον καὶ ἀκίνδυνον καταφύγιον. Συνηργήσατε εἰς τὴν ἵδρυσιν, καὶ συνεργεῖτε διὰ τὴν διατήρησιν, τῆς νῦν διαπρεπούσης Θεοφανείου Σχολῆς, ἐν ᾗ ἥ τε παροῦσα γενεὰ καὶ ἡ ἐπερχομένη φοιτῶσα καὶ κατ' ἄμφω τὸν ἄνθρωπον φωτιζομένη, θέλει εὐλογεῖ τὸ ὄνομα τοῦ εὐεργέτου της, τοῦ ἀειμνήστου καὶ φιλογενεστάτου ἐκείνου ἀνδρὸς Θεοφάνους, τοῦ ὁποίου τὴν φιλομουσίαν καὶ φιλογένειαν εἴθε νὰ μιμηθῶσι καὶ ἄλλοι. Οὐχ ἧττον ὅμως δικαίως ἀπολαμβάνετε καὶ ὑμεῖς ὡς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τοῦ κλέους τῆς ὑμετέρας Πατρίδος, καὶ τοῦ φωτισμοῦ τῆς τρυφερᾶς Νεολαίας ἀγώνων σας τοὺς ἐπαίνους τοῦ κοινοῦ, καὶ τὰς εὐχὰς τῶν δι' ὑμῶν εὐεργετουμένων, χαίροντες ὅτι οἱ κόποι καὶ ἀγῶνες σας δὲν ἐματαιώθησαν, ἀλλ' ὅτι ἐτελεσφόρησαν, καὶ ὅτι τὰ πάντα κατ' εὐχὴν ἔβησαν...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Χαίρων τοίνυν καὶ ἐγὼ ἐγκαρδίως, διότι ἠξιώθην νὰ ἔχω ἐν τῇ ταπεινῇ μου ταύτῃ Ἐπαρχίᾳ ἄνδρα τοιοῦτον, οἷος ὑμεῖς, ἔχοντα αἰσθήματα φιλογενείας, φιλομουσίας καὶ φιλοπατρίας, καὶ τὰς ἐναρέτους ὑμῶν ταύτας πράξεις ἐπαινῶν, σπεύδω νὰ σᾶς ἐπευχηθῶ, ἵνα καὶ τοῦ λοιποῦ ἐνισχυόμενοι παρὰ τοῦ Θεοῦ πατρὸς τῶν φώτων ἐξακολουθῆτε συνεργοῦντες εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν μόρφωσιν τῶν ὑμετέρων συμπολιτῶν, τῶν ἐν Χριστῷ ἡμῖν ἀγαπητῶν τέκνων, καὶ τὴν διάδοσιν τῆς κατὰ Θεὸν παιδείας, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶνε τῶν ἀδυνάτων νὰ ὀρθοποδῇ τις, καὶ νὰ διαπρέχῃ ἀνυπόπτως, τὸ βραχὺ ἀλλὰ πλῆρες σκοπέλων καὶ κρημνῶν τοῦ παρόντος βίου διάστημα.

Σᾶς ἀναγγέλω πρὸς τούτοις εὐχαρίστως ὅτι ἐδέχθην τὴν ἐκλογήν σας, διὰ τὸν ὁποῖον ἀπεφασίσατε νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν μου Ἰωάννην Μπαχούμην, νέον μὲν ἐνδεῆ, ἀλλ' εὐφυῆ καὶ ἐπιμελῆ τῆς Σχολῆς μαθητήν, διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ ὁποίου θέλω χορηγεῖ κατὰ μῆνα γρόσια τουρκικὰ τεσσαράκοντα Ἀρ. 40, τὰ ὁποῖα διατάσσω ἤδη τοὺς αὐτόσε ἐπιτρόπους μου διὰ τοῦ ἐσωκλείστου γράμματος νὰ δίδωσι τακτικῶς πρὸς αὐτὸν ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς α' Ἰανουαρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους, ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν ὅτι θέλει διάγει ἠθικῶς καὶ εὐτάκτως, καὶ ἐξακολουθήσει ἀνελλιπῶς τὴν σειρὰν τῆς σπουδῆς τῶν μαθημάτων. Καὶ πρὸ μὲν ὑπενθυμήσητε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, εἶχον τὴν διάθεσιν ταύτην νὰ ἔχω καὶ αὐτόσε ὑποτρόφους, καθὰ καὶ ἐνταῦθα ἔχω τινάς, ἐν Κωνσταντινουπόλει δύω καὶ εἰς Ἀθήνας ἑτέρους τρεῖς, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναλέχομαι τὸν παρ' ὑμῶν ἐκλεχθέντα, παραλείπων νὰ πραγματοποιήσω τὴν περὶ τούτου διάθεσίν μου, ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου μοὶ τὸ συγχωρήσωσιν αἱ περιστάσεις».

Ἄξιζει, τέλος, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ν' ἀναφερθῇ ὁ ἔντονος ἀγὼν τοῦ Ἀθ. Ἀθανασιάδου νὰ διαφυλάξῃ τὴν κινδυνεύσασαν νὰ κλεισῃ Ἑλληνικὴν Σχολὴν τοῦ Θεοφάνους, κατὰ τὸ 1848/49.

Τότε ἐδημιουργήθη μία κίνησις ἀπὸ ὡρισμένους —ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἓξ (146), τὸν ἀριθμὸν— Πρεσβεζάνους οἱ ὁποῖοι αὐθαιρέτως συνῆλθον εἰς τὸν χῶρον τοῦ, τότε, Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀνδρέαν Κονεμένον. Καὶ ἀπεφάσισαν, ὑπογράψαντες εἰς ἓν σύντομον ὑπόμνημα, τὴν προσωρινὴν καὶ ἐπ' ἀόριστον παῦσιν τῆς λειτουργίας τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης Σχολῆς, ὥστε τὰ χρήματα αὐτῆς νὰ διατεθοῦν πρὸς ἀποστολὴν μιᾶς ἀντιπροσωπείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸς ἐνέργειαν τῶν δεόντων παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἵνα ἐπιστραφοῦν εἰς τοὺς δικαιούχους τὰ ὅσα κτήματα εἶχεν ἄλλοτε δημεύσει ὁ καταλαβὼν τὴν Πρέβεζαν τύραννος τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ πασᾶς.

Ἰδοὺ τί ἐν προκειμένῳ ἔγραφεν ὁ Ἀθ. Ἀθανασιάδης πρὸς τὸν οἰκεῖον Μητροπολίτην Ἄρτης Σωφρόνιον εἰς γράμμα του, τὴν 23 Αὐγούστου 1849, μεταξὺ ἄλλων:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Εἰς τὰς ἐλπίδας μου ταύτας καὶ ἐνδόμυχόν μου χαρὰν στηριζόμενος, Σεβασμιώτατε Πάτερ, τολμῶ κατὰ πρῶτον νὰ ἐνοχλήσω τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, δι' ἣν τούτων τῶν ἱερῶν αὐτῆς χρεῶν, συνιστῶν εἰς τὴν πατρικὴν αὐτῆς φροντίδα καὶ ἀντίληψιν τὸ μικρὸν τοῦτο Θεοφάνειον Σχολεῖον διατηρούμενον μὲ τοὺς ἐτησίους καρποὺς τῶν ὀλίγων ἐν Μόσχᾳ κεφαλαίων εὐεργετικοῦ ἀνδρός, τοῦ ἀειμνήστου Ἀναστασίου Θεοφάνους, ὁποίους εἰς τῶν ἐπιτρόπων ἐξελέχθην κἀγὼ ἀναξίως πρό τινων ἤδη ἐτῶν ὑπὸ τῆς ἁρμοδίου ἀδελφότητος τοῦ ἱεροῦ ἀδελφάτου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κατὰ τοὺς ὑφισταμένους κανονισμοὺς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Περὶ τοῦ Σχολείου τούτου μὲ βαθεῖαν μου λύπην ἔρχομαι, Σεβασμιώτατε Πάτερ, νὰ σᾶς ἀναγγείλω, ὅτι πατριῶται τινὲς ἐκ τῶν πρώτων Πρεβέζης οἰκογενειῶν, οἱ φρονιμώτερον καὶ λογικώτερον τῶν ἄλλων νομιζόμενοι, ἐτόλμησαν νὰ παρασύρωσι τὸν ἁπλοῦν καὶ εὐπάτητον ὄχλον νὰ ἐξορμήσῃ ἀσεβῶς εἰς ἁρπαγὴν τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων αὐτοῦ, ἵνα μεταχειρισθῶσι ταῦτα ἐν εἴδει δανείου εἰς ἔργον ἱερώτερον, ὡς αὐτοὶ ἐνόμισαν, τὴν πιθανὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν πρὸ τεσσαρακονταετίας ὡς ἔγγιστα ἀφαιρεθέντων ἐπὶ τοῦ τυράννου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ Πασᾶ κτημάτων τοῦ λαοῦ τούτου, διὰ τῆς ἀποστολῆς μιᾶς πρεσβείας εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὰ σκολιὰ τούτων ἐπιχειρήματα τείνοντα εἰς τύφλωσιν τῆς παρούσης γενεᾶς τῆς αὐτῶν Πατρίδος θέλει γνωρίσει ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης, ἀφοῦ ἀναγνώσει τὰ ἐσώκλεισια ἔγγραφα, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀντίγραφον τῆς βαραβωνείου ἀναφορᾶς τῆς 27 Δεκεμβρίου φερούσης τὰς ὑπογραφὰς τῶν ὑποκινησάντων τὸν ὄχλον Κυρίου Ἀνδρέου Κονεμένου καὶ λοιπῶν εἰς τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐξηγουμένων, καί τινων ἄλλων ἀγαθῶν προκρίτων, ὅσοι ἐξ ἀδιαφορίας ἢ ἀγνοίας νὰ τὴν ὑπογράψωσιν ἠθέλησαν. Εἰς ταύτην θέλει βεβαίως παρατηρήσει μὲ δυσαρέσκειάν της ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κ. Σπυρίδωνος Γκινάκα ἑνὸς τότε τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν χώραν ταύτην, καὶ νῦν ἑνὸς τῶν Ἐπιτρόπων τῆς ὑμ. Σεβασμιότητος, ὅστις δὲν θέλει εὕρει ἀναμφιβόλως οὐδὲν λογικὸν ἐπιχείρημα ἵνα δικαιωθῇ ἐνώπιόν της ἀπολογούμενος, ὅτι τυχὸν ἐξηπατήθη.

Μέγας ἀγὼν ἠγέρθη κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο, Σεβασμιώτατε Πάτερ, καὶ πολυώδυνος ὑπῆρξεν ἡ πάλη ἐμοῦ αὐτοῦ, τῶν τριῶν συνεπιτρόπων μου, καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλοπατρίδων πολιτῶν τῶν ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ ἰδίας πατρίδος τὰς καρδίας φλεγομένων, καὶ μέγας καὶ φοβερὸς κλύδων ἠπείλει τὴν παῦσιν καὶ κατασιρομὴν τῆς Θεοφανείου Σχολῆς κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐποχὴν ἐκείνην. Καὶ μολονότι οἱ κύριοι Ἐπίτροποι, καὶ οἱ φιλοπάτριδες πολῖται ἀντέτειναν καὶ ἐπολέμησαν παντὶ σθένει μὲ τὴν ἰσχὺν τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τοῦ δικαίου τὰς δεινὰς ἀντενεργείας, τὰς πλεκτάνας, καθημερινὰς ἀ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πειλὰς καὶ παραλογισμοὺς τοῦ ἐξημμένου ὄχλου, καὶ μᾶλλον τῶν κορυφαίων αὐτοῦ καὶ σταθερῶς γενναίως ἀπέκρουσαν τοὺς ὀλεθρίους τούτους σκοποὺς τῆς κακοβουλίας, οὐχ ἧττον εἶναι βέβαιοι ὅτι διὰ τῶν εὐλογιῶν τῆς Θείας Προνοίας, καὶ ἡ ἰσχυρὰ χεὶρ τοῦ ἀξιοτίμου φιλαγάθου, καὶ ἀληθοῦς ἐρασιτοῦ τῶν φώτων Κυρίου Σάνδερ Ἀγγλικοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ Προξένου, νῦν δὲ προσωρινῶς εἰς Ἀγγλίαν μεταβάντος, συνέτειναν πολὺ εἰς τὸ νὰ σωθῇ ἐκ τῶν ἱερουλῶν ἐκείνων χειρῶν τὸ Θεοφάνειον Σχολεῖον, ἐκμυκτηρίσαντος, καὶ λογικῶς ἀποσβέσαντος τὴν παράλογον, ἄδικον καὶ κακοήθη πρόθεσιν τῶν ἀπονενοημένων ἐκείνων, τῶν κορυφαίων τῆς κακοβουλίας...

Ἐκ τῆς ἀκριβοῦς τῶν αὐτῶν ἐγγράφων ἀναγνώσεως θέλετε ἀναμφιβόλως γνωρίσει, Σεβασμιώτατε Πάτερ, ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Κυρίων ἐκείνων τοῦ νὰ σφετερισθῶσιν ἰδιοκτησίαν ξένην, ἀφιερωμένην ἀμέσως παρ' εὐεργετικοῦ ἀνδρὸς εἰς συντήρησιν Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ Πατρίδι ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν μακρὰν παντὸς λογικοῦ καὶ νόμου, καὶ ὅτι διὰ νὰ φανῇ τις φωτοσβέστης εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα σφετεριζόμενος εἰσοδήματα τῆς Σχολῆς δι' οἱανδήποτε πρόφασιν, οἱανδήποτε ἀφορμήν, καὶ οἱανδήποτε ἀνάγκην εἶναι μία φανερωτάτη βεβήλωσις τοῦ ἱερωτέρου πράγματος, μία ἀξιοκατάκριτος αὐθαιρεσία, καὶ μία αὐτόχρημα ἀσύγγνωστος ἱερουλία...».

Ἰδοὺ δὲ καὶ ὁ συνετὸς ἐκεῖνος Ἱεράρχης τί, μεταξὺ ἄλλων, ἀπήντησεν εἰς γράμμα του πρὸς τὸν ζηλωτὴν καὶ ἐνθερμον Ἀθ. Ἀθανασιάδην:

«Ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς περιγραφῆς καὶ ἐξ ἄλλων ἐγγράφων ἐγνωμεν τοὺς φιλομούσους, καὶ καλοθελητάς, καὶ τοὺς τῆς προόδου θιασώτας, οὓς περ καὶ ἀπὸ ψυχῆς ηὐχήθημεν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ καταρασθῶμεν τοὺς ἐρασιὰς τῆς ὀπισθοδρομήσεως, ἐκρίναμεν αὐτοὺς μᾶλλον ἀξίους οἴκτου καὶ ἐλέους, διότι ἀπατηθέντες ἴσως ἀκουσίως ἀπεπλανήθησαν καὶ ὑπέπεσαν εἰς ἁμαρτήματα τοιαῦτα, διὰ τὰ ὁποῖα βέβαιοι ἐσμὲν ὅτι καὶ αὐτοὶ συναισθανθέντες μετενόησαν, μολονότι διατάζομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι εἰς Πόλιν γειτνιάζουσαν μὲ τὴν Ἑλλάδα τὴν γενέτειραν τῶν μουσῶν, εἰς πόλιν ἐν ᾗ παρὰ διαφόρων πολιτισμένων κοινωνιῶν μεταβαίνουσιν ἄνθρωποι εἰδήμονες, ἀμφιβάλλομεν, λέγομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι εὑρίσκονται ἄνδρες φωτοσβέσται ἀφ' οὗ τῶν ἰδίων τέκνων, φίλοι τῆς ἀμαθείας εἰς τὸ Ἔθνος μάλιστα ἤδη αἰῶνα, ὅτι τὰ φῶτα ἐξηπλώθησαν παντοχοῦ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους λαούς... Ἀλλ' ἂν ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω τινὲς ἀκουσίως παρεσύρθησαν εἰς τοιαῦτα καταχθόνια τολμήματα, ἰδοὺ ὅπου ἀντεκρούσθησαν γενναίως ἀπὸ τοὺς προμάχους τῆς παιδείας, καὶ κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι τὴν Θεοφάνειον ταύτην Σχολήν, ἧς τὴν πρόοδον ἀκούοντες χαίρομεν ἀγαλλόμεθα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἔχει λοιπὸν εἰς τὸ ἐνεργητικόν του ὁ πολὺς Ἀθ. Ἀθανασιάδης καὶ τοῦτο τὸ κατόρθωμα. Καίτοι πολλάκις ἐθλίβη, ἐπιέσθη, ὑβρίσθη, ἠδικήθη, ἠπειλήθη! Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ὑπ' ὄψιν Κώδικος ἑτέρα ὀδύνηλος χεὶρ προσέθεσε, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς, λέξεις καὶ σημεῖα πλήρη εἰρωνειῶν καὶ ἐχθροπαθείας κατ' αὐτοῦ.

Ἀλλ' ὁ Ἀθανασιάδης παρέμεινεν εἰς πάντα ταῦτα ἀδιάφορος, ἀπτόητος, ἄτεγκτος εἰς τὴν γραμμὴν καὶ τὰς ἀρχάς του. Εἶχε συνείδησιν τοῦ ὑπερτάτου χρέους του ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, ἡ ὁποία δὲν ἔπρεπε μὲ κανένα τρόπον νὰ ἀδικηθῇ καὶ μειωθῇ μὲ τὸ κλείσιμον τῆς περιφήμου Σχολῆς της. Δὲν ἔπρεπε χάριν ἰδιοτελείας ν' ἀπορφανισθοῦν τὰ παιδιά της ἐξ αὐτῆς τῆς πνευματικῆς τροφοῦ — ὁ ἀκριβὸς θησαυρὸς καὶ ἡ ἐλπὶς τοῦ μέλλοντος. Δὲν ἐπετρέπετο ἐπ' οὐδενὶ νὰ διαπραχθῇ ἐν Πρεβέζῃ ἱεροσυλία ἀπέναντι τῆς μνήμης τοῦ Εὐεργέτου της Ἀν. Θεοφάνους.

Καὶ διὰ τοῦτο ἐπέδειξε ρωμαλέαν ἀντίστασιν καὶ σκληροτάτην εἰς τοῦτο ἐπιμονὴν μὴ βλέπων εἰς πρόσωπα ἀνθρώπων, ἀλλ' εἰς τὸ συμφέρον καὶ μόνον τῆς Πατρίδος καὶ τῶν τέκνων της.

Δι' ὅλους τοὺς ἐκτεθέντας ἀνωτέρω σπουδαίους λόγους ὁ Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης δικαίως ἐτιμήθη, τότε, ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, τῆς ὁποίας ἐψηφίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη Πρόεδρος καὶ ἐπίτιμος Ἔφορος τῆς Παιδείας.

Ἰδοὺ τὸ σχετικὸν εὐεργετήριον γράμμα:

«Πρὸς τὸν Ἀξιότιμον Κύριον Κ. Ἀθαν. Ἀθανασιάδην, ἡμέτερον συναδελφὸν καὶ Πρόεδρον τῆς ἐπὶ τὴν κοινὴν παιδείαν γενικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ Ἔφορον τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, ἐνταῦθα.

Πρέβεζα τὴν 17 Ἰανουαρίου 1851

Ἡμέτερε συναδελφὲ καὶ ἀγαθὲ συμπολῖτα

Κύριε Ἀθ. Ἀθανασιάδη!

Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Θεοφανείου ταύτης Σχολῆς συνελθοῦσα εἰς τακτικὴν συνεδρίασιν κατὰ τὴν 15 τοῦ ἤδη μεσοῦντος Ἰανουαρίου τοῦ φωνα' ἔτους, μετὰ τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Σεβασμιωτάτου παιρὸς ἡμῶν καὶ ποιμένος Κυρίου Σωφρονίου Μητροπολίτου Ἄρτης, καὶ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς πρὸ πολλοῦ ὑπὲρ τῆς παιδείας ἀμέτρους ὑμετέρας φροντίδας, καὶ ἐν γένει τοὺς ὑπὲρ τῆς κοινῆς προόδου ἀδιαλείπτους ὑμῶν ἀγῶνας, δι' ὧν ἡ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς ἡμετέρας παιρίδος Θεοφάνειος Σχολή, προοδεύουσα γιγαντιαίοις βήμασι, καὶ συντηθεῖσα εὐλόγως παρ' ὑμῶν εἰς πολλοὺς καὶ διαφόρους φιλομούσους ὁμογενεῖς, ἐσεβάσθη ὑπ' αὐτῶν, πλουτισθεῖσα διὰ διαφόρων βιβλίων καὶ ὑποτροφιῶν ἐκ τῶν εὐμενεστέρων καὶ ἐπιμελεστέρων τῆς παιρίδος μας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νέων, διδόντων ὡς ἐκ τούτου τὰ πιστὰ τῆς λαμπρᾶς πρὸς τὴν παιδείαν ἐπιδόσεως.

Εἰκάζουσα δὲ ἐντεῦθεν καὶ ἀδιστάκτως προβλέπουσα τὴν ἐγγίζουσαν παλιγγενεσίαν τῆς πατρίδος μας, μὲ τὴν θεραπείαν τῆς θανατηφόρου ἐκείνης πληγῆς, ὁποίαν καιρίως ἐπέφερεν αὐτῇ τὸ ζοφερὸν κάλυμμα τῆς ἀμαθείας, ἀποτέλεσμα τῶν περιπετειῶν τοῦ φθονεροῦ δαίμονος. Συναισθανομένη δὲ ὅτι ὁ αὐτουργὸς καὶ πρωταίτιος τούτων ἁπάντων ἐστάθητε ὑμεῖς, Κύριε, ἕνεκα τῆς προθυμίας, τοῦ ζήλου, τῆς ἱκανότητος, τῆς δραστηριότητος, τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς φιλοκαλίας καὶ φιλομουσίας, ἅτινα εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑμετέρας ἐπιτροπείας ἀρρηθήλως ἐπεδείξατε, θυσιάσαντες καὶ αὐτὰς τὰς πολυτίμους τῆς ἡσυχίας σας στιγμάς, ἐπὶ προαγωγῇ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ὑπήκουσα ὅθεν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, καὶ ἱερὸν καθῆκον ἐκπληροῦσα ἐψήφισεν ὁμοφώνως:

Α'. Τὴν ἐπὶ τούτου εἰς τὸν Κώδικα τῆς ἡμετέρας Θ(εολογικείου) Σχολῆς καταχώρησιν πρωτοκόλλου διαλαμβάνοντος τὰς προεκτεθείσας ἀναντιρρήτους ἀληθείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἐπιτρόπων καὶ ἡμετέρων συναδελφῶν ἐνδόμυχον εὐγνωμοσύνην, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου ἐπισυνάπτεται ἐνταῦθα πρὸς ἀκριβεστάτην ὑμῶν γνῶσιν τῶν ἐψηφισμένων.

Β'. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποδίδουσα πρὸς ὑμᾶς δικαιοσύνην, οἷας ἐψήφισεν Πρόεδρον αὐτῆς, ὅπερ καὶ μέχρι τοῦδε διὰ τῆς πράξεως ἐξετέλει.

Γ'. Παρατηρήσασα δὲ μὲ λύπην της ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Σχολῆς προσδιορισμένη θέσις τοῦ Ἐφόρου εἶναι κενή, καὶ θεωροῦσα ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀνήκει κατὰ τὸ 16ον (ἄρθρον) τοῦ αὐτοῦ διοργανισμοῦ ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτήν, γνωρίσασα δὲ ὅτι οὐδεὶς ἄλλος καταλληλότερος ἤθελεν εἶσθαι πρὸς τοῦτο, ἐψήφισεν ὑμᾶς καὶ ἐπίτιμον Ἔφορον τῆς παιδείας.

Ταῦτα ἐγκρίνασα ἡ Ἐπιτροπὴ ἐλπίζει ὅτι θέλετε εὐαρεστηθῆ νὰ τὰ δεχθῆτε ὡς μικρὸν μὲν πλὴν ἀληθὲς δεῖγμα τῆς πρὸς ὑμᾶς χρεωστικῶς ἀναγνωριζομένης ἄκρας εὐγνωμοσύνης· πεπεισμένοι δὲ περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐνθέρμου ὑμῶν ζήλου πρὸς ἐπιτυχίαν παντὸς μέσου συντείνοντος εἰς τὴν τῆς ἡμετέρας σχολῆς πρόοδον, καὶ διαβεβαιοῦσα ὑμᾶς ὅτι θέλετε τὴν εὑρίσκει πάντοτε πρόθυμον συνεργὸν τῶν ἀγαθῶν ὑμῶν σχεδίων, σᾶς παρακαλεῖ νὰ δεχθῆτε τὴν βεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑψηλῆς ὑπολήψεώς της, μεθ' ἧς ἔχει τὴν εὐχαρίστησιν νὰ διαμαρτυρηθῇ.

Τῆς ὑμετέρας ἀξιοτίμου Εὐγενείας
πρόθυμοι συνεργοὶ καὶ συναδελφοί». (Κῶδ. Θεοφ. σσ. 361—363).

Εἰς ὅλα τὰ ἀνωτέρω, ὑπερόχως ἐκφράζοντα τὴν μεγάλην καὶ ἀκλόνητον ἀλήθειαν περὶ τῆς ἐξόχου καὶ φωτισμένης προσωπικότητος τοῦ Ἀθανασίου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀθανασιάδου, ὄντως ἀποδειχθέντος Εὐεργέτου τῆς Πρεβέζης, τί περισσότερα εἶναι δυνατὸν τώρα νὰ προστεθοῦν;

Περιορίζομαι ἁπλῶς, ὑπενθυμίζων καὶ τὰ ὅσα ἄλλοτε περὶ αὐτοῦ ἐλέχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν παρ' ἐμοῦ, νὰ τονίσω, ὅτι ἰσχύει δι' αὐτόν, τὸν Ἀθ. Ἀθανασιάδην, ὁ ἁγιογραφικὸς λόγος: «κατέλιπεν ὄνομα (καὶ ἔργον) τοῦ ἐκδιηγήσασθαι ἐπαίνους».

Καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι λησμονοῦν καὶ ἀδικοῦν, ὁ μόνος Δικαιοκρίτης Κύριος, αὐτὸς δὲν λησμονεῖ. Ὄχι. Δικαιώνει. Ἀνταμείβει. Στεφανώνει. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία, ἐπίσης, διασώζει καὶ προβάλλει τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐξυμνεῖ ὅ,τι καλὸν κἀγαθὸν ἐπιτελεῖται εἰς τὸν παρόντα κόσμον ἀπὸ μέρους τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ.

† Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΒΙΤΑΛΗΣ
Ἱεροκήρυξ — Συγγραφεύς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀρχιμ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ Σ. ΒΛΑΧΟΥ

ΘΑΝΑΤΟΖΩΗ

Μνῆμα ζωῆς. Κελλὶ ἐλευθερίας. Τάφος - ἄνοιγμα.
Θανατοποινίτης ποὺ ζωοποιεῖται.
Τὸ σκοτάδι τυλιγμένο στὸ Φῶς.
Τὸ φῶς ποὺ νεκρώνει τὰ πάντα.
Στὰ βάθη τῆς γῆς ἡ ἄλλη ζωή. Στὸ πέρα τοῦ κόσμου ὁ κόσμος. Πέρα ἀπὸ τὴν κοινωνία ἡ κοινωνία. Πέρα ἀλλὰ πολὺ μέσα.
Ἡ πηγὴ στὸ ξεροπήγαδο. Ἡ θάλασσα στὴ σιεριά.
Οἱ σανίδες τοῦ αἰώνιου. Δίπλα σ' αὐτὲς τὸ φέρετρο τῆς εὐτυχίας.
Ἀναρχικὸς τῆς νύχτας καὶ τοῦ χρόνου.
Ἀδράνεια καὶ διαρκὴς κίνηση.
Ποντικός, κοπρόσκυλο, τεμπέλης καὶ Ἄγγελος. Γαϊδουριὰ καὶ ἐλευθερία.
Δὲν εἶναι παράδοξο. Ἁπλῶς διαφορὰ ζωῆς.
Καρδιακὸς τάφος. Εὐωδιὰ ἀνοσιάσιμης ἐμπειρίας. Πασχαλιά.
Φωτοφόροι Ἄγγελοι διαλαλοῦν τὸ πλήρωμα.
Ζωοδόητης νεκρὸς στὸ κεφάλι καὶ στὴν καρδιά. Οἱ ἀνοιχτὲς πληγὲς ποὺ κλείνουν πληγές. Τὰ μάτια ματώνουν. Καταχόκκινα ἀπὸ τὸ Αἷμα τῆς Ἀγάπης. Ἔχουν ἁγιασεῖ. Τὰ πάντα ἁγιάζονται.
Δίπλα τὸ φῶς ποὺ εἶναι σβησμένο. Ὅταν ἀνάβει σκορπάει τὸ θάνατο.
Κυριωμένος ἀπὸ τὸ βάρος μὲ πανύψηλη ἀνάταση γλύκας.
Μεθυσμένος Λογικός.
Ὅλοι τρέχουν. Αὐτὸς ὁ παλαβὸς ἀκίνητος. Ὅμως τρέχει μὲ 300. Καὶ τἄχει 400.
Τρεῖς κύποι. Διαφέρουν ὅπως οἱ τρεῖς γνῶσεις. Πουλάει τοὺς δυὸ γιὰ νὰ ἀπολαύσει τὸν ἕνα. Αὐτὸς εἶναι τὸ γλυκὺ Ὄνομα.
Διακοπές. Ἡ κίνηση τῆς ρόδας γεμίζει ψευδαίσθηση.
Τὸ μανταλωμα στὸ 18 τῆς φυλακῆς γεμίζει ἐνυπόστατη εὐτυχία.
Στὸ μνῆμα πληγώνεται ἡ καρδιά. Τὸ θέλος χορεύει. Ὅταν σταματᾶ τότε ὁ φυλακισμένος τρελλαίνεται, τρελλαίνει καὶ καίει τὸ καί.
Ὁ λογικὸς κόσμος εἶναι ἄλογος. Καὶ ὁ παράφρων Λογικός.
Οἱ Ἐκκλησιὲς γεμίζουν. Ἡ Ἐκκλησιὰ δμως ἄδεια. Ἀλειτούργητη.
«Ἐγκαινιάζει αὐτοὺς ὁ Παράκλητος». Ἐγκαινιασμένοι κινοῦνται στὸ δρόμο. Ἀνεγκαινίαστοι ναοὶ στοὺς Ναούς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πεντηκοστή. Δευτέρα τοῦ Τρίτου. Οἱ πολλοὶ ἔξω ἀπὸ τὰ Τρία. Καὶ μέσα στὸν ἕνα, στὸν σκοτεινό.

Σκοτεινὸ μνῆμα. Ὁ νεκρὸς στὸ φέρετρο ἀνασαίνει. Ὁ ζωντανὸς πεθαίνει. Θανατοζωή.

Προφήτης Ἀμώς. Μάρτυς Δούλας. Ἀπὸ τὴ δουλεία στὴν ἐλευθερία. Μὲ τὸ ξίφος.

Ἄμποτε ἀπὸ τὸν τάφο στὸν τάφο καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν σκοτεινὴ μήτρα.

ΑΠΛΗ ΕΚΦΡΑΣΗ

Ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου. Ἡ Μάνα ἀρχίζει νὰ μεταράει τὰ παιδιά της καὶ νὰ μετριέται. Ἡ Χάρη ἁγιάζει τὸν χρόνο καὶ μέσα στὸν χρόνο βιώνουμε τὴν Χάρη.

Τὸ πρωὶ ἡ κοινωνία τόσο ἁπλᾶ, ὅπως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος.

Οἱ εὐχὲς βροχή. Πᾶνε νὰ ξεπεράσουν τὶς κατάρες. Ἂν καὶ οἱ κατάρες, καθὼς βγαίνουν ἀπὸ πεθαμένους εἶναι εὐλογίες.

Ἡ θύμηση τῆς ἐμπειρίας τοῦ ποτὲ διώκτη. Εἶναι ἀπὸ τὸ δεύτερο τῆς Πέμπτης. Μισὴ ὥρα κλάμα. Αὐτὸς εἶναι δέσμιος τῆς ἀγάπης καὶ ὅσοι κολυμποῦν μέσα στὸ μυστήριο δὲν μποροῦν παρὰ νὰ εἶναι δέσμιοι.

Ἀπόπασμα ἀπὸ εὐχὲς τῶν τρελλῶν.

Γλύκα καὶ ὀμορφιά. Ἡ ζωὴ εἶναι ὡραία! Ἀξίζει νὰ ζεῖ κανεὶς τὴ ζωή, ὅταν ζεῖ.

Ἡ δουλειὰ χρωματίζεται ἀπὸ τὴν πραγματικὴ κοινωνία. Ὁ χρόνος εἶναι ἐλαφρὸ φορτίο.

* * *

Ἡ ἐπικοινωνία ποὺ πάει νὰ σπάσει τὴν κοινωνία. Γιατὶ ἡ ἀγάπη στηρίζεται πέρα ἀπὸ τὰ αἰσθητά. Αὐτὸ εἶναι τὸ στραπατσάρισμα τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας καὶ τοῦ συμφέροντος. Τὸ ἄτομο ἀφανίζεται καὶ ἀνατέλλει τὸ πρόσωπο. Τὸ πρόσωπο εἶναι ἐλεύθερο καὶ ἡ ἐλευθερία εἶναι Πρόσωπο. Ὁ ἄνθρωπος δέσμιος καὶ ἐλεύθερος. Ἡ δουλεία ἐλευθερώνει καὶ ἡ ἐλευθερία δουλώνει τὸν χρόνο.

* * *

Ἡ μικρὴ καὶ ἁπλὴ κίνηση εἶναι ἔκφραση. Δὲν δεσμεύει, δὲν δουλώνει, ἀλλὰ ἐλευθερώνει. Ἔτοι τὴν καταλαβαίνουν. Βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γρανάζια τῆς ἐκκοσμικευμένης κοινωνίας, ὅπου κυριαρχεῖ τὸ ψέμα. Τὸ ἐνθάδε.

'Η κοινωνία εἶναι ὁλότελα πνευματική. 'Αλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον πνεῦμα. Εἶναι ἐκφράζεται μὲ κλειδιὰ καὶ μὲ φακέλωμα. Μὲ τὸ καί, καὶ μὲ τὸ ἔλα.

Ὅλα εἶναι πολὺ ἁπλὰ καὶ πολὺ ἐκφραστικά.

Μιὰ διαρκὴς ἔκπληξη. Καὶ ποῦ εἶσαι ἀκόμα!!!

'Αόριστη καὶ ὁρισμένη κοινωνία.

'Η Ναζαρὲτ (τὸ κέντρο τοῦ κόσμου) ἑνώνει. Φαίνεται σὰν 'Αμοὺν καὶ σὴν συντροφιά. Ὁ θάνατος ἑνοποιεῖ καὶ ζωοποιεῖ. Αἰώνια γιορτὴ χωρὶς ψεύτικες ἐκδηλώσεις.

Μὴ σιενοχωριέσαι. Λὲν εἶναι μεγάλο. Λὲν εἶναι μικρό. Εἶναι μιὰ ἁπλὴ ἔκφραση, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μικρὴ ἢ μεγάλη, σύνθετη ἢ ἀσύνθετη. Εἶναι ἁπλῶς ἁπλή.

• • •

Δὲν εἶναι ὡραία ἡ ζωή;

'Η ἀπάντηση δὲν ἀπαιτεῖ σιοχασμὸ καὶ σκέψη. Εἶναι ὡραία μὲ ἁπλότητα. Εἶναι σκοτάδι μὲ σύνθετες πληθωρικὲς ἐκφράσεις.

'Απλὴ ἔκφραση. Σὰν τὸ φράκτη τῆς φυλακῆς, ποὺ γίνεται τόπος κοινωνίας. Καὶ αὐτὸ γιατὶ σιὸ μέσον ὑπάρχει ὁ χῶρος τῆς πραγματικῆς κοινωνίας. Εἶναι ἁπλὴ σὰν τὸ ἑτοίμασμα τοῦ καφέ. Σὰν τὸ ἄπλωμα τῶν χεριῶν. Σὰν τὸ ἀνέβασμα σιὴ σκάλα. Σὰν τὴ σαλάτα σιὸ πιάτο. Σὰν τὸ ἀρμ-ένισμα καὶ τὴν ἁρμ-ονία. Σὰν τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ μὲ τὶς νότες. Σὰν τὰ κλειδιὰ τοῦ αὐτοκινήτου. Σὰν τὸ γρήγορο ἐπαναληπτικὸ πολύ.

'Απλὴ καὶ γεμάτη ἀρχοντιά. Μετσοβίτικο ἀρχοντικό. Γιαννιώτικο σαλόνι.

• • •

'Αρχὴ τῆς 'Ινδίκτου. Τὸ πρωὶ ἡ κοινωνία πολὺ ἁπλά, ὅπως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος. Καὶ ἡ συνέχεια πολὺ ἁπλά, ὅπως μεσουρανεῖ καὶ δύει ὁ ἥλιος, γιὰ νὰ ἀνατείλει ξανὰ τὸ πρωὶ καὶ νὰ συνεχιστεῖ τὸ πανηγύρι. Ὅλα φτωχὰ καὶ πλούσια.

Οἱ φτωχοὶ γλεντᾶνε τὸν πλοῦτο τους. Καὶ οἱ πλούσιοι κλαῖνε τὴ φτώχεια τους.

'Απλὴ ἔκφραση, μου.

'Αρχιμ. ΙΕΡΟΘΕΟΣ Σ. ΒΛΑΧΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Σπίτι στὸ φρούριο

('Αρχεῖο 'Απ. Βαρτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΙΧΑΛΗ ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΖΑΓΟΡΙ

Ο ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Ὁ ἀρχιτέκτονας μεταξὺ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, στὴν ἱστορική του ἐξέλιξη, τροποποίησε τὸν χῶρο καὶ κατὰ συνέπεια τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνθρώπινη ὅραση στὸ φυσικὸ περιβάλλον ἔχει σὰν συνέπεια τὴν διαμόρφωση ἑνὸς ἀστικοῦ καὶ ἑνὸς ἀγροτικοῦ χώρου. Συχνὰ δὲ παλιότερα ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ περιβάλλοντος ἦταν καθαρὰ ὑπόθεση ἑνὸς ἢ λίγων ἀνθρώπων, κύρια τῶν ἀρχῶν τοῦ τόπου. Ὁ ἀρχιτέκτονας λοιπὸν ἔπαιρνε τὴν ἐντολὴ γιὰ νὰ πραγματοποιήσει ἕνα καθορισμένο πρόγραμμα καὶ ἐκεῖ τελείωνε ἡ δουλειά του.

Σήμερα ὅμως ὁ ἀρχιτέκτονας δὲν περιορίζεται μόνο στὶς κατασκευές, δηλαδὴ στὴν πραγματοποίηση ἑνὸς προγράμματος, ἀλλὰ συμμετέχει στὸν προσδιορισμὸ καὶ στὴ σύνταξη τοῦ προγράμματος. Τέλος, ὁ ἀρχιτέκτονας πλησιάζει τὶς ἀνησυχίες κι ἄλλων εἰδικοτήτων, ὅπως τοῦ κοινωνιολόγου, τοῦ ψυχολόγου, τοῦ γεωγράφου.

Γιὰ ποιόν λοιπὸν χτίζει ὁ ἀρχιτέκτονας; Ποιές τεχνικὲς χρησιμοποιεῖ; Ποιά κατασκευαστικὰ ὑλικά; Σὲ ποιά τοποθεσία καὶ ποιές κλιματολογικὲς συνθῆκες πραγματοποιεῖ τὸ πρόγραμμά του;

Αὐτὰ εἶναι τὰ πιὸ συχνὰ ἐρωτήματα ποὺ ὁδηγεῖ ὁ ἀρχιτέκτονας στὴν ὑλοποίηση τοῦ ἔργου του.

Οἱ δυσκολίες ὅμως ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὰ παραπάνω ἐρωτήματα δὲν ἔχουν μόνο σχέση μὲ τὴ δημιουργία καὶ κατασκευὴ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σήμερα καὶ τοῦ μέλλοντος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ διατήρηση τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς ἑνὸς τόπου. Ἐπὶ πλέον τὰ τελευταῖα χρόνια, (1975 καὶ μετά), στὰ ἱστορικὰ μνημεῖα, ποὺ ὡς τότε ἦταν τὰ μόνα ἀντικείμενα διατήρησης, προστέθηκαν τοποθεσίες, ἱστορικὰ κέντρα πόλεων καὶ ὁλόκληρα χωριά. Συχνὰ στὴν Ἑλλάδα τέτοια χωριὰ βρίσκονται σὲ ὀρεινὲς περιοχὲς καθυστερημένες σὲ σχέση μὲ ἄλλα διαμερίσματα τῆς χώρας.

Ἐπὶ πλέον οἱ συνθῆκες τῆς καθυστέρησης αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἀποτελοῦν τὶς βάσεις γιὰ τὴ χωροταξικὴ μελέτη τους ποὺ ἔχει σὰν σκοπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ τους ἀνάπτυξη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸ σημεῖο αὐτὸ βάζουμε εὔκολα τὰ παρακάτω ἐρωτήματα:

1) Σὲ περιοχὲς ποὺ τὶς συνθέτουν μορφολογικὰ ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ πολιτιστικὴ παράδοση, τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνάπτυξης, ἡ διατήρηση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς θὰ ἦταν ἐμπόδιο ἢ ἐπιτάχυνση στὴν ἀνάπτυξή τους;

2) Ὁ ἀρχιτέκτονας ὀφείλει νὰ μείνει μόνο ὁ ἐκτελεστὴς ἑνὸς ἀναπτυξιακοῦ σχεδίου ἢ πρέπει νὰ συμμετέχει στὴ σύλληψη καὶ στὸ σχεδιασμὸ τοῦ ἀναπτυξιακοῦ προγράμματος;

3) Τέλος, ποιές θὰ εἶναι οἱ συνέπειες ἑνὸς σχεδιασμοῦ καὶ τῆς ἐφαρμογῆς ἑνὸς ἀναπτυξιακοῦ προγράμματος γιὰ τὸ χῶρο καὶ τὴν κοινωνία του;

ΟΙ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΕΣ

Ἡ σύλληψη, ἡ διατήρηση, τὸ ζωντάνεμα, τὸ χτίσιμο, ποὺ προτείνονται γιὰ τέτοιες περιοχές, ἀπαιτοῦν μιὰ βαθειὰ γνώση τοῦ χώρου καὶ τῆς κοινωνίας του.

Ζαγορίσια ἀρχιτεκτονική — Σπίτι στὴ Λάϊστα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, τὸ κλίμα, οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες, ἡ κοινωνική, πολιτιστική, θρησκευτική, πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου δημιούργησαν ἕνα τρόπο ζωῆς μὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Ἔτσι θὰ ἔπρεπε:

1) Νὰ φτάσει κανεὶς σὲ μιὰ ἄριστη γνωριμία μὲ τὴ γέννησή καὶ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ χώρου.

2) Νὰ δεχτεῖ ὅτι ὁ ἀρχιτέκτονας μὲ ἄλλες εἰδικότητες συμμετέχει στὴ σύλληψη καὶ τὸ σχεδιασμὸ τοῦ χωροταξικοῦ ἀναπτυξιακοῦ σχεδίου.

Μετὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, πάντα στὸ ἐπίπεδο τοῦ σχεδιασμοῦ, πρέπει νὰ ἐκφραστεῖ ἡ πολιτικὴ ἐπιθυμία καὶ νὰ καθοριστεῖ ἡ μορφὴ οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης.

Τέλος, χρειάζεται νὰ ὁρισθοῦν τὰ οἰκονομικὰ καὶ τεχνικὰ μέσα γιὰ τὴν πραγματοποίησή τοῦ ἀναπτυξιακοῦ σχεδίου.

Ὅμως οἱ δυσκολίες ἀρχίζουν καὶ τὰ ἐμπόδια ἐμφανίζονται στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ χωροταξικοῦ — ἀναπτυξιακοῦ σχεδίου στὰ παρακάτω ἐπίπεδα:

1) νομικὸ (ἰδιοκτησίες, πολυνομία, κλπ.),
2) ἀνθρώπινο (νοοτροπίες, τεχνικὴ κατάρτιση, εἰδικὲς ἐργασίες),
3) τεχνικὸ (πειραματικὰ σχέδια, ἢ εἰδικὸ σχέδιο ἀπὸ τὴν ἐφαρμογή του),
4) θρησκευτικὸ (γιορτές, διαιτολογία, κλπ.),
5) κοινωνικὸ (παραδόσεις, κοινωνικὲς ἱεραρχίες, κλπ.),
6) πολιτικὸ (ἐξουσία, ἀποφάσεις, ὑπευθυνότητες),
7) οἰκονομικὸ (χρηματοδότηση, κρατικὴ ἀρωγή, συμμετοχή), καὶ τέλος,
8) πάντα στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου καὶ εἰδικότερα ὅταν ὑπάρχει πρωτοτυπία στὴ μέθοδο καὶ πειραματικὴ ἐφαρμογή.

Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ συνυπολογιστοῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες ἀλλὰ κύρια νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ πρωτοτυπία τοῦ σχεδίου ἀνάπτυξης καὶ τῆς ἐφαρμογῆς του.

Ἀκόμα στὸ στάδιο τῆς σύλληψης τοῦ προγράμματος θὰ πρέπει νὰ σκεφτοῦμε τὶς ἐπιπτώσεις στὰ παρακάτω σημεῖα:

1) Στὴν κοινωνική, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ χώρου, (δηλαδὴ στὴν ταχύτητα ἀλλαγῆς τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης ἢ τῆς καινούριας ὀργάνωσης κλπ.).

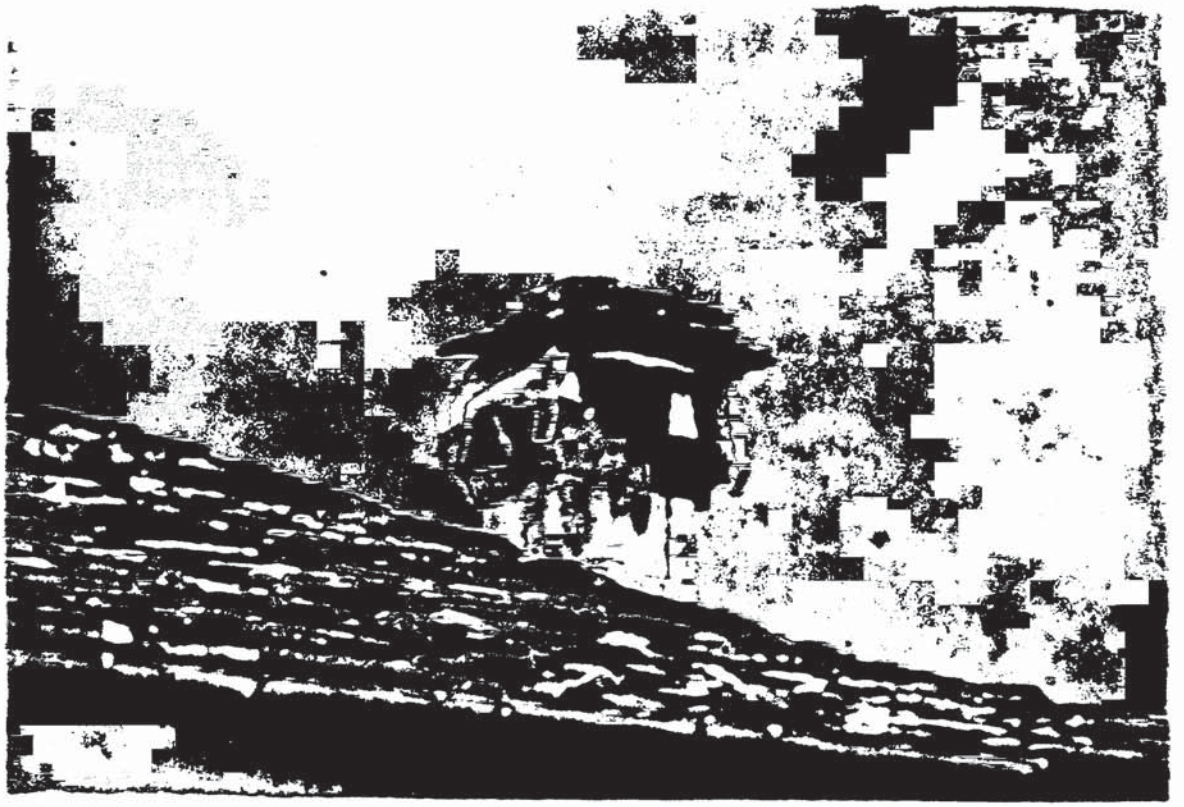
2) Στὸν τρόπο ζωῆς, (δηλαδὴ πολιτιστικὴ ζωή, ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τοῦ συγκεκριμένου χώρου, κλπ.).

3) Στὸ φυσικὸ περιβάλλον, (δηλαδὴ καταστροφὴ τοῦ τοπίου, μόλυνση κλπ.).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4) Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ μορφολογία τῆς κατοικίας καὶ γενικότερα τῶν οἰκοδομῶν, στιλιστὴ ὑφὴ οἰκοδομιῶν, ὑλικὰ ξένα πρὸς τὸ χῶρο, κλπ.), τέλος

5) Στὴ μορφὴ τοῦ πολεοδομικοῦ ἢ χωροδομικοῦ ἱστοῦ. (στιλιστὴ τοῦ χτισμένου καὶ μὴ χώρου, πλατειῶν, ὁδῶν, ἱστοῦ ὀρεινῶν χωριῶν ἢ ἱστοῦ νησιώτικων χωριῶν).

Ζαγοριτικὴ ἀρχιτεκτονική — Κηπινοδόχος

Σ' αὐτὸ δὲ τὸ τελευταῖο σημεῖο ὁ κίνδυνος εἶναι μεγάλος γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ παραδοσιακοῦ ἱστοῦ ἐξ αἰτίας τῆς ταχύτητας τῆς ἀλλαγῆς τῆς ὁμιλητῆς.

Ἔτσι, ἡ ταχύτητα τῆς ἀλλαγῆς κινδυνεύει νὰ ὑποσθμίσει ἀκόμη καὶ νὰ καταστρέψει ἢ νὰ ἐξαφανίσει ὁριστικὰ τὸ χωροδομικὸ ἱστό, τὸν χτισμένο χῶρο ποὺ διαδοχικὰ ἀπὸ τοὺς παλιοὺς χρόνους ἔχτισε ὁ ἄνθρωπος.

Αὐτὲς οἱ οἰκοδομὲς καὶ μορφοποίησή τοῦ χώρου δημιουργήθηκαν μὲ τὸ χρόνο καὶ προσαρμόστηκαν στὸ τοπίο, στὸ κλίμα, στὸ χρῶμα τῆς περιοχῆς περικλείοντας μιὰ κοινωνία μὲ τὴ δική της οἰκονομική, κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ζωή.

Πολὺ συχνὰ λοιπόν, ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς ἀναπτυξιακοῦ σχεδίου καὶ ἡ πραγματοποίησή του προκαλεῖ ἀναπόφευκτα τὴ ρήξη ἀνάμεσα στὸν ὑπάρχοντα παλιὸ χωροδομικὸ ἱστὸ καὶ στὸν μελλοντικὸ ποὺ προτείνει τὸ σχέδιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀνακεφαλαιώνοντας ἐδῶ, μιὰ διπλὴ ἐρώτηση μπαίνει στὸν ἀρχιτέκτονα: α) ποιός εἶναι ὁ ρόλος του κατὰ τὴ συμμετοχή του στὸ συλλογισμό, στὴ σύλληψη καὶ στὴν ἐκτέλεση ἑνὸς χωροταξικοῦ σχεδιασμοῦ τοῦ χώρου, ποὺ ἔχει γιὰ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν οἰκονομική, κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξή του; καὶ β) σὲ μιὰ τέτοια προοπτικὴ ποὺ περιέχει στὰ γεωγραφικά της ὅρια διατηρητέους παραδοσιακοὺς οἰκισμούς, μπορεῖ νὰ δεῖ ὁ ἀρχιτέκτονας κατὰ πόσο οἱ παραδοσιακοὶ αὐτοὶ οἰκισμοὶ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ὁ ἐπιταχυντήρας ἢ τὸ ἐμπόδιο στὸ ἀναπτυξιακὸ σχέδιο;

Ο ΧΩΡΟΣ

Ἡ περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου ἀκριβῶς εἶναι ὁ ἰδανικὸς χῶρος γιὰ τὸν παραπάνω συλλογισμό.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ζαγορίσιας περιοχῆς εἶναι: α) οἱ οἰκισμοὶ βρίσκονται στὸν Ἠπειρωτικὸ γεωγραφικὸ χῶρο ποὺ ἔχει χαμηλὴ πληθυσμιακὴ πυκνότητα, περίπου 36 κάτοικοι / KM^2, β) οἱ περισσότεροι οἰκισμοὶ βρίσκονται σὲ ὑψόμετρο 800—1000 μέτρα, γ) ἕνα μεγάλο μέρος τῶν οἰκισμῶν ἔχει διατηρήσει τὴν ἀρχιτεκτονική του μορφολογία, δ) ὁ Ζαγορίσιος χῶρος παλιότερα γιὰ πολλὲς φορὲς ὑπῆρξε τὸ ἀντικείμενο σχεδίων οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνάπτυξης, ε) ὁ Ζαγορίσιος ἱστορικός, κοινωνικός, πολιτιστικός, πολιτικὸς καὶ γεωγραφικὸς χῶρος ἔχει ξεκάθαρα φυσικὰ ὅρια.

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μὲ τὶς παραπάνω ἀνησυχίες, τοὺς προβληματισμούς, τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ Ζαγορίσιου χώρου, φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας γιὰ τὸν συγκεκριμένο χῶρο δὲν εἶναι μόνο ἡ γνώση ἑνὸς καὶ μόνο τομέα τῆς ἀνθρώπινης πολιτιστικῆς, πολιτικῆς, κοινωνικῆς ἢ οἰκονομικῆς δράσης.

Μιὰ δημιογραφικὴ π.χ. μόνο ἔρευνα δὲν θὰ πρόσφερε τίποτε στὸ Ζαγόρι ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ πρόσθετε τίποτε στὰ δημιογραφικὰ προβλήματα ἐθνικοῦ ἐπιπέδου.

Χρειάζεται λοιπὸν γιὰ σωστὴ ἀντιμετώπισή του νὰ δοθεῖ εὐρύτητα στὸ πεδίο τῆς ἔρευνας ἔτσι ποὺ νὰ καλύπτει ὄχι μόνο τὰ δημιογραφικὰ ἀλλὰ καὶ τὸν ἱστορικό, κοινωνικό, πολιτικό, οἰκονομικὸ τομέα.

Παραθέτουμε ἐδῶ μερικοὺς σημαντικοὺς τομεῖς ποὺ ὁποιαδήποτε ἔρευνα πάνω στὸ Ζαγόρι θὰ πρέπει νὰ καλύψει γιὰ νὰ ἔχει οὐσιώδη ἀποτελέσματα καὶ προσφορὰ στὸ χῶρο, στὴ Ζαγορίσια καὶ ἐθνικὴ κοινωνία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Χαρακτηριστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ — Σκίτσο στὰ Κάτω Πεδινά

Τὸ ἀγροτικὸ τοπίο (μὲ ἀστικό), οἱ οἰκισμοί, ὁ κοινοτικὸς γεωγραφικὸς χῶρος, ἡ ἰδιοκτησία, τὸ μέγεθος καλλιεργειῶν ἢ ἄλλων οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων, οἱ τύποι καὶ τὸ μέγεθος ἀγροτικῆς, κτηνοτροφικῆς, δασικῆς ἐκμετάλλευσης, ἡ ἀγροτικὴ κατοικία, τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ δημόσια ἢ κοινοτικὰ κτίρια, οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες ἄλλες ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ τομέα, ὁ πληθυσμός, ἡ μορφολογία τοῦ χωριοδημοτικοῦ ἱστοῦ, ὁ διάσπαρτος ἱστὸς μὴ συνεχόμενος, ὁ συνεχόμενος ἱστός, τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ χαρακτηριστικά.

Ἀκόμη ἡ τυπολογία τῶν οἰκισμῶν, οἱ φτωχὲς καὶ πλούσιες συνοικίες, οἱ πλατεῖες, οἱ δρόμοι, οἱ δρύμες, οἱ γέφυρες, ἡ λειτουργία τοῦ χωριοδημοτικοῦ ἱστοῦ, τὸ κέντρο του, ἡ περιφέρεια, ἡ τοποθεσία καὶ οἱ δυσκολίες της, ἡ ἱστορικὴ κληρονομιά, ἡ ποιότητα καὶ ἡ ποικιλία τῶν τοπίων, ἡ ποιότητα τοῦ κλίματος, οἱ καλλιέργειες, τὰ δάση, τὸ φυσικὸ περιβάλλον, οἱ δεσμὲς προσόδου, οἱ διοικητικὲς καὶ οἰκονομικὲς διαιρέσεις.

Ἔτσι, πιστεύουμε ὅτι θὰ δοκιμάσουμε σὲ μιὰ ὁλοκληρωμένη γνώση τοῦ χώρου καὶ τῆς κοινωνίας του καὶ θὰ γνωρίσουμε τὶς ἰδιαιτερότητες τῶν προβλημάτων του.

Ἀκόμη ὅμως δὲν εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ ἀπαντήσουμε στὰ προβλήματα καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νὰ δώσουμε τὴ λύση τους. 'Απλὰ ἔχουμε κάνει μόνο μερικὲς διαπιστώσεις βασισμένες καὶ τεκμηριωμένες στὰ στοιχεῖα τῆς ἔρευνάς μας.

Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων εἶναι καθαρὰ ὑπόθεση αὐτῶν ποὺ τοὺς ἀφοροῦν. Ἐμεῖς θὰ πρέπει στὴ συνέχεια νὰ ἐξετάσουμε τὶς δυνατότητες πραγματοποίησης τῶν λύσεων καὶ νὰ ὑπολογίσουμε τὶς ἐπιπτώσεις τους στὸ δομημένο, ἀγροτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, περιβάλλον. Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ ὑπολογίσουμε τὶς ἐπιπτώσεις στὸ κλίμα, στὰ ἐπιφανειακὰ καὶ ὑπόγεια ὕδατα, στὰ ἐδάφη, στὴν πανίδα καὶ χλωρίδα τῆς περιοχῆς, στὸ τοπίο, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ μορφολογία της.

Ἔτσι, ἀφοῦ περάσουμε ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ στάδια θὰ μπορέσουμε ἴσως νὰ συμμετέχουμε στὸ σχεδιασμὸ ἑνὸς κοινωνικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ προγράμματος τῆς Ζαγορίσιας περιοχῆς.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ
'Αρχιτέκτονας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΥ Β. ΧΕΙΜΩΝΑ

ΗΠΕΙΡΟΣ

Ηρώων τὰ ὀστὰ κραταιῖς, σιὰ
Πονεμένα σπλάχνα σου.
Ἐνωμένοι ἄρρηκτα, τῆς
Ἱστορίας σου οἱ κρίκοι,
Ρωμαλέα κρατοῦν τὴ Συνέχεια.
Οἱ δεῖχτες τῶν ὡρῶν σου
Σημαδεύουν καὶ σημαίνουν τὸ διαιώνιο τῆς δόξας σου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΚΤΣ ΖΑΓΚΑΒΙΕΡΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΡΗΣΗ

(Διήγημα)

Ἦταν γύρω στὰ ἑξηντάρια. Μικρόσωμος, μὲ γαλανὰ μάτια καὶ πρόσωπο χλωμὸ ἀπ' τὴν ἀγρύπνια. Σκυμμένος πάνω ἀπ' τὸ κρεβάτι τῆς ἄρρωστης, κοίταζε συνέχεια τὸ ρολόϊ του καὶ μετροῦσε. Μετροῦσε ἀντίστροφα. Ἦταν τώρα στὰ εἰκοσιπέντε. Εἰκοσιτέσσερα, εἰκοσιτρία, εἰκοσιδύο...

— Ἀκόμα ἐδῶ εἶστε;

Ἦταν ἡ νοσοκόμα. Τινάχτηκε σαστισμένος, ὅμως συνέχισε νὰ μετράει καὶ ὅταν ἔφτασε στὸ δέκα, ἄρχισε τότε νὰ μετράει μὲ τὰ δάχτυλα. Ἔκανε νεῦμα στὴ νοσοκόμα πὼς τελειώνει. Ἔτσι ἔκανε κάθε μέρα ποὺ ἐρχόταν καὶ τὴν ἔβλεπε. Μετροῦσε κανονικά, ἀντίστροφα τὰ ἴδια νούμερα πάλι καὶ πάλι καὶ ἀκουγόταν συνέχεια ἐπὶ ὧρες ἕνα μουρμουρητὸ ἀπ' τὰ χείλια του σὰν προσευχή, σὰν θρῆνος, σὰν μοιρολόϊ. Στὸ δωμάτιο δὲν ἦταν ἄλλος ἄρρωστος, μονάχα ἐκεῖνος καὶ κείνη, ποὺ πάλευαν μὲ τὴ μοναξιά, τὴν ἀρρώστια, τὸ θάνατο.

«Μὲ συγχωρεῖτε, δὲν μπορῶ νὰ τὴν ἀφήσω μόνη. Καὶ γὼ νιώθω πολὺ μόνος, ὅταν πάω στὸ σπίτι. Εἶναι καλὰ ἐδῶ, γιατὶ ἐδῶ τὴ βλέπω, τὴν ἔχω μπροστά μου! Τὴ βλέπω! Θέλω νὰ μὲ καταλάβετε, τὴ βλέπω! Θὰ σᾶς πῶ κάτι, ἴσως τότε μὲ καταλάβετε πιὸ πολύ. Κάποτε ἀρνήθηκα στοὺς φίλους μου νὰ πάω μαζί τους στὸ Ἅγιο Ὄρος! Ἀρνήθηκα, γιατὶ ὅπως ξέρετε δὲ θἄπρεπε νὰ πάρω τὴ γυναίκα μου. Μὲ πιστεύετε, δὲ θὰ μποροῦσα νὰ φανταστῶ πὼς θἄβλεπα μόνος μου μιὰ τέτοια ὀμορφιά, χωρὶς νὰ τὴ δοῦν τὰ μάτια της. Τὴ ζωή μας ἀπὸ τότε ποὺ γνωριστήκαμε, τὴν περάσαμε βῆμα - βῆμα μαζί. Δυὸ ψυχὲς σ' ἕνα σῶμα! Ὑπερόλλιω! Ἔ; Δὲ θὰ μὲ πιστέψετε σίγουρα, ἂν σᾶς πῶ πὼς τὸν τελευταῖο καιρὸ νιώθω κι ἐγὼ τὰ συμπτώματα τῆς ἀρρώστιας της. Προσπαθεῖστε νὰ μὲ καταλάβετε!».

«Σᾶς καταλαβαίνω κύριε καὶ σᾶς συμπερίζομαι, μὰ πρέπει νὰ σᾶς πῶ πὼς ξεχνᾶτε τὸν κανονισμὸ τοῦ νοσοκομείου. Δὲν ἐπιτρέπεται σὲ κανένα νὰ μένει τέτοια ὥρα μέσα. Κοντεύει μεσάνυχτα». Ἔφυγε κάπως θυμωμένη. Ἔπρεπε νὰ φύγει σύντομα ἄλλο, ὁ ὁρρὸς τελείωνε, θὰ ξαναρχόταν. Ὄχι ἄλλες συστάσεις. «Αὔριο», εἶπε καὶ κοίταξε τὴν ἄρρωστη μὲ βλέμμα σὰν νὰ τὴν ἔχανε γιὰ πάντα. Ἐκείνη ἀσάλευτη, τρεμόπαιξε μόνο τὰ βλέφαρα, ἦταν κάτι σὰν «εὐχαριστῶ». «Αὔριο, αὔριο», κι ἔφυγε στὶς μύτες τῶν ποδιῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὸ πρωὶ τὸν ὁρίζει πνιγμένο στὸν ἵδρωτα. Δίπλα ἕνα μπουκάλι ἄδειο. Θὰ εἶχε πιεῖ πολύ. Μοναδικὴ παρηγοριά! Ἔτρεξε στὸ καθαριστήριο, πῆρε τὰ ροῦχα της κι ἔφυγε γιὰ τὸ νοσοκομεῖο. Πόσες φορὲς σήμερα θὰ ἀνεβοκατεβεῖ τὸ ἑκατὸ μετρώντας. Τόσα χρόνια ἤθελε νὰ ζήσουν. Ὄχι περισσότερα. Νὰ φτάσουν ὅμως ὡς τὰ ἑ κ α τ ὸ μαζί! Καὶ κείνη, μόλις ἔκλεινε τὰ ἐξηνταδύο. Κι ἡ ἐλπίδα χουσάστηκε, πάνω ἀπ' τὸ προσκέφαλό της φτερουγίζοντας μεθυσμένη ἀπ' τὸ ὅαθὺ μουρμουρητό, ποὺ λὲς κι ἦταν ὄργιος ὅουνοῦ ποὺ ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ θὰ σκιζόταν στὰ δύο, καθὼς μετροῦσε ἐκείνος ἀπ' τὸ ἕνα ὡς τὰ ἑκατὸ κι ἀπ' τὰ ἑκατὸ ὡς τὸ ἕνα καὶ πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή. Στὴν ἀντίστροφη μέτρησή δὲν ἔλεγε ποτὲ τὸ μ η δ έ ν. Γι' αὐτὸν τὸ μ η δ έ ν ἦταν νεκρὸς ἀριθμός, χάος, σκοτάδι πίσσα. Δὲν ἤθελε νὰ τὸ πεῖ ποτέ! Ἀπὸ τὸ Ἕ ν α ξεκινοῦσε ἡ δημιουργία! Καὶ ὁ Δημιουργὸς εἶναι τὸ Ἄ λ φ α καὶ τὸ Ὠ μ έ γ α ἔλεγε. Ὅπου Ἄ λ φ α ἴσον Ἕ ν α. Κάθε ἀριθμὸς ἕνας χρόνος. Ἕνας χρόνος μιὰ δημιουργία. Μέχρι τὰ ἑκατό. Ἐλπίζει μέχρι τὰ ἑ κ α τ ό! Γι' αὐτὸ μετροῦσε εὔκολα ἀνεβαίνοντας, ἐνῶ στὴν ἀντίστροφη μέτρηση δυσκολευόταν κάπως, γιατὶ οἱ μνῆμες εἶχαν ξεθωριάσει κι ὅσο ζύγωνε ἐκεῖ στὰ δέκα μετροῦσε μὲ τὰ δάχτυλα, σταματοῦσε, κάτι θυμόταν, κοίταζε τὴν ἄρρωστη μὲ ὁλέμμα στοχαζούμενο, ξαναμετροῦσε πάλι ἀντίστροφα πάντα κι ὥσπου νὰ φτάσει στὸ ἕνα καὶ νὰ ξαναρχίσει περνοῦσε πολὺς χρόνος. Καὶ ἀμέσως ξεχείλιζαν οἱ παιδικές του ἀναμνήσεις καὶ τὸν ἔπνιγαν, προσπαθοῦσε νὰ σκίσει κάθε πέπλο τῆς λήθης, νὰ φτάσει, νὰ φτάσει μιὰ σταλιὰ μωρό, κάτω ἀπ' τὸ ρωγμόζι τῆς μάνας του, νὰ χαϊδέψει τὸν κόρφο της ποὺ τὸν ρουφοῦσε ἀχόρταγα κι ἐκείνη γελοῦσε εὐτυχισμένη. Καὶ τότε ἀστραφταν τὰ γαλανά του μάτια ποὺ ἦταν θαμπὰ ἀπ' τὴν ἀγρύπνια, ζωήρευε τὸ χλωμό του πρόσωπο κι ἔπαιρνε μιὰ δύψη ποὺ μαρτυροῦσε δίψα γιὰ ζωή! «Ἔχομε πολὺ καιρὸ ἀκόμα νὰ ζήσουμε», τῆς ψιθύριζε καὶ τῆς χάιδευε ἁπαλὰ τὸ πρόσωπο. «Κουράγιο καὶ θὰ δεῖς»!

Χτὲς τὸ ὁράδυ κατάφερε νὰ φτάσει τὶς ἐβδομήντα φορὲς ἀνεβοκατεβαίνοντας τὰ ἑκατό. Ἡ νοσοκόμα τὸν εἶχε ξεχάσει. Δίπλα της πῶς περνοῦσαν οἱ ὧρες τόσο γρήγορα! Ἐκείνη δὲ μιλοῦσε, τὸν κοίταζε! Ἐκεῖνος μετροῦσε καὶ τὴν κοίταζε. Ἕνα ὅαθὺ μουρμουρητὸ γέμιζε τὸ ὁωμάτιο. Οἱ ἀριθμοὶ στὰ μάτια της καὶ στὰ μάτια του ἀπεγνωσμένα ἀνεβοκατέβαιναν! Ἀπὸ μιὰ χλωστὴ ἡ ἐλπίδα! Αὐτὴ τοὺς ἔδενε!

Ἦταν κι ἐκείνες οἱ στιγμὲς τὸ ἴδιο σκληρὲς ὅπως τότε ποὺ τὸν ἔφεραν τραυματισμένο ἀπ' τὸ μέτωπο στὸ νοσοκομεῖο μιᾶς κοντινῆς πόλης. Μετροῦσε τότε ἐκείνη, μέρες καὶ νύχτες πάνω ἀπ' τὸ προσκέφαλό του. Κρατοῦσε τὸ χέρι του ἁπαλὰ καὶ μετροῦσε. Ἐκεῖ τὴ γνώρισε, ἦταν νοσοκόμα ἐθελόντρια. Ὅλη τὴ νύχτα μετροῦσε κανονικὰ κι ἀντίστροφα κι ἕνα γλυκὸ μουρμούρισμα ἔφευγε ἀπ' τὰ χείλια της καὶ τὸν νανούριζε. Ἔτσι τὸν ἔπαιρνε ὁ ὕπνος κι ὁ πόνος λιγόστευε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Γιατί δὲν πᾶς νὰ ξαπλώσεις;» τὴ ρώτησε. «Μὰ γι' αὐτὸ μετράω καλέ μου στρατιώτη, γιὰ νὰ μὴ μὲ πάρει ὁ ὕπνος». «Ἀδελφή, αὐτὸ εἶναι μεγάλη θυσία γιὰ μένα»! εἶπε ντροπαλά. «Νὰ σοῦ πῶ, θέλω νἄμαι κοντά σου, νιώθω τόσο ὡραία, μοῦ εἶπες πὼς εἶσαι ποιητής. Ἐσὺ θὰ βλέπεις τὸν κόσμο πιὸ ὄμορφο ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους. Πόσο θἄθελα νὰ ζήσω στὸν κόσμο σου, ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμή! Στὸ σχολεῖο μᾶς ἔλεγαν πὼς οἱ ποιητὲς δὲν πεθαίνουν ποτέ! Καὶ εἶχα ἀπορία! Μά, αὐτοὶ δὲν εἶναι θνητοί; ρωτοῦσα τὸ δάσκαλο. Καὶ κεῖνος γελώντας μοῦλεγε: Τὰ λόγια τους παιδί μου φτιάχνουν τὸν κόσμο κι ὁ κόσμος δὲν τοὺς ξεχνάει ποτέ! Κι ἐγὼ πιστεύω σ' αὐτὰ τὰ λόγια πολὺ καὶ θέλω νὰ ζήσεις, νὰ φτιάξεις τὸν κόσμο! Γιατὶ εἶσαι γενναῖος! Γιατὶ γιὰ σένα ὁ πόνος εἶναι ἔμπνευση καὶ θὰ μποροῦσες πολλὰ νὰ γράψεις. «Μὰ πῶς νὰ γράψω», γέλασε, «ἀφοῦ τὰ χέρια μου εἶναι δεμένα μ' ἐπίδεσμο»! Σηκώθηκε μὲ σβελτάδα, πῆρε χαρτὶ καὶ μολύβι. «Λέγε ἐσὺ κι ἐγὼ γράφω. Στὴν ὀρθογραφία δὲν εἶμαι καλή, πάντως θὰ τὰ καταφέρω». «Εἶσαι θησαυρός», ψέλλισε, «αὐτὸ τὸ ἀφιερώνω σὲ σένα». Τὸ φύλαγε τὸ χαρτάκι καὶ τοῦ τὄδωσε τὴ νύχτα τοῦ γάμου μαζὶ μὲ τὸ παρθενικὸ κορμί της.

Ἡ μυρωδιὰ τοῦ νοσοκομείου σήμερα ἦταν ἀνυπόφορη. Ἡ ἰὼ ἔντονη ἀπ' τὶς ἄλλες μέρες, ἴσως γιατὶ σήμερα τὴν ἔνιωθε ἔτσι, γιατὶ ἀπ' τὸ πρωὶ δὲν εἶχε βάλει τίποτα στὸ στόμα. Σήμερα ἔφτασε πιὸ νωρὶς ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Εἶχε κάποιο κακὸ προαίσθημα. Μήπως τῆς εἶχε συμβεῖ κάτι! Θὰ τὸν εἰδοποιοῦσαν. Θυμᾶται τὰ τεράστια βήματα ποὺ ἔκανε νὰ φτάσει! Καὶ τὰ μετροῦσε γιὰ νὰ διώξει τὴν ἀγωνία. Κι αὐτὴ τὸν ἔπνιγε καθὼς ζύγωνε!

Στὸ διάδρομο ὁ γιατρὸς τὸν σταμάτησε. «Πρέπει ἀγαπητέ μου νὰ γίνει. Τὸ γρηγορότερο. Δὲ χωράει ἀναβολή. Τὸ κοβάλτιουμ δὲν ἔκανε τίποτα». «Ὄχι γιατρέ μου, σᾶς παρακαλῶ, λίγη ὑπομονὴ ἀκόμα, θὰ καλυτερέψει. Δὲ θὰ ἀντέξει τὴν ἐγχείρηση γιατρέ μου. Ἔχει χάσει τόσο βάρος. Ἂν τὴ χάσω, δὲν ἔχω κανένα στὸν κόσμο! Οὔτε ἕνα παιδί! Οὔτε ἕνα παιδὶ γιατρέ, μ' ἀκοῦτε;». Ὁ γιατρὸς εἶχε πάρει κι ὅλας τ' ἀσανσέρ.

Τὰ πόδια του λυγοῦσαν, μὲ δυσκολία ἔφτασε ὡς τὴν πόρτα τῆς ἄρρωστης. Θεέ μου τὴν παίρνουν! Ὡς ἐδῶ ἦταν! Καὶ γὼ πίστευα. Καὶ γὼ ἔλπιζα. Κι ὅλο μετροῦσα. Στὸ κρύο χειρουργεῖο ἡ τελευταία της πνοή! Ὄχι, ὄχι, δὲν μπορῶ νὰ τ' ἀντέξω. Ὅλα τόσο ξαφνικά! Τόσο γρήγορα! Ὁ γιατρὸς δὲν μοῦδωσε ἐλπίδες. Δὲν ἔχω κανένα στὸν κόσμο! Οὔτε ἕνα παιδὶ γιατρέ, μ' ἀκοῦτε;

Πάρε αὐτὸ τὸ δεματάκι, εἶναι τὰ προσωπικά της ἀντικείμενα. Ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος. Κουράγιο», ἦταν ἡ νοσοκόμα ποὺ ἦρθε νὰ τὴν κατεβάσει στὸ χειρουργεῖο. «Καὶ... γώ, τῆς ἔφερα καθαρὰ ροῦχα νὰ κάνει μπάνιο καὶ ν' ἀλλάξει!», εἶπε μὲ σπασμένη φωνὴ ἀπ' τὴν ἀπελπισία.

Μιὰ σκελετωμένη μορφή, ἀσάλευτη πρόβαλε μπροστά του, ποὺδινε τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τελευταῖο ἀντίο μ' ἕνα ἀργὸ διαφάνειμα. Μιὰ ἀστεροσκή ἀναλαμπὴ στὸ δάκρυ καὶ μιὰ σύσπαση στὸ πρόσωπο, ποὺ δὲν ἦταν πιὰ πρόσωπο! Τὸ φορεῖο κυλοῦσε ἀργά, ζυγώνοντας τὸ ἀσανσὲρ καὶ κεῖνος τ' ἀκολουθοῦσε ἀμίλητος, μετρώντας μέσα του. Ἀνέβαινε, ἀνέβαινε κι ὅλο μεγάλωναν οἱ ἀριθμοί! Δὲν ἤθελε σήμερα νὰ κατεβεῖ. Σήμερα δὲν θάχανε ἀντίστροφη μέτρηση. Σήμερα ἦταν ἡ τελευταία του ἐλπίδα. Κι ὅλο ἀνέβαινε, ἀνέβαινε μετρώντας, ἀνέβαινε μαζί της στοὺς οὐρανούς.

ΒΙΚΥ ΖΑΓΚΑΒΙΕΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλιὰ Γιάννινα: Φοῦρνος (Καλούτσιανη)

Παλιὰ Γιάννινα: Ἡ ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἀθ. Τσακάλωφ

(Ἀρχεῖο Ἀπ. Βερτόδουλου)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΗ

ΓΡΑΜΜΕΝΙΑΤΙΚΑ

Α' ΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΓΡΑΜΜΕΝΟΥ

«Ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις»
(Ἐπίκτητος)

Ἡ συλλογὴ καὶ μελέτη τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων (ἐπωνύμων, ἐπιθέτων) παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητη λαογραφική, γλωσσολογικὴ καὶ ἱστορικὴ σημασία τους, δὲν ἔχει μέχρι στιγμῆς ἑλκύσει τὴν προσοχὴ τῶν ἐδῶ μελετητῶν μας. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα ἡ σχετικὴ εἰδικὴ βιβλιογραφία ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει πτωχότατη. Συστηματική, μ' ἄλλα λόγια, συλλογὴ νεοελληνικῶν ἐπωνύμων καὶ μελέτη πάνω σ' αὐτὰ ὁρισμένης περιοχῆς (πόλης, χωριοῦ, ἐπαρχίας), τὸν τρόπο δηλ. σχηματισμοῦ τους, τὶς κατηγορίες τους, τοὺς ποικίλους παράγοντες τῆς ὀνοματοθεσίας, τὶς καταλήξεις, προέλευση, ἐξέλιξη, σημασία καὶ ὀρθογραφία τους, δυνάμενη νὰ χρησιμεύσει σὰν πρότυπο, δὲν ὑπάρχει.

Ἡ προσπάθεια συνεπῶς προσπέλασης στὸ συγκεκριμένο ἔδαφος γίνεται χωρὶς οὐσιαστικὴ ἐπιστημονικὴ βοήθεια μὲ μόνο ἴσως δδηγὸ τὶς γενικὲς κατευθύνσεις, ποὺ δίνει στὸ «Σχεδίασμά του περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι» (ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία) ὁ Δικαῖος Βαγιακάκος[1].

Ἡ χρήση, ὡς γνωστό, τοῦ ἐπωνύμου, κρίκου συνδετικοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας (ἡ λέξη καὶ ὑπὸ τὴν πιὸ πλατειά της ἔννοια, τῆς φάρας, δηλ. τῆς πατριᾶς, «τῆς γενεᾶς ἢ γειτονίας») ξεκινάει ἀπὸ τὴ βαθειά, τὴν δημηρικὴ ἀρχαιότητα, ἐπιβλήθηκε δὲ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καλύτερης διάκρισης τῶν ἀτόμων στὴν εὐρύτερη κοινωνικὴ ὀργάνωση.

Στὸ σχηματισμό του ἐπεκράτησε ἡ καὶ σήμερα ἰσχύουσα ἀρχὴ τοῦ «πατρόθεν ὀνομάζεσθαι», ὅπου παρὰ τὸ κύριο ὄνομα, τὸ βαφτιστικό, τέθηκε πρῶτα τὸ πατρώνυμο, ὅταν δὲ κι αὐτὸ δὲν ἔφθανε, προστέθηκε καὶ τὸ ἐθνικό, τοῦ τόπου δηλ. καταγωγῆς τοῦ ἀτόμου (χωριοῦ, πόλης, χώρας).

Στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ σχηματισμὸ ἐπιθέτων ἀπὸ παρωνύμια (παραγκώμια), λέξεις δηλ. χαρακτηριστικὲς σωματικῶν ἐλαττωμάτων, γνωρισμάτων ἢ ἰδιοτήτων τοῦ ἀτόμου, κατὰ δὲ τὴν Τουρκοκρατία γίνεται χρήση πλὴν τῶν παρωνυμίων αὐτῶν, σκωπτικῶν (περιγελαστι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χών) κατὰ τὸ πλεῖστο καὶ τοῦ πατρωνύμου μετὰ τὸ βαπτιστικό, ἀνάρθρου, εὐρύτατη καὶ μετ' αὐτό, γιὰ πληρέστερη διάκριση, τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ὀνόματος, ὀτιλωτικοῦ ὀτιλ. τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἀτόμου, καθὼς Γιάννη Κώστας Κιρατζῆς, Μήτρο Νικόλας Ἀσδεστᾶς, Γιώργη Λάμπρος Σκιαρᾶς κ.λ. Σήμερα γιὰ διάκριση τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους χρησιμοποιεῖται τὸ κύριο ὄνομα (βαπτιστικό), τὸ πατρώνυμό τους παρ' αὐτὸ καὶ τέλος τὸ ἐπώνυμο, χαθοριστικὸ τοῦ εὐρύτερου συγγενικοῦ τους κύκλου.

Τὰ ἐπώνυμα στὸν τόπο μας σχηματίζονται: ἀπὸ πατρώνυμα ἐκφερόμενα σὲ ὀνομαστικὴ καὶ κατὰ τὴ λόγια συνήθεια σὲ γενικὴ πτώση (Γιάννης, Μήτσης, Στέφος ἀλλὰ καὶ Ἰωάννου, Δημητρίου, Στεφάνου), ἀπὸ μητρώνυμα ἐκφερόμενα σὲ πτώση γενικὴ (Λέντης, Πάτρας, Ρίτας, Χάϊδος κ.λπ.), ἀπὸ πατρώνυμα ἐπίσης μὲ τὴν προσθήκη σ' αὐτὰ τῶν ὑποκοριστικῶν —άκης, —ούλης, —έλης, —άκος (Λαμπράκης, Νασιούλης, Μιχέλης, Γιαννάκος) ἢ τῶν λογίων καταλήξεων —άδης, —ίδης, —όπουλος (Χαριτάδης, Λαμπρίδης, Γιαννόπουλος), ἀπὸ λέξεις σημαίνουσες τόπο καταγωγῆς (ἐπώνυμα ἐθνικά), ἐπάγγελμα, τίτλο ἢ ἀξίωμα (Ψύλλας, Λάκκας, Τσάμης, Ψωμᾶς, Ψαρᾶς, Μπακάλης, Ἀναγνώστης, Οἰκονόμος, Ἔξαρχος, Δούκας), ἀπὸ παρωνύμια σημαντικὰ σωματικῶν καὶ ἄλλων γνωρισμάτων (Κοντός, Τραυλός, Σπανός, Ζαβός, Ξυνός, Γύρας, Μαῦρος), ἀπὸ τὴ σύνθεση ὀνόματος καὶ ἐπωνύμου, «συνήθη παρὰ τοῖς ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανοῖς», (Κολιαλέξης, Μητροκώστας, Χριστογιώργος) ἢ παρωνύμιου καὶ ὀνόματος (Καραχρῆστος, Στραβογιώργος, Κουτσογιάννης), ὀνόματα τέλος ζώων, πουλιῶν, φυτῶν, καρπῶν, ὀρυκτῶν, μιὰ λέξη καλὰ προφερμένη, μιὰ φράση, ὁ τόπος ἀκόμα ἀποδημίας, ἕνα ἐργαλεῖο, ἕνα σκεῦος, ἕνα ρουχο χαρακτηριστικό, μιὰ πράξη, ἀποτέλεσαν ἀφορμὴ καὶ ρίζες σχηματισμοῦ ἐπωνύμων (Λύκος, Κότας, Πουρνάρας, Πεπόνης, Χρυσάφης, Θρασκιᾶς, Σωσώνης, Σκαπέρας, Πολίτης, Μιρώνης, Κουβᾶς, Κοντοδράκης κ.ἄ.).

Ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ μελέτη τῶν ἐπωνύμων, ποὺ παρουσιάζουν μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ βαπτιστικὰ ποικιλία, ἡ Λαογραφία θὰ ἐπισημάνει τὴν ἐπίδρασή στὸ σχηματισμό τους τῆς Θρησκείας, ἀντικατοπτρισμοὺς ἀκόμα προλήψεων, λατρευτικῶν θεσμῶν καὶ ἐθίμων ποὺ χάθηκαν, ἡ Γλωσσολογία, λεκτικὲς ἀλλοιώσεις διάφορες ὀφειλόμενες σὲ φθογγολογικοὺς καὶ ἀναλογικοὺς νόμους, τὸν ὑποκορισμό, τὴ σύνθεση, τὴν πρώτη ἐμφάνιση μερικῶν ἀπ' αὐτὰ καὶ τὴν ἐξέλιξή τους, ὥστε νὰ καταστεῖ γνωστὴ ἡ παραγωγή, ἡ σημασία καὶ ὀρθογραφία τους, ἡ Ἱστορία τέλος, γεγονότα ἱστορικὰ ποὺ λησμονήθηκαν, ἐποικισμούς, μεταναστεύσεις, ἐγκαταστάσεις ξένων, περιπέτειες τοῦ λαοῦ μας διάφορες, ἀπὸ ἄλλα δέ, κατερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ Βυζαντινὴ ἐποχή, τὴ συνέχεια τῆς παράδοσής μας.

Πιὸ κάτω ἐρευνῶ τὰ ἐπώνυμα τοῦ χωριοῦ μου Γραμμένου, τὰ ὑπάρχοντα, καταχωρούμενα κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ καὶ στὴ ζωντανή, τὴ λαϊκὴ μορφή τους, χωρὶς δηλ. τὶς καθαρολόγες ἀλλαγὲς ποὺ ἐπέφεραν σὲ μερικὰ ἀπ' αὐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ οἱ κάτοχοί τους (τρέποντας συχνὰ τὰ ἀρχικὰ Μπ καὶ Ντ σὲ Β καὶ Δ ἀντίστοιχα), τὴν ἐτυμολογία, σημασία καὶ διάδοσή τους στὸ χῶρο τῆς «ποτὲ» ἐπαρχίας Κουρέντων. Γιὰ τὴ σύνταξη τῆς μελέτης αὐτῆς χρησιμοποίησα, πλὴν τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, τὸ παλιὸ Μητρῶο Ἀρρένων τῆς κοινότητας (1925), ἕνα σωζόμενο στὴν ἐκκλησιά μας δίπτυχο βαφτιστικῶν ὀνομάτων τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ καὶ ἀρχῶν τοῦ 1Θ΄ αἰώνα, διάφορες στὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ ὑπάρχουσες ἐπιγραφὲς καὶ ἐνθυμήσεις, προκειμένου δὲ νὰ ἐξακριβώσω τὴ διάδοση τῶν ἐπωνύμων αὐτῶν στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας, τὰ μητρῶα ἀρρένων τῶν χωριῶν της, τὰ παλιότερα.

Ἀ ό ν τ ή ς. Πρόκειται γιὰ τουρκική, πιθανότατα, λέξη (ὄνομα προσώπου, παραφθορὰ τοῦ Ἀβδοὺλ)[2], ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ ἐπώνυμο χριστιανικό. Ἡ περίπτωση δὲν εἶναι σπάνια. Συχνὰ στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς, σὲ χριστιανοὺς κολλήγους ἢ ὑπηρέτες Τούρκων, κολλοῦσαν γιὰ διακριτικὸ μετὰ τὸ βαφτιστικό τους καὶ σὲ πτώση γενικὴ (κτητικὴ) ἔναρθρη, τ' ὀνόματα τοῦ ἀφέντη τους, καθὼς ὁ Γιῶργος τοῦ Χασάνη, ὁ Γιάννης τοῦ Ἀχμέτη, ὁ Χρῆστος τοῦ Βελῆ κ.λ., ποὺ ἔγινε μὲ τὸν καιρό, ἀποβάλλοντας τὴν ἐθνολογική του σημασία, ἐπίθετο ἐπίσημο, Γιῶργο ὄηλ. Χασάνης, Γιάννη Μέτης, Χρῆστο Βελῆς κ.λ.[3]

Δυνατὸ ἀκόμα νὰ προῆλθε τὸ ἐπώνυμο καὶ ἀπὸ παραγκώμι, καθὼς τὰ Μπέης, Δερβίσης, Χότζας, Βεζύρης κ.λ. Ἐπώνυμο παρόμοιο, ὅσο ξέρω, ὑπάρχει στὸ χωριὸ Γκρίμπιανη.

Προσθέτω, πὼς τὸ συζητούμενο ἐπώνυμο εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα τοῦ χωριοῦ, μέλος δὲ τῆς οἰκογένειας («Ἡ παναστάσις διαμάντι ἀβτί») ἀναγράφεται σὲ ἐγχάρακτη στὸ ἐπάργυρο Εὐαγγέλιο τῆς ἐκκλησίας μιας ἐπιγραφὴ τοῦ ἔτους 1650[4]. Κι ἀκόμα, πὼς τὸ ἴδιο ὄνομα (Ἀόντη πασιᾶς) ἔφερε κι ὁ Τοῦρκος Διοικητὴς Γιαννίνων, ποὺ συγκρούστηκε τὸ 1854 στὸ Κουτσελιὸ μὲ τοὺς ὑπὸ τὸ Θ. Γρίβα ἐπαναστάτες[5].

Ἀ λ έ ξ η ς. Πρόκειται γιὰ ἐπώνυμο πατρωνυμικὸ ἐκφερόμενο ἀρχικὰ σὲ γενικὴ πτώση ἔναρθρη. Ὁ Γιάννης, παράδειγμα, τοῦ Ἀλέξη καὶ συνέχεια ὁ Γιάννη Ἀλέξης. Τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς τύπου εἶναι καὶ τὰ Θ ε ο χ ά ρ η ς, Θ ω μ ᾶ ς, Ζ ώ η ς (ἢ ἀπὸ σύντμηση τοῦ Πολυζώης ἢ ἀπὸ τὸ γυναικώνυμο Ζωὴ —ἐπωνυμία τῆς Παναγιᾶς ὡς Πηγὴ Ζωῆς— μὲ ἀνεβασμὸ τοῦ τόνου καὶ προσθήκη τοῦ καταληκτικοῦ ς)[6], Ν α σ ι ο ύ λ η ς (ὑποκοριστικὸ τοῦ Νάσιος — Ἀθανάσιος, κατὰ τὰ Γιαννούλης, Σταμούλης, Γιωργούλης κ.λ.π.), Ν ο ῦ τ σ ο ς (ὑποκ. συντμημένο τοῦ Γιάννης — Γιανοῦτσος — Νοῦτσος) καὶ Τ ά σ ι ο ς (Ἀναστάσιος). Ἂς σημειωθεῖ, πὼς τὰ ἐπώνυμα αὐτά, ὁ τύπος τους, εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ συνηθισμένα στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας στὴ λαϊκὴ ἢ τὴ λόγια μορφή τους ἐκφερόμενα. Ἔτσι οἰκογένειες Ἀ λ έ ξ η ἢ Ἀ λ ε ξ ί ο υ συναντοῦμε στὰ χωριὰ Ζίτσα, Ἀραχωβίτσα, Γουριάνιστα, Κρετσούνιστα, Γκρίμπια-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νη, Λιώκου, Ψήνα, Περιβλεπτή καὶ Πογδόριανη, Θωμᾶ στὰ Μοσπίνα, Λιώκου, Σαντοβίτσα καὶ Γκρίμπιανη, Ζώη στὰ Λιώκου, Δολιανά, Μπουρνταρι, Μοσπίνα, Μαυρονόρος, Ζαγόρτσα, Χήνκα, Ριάχοβο, Ριζό, Σουλόπουλο καὶ Μόστορη, Νούτσου στὴ Μοσπίνα καὶ Τάτσου στὴ Σαντοβίτσα.

Ἴσως, δέβατος ἐντελῶς δὲν εἶμαι, ἕνας Ἀνδρέας Ἀλεξίου καὶ δεύτερος Γεώργιος Νούτζου Γραμμενιάτες, ὑπότροφοι τῆς Καπλανείου Σχολῆς κατὰ τὸ 1817 ἔτος, ἀναγραφόμενοι στὸν κώδικά της, ν' ἀνήκαν στὶς πιὸ πάνω οἰκογένειες[7].

Βαζίκας. Πατρωνυμικό, πιθανότατα, ἐπώνυμο, ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ κύριο ὄνομα Βάσος (Βασίλης) καὶ τὴ ὁλάχικη (ὑποκοριστικὴ) κατάληξη —ίκας (κατὰ τὸ Κωστίκας, Ταστίκας, Τολίκας κ.λ.) μὲ τροπὴ τοῦ σ σὲ ζ. Ἡ σύσταση τοῦ ὑποδηλώνει σχέση τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογένειας μὲ τὴ Βλαχιὰ καὶ τοὺς Βλάχους, ἴσως ἀπὸ ἀποδημία καὶ παραμονή του στὴ χώρα ἐκείνη. Μιὰ ἄλλη, τέλος, ἀπόψη γιὰ τὴν προέλευσή του εἶναι, πὼς ἴσως πρόκειται γιὰ τὸ ἄγνωστης σημασίας σλαβόκο «Μπατζίκας» ἐξωραϊσμένο[8].

Οἰκογένεια μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα στὸ χῶρο ποὺ ἐρευνήσαμε δὲν ὑπάρχει.

Βέας. Δὲν μπόρεσα ἀκριβῶς νὰ ὁρίσω τὴν προέλευση καὶ σημασία τοῦ ἐπώνυμου, μοναδικοῦ στὴν ἐπαρχία. Κλίνω στὴ σκέψη, πὼς πρόκειται γιὰ μητρωνυμικό, ποὺ προήλθε ὁλ. ἀπὸ τ' ὄνομα μάνας Βέας (Βεατρίκης) καλούμενης, ξένο δέβατα (ἰταλικὸ) φερμένο ἴσως ἀπὸ ταξιδιώτη μας κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ὁ Γιῶργος, παράδειγμα, τῆς Βέας πρῶτα καὶ συνέχεια ὁ Γιῶργο Βέας. Παράφραση ἐπώνυμο (Βέγιας — στὸν τύπο αὐτὸν εἶναι γραμμένο τὸ δικό μας) συναντοῦμε στὰ Ἑφτάνησα[9].

Γκαρανάτσης. Ὄνομα γύφτικης οἰκογένειας ἀπὸ τὶς ἀρκετὲς καὶ ἄγνωστο ἀπὸ πότε ἐδῶ ὑπάρχουσες[10]. Λέξη σύνθετη ἀπὸ τὸ τουρκικὸ Καρὰ καὶ Γκαρὰ (μαῦρος) καὶ Νάτσης τύπος ἰδιωματικὸς τοῦ Θανάσης (Νάσης καὶ μὲ ταϊτακισμὸ Νάτσης). Πρόκειται γιὰ παρωνύμιο (παραγκώμι), ποὺ ἔφερε ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας Νάτσης (τὸ ἐπώνυμό του Ψάκος) διακρινόμενος γιὰ τὸ ἔντονο χρῶμα τῆς φυλῆς του καὶ ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἐπιθετοποιήθηκε κατὰ τὰ Καραγιῶργος, Καραχρῆστος κ.λ. Οἰκογένεια μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, ὄχι γύφτικη, ὑπάρχει στὸ Νησί.

Γούδας. Ἐπώνυμο τόπου καταγωγῆς σημαντικὸ καὶ στὴν περίπτωσή μας ὁμώνυμης παρὰ τὴν Πρεμετὴ ἐπαρχίας (Γούδα)[11] ἀπὸ τὴν ὁποία φαίνεται πὼς κρατάει ἡ οἰκογένεια. Παλιὰ ἄλλωστε παράδοση διασώζει τὴ Βορειοηπειρωτικὴ προέλευση καὶ τὴν ἐδῶ στὸ χωριὸ ἐγκατάστασή της περὶ τὰ μέσα τοῦ προπερασμένου αἰώνα. Σημειώνω, πὼς ὁμώνυμη οἰκογένεια ὑπῆρχε πρὸ ἑκατονταετίας στὸ χωριὸ Ἄνω Ἐπισκοπὴ Ἀργυροκάστρου[12] μιὰ δὲ μόνο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(ὑπάρχει) καὶ στὸ χωριὸ Πουρνιὰ Κόνιτσας, πού, καθὼς ἔμαθα, κι αὐτὴ ἀπὸ κεῖ κατάγεται.

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἐπωνύμου, ὁ συνήθης ἀλβανικός, μὲ ἁπλὴ δηλ. προσθήκη στὸ τοπωνύμιο (χωριοῦ, πόλης ἢ ἐπαρχίας) ἀντὶ παραγωγικῆς κατάληξης τοῦ πτωτικοῦ ς τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς, καθὼς Γκούρα — Γκούρας, Γκιάτα — Γκιάτας, Κιάφα — Κιάφας, Τζάρα — Τζάρας κ.ἄ., ὁ καταγόμενος δηλ. ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα Βορειηπειρωτικὰ χωριὰ ἢ ἐπαρχίες. Ἔχω τὴ γνώμη, πὼς τὸ ἐπώνυμο εἶναι λόγιος τύπος τοῦ εὐρύτερα συναντώμενου στὸν τόπο μας (Μπισντούνι, Δραγοψᾶ, Ζαγόρτσα, Γρανιτσοπούλα) Γ κ ο ύ ν τ α ς ὑποκοριστικό του δὲ τὸ σπανιώτερο Γ ο υ δ έ λ η ς.

Τέλος, ἡ ἄποψη γιὰ παραγωγὴ τοῦ ἐπιθέτου ἀπὸ τὸ γουδὶ καὶ γουδᾶς, ὁ κατασκευαστὴς γουδιῶν (γουδάδες καὶ στὸ ἰδίωμά μας «γ'δάδις» παραγκώμιζαν τοὺς Σαντοβιτσινοὺς οἱ Γραμμενιάτες, ὡς ἐπιδιδόμενους στὴν κατασκευὴ τοῦ εἴδους) μὲ ἀνεβασμὸ τοῦ τόνου, δὲν ἔχει ὀπαδούς.

Προσθέτω, πὼς ἡ οἰκογένεια ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰώνα συγκαταριθμόνταν ἀνάμεσα στὶς ἐγκριτότερες τοῦ χωριοῦ, ὀνόματα ἐξεχόντων μελῶν της ἀναγράφονται σὲ κτητορικὲς καὶ ἁγιογραφικὲς ἐπιγραφὲς τῶν ἐκκλησιῶν του, ἄλλα διέπρεψαν στὸν Ἀγώνα τῆς Ἐθνεγερσίας κι ἄλλα διακρίθηκαν στὶς ἐπιστῆμες καὶ τὰ γράμματα[13].

Γ ρ α μ μ ι ά τ η ς. Ὄνομα ἀρχικὰ ὁαφτιστικὸ (θηλ. Γραμμιάτω) δοσμένο στὸ νεφώτιστο σὰν κίνητρο κι εὐχὴ νὰ μάθει μεγαλώνοντας γράμματα[14], ποὺ μεταβλήθηκε μὲ τὸν καιρὸ σὲ ἐπώνυμο ἀπὸ πατρώνυμο. Πρῶτα, καθὼς εἴπαμε, ἐκφραζόμενος σὲ γενική, ὁ Γιῶργος, παράδειγμα, τοῦ Γραμμιάτη καὶ παραπέρα ὁ Γιῶργο Γραμμιάτης. Ἡ λέξη, σὰν κύριο ὄνομα, δὲν συνηθίζεται πλέον στὴν ὑπόψη περιοχὴ ἀλλ' οὔτε καὶ σὰν ἐπώνυμο ὑπάρχει. Στὸ παλιὸ δίπτυχο τῆς ἐκκλησιᾶς μας συναντῶ ὄνομα γυναίκας Γ ρ α μ μ ι ά τ ω.

Ζ ο ύ μ π α ς. Ὄνομα φάρας γύφτικης, ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες στὸ χωριό, τῆς μεγαλύτερης. Ἴσως ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ζοῦμπας (ἐργαλεῖο ποὺ ἀνοίγουν οἱ σιδεράδες τρύπες στὰ σίδερα)[15] μὲ ἀνεβασμὸ τοῦ τόνου. Πρόκειται γιὰ παρωνύμιο, ποὺ ἔφερε ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας καὶ ποὺ κράτησε ἀργότερα σὰν ἐπώνυμό του. Σημειώνω, πὼς κι ὡς τὶς μέρες μου, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῆς τῆς φάρας ἦταν γνωστότεροι μὲ τὸ παραγκώμι τους καθὼς Ζ'μπέκ'ς, Τσάγκας, Στραβουλαβί'ς, Δάμους, Τζώρτζους, Μπαντίδους, Βαρέλας, Ἀράπ'ς, Στρατηγὸς κ.ἄ.

Κ α λ τ σ ό ϊ α ς. Τὸ ἐπώνυμο φαίνεται σύνθετο ἀπὸ τὸ Καλτσᾶς, δηλωτικὸ ἐπαγγέλματος, κατασκευαστὴς δηλ. καλτσῶν (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ calze) ὑψηλῶν ὡς τὸ γόνατο περισκελίδων, ποὺ φοροῦσαν παλιότερα οἱ ἄντρες ἢ κάλτσας, παρωνύμιο σχετιζόμενο μὲ τὸ ἴδιο φόρεμα καὶ τὴ ὁλάχικη ἴσως καὶ σημ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μασία; ἄγνωστης κατάληξη —όπως κατὰ τὰ Καστρισόπα, Γκατζόπα, Τσιγκόπα κ.ἀ. Προσθέτω, πὼς τὸ «κάλτσα» συντιθέμενο μὲ ὄνομα κύριο (Καλτσογιάννης, Καλτσοσύβιος κ.λ.) ἐσήμαινε τὸν εὐφυῆ, τὸ ὀξυδερκές[16]. Οἰκογένεια ὁμώνυμη στὴν ἐπαρχία δὲν ὑπάρχει.

Καμωνᾶς. Ἴσως ἀπὸ τὸ καμώνομαι, προσποιοῦμαι, ὑποκρίνομαι. Καμωνᾶς, δηλ. αὐτὸς ποὺ καμώνεται καὶ στὴν περίπτωσή μας ὁ ὑποκριτής, ὁ καμωματάρης[17]. Πρόκειται κι ἐδῶ γιὰ ἐπίθετο ἀπὸ παραγωγὴ, ποὺ δὲν συνηθίζεται σήμερα. Τὸ ρ. «καμώνεται» (ἀπρόσ.) χρησιμοποιεῖται στὴ ντοπιολαλιά μας μὲ τὴν ἔννοια τοῦ δουλεύεται, καλλιεργεῖται (γιὰ χωράφι). Σημειώνω, πὼς ἡ συγκεκριμένη οἰκογένεια μαζὶ μὲ τὶς τοῦ Ντόβα, Τσιγγέλη καὶ Τσίκα προέρχεται, καθὼς ἀπὸ τὸ μακαρίτη Δάσκαλό μου Μάνθο Τσίκα ἄκουσα, ἀπὸ τὸ γειτονικὸ Βαγενίτη, ὅπου ὁμώνυμες ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν πλὴν τῆς τελευταίας. Ἡ μετοικεσία ὅμως θάγινε πολὺ παλιότερα, ἴσως μετὰ τὸ χαλασμὸ τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸν κλέφτη Χονδρομάρα (1754), γιατὶ στὸ γνωστὸ δίπτυχο τῆς ἐκκλησιᾶς μας ἀναγράφονται τοῦ «σταθῆ καμωνα τα ονόματα». Κι ἀκόμα, πρᾶγμα ποὺ κι ὁ ἀναγνώστης θὰ διαπιστώσει, πὼς, ὅσῃ στὸ σχηματισμὸ τῶν πιὸ πολλῶν ἐπωνύμων τοῦ χωριοῦ, ἀποτέλεσε τὸ παραγωμένο, τοῦ ὁποίου γίνονταν πλατιὰ παλιότερα χρῆσῃ καὶ ἀπὸ σκωπτικὴ τῶν χωριανῶν διάθεσῃ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν πληρότητα τοῦ χαρακτηρισμοῦ καὶ συντομία του. Στὴ δύναμῃ καὶ ἱκανότητα τοῦ παρωνύμιου νὰ ἐπισκιάζῃ καὶ ἀντικαθιστᾶ τὸ ἐπίσημο ἐπώνυμο ἀποδίδω τὸ γεγονός, πὼς πολλὲς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ εἶναι καὶ σήμερα γνωστὲς πιὸ πολὺ μὲ τὸ πρῶτο παρὰ μὲ τὸ δεύτερο (Κουτός, Τζιούρης, Μπαλάφας, Μούτσιας, Μπάμπολος, Μαλέντζης κ.ἀ.).

Προσθέτω, πὼς τὰ παραγωμένα (τοῦ Δασκάλου τους Ψαλίδα) χρωστοῦν κι οἱ Δάσκαλοι τοῦ Γένους, «εὐκλεᾶ τέκνα» τοῦ χωριοῦ μου, Αἰσώπιος καὶ Φιλητᾶς αὐτὰ τὰ ἐπώνυμά τους.

Κολλημένος. Ἄλλο ἐπώνυμο ἀπὸ παρωνύμιο. Κολλημένο (ἰδιωμ. Κουλλ'μένου») λέμε τὸν καχεκτικό, τὸν ἀδύνατο, τέτοιος ποὺ θάτανε, φαίνεται, ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας. Σημειώνω, γιὰ τὶς συχνὲς περιπτώσεις σχηματισμοῦ τῶν ἐπωνύμων τοῦ χωριοῦ ἀπὸ παρατσούκλια, πὼς ἀνέκαθεν «φιλοσκώμμονες οἱ Γραμμενᾶτοι», ἐφώλευαν ἀλλήλους (καὶ ἐξακολουθοῦν ὡς σήμερα) μ' ἕνα καὶ δυὸ καμιὰ φορὰ παρώνυμα κατὰ τὸ πλεῖστο σκωπτικὰ (περιγελαστικά), ποὺ τάλεγαν μπροστὰ ἢ ἀπὸ πίσω. Καὶ τὸν Κρανᾶ ἀκόμα τὸ Γεώργιο, πρῶτο τῆς Ζωσιμαίας Σχολάρχη, Γραμμενάτη, (ὁ Δάσκαλός του ὁ Ψαλίδας γιὰ «τὸ «ὀμορφιὲς τοῦ προσώπου καὶ τὸ εὐφυὲς τοῦ νοός» τὸν ἔλεγε Αἴσωπο) δὲν ἄφησαν ἀπείραχτο. Τὸν ἔλεγαν σκυλόσοφο[18].

Κονῆς. Ἴσως ἀπὸ τὸ σπάνια διδόμενο σὲ ὀρέφος ἑτοιμοθάνατο βαφτιστικὸ Εἰκονῆς (θηλ. Κουνίτσα)[19] γιὰ σωτηρία του ἀπὸ τὶς εἰκόνες ἀλλὰ καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ζωγραφιστός, ὡραῖος ἢ ἀπὸ τὸ χωνί (Χωνῆς — Κωνῆς) κατὰ τὸ τσουρλί — Τσουρλῆς, κουμπί — Κουμπῆς, σουβλί — Σουβλῆς κ.λ., ποὺ δόθηκε ἀρχικὰ σὰν παρωνύμιο γιὰ ἄγνωστη τοῦ λαβόντος μὲ τὸ οἰκιακὸ αὐτὸ σκεῦος σχέση. Στὴν πρώτη περίπτωση θὰ γραφεῖ μὲ ὄμικρον, στὴ δεύτερη μὲ ὠμέγα. Δὲν παραλείπω νὰ σημειώσω ἐδῶ καὶ τὴ ὁυζαντινὴ λέξη κουνίον[20], τὴν κούνια, δηλ. τὴ σαρμανίτσα, μὲ τὴν ὁποία νὰ συνδέεται τὸ ἐπώνυμό μας δὲν φαίνεται πιθανό. Παρόμοιο, ὅσο ξέρω, μόνο στὴ Σιντικλιὰ Πρέβεζας ὑπάρχει, ποὺ τὸ γράφουν μάλιστα μὲ ὠμέγα.

Κονόμος. Ἐπώνυμο ἀπὸ τίτλο παπᾶ τῆς οἰκογένειας (Οἰκονόμου)[21], ποὺ ἀντικατέστησε γιὰ τὴν ἐπισημότητά του τὸ παλαιότερο, πότε καὶ ποιό δὲν ξέρουμε, πολὺ διαδεδομένο στὸν ὑπόψη καὶ τὸν Ἠπειρωτικὸ γενικότερο χῶρο. Οἰκογένειες μὲ τέτοιο ὄνομα ἔχουμε στὴ Ζίτσα, Γερομνήμη, Δολιανά, Βελτσίστα, Ράϊκου, Ζελίστα, Κόντσικα, Λιώκου, Σαντοβίτσα.

Κότας. Ὄνομα γύφτικης οἰκογένειας τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ πρώτη ὄψη σχετίζεται, δοσμένο ἀρχικὰ σὰν παραγκώμι, μὲ τὸ γνωστὸ οἰκόσιτο πουλί. Μπορεῖ ὅμως νὰ προῆλθε καὶ ἀπὸ παραφθορὰ σατιρικὴ τοῦ ὁαφτιστικοῦ Κώστας ἢ νάναι τὸ ἴδιο αὐτὸ ὁαφτιστικὸ καθὼς τὸ λὲν στὴ σλαυομακεδονικὴ διάλεκτο (Κώτας)[22].

Παρόμοιο ἐπώνυμο ἔχουμε στὰ χωριὰ Λιγοψᾶ καὶ Κρύα.

Κρανᾶς. Ὄνομα οἰκογένειας ἀπὸ τὶς παλιότερες τοῦ χωριοῦ συγγενικῆς τοῦ Μικροζώη Καπλάνη, ἐξέχον μέλος τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ὁ Δάσκαλος Γεώργιος Κρανᾶς (1795—1835). Σχετίζεται ἴσως μὲ τὰ κράνα, τοὺς καρποὺς δηλ. τῆς κρανιᾶς κατὰ τὰ Καστανᾶς, Σταφυλᾶς, Συκᾶς κ.λ. ἄγνωστο δὲ ἂν αὐτὸς ποὺ τὸ πρωτόλαβε νοστιμεύονταν τὰ κράνα ἢ τὰ πούλαγε, ἦταν μ' ἄλλα λόγια τὸ ὄνομα ἐπαγγελματικὸ ἢ παρατσούκλι. Δὲν ἀποκλείω ἀκόμα σχέση τοῦ ἐπώνυμου μὲ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ μεταξὺ Δελβίνου καὶ Ἁγ. Σαράντα χωριὸ Krane[23] (Κρανιά). Ἂς σημειωθεῖ, πὼς ἀπὸ τὰ μέσα ἴσως τοῦ περασμένου αἰώνα ἡ οἰκογένεια εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα (πατρωνυμικὸ) Τσιούλης (Ἀναστάσης, Τάσης, Τάτσης, Τασιούλης, Τσιοῦλης) ἀπὸ φερώνυμο μέλος της (Ἀναστάσης), ἕνα ἀναφερόμενο στὴ διαθήκη τοῦ Καπλάνη (1806), πατέρα τοῦ Δάσκαλου Κρανᾶ καὶ δεύτερο πρωτανεψιό του ἀναγραφόμενο στὸν κώδικα τῆς Καπλανείου Σχολῆς[24].

Οἰκογένεια μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει στοὺς Μελιγγοὺς Δωδώνης ἀλλ' αὐτή, καθὼς ἔμαθα, κρατάει ἀπὸ τὴν Κρανιὰ Πρεβέζης.

Μάης. Ἐπώνυμο ποὺ προῆλθε ἀπὸ παραγκώμι. Μάηδες δὲ (πληθ. τοῦ Μάης, μήνας, ἀπὸ τὸ λατινικὸ Majus) λέμε τοὺς ἀφελεῖς, τοὺς χαζούτσικους. Στὴ γειτονικὴ Κοβίλιανη ὑπάρχει τὸ παραπλήσιο Μάγιος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ α ν τ ζ ι ο ύ κ α ς. Όνομα οἰκογένειας τῆς ὁποίας ὁ γενάρχης ἦρθε γαμπρὸς ἀπὸ τὰ Γρατσανὰ τῆς Λάκκας Σοϋλι. Προέκυψε κι ἐδῶ γιὰ ἐπίθετο ἀπὸ παρωνύμιο σχετιζόμενο μὲ τὴν ἰταλικὴ λέξη manzuca[25], μαγγούρα, κοντόξυλο, λεγόμενο ἀλλοῦ καὶ ματσούκα. Ἡ σχέση τῆς ματσούκας πρὸς τὸν παρωνυμισμένο, ἂν ὑπῆρ. τὴν ἔφερε μαζί του, τί ὁσυμίζε στὶς πλάτες ἄλλων ἢ τῆς ἔμοιαζε, ἄγνωστη. Προσθέτω, πὼς ματσούκας, πληθ. ματσουκάδες, λέγονταν παλιότερα οἱ πρακτικοὶ γιατροὶ (δικογιατροὶ ἀλλιῶς ἢ Κομπογιανίτες) ἀκριβῶς γιατὶ εἶχαν τὴ ματσούκα σύντροφο ἀχώριστο στὶς περιοδεῖες τους (ἕναν τέτοιο σατίρισε κι ὁ Βηλαρᾶς μας, ποὺ «δίχως νἄχει ὑποψία ἂν θρισκότανε διβλία, ἐπιστῆμες καὶ σπουδή, ὁ Ματσούκας ἄχ τὰ γίδια ἐξημέρωσε στὰ ἴδια τοῦ Ἀσκληπιοῦ παιδί»). πιθανὸ δὲ νὰ ἦταν ματσούκας κι ὁ πρῶτος λαβὼν τὸ ἐπώνυμο, ἂν κι αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα ἦταν προνόμιο ἀποκλειστικὸ τῶν Ζαγορίσιων.

Τέλος, δυνατὸ νὰ προῆλθε τὸ ἐπώνυμο ἀπὸ τὸ Μάντζιος, ἰδιωμ. τύπο τοῦ ἐνάμιτος Διαμάντης καὶ τὴ μεγενθυτικὴ κατάληξη —οῦκας, κατὰ τὰ Πα-τσούκας, Μπενούκας, Γιαννούκας κλ.

Μ ε ζ ά ρ α ς. Πιθανότατα ἀπὸ τὸ τουρκ. μεζὰρ (= τάφος), πληθ. μεζάρια, τοπωνύμιο, τόπος ὅπ. ὅπου τούρκικα μνήματα[26]. Δὲν ξέρω τί σχέση μὲ τούρκικους τάφους μπορεῖ νὰ εἶχε ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας, νὰ κάθονταν ὅπ. κοντά, νὰ τοὺς ἔσκαφτε ἢ τοὺς ἀνέσκαφτε, γιὰ νὰ λάβει αὐτὸ τὸ παραγκώμι, γιατὶ σὰν παραγκώμι πρῶτα δόθηκε καὶ ἐπιθετοποιήθηκε κατόπι. Ἀκόμα δὲν ἀποκλείω σχέση τοῦ ἐπιθέτου μὲ τὸ Βορειοηπειρωτικό, παρὰ τὴν Λιλιώνα, χωριὸ Μαζάρι. Παρόμοιο ἐπώνυμο ὑπάρχει στὸ Ραδοτόβι.

Μ π α κ ά λ η ς. Ἀπὸ τὸ τουρκ. bakkal (= παντοπώλης)[27]. Ἐπώνυμο ὁπλωστικὸ ἐπαγγέλματος καὶ στὴν περίπτωσή μας τοῦ μπακάλη, ποὺ ἄσκησε ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας καὶ ποὺ ἐπεσκίασε τὸ πρὶν ἀπ' αὐτὸ καὶ πῆρε μὲ τὸν καιρὸ τὴ θέση του. Εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τουλάχιστο τοῦ παραμένου αἰώνα ἀναγραφόμενο μεταξὺ τῶν κτητόρων τῆς κεντρικῆς ἐκκλησιᾶς μας (1814), τοῦ Ἀρχάγγελου. (Κώστα Μπακάλης)[28].

Τὸ ἐπώνυμο, ἀπὸ τὰ πιὸ διαδεδομένα στὴν ἐπαρχία, συναντᾶμε στὰ χωριὰ Μοσπίνα, Βρόσβορη, Πογδόριανη, Πέραμα, Ρωτόσπαπα, Ζαγόριανη, Φτίνα.

Μ π α λ α κ ώ σ τ α ς. Ἴσως ἀπὸ τὸ ἀλβανικὸ bal (= μέτωπο)[29] καὶ τὸ ὀφτιστικὸ τοῦ γενάρχη τῆς οἰκογένειας. Ἐπώνυμο ἀπὸ παρωνύμιο, ὅπου τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἀτόμου (ἡ ἰδιομορφία ἐδῶ τοῦ μετώπου του) γιὰ λόγους τονισμοῦ του προτάσσεται τοῦ ὀνόματος συντιθέμενο μ' αὐτὸ κατὰ τὰ Χονδρογιάννης, Κουτσοκώστας, Μαυρογιώργος. Συναφῆ του, μὲ τὸ ἴδιο πρῶτο συνθετικό, τὰ Μπαλαδῆμος, Μπαλαγιώργος, Μπαλαγιάννης κ.ἄ.

Τέλος, παραγωγὴ τοῦ ἐπιθέτου ἀπὸ τὸ ἀλβ. belo (= ἄσπρος) καὶ τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βαφτιστικὸ Κώστας κατὰ τὸ Μπαλαόρας (bela gora = ἄσπρο βουνό), Βαλαώρας, Βαλαωρίτης ἢ ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ ἐμπαλῆς, μπαλῆς (τύπος τοῦ ἐνετικοῦ βάϊλος, διοικητής, ἐπίτροπος ἡγεμόνα) καὶ Κώστας, δὲν φαίνεται πιθανή[30].

Παρόμοιο ἐπίθετο δὲν ὑπάρχει στὴν ἐπαρχία. Προσθέτω πὼς ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀπὸ τὶς παλιότερες τοῦ χωριοῦ, καθὼς ἀπὸ ἀναγραφή της στὴ γνωστὴ παρτησία τῆς ἐκκλησιᾶς μας συμπεραίνω «του κωστα μπαλακωστα τα ωνωματα».

Μ π ε λ ι α ρ ο ύ τ η ς. Λέξη σύνθετη ἀπὸ τὸ σλαβικὸ belo (= ἄσπρος) καὶ τὸ ἰδιωματικὸ (ἐπίσης σλαβικὸ) ρουτί (= πουκάμισο). Μπελορούτης λοιπὸν καὶ συνέχεια Μπελιαρούτης ἐσήμαινε τὸ ἄτομο καὶ στὴν περίπτωσή μας τὸ γενάρχη τῆς οἰκογένειας, ποὺ φοροῦσε λευκὸ πουκάμισο. Πρόκειται κι ἐδῶ γιὰ ἐπώνυμο ἀπὸ παρωνύμιο, ποὺ ξεκίνησε δηλ. ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ γιὰ νὰ ἐξελιχθεῖ καὶ ἐπιβληθεῖ κατόπι σὰν ὄνομα οἰκογενειακό. Στὸ γνωστὸ σωζόμενο στὴν ἐκκλησιά μας παλιὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ καὶ ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα δίπτυχο, στὸ ὁποῖο καὶ ἄλλοτε ἀναφέρθηκα γιὰ τὸ πλῆθος τῶν περιεχόμενων σ᾽ αὐτὸ βαφτιστικῶν ὀνομάτων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἤδη ἐκλείψει[31], ἀναγράφεται ὁ ἀρχικὸς καὶ σωστὸς τύπος τοῦ ἐπώνυμου. «Μπελορουτάτικα» (δηλ. ὀνόματα). Ὁ σημερινὸς εὐηχότερος ἀλλ᾽ ἐννοιολογικὰ ἀσήμαντος διαμορφώνεται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου, πιστεύω, αἰώνα ἀπὸ τὸ δάσκαλο Ν. Βελιαρούτη, ποὺ σὲ σωζόμενα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιτρόπων Ἀρχιμανδρείου συμφωνητικὰ τῆς ἐποχῆς γιὰ πρόσληψή του σὰν δάσκαλου στὸ χωριὸ Κοβίλιανη, στὸ μὲν τοῦ ἔτους 1860 ἀναγράφεται ὡς Ν. Μπελιαρούτης, στοῦ 1861 ὡς Ν. Βιλιαρούτης καὶ τοῦ 1863 Ν. Βελιαρούτης[32].

Δὲν εἶναι ἀκόμα λίγες οἱ περιπτώσεις ὀνομάτων κύριων καὶ ἐπώνυμων, τὰ ὁποῖα, «πολλαπλῶς παραφθειρόμενα» ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ (γέρους, γριές, ἀγράμματους παπάδες κ.λ.) μὲ προσαρμογὲς στὴ φωνητική τους, ἀλλαγὲς καὶ παρετυμολογίες αὐθαίρετες, καταντοῦν ἀγνώριστα[33]. Προσθέτω ἐν τούτοις, πὼς ἕνας Γεώργιος Βελλιαρούτης, καταγωγῆς ἄγνωστης, ὑπογράφει τὴ συνταγμένη τὸ 1778 (26/6) στὴν Τεργέστη διαθήκη τοῦ Ἀργυροκαστρίτη εὐεργέτη Χατζηλεόντιου Χρήστου.

Τέλος, σχηματισμὸς τοῦ ἐπώνυμου ἀπὸ τὸ βιλιατούρης (= βιγλάτορας) μὲ ἀναγραμματισμὸ ἢ ἀπὸ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ (τῆς περιοχῆς Κοριτσᾶς) χωριὸ Μπελιορτά, δὲν φαίνεται πιθανός[34].

Τὸ ἐπώνυμο στὸν ἐρευνώμενο χῶρο εἶναι μοναδικό.

Μ π ε λ ο γ ι ά ν ν η ς. Ἐπίθετο κι αὐτό, καθὼς τὸ προηγούμενο ἀπὸ τὸ καὶ σήμερα σὲ χρήση σλαβικὸ belo καὶ τὸ βαφτιστικὸ Γιάννης. Γιάννης δηλ. ἄσπρος, ἀσπροπρόσωπος καὶ κατ᾽ ἐπέκταση ὡραῖος. Τὸ ἐπώνυμο ξεκίνησε κι ἐδῶ ἀπὸ παραγκώμι, ποὺ δόθηκε ἀρχικὰ σὲ μέλος τῆς οἰκογένειας, στὸν ἀρ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χηγό της, γιὰ χαρακτηριστική του ἀσπράδα καὶ ἐπιδλήθηκε μὲ τὸν καιρὸ σὰν ὄνομα ἐπίσημο. Ὁμώνυμη οἰκογένεια ὑπάρχει, ὅσο ξέρω, στὴν Καρίτσα μὲ τὴ δική μας συγγενὴς ἀλλὰ καὶ στὴ Βίτσα, στὸ Ζαγόρι.

Μ π έ τ η ς. Ἐπώνυμο πατρωνυμικό, ποὺ προῆλθε ἀπὸ σύντμηση ἑνὸς ἀπὸ τὰ παλιότερα συνηθιζόμενα δαφτιστικὰ Ἐλισαμπέτης καὶ Χαραμπέτης. Στὸ γνωστὸ δίπτυχο τῆς ἐκκλησιᾶς μιας ἀναγράφεται συχνὰ τὸ γυναικώνυμο Ζ α μ π έ τ α καὶ Μ π έ τ ω ἀπ' ὅπου τὰ ἀλλοῦ συναντώμενα μητρωνυμικὰ ἐπίθετα Μ π έ τ α ς καὶ Μ π έ τ ο ς. Προσθέτω, πὼς στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα σχηματίζουν τὸ ἐπώνυμο ἀπὸ σύντμηση τοῦ δαφτιστικοῦ Χαράλαμπος — Χαραλαμπέτης καὶ Λάμπος — Λαμπέτης[35].

Τέλος, σχέση τοῦ ἐπώνυμου μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ζῶσες στὸ τοπικό μας ἰδίωμα τούρκικες λέξεις τζαναμπέτης (= κακότροπος), ἐλμπέτ (= δέβαια), κουρμπέτ (= ταξίδι)[36] καὶ μουαμπέτ (= συζήτηση γιὰ νὰ περνάει ἡ ὥρα) δὲν ὁλέπω, γιατὶ συντειγόμενες οἱ λέξεις αὐτὲς χάνουν τὴ σημασία τους. Ἀκόμα καὶ μὲ τὴ συνηθιζόμενη στὰ νησιὰ λέξη μπέττι (στῆθος ζώου) ἀπὸ τὸ ἰταλ. petto. Τὸ ἐπώνυμο στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας εἶναι μοναδικό.

Μ π ί τ σ α ς. Πρόκειται, πιθανότατα, γιὰ ἐπώνυμο ἐθνικό, δηλ. καταγωγῆς σημαντικό, σχετιζόμενο μὲ κάποιο ἀπὸ τὰ Βορειοηπειρωτικὰ χωριά, καθὼς τὸ παρὰ τὴν Αὐλώνα Μπαμπίτσα[37], αὐτὸ τῆς περιοχῆς Λιασκοβικίου Μπίτσι, μὲ τὸ Μπιτζίστι τοῦ Τεπελενιοῦ ἢ τὸ Στρουμπίτσι Πρεμετῆς, ἀπ' ὅπου ἴσως κρατάει ἡ οἰκογένεια. Ἡ σύντμησή τους ὄχι σπάνια καὶ ὁ σχηματισμός του ἀλδανότροπος, καθὼς στὴν περίπτωση τοῦ Γούδας. Δυνατὸ —μιὰ δεύτερη αὐτὴ ἄποψη— νὰ πρόκειται γιὰ ἐπώνυμο-μητρωνυμικό, νὰ προῆλθε δηλ. ἀπὸ τ' ὄνομα γυναίκας — μάνας ἐκφρασμένο ἀρχικὰ σὲ γενικὴ πτώση ἐναρθρη. Ὁ Γιῶργος, παράδειγμα, τῆς Μπίτσας καὶ στὴ συνέχεια ὁ Γιῶργο Μπίτσας. Μπίτσα δὲ λένε ἀλλοῦ τὴ Δήμητρα ἢ τὴν Κούμπω σὲ ὑποκοριστικὸ (Κουμπίτσα — Μπίτσα)[38]. Σημειώνω πὼς τὸ ὄνομα τῆς μάνας ἔπαιρναν τὰ παιδιά, ὅταν αὐτὴ ἦταν κυρίαρχο πρόσωπο τῆς οἰκογένειας, ἐπικρατοῦσε δηλ. στὴν τελευταία εἶδος καθεστῶτος μητριαρχικοῦ, ὅταν ὀρφάνευαν μικρὰ ἢ ὅταν ὁ πατέρας ἔμπαινε γαμπρὸς στὸ σπίτι. Στὴν τελευταία περίπτωση μάλιστα (πρᾶγμα ποὺ συμβαίνει καὶ σήμερα) δίνονταν καὶ στὸν ἴδιο σὰν διακριτικὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας του (Κόλιο - Μαρίας, Κώτσιο - Ἀθηνᾶς, Κόλιο - Κάντας). Τὸ μητρώνυμο λοιπὸν αὐτό, ἔτσι διδόμενο, γίνονταν μὲ τὸν καιρὸ ἐπώνυμο ἐπίσημο τῶν τέκνων, καθὼς Μάτος, Λῶλος, Κάντας κ.λ. Τέλος, μιὰ τρίτη ἐκδοχὴ προέλευσης τοῦ ἐπωνύμου εἶναι τυχὸν σχέση του μὲ τὸ ὑποθέμα Ριμνίκου τῆς Βλαχιᾶς Μπιτζέστι (τόπος ἴσως τοῦ Μπίτζη ἢ τῆς Μπίτζας)[39] δόθηκε δὲ κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς σὲ ταξιδεμένο τῆς οἰκογένειας κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα.

Τὸ συζητούμενο ἐπώνυμο εἶναι γνωστὸ μὲ τὴ σημερινὴ μορφή του Μπί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τζας καὶ Μπίτσας ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τουλάχιστον τοῦ περασμένου αἰώνα στὸ πρόσωπο τοῦ μαθητῆ τῆς Καπλανείου Σχολῆς, ἱερολοχίτη καὶ ἐθνικοῦ εὐεργέτη μετέπειτα Βασίλη Μπίτσα ὁ δὲ Ἀσώπιος γράφοντας ἀπὸ Κέρκυρα στοὺς συγγενεῖς του στὸ χωριὸ (1832) στέλνει χαιρετισμοὺς καὶ «εἰς τὸν κύριον Ἰωάννην Μπίτζαν»[40]. Ὁμώνυμη οἰκογένεια ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς ὑπάρχει, ὅσο ξέρω, στὴν Κέρκυρα[41] ἀλλὰ καὶ στὸ Μάζι τῆς Ντουσκάρας.

Μ π ο ῦ ρ μ π ο ς. Ὄνομα γύφτικης οἰκογένειας. Ἡ προέλευσή του σίγουρα ἀπὸ παραγκώμι. Σχετίζεται μὲ τὸ μεγάλο μαῦρο σκαθάρι, αὐτὸ ποὺ λέμε μπούρμπουνα, τὸ γρῶμα τοῦ ὁποίου εἶχε ὁ ἀρχηγὸς τῆς φάρας. Τὸ κολόβωμά του ὀφείλεται σὲ λόγους συντομίας ἀλλὰ καὶ μεγέθυνσης. Τὸ ἐπίθετο ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας ἔχει μεταβληθεῖ σὲ Βοῦρβος.

Μ π ο ῦ σ τ ρ ο ς (Μποῦchτρος). Ὄνομα μιᾶς ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ μέλος τῆς ὁποίας (ὁ Ιουανης Θεοπιστου Ἠουστρος) ἀναγράφεται στὴ γνωστὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπάργυρου Εὐαγγέλιου τῆς ἐκκλησιᾶς μας τοῦ ἔτους 1650. Σχετίζεται, πιθανότατα, μὲ τὴν ἀλβανικὴ λέξη buchtra (= σκύλα) μὲ ἀρχικό, καθὼς πιστεύω, τύπο τὸ Μπούστρας καὶ Μποῦστρος ἀργότερα μὲ τροπὴ τοῦ καταληκτικοῦ α σὲ ο. Στὴν ὑπόψη περιοχὴ παρόμοιο δὲν ὑπάρχει, ἀλλοῦ ὅμως συναντοῦμε τὰ ὁμόρριζά του Μπούστρας καὶ Μπούστρης.

Προσθέτω, πὼς τὸ ἐπώνυμο συναντιέται στὴν Κύπρο σὰν ὄνομα βαφτιστικό, παραφθορὰ ἐκείνου τῶν Κυπρίων λογίων τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα Βουστρωνίων[42].

Τέλος, στὴν Ἀκαρνανία (περιοχὴ Βόνιτσας) ὑπάρχει χωριὸ Μπούστρι, ὁ κάτοικός του ὅμως λέγεται Μπουστριώτης.

Μ π ρ ά ϊ α ς. Πρόκειται γιὰ ἐπώνυμο ἐθνικό, τόπου ὁηλ. καταγωγῆς σημαντικό. Μπράϊας λοιπὸν ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴ Μπράϊα, χωριὸ τῆς ἐπαρχίας στὶς δυτικὲς ὑπώρειες τοῦ Μιτσικελιοῦ παρὰ τὸ Λυκόστομο. Ἤδη ἡ οἰκογένεια πῆρε τὸ ὄνομα αὐτῆς τοῦ Παπαγιώτη, ὅπου ἐμπῆκε ἐσώγαμπρος παλιότερα ὁ Μπράϊας. Ὁμώνυμες οἰκογένειες ὑπάρχουν στὰ χωριὰ Μοσπίνα καὶ Κάτω Λαψίστα.

Μ π ρ ά τ ο ς. Ἀπὸ τὸ σλαβικὸ brat (= ἀδελφὸς) ἀπ' ὅπου καὶ τὸ μπράτιμος (= ἀδελφοποιητός)[43].

Ἡ λέξη, ποὺ δὲν χρησιμοποιεῖται σήμερα, φαίνεται λείψανο γλωσσικὸ τῶν ἱστορικὰ μαρτυρημένων σλαβικῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐποικήσεων στὸν τόπο μας. Ἐπώνυμο παρόμοιο στὸ χῶρο ποὺ ἐρευνῶ δὲ βρῆκα.

Μ π ρ ό σ γ κ ο ς. Ἄγνωστης ἀκριβῶς σημασίας καὶ προέλευσης ἐπώνυμο. Μπορεῖ ἐν τούτοις νὰ σχετιστεῖ μὲ τὸ χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Μαλακασίου Μπροσγκόλι, ἀπ' ὅπου ἴσως κρατοῦσε ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας. Τὸ ἐθνικὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐδῶ δέβαια εἶναι Μπροσγκολίτης καὶ Μπροσγκόλης ἀλλὰ συντμήσεις τοῦ εἴδους στὴ ντοπιολαλιά μας ὑπαγορευόμενες ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς «ἄρσενος» κατὰ τὴν ὁμιλία προσπάθειας, εἶναι συνηθισμένες. Σημειώνω, πὼς τὸ χωριὸ αὐτό, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι «τὴν κτηνοτροφίαν ἔβίως ἐπεμελοῦντο καὶ εἰς Μικρὰν μάλιστα Ἀσίαν ἀποδημοῦντες τὸ ποιμενικὸν καὶ ἐκεῖ ἐπάγγελμα μετήρχοντο»[44], προμήθευε τσομπαναρέους στὸ δικό μας, ποὺ ἤμεναν καὶ γενικότερα γνωστοὶ μὲ τ' ὄνομα τὸ ἐθνικό τους, καθὼς Κράψης, Λάλιζας, Μπρέλισιας, Λάκκας, Τσιάμης κλ., ὡς καταγόμενοι δηλ. ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα χωριὰ καὶ τόπους. Τέλος δὲν ἀποκλείω σχέση τοῦ ἐπώνυμου μὲ τὸ ἰταλ. brusco ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ρ. μπρουσγκώνω (= κατσουφιάζω).

Προσθέτω, πὼς ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες τοῦ χωριοῦ, γιατὶ στὸ γνωστό μας δίπτυχο ὑπάρχει στήλη, ὅπου στὰ ὀνόματα τῆς ζελοδητισας του προσκου» ὁμώνυμή της δὲ στὴν ἐπαρχία μας δὲν βρῆκα.

Ντάτσης. Ἀπὸ τὸ σλαβικὸ daza (= ἀγροικία), ὁ ἀγροῖκος, ὁ χωριάτης ἀπ' ὅπου καὶ τὰ ἐπίθετα ντάτσ'κος καὶ ντατσ'κανά'ρης. Ντάτσηδες λέγονται οἱ κάτοικοι τῶν βόρειων τοῦ Καλπακιοῦ ὀρεινῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν ἀπ' ὅπου ἴσως κρατάει ἡ οἰκογένεια[45]. Μιὰ δεύτερη ἐκδοχὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ καὶ σημασία τοῦ ἐπώνυμου εἶναι, πὼς πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸν ἰδιωματικὸ τύπο Τάτσης τοῦ βαφτιστικοῦ Ἀναστάσης μὲ ἀνάπτυξη ἑνὸς Ν πρὸ τοῦ Τ κατὰ τὰ τσιόβάνι — ντσιόβάνι, τσιάτα — ντσιάτα, τσενεκὲς — ντσενεκές, Τσερέκας — Ντσερέκας κλ. Ἐπώνυμο παρόμοιο στὴν ἐπαρχία δὲν ὑπάρχει.

Ντούλας. Ἐπίθετο πατρωνυμικὸ ἀπὸ σύγχυση τοῦ ὑποκοριστικοῦ τοῦ ὀνόματος Διαμάντης — Διαμαντούλας — Ντούλας. Μποροῦσε ἀκόμα νὰ ἦταν καὶ μητρωνυμικὸ ἀπὸ τὰ Διαμάντω — Διαμαντούλα, Ἀρχόντω — Ἀρχοντούλα, Κωστάντω — Κωνσταντούλα κλ. Στὴν περίπτωσή μας ὅμως ἰσχύει ἡ προέλευσή του ἀπὸ τὸ Διαμάντης, ὄνομα παραδοσιακὸ τῆς οἰκογένειας. Τὰ δὲ συγκεκριμένα γυναικώνυμια στὴν ντοπιολαλιά μας δὲν συντέμνονται.

Ὁμώνυμη οἰκογένεια ἀκούγεται στὴ Γλύζιανη.

Ντούλιας. Ἰσχύουν κι ἐδῶ τὰ ἴδια καθὼς στὸ παραπάνω μὲ τὴν παρατήρηση, πὼς ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ι ἀνάμεσα λ καὶ α, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ διαφορά τους, ὑποδηλώνει ἴσως τὴ διαφορετικὴ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν προέλευση, μὲ σχηματισμὸ τοῦ ὑποκοριστικοῦ στὸ ζητούμενο, κατὰ τὸ Γιαννακούλιας, Παναγούλιας, Δημητρούλιας κλ. Ἂς σημειωθεῖ, πὼς μεταξὺ τῶν ἐγκατασταθέντων Σουλιωτῶν τὸ 1829 στὴ Ναύπακτο ἦταν κι ἕνας Λάμπρο Ντούλιας[46]. Στὰ Δερβίζιανα ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα νὰ ὑπάρχει ὁμώνυμη οἰκογένεια, ἐνῶ στὴν ἐπαρχία τῶν Κουρέντων ὄχι. Παρὰ ταῦτα, μνημονεύω ἐδῶ καὶ τὸν Τοῦρκο ἀποσπασματάρχη Χατζῆ - Ντούλια ποὺ στάλθηκε ἀπὸ τὴν ἐδῶ Διοίκηση τὸ 1888 στὸ Φιλιάτι γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὴν τάξη στὴν περιοχή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ντόδας. Ἐπώνυμο σημιαντικὸ τόπου καταγωγῆς, ἐθνικό, καθὼς τἄλεγαν οἱ παλιοὶ Γραμματικοί, σχετιζόμενο πιθανότατα μὲ τὰ Βορειοηπειρωτικὰ χωριὰ Βιντόδα τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Γράμμου, Χοτόδα τῆς ἐπαρχίας Πρεμετῆς καὶ Ραντόδα παρὰ τὸ Λιασκοβίκι. Βιντόδας, δηλ. Ραντόδας καὶ Ντόδας ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὰ χωριὰ αὐτὰ καὶ Χοτόδας, Τόδας καὶ Ντόδας, ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴ Χοτόδα[47]. Ἀρκετὰ διαδομένο στὸν Ἠπειρωτικὸ γενικότερα χῶρο (Κόνιτσα, Πυρσόγιαννη, Βοστίνα κ.ἄ.) δεῖγμα τῶν ἀπὸ Βορρᾶ πληθυσμιακῶν προσχώσεων στὸν τόπο μιας, τὸ συναντοῦμε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γειτονικό, καθὼς εἴπαμε, Βαγενίτη καὶ στὸ Πέραμα.

Παπαγιώτης. Ἐπώνυμο πατρωνυμικό, ἀπὸ τ' ὄνομα δηλ. τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πατρυιᾶς, ποὺ ἦτανε παπᾶς[48] ἐκφερόμενο ἀρχικά, καθὼς ὅλα τοῦ εἴδους, σὲ πτώση γενικὴ ἔναρθρη. Ὁ Γιῶργος, παράδειγμα, τοῦ Παπα - Γιώτη (Παπαγιώτη) καὶ συνέχει ὁ Γιῶργο Παπαγιώτης. Τὸ ἐπώνυμο κατὰ τὴ σύνθεσή του, ἀπὸ τὸ παπᾶς δηλ. καὶ τὸ βαφτιστικό του, πολὺ συνηθισμένο στὴν περιοχή μας.

Τὰ ἴδια ἔχω νὰ πῶ καὶ γιὰ τὰ ἐπώνυμα Παπαστάθης καὶ Παπαγιάννης ὑπογραμμίζοντας ὅτι διατηρήθηκαν στὴν ἀρχική, τὴ λαϊκὴ μορφή τους, χωρὶς δηλ. καθαρισμὸ τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ τους.

Ράντος. Ἀπὸ τὴ σλαβικὴ λέξη rad (= χαρούμενος)[49] λείψανο κι αὐτό, καθὼς τὸ Μπράτος, τῆς Σερβοκρατίας στὸν τόπο. Τὸ ἐπώνυμο εἶναι πατρωνυμικό, γιατί, καθὼς βλέπω στὸ Μητρῶο τῆς Κοινότητας, χρησιμοποιόνταν παλιότερα καὶ σὰν βαφτιστικὸ (καθὼς τὸ θηλ. Ράντα καὶ Ράϊδω). Τὰ παιδιὰ δηλ. τοῦ Ράντου ἐκράτησαν τὸ πατρώνυμό τους σὰν ἐπίθετο. Ἀπὸ τὰ παλιότερα οἰκογενειακὰ ὀνόματα τοῦ χωριοῦ ἔγινε εὐρύτερα γνωστὸ στὸ πρόσωπο τοῦ διαπρεπῆ καθηγητῆ τῆς Ζωσιμαίας Στεφ. Ράδου (1830—1879). Εἶναι ἀρκετὰ διαδεδομένο στὴν Ἤπειρο, πλῆθος δὲ τοπωνυμίων στὸν ἴδιο χῶρο (Ραντοτόβι, Ραντοβίζι, Ραντάτες, Ραντοβάνι, Ραντοστίβα, Ραδόβολη, Ράδοστα κ.ἄ.) τὄχουν σὰν πρῶτο συνθετικό τους.

Στὴν ἐπαρχία τὸ συναντοῦμε στὰ χωριὰ Μπουτζαρᾶ καὶ Κούρεντα.

Ριντζέλης. Ἀπὸ τὸ σλαβικὸ ρέντζιλο (= κουρέλι)[50], ὁ κουρελῆς δηλ. ὁ κακοντυμένος, στοιχεῖο (τὸ κακέμφατο), ποὺ δὲν ἤγησε στὴν ἀλλαγή του (Γραμματόπουλος). Τὸ ἐπώνυμο, ποὺ προῆλθε ἀπὸ παραγκώμι, στὴν ἐπαρχία δὲν ἀκούεται.

Σαράφης. Ἀπὸ τὸ τουρκικὸ saraf, ποὺ σημαίνει ἀργυραμοιβός[51], ἐπάγγελμα (ἂν δὲν ἦταν παραγκώμι), ποὺ ἀσκοῦσε ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας. Πρόκειται γιὰ ἐπώνυμο ἐπαγγελματικό, δηλωτικὸ δηλ. ἐπαγγέλματος, ποὺ θέτονταν μετὰ τὸ πατρώνυμο γιὰ πληρέστερη διάκριση καὶ ποὺ τελικὰ ἐπιθετοποιήθηκε καθὼς τὰ Ράφτης, Ψωμᾶς, Ἀσβεστᾶς, Τσαρουχᾶς καὶ πλῆθος ἄλλα. Παρόμοιο στὴν ἐπαρχία δὲν ὑπάρχει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σγούρος. Ἀπὸ τὸ σγουρὸς (σγουρόμαλλος) μὲ ἀνέβασμὸ τοῦ τόνου (θηλ. Σγούρω). «Κλαῖνε οἱ νιὲς τὰ ροῦχα τους κι οἱ σγοῦροι τὰ μαλλιά τους» (μοιρολόϊ). Τὸ ἐπώνυμο ἔφεραν καὶ ἄρχοντες τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, καθὼς ὁ βυζαντινὸς Ἀνδρόνικος ῥήτωρ ὁ Σγοῦρος, ὁ Ἀλβανὸς ἡγεμονίσκος Μαυρίκιος μπούα Σγοῦρος καὶ ὁ ἀναφερόμενος στὸ χρυσόβουλο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου (1321) σεβαστὸς ὁ Σγοῦρος «προκαθήμενος τῆς θεσπώστου πόλεως Ἰωαννίνων», ποὺ δώρισε στὴν ἐκκλησία τους τὸ παρὰ τὴν Τσαρκοβίστα Κουρέντων μονέδριο Μπαρδάστανη «ὅπερ εἶχεν ἀπὸ γονικότητος». Ἀρκετὰ διαδεδομένο στὴν Ἑλλάδα σὰν ἐπώνυμο καὶ τοπωνύμιο[53]. Στὴν ἐπαρχία δὲν ἀκούγεται.

Σιάτρας. Ἄγνωστης ἀκριβῶς παραγωγῆς καὶ σημασίας ἐπώνυμο. Μέλος ὁμώνυμης ἀπ' ἄλλο χωριὸ οἰκογένειας, ποὺ ρώτησα, τὸ παράγει ἀπὸ τὸ σιατούρας, σιάτουρας, σιάτρας, ὁ ἐπιπόλαιος δηλ., ὁ φλύαρος καὶ πῶς δόθηκε ἀρχικὰ ὡς παραγωγόμι. Ἡ ἑρμηνεία δὲν πείθει, γιὰ τὸ λόγο ὅτι στὸ ἰδίωμά μας τὸ τονιζόμενο ου κατὰ τὴν ὁμιλία δὲν τρώγεται. Ἔχω τὴ γνώμη, πὼς ἴσως σχετίζεται μὲ ἐπαγγελματικὸ μάνα σιάστρας[54], στολίστρας, δηλ. νυμφοστόλου, ἐλαφρὰ παραφθαρμένο, καθὼς τὰ ἐπώνυμα Μαμιᾶς, Βάϊας, Δούλας κ.ἄ. Ὁ Γιάννης, παράδειγμα, τῆς σιάστρας ἀρχικὰ καὶ συνέχεια ὁ Γιάννη Σιάστρας καὶ Σιάτρας, ἢ μὲ τὴ βυζαντινὴ λέξη ἡμισειαστὴς καὶ σημισάτορας «ὁ ἐξ ἡμισείας ἀναλαμβάνων νὰ καλλιεργήσῃ ἀγρὸν ἢ ἀμπελον» ἀπ' ὅπου κατὰ τοὺς νόμους τοῦ γλωσσικοῦ μας ἰδιώματος προῆλθε τὸ Σιάτρας, ἡμισάτορας, μισιάτουρας, σιάτουρας, σιάτρας[54]. Οἰκογένειες μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχουν στὴν Καρίτσα καὶ τὴ Ζίτσα.

Σιαφίλιος. Πιθανότατα ἀπὸ τὸ Μπασια - Φίλιος συντμημένο. Μὲ τὸ «μπάσια» αὐτὸ (ἀπὸ τὸ τουρκ. bas = κεφαλή), προταγμένο στὸ βαφτιστικὸ ὄνομα, προσφωνοῦσαν ἐπὶ Τουρκίας τοὺς προεστοὺς καὶ ὁνομογέροντες ἢ «τοὺς προβεβηκότας τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς των σεβαστούς»[55], καθὼς Μπασια - Γιῶργος, Μπασια - Κώστας, Μπασια - Μῖχος (στὸ χωριὸ ὑπάρχει τοπωνύμιο «στ' μπᾶμ'τσα τ' Πατσια - Μίχ'»). Φίλιος δὲ εἶναι τύπος λαϊκὸς τοῦ Φίλιππος[56]. Τῆς ἴδιας, πιστεύω, παραγωγῆς εἶναι καὶ τὰ ἐπώνυμα Σιαγιάννης, Σιαβᾶμας, Σιαλοῦκας κ.ἄ.

Ὁμώνυμη οἰκογένεια στὴν ἐπαρχία δὲν ὑπάρχει.

Σκόρδος. Σχετίζεται μὲ τὸ γνωστὸ κηπευτικὸ καὶ προῆλθε μᾶλλον ἀπὸ παραγωγόμι, ἢ γιατὶ ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας ἦταν κοντὸς σὰ σκόρδο ἢ γιὰ ἄλλη χαρακτηριστικὴ αὐτοῦ τοῦ τελευταίου ἰδιότητα, καθὼς τὰ συναφῆ του Κρομμύδης, Πεπόνης, Καρπούζης, Πιπεριᾶς, Μπάμιας κ.ἄ. Οἰκογένεια μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει στὴν Πογδόριανη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τ α λ ά ν τ ζ η ς. Παρότι πολὺ μὲ ταλάνισε ὁ Ταλάντζης, ἑρμηνεία πειστικὴ γιὰ τὸ ὄνομά του δὲ βρῆκα. Νὰ τὸ σχετίσω μὲ τοὺς Ταυλάντιους[57] Ἰλλυριοὺς (Ταυλάντιος, Ταωλάντης, Ταλάντζης) τῆς Κεντρικῆς Ἀλβανίας ἢ μὲ τὸ Ταλάντι (Ἀταλάντη) τῆς Λοκρίδας σὰν ἐξεζητημένο φαίνεται. Κλίνω στὴ σκέψη, πὼς πρόκειται γιὰ τὸ σπάνια διδόμενο βαφτιστικὸ Ταλάντης (ἀπὸ τὴ γνωστὴ εὐαγγελικὴ παραβολὴ τῶν ταλάντων, γιὰ ν' ἀποχτήσει ὁ νεοφώτιστος τάλαντα, νὰ γίνει πλούσιος, νὰ καζαντήσει) καὶ μὲ τσιτακισμὸ Ταλάντσης καὶ Ταλάντζης. Τὸ ἐπίθετο εἶναι μοναδικὸ στὴν ἐπαρχία.

Τ σ ί κ α ς. Ἔχω τὴ γνώμη, πὼς τὸ ἐπώνυμο σχετίζεται μὲ τὰ ἀλλοῦ (Ἀρτσίστα καὶ Πρωτόπαπα) συναντώμενα Ματσίκας καὶ Μάτσικας, τύπους ἰδιωματικοὺς τοῦ ὀνόματος Θωμᾶς, Μάτσιος καὶ Ματσιὸς καὶ τὴν ἀλβανικὴ μεγενθυτικὴ (;) κατάληξη —τσίκα ἢ —τσκα κατὰ τὰ Λύτσ(ι)κας, Ντέτσικας, Ράτσκας, Πράτσκας, Νότσκας, Τότσκας κ.λ. Ἡ περίπτωση εἶναι ἀπὸ κεῖνες τῶν ἐπώνυμων, ποὺ οἱ ἰδιωματισμοί, ὑποκορισμοί, μεγενθυτισμοί, συνθέσεις καὶ ἀποσυνθέσεις, κατάντησαν τὴν ἀρχικὴ μορφή τους ἀδιάγνωστη. Ἂς σημειωθεῖ, πὼς στὸ συγκεκριμένο τόπο (χωριὸ καὶ τὴν περιοχή του) ἡ τάση τῶν κατοίκων στοὺς φωνηεντισμούς, τὶς συντμήσεις καὶ τὶς ἄλλες μορφολογικὲς ἀλλοιώσεις (γνώρισμα χαρακτηριστικὸ τῆς ντοπιολαλιᾶς μας) εἶναι τόσο ἔντονη, ὥστε κανεὶς σχεδὸν δὲν λέγεται μὲ τ' ὀνομά του ἀκέριο[58]. Μιὰ ἄλλη ἐξίσου πιθανὴ ἐκδοχὴ παραγωγῆς τοῦ ἐπιθέτου εἶναι νὰ προῆλθε ἀπὸ σύντμηση τοῦ ὀνόματος Τασίκας (Τάσος μὲ τὴ βλάχικη ὑποκοριστικὴ κατάληξη —ίκας καὶ τροπὴ τοῦ σ σὲ τσ κατὰ τὰ Βασίλης — Τσίλης, Στασινὴ — Τσινή, Τασιούλης — Τσιούλης, σωπαίνω — τσωπαίνω κ.λ.).

Προσθέτω, τέλος, πὼς Τ σ ί κ α (çikes) λέγεται καὶ «ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τῶν Ἀκροκεραυνίων, ἐφ' ἧς ὑπάρχει ὀπὴ βαθυτάτη, ὅθεν ἐξέρχεται κρότος μετὰ ἀέρος»[59], (μήπως στὴν περίπτωσή μας, κατὰ παρομοίωση, Τσίκας ὁ περδόμενος;), καὶ πὼς τὸ ἐπώνυμο, ἀρκετὰ διαδεδομένο στὴν Ἤπειρο, ἀκούγεται καὶ στὰ χωριὰ Πογδόριανη, Καλοχώρι, Λιγοψᾶ, Πέραμα καὶ Μοσπίνα.

Τ σ ι ά ν τ α ς. Πρόκειται γιὰ ἐπώνυμο μητρωνυμικό, ποὺ προῆλθε δηλ. ἀπὸ τ' ὄνομα μάνας, καθὼς τὰ σχετικὰ τοῦ εἴδους, στὰ ὁποῖα ἀναφέρθηκα. Τσιάντα δὲ στὸ ἰδίωμά μας λέμε τὴν Ἀλεξάντρα[60]. Ὁ Γιῶργος, παράδειγμα, τῆς Τσιάντας πρῶτα καὶ μὲ καιρὸ ὁ Γιῶργο Τσιάντας. Ἀναφέρεται, πὼς στὸ σχηματισμὸ τοῦ ὀνόματος «ἴσως ἐδούλεψε ξενικὴ ἐπίδραση»[61]. Οἰκογένεια, τέλος, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει στὴ Τζιουντίλα.

Τ σ ι ά ρ α ς. Σχετίζεται, πιθανότατα, μὲ τὰ Βορειοηπειρωτικὰ χωριὰ Τζάρα καὶ Τσάρα (παρὰ τὸ Δέλβινο) καὶ Τζάρες (παρὰ τὸ Φιέρι) ἀπ' ὅπου κατάγεται ἴσως ἡ οἰκογένεια[62]. Ἡ τροπὴ τοῦ παλιότερου συμπλέγματος τζ σὲ τσ εἶναι συνηθισμένο φαινόμενο (Νοῦτζος — Νοῦτσος, Καρίτζα — Καρίτσα,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τζαχάλωφ — Τσαχάλωφ κ.ἄ.) καθὼς καὶ ἡ μετὰ τὸ τσ ἀνάπτυξη τοῦ ι (Τσάκαλος — Τσιάκαλος, τσάϊ — τσιάϊ, τσιάντα, Τσιάβος, Τσιάμης κ.ἄ.). Προέρχεται μ' ἄλλα λόγια γιὰ ἐπίθετο ἐθνικό, τόπου ὁηλ. καταγωγῆς σημαντικό, στὸν ἀλβανότροπο σχηματισμὸ τοῦ ὁποίου, ἀπ' ἀφορμὴ ἄλλα, ἤδη ἀναφέρθηκα. Προσθέτω πὼς Τζάρα καὶ Τσάρα λένε στὴ Βλαχιὰ τὴν ὕπαιθρο, ὁ ἄνθρωπός της ὅμως, ὁ ἀγρότης, λέγεται τσαρᾶνος καὶ πὼς Τσάρα, χωριό, ὑπάρχει καὶ κοντὰ στὰ Τρίκαλα. Τέλος, οἰκογένεια ἄλλη ὑπ' αὐτὸ τὸ ὄνομα στὴν ἐπαρχία μας δὲ θρῆκα.

Τ ζ ι ο ύ μ α ς. Ἐπώνυμο τόπου καταγωγῆς σημαντικό. Τζιούμα (συντετμημένος ἴσως τύπος τῆς λέξης Τζιουμέρκα, τοῦ μεσαιωνικοῦ Τσεμερνίκου) λέγεται ἡ πέρα ἀπὸ τὸ γιοφύρι τῆς Πλάκας μεταξὺ Ἀράχθου καὶ Τζουμέρκων περιοχὴ ἀπ' ὅπου, φαίνεται, κρατάει ἡ οἰκογένεια. Ὁμώνυμές της συναντοῦμε στὰ χωριά μας Πογδόριανη, Δολιανά, Βράδορη καὶ Λιώκου.

Ἂς σημειωθεῖ, πὼς «τζιούμα» σ' ἄλλα χωριὰ λένε τὸ ὀσχεῖο (χαλκωματένιο, ἐμεῖς τὸ λέμε chíchlo καὶ τὸν τενεκεδένιο κουβά), ποὺ ἀντλοῦν νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι, ἔχω ὅμως τὴ γνώμη, πὼς τὸ ἐπώνυμο δὲν σχετίζεται μ' αὐτὸ τὸ σκεῦος.

Τ ζ ι ο υ μ π έ ς. Ἀπὸ τὴν τουρκ. λέξη τζιουμπὲ (cüppe), μακρὺ ὁηλ. πανωφόρι ἐπενδυμένο ἐσωτερικὰ μὲ γούνα, ποὺ φοροῦσαν οἱ κοντζαμπάσηδες παλιότερα[63].

Τὸ κοντὸ λεγόταν λιμπαντὲ (ἐπώνυμο, Λ ι μ π α ν τ έ ς, παλιᾶς Γιαννιώτικης οἰκογένειας σχετιζόμενης μὲ τὸ Γραμμένο). Προέρχεται γιὰ παρωνύμιο, ποὺ ὁόθηκε στὸ γενάρχη τῆς οἰκογένειας ἴσως γιατὶ φοροῦσε πανωφόρι τέτοιο. Σημειώνω, πὼς Τζιουμπέ, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, παραγωγώμιζαν καὶ τὸ Δημ. Βούλγαρη, τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Ἑλλάδας (1802—1877).

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀπὸ τὶς παλιότερες τοῦ χωριοῦ, γιατὶ στὸ γνωστὸ δίπτυχο τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ στὴν κορφὴ στήλης ὀνομάτων «κεκοιμημένων» διαὁάζω: «του κωστα γαστρα τα ωνωματα τζιουμπε κ.(;) ρηντζελι». Ὁμώνυμή της στὴν ἐπαρχία δὲν ὑπάρχει.

Τ σ ι γ γ έ λ η ς. Σχετίζεται μᾶλλον, ἄγνωστο γιὰ τὴν περίπτωσή μας πῶς, μὲ τὸ τσιγγέλι (λέξη τουρκ. oengel)[64], ποὺ δὲν ἦταν μόνο ἐργαλεῖο τῶν χασάπηδων ἀλλὰ καὶ σκεῦος τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ ὁποῖο ἔβγαζαν τοὺς κουβάδες ἀπὸ τὰ πηγάδια, ὁόθηκε δὲ ἀρχικὰ σὰν παραγωγώμι. Μπορεῖ ἀκόμη νὰ εἶναι καὶ ὑποκοριστικὸ τοῦ ἐπιθ. Τσίγκας κατὰ τὰ Μιχέλης, Πανέλης, Κωσταρέλης ἢ καὶ ἐθνικὸ ἀπὸ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ παρὰ τὸ Ἐλμπασὰν χωριὸ Τσιγγίλι, τῆς ἐλαφρᾶς ἀλλοίωσής του ὀφειλόμενης σὲ παρετυμολογία. Τέλος, δὲν ἀποκλείω σχέση τοῦ ὀνόματος μὲ τὸ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου ἑλληνικὸ προάστειο τῆς Πόλης Τσιγγέλ - κιοΐ. Ἂς σημειωθεῖ, πὼς κι ἄλλες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οἰκογένειες τοῦ Βαγενίτη (ἀπ' ὅπου κατάγεται καὶ ἡ δική μας) ἔχουν ὀνόματα σχετιζόμενα μὲ χῶρες καὶ χωριὰ τῆς Βασιλεύουσας (Γ(κ)άνας, Βρίγκας) παρμένα ἀπὸ τὸν καιρὸ ἴσως τῆς ἐκεῖ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ χωριοῦ (1754) μετανάστευσης τῶν κατοίκων καὶ τῆς ἐδῶ κατόπι ἐπιστροφῆς τους.

Οἰκογένεια ὁμώνυμη πλὴν τοῦ Βαγενίτη, καθὼς εἶπαμε, ὑπάρχει στὸ Σουλόπουλο.

Τ σ ί γ κ α ς (Tchίγκας). Ὄνομα οἰκογένειας τῆς ὁποίας ὁ γενάρχης ἦρθε ἐδῶ ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Βράβορη γαμπρός. Ἀπὸ τὴν κατάληξή του φαίνεται πὼς πρόκειται γιὰ ἐπώνυμο ἐθνικὸ Βορειοηπειρωτικῆς προέλευσης κατὰ τὰ Γούβας, Τσιάρας, Ντόβας, τὴ ρίζα του ὅμως (Τσίγκα;) χωριὸ ἢ περιοχή, δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω. Δὲν ἀποκλείω ἀκόμα ν' ἀποτελεῖ σύντμηση τοῦ παλιότερου Ἠπειρωτικοῦ ἐπώνυμου Τσίγγανος (Καλούλης Τσίγγαλος Πάργιος) ἢ νὰ σχετίζεται μὲ τὴ ρουμανικὴ λέξη τσιγγάϊ, ποὺ σημαίνει πρόβατο[65].

Φ ά κ ο ς. Ἐπώνυμο γύφτικης οἰκογένειας. Σχετίζεται πιθανότατα κατὰ τὴν παραγωγὴ καὶ σημασία του μὲ τὸ γνωστὸ ὄσπριο, ἰδιότητες τοῦ ὁποίου (σχῆμα, χρῶμα κ.λ.) διέγνωσε στὸ γενάρχη της ὁ ὀνοματοθέτης. Πρόκειται κι ἐδῶ γιὰ ἐπώνυμο ἀπὸ παρωνύμιο ὁ ἀνεβασμὸς δὲ τοῦ τόνου ἔχει μεγενθυτικὴ σημασία. Φάκος ἀντὶ Φακῆς. Οἰκογένειες τῆς ἴδιας φυλῆς ὁμώνυμες ὑπάρχουν στὴ Βελτσίστα καὶ τὴ Σαντοβίτσα μὲ τῆς ὁποίας τελευταία συνδέεται ἡ δική μας ὄχι κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενο «ὅλ' οἱ γύφτ' μιὰ γενιὰ» ἀλλὰ μὲ συγγένεια. Σημειώνω, πὼς οἱ Φακαῖοι τῆς Βελτσίστας, οἱ παλιότεροι, ὅσους ὁ ἴδιος ἔφθασα (Τσιόλης, Κῶτσιος), ἦταν πράγματι μεγαλόσωμοι καὶ στὸ πρόσωπο στρουμπουλοὶ σὰν τὴ φακή, καὶ στὸ χρῶμα της. Τέλος, μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ τοῦ ἐπώνυμου εἶναι τυχὸν σχέση του μὲ τὴ βυζαντινὴ λέξη φ ά κ κ ο ς, ποὺ σημαίνει χτύπος (στοιχεῖο συνδεμένο στενὰ μὲ τὴ ζωὴ τῶν σιδεράδων γύφτων μας) συναντώμενη συχνὰ σὲ ἀκριτικὰ τραγούδια: «τσ'αι ποῦ τὸ φάκκος τῆς φατσιᾶς ἡ γῆ χαμαὶ γρυτσίστην» (κι ἀπὸ τὸ χτύπο τῆς χτυπιᾶς ἡ γῆ χαμαὶ ἐβρυχήθη)[66].

Κατακλείοντας τὴν γιὰ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα τοῦ χωριοῦ μου ἔρευνα, μνημονεύω καὶ κάποια ἀπὸ τὰ παλιότερά του, ποὺ πλέον δὲν ἀκούονται. Καθὼς τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν Ζωσιμάδων[67] καὶ τοῦ Ζώη Καπλάνη[68], τοῦ Κρομμύδη[69] «ἐν Μόσχᾳ ἐμπορευομένῳ», τοῦ δάσκαλου Δημ. Βόντα[70], τῶν ἐπίσης δασκάλων ἀδελφῶν Ζαφείρη καὶ Κωνσταντῆ Σαπαρώνη — Χριστοδουλίδη[71], τῶν Δασκάλων τοῦ Γένους Τζιόλιπα καὶ Δημητρίου ('Ασώπιου καὶ Φιλητᾶ ἀντίστοιχα)[72], τῶν Λέγγαρων ('Αγάπιου, Θόδωρου καὶ Στάθη), ἀπόφοιτου τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς καὶ ἡγούμενου τῆς μονῆς Λυκοστάνης τοῦ πρώτου, ἐμπόρων στὴ Μόσχα τῶν δεύτερων[73], τῶν Κ. 'Αμπάνη[74] καὶ Κ. Ζωσάκη τοπικῶν εὐεργετῶν, τῶν Τζαφλορῆ[75], Σιορλίγκα[76], Κούτσικου[77], Τσιέτουλα, Γιωβάνου,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κομιᾶ, Κοτσίνη, Ἰωακείμ, Μαλίτσιου, Γκέγκα, Φωτεινοῦ, Παπαστέφου, Γαστρᾶ, Ζωχαροῦ, Γιωτούλα κ.ἄ.

Τέλος, ἕνα πλῆθος τοπωνύμια στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ διασώζουν ὀνόματα οἰκογενειῶν του, ποὺ ἔχουν ἐπίσης ἐκλείψει, ἢ γιατὶ πέθαναν ὅλα τὰ ἄρρενα μέλη τους, ἢ γιατὶ τὸ παραγκώνισε ἢ τὸ πατρώνυμο ἐπεσκίασε μὲ τὸν καιρὸ τὸ ἐπώνυμό τους καὶ πῆρε τὴ θέση του, καθὼς Κότση, Λιάρου, Τσιοπόρη, Νιάζη, Μαρίτση, Σκοπᾶ, Γιαννόπουλου, Γεράκη, Ντούβλη, Πάλη, Κωσταντᾶ, Βρέτα, Βασιλειάδη, Κόγια, Τσίρου, Κρούτου κ.ἄ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Πρβλ. Δ. Βαγιακάκου, Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπονυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι. Ἀθηνᾶ 67(1963—4) σελ. 144 κ.ἑ., τοῦ Ἰδίου, Ἡ ἐκκλ. γλῶσσα καὶ Μεσαιωνικὴ καὶ Νεοελληνικὴ ὀνοματολογία. Ἀθηνᾶ 63(1959) σελ. 195 κ.ἑ. καὶ Σ. Μανάρδου. Περὶ τῶν τοπικῶν ἐπιθέτων τῆς Ν. Ἑλλάδος. ΕΕΒΣ 4(1927) σελ. 332 κ.ἑ.

2) Πρβλ. Ἀ. Μπούτουρα. Τὰ Νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἑρμηνευόμενα. Ἀθ. 1912 σελ. 124.

3) Πρβλ. Ἀθηνᾶ 67(1963—4) σελ. 175.

4) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. 1934 σελ. 90.

5) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστ. 1960 σελ. 194 κ.ἑ.

6) Πρβλ. Ἀ. Μπούτουρα. ὅ.π. σελ. 91 καὶ 167 καὶ Λαογραφία 6(1917) σελ. 482.

7) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ.ΚΑ' (1976—7) σελ. 218.

8) Πρβλ. Λαογραφία 5(1915) σελ. 360.

9) Πρβλ. Μ.Ε.Ε. τ. ΣΤ' σελ. 871 καὶ ΔΙΕΕ ΚΒ' (1979) σελ. 317.

10) Πότε ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ οἱ γύφτοι (χριστιανόγυφτοι) δὲν ξέρω. Ὁ Λαμπρίδης, ποὺ γράφει στὰ 1880, ἀναφέρει τὶς οἰκογένειές τους μαζὶ μὲ τῆς Βρέσορης σὲ δέκα (τέσσερες φάρες οἱ δικοί μας), ἐνῶ στὴ δεκαετία τοῦ '30 ἦταν σχεδὸν διπλάσιες. Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελ. Γ' σελ. 18 σημ. 1 καὶ Χρ. Σούλη, Τὰ ρόμικα τῆς Ἠπείρου, Ἠπ. Χρον. 1929 σελ. 146 κ. 11.

11) Πρβλ. Μακεδονικὰ Α' (1940) σελ. 437—8.

12) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Ἀγαθ. Β' σελ. 213.

13) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστ. 1959 σελ. 203 κ.ἑ., 1962 σελ. 218 κ.ἑ., 1964 σελ. 405. 1977 σελ. 680—1 καὶ 1978 σελ. 597—8.

14) Πρβλ. Ἀθ. Μπούτουρα, ὅ.π. σελ. 161.

15) Πρβλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμ. Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1970. σελ. 115 καὶ Λαογρ. Β' σελ. 639.

16) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελετ. Θ' σελ. 82.

17) Πρβλ. Γ. Κρομμύδη, Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀνεστώσης ἡμῶν γλώσσης. Μόσχα 1808, σελ. 76.

18) Πρβλ. Ἀν. Γούδα, Βίοι παράλληλοι κ.λ. τ. Β' σελ. 237. Μὲ τὴν εὐκαιρία σημειώνω τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παρωνύμια τῶν χωριανῶν μου τῶν παλιότερων: Ἀλαμάνους, Βλιώρας, Γαϊλ'ς, Γκαραλός, Γκαμούρ'ς, Γκιάζους, Γκώλας, Δυάρας, Ζαγανᾶς,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζγκαβάρας, Κ'φός, Κουτός, Κάγκαλους, Κουλουβός, Κουρτσιώτ'ς, Κανούτους, Κουλ'τσάνας, Κουρκούτας, Κόκκ'νους, Καλαμπόκας, Κουϊόνους, Κουτιλέτας, Κουπρίτ'ς, Καραμισίν'ς, Καραγκιό'γις, Καλιακατῆς, Καλλιαντέρ'ς, Κάπας, Καμάρ'ς, Λαβδός, Μάγις, Μέλιος, Μούμιας, Μπάτσ'ς, Μότσ'ς, Μπιτσ'θῆς, Μπαμπάρας, Μπακκανᾶς, Μπανταβέλ'ς, Μπούτσ'κας, Μωσές, Μούμτσιας, Μπουλουγκέντας, Μανιώρους, Μπιτουλιάνους, Μπελές, Μπαναβάς, Νιάρος, Νταλαμάγκας, Πετεινός, Πρατσάλ'ς, Ραχιώτ'ς, Ρίτσιους, Σάλτας, Στανάς, Σιαργκάν'ς, Τζινέλας, Τσιούλους, Τριμύτ'ς, Τριγόν'ς, Φιριντίνος, Φλίκιρ'ς, Φ'μένους κ.ἄ.

Προσθέτω ἀκόμα, πώς στή γειτονική Βελτσίστα, πού ἐπί δεκαετία δασκάλεψα, οἱ χωριανοί καλοῦνταν μέ τά παραγκώμια τους, ὁ ἴδιος δέ ἔμαθα πολλῶν τά ἐπίθετα ἀπό τά σχολικά χαρτιά. Καί θυμοῦμαι τίς γκάφες νεαρῶν συναδέλφων, πού ἀπευθύνονταν, μή ξέροντας, σέ γονεῖς μέ τό παραγκώμι τους καί τό κύριο βέβαια μπροστά: Κύριε Κάβρα, Κόγκα, Τζιόλντο, Μπαμπίνα...

19) Πρβλ. Ἀ Θ. Μ π ο ύ τ ο υ ρ α, ὅ.π. σελ. 90 καί Λαογραφία 6(1917) σελ. 432.

20) Πρβλ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Βυζαντινῶν Βίος καί Πολιτισμός Α' σελ. 146.

21) Ἀπό τά παλιότερα καί σπουδαιότερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα δίνονταν στούς μεριμνοῦντες γιά τήν αὔξηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Σήμερα ἀποτελεῖ τίτλο τιμητικό χωρίς δικαιοδοσίες διδόμενο σέ διακρινόμενους παπάδες (πρβλ. Ἀθηνᾶ 63(1959) σελ. 219 καί Λαογραφία Ζ' σελ. 377).

22) Πρβλ. Ν. Κ ο ε μ τ ζ ό γ λ ο υ, Ὁ Καπετάν Κώττας, Ἀθ. 1968 σελ. 156.

23) Πρβλ. Ἠπειρ. Ἡμερολ. Δωδώνης 1896 σελ. 125.

24) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 37, 51, 62 καί 218.

25) Πρβλ. Λαογραφία Ζ' σελ. 525, Β η λ α ρ ᾶ, Ἅπαντα, Ἀθ. 1935 σελ. 50 καί Ἠπ. Ἑστ. 1952 σελ. 52.

26) Πρβλ. Ε. Μ π ό γ κ α, Τουρκ. λέξεις σέ παλαιότερα ἑλληνικά κείμενα, Ἀθ. 1958 σελ. 36, Ἠπ. Ἑστ. 1962 σελ. 48 καί Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Χρονογρ. Β' σελ. 378.

27) Πρβλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, ὅ.π. σελ. 216.

28) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστ. 1961 σελ. 105.

29) Πρβλ. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Ἠπειρ. Γλωσσάριον, Ἀθ. 1909 σελ. 63.

30) Πρβλ. Μ. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ί δ η, Νεοελ. Γραμμ. σελ. 540—1, Λαογραφία Ζ' (1923) σελ. 371—2 καί Κ. Σ ά θ α, Μ.Β. Β' σελ. 607.

31) Σημειώνω μερικά. Ἀ ν δ ρ ῶ ν: Θανασιτός, Τζαφλορῆς, Λεοντάριος, Θεοφύλακτος, Κύρκος, Θεμελῆς, Μανούσης, Θεόπιστος, Βενέτης, Ζῶτος, Ζαφείρης, Πασχάλης, Ἀνδρόνης, Σταμούλης, Τριανταφυλλος, Μανωήλ. Γ υ ν α ι κ ῶ ν: Ζαχάρω, Κρουστάλλω, Λουλούδω, Ζωγράφω, Ἀκρίβω, Διώχνω, Ζαμπέτα, Σμαράγδω, Γεράκω, Ἀλεφάντω, Μαλάμω, Δρόσω, Ἄνθω, Ἀφέντω, Μπούλκω, Χρυσίδα, Ζώνιω, Κάλλω, Γραμματώ, Κούζω, Χρυσάφω, Αὐγούστω, Φλωρένια, Πύργω, Μήλω, Ζάφρω, Γαλάτω, Πανώργια κ.ἄ.

32) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστ. 1978 σελ. 595—7.

33) Πρβλ. Λαογραφία 5(1915) σελ. 341. Ἄς σημειωθεῖ, πώς ὁ ἐξελληνισμός (φωνητικός) τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων τοῦ χωριοῦ, μέ πρωτοβουλία τῶν κατόχων τους ἤ τοῦ Σχολείου, ἀρχίζει ἀπό τά μέσα περίπου τοῦ παρασμένου αἰώνα καθώς ἀπό τούς Ἐλέγχους τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς συμπεραίνω, ὅπου μαθητές μέ παιδιά συγκεκριμένων οἰκογενειῶν τοῦ χωριοῦ, ἀναγράφονται μέ τά καθορισμένα πλέον ἐπώνυμά τους, καθώς Στ. Ράβος (1817) ἀντί Ράντος, Ἀδ. Λούβης (1818) ἀντί Ἀβντῆς, Ἰω. Βίτσας (1871) ἀντί Μπίτσας, Πέτρος Βρόσγος (1873) ἀντί Μπρόσγκος, Παν. Οἰκονόμου (1873) ἀντί Κονόμος, Κων Δόβας (1873) ἀντί Ντόβας, Σπ. Βελογιάννης (1873) ἀντί Μπελογιάννης, Παν. Ταλάντσης (1875) ἀντί Ταλάντζης, Ἰω. Τσάντας (1882) ἀντί Τσιάντας κ.λ. Πρβλ. Σ τ. Μ π έ τ η, Ἠπειρ. Ἐθιμοτ. Γιάν. 1982 σελ. 17—8.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

34) Πρβλ. Ἀθηνᾶ 40—1(1928) σελ. 100 καὶ Χ. Καρατζᾶς, Γεωγραφία Κορυτσᾶς, Θεσσαλονίκη 1888 σελ. 79.

35) Πρβλ. Ἀθ. Μποότουρα. ὅ.π. σελ. 84.

36) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστία 1961 σελ. 524 καὶ 1009 καὶ 1962 σελ. 48 καὶ 985 καὶ Λαογραφία Α' σελ. 336—7 καὶ Β' σελ. 635.

37) Πρβλ. Ἐλ. Ντιολατσοῦ, Ξένες προπαγάνδες κ.λ., Ἰωάννινα 1978 σελ. 249 καὶ Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Ἀγχθ. Β' σελ. 184.

38) Πρβλ. Ἀθ. Μποότουρα. ὅ.π. σελ. 63 καὶ Ἀθηνᾶ 1992 σελ. 171 κ.ἑ., ὅπου μπίτσος (σελ. 178) ὁ μικροκαμωμένος.

39) Πρβλ. Δ. Φωτεινοῦ, Ἱστορία τῆς πάλαι Δωρίδος κ.λ., Βιέννη 1819 Γ' σελ. 192.

40) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 255 καὶ Ἀρχεῖο Ἀσωπίου Φ. Η ἐγγρ. 238—473.

41) Πρβλ. Σπ. Στούπη, Οἱ ξένοι ἐν Κερκύρᾳ. Κέρκ. 1960 σελ. 79—81.

42) Πρβλ. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθ. 1868 σελ. 267 καὶ 295.

43) Πρβλ. ΕΕΒΣ 5(1928) σελ. 96—7, Ἰω. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελετ. Γ' σελ. 21 καὶ Ν. Ἀνδριώτη, ὅ.π. σελ. 222.

44) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, ὅ.π. Δ' σελ. 31 καὶ 33 καὶ Ἠπ. Χρ. 1981 σελ. 236.

45) Εὐ. Μπόγκα. Τὰ γλωσσ. Ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου. Γιάνν. 1966 Β' σελ. 16α.

46) Πρβλ. Ν. Κουδαρᾶ 1962 σελ. 121 καὶ ἐφ. Φωνή τῆς Ἠπείρου 29-10-1898.

47) Πρβλ. Ν. Ἀνδριώτη, Μορφολογικὰ Νεοελλ. ἐπωνύμων. ΕΕΦΠΘ Στ(1950) σελ. 199 κ.ἑ.

48) Γιὰ τὰ λάξη παπᾶς, π' ὀνθετικὸ πλήθους ἐπωνύμων, πρβλ. Α. Βαγιακάκου, Ἡ ἀκκλ. γλῶσσα καὶ ἡ ρεπερτωνική καὶ Νεοελληνικὴ ὀνοματολογία, Ἀθηνᾶ 63(1959) σελ. 220.

49) Πρβλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελλ. Γραμματική, Θεσσαλονίκη 1940 σελ. 341.

50) Πρβλ. Π. Ἀρχάντινου, ὅ.π. σελ. 79.

51) Πρβλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἑταιρικὰ Λεξικὸ κ.λ., σελ. 318 καὶ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός Α', Ἀθ. 1948 σελ. 227.

52) Πρβλ. Ἀθηνᾶ 47(1937) σελ. 47 κ.ἑ. καὶ 67(1963—4) σελ. 37, Ν. Ἑλλ. ΙΒ' (1915) σελ. 32 καὶ Ἠπ. Χρον. 1939 σελ. 118.

53) Πρβλ. Π. Ἀρχάντινου, ὅ.π. σελ. 82.

54) Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π. Ε' σελ. 285.

55) Πρβλ. ΕΦΣΚ 14(1884) σελ. 253.

56) Πρβλ. Ἀθ. Μποότουρα. ὅ.π. σελ. 84.

57) Πρβλ. Κ. Θεοχαρόπουλου — Ἀθ. Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας, Γιάνν. 1964 σελ. 102 καὶ ΔΙΕΕ 5(1896) σελ. 139—0.

58) Παράδειγμα: Γιάνν'ς, Γιαννάκ'ς, Γιαννούλ'ς, Γιαννακός, Νάκος, Γιαννόπουλος, Νόπουλος — Δημήτρης, Μήτρος, Μήτσ'ς, Δημητράκ'ς, Τάκ'ς, Τακούλ'ς — Ἀναστάσ'ς, Τάσος, Τασιλ'ς, Τάτσ'ς, Τασούλας, Σισίλας — Κώστας, Κωνσταντής, Κωστάκ'ς, Κώστος κ.ἄ.

59) Πρβλ. Ν. Κουδαρᾶ. Ἀθ. 1962 σελ. 186.

60) Πρβλ. καὶ ΕΦΣΚ 14(1884) σελ. 253.

61) Πρβλ. Λαογραφία 6(1917) σελ. 427.

62) Πρβλ. Ζ. Μολοσσοῦ, Δημολόγιον, Ἀθ. 1878 τ. Δ' τ. Α' σελ. 64, Β. Μπαρᾶ. Τὸ Δέλβινο. Ἀθ. 1966 σελ. 344. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Ἀγχθ. Β' σελ. 178, Ἠ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πειρ. Ἡμερολ. Δωδώνης 1896 σελ. 128 καὶ Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία Β' σελ. 362.

63) Πρβλ. Ν. Ἀνδριώτη, ὅ.π. σελ. 367 καὶ Δ. Φωτιάδη, Ὄθωνας, Ἀθ. 1961 σελ. 240.

64) Πρβλ. Ν. Ἀνδριώτη, ὅ.π. σελ. 385, Κ. Σάθα, ὅ.π. Γ' σελ. 547 καὶ 582 καὶ ΕΦΣΚ Γ' (1878—9) σελ. 77.

65) Πρβλ. Παρνασ. 1888 σελ. 319, Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπειρ. Μελ. Α' (1889) σελ. 13 καὶ πρακτ. Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, Ἀθ. σελ. 53.

66) Πρβλ. Λαογραφία Β' σελ. 62.

67) Πρβλ. Α. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. Γ' σελ. 1 κ.κ.

68) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 25 κ.κ.

69) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελετ. Γ' σελ. 54.

70) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Ιθ' (1975) σελ. 123—136.

71) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Βιογρ. Συλλογή κ.λ. σελ. 18.

72) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστ. 1959 σελ. 290 κ.κ.

73) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅ.π. σελ. 103 καὶ Ἰ. Λαμπρίδη, ὅ.π.

74) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Ἀγαθ. Β' σελ. 64.

75) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 51.

76) Πρβλ. Ἀν. Γούδα, ὅ.π. σελ. 5.

77) Πρβλ. Ἠπ. Χρον., ὅ.π. σελ. 218.

Β' ΤΟ ΓΡΑΜΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΣΩΠΙΟΥ

Στὸ πλούσιο ἀποκείμενο στὸ Τμῆμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀρχεῖο τοῦ κλεινοῦ Δασκάλου τοῦ Γένους Κ. Ἀσωπίου, περιέχεται καὶ ἀριθμὸς γραμμάτων του στοὺς συγγενεῖς του στὸ Γραμμένο καὶ στὰ Γιάννινα καθὼς καὶ τῶν συγγενῶν του αὐτῶν ἀπευθυνόμενων στὸν ἴδιο, ποὺ δὲν στεροῦνται ἐνδιαφέροντος.

Ὁ μακαρίτης μάλιστα Κουγέας, ποὺ πρῶτος ἐρεύνησε τὸ Ἀρχεῖο Ἀσωπίου, ἀπορεῖ πῶς «μαζὶ μὲ τὰ πολὺ ἀξιόλογα ἐφυλάχθησαν (σ' αὐτὸ) μὲ πρωτοφανῆ, καθὼς λέει, εὐλάβεια καὶ πλεῖστα ὅσα ἀσήμαντα καὶ ἀσημάντων προσώπων γράμματα»[1]. Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὰ πρὸς αὐτὸν ἰδίως γράμματα τῶν συγγενῶν του ἀπὸ τὴ γενέτειρα, τὰ ὁποῖα μὲ ἰδιαίτερη στοργή, καθὼς καὶ τ' ἄλλα, ἐφύλαγε ὁ Δάσκαλος, δεῖγμα τῶν πρὸς αὐτὴ θερμῶν του αἰσθημάτων.

«Ἴδιον χαρακτηριστικὸν τοῦ Ἀσωπίου, γράφει ὁ Γούδας, ὁ ἰατροφιλόσοφος, ἦτο ἡ ἀείποτε ἀκμαία καὶ ζωηρὰ αὐτοῦ ἀγάπη ὑπὲρ τῆς φυσάσης αὐτὸν πατρίδος μετὰ περιπαθείας δὲ ἠρώτα πάντας τοὺς ἐκεῖθεν ἐρχομένους περὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἀνηκόντων. Ὅτε ἐξήντλει τὰς ἐρωτήσεις του περὶ προσώπων καὶ σπουδαίων πραγμάτων ἀπηύθυνε τοιαύτας καὶ περὶ ἐπουσιωδῶν ἐνθυμούμενος ἁπάσας τὰς θέσεις καὶ ὀνομασίας καὶ τῆς πατρικῆς του οἰκίας

καὶ τοῦ χωρίου ἐν ᾧ ἐγεννήθη ὡς καὶ ἁπάντων τῶν πέριξ χωρίων τῶν καλουμένων Γραμμενοχωρίων»[2].

Τῆς οἰκείας λοιπὸν αὐτῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀσωπίου ἐπεχείρησα, καθὼς ἐρευνοῦσα τὸ Ἀρχεῖο του, μικρό, ἀπὸ ἕνα ἐπιτροχάδην κοπταγιά της, ἀπάνθισμα καὶ τὸ παρουσιάζω, μιὰ καὶ δὲν μπόρεσα νὰ τὸ χρησιμοποιήσω ὅλο στὴν ἐκτεταμένη ποὺ ἑτοίμασα γιὰ τὸ Δάσκαλο μελέτη, ἀκριβῶς γιὰ νὰ τονίσω τὴν ἰδιαίτερη ποὺ ἔνιωθε γιὰ τὴ γενέθλια γῆ καὶ τοὺς δικούς του σημπάθεια κι ἀγάπη.

Ὁ Κ. Ἀσώπιος, ποὺ γεννήθηκε, ὡς γνωστό, στὸ Γραμμένο περὶ τὸ 1790 (τὸ ἀκριβὲς ἔτος γέννησής του οὔτε ὁ ἴδιος ἤξερε) ἀπὸ φτωχοὺς καὶ ἀγνωστων μικρῶν ὀνομάτων γονεῖς (τὸ πατρικό του ἐπώνυμο ἦταν Τζιόμπας) εἶχε καὶ ἀδελφὲς δύο Κατερίνη καὶ Μαργαρίτα. «Ἀπορφανισθεὶς πατρὸς ἐν τρυφερᾷ ἡλικίᾳ (δεκάχρονος πιστεύω) παρηκολούθησε τὴν μητέρα ἀπελθοῦσαν εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἔντιμον ζωάρκειαν...», ὅπου ἐθήλασε τὰ ἐγκύκλια ὑπὸ τὸν Ψαλίδα στὴν Καπλάνειο σὰν ὑπότροφός της, στὴν ὁποία, μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του, καὶ ἐδίδαξε (1806—1812).

Ἀπὸ τὶς ἀδελφές του ἡ πρώτη παντρεύτηκε τότε κοντὰ (1811—12) μ' ἕναν Νικόλα Γραμμενίτη, παπὰ στὸ χωριό μετέπειτα, κι ἡ ἄλλη γιὰ κάποια ἀναπηρία της ἀπόμεινε ἀνύπαντρη. Ἔγινε καλόγρια μὲ τ' ὄνομα Ζαχάρω καὶ κάθονταν στὰ Γιάννινα «εἰς τὸ κελλίον τῶν Ἀνδριωτισσῶν(;) καλογραιῶν πλησίον εἰς τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην». Ὡς τὸ 1872 τουλάχιστον, χρόνο ποὺ διογράφει ὁ Γούδας τὸν Ἀσώπιο, ζοῦσαν στὸ χωριὸ τὸ πατρικό του (εἶναι γνωστὴ καὶ σήμερα ἡ θέση του) «καὶ ἐν αὐτῷ, γράφει, κατώκει ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἡμῶν ἡλικίας (1816—1835) ἡ αὐταδέλφη τοῦ Ἀσωπίου Παπανικόλαινα...»[4].

Μὲ τὶς ἀδελφές του λοιπὸν αὐτὲς ἀρχίζει νὰ ἀλληλογραφεῖ ὁ Δάσκαλος ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν ταξιδεμένος στὴν Τεργέστη, ὅπου διηύθυνε (1815—8) τὸ Ἑλληνοσχολεῖο τῶν Γραικῶν αὐτῆς τῆς πόλης. Σὲ γράμμα του ἀπὸ τὸν «μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ» πρὸς τὸν ἐδῶ στὰ Γιάννινα μαθητή του Γεώργιο Χρ. Μαρίνογλου[5] Ζαγορίσιο (14-3-1818), ὅπου «διὰ τὴν πρός σέ μου ἀγάπην, καθὼς τοῦ γράφει, σὲ ἐγγυῶμαι καὶ σὲ ὁρκίζομαι εἰς τὰς Μούσας καὶ εἰς τὴν φιλτάτην πατρίδα ἀπὸ τὴν ὁποία οὐδὲ ἐγνώρισα οὐδὲ θέλω γνωρίσει ἱερώτερον ἄλλο ἐν ὅσῳ ζῶ...», προσθέτει: «Διὰ τὸν γαμβρόν μου Παπα - Νικόλαν, ὅστις σ' ἐγχειρίζει τὸ γράμμα μου, ζητῶ νὰ τὸν ἀγαπᾷς καὶ ὡς δυνατὸς νὰ ὑπερασπίζῃς εἰς τὰ δίκαια. Ὅ,τι κάμῃς εἰς αὐτὸν τὸ κάμῃς εἰς τὸν Α—ν...»[6].

Στὸ πρῶτο γνωστό μας πρὸς τὶς ἐδῶ «φίλτατες» ἀδελφές του ἀπὸ Τεργέστη γράμμα του ὁ Ἀσώπιος, χρονολογημένο στὶς 2-3-1818 —τὸ παραθέτω ὁλόκληρο— γράφει:

«Ὁ ἐκ Καλλαρυτῶν φίλος μου κύριος Ἀποστόλης Κολιογεώργος[7], ὅστις ἐγχειρίζει τὸ γράμμα μου, παρεκαλέσθη νὰ λάβῃ τὴν καλωσύνην διὰ νὰ μὲ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φέρῃ, ὅταν ἔλθῃ ἐδῶ τὸ μικρὸν σανδούκιον, ὅπου εἶναι αὐτοῦ μὲ βιβλία μου, τὰ ὁποῖα αὐτοῦ μὲν μένουν ἀχρεῖαστα, ἐδῶ δὲ μὲ χρησιμεύουν. Ὅθεν σᾶς παρακαλῶ νὰ βάλετε μέσα εἰς αὐτὸ ὅλα μου τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα, νὰ τὰ κλειδώσητε καὶ νὰ τὰ παραδώσητε εἰς αὐτόν, ἀφοῦ σημειώσητε πόσα κομμάτια μὲ στέλλετε.

Τὸν αὐτὸν κύριον Ἀποστόλιον παρεκάλεσα νὰ σᾶς δώσῃ τάλλαρα εἴκοσιν ἢ εἴκοσι πέντε, τὰ ὁποῖα, καθὼς στοχάζομαι, κάμνουν γρόσια ἑκατὸν πενήντα. Ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐπάρῃ τριάντα ἡ Μαργαρίτα καὶ ἑκατὸν εἴκοσιν ἡ παπαδιά, ἡ ὁποία πιστεύω, ἔχει χρείαν μεγαλυτέραν καὶ ἀφοῦ εὐχαριστήσητε τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν καλωσύνην του, δώσατέ του ὑπογραφήν σας γραμμένην ἀπὸ τὸν παπᾶν Νικόλαον γαμβρόν μας, διὰ νὰ τὰ πληρώσω, ὅταν ἔλθῃ ἐδῶ, ὁ ἄνωθεν κύριος Ἀποστόλης. Ἐπιθυμῶ νὰ μάθω τὴν κατάστασίν σας καὶ μάλιστα τῆς παπαδιᾶς καὶ τοῦ παπᾶ. Ἐγὼ ἀδελφὸν δὲν ἔχω καὶ τὸν παπᾶν Νικόλαον τὸν νομίζω ὡς τοιοῦτον καὶ μὲ λυπεῖ πολὺ ὅτι δὲν δύναμαι, ὡς ἐπιθυμῶ, νὰ τὸν βοηθήσω, ἀλλὰ λανθάνεται, ὅταν νομίζει, ὅτι ἐγὼ ἔχω δόξαν καὶ καταφρονῶ τοὺς χωριάτας. Ἐγὼ δὲν ἔχω δόξαν· ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχα δὲν ἤθελα καταφρονέσῃ οὐδένα καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀγαποῦν· ἐπιθυμῶ νὰ μάθω πῶς περνᾶ μὲ τὴν ἐφημερίαν του καὶ ἐὰν ἔβαλε τὸν Γεώργιον εἰς τὸ Σχολεῖον· ὅταν ἀκούσω, ὅτι ἔμαθεν τὰ κοινὰ γράμματα, θέλω γράψει νὰ μὲ τὸν στείλετε διὰ νὰ τὸν βάλω εἰς κανένα πραγματευτήν, ὥστε μὲ τὸν καιρὸν νὰ προκόψῃ· ἀλλέως ἐὰν δὲν μοχθήσῃ (;) δὲν θέλω τὸν γνωρίζει πλέον ὡς ἀνεψιόν μου. Ἐγὼ ὑγιαίνω καὶ εἶμαι κατὰ πάντα καλά· ἐπεύχομαι τοῦτο καὶ εἰς σᾶς.

ὁ ἀδελφός σας Κ. Ἀσώπιος

Χαιρετισμοὺς τῆς καλογραίας τοῦ κελλίου σας· τοὺς γνωρίμους καὶ φίλους καὶ ἐξαιρέτως τὸν κύριον Ἰωάννην Μπίτζαν ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς. Ὁ θεῖος, ἡ κυρὰ Στασινὴ τί κάμνει;

Παρακαλῶ τὸν παπα - Νικόλαον ἐὰν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξετάσῃ ἢ τὸν ἀνάδοχόν μου ἢ ἄλλον εἰς ποῖον ἔτος ἐγεννήθην, διότι ἐντρέπομαι νὰ ἀγνοῶ τὴν ἡλικίαν μου»[8].

Πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν φίλο του Κολιογιῶργο Καλαριτιώτη ἔμπορο τῆς Τεργέστης σκοπεύοντα νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα, γράφει λίγο ἀργότερα (15-3-1818): «Ὅταν μεταβῇς εἰς Ἰωάννινα νὰ λάβῃς τὸν κόπον νὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν ἀδελφήν μου, ἡ ὁποία κατοικεῖ εἰς τὸ κελλίον τῶν Ἀνδριωτισσῶν (;) καλογραιῶν πλησίον εἰς τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην, ὀνομάζεται Μαργαρίτα καὶ τὴν εὑρίσκεις εὐκολώτερα ἐὰν ζητήσῃς ἀδελφὴν Κωνσταντίνου Ἀσωπίου. Ἐκεῖ εὑρίσκεται ἓν σενδούκιον μὲ βιβλία μου. Σὲ παρακαλῶ νὰ τὸ ἐπάρῃς καὶ νὰ μὲ τὸ φέρῃς...». Τοῦ μιλάει ἀμέσως γιὰ τὸ χρηματικὸ ποσό, ποὺ πρέπει νὰ παραδώσει στὶς ἀδελφές του, «ἀλλ' ἐπειδή, συνεχίζει, ἔχω καὶ ἄλλην ἀδελφήν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

εἰς τὴν χώραν, εἰπέ την νὰ κράξῃ καὶ ἐκείνην, ὀνομάζεται: Αἰκατερίνη παπαδιά», τὸν παρακαλεῖ νὰ τοὺς τὰ μοιράσει κατὰ πῶς τοῦ εἶπε, νὰ πάρει ὑπογραφὴ ἀπὸ τὸν ἄντρα τῆς παπαδιᾶς γαμπρό του, τὸν εὐχαριστεῖ διὰ τὸ δῶρο καὶ τελειώνει: «Ἄσπασον σὲ παρακαλῶ ἐκ μέρους μου ὅλους τοὺς φίλους· ἐξαιρέτως δὲ πρόσφερον τοὺς χαιρετισμούς μου εἰς τὸν διδάσκαλον κύριον Ψαλίδαν, εἰς τὸν ὁποῖον εἰπέ, ὅτι ἐὰν αὐτὸς μ' ἐλησμόνησεν ἐγὼ ὅμως οὐδὲ τὸν ἐσύρωσα οὐδὲ θέλω τὸν σηκώσῃ ἀπὸ τὴν καρδίαν μου· εἰς τὸν κύριον Κολλέτην καὶ εἰς τὸν χριστὸν Σακελλάριον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεύχομαι νὰ γένῃ ἀληθινὴ (μιὰ λέξη δυσανάγνωστη) ὁ πολυζώητος Παυσανίας του. Γίνεσαι καὶ εὐτύχει. ὁ φίλος Κ. Ἀσώπιος»[10].

Λίγο κατόπι ξαναγυρίζει στὶς ἀδελφές του καὶ τὶς πληροφορεῖ, πῶς ἂν δὲν ἔστειλαν τὸ σενδούκι μὲ τὰ βιβλία νὰ μὴν τὸ στείλουν, γιατὶ φεύγει ἀπὸ τὴν Τεργέστη καὶ πάει στὴ Γοτίγγη, 25 μέρες μακρύτερα. Ἐκεῖ θὰ μείνει, λέει, χρόνους δυὸ καὶ ὕστερα θἄρθει σιμώτερα στὴν Κέρκυρα κι ἴσως κι αὐτοῦ γιὰ νὰ σᾶς ἀπολαύσω προσωπικῶς», καθὼς τοὺς γράφει. Ἔξι χρόνια, συνεχίζει, λείπει ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ ἕξι γράμματά σας, λέει, δὲν πῆρα. Ἂν θέλετε, γράφει παρακάτω, νὰ μοῦ γράψετε στὴ νέα μου διαμονὴ νὰ ἐπιγράψετε τὸ γράμμα «τῷ Κωνσταντίνῳ Ἀσωπίῳ εἰς Γοτίγγην» καὶ νὰ τὸ στείλετε διὰ τοῦ «ἐν Τριεστίῳ κ. Ἰακώβου Ρώτα[11] καὶ ἔρχεται ἀσφαλῶς...»[12]. Σὲ γράμμα του ἐπόμενο πρὸς τὸν «φίλτατον μαθητή» του Γ. Μαρίνογλου στὰ Γιάννινα (28-ὃ-1818) ἀνάμεσα σ' ἄλλα ἔγραφε: «Ὅσα σὲ εἶπα περὶ τοῦ γαμβροῦ μου παπα-Νικολάου ἐνθυμοῦ νὰ τὰ πράξῃς» καὶ τελείωνε: «Ἐκτὸς τούτου στέλλε χανένα νέον χαμίσιαν φορὰν εἰς τὴν ἀδελφήν μου, ἵνα τῆς γράφῃ χανὲν γράμμα καὶ εἶτα (;) πέρνασέ το εἰς τὸ σὸν — πρόσεχε ὅμως ὁ γράφων νὰ μὴν εἶναι σχολαστικός...»[13].

Ἀπὸ τὴ Γοτίγγη τῆς Γερμανίας, τὸ Πανεπιστήμιό της, ὅπου ἀπὸ τὸν περασμένο χρόνο σπουδάζει ὁ Ἀσώπιος, γράφει (6-8-1819) στὶς ἀδελφές του πάλι. Παραπονιέται, πῶς δὲν πῆρε γράμμα τους ἐδῶ καὶ τρεῖς χρόνους καὶ ἀναφέρει τὰ «μάτια ποὺ δὲν βλέπονται:...», ὅτι εἶναι καλὰ στὴν ὑγεία του καὶ πῶς μετὰ ἕνα χρόνο «ἐλπίζω, λέει, νὰ ἔλθω εἰς τὴν γειτονίαν σας», ἀκριβοχαιρετάει, τέλος, «τὰς καλογραίας τοῦ κελλίου, τὸν κύριον Παπανικόλαον γαμβρόν μας καὶ ἀσπάζηται: τὴν δεξιάν του, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ, πῶς περνᾶ μὲ τὴν ἐνορίαν του, εἰς τί κατάστασιν εἶναι: ἡ φαμελιά του καὶ τί κάμνει: ὁ μέγας υἱός του...». Πιὸ κάτω τοὺς γράφει: ποῦ καὶ πῶς νὰ στέλνουν τὰ πρὸς αὐτὸν γράμματά τους «καὶ νὰ μὴν παίρνετε, προσθέτει, κανὲν τούρκικον χαρτὶ διὰ νὰ ζυγίζῃ χαμηλὰν λίτραν ἀλλὰ λεπτόν, ἔπειτα ὑπάγει: μία κυρὰ μεγάλη εἰς τοῦ κυρίου Σταύρου Τσαπαλάμου καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸ στείλῃ μὲ ἰδικά του γράμματα εἰς τὸν κύριον Γεωργάκην εἰς τὴν Βιέννην[14] καὶ ἔπειτα ἀπ' ἐκεῖ τὸ λαμβάνω. Ἔξω ἀπὸ τὴν ἰδικήν σας, συνεχίζει, φανερώσατέ μου τὴν κατάστασιν ὅλων τῶν ἰδικῶν μας καὶ φίλων, χαιρετίσατε τὴν ἐξαδέλφην μας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ζωΐτσαν Χρήστου καὶ τὸν ἀδελφόν της Ἀθανάσιον, Ἰωάννην Μπίτζαν, τὴν κυρὰ θείαν Στασινὴν καὶ ὅλους τοὺς λοιπούς...»[15].

Στὴν Κέρκυρα ποὺ ὁρίσκεται ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1823, καθηγητὴς πιὰ στὴν Ἀκαδημία της, παίρνει γράμματα ἀπὸ τὴν ἀδελφή του Κατερίνη Παπανικολάου ἀπὸ τὸ χωριὸ ὁ Ἀσώπιος, χρονολογημένο «1824 Νοεμβρίου 25», ὅπου τοῦ γράφει ὅτι εὑρίσκομαι εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν μήνα ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς καθημερινῆς μας ζωοτροφῆς, ὅπου εἴμεθα πέντε ψυχαῖς μήνα ἀπὸ τὰ χρέη ὅπου μᾶς ἄφησαν ὁ μακαρίτης τόσον ὁποὺ δὲν προφθάνομεν τὰ διαφόρα. Τὸ λοιπόν, συνεχίζει, ἐγὼ τὴν ἐλπίδα ἀλλοῦ δὲν τὴν ἔχω πάρεξ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν σοφολογιότητά σας καὶ ὅ,τι ἠξεύρετε κάμετε δι' ἐμένα...». Καὶ σὲ ὑστερόγραφο: «Ὁ κὺρ Ἰωάννης Μπίτζας καὶ ἡ θεία σας κακω - Ζωΐτζα μὲ τὴν συνοδείαν τους ἀδελφικῶς σᾶς προσκυνοῦν καὶ σᾶς φιλοῦν τὸ χέρι...»[16].

Τοῦ κάνει μ' ἄλλα λόγια στὸ γράμμα της ἡ παπαδιά, γνωστὴ τὴν κατάστασή της μετὰ τὸν πρόσφατο τότε θάνατο τοῦ παπᾶ - Νικόλα ἄνδρα της, ποὺ τὴν ἄφησε χήρα μὲ τέσσερα παιδιὰ κατάχρεη καὶ στερούμενη τῶν πάντων.

Στὸ γεγονὸς ἀναφέρεται σὲ γράμμα του τῆς ἐποχῆς (2-9-1824) ἀπὸ Τεργέστη στὸν Ἀσώπιο ἀπαντητικὸ δικοῦ του κι ὁ φίλος του ὁ Ρώτας, ποὺ τοῦ γράφει: «Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος καιροῦ νὰ συλλογίζεσαι τὰ τοιαῦτα (ἐννοεῖ τὴν πρόθεσή του νὰ παντρευτεῖ) μάλιστα διότι, ὡς μὲ λέγεις, ἔχεις ἐπάνω σου χήραν καὶ ὀρφανὰ νὰ θρέψῃς...»[17].

Στὸν ἴδιο μὲ τὸ πιὸ πάνω γράμμα τῆς Παπανικόλαινας φάκελο τοῦ Ἀρχείου καὶ συνέχειά του ὑπάρχουν καὶ δυὸ ἀκόμα ἀπὸ τὸ χωριὸ πρὸς τὸν Ἀσώπιο γράμματα. Τὸ πρῶτο καλογραμμένο ἀπὸ τὸν ξάδερφό του Ἰωάννη Μπίτζα, «τῆς σοφολογιότητός σας ἀχώριστος ἀδελφὸς Ἰωάννης Μπίτζας» ὑπογράφει, μὲ τοποχρονολογία «1825 17 ἀπριλλίου Γραμμένου», ὅπου τὸν συγχαίρει γιὰ τὸ γάμο του (ἔγινε στὶς 6|18-2-1825 στὴν Κέρκυρα μὲ κουμπάρο τὸν ἴδιο τὸν Ἀκαδημιάρχη λόρδο Γκίλφορδ — νύφη ἡ Ἑλένη Ἀσημακοπούλου, Τεργεστινή) καὶ τοῦ ἐξομολογεῖται τὸν κακοφαγισμό του, ποὺ δὲν τὸ ἔμαθε ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀλλὰ ἀπ' ἄλλους, «αὐτό, λέει, δὲν τὸ ἐθαρροῦσα ποτὲ ἐγώ, μάρτυς μου ὁ Κύριος, σᾶς ἔχω ἕνα μεγάλο καύχημα, κάθε εὐτυχία σας εἶναι καὶ ἰδική μου...». Στὴ συνέχεια τοῦ μιλάει γιὰ κληρονομιὰ «τῆς ξαδέλφης σας Ζωΐτσας (γυναικός του) —ἡ ὁποία καὶ σᾶς προσκυνεῖ ταπεινῶς— ὡς σᾶς εἶναι γνωστὸν ἐγώ, σοφολογιώτατε, λέει, ἔγραψα καὶ ἐξανάγραψα τοῦ κυρίου Κυριακοῦ[18] καὶ ἔκβασιν καμμίαν δὲν εἶδα κρῖμα εἰς τὸ ὄνομα ὁποὺ ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν κόσμον, ὁποῦ ἐξ αἰτίας αὐτῆς μᾶς ἔχουν διὰ καπιταλίστας...» καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸν παρακινήσει (τὸν Κυριακὸ) «διὰ νὰ τοὺς προφθάσῃ εἰς τὴν παροῦσαν χρείαν...»[19]. Τὸ δεύτερο λίγο μεταγενέστερο («1825 μαΐου α' Γραμμένου») εἶναι τῆς «Ζωΐτζας Ἰωάννου μπίτζα ἀγαπητῆς σας, καθὼς ὑπογράφει, ξαδέλφης» γυναικός, καθὼς εἴπαμε τοῦ Ἰωάννη. Τοῦ γράφει γιὰ γράμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μα του, ποὺ πῆρε «ὁμοῦ μὲ τὸ ἔπαθεν περιχλειόμενον τοῦ βασιλείου», (ἐννοεῖ πιθανότατα τὸ Βασίλη Μπίτζα ταξιδεμένον στὴ Βλαχιά, τὸν ἱερολοχίτην καὶ μετέπειτα εὐεργέτη), τὸν συγχαίρει κι αὐτὴ γιὰ τὸ γάμο του καὶ τοῦ διαβιβάζει τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς ἀδελφῆς του Αἰκατερίνης, τῆς παπαδιᾶς, «μὲ τὴν συνοδείαν της»[20]. Στὸ περιθώριο: «Καγὼ ὁ μιχαὴλ σᾶς προσκυνῶ καὶ σοῦ φιλῶ τὸ τίμιόν σου χέρι», γυιὸς τῆς Ζωΐτσας, ἴσως, ποὺ γράφει καὶ τὸ καλογραμμένο ἐπίσης γράμμα.

Σὲ γράμμα της μεταγενέστερο ἀπὸ Γιάννινα (28-9-1831) ἡ ἄλλη ἀδελφὴ τοῦ Ἀσώπιου Μαργαρίτα «ηγαπημενη σου αδελφη Ζαχαρια καλογρια» ὑπογράφει, ἀφοῦ παραπονιέται: ἀρχὴ - ἀρχή, πὼς δὲν πῆρε γράμμα του, «ὅπου εχω εξι μηνες χωρις γραφην σας», καθὼς λέει, τοῦ ἐκθέτει: τὰ βάσανα καὶ στενοχώριες της, «ειμαι μησως ανθρωπος, τοῦ γράφει, χρωνω με τω χρονω γενωμε χειροτερα οτι η τυχη μου ειναι κακη δεν με εφταναν ολα μονε εχασα και την μεγαλην μου και αιτινα με δυω τζουπρες και μου αφισε και μπορτζη και ο θεος να με δινατωσι να ταποφερω... δεν με εφθαναν τα εδικα μου τρθε και τις αδελφις μας εκατερινις οπου τις εσκοτωσαν τον υων τις τον μπαντρεμενον και τιν ὅλεπο κι αυτη βασανισμενη...»[21].

Γράμμα ἐπίσης ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς 30 Ἰουλίου 1832, ποὺ ὑπογράφει: ὁ χωριανὸς καὶ ἀνεψιός του, πατέρας τοῦ κατόπι διαπρεπῆ καθηγητῆ τῆς Ζωσιμαίας Στέφανου Ράδου, Ἀναστάσιος, γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Γεωργίου Κρανᾶ Σχολάρχη τῆς Ζωσιμαίας τότε, ποὺ καὶ προσυπογράφει: «καγὼ δοῦλος Γεώργιος Κρανᾶς προσκυνῶ ταπεινῶς», ἀρχίζει: «Σοφολογιώτατε Κύριε δουλικῶς προσκυνῶ. Μὲ μεγαλωπάτην μου χαρὰν ἔλαβον τὸ ἀπὸ 30 τοῦ παρελθόντος μαΐου γράμμα σας καὶ ἐχάρην κατὰ πολλὰ διὰ τὴν καλήν σας ὑγείαν. Σᾶς εὐχαριστῶ μεγάλως διὰ τὴν εὔνοιαν ὁποῦ τρέφητε τόσον πρὸς ἐμὲ ὅσον καὶ πρὸς τοὺς ἐπιλοίπους συγγενεῖς σας καὶ ἄμποτε νὰ μᾶς ἀξιώσῃ ὁ ἅγιος θεὸς νὰ σᾶς ἀπολαύσωμε καὶ προσωπικῶς...». Στὴ συνέχεια τοῦ μιλᾶει: γιὰ ὑπόθεση περιουσιακὴ τῆς ἀδελφῆς του Παπανικόλαινας, χήρας, καὶ τί νὰ κάνουν γιὰ νὰ τὴν κερδίσουν καὶ τελειώνει: «ὁ πατήρ μου σᾶς ἀσπάζεται: μὲ ὅλην τὴν ἀνήκουσαν φιλοστοργίαν ἀμοίως καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς σᾶς ταπεινοπροσκυνοῦν καθὼς ἀκόμη καὶ οἱ λοιποὶ χωριανοὶ καὶ ξεχωριστὰ ὁ Ἰωάννης Τσέτουλας· δὲν λείπω ἐν τοσούτῳ ἀπὸ τὸ νὰ προσφέρω τοὺς προσκυνησμούς καὶ εἰς τὴν συνοδίαν σας ἀσπαζόμενος γλυκὰ τὰ φίλτατά μοι ἐξαδέλφια...»[22] (ἐννοεῖ τὰ παιδιὰ τοῦ Ἀσώπιου Εἰρηνεῖο καὶ Εὐρυδίκη).

Σὲ γράμμα του ἐπόμενο (16-10-1832) ὁ ἴδιος Ἀναστ. Ράδος ἀπὸ Γραμμένο ἐπανερχόμενος στὸ ζήτημα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀσωπίου Παπανικόλαινας, «τὴν ὑπόθεσιν τῆς κυρίας θείας μου», καθὼς γράφει, τοῦ συνιστᾶ νὰ γράψει στὸ Μητροπολίτη καὶ στὸν Ἀλέξη Παπᾶζογλου (τὸν ἄνδρα τῆς Ἀγγελικῆς, τῆς εὐεργέτιδας, Ζαγορίσιο)[23] «αὐθεντικὸν ἀρχιγραμματικόν, ὅστις ἰσχύει τὸ πᾶν σημὰ εἰς τὸν αὐθέντην μας», νὰ μεταχειρισθεῖ γιὰ τὴ γνωριμία του τὸ μέ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σο τῶν γυναικαδέλφων του «ἡ τοῦ κυρίου Νικολάου Κωνσταντίνου Ἀθανασίου ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του τοῦ Ἀθανασίου μὲ τὸν ὁποῖον ἴσως γνωρίζεσθε καλλιώτερα... Ἐπειδὴ αὐτὸς (ὁ ἀντίδικος) ἄρχισε νὰ δουλεύει τὸν τόπο καὶ ἂν προχωρέσῃ καὶ παρεμπρὸς θέλει ἀπαντήσωμεν μεγαλυτέρας δυσκολίας...»[24].

Γράμμα ἐπίσης ὑπογραφόμενο ἀπὸ τοὺς ἐφοροεπιτρόπους Γραμμένου καὶ ἀπευθυνόμενο διὰ τοῦ Ἀσωπίου πρὸς τὸ Γιαννιώτη ἔμπορο τῆς Μόσχας Κυριάκο Ἰω. Μπούμπα, ἀναφέρει: «Εὐγενέστατε κύριε. Ἐκ Γραμμένου Ἰουνίου 10 1832. Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἐκ χωρίου Γραμμένου λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς φανερώσωμεν ὅτι νομίζομεν τὸν καιρὸν πολλὰ ἐπιτήδειον εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ θείου ναοῦ τῆς Λαμποβήτριας. Διὰ τοῦτο τολμῶμεν νὰ σᾶς παρακαλέσωμεν ὅτι τὰ ἀνὰ χεῖρας σας χρήματα τὰ ὁποῖα ἀφῆκεν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ μακαρίτης Εὐστάθιος (;) Λέγγαρος[25] μὲ πρώτην ἀσφαλῆ εὐκαιρίαν νὰ τὰ ἐμβάσητε εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ εὐγενεστάτην νύμφη σας τὴν κυρίαν Ἀλεξάνδραν Μπούμπιναν παρὰ τῆς ὁποίας θέλομεν τὰ λάβει καὶ θέλομεν ἐπιχειρισθῆ τὸ θεάρεστον τοῦτο ἔργον διὰ νὰ θέλετε ἔχει καὶ ἡ εὐγενεία σας ἄξιον μισθὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Προλαμβάνοντες νὰ σᾶς προσφέρομεν ἀπὸ τοῦδε τὴν εὐγνωμοσύνην μας καὶ παρακαλοῦντες τὸν ἅγιον Θεὸν νὰ σᾶς χαρίζῃ ζωὴν καὶ ὑγείαν διὰ νὰ συνεργῆτε πάντοτε εἰς τοιαῦτα θεάρεστα ἔργα, μένομεν μὲ ὅλον τὸ σέβας.

τῆς εὐγενείας σας

ταπεινότατοι καὶ εὐπειθέστατοι...»[26]

Λίγο μεταγενέστερο εἶναι γράμμα τοῦ Γ. Κρανᾶ, σχολάρχη, ὡς γνωστό, τῆς Ζωσιμαίας, στὸν Ἀσώπιο μὲ τοποχρονολογία «Ἰωάννινα τῇ 3 Φεβρ. 1835». Τὸν προσφωνεῖ ἀρχὴ - ἀρχὴ «Σεβαστέ μοι Διδάσκαλε», σημάδι ὅτι εἶχε μαθητεύσει ὑπ' αὐτὸν στὴν Καπλάνειο. Τοῦ διαβάζει γράμμα τοῦ Ἁγίου Πρεσπῶν μὲ τὸ ὁποῖο τὸν παρακαλεῖ ὁ ἴδιος καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν ἐπαρχιωτῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος νὰ φροντίσει νὰ τοῦ στείλει «τὰ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς ἑταιρείας διανεμόμενα βιβλιάρια καὶ πίνακες ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου» καὶ προσθέτει: «Τὸ ὄνομά σας καὶ ἡ φήμη σᾶς ὄχι μόνον ὡς πεπαιδευμένου ἀλλὰ καὶ ὡς φιλομούσου καὶ φιλογενοῦς ἔφθασε καὶ ὡς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰλλυρίδος καὶ Μακεδονίας διὰ τοῦτο μὴ γνωρίζοντες αὐτοῦ ἄλλον παρὰ τὸν κύριον Ἀσώπιον, καὶ τοῦτο ἐκ φήμης καὶ μόνον, προστρέχουν εἰς τὴν γενναιότητά του καὶ εἰς τὸν ζῆλον του διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωποτητος...». Στὴ συνέχεια ἑνώνει κι ὁ Κρανᾶς τὶς παρακλήσεις του μ' αὐτὲς τοῦ Δεσπότη γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα καὶ τελειώνει: «Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὀνομάζομαι καὶ νὰ κηρύττωμαι διὰ παντὸς τῆς Σοφολογιότητός σας δοῦλος ταπεινὸς

ὁ συμπατριώτης σας Γεώργιος Κρανᾶς».

Δεύτερο γράμμα τοῦ Κρανᾶ πρὸς τὸν Ἀσώπιο τῆς 5-9-1835 (ποντικοφαγωμένο σ' ὅλο του τὸ μῆκος) ἀναφέρεται σὲ προβλήματα τῆς Σχολῆς καὶ συγ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γράμματα τοῦ Ἀσωπίου (Συντακτικὸ καὶ Μετρική), τῶν ὁποίων τὴν ἔκδοση, καθὼς γράφει, «ἀναμένουν ὅλοι ὑπτίαις χερσί», τοῦ στέλνει τοὺς προσκυνισμοὺς τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Σακελλαρίδου καὶ τελειώνει: «ὁ αἰφνίδιος μισεμὸς τοῦ ἐξαδέλφου μου Ἰωάννου δὲν μ' ἐσυγχώρησε νὰ κάμω καὶ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ καθήκοντά μου χρέη· πλὴν μὲ δευτέραν εὐκαιρίαν ἐλπίζω νὰ τὰ ἐκπληρώσω...»[27].

Ἀλλὰ δὲν τὰ ἐκπλήρωσε. Γιατὶ λίγο κατόπιν (15 Νοεμβρίου) αὐτοκτόνησε πέφτοντας στὸ πηγάδι τῆς Σχολῆς.

Μεταξὺ ἐπίσης τῶν ὀλίγων περιεχομένων στὸ Ἀρχεῖο Ἀσωπίου γραμμάτων πρὸς τὸν τελευταῖον αὐτὸν τοῦ Ἀναστ. Γούδα, τοῦ ἰατροφιλόσοφου, Γραμμενιάτη, ὡς γνωστό, κι αὐτοῦ, εἶναι καὶ ἕνα στελλόμενο ἀπὸ Γιάννινα πρὸς τὸν εἰς Κέρκυρα Ἀσώπιο, χρονολογημένο στὶς 20-9-1839. Σ' αὐτό, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ὁ Ἀναστάσιος γράφει: «Θελήσας πρὸ καιροῦ νὰ ἀξιωθῶ τῆς πατριωτικῆς διὰ γραμμάτων γνωριμίας καὶ φιλίας σας διὰ πολλῶν περιστάσεων δὲν ἠξιώθην ἄχρι τοῦδε εὐκαιρίας, διότι τελειώσας κατὰ τὸ 1835 τὰ ἐνταῦθα παραδιδόμενα παρὰ τοῦ μακαρίτου πατριώτου μας Γ. Κρανᾶ ἐγκύκλια μαθήματα, ἠναγκάσθην νὰ διδασκαλεύσω διά τινα καιρὸν ἐν Καλαμπάκᾳ τῆς Θεσσαλίας, ὅπου βλέπων ὅτι τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο οὔτε ἡ ὑγεία μου μοὶ τὸ ἐσυγχωροῦσε νὰ τὸ μετέρχωμαι διὰ πολὺ οὔτε θὰ ἠδυνάμην δι' αὐτοῦ νὰ ἀναστήσω τὸ πρὸ πολλοῦ πεσὸν ὁσπίτιόν μου[28], ἀπεφάσισα, καίτοι πένης καὶ ἄρρωστότατος, νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ σπουδάσω τὴν ἰατρικήν...». Τὸν παρακαλεῖ στὴ συνέχεια νὰ τὸν στηρίξει στοὺς Ζωσιμάδες καὶ σὲ φίλους τῆς Ἀθήνας γιὰ νὰ δυνηθεῖ νὰ συνεχίσει τὶς σπουδές του καὶ ὑπογράφει: «ὁ εὐπειθέστατος δοῦλος καὶ πατριώτης Ἀναστάσιος Γούδας».

Σ' ἕνα δὲ ἐπόμενό του πάλι ἀπὸ Γιάννινα τῆς 24-12-1841 πρὸς τὸν εἰς Κέρκυρα πάντοτε Ἀσώπιο παραπλήσιου περιεχόμενου, καταλήγει ὁ Ἀναστάσιος: «Τὴν ἠθικήν σας συνδρομὴν δικαίως ὅμως ἀπαιτῶ καὶ προτιμῶ παρὰ πᾶσαν ἄλλην ἀξιοτέθαστέ μοι πατριῶτα, διότι τίς ἄλλος δύναται νὰ συμπονέσῃ περισσότερον περὶ ἑνὸς πατριώτου του παρὰ ἕτερος πατριώτης ἔχων τὸ αὐτὸ φρόνημα εὑρεθεὶς ἴσως ποτὲ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ συναισθανόμενος ὁμοίως τὴν ὁποίαν ἔχει ἀνάγκην ἡ πατρίς μου τῶν ἀληθῶς πεπαιδευμένων ἀνδρῶν; τὰς δὲ σωτηρίους συμβουλάς σας προτιμῶ ἐπίσης παρὰ πάσας τὰς λοιπὰς ὡς γεννησμένας ἀπὸ ἄνδρα εἰδότα νὰ ἐκτιμᾷ ἀκριβῶς καὶ τὸ χρέος ἑκάστου πρὸς τὸν εὐεργέτην του καὶ τὰς προθέσεις (;) του καλῶς...»[29].

Πιὸ κάτω καὶ μετὰ μακρὸ σχετικὰ χρονικὸ διάστημα —πρᾶγμα ἀνεξήγητο— ἀνευρίσκομε, στὸ ἐρευνώμενο Ἀρχεῖο πάντα, τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἀσωπίου μὲ τὸ Στέφανο Ράζο, γυιὸ τοῦ Ἀναστασίου, καθὼς εἴπαμε, τὸν ὁποῖο ὁ Ἀσώπιος μὲ παραστάσεις του στὴν ἐδῶ Ἐπιτροπεία τῶν Ἐλεῶν, συνεργοῦντος καὶ τοῦ Γ. Σταύρου τῆς Ἐθν. Τράπεζας, θὰ καταφέρει νὰ σταλεῖ ὁ πότροφός τους πρῶτα στὸ «Ἀθήνησιν» καὶ μετ' αὐτό, πάλι «ὑπάνη δημοσία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς πόλεως», στὴ Γερμανία (Χάλλη — Λειψία), «ἵνα τελειώσω, καθὼς στὸ ἐπίσημο ὑποσχετικό του (27-6-1856) ὁ ἴδιος γράφει, τὰς σπουδάς μου προθυμούμενος καὶ ἐγὼ νὰ συνδράμω τὸ κατ' ἐμὲ εἰς τὴν πρόοδον τῆς φιλτάτης ἡμῶν πατρίδος...».

Σὲ γράμμα του ἀπὸ Γιάννινα (21-9-1852) στὸν Κ. Ἀσώπιο ὁ Στέφανος, «θεῖον του σεβαστόν» τὸν προσφωνεῖ, φοιτητὴς πρωτοετὴς τῆς Φιλολογίας ἦδη, ἀνάμεσα σ' ἄλλα γράφει: «Τὸ ὄνομα ὅμως ὑμῶν καὶ ἡ μεθ' ὑμῶν συγγένειά μου περιεποίησαν καὶ τὴν τοιαύτην εὔνοιαν τῶν προκρίτων πολιτῶν καὶ τοῦ Ἀρχιερέως, ὥστε ἀφ' ἑαυτῶν καὶ πρὶν μάλιστα τοὺς ἐπισκεφθῶ ἀπεφάσισαν νὰ μὲ ἀποστείλουν αὐτόσε ὑπότροφον πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν μου. Ὁ κ. Νικόλαος Ἀθανασίου, πρῶτος τῶν πολιτῶν, ἀνὴρ ἀγαθῆς καὶ ἡμέρου ψυχῆς, μεθ' οὗ δὲν εἶχον σχέσεις πολλάς, καθ' ὃν χρόνον ἦμην διδάσκαλος[30], ἐν συνεδριάσει τῶν ἐφόρων καὶ ἐπιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ ἐγκώμιον μικρὸν μὲ ἐσύστησεν (τρεῖς λέξεις δυσανάγνωστες) καὶ ἐπρότεινε νὰ μὲ στείλωσι ὑπότροφον αὐτόσε...». Καὶ τὸν ἰδεάζει ὕστερα ἀπ' αὐτὸ (τὸν Ἀσώπιο), «ὅτι θέλει λάβει τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀσπασθῇ τὴν σεβαστήν μοι δεξιὰν ὑμῶν καὶ τῆς συζύγου σας μετά τινας ἑβδομάδας...»[31].

Ἀλλ' ἡ συνέχεια τῆς ἀλληλογραφίας τῶν Ράδου καὶ Ἀσωπίου εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία.

Σ' ἄλλο σημεῖο προχωρώντας ἀνευρίσκω γράμμα (20-2-1858) στὸν Ἀσώπιο κάποιου ἀνεψιοῦ του ἀπὸ τὸ χωριό, δὲ λέει τ' ὄνομά του, τὸν προσφωνεῖ «τρισέβαστε θεῖε» ποὺ ἐπιθυμεῖ «διακαῶς» νὰ τὸν γνωρίσει. «Ἐλεεινολογῶ, ἀργίζει, τὴν τύχην μου, διότι εὐμοιρήσας νὰ ἔχω τοιοῦτον θεῖον, τὸν ὁποῖον ὁ κόσμος ὅλος τιμᾶ μετὰ σεβασμοῦ...»[32].

Λίγο ἀργότερα (16-8-1858) νέα γραφὴ ἀπὸ τὸ χωριὸ ἑνὸς ἀπ' ἀδελφὴ ἀνεψιοῦ του Νούσια, προφανῶς τοῦ προηγούμενου, μὲ τὴν ὁποία τοῦ ἀναγγέλλει τὸ θάνατο «τῆς ἀδελφῆς σας καὶ μητρός μου», καθὼς γράφει, (τῆς Παπανικόλαινας). Παραπονεῖται, ποὺ δὲν ἀπάντησε ὁ Ἀσώπιος στὰ γράμματά του καὶ τὸν πληροφορεῖ πὼς «μέλει νὰ μεταβεῖ αὐτόσε (ὁ ἴδιος) δι' ὑπηρεσίαν τινά... Τὰ κατ' ἐμὲ περαιτέρω, τελειώνει, ἐὰν σᾶς παρακινήσῃ ἡ περιέργεια, τὰ μανθάνετε παρὰ τοῦ κ. Ν. Γούδα...»[33].

Στὸν ἴδιο φάκελο τοῦ Ἀσωπίου ὑπάρχουν καὶ δυὸ τῆς ἴδιας ἐποχῆς πρὸς τὸν τελευταῖο αὐτὸ γράμματα ὑπὸ χρονολογία 8-4 καὶ 17-9-1858 τοῦ ἐπίσης Γραμμενιάτη Μητροπολίτη Φιλιππουπόλης Παϊσίου συστατικὰ φίλων του. Τὸ πρῶτο ἀρχίζει: «Τὴν λίαν μοι περισπούδαστον αὐτῆς σοφολογιότητα ταπεινῶς εὐχόμενος ὑπερεῖδιστα προσαγορεύω» καὶ στὸ δεύτερο τὸν προσφωνεῖ «χρηστὲ πατριῶτα». Δὲν κάνει λόγο σ' αὐτὰ γιὰ συγγένεια οὔτε ἀναφέρεται στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα[34]. Ὁ Παΐσιος Φιλιππουπόλεως αὐτὸς ὁ ἀπὸ Σμύρνης, ἦταν γυιὸς τοῦ Δάσκαλου Ζαφείρη Χριστοδουλίδη — Σαπαρώνη ἢ Γραμμενιάτη συντάκτη τῆς Ἀκολουθίας Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (τυπώθηκε ἀπὸ τὸ Γλυκῆ στὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βενετία τὸ 1814) ἔγινε δὲ γνωστὸς (ὁ Παΐσιος) ἀπὸ τὴ λίγο κατόπι (1870—1872) προσχώρησή του στὸ Σχίσμα τῶν Βουλγάρων[35].

Τῆς ἴδιας ἐποχῆς εἶναι καὶ δυὸ πρὸς Ἀσώπιο γράμματα ἀπὸ τὸ χωριό, συγγενῶν τοῦ τότε ἀποθανόντος στὴν Ἀθήνα μαθητῆ τοῦ Ψαλίδα, ἱερολοχίτη καὶ ἐθνικοῦ τελευταία εὐεργέτη Βασίλη Μπίτζα. Μὲ τὸ πρῶτο ὑπὸ χρονολογία «α Φεβρ. 1859» ὁ Ταξιούλα Μπίτζας ἀνεψιὸς τοῦ Βασίλη ἀπευθύνεται στὸν Ἀσώπιο, «Μεγάτιμε ἄνερ» τὸν προσφωνεῖ, καὶ τὸν παρακαλεῖ, ἀφοῦ ἔμαθε ἀπὸ τὸν ἰατρὸν Ἀναστάσιον Γούδαν τὸ θάνατο τοῦ θείου του καὶ ὅτι ἄφησε «ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν», νὰ τὸν πληροφορήσει περὶ τῆς διαθήκης του καὶ τὸν συμβουλέψει τί πρέπει νὰ κάνει. Γιατὶ ἀποφάσισε, γράφει παρακάτω, νὰ κατεβεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ «νὰ ἐμφανισθῶ εἰς τὸν βασιλέα, λέει, ἴσως εὐσπλαχνισθῆ τὴν ἄπορον κατάστασίν μου...»[36].

Στὸ θάνατο μάλιστα τοῦ Β. Μπίτζα καὶ τὴ διαθήκη του ἀναφέρεται σὲ ταυτόχρονο σχεδὸν ἀπὸ Λειψία πρὸς Ἀσώπιο γράμμα του (7-2-1858) καὶ ὁ Στέφ. Ράδος ἐκφράζοντας τὴ λύπη του ποὺ κληροδότησε ὁ Μπίτζας τὸ δικό του «εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ λησμόνησε τὸ χωριό, τοὺς συγγενεῖς του καὶ τὴν Ἤπειρο». «Ὁ μακαρίτης, γράφει, δὲν εἶχεν οὔτε ἐν τῇ κεφαλῇ μεγάλην ἰδέαν οὔτε ἐν τῇ καρδίᾳ φιλάνθρωπον σκοπόν... πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα του τὴν θρέψασαν καὶ ἐκπαιδεύσασαν ἐδείχθη ἀγνώμων... αἱ λεγόμεναι καταχρήσεις τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰωαννίνων δὲν τὸν δικαιολογοῦν...»[37].

Μὲ τὸ δεύτερο τοποχρονολογούμενο «Γραμμένου τῇ 3-6-1858» οἱ συγγενεῖς τοῦ Βασίλη, Ἀναστασία ἀδελφή του, Ἀναστάσιος ἀνεψιὸς καὶ Δημήτρης Μπίτζας θεῖος του, παρακαλοῦν τὸν Ἀσώπιο «ὅπου ἀπέθανεν (ὁ Βασίλης) εἰς τὰς χεῖρας, καθὼς γράφουν, τῆς σοφολογιότητός σας..., ὅπως ὑπὸ τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος κινηθῇ καὶ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ, ὅθεν δεῖ, διὰ νὰ μᾶς χρησιμεύσουν πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν δυσβαστάκτων χρεῶν μας... ὁ ὁποῖος (Βασ. Μπίτζας), τελειώνουν, καὶ ἀπεδείχθη πάντοτε προστάτης μας καὶ εὐεργέτης ἀλλὰ μὲ λύπην μας μανθάνομεν ὅτι εἰς τὴν ἀποδίωσίν του παντελῶς μᾶς ἀποκλήρωσεν...»[38].

Τέλος, σὲ γράμμα του ἀπὸ Κέρκυρα τῆς 15-4-1869 ὁ φίλος τοῦ Ἀσωπίου καθηγητὴς Γεώργιος Ἐλαιών, ἀπαντώντας σὲ σχετικό δικό του φαίνεται, ἀνάμεσα σ' ἄλλα τοὔγραφε: «Δὲν ἀμέλησα νὰ εὕρω καὶ λεπτομερῶς νὰ ἐξετάσω τὸν λεγόμενον ἀνεψιόν σου διὰ νὰ μάθω ὁποία ἡ συγγένεια μεταξὺ ὑμῶν. Ἤκουσα λοιπὸν παρὰ τοῦ ἰδίου, ὅτι ἡ ἀδελφή του Αἰκατερίνη, ἡ ὑπανδρευμένη εἰς χωρίον Γραμμένου, σύζυγος τῆς ὁποίας ἦτον ὁ Παπα - Νικόλας, ἀπέκτησε δυὸ υἱοὺς καὶ δυὸ θυγατέρας· εἰς τῶν υἱῶν ἐκείνων, ὁ μεγαλύτερος, ὠνομάζετο Γεώργιος ὁ δὲ ἕτερος Νικόλαος[39]. Ὁ Γεώργιος ἐφονεύθη ὑπανδρευμένος ὤν, ἀφῆκεν ἕνα υἱόν, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ ὅστις πρὸ δύο ἐτῶν εἶχε σὲ γράψει καὶ ἐκ Μεσολογγίου ὑπὸ τὸ ὄνομα Νικόλαος Γραμμενιάτης τοῦ ποτὲ Γεωργίου Παπᾶ Νικολάου παπουτσής...»[40].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Πρβλ. Σ. Κουγέα, Ὁ Κοραῆς εἰς τὴν Ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀσωπίου, περ. Ἑλληνικά ΣΤ' (1933) σελ. 65.

2) Πρβλ. Ἀν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι κ.λ. τ. Β' (ἔκδ. 1874) σελ. 238.

3) Πρβλ. σχετ. μὲ τὴ Σχολὴ μελέτη μου εἰς Ἠπ. Χρον. τ. Κ—ΚΑ' (1976—77) σελ. 213 κ.κ.

4) Πρβλ. Ἀν. Γούδα, ὅ.π. σελ. 225.

5) Γιὰ τοὺς Μαρινογλου πρβλ. σχετ. εἰς Ἰ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακὰ (1870) σελ. 101—5 καὶ Ἠπ. Μελ. Η' σελ. 19 καὶ Θ' σελ. 29 καὶ 31.

6) Πρβλ. Δ.Ι.Ε.Ε.Ε. τ. 1957 (ΙΒ') σελ. 194.

7) Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Κολιογιώργου Καλαριτιῶτες πραγματευτάδες τῆς Τεργέστης καὶ εὐεργέτες τῆς πατρίδας τους. (Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Ἀγαθ. Β' σελ. 77 καὶ Στ. Μπέτη, Ἠπειρ. Εὐποιΐα σελ. 120).

8) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἐγγρ. 1802.

9) Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀρχιμαντρείου (γιατὶ «πλησίον εἰς τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην» ποὺ γράφει ὁ Ἀσώπιος, ὑπῆρχε μόνο ἕνα συσταθὲν μετὰ τὸ 1827) πολυάριθμα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς σχεδὸν τῆς κατακτήσεως οἰκήματα «κελλία λεγόμενα καὶ ὑπὸ γραικῶν καὶ νεανίδων μελανειμουσῶν καλογραιῶν δὲ λεγομένων οἰκούμενα». Καθένα ἀπὸ τὰ κελλιὰ αὐτὰ εἶχε προϊσταμένη λεγόμενη Μεγάλη «ἔφερον δὲ τὸ ὄνομα ἱερομονάχου τινός, πόλεως, χωρίου ἢ τμήματος ἐξ οὗ προῆρχετο ἡ Μεγάλη, τὸ ὄνομα Μεγάλης ἢ οἰκογενείας Μεγάλης τινὸς διακριθείσης διαφόρως... Πολλαὶ τετραυματισμέναι ψυχαί, χῆραι ἢ κόραι ὀρφαναὶ καὶ ἀπροστάτευτοι εὕρισκον εἰς τὰ κελλία αὐτὰ ἄσυλον...». (Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελ. Α' σελ. 61—2 καὶ Γ. Οἰκονόμου, Τὸ μετόχιον τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης Ἰωαννίνων, Ἰωάν. 1954 σελ. 19).

10) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου Φ. VII ἀρ. ἐγγρ. 1734—1739. Καὶ τὸν μὲν Κωλέτη, γιατρὸ ἤδη τοῦ Μουχτὰρ πασιᾶ ἰδιοκτήτη τοῦ Γραμμένου, ἐγνώριζε ὁ Ἀσώπιος ἀπὸ τὴ Σχολὴ Καπλάνη τὸ δὲ Σακελλάριο τὸν Ἀναστάσιο, Γυμνασιάρχη τῆς Ζωσ. Σχολῆς κατόπι καὶ τὴ χρονιὰ αὐτὴ (1818) στὸ χωριό του τὸ Βραδέτο δάσκαλο, ἴσως ἀπ' ὅταν μαθήτευε στὴ Μπαλαναία, γιατὶ στὴν Καπλάνειο (ὁ Σακελλάριος) προσῆλθε μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ἀσωπίου στὴν Ἑσπερία. Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 251 καὶ Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλ. Λογ. κ.λ. σελ. 179.

11) Λόγιος πραματευτὴς τῆς Τεργέστης ἀπὸ τὴν Κέα, ἐξ ἀπορρήτων φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Κοραῆ, πρῶτος δὲ ἐκδότης (1839) τῶν ἐπιστολῶν του καὶ φίλος ἐπίσης στενὸς τοῦ Ἀσώπιου. Στὸ Ἀρχεῖο του τελευταίου φυλάσσεται μέγας ἀριθμὸς (Φ.Ι. ἔγγρ. 1—237) γραμμάτων τοῦ ἀνδρὸς στὸν Ἀσώπιο ἀνέκδοτων.

12) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ. VII 1734—1739.

13) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ. VII ἔγγρ. 1734—1739.

14) Πρόκειται γιὰ τὸ Γεώργιο Σταύρου, τὸν κατόπιν ἱδρυτὴ τῆς Ἐθν. Τραπέζης, γυιὸ τοῦ προεστοῦ τότε τῆς πόλης μιᾶς Σταύρου Ἰωάννου Τσιαπαλάμιου, ποὺ διατηροῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ Γραφεῖο τραπεζικὸ στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα. Πρβλ. Ἠπ. Χρον., ὅ.π. σελ. 259.

15) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἐγγρ. 1806.

16) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ 238—473.

17) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.Ι 1—237.

18) Πρόκειται γιὰ τὸν Κυριάκο Α. Μπούμπα, Γιαννιώτη μεγαλέμπορο τῆς Μόσχας, πατέρα τῆς Ἑλένης Θ. Μανάρη, μάνας τοῦ Γυμνασιάρχη καὶ παθεραῦ τοῦ Φιλητᾶ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

19) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ ἔγγρ. 238—473.

Ποιός Γραμμενιάτης πάθανε τότε κοντὰ στὴ Μόσχα δὲν μπόρεσα ἀκριβῶς νὰ μάθω. Τέτοιος σχετιζόμενος καὶ μὲ τὸν Κυρ. Μπούμπα (εἶχε παντρευτεῖ τὴν κόρη του Ἀλεξάνδρα τὸ 1787) ἦταν ὁ Θ. Λάγγαρος (πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελ. Γ' σελ. 54), ἢ, τὸ πιθανότερο, ὁ εὐεργέτης Ἰω. Δημ. Μπόστρος, ποὺ πράγματι πάθανε ἐκεῖ κοντὰ στὸ 1830 ἀνάμεσα δὲ στοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης του ἦταν καὶ ὁ Ἀναστάσιος Μπούμπας (πρβλ. Ἠπ. Χρον. 1931 σελ. 247 καὶ Σ τ. Μ π έ τ η, δ.π. σελ. 84).

20) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ ἔγγρ. 238—473.

21) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ ἔγγρ. 238—473.

22) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ ἔγγρ. 238—473.

23) Πρβλ. γι' αὐτὸν εἰς Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελ. Θ' σελ. 18 σημ. 1.

24) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 598.

25) Γιὰ τοὺς Λάγγαρους, ἐμπόρους τῆς Μόσχας Γραμμενιάτες, Διαμάντη, Στάθη καὶ Θόδωρο, πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Μελ. Γ' σελ. 54 καὶ Θ' σελ. 26.

26) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 1812.

27) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 462 καὶ 472.

28) Ἔννοεῖ τὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ τῆς οἰκογένειας ἀπ' ἀφορμὴ τὴν ἐξέγερση καὶ χαλασμὸ τῶν χωριῶν μας κατὰ τὸ 1821. Πρβλ. Ἠπ. Ἑστία 1956 σελ. 247 καὶ 1961 σελ. 291.

29) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ ἔγγρ. 238—473.

30) Ἔννοεῖ ὑπηρεσία του ὡς δασκάλου στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ αὐθις μετὰ τὴν ἀπ' αὐτὴ ἀποφοίτησή του (1848—1851), πρόσληψη γενόμενη πάλι μὲ τοῦ Ἀσώπιου τὴ σύσταση. Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 889.

31) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 885.

32) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙV ἔγγρ. 761—1096.

33) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙV. Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ Ν. Γούδας, εἶναι ὁ πατέρας τοῦ γιατροῦ Νικόλαος ἢ Κολιο - Γούδας, ποὺ διέμενε στὸ χωριὸ κι ἐπισκέπτονταν συχνὰ στὴν ἀλληνικὴ πρωτεύουσα τὸ γυιό του. (Πρβλ. Ἀ ν α σ τ. Γ ο ύ δ α, δ.π. σελ. 232—3). Ἂς σημειωθεῖ, πὼς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Ἀσώπιος συγγενεῖς στενοὺς στὴν Ἀθήνα δὲν ἔχει. Τὸ λέει ὁ ἴδιος στὸ ἀγγελτήριο τῆς κηδείας τῆς πολυκλαυστῆς κόρης του Εὐρυδίκης, ποὺ πάθανε ἐκεῖ τὸ 1851 (17/1) «μετὰ νόσον πολυήμερον» σὲ ἡλικία 22 χρονῶν, μὲ τὸ ὁποῖο καλοῦσε τοὺς γνωστοὺς καὶ φίλους του νὰ παραστοῦν σ' αὐτή, «διότι οἱ ταλαίπωροι γονεῖς, καθὼς ἔγραφε, συγγενῆ κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχουσι οὐδένα νὰ προσκαλέσωσι» (πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 1484). Δύο τουλάχιστον Γραμμενιάτες, ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένοι τότε στὴν πρωτεύουσα, Ἀναστάσιοι Γουδαῖοι καὶ οἱ δυό, ὁ ἕνας τοῦ Κίτσιου, γαμπρὸς ἀπὸ θυγατέρα τοῦ Ψαλίδα, κι ὁ ἄλλος τοῦ Κολιοῦ, ὁ ἰατροφιλόσοφος, δὲν συγγένευαν, φαίνεται, μαζί του. (Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἔγγρ. 617 καὶ Ἀ ν. Γ ο ύ δ α, δ.π. Β' σελ. 294).

34) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ. IV ἔγγρ. 761—1096.

35) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη, Ἠπ. Ἀγαθ. Α' σελ. 116 καὶ Μ ι χ. Λ ά σ κ α ρ η. Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, Α', Θεσσαλονίκη 1948 σελ. 261 καὶ 272.

Στὸν Πουκεβίλ μάλιστα αὐτόν, «περὶ οὗ οἱ γηραιοὶ Φαναριῶται ἐφρόνουν, ὅτι ἀρχόντως ἐποτίσθη τὸν ἰὸν τῆς τοῦ Καίρη ἀθείας σὺν τῷ ὁμόφρονι αὐτῷ μητροπολίτῃ Μακαριουπόλεως Ἰλλαρίωνι», οἱ Βούλγαροι ἐπρόσφεραν (1872) καὶ τὴν ἐξαρχία τῆς ἐκκλησίας τους, ἀλλὰ δὲν δέχτηκε μὲ τὴ δικαιολογία «ὅτι ἠγνόει τὴν βουλγαρικήν».

36) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.IV ἔγγρ. 761—1066.

37) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἔγγρ. 889.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

38) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.IV ἔγγρ. 761 – 1096.

39) Ὄχι ἑβδαια Νικόλαος, γιὸς τοῦ Νικολάου (θὰ παράκουσε ὁ Ἑλαιών) ἀλλὰ Νούσιας, καθὼς εἴδαμε (τὸ ὄνομα Νούσιας εἶναι τύπος ἰδιωματικὸς τοῦ βαφτιστικοῦ Παναγιώτης, Πάνος, Πανούσιας, Νούσιας).

40) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, ἀρ. ἐγγρ. 766.

Γ' ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΑΜΜΕΝΙΑΤΗΣ

Στὴν ἐφημερίδα «Ἠπειρ. Μέλλον» τῆς Ἀθήνας (φύλ. 10-4-1982) εἶδε τὸ φῶς ἀνέκδοτο γράμμα[1] στὸν Ἀσώπιο, ποὺ σπούδαζε Φιλολογία στὴ Γοτίγγη. Τὸ γράμμα, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀποκείμενο στὸ τμῆμα χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης Ἀρχεῖο τοῦ Δασκάλου, φέρει τοποχρονολογία «Φλωρεντία τῇ 5 Αὐγούστου 1820 καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν «Γεώργιον Γραμμενιάτην», «συμπατριώτην καὶ φίλον» τοῦ Ἀσωπίου, φοιτητὴ τῶν Φυσικομαθηματικῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πίζας. Στὸ γράμμα του αὐτὸ ὁ Γραμμενιάτης, ἀφοῦ ἐκφράσει τὴ χαρά του «διὰ τὴν καλὴν ὑγείαν καὶ τὰς μεγίστας προόδους τοῦ φίλου του, καθὼς ἀπὸ τὸν νεοελθόντα ἐκεῖ ἀπὸ Γοτίγγη σπουδαστὴ Γεώργ. Λεπορίδη[2] ἔμαθε, εὐχηθεῖ δὲ «ὅπως ἐντὸς ὀλίγου τὸν ἀπολαύσῃ ἡ γλυκυτάτη πλὴν φεῦ ἀθλία πατρίς, ἥτις τὸν προσμένει πάντοτε μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας...», προσθέτει: «Ἤδη δεύτερον χρόνον ὅπου καὶ ἐγὼ ἀπὸ Ὀδησσὸν ἦλθον ἐδῶ ἐπέχων τὸν τόπον τοῦ σταλθέντος Γρηγορίου Μπαλάνου καὶ σπουδάζων τὰ Φυσικομαθηματικὰ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν, ὅπου μὲ καιρὸν ἤδη θέλω νὰ φανῶ καὶ ἐγὼ τὸ κατὰ δύναμιν ὠφέλιμος εἰς τὸ Γένος τῆς πατρίδος μας. Πλὴν δέ, μὲ κακοφανισμόν μου μέγαν σὲ λέγω φίλε, ὅτι τὰ αὐτὰ μαθήματα, διὰ νὰ μὴ εἴπω ὅλα, εἶναι εἰς μεγίστην ἀμέλειαν καὶ ἀκαλλιέργητα, διὸ καὶ εἶμαι στενοχωρημένος νὰ ἀπεράσω εἰς κανένα μέρος τῆς Ἰταλίας τὸ ἐρχόμενον ἔτος, ἵνα βελτιώσω ἐκεῖ τὴν παιδείαν μου. Πρὶν ὅμως πράξω τοῦτο, ζητῶ τὴν γνώμην σου, εἰς ποῖον μέρος κρίνεις εὔλογον καὶ ὠφελιμώτερόν μου ἀπὸ τὰ τῆς Ἰταλίας διὰ νὰ μετακομισθῶ ὅσον τάχιστα. Τὸ καλύτερον δι' ἐμέ, ναί, ἦτο τὰ Παρίσια, πλὴν τὸ ἐν Λιβόρνῳ Γένος δὲν μὲ βοηθεῖ περισσότερον ἀπ' ὅ,τι δίδει κι ἐδῶ, ὅθεν καὶ ὡς ἀδύνατον, περιττὸν νὰ τὸ ἀναφέρω». Στὴ συνέχεια τὸν παρακαλεῖ νὰ διαβιβάσει τὰ σεβάσματά του πρὸς «τὸν κύριον Λιβέριον[3], τὸν ὁποῖον προσωπικῶς, καθὼς γράφει, δὲν γνωρίζω, τὰ γενναῖα του ὅμως φρονήματα τὸν κάνουν ἀξιοσέβαστον», ἀναφέρεται «εἰς τῆς πατρίδος τὴν κακὴν κατάστασιν», ἡ ὁποία «πῶς καὶ πότε θὰ τελειώσει, λέει, οὐδεὶς οἶδεν» καὶ καταλήγει: «Προσμένω ἀπόκρισίν σου μὲ πρῶτον πρῶτον διὰ τὴν ὑγείαν σου καὶ δεύτερον διὰ τὴν ἄνω συμβουλήν...».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κύριο πρόβλημα, που ἀνακύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς ὑπόψη ἐπιστολῆς, εἶναι αὐτὸ τῆς ταυτότητας τοῦ νεαροῦ συντάκτη της. Ποιός μ' ἄλλα λόγια εἶναι ὁ Γεώργιος Γραμμενιάτης. Ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιστολῆς τὸν ταυτίζει ἀδικαίωτα μὲ τὸν Γεώργιο Νούτζου Κούτζικο ἢ Γραμμενιάτη, καταγόμενο ὅηλ. ἀπὸ τὸ Γραμμένο, ὑπότροφο τῆς Καπλανικῆς Σχολῆς κατὰ τὸ 1817 ἔτος ἀναγραφόμενο στὸν ἀνέκδοτο κώδικά της, διατυπώνοντας ἀπόψεις σχετικὲς καὶ συμπεράσματα αὐθαίρετα. Θὰ πρέπει εὐθὺς νὰ σημειώσω, πὼς οἱ ἀναγραφὲς τῶν ὑποτρόφων τῆς Σχολῆς ἐκεῖ, καθὼς ὁ ἴδιος παρατήρησα ἀναδιφώντας αὐτὸν τὸν Κώδικα ἀποκείμενο στὸν ἴδιο μὲ τὸ Ἀρχεῖο Ἀσωπίου τόπο (στοιχεῖα τοῦ χρησιμοποίησα στὴ σχετική μὲ τὸν Καπλάνη καὶ τὴ φερώνυμη Σχολὴ μελέτη μου), ὀφειλόμενες σὲ κατὰ καιροὺς ἀπ' αὐτὴ ὁριζόμενους, κατὰ τὸν κανονισμό της, Γραμματικοὺς μαθητές, εἶναι ἐντελῶς πρόχειρες, συνιστάμενες κατὰ κανόνα ἀπὸ μόνο τὸ ὀαφτιστικὸ τοῦ ὑποτρόφου καὶ τὸ ἐθνικό, σημαντικὸ τοῦ τόπου καταγωγῆς του, ἐπώνυμο, χωρὶς ὅηλ. τὸ πατρώνυμο καὶ τὸ πραγματικὸ τοῦ καθενὸς ἐπίθετο. Καθώς, τοῦ Γιάννη Γηρομερίτη (καταγόμενου ὅηλ. ἀπὸ τὸ Γηρομέρι Φιλιατῶν) γρ. 75, τοῦ Χριστοδούλου Ζιτσιώτη τόσα, τοῦ Χρίστου Πογδοριανίτη τόσα, τοῦ Κώστα Ἀλιπασὰν τόσα κλ.[4], γεγονὸς ποὺ καθιστᾶ προβληματικὴ τὴν ἀναγνώρισή τους. Μόνο δὲ στὴν περίπτωση τῶν Γεωργ. Νούτζου Κούτζικου ἢ Γραμμενιάτη καὶ Βασίλη Μπίτζα Γραμμενιάτη, καὶ μιὰ φορὰ μονάχα, ὑπάρχουν πλήρη στοιχεῖα[5]. Μάλιστα καὶ οἱ τέσσερις Γραμμενιάτες ὑπότροφοι τοῦ 1812 ἀναφέρονται (σελ. 46—7) μὲ μόνο τὸ κύριο καὶ ἐθνικό τους καθὼς «του αἰσώπου γραμμενιατη γρ. 15, τοῦ γεωργίου γραμμενιάτη γρ. 15, τοῦ βασίλη μπίτζα γραμμ. γρ. 15, τοῦ ἀναστάση γραμμ. γρ. 15»[6].

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ γιὰ τὶς ἑπόμενες χρονιές, γιὰ ὅσες τουλάχιστον ὑπάρχουν ἀναγραφὲς ὑποτρόφων τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ χρόνο πληρωμῆς τῆς χορηγίας τους (α' Φλεβάρη καὶ α' Αὐγούστου κάθε χρόνο). Γεώργιο Γραμμενιάτη, ἔτσι καθὼς ὑπογράφει ὁ ἐπιστολογράφος μας, συναντοῦμε, μεταξὺ τῶν Καπλανιτῶν ὑποτρόφων πάντοτε, μόνο στὰ 1812, 1815 καὶ 1816 ἔτη[7] ὁ δὲ Γεώργιος Νούτζου Κούτζικος ἢ Γραμμενιάτης ἐμφανίζεται, καθὼς εἶπα, μόνο τὸ 1817. Συνεπῶς ἡ ταύτιση τοῦ Γεωργίου Γραμμενιάτη τῆς ἐπιστολῆς μὲ τὸ Γεώργιο Νούτζου Κούτζικο δὲν εἶναι ἀσφαλής. Δὲν εἴμαστε μ' ἄλλα λόγια βέβαιοι ἂν ὁ ἀναγραφόμενος στὸν Κώδικα τῆς Σχολῆς Γεώργιος Γραμμενιάτης τοῦ 1812, 15 καὶ 16 εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο μὲ τὸ Γεώργιο Νούτζου Κούτζικο ἢ Γραμμενιάτη τοῦ 1817. Καὶ καθὼς στὴ συνέχεια θὰ δείξω, γι' αὐτὸν δὲν πρόκειται. Ἀλλ' ἂς γυρίσουμε στὸ Γραμμενιάτη τῆς ἐπιστολῆς μας. Πῶς, μὲ τὴ δοσμένη ὅηλ. τίνος, γιὰ ποιό σκοπὸ καὶ ἀπὸ πότε εὑρίσκονταν στὴν Ὀδησσὸ ὁ Γ. Γραμμενιάτης ἀκριβῶς δὲν ξέρουμε. Ἀγνοοῦμε ἐπίσης καὶ ποιός τὸν σύστησε στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Λιβόρνου, ὥστε νὰ προσκληθεῖ καὶ λάβει τὸν τόπον τοῦ Μπαλάνου σὰν ὑπότροφός της. Ἀναφέρω, πὼς ἡ ἀν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θηρή τὴν ἐποχή αὐτή κι ἀπὸ Γιαννιῶτες κατὰ τὸ πλεῖστο ἐμπόρους (Πάλλης, Πατρινός, Μοσπινιώτης, Γυαλᾶς, Δεσπότης κ.ἄ.) διοικούμενη Γραικικὴ Κοινότητα Λιόρνου[8], εὐθὺς μετὰ τὸ θάνατο (1816) τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Ἑλληνομουσείου της Ἠπειρώτη (ἀπὸ τὸ Μπισντούνι) ἐπιφανῆ Δασκάλου καὶ λογίου Γρηγόριου Παλιουρίτη[9], ἐξέδωκε ἀπόφαση (26-2-1816) μὲ τὴν ὁποία ἀνανεώνοντας παλιότερή της (21-4-1792) ἀναλάβαινε τὰ ἔξοδα γιὰ τρεῖς δημογενεῖς «νέους πτωχοὺς ὁποῦ νὰ ἔχουν δύναμιν ἀρκετὴν εἰς τὴν Γραμματικὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὄντας εἴκοσι ἕως 25 χρονῶν καὶ νὰ ἔχουν καλὰ ἤθη καὶ ἐπιτήδειον νοῦν» ἀπὸ Γιάννινα, Χίο καὶ Ἀθήνα «ἐπὶ σκοπῷ νὰ σπουδάξωσι τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς κυριωτέρας καὶ καλυτέρας τῆς Ἰταλίας Ἀκαδημίας διὰ νὰ μεταδώσωσι ἔπειτα αὐτοὶ τὰ τῆς Φιλοσοφίας φῶτα εἰς τὴν πατρίδα των...»[10]. Ἀπὸ τὰ Γιάννινα «ἐψηφίσθη παρά τε τοῦ πανιερωτάτου Ἁγίου Ἰωαννίνων, τοῦ τε εὐγενεστάτου ἄρχοντος προεστοῦ μιας κυρίου σταύρου Ἰωάννου καὶ λοιπῶν ἐγκρίτων τῆς πολιτείας...» ὁ Γρηγόριος Μπαλανίδης, γνωστότερος κατόπιν ὡς Γρηγοράσκος[11], υἱὸς τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου δημητρίου ἱερέως καὶ μεγάλου οἰκονόμου, ἔγγονος τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀειμνήστου Μπαλάνου ἀρχιπρεσβυτέρου... δεύτερος δὲ μετ' ἐμὲ διδάσκαλος τῆς ρηθείσης σχολῆς...»[12] καθὼς ὁ θεῖος του Κων. Μπαλᾶνος ἀρχιδιδάσκαλος τῆς Μπαλαναίας στὴν ἀδελφότητα τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν τοῦ Λιόρνου τὸν συστήνει (2-7-1816).

Ὁ Μπαλᾶνος αὐτός, ὁ Γρηγόριος, ἐπέρασε, τότε κοντά, στὴν Ἰταλία καὶ παρακολούθησε ἐπὶ ἕνα σχεδὸν χρόνο στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πίζας μαθήματα. Φαίνεται ὅμως, πὼς μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἐζήτησε ὁ ἴδιος αὔξηση τῆς χορηγίας του, τὴν ὁποία ἡ κοινότητα δὲν ἔδωσε, συγκατένευσε ὅμως μὲ ἀπόφασή της (20-10-1817) νὰ καταβάλει τὰ ἔξοδα τῆς εἰς Ἰωάννινα ἐπιστροφῆς του[13].

Χρόνο καὶ πλέον ἀργότερα (22-12-1818) μὲ νέα ἀπόφασή της ἡ Κοινότητα, καταχωρημένη στὸν κώδικα τῶν πρακτικῶν της (Ballotazione σελ. 35), ἐκάλεσε σὲ ἀντικατάσταση τοῦ Γρ. Μπαλάνου τὸν Γεώργιον Χριστοδούλου «ἵνα σπουδάξῃ εἰς Πίσαν Μαθηματικὰ ἐπὶ τετραετίαν»[14]. «Ἦλθε δὲ δεύτερον χρόνον» (τὸν Αὔγουστο δηλ. τοῦ 1820) ὁ Γεώργιος Χριστοδούλου, γιατὶ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Γεώργιο Γραμμενιάτη, συντάκτη τῆς πρὸς Ἀσώπιο ἐπιστολῆς, «ὁποὺ ἐγώ, καθὼς γράφει, ἀπὸ Ὀδησσὸν ἦλθον ἐδῶ[15] ἐπέχων τὸν τόπον τοῦ σταλθέντος Γρηγορίου Μπαλάνου καὶ σπουδάζων Φυσικομαθηματικὰ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν... . Τὸν Γεώργιο αὐτὸν Χριστοδούλου συναντοῦμε πρώτη φορὰ μεταξὺ τῶν ὑποτρόφων τῆς Σχολῆς Καπλάνη, καὶ στὸν Κώδικά της, κατὰ τὶς πληροφορίες τῶν χορηγιῶν τους τῆς α΄ Αὐγούστου 1815: «τοῦ Χριστοδούλου Γραμμενιάτη, γράφει (σελ. 52), ὁποὺ ἐδιορίσθηκε τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον γρ. 75»[16]. Εἶχε δηλ. ἐκλεγεῖ μεταξὺ τῶν Γραμμενιατῶν σπουδαστῶν τῆς Καπλανείου σὰν ὑπότροφός της Γραμμενιάτης τέταρτος τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1814 πρὸς συμπλήρωση τῆς θέσης τοῦ Γ. Κρανᾶ, τοῦ γνωστότερου Λιγώπου, ποὺ τελειοφοι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τος πλέον εἶχε ἀναλάβει ὑπηρεσία ὑποδασκάλου τῆς Σχολῆς δευτέρου. Τὸν ἴδιο Χριστόδουλο Γραμμενιάτη συναντοῦμε μεταξὺ τῶν ὑποτρόφων τῆς Σχολῆς καὶ στὸν κώδικά της πάντοτε καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο, ὡς τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν ὀνομαστικὲς ἀναγραφές του. Ἐνῶ γιὰ τὰ ἐπόμενα κι ὡς τὸ 1819 ἀναγράφονται ἁπλῶς «τῶν Γραμμενιατῶν πρὸς γρ. 150 τὸν χρόνον (γιὰ 1 1/2 χρόνο) γρ. 900»[17].

Καὶ ξαναγυρίζουμε στὸ Γραμμενιάτη τῆς ἐπιστολῆς μας. Ὁ Ἀσώπιος, εὐθὺς ὡς ἔλαβε τὸ γράμμα του, ἔγραψε στὸν εὐρισκόμενο ἀκόμα στὸ Λονδίνο φίλο καὶ χωριανό του Φιλητᾶ, ποὺ σπούδαζε κι αὐτὸς μὲ ἔξοδα τοῦ Γκίλφορδ προκαμένου νὰ χρησιμεύσει σὰν καθηγητὴς στὴ μέλλουσα νὰ ἱδρυθεῖ Ἰόνιο Ἀκαδημία κι ἦταν σὲ λίγο ἕτοιμος νὰ ἐπιστρέψει μέσω Ἰταλίας στὴν Κέρκυρα. Τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Ἀσώπιου, μακρόστομο, τέταρτο στὴ σειρὰ ἀνάμεσα σὲ 17 ἄλλα πρὸς Φιλητᾶ ἀπὸ διαφόρους (τὰ ἑφτὰ εἶναι δικά του), ἔχει τοποχρονολογία «Γοτίγγη 7-9-1820», ἀπόκειται δὲ στὸ τμῆμα χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ σὲ φάκελο ὑπὸ στοιχεῖα: Φ.Ι Ἀρχεῖον Φιλολογικὸν ἀρ. φ. 15—31». Σ' ἕνα λοιπὸν σημεῖο του ὁ Ἀσώπιος, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ σὲ ποιχίλες, καθὼς βλέπω, γιὰ τὴ Γοτίγγη καὶ τὸ Λόγιο Ἑρμῆ εἰδήσεις, γράφει: «Τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα ἔλαβον γράμμα παρὰ Γεωργίου Γραμμενιώτου ἐκ Φλωρεντίας καταντήσαντος ἐκεῖ ἐξ Ὀθησσοῦ καὶ σπουδάζοντος δεύτερον τοῦτο ἔτος εἰς τὸν τόπον Γρηγορίου τοῦ Βαλάνου, διὰ νὰ σταθῇ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα. Τὰ μαθήματα εἰς Πίσσαις δὲν τοῦ ἀρέσκουσι[18] καὶ λοιπὸν ζητεῖ τὴν γνώμην μου, ποῦ ἄλλοῦ νὰ ὑπάγῃ ἐκτὸς δῆμως εἰς τὰ Παρίσια, ὅπου εἶναι ἀκριβὰ τὰ πράγματα. Ὅτε ἀνεχωρήσαμεν ἐξ Ἰωαννίνων ἦσαν εἰς τὸ Σχολεῖον δύο μὲ τοιοῦτον ὄνομα καὶ ἐπώνυμον· τίς τῶν δύο τούτων εἶναι ἀγνοῶ· ἀγνοῶ ὡσαύτως τί νὰ τὸν ἀποκριθῶ. στοχάζομαι νὰ τοῦ γράψω νὰ σᾶς συμβουλευθῇ, ὅταν περάσῃς ἐκεῖθεν, ὡς ἐμπειρότερον καὶ τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων καὶ συμβούλευσόν τον εἴτε γνωρίζεις ἐὰν ἡ ὀχλοκρατικὴ θεὰ τῆς ἀνορθογραφίας δὲν τοῦ κατέστρεψε τὸν μυελὸν ἀνεπίδεκτον συμβουλῆς...»[19]. Στὴ συνέχεια τοῦ μιλάει γιὰ ὀνομοσίευμα (τοῦ παρελθόντος, λέει, μηνὸς) στὸ Λόγιο Ἑρμῆ τοῦ Ο.Ζ. μὲ σκέψεις περὶ τῆς παιδείας μας (τίς ὁποίες) «μετὰ δέκα πέντε ἔτη δὲν ἔλαβε, καθὼς γράφει, καιρὸν νὰ τὰς ρινίσῃ. Ἐλπίζω, προσθέτει, ὅτι θέλεις γελάσει· ἀρκετὰ εἶναι· δὲ συγγραφεὺς ὁ συμπατριώτης μας Καταφιανὸς (Κ. Πολυχρονιάδης) ἐν Παρισίοις, πλὴν φύλαξέ το μυστικὸ ὡς τὸ ἐφύλαξα κι ἐγώ...»[20].

Ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Ἀσώπιου, τὰ πιὸ πάνω, φαίνεται, πὼς κι αὐτὸς δὲν γνώριζε τὸν ἐπιστολογράφο καὶ ζητοῦσε νὰ τὸ μάθει ἀπὸ τὸ φίλο του. «Ὅτε ἀνεχωρήσαμεν, τοῦ γράφει, ἐξ Ἰωαννίνων (1812 Αὐγ. 13) ἦσαν εἰς τὸ Σχολεῖον (στὴν Καπλάνειο ὅπου κι αὐτὸς ἐδίδασκε) δύο μὲ τοιοῦτον ὄνομα καὶ ἐπώνυμον· τίς τῶν δύο τούτων εἶναι ἀγνοῶ». Δυστυχῶς ὁ Ἀσώπιος δὲν ἀναφέρει στὸ γράμμα του πρόσθετα χαρακτηριστικὰ (πατρώνυμο, ἐπώνυμο,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τάξη κ.λ.π.) τῶν Γραμμενιατῶν αὐτῶν μαθητῶν τῆς Καπλανείου, ποὺ ὑπὸ μόνα τὰ διδόμενα στοιχεῖα, τὸ ὀαφτιστικό τους δηλ. καὶ τὸ ἐθνικό, παραμένουν ἀδιάγνωστοι[21].

Θὰ παρατηρήσω ἀκόμα, πὼς σ' αὐτοὺς τοὺς δύο ὁ δικός μας, ποὺ ἐμφανίζεται στὴ Σχολὴ τρία μετὰ τὴν ἀποδημία τοῦ Ἀσωπίου στὴν Εὐρώπη χρόνια, δὲν περιλαμβάνεται. Τὸ ὅτι δὲ δὲν ἦταν μαθητής του, ὅτι δὲν φοιτοῦσε δηλ. στὴν Καπλάνειο ἀνάμεσα στὰ 1806—1812 χρόνια, ποὺ ὁ Ἀσώπιος δασκάλευε σ' αὐτή, φαίνεται κι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του. Προσφωνεῖ τὸν Ἀσώπιο «Φίλτατε Ἀσώπιε» καὶ ὑπογράφει ὡς «ὑμέτερος συμπατριώτης καὶ φίλος καὶ δοῦλος».

Δὲν ξέρω ἂν καὶ τί στὸ γράμμα τοῦ Ἀσώπιου ὁ Φιλητᾶς ἀπάντησε, γιατὶ σὲ ἐπόμενό του πρὸς αὐτὸν ὁ πρῶτος, τὸ ἴδιο ἀνέκδοτο (20-10-1820) καὶ πρὸς τὸ τέλος του γράφει: «Ἂν ἀναχωρήσεις σ' ἐπεύχομαι κατευόδιον. καλὴν ἀντάμωσιν. ὅταν φθάσῃς εἰς Φλωρεντίαν ἤ Πίσαν ἐνθυμοῦ τοῦ ἐκεῖ Γραμμενιάτου καὶ γράψε τὸ περὶ ἐκείνων τῶν λογιωτάτων...»[22].

Πράγματι ὁ Φιλητᾶς σὰν ἔφθασε στὴ Φλωρεντία ταξιδεύοντας, καθὼς εἶπα, ἀπὸ Λονδῖνο στὴν Κέρκυρα, καὶ στὸ γράμμα ποὺ ἀπὸ κεῖ στὸν εὑρισκόμενο ἀκόμα στὴ Γοτίγγη Ἀσώπιο ἔστειλε (14-2-1820), ἀνάμεσα σ' ἄλλα τοὔγραφε: «Εἰς Μεδιόλανον δὲν ἀπάντησα κανένα ὁμογενῆ, ὡς εὑρισκομένων ἤδη ὅλων ἐν Πάυῃ καὶ ἤλπιζα νὰ σταθῶμεν καμμίαν ἡμέραν εἰς Βονωνίαν, ὅπου ἴσως ἤθελα γνωρίσει τινὰ καὶ ἴσως καὶ τὸν ἡμέτερον Γραμμενιάτην, ἀλλὰ μόνον διανυκτερεύσαμεν ἐκεῖ καὶ τὸ πρωῒ ἀνεχωρήσαμεν σύνταχα. Εἰς Πίσαν δὲν ὑπάγομεν, λοιπὸν δὲν θέλει τὸν ἰδῶ πούποτε. Ἤξευρα ὅτι ὁ ἥρως τῆς Πατρίδος νὰ εὑρίσκετο ἐν Φλωρεντίᾳ, μὰ καὶ ἂν εὑρίσκεται, ποῦ τὸν εὑρίσκομεν;...»[23].

Ἐμεῖς ἐν τούτοις «ἀνευρίσκομεν» μιὰ φορὰ καὶ δυὸ μάλιστα χρόνια ἀργότερα «τὸν ἥρωα τῆς Πατρίδος» Γεώργιο Γραμμενιάτη.

Εἴδησή προερχόμενη ἀπὸ τὸ γνωστὸ Κώδικα τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Λιβόρνου ἀναφέρει, πὼς «τὴν 4 Φεβρουαρίου 1822 στέλλεται ἡ τελευταία ἐξαμηνία εἰς τὸν ἐν Βονωνίᾳ (Bologne) Γεώργιον Γραμμενιάτην, διότι ἡ ἐκκλησία ἀπεφάσισε τὴν διακοπὴν τῶν ὑποτροφιῶν...»[24].

Εἶχε δηλ. στὸ μεταξὺ κατορθώσει ὁ Γραμμενιάτης μας νὰ μετατεθεῖ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πίζας σ' αὐτὸ τῆς Βολώνιας, ὅπου ἐξακολουθοῦσε τὶς σπουδές του ὡς τὸ Φλεβάρη τοῦ 1822. Τότε ἡ Κοινότητα ἔχοντας ἄλλες ὑποχρεώσεις ἐπείγουσες ν' ἀντιμετωπίσει, τὴν περίθαλψη προσφύγων καὶ τὴν ἐνίσχυση τοῦ συνεχιζόμενου ἱεροῦ ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγώνα, ἀναγκάστηκε νὰ διακόψει τὴν ὑποτροφία του. Ἐδῶ χάνουμε ἐντελῶς τὰ ἴχνη του. Ἔτσι, ποιός ἀκριβῶς ἦταν ὁ «σπουδαῖος» μὲ τὶς εὐγενικὲς φιλοδοξίες Γραμμενιάτης, σὲ ποιά δηλ. οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ ἀνῆκε καὶ τί πιὸ πέρα ἀπόγινε, δὲν μάθαμε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Πρβλ. Κ. Βελιαρούτη, Γεώργιος Νοδίζος κ.λ., ἐφ. Ἠπειρ. Μάλλον, φύλ. 10-4-1982.

2) Κωνσταντινουπολίτης σπουδαστής, ὑπότροφος ἀπό τό 1818 τῆς Φιλόμουσης Ἑταιρείας τῆς Βιέννης στά Πανεπιστήμια Ἰένας καί Γοτίγγης. Τό Μάη τοῦ 1820 ἀποστέλλεται κατ' ἐντολή τοῦ Καποδίστρια μαζί μέ ἄλλους σπουδαστές Ἕλληνες στό Πανεπιστήμιο τῆς Πίζας, τιθέμενος ὑπό τήν προστασία τοῦ ἐκεῖ διαμένοντος Μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου, ἐνῶ τή χρονιάτικη χορηγία του ἀπό «φλωρία ἑκατόν» θά καταβάλλει ὁ ἠπειρωτικός ἐμπορικός οἶκος στό Λιβόρνο τῶν Μοσχονησιωτῶν, Γυαλᾶ καί Δεσπότη. (Πρβλ. Ἐ. Κούκου, Καποδίστριας καί παιδεία, Ἀθ. 1958 σελ. 66, 95, 191 κ.ἀ.).

3) Κύριλλος (Κωνσταντῖνος) Λιβάριος, γνωστότερος κατά τή διάρκεια τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀναξαρτησίας Ἀγῶνα ὡς Λιβάριος Λιβαρόπουλος. Κραβαρίτης ὑπότροφος κι αὐτός τῆς φιλόμουσης Ἑταιρείας, σπούδαζε Φυσικομαθηματικά εἰς Βιρτεμβέργο, Ἰένα καί ἀπό 1819 στό Πανεπιστήμιο τῆς Γοτίγγης, ὅπου συνδέθηκε μέ στενή μέ τόν Ἀσώπιο φιλία. Συνεργάτης τοῦ περιοδ. Λόγιος Ἑρμῆς χαρακτηρίζεται: ὡς «σπουδαία προσωπικότητα καί ἀνήρ προκομμένος καί χρηστοηθέστατος». Εὐθύς μετά τήν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης ἐγκαταλείφει τίς σπουδές του καί ἔσπευσε μέ τούς συσπουδαστές του (ἐκτός τοῦ Ἀσωπίου) στήν ἀγωνιζόμενη πατρίδα. Ὁ Ἀσώπιος σέ ἀποστολή του πρός τόν Πρ. Καρτζιώτη τῆς Ταργόβιστης (ἀπ' ὅπου θά παρουσιάσει κατεργόμενος στήν Ἑλλάδα ὁ Λιβάριος) γράφει συστατικόν του, πώς «ὄχι ὡς φίλον ἁλλ' ὡς γνήσιον καί καρδιακόν ἀδελφόν μου ἀγνώριστα καί γνωρίζω...». (Πρβλ. παρ. Ἑλληνικά 5(1932) σελ. 376—388 καί Ἐ. Κούκου, ἔ.ἀ. σελ. 50 κ.ἀ.).

4) Πρβλ. Σ. Μπέτη, Ζώης Καπλάνης κ.λ., Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 215—6.

5) Πρβλ. Σ. Μπέτη, ἔ.ἀ. σελ. 216 καί 218.

6) Πρβλ. Σ. Μπέτη, ἔ.ἀ. σελ. 216.

7) Πρβλ. Σ. Μπέτη, ἔ.ἀ. σελ. 216 καί 217.

8) Γιά τούς Ἠπειρῶτες τοῦ Λιβόρνου πρβλ. Ν. Τωμαδάκη, Ναοί καί θεσμοί τῆς Ἑλλ. Κοινότητος Λιβόρνου, ΕΕΒΣ ΙΣΤ' (1940) σελ. 81 κ.ἀ. καί τοῦ ἴδιου, Ἠπειρῶται εἰς τό Λιβόρνον κ.λ., Ἠπ. Ἡμερολόγιο 1982 σελ. 9 κ.ἀ.

9) Πρβλ. σχετ. μελέτη μου εἰς Ἠπ. Ἑστία 1970 σελ. 419 κ.ἀ. καί Ἠπ. Χρονικά Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 256—8.

10) Πρβλ. Κ. Τριανταφύλλου, Οἱ Κωστάκηδες τῆς Ἀχαΐας καί τοῦ Λιβόρνου, Ἀθ. 1968 σελ. 86.

11) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφική Συλλογή κ.λ., σελ. 129 καί Ἠπ. Χρον. 1940 σελ. 71.

12) Πρβλ. Κ. Τριανταφύλλου, ἔ.ἀ. σελ. 102.

13) Πρβλ. Ν. Τωμαδάκη, Ναοί καί θεσμοί. ἔ.ἀ. σελ. 110.

14) Πρβλ. Ν. Τωμαδάκη, ἔ.ἀ. σελ. 110.

15) Γιά τήν ἔντονη τήν ἴδια ἐποχή (1817—1820) πνευματική κίνηση τῆς Γραικικῆς Κοινότητας Ὀδησσοῦ (σύσταση Ἑταιρειῶν, ἵδρυση ἤ ἐνίσχυση Σχολείων, τυπογραφείου, βιβλιοθηκῶν, θεάτρου, ὑποτροφιῶν κ.λ.). Πρβλ. Μ. Γεδεών, Ἡ πνευματική κίνησις τοῦ Γένους κατά τόν ΙΗ' καί ΙΘ' αἰ., Ἀθ. 1976 σελ. 128—9 καί Λόγ. Ἑρμῆς 1820 σελ. 204 κ.ἀ.

16) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 217.

17) Πρβλ. Ἠπ. Χρον., ἔ.ἀ. σελ. 219.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

18) Τή χαμηλή τήν ἐποχή αὐτή στάθμη τῶν σπουδῶν στήν Πίζα, λόγο πού κίνησε τό Γραμμενιάτη νά ζητήσει τή γνώμη τοῦ Ἀσωπίου γιά τό ποῦ ἄλλοῦ μποροῦσε γιά καλύτερα νά πάει, ἐπισημαίνουν σέ κοινό «ἐκ Πίζης» (16-1-1821) πρός τόν Καποδίστρια γράμματα τους καί οἱ φοιτητές Γ. Λεπωρίδης καί Ἰ. Παλαιόπουλος, πού πρόσφατα εἶχαν μετατεθεῖ μέ ἐντολή τοῦ κόμητα στό Πανεπιστήμιό της ἀπό τή Γοτίγγη. Γράφουν: «Προσέτι χρέος μας κρίνομεν νά τῇ εἰπῶμεν, ὅτι ἡ ἐδῶ Ἀκαδημία δέν εὑρίσκεται εἰς καλήν κατάστασιν, ἡ ἀμεθοδία καί σχολαστικότης μερικῶν προφεσόρων, τά χειρόγραφα μαθήματα καί αἱ ἑξῆ μηνῶν διακοπαί προξενοῦν μεγάλα ἐμπόδια εἰς τήν πρόοδον τῶν νέων, ἀφίνοντας τά ἤθη καί φρονήματα τῶν Ἰταλῶν, ἀπό τά ὁποῖα ἔχομεν καί περισσοτέραν ἀνάγκην καί ἡ ἐκλαμπρότης σας ἔχει καθαρωτέραν περί αὐτῶν ἰδέαν. Λοιπόν, συνεχίζουν, παρακαλοῦμεν θερμῶς τόν εὐεργέτην μας, ἄν τό εὕρῃ εὔλογον νά μᾶς σηκώσῃ ἀπό ἐδῶ καί θέλει μᾶς ὠφελήσῃ μεγάλως, ἄν πάλιν καί δέν συμφέρει, ἡμεῖς μένομεν μετά χαρᾶς ὄχι εἰς τήν Πίζαν, ἀλλ' εἰς ὁποιον μέρος καί ἄν μᾶς προστάξῃ νά πηγαίνωμεν, βέβαιοι ὄντες ὅτι ὁ εὐεργέτης μας φροντίζει πάντοτε διά τό καλόν μας, καί ἡμεῖς πάλι δέν ὑποφέρομεν νά μᾶς τύπτῃ τό συνειδός, ὅταν ἡ πρόοδος δέν γίνεται ἀνάλογος μέ τά ἔξοδα καί εἰς τοῦτο παρακαλοῦμεν νά μήν πειραχθῇ ἄν τῇ λέγωμεν εἰλικρινῶς τήν γνώμην μας, γνωρίζομεν τήν σημπάθειαν ὁποῦ ἔχει πρός τούς δυστυχεῖς καί αὐτό μᾶς κάμνει τολμηροῦς καί θαρραλέους...» (πρβλ. Ἐλ. Κούκου, ὅ.π. σελ. 208). Ὁ Κοραῆς ἐν τούτοις σέ σημείωσή ἐπιστολῆς του (6-10-1820) πρός τόν ἐκδότη τοῦ Λογ. Ἑρμῆ Κοκκινάκη «μακαρίζει τούς σπουδαστάς μας νέους τούς σπουδάζοντας εἰς Πίσαν», ὄχι τόσο γιά τήν ποιότητα τῶν σπουδῶν, ὅσο γιατί ἐπιτηροῦνται καί παραδειγματίζονται ἀπό τόν ἐκεῖ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο «τόν σημιξαντα μέ τάς Εὐαγγελικάς ἀρετάς τά καλά τῶν σημερινῶν φωτισμένων ἐθνῶν...» (πρβλ. Ἀ. Κοραῆ, Ἅπαντα, τόμ. Β2 Ἀθ. 1965 σελ. 235 καί 241).

19) Φαίνεται πώς τό ὑπόψη γράμμα τοῦ Γραμμενιάτη στόν Ἀσώπιο ἦταν ἀνορθόγραφο, στοιχεῖο πού δέν τηρήθηκε κατά τήν ἔκδοσή του.

20) Μέ τήν εὐκαιρία σημειώνω γιά τόν Πολυχρονιάδη αὐτόν, ἐπειδή ἐξακολουθεῖ νά παραμένει ἄγνωστος, τά παρακάτω: «Λόγιος τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀπό τό Σκαμνέλι ἡ καταγωγή του, ἐμφανίζεται στήν Ὕδρα καί τό Βουκουρέστι ἀσκώντας τό ἐπάγγελμα τοῦ οἰκοδασκάλου, τό 1819--1821 τόν συναντοῦμε μεταξύ τῶν στενῶν φίλων τοῦ Κοραῆ στό Παρίσι, ὅπου ἐξέδωκε φυλλάδιο ἀνώνυμο μέ τίτλο: «CONSIDERATIONS ENTRE LES GRECS ET LES TURCS PAR UN GREC». Κατά τά ἔτη 1821—1 βρίσκεται στήν Πίζα, φίλος στενός καί θαυμαστής τῶν Ἰγνατίου Οὐγγροβλαχίας καί Μαυροκορδάτου, ὅπου μετέχει δραστήρια στήν ἐθνική διαφωτιστική κίνηση ἀπό δέ τό Μάη τοῦ 1821 στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα (Μεσολόγγι, Αἰτωλικό, Ναύπλιο) νά προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του σάν Γραμματέας Ἐθν. Συνελεύσεων καί ἐφημεριδογράφος ἀπό πλευρά τοῦ Μαυροκορδάτου πάντοτε. (Ἐκεῖνες τίς μέρες ἔφθασε στή Χρυσοβίτσα ὁ Ζαγορίσιος λόγιος Κων. Πολυχρονιάδης, ἕνας ἀνάπηρος παιδαγωγός 60 χρόνων», γράφει ὁ Ἄγγλος ἐθελοντής Γιατρός τοῦ Ἀγώνα MILLINGEN). Τό 1826 πεθαίνει στό Ναύπλιο. Σέ ἐπιστολή του ἀπό κεῖ στόν Ἀσώπιο (26-7-1826) ὁ Θ. Φαρμακίδης τοῦ ἀναγγέλλει τό θάνατο «τοῦ πτωχοῦ Πολυχρονιάδου» καί προσθέτει: «ἐγώ ηὐχήθην νά ἀποθάνω καί δέν εἰσηκούσθην καί αὐτός χωρίς νά εὐχηθῇ τό ἔπαθεν...» (πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου Ι ἔγγρ. 1—237).

Ὁ Κοραῆς τόν χαρακτηρίζει (τόν Πολυχρονιάδη) «χρηστόν» ὁ δέ Ἰγνάτιος «καλόν διά νά ὁμιλήσει καί νά γράψει».

Ὑπό τά στοιχεῖα λοιπόν C.Z., μέ τά ὁποῖα ὑπογράφεται «Διατριβή σταλεῖσα ἐκ Παρισίων τῇ κ' Μαρτίου 1820 καί πού δημοσιεύτηκε στό Λόγιο Ἑρμῆ τοῦ ἴδιου ἔτους (σελ. 134--118 καί 172 187), δέν κρύπτεται, καθώς ὑποθέτει ὁ Τωμαδάκης (ὅ.π. σελ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

111), ὁ Κ(άλδος) Ζ(αχύνθιος) ἀλλ' ὁ Κ(ωνσταντῖνος) Ζ(ακυθήσιος). Ἀλλωστε μὲ τὰ ἴδια στοιχεῖα («ὁ γνωστός σου C.Z.») ὑπογράφει ὁ Πολυχρονιάδης καὶ ἀπεστολές του μαθητευόμενος ἀπὸ Πίζα πρὸς τὸ Γεώργιο Πραΐδη (ἀλληλογραφοῦσε ἐπίσης καὶ μὲ τὸ ψευδώνυμο Κων. Φερῆς). Μάλιστα σ' αὐτὴ τὴ διατριβή του ὁ Πολυχρονιάδης γράφει ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ τὰ ἑξῆς: «Εἰς τὴν πρώτην τάξιν πρέπει νὰ θέσωμεν τοὺς ἐν Λιθόρῳ παροικοῦντας ὁμογενεῖς. Τοῦτοι οἱ φιλόσοφοι Ἕλληνες, καίτοι ὀλιγάριθμοι, ἐπομαχαιρώμενοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπολαμβάνοντες τὰ κακὰ τῶν φυτευομένων ἤθνῶν, δὲν ἀληθύνησαν τὰ πρὸς τὸ γένος καθήκοντά των. Ὄχι μόνον κατέστρεψαν τὴν Ἐκκλησίαν των μητέρα ὅλων τῶν ὁμογενῶν δυστυχῶν καὶ τὴν σκηρέπασαν μὲ σχολεῖον καὶ τὴν ἀντελαστέσαν ἐκκλησιαστικὴν ποιμὴν καὶ ἐπιμέλειαν ἀλλ' ἐξέτεινον καὶ παρατέρω τὴν φιλογένειάν των. Συλλογισθέντας ὅτι πρὸ πάντων ἔχομεν χρείαν μεγάλην διδασκάλων καὶ οὗτοι τοιοῦτοι δύσκολα προστυμάζονται καὶ εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἑλλάδος, ἐκτάκτως τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα διὰ τρεῖς νέους σπουδαστάς, οἱ ὁποῖοι νὰ ἀναχωλησθοῦν εἰς τὰ φυσικομαθηματικὰ καὶ φιλολογικὰ μαθήματα καὶ νὰ ἐπιστρέψουν ἔπειτα κατὰ χρέος διδάσκαλοι εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Χίον...» (πρβλ. καὶ Κ. Σ τ ρ ά τ ο υ λ ο υ, Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ '21, Ἀθ. 1982 σελ. 46.

Πρώτη τάξις φορὰ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Ἀδαμάντιο, πὼς οἱ Κουρεντοχωρίτες ἔλεγαν τοὺς Ζαγορισίους «Καταφιανούς» ἀπὸ τὰ ἐπίθετα Ἰσως μέρη τοῦ τόπου τους (καταφύγια), ὅπου κατέφευγαν τὰ κοπάδια ἀπέφορῶν ἀλλοφύλων (πρβλ. Α. Κ ο ρ α ῆ, Ἅπαντα 1965, τ. Β2 σελ. 360 κ.ἑ., Μνημεῖα Ἑλλ. Ἱστορίας, τ. Ε' τ. 1' σελ. 19 κ.ἑ. καὶ Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η, Ζαγορ. 1870 σελ. .. καὶ Μελετ. Η' σελ. 12 καὶ 154. Γιὰ τὴ λέξη ἐκόμα «καταφιανός» γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σάρρος γνωματεύει: ὅτι «προέκυψεν, τὸ πιθανώτερον, ἐκ τοῦ καταφυγιανός ἢ ἐκ τοῦ καταφύγιον», πρβλ. καὶ Λεξιγραφία Α' (1916) σελ. 337 καὶ Ζ' (1933) σελ. 524—5).

21) Οἱ Γραμμενίτες ὑπέφεραν τὸ 1811, τέσσερις, σημειώνοντας στὸν Κώδικα (σελ. 44—5) ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ὑποφόρους καὶ δουθηματοῦχους τῆς Σχολῆς κατὰ τὴν πληρωμὴ τῆς χορηγίας τους τοῦ δ' ἑξαμήνου κάτω τοῦ ἔτους, ἔτσι: «τοῦ αἰσυκτιβίου, τοῦ Μπίτζα Γραμμενίτη, τῶν δύο Γραμμενιτόπουλων», μὲ ἀκέρια ἀναντί τους τὸ ποσὸ τῆς χορηγίας τους (γρ. 75). Πρβλ. Ἠπ. Χρον. Κ—ΚΑ' (1976—7) σελ. 213.

22) Πρβλ. ΓΑΚ Δ. 96 Φ. «Φιλητᾶς. Ἐπιστημονικά. Σχολικά».

Μὲ τὸ «ἐκείνων τῶν λογιωτάτων ἔννοει πιθανότητα ὁ Ἀδάμαντιος τὸ σύνολο τῶν ὁμογενῶν φοιτητῶν τῆς Πίζας, ποὺ τὸν προηγούμενο μόλις χρόνο εἶχαν ἀναμιχθεῖ στὴ μεταξὺ Κοραῆ καὶ Κοδρικᾶ γιὰ τὸ γλωσσικὸ δίναξη παίρνοντας τὸ μέρος τοῦ πρώτου, τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦσαν «ἔφορα Ἕλληνα τοῦ αἰῶνος, ἐπιφανεστάτην τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους μας» καὶ πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Κοδρικᾶς ἀπηύθυνε δύο ἐπιστολές του «πρὸς τοὺς οἰκείους» καὶ «Αὖθις πρὸς τοὺς οἰκείους». Πρβλ. Λογ. Ἑρμῆς 1818 σελ. 93 καὶ Ἀ π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Κοραῆς καὶ Κοδρικᾶς, Ἀθ. 1966 σελ. 274 κ.ἑ.

23) Πρβλ. Ἠπ. Ἑστία 1961 σελ. 1079.

24) Πρβλ. Ν. Τ ω μ α δ ά κ η, ὅ.π. σελ. 110.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ' Η «ΠΑΤΡΩΑ ΟΙΚΙΑ» ΤΩΝ ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ ΣΤΟ ΓΡΑΜΜΕΝΟ

Σὲ παλιότερη μελέτη μου ἀνέκδοτη σχετικὴ μὲ τοὺς μέγιστους ἐθνικοὺς εὐεργέτες Ζωσιμάδες καὶ τὴ συμβολή τους στὴ Νεοελληνικὴ Ἀναγέννηση, εἶχα ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἀμάχητων στοιχείων, ποὺ στήριζαν τὴν καταγωγὴ τῶν ἀδελφῶν ἀπὸ τὸ Γραμμένο (εἶχε κάποτε ἀμφισβητηθεῖ κι αὐτὴ καὶ ἀναχθεῖ «εἰς σύνδεσμόν τινα» τῆς γενεᾶς τῶν Ζωσιμάδων πρὸς αὐτὸ) καὶ τὸ σωζόμενο στὸ χωριὸ πατρογονικό τους σπίτι, ὅπου πιθανότατα εἶδε τὸ φῶς καὶ ὁ πατέρας τους. Μιὰ πρόσφατη στὸ σπίτι αὐτὸ ἐπίσκεψή μου μὲ παρακίνησε νὰ τοῦ ἀφιερώσω τὶς ἑπόμενες γραμμές, καὶ γιατὶ συνδέεται μὲ τοὺς Μαικήνες τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς Ἀναγέννησης εὐεργέτες ἀδελ-

ΓΡΑΜΜΕΝΟ. Τὸ σπίτι τῶν Ζωσιμάδων σήμερα.

φοὺς καὶ γιατὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαιότερο (ἡλικίας πλέον τῶν δύο αἰώνων) κτίσμα τοῦ χωριοῦ, ποὺ διατήρησε, σ' ὅ,τι ἀπόμεινε, ἀναλλοίωτη τὴν ἀρχικὴ μορφή του. Καὶ τοῦτο, γιατί, ἐνῶ τὰ ἄλλα σπίτια, τὰ παλιότερα, ἐπισκευάστηκαν στὸ μεταξὺ ἢ ἀνακαινίστηκαν «ἐκ βάθρων», αὐτὸ ἀκατοίκητο ἀπὸ τὰ τέλη σχεδὸν τοῦ παρελθόντος αἰώνα ἐλάχιστες ἐπισκευὲς καὶ μόνο κατὰ τὴ στέγη του ὑπέστη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ πρῶτα γιὰ τὴν ταυτότητά του σὰν ζωσιμάτικου σπιτιοῦ ἔχουμε τὴ μαρτυρία τοῦ Γούδα, χωριανοῦ, ποὺ σ' ἕνα σημεῖο τῶν Βίων του ἀναφέρει: «Ἁπάντων μὲν τούτων (τῶν Ζωσιμάδων ἤγουν Καπλάνη κ.λ.) οἱ οἶκοι σώζονται ἐν τῷ ἀτυχεῖ Γραμμένου καὶ ἄχρι τῆς σήμερον (ἤγουν τὸ 1870 ἔτος). Πολλάκις δὲ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡμῶν ἡλικίαν εἰσῆλθομεν ἐν αὐτοῖς μετὰ τῶν ὁμηλίκων συμπαίζοντες μὲν τότε ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἵνα ἀποτίσωμεν τὸν ὀφειλόμενον εἰς τοὺς γεννηθέντας ἐν αὐτοῖς μεγάλους εὐεργέτας τοῦ ἔθνους φόρον εὐγνωμοσύνης...»[1]. Σὲ ἄλλο δέ, εἰδικὰ γιὰ τὸ σπίτι τῶν Ζωσιμάδων, γράφει: «Ἐν τῷ χωρίῳ Γραμμένου κατὰ τὴν μεσότητα αὐτοῦ σώζεται μόνον ἄχρι τῆς σήμερον ὁ προγονικὸς τῶν Ζωσιμάδων οἶκος ὃν ἀπὸ μὲν τῆς παιδικῆς ἡμῶν ἡλικίας (1816 ἤγουν ὡς 1835) κατῴκει Σιορλίγκας τις ἤδη δὲ (ἤγουν τὸ 1870) κατοικεῖ, φρονοῦμεν, Μποῦστρος τις...»[2].

Σημειώνω, πὼς οἱ Ζωσιμάδες ἐλέθεταν στὸ χωριὸ ὡς τὸ 1842, χρόνο θανάτου τοῦ τελευταίου ἀπ' αὐτούς Νικολάου, «ἕνα ὑποστατικόν» (μπάστινα) ἀποτελούμενο ἀπὸ σπίτι καὶ χωράφια μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα διασώζουν ὡς σήμερα τὸ ὀνομά τους λεγόμενα «στ' Zouchιά». Τὴ μπάστινα αὐτὴ ὁ τελευταῖος Ζωσιμᾶς κληροδότησε μὲ τὸ ΚΑ' ἄρθρο τῆς διαθήκης του (11-4-1841) στὸν ἀνεψιό του, παιδὶ τῆς ἀδελφῆς του Ἀγγελικῆς, Γιαννιώτη γιατρὸ Θεοδόση Λαμπαδάρη, ἐνῶ στὸν ἀδελφό του (τοῦ γιατροῦ) Ἰωάννη «τὸ πατρικόν μου ὑπόπτιον εἰς Ἰωάννινα», καθὼς γράφει (Ἄρθρ. Κ')[3]. Ἡ ζωσιμάτικη κτηματικὴ περιουσία στὸ χωριό, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία, ὄχι «εὐκαταφρόνητος», ἀνέρχονταν σὲ 40 χιλ. γρόσια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περιῆλθε λίγο μετὰ τὸ 1842 στὸ Δημόσιο, «ἔγινε μιρὶ βασιλικὸ καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὴν λάβω», καθὼς σὲ γράμμα του (21-4-1853) πρὸς τὴν κοινότητα Γιαννίνων παραπονεῖται ὁ γιατρὸς Λαμπαδάρης[4].

Ἀπὸ τὸ Δημόσιο, τὸ τουρκικό, ἐπέρασε τὸ σπίτι περὶ τὸ 1860, μὲ ἀγορὰ πιθανότατα, στὸ χωριανὸ Μήτρο Μποῦστρο, ἀπόγονοι τοῦ ὁποίου τὸ κατεῖχαν ὡς τὴ δεκαετία τοῦ 1920. Ἀπὸ τὴ μακρόχρονη μάλιστα διακατοχή του ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ οἰκογένεια ἦταν γνωστὸ ὡς τὶς μέρες μας σὰν «παλιόσπ'τα τ' Moúchtρ'».

Ἦταν τοῦ τύπου τῶν σπιτιῶν ποὺ ἀνῆκαν σὲ οἰκονομικὰ εὐρρωστότερους χωρικοὺς συναντώμενου στὰ χωριὰ τῆς ἄλλοτε ἐπαρχίας Κουρέντων σὰν αὐτὸ τοῦ παπᾶ τῆς Καρίτσας, ποὺ περίγραψε, καθὼς τὸ εἶδε στὰ 1858, ὁ Ἑλβετὸς γιατρὸς καὶ περιηγητὴς Ἀλέξ. Σλαίφλη[5].

Εὑρισκόμενο στὴ Δ. πλευρὰ εὐρύχωρης αὐλῆς περιφραγμένης μὲ ξηρολιθιά, ὕψους περίπου δυὸ μέτρων, καὶ γειτονεύουσας μὲ αὐτὲς τῶν οἰκογενειῶν Θεοχάρη, Μπέτη, Τζιουμπὲ καὶ Νούτσου, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἰσόγειο χαμηλό, λεγόμενο καθιστικό, μὲ χωματένιο δάπεδο καὶ ἕνα παραθύρι, ποὺ χρησίμευε γιὰ διαμονὴ τῆς οἰκογένειας, μαγειριὸ (φοῦρνος, ἑστία) καὶ ἀποθήκη. Δίπλα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σ' αὐτὸ καὶ συνέχεια ὑψώνονταν ἡ κύρια οἰκοδομή, δίπατη μὲ τὸ κάτω μισὸ (κατώγι) χρησιμοποιούμενο γιὰ σταῦλο κι ἀποθήκη καὶ τὸ ἄνω μισὸ (ἀνώγι) λεγόμενο «νουντᾶς» γιὰ αἴθουσα ὑποδοχῆς, ὅπου ἀνέβαινες μὲ σκάλα πέτρινη 7 σκαλοπατιῶν. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς εἰσόδου καὶ σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἐξώστης ξύλινος λεγόμενος κρεβάτα. Ἀκολουθοῦσε συνεχόμενα ἄλλο κτίσμα, ἰσόγειο κι αὐτό, προοριζόμενο γιὰ ἀποθήκη καὶ ἄλλες χρήσεις. Ὅλα τους ἦταν σκεπασμένα μὲ λευκὲς ἀσβεστολιθικὲς πλάκες. Μὲ τέτοιες ἢ μὲ γκαλντερίμι ἦταν στρωμένο καὶ τὸ πρὸ τῶν κτισμάτων τμῆμα τῆς αὐλῆς ἀπὸ δὲ τὶς δυὸ μεριὲς τῆς πόρτας τοῦ καθιστικοῦ ὑπῆρχαν τὰ πεζούλια, ὅπου οἱ ἔνοικοι ἐκάθονταν ἢ ἀπόθεταν τὰ πράγματά τους.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω κτίσματα τοῦ ζωσιμάτικου σπιτιοῦ, διατηρούμενα ὡς τὶς ἀρχὲς περίπου τοῦ αἰώνα μας, σώζεται μόνο τὸ μεσαῖο, μὲ τὸν νουντᾶ δηλ. καὶ τὸ κατώγι, ἐνῶ τὰ ἄλλα, καθιστικό, κρεβάτα κ.λ. ἔπαυσαν ἀπὸ καιρὸ νὰ ὑπάρχουν. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἔνοικός τους (Μποῦστρος) εἶχε ἐκποιήσει μεγάλο μέρος τῆς αὐλῆς στοὺς Κονομαίους, χωριανούς, ὅπου χτίστηκε σπίτι καὶ κατοίκησε ὁ Ν. Χαραλάμπης, γαμπρός τους ἀπὸ τὸ Ζευγάρι, τὸ δὲ ὑπόλοιπο περιῆλθε στοὺς Θεοδωρῆ καὶ Τσιόλη Μπούστρο ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ μὲν πρῶτος πῆρε τὸ σπίτι μὲ λίγη αὐλὴ μπροστά του ὁ δὲ ἄλλος τὸ ὑπόλοιπό της, τὸ καὶ μεγαλύτερο, ὅπου ἔχτισε κι αὐτὸς καινούργιο σπίτι. Τέλος, τὸ Ζωσιμάτικο πουλήθηκε κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '20 στὸν Πέτρο Θεοχάρη, γείτονα, ποὺ τὸχει ὡς τὰ σήμερα.

Στὰ 1930 εἶχε ἀνάψει ὁμηρικὸς καυγὰς ἀνάμεσα Γιαννίνων καὶ Γραμμένου γιὰ τὸ ποῦ, στὸ χωριὸ ἢ στὴν πόλη, γεννήθηκαν οἱ Ζωσιμάδες. Ὁ Δήμαρχος τῆς πόλης τότε συνέστησε ἐπιτροπὴ ἀπὸ λογίους κι ἐπιστήμονες (Χρ. Χριστοδουλίδη, Γ. Καλούδη, Ν. Μολυδάδα, Ἀλ. Κυρούση, Φ. Σαγκούνη καὶ Χρ. Σούλη) μὲ ἐντολή, ἀφοῦ ἐρευνήσει τὸ ζήτημα, ν' ἀποφασίσει σχετικά.

Στὸ μεταξὺ οἱ Γραμμενιάτες, τὸν ἴδιο αὐτὸ χρόνο, στὴ μέση εἰσόδου τοῦ χωριοῦ ὕψωσαν στήλη μαρμάρινη[7] μὲ τὰ ὀνόματα τῶν «διασήμων» τέκνων του, ὅσων «ὡρμήθησαν ἐντεῦθεν», στὸ δὲ σπίτι τὸ ζωσιμάτικο ἐντοίχισαν πλάκα μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ἐν τῇ πατρώᾳ ταύτῃ οἰκίᾳ ἐγεννήθησαν οἱ Ζωσιμάδαι». Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς πόλης, ἀφοῦ μελέτησε τὰ στοιχεῖα, ποὺ τέθηκαν ὑπόψη της (Διαθῆκες Ζωσιμάδων καὶ Καπλάνη, Γ' τόμ. τῶν Παραλλήλων Βίων τοῦ Γούδα καὶ τὸ ἀνέκδοτο ἀκόμα τότε Ἀρχεῖο Φίλιου), «ἀπεφάνθη διοφώνως», πὼς κατάγονταν μὲν οἱ εὐεργέτες ἀδελφοὶ ἀπὸ τὸ Γραμμένο, γεννήθηκαν ὅμως ὅλοι τους στὰ Γιάννινα[7].

Παρὰ ταῦτα, πλάκα καὶ στήλη στὸ χωριὸ ἀπόμειναν μὲ τὰ γραφόμενά τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Πρβλ. Ἀν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι κ.λ., τ. Γ' σελ. 77—8.
2) Πρβλ. Ἀν. Γούδα, ὅ.π. σελ. 3.
3) Πρβλ. Διαθήκη Νικολ. Π. Ζωσιμᾶ. Ἀθ. 1913 σελ. 43.
4) Πρβλ. Ἠπ. Χρον. 1963 σελ. 57.
5) Πρβλ. Ἠπ. Ἡμερολόγιο 1981 σελ. 149.
6) Τὸ στήσιμο τῆς στήλης αὐτῆς ἀπὸ τοὺς χωριανοὺς στὸ χωριό, ἀποτέλεσε ἐκπλήρωση κατὰ κάποιο τρόπο εὐχῆς, ποὺ διατύπωσε κατακλείοντας τὴ νεκρολογία του στὸν Ἀσώπιο (1872) ὁ Ἰωάννης Φιλήμων. «Εἴθε, ἔγραφε, αἱ γενεαί, ἃς ἐδίδαξας, ἴδωσι τὴν ποθητὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ στήσωσι ἐν Γραμμένῳ τῆς Ἠπείρου, ἐλευθέρῳ καὶ νόμῳ ἑλληνικῷ, στήλην εὐγνωμοσύνης, εἰς ἀνάμνησιν τῶν Καπλανῶν, τῶν Ζωσιμάδων καὶ τῶν Ἀσωπίων». (Πρβλ. ἐφ. Αἰών, φύλ. 2853 (23-11-1872).
7) Πρβλ. ἐφ. Ἠπ. Ἀγών, φύλ. 23-11-1980.

Ε' ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟ ΦΙΛΗΤΑ

Ὁ Χριστόφορος Δημ. Φιλητᾶς (1787—1867) Γραμμενιάτης, ὡς γνωστό, κι αὐτὸς «διάσημος», καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Φιλολογίας στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία, ἀρραβώνιασε τὸ 1825 στὴν Κέρκυρα μὲ τὸ «μέσον» τοῦ Δασκάλου του Ψαλίδα τὴ Γιαννιώτισσα Βασιλικὴ Θ. Μανάρη, ἀδελφὴ τοῦ κατόπι καθηγητὴ τῶν Μαθηματικῶν καὶ ἐπὶ ἕνα τέταρτο αἰώνα Γυμνασιάρχη τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς στὰ Γιάννινα Σπύρου Μανάρη. Μετὰ τὸ «σιάξιμο» συντάχτηκε καὶ ὑπογράφηκε ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῆς νύφης καὶ γνωστοὺς Γιαννιῶτες τῆς Κέρκυρας (Μπαλάνο Πάλη καὶ Διαμάντη Κόντη), τὸ ἀκόλουθο προικοσύμφωνο, τὸ ὁποῖο παραδόθηκε «δι' ἀσφάλειαν» στὰ χέρια τοῦ γαμπροῦ καὶ τὸ ὁποῖο παραθέτω καθὼς τὸ ἀντίγραψα ἀπὸ τὸν εἰδικὸ φάκελο (Κ. 47 — Συλλογῆς Λαδᾶ) τῶν Γεν. Ἀρχείων τοῦ Κράτους ποὺ βρίσκεται.

Σημειώνω, πὼς ἡ οἰκογένεια Μανάρη, ἀπὸ τὶς ἐξέχουσες τῆς πόλης μας, εἶχε καταφύγει καὶ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κέρκυρα ἀπὸ τὸ 1820, ὀλίγο πρὶν ἀρχίσουν ἐδῶ (τέλη Αὐγ.) τὰ πολεμικὰ μεταξὺ Ἀλῆ καὶ Σουλτανικῶν γεγονότα.

«Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ,

. . . Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος φανερώνομεν οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι Θεόδωρος Μανάρης καὶ σύζυγός του Ἑλένη Κυριακοῦ Μπούμπα, οἵτινες μὲ τὴν εὐχήν των μὲ μεγάλην των εὐχαρίστησιν, συμφώνως μετὰ τοῦ κυρίου Χριστοδούλου Φιλητᾶ γαμβροῦ του εἰς τὴν κόρην των Βασιλικήν, ὁποῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐν τῷ μέσῳ σοφολογιώτατος κύριος Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ἐσυμφώνησαν οὕτως. Διὰ προικεῖον κόρης των Βασιλικῆς εἰς τάλλαρα ὀκτακόσια πενῆντα 850

ἕνα κρεββάτι μὲ κουνσολόγον
δύω σιρώμματα δψινα
ἑξ σενιόνια
μαξιλάρα μία μὲ τὰ σινδώματα
προσκέφαλα δύω μὲ τὰ σινδώματα
πάπλωμα ἓν μεταξωτὸν χειμωνιάτικον
πάπλωμα ἓν ψιλὸν καλοκαιρινὸν
μία κοβέρτα
ἕνα ντουαλέτη
ἕνα μπορὸ
ὑποκάμισα ἀπὸ κοσιάντζα ψιλὴ 12
ὑποκάμισα ἀπὸ κοσιάντζα 12
ἐσώβρακα 6
δύω καπελίνα, ἓν μεταξωτὸν καὶ ἓν ψάθινον
δύω βέστες μεταξωταῖς
μία βέστα σάλινη
τρεῖς βέστες ἄσπρες
ἓν σιάλι φράντζας
μανδύλια ἄσπρα 6
μανδύλια μεταξωτὰ 2
μανδύλια γιμινιὰ 3
6 ζευγάρια καλτζούνια μεταξωτὰ
10 ζευγάρια βαμπακερινὰ
ἕνα χιένι μὲ μεντζάνια
δύο ζευγάρια παπούτσια μεταξωτὰ
τρία ζευγάρια πέτζινα
καὶ διάφορα φορέματα στεριώτικα
ἕνα ζευγάρι σκουλαρίκια μπριλιάντι μὲ δυὸ πλάκες σμπίνι
ἕνα δακτυλίδι ροζέτα ζαφύρι μὲ διαμάντια
5 δράμια μαργαριτάρι

Ὁ ἄνωθεν κατάλογος ἔγινε προβάτως[1] εἰς τὸν καιρὸν τοῦ στεφανώματος, ὁποῦ νὰ γένῃ ἡ παράδοσις διὰ τοῦ νοδάρου[2] ἔγγραφος καὶ δι' ἀσφάλειαν ἐδώκαμεν τὸ παρὸν εἰς χεῖρας τοῦ γαμβροῦ καὶ ὑποφαινόμεθα

Θεοδορος μαναρης βεβεονο
ελενη κυριακου μπουμπα
Μπαλάνος Πάλης μάρτυς
Διαμάντις Δ. Κόντης Μαρτυρῶ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μιὰ ματιὰ στὸ ντοκουμέντο δείχνει τὸν πλοῦτο πρῶτα τῶν προικιῶν τῆς νύφης, τῆς ὁποίας ἡ οἰκογένεια διατήρησε, φαίνεται, καὶ στὴν προσφυγιὰ τὴν ἀρχοντιά της καὶ δεύτερο πῶς τὰ προικιά της, ροῦχα, σκεπάσματα κλ., τὰ κατονομαζόμενα, εἶναι κερκυραϊκα, προσαρμοσμένα δηλ. στὶς κερκυραϊκὲς συνήθειες, ἐνῶ τὰ ἠπειρωτικά της ἀναγράφονται γενικὰ μὲ τὴ λέξη «στεριώτικα».

Ὁ γάμος ἔγινε στὴν Κέρκυρα στὶς 12-6-1825 μέρα Κυριακὴ τὸ δρᾶσυ. Κουμπάρος ἦταν ὁ ἴδιος Ἀκαδημιάρχης «πανευγενέστατος» κάμης Γκιλφορδ στὴν τελετὴ δὲ προσκλήθηκε νὰ παραστεῖ κι ὁ χωριανός, συνάδελφος καὶ φίλος τοῦ γαμπροῦ Κ. Ἀσώπιος. Νά καὶ τὸ σχετικὸ κάλεσμα σ' αὐτὸν γραμμένο μὲ τὸ χέρι του.

«Τῷ ἐλλογιμωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ προφέσσορι Δρ. Κωνσταντίνῳ Ἀσωπίῳ κ.λ. κ.λ. ..

Ὁ Δρ. Χρ. Φιλητᾶς παρακαλεῖ τὸν προφέσσορα κύριον Δρ. Κωνσταντῖνον Ἀσώπιον καὶ τὴν αὐτοῦ κυρίαν νὰ ἀγαθυνθοῦν νὰ τὸν τιμήσουν εἰς τὸ σπεφάνωμά του αὔριον Κυριακὴν 12 τρέχοντος εἰς τὰς 8 ὥρας μ.μ.

Κέρκυρα 11 Ἰουνίου 1825

Τὸ σπεφάνωμα γίνεται εἰς τὸν οἶκον τῆς χήρας Μερκούρη ἀπάνω πάτωμα πλησίον τοῦ Δόμου τῶν Λατίνων[3].

Προσθέτω, πὼς ἀπὸ τὸ γάμο του αὐτὸν ὁ Φιλητᾶς ἀπόχτησε πέντε, ὅσο ξέρω, παιδιά, δύο ἀγόρια, τὸ Δημήτρη (ὄνομα τοῦ πατέρα του, ποὺ πέθανε (1849) 23 χρονῶν ἐνῶ σπούδαζε γιατρὸς στὸ Ἀθήνησι, τὸ Νικόλαο, ποὺ πέθανε νήπιο καὶ τρεῖς θυγατέρες, τὴν Ἑλένη (ὄνομα πιθανότατα τῆς μάνας του), ποὺ πῆρε τὸ Μεσολογγίτη δημόσιο ὑπάλληλο Χαράλαμπο Καρπούνη, τὴν Καλλιόπη, σύζυγο τοῦ κατόπι συνταγματάρχη Θωμᾶ Σαρλῆ καὶ τὴ μικρότερη τὴν Πηνελόπη ποὺ ἔμεινε ἀνύπαντρη[4].

1) Στερημένος, ἀνεκτέλεστος.
2) Συμβολαιογράφος.
3) Πρβλ. Ἀρχ. Ἀσωπίου, Φ.ΙΙ ἔγγρ. 238—478.
4) Πρβλ. ΓΑΚ Φ. Κ 47 (Συλλογὴ Λαδᾶ καὶ Δ 96 (Ἀρχ. Βλαχογιάννη).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γιάννινα: Καλούτσιανη

('Αρχείο Ε.Π.Μ.)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΗ ΧΑΡΙΣΗ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΧΑΓΙΑΤΙΟΥ ΣΤΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Τὸ χαγιάτι ἀπὸ πάντοτε, ὅπως τὸ ἔζησα στὴν Ἤπειρο, τόνοιωθα σὰν κάτι τὸ ἰδιαίτερο. Μὲ τὸν καιρό, σπουδάζοντας, δουλεύοντας καὶ στοχαζόμενος ὡς ἀρχιτέκτονας, πάλι ἔβρισκα πὼς σὰν ἀρχιτεκτονικὸς χῶρος ἔχει κάτι ἄλλο νὰ πεῖ. Ἀπ' αὐτή του τὴν ἰδιαιτερότητα ξεκινώντας, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὸ ξεχωριστό του ὕφος, ποὺ μούφερνε πάντα μιὰν ἀλλοιώτικη αἴσθηση τῆς ὁμορφιᾶς τοῦ χώρου, σκέφτηκα τὴν προσπάθεια αὐτῆς τῆς ἔρευνας. Νοιώθω ὅμως —καὶ πρέπει νὰ τὸ πῶ— ὅτι δὲ μπορῶ συλλογιστικὰ καὶ ψυχρὰ λογικὰ νὰ συνεχίσω τὶς σκέψεις μου, ἀλλὰ περισσότερο πὼς μὲ στόχαση μπορῶ καὶ πρέπει νὰ δῶ τὸ θέμα. Ἴσως τεχνοκρατικὲς συνειδήσεις αὐτὸ νὰ τὸ ποῦν ἀδυναμία κι ἀντιεπιστημονικὴ πράξη. Γιὰ νάμαι ὅμως εἰλικρινής, δὲν πιστεύω πὼς θάχουν πολὺ δίκιο. Κι αὐτὸ γιατὶ νομίζω ὅτι μιὰ καὶ ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἔργο της ἔχει νὰ πλάθει χώρους βίωσης, ὀρθότερο εἶναι νὰ στοχάζεσαι γιαυτὴν μὲ νοῦ καὶ καρδιά, ὅπως κι ὅταν τὴν δουλεύεις. Εἶναι πιὸ σωστὰ ἐλεύθερα νὰ αἰσθάνεσαι καὶ νὰ καταγράφεις τὰ μηνύματα, παρὰ μέσα ἀπὸ ἐγκεφαλικοὺς συλλογισμοὺς νὰ προσπαθεῖς νὰ ὁρεῖς τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ ζωή· μέσα ἀπὸ τεχνικὰ κλισὲ σχολῶν κι ἀπόψεων ἐγκλωβισμένος νὰ προσπαθήσεις νὰ ἑρμηνέψεις τοὺς χώρους ζωῆς... Ἀκόμα, νοιώθω τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἄνεση νὰ δώσω στοιχεῖα μὲ σκίτσα παρὰ μὲ σχέδια καὶ μετρήματα καὶ καλλίγραμμες σκιαγραφήσεις. Κι αὐτὸ γιὰ τὸν ἴδιο παραπάνω λόγο. Γιατὶ δὲν καταλαβαίνω πόση σημασία γιὰ τὴν Λαϊκή μιᾶς Ἀρχιτεκτονικὴ πού, τὸ ξανάπαμε, ἔπλαθε ἐλεύθερα κι ἀπέριττα χώρους ζωῆς, μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ ἀκρίβεια μιᾶς διάστασης σὲ ἑκατοστά. Νομίζω ὅτι ἡ καλύτερη προσέγγισή στὸ πνεῦμα μιᾶς Ἀρχιτεκτονικῆς, ποὺ ἀσχεδίαστα καὶ μὲ ὀξυγὸ κύριο τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἁπλούστερη λογικὴ πλάθει τοὺς χώρους της καὶ τὰ μέλη της, εἶναι τὸ σκίτσο μὲ τὴν ἀοριστία τῆς γραμμῆς καὶ τὴν πλαστικότητά της. Μὲ τὴ γραμμή του, τὶς σκιές, τοὺς τόνους καὶ τὴν ἐλευθερία του, ἀλλὰ καὶ τὴν «ἀνακρίβειά» του, μπορεῖ, νομίζω, νὰ ἐκφράσει καλύτερα τὸ περιεχόμενο ποὺ κρύβει αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ Ἀρχιτεκτονική· ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χάρης τῆς «ἀνακρίβειας»· ἡ Ἠπειρωτικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ποὺ αὐθόρμητη καὶ πρωτογονικὴ εἶχε τὴ δυναμικὴ ποὺ συμφιλίωνε τὴ ζωὴ μὲ τὴ φύση ὅμοια μὲ τὰ πρό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τυπά της· δίοτα μὲ τὰ σύννεφα καὶ τὰ δουνὰ καὶ τὰ δέντρα, ποὺ εἶναι πάντα δίοτα χωρὶς νὰ εἶναι ποτὲ ἴδια.

Οἱ παραπάνω δμολογίες μοῦ ἦταν ἀπαραίτητες τόσο σὰν... «δικαιολογία» μιᾶς ἀδυναμίας μου —ἂν εἶναι ἀδυναμία— καὶ σὰν ἐξήγηση καὶ δάση προδολῆς τῆς κάθε παρατήρησης ποὺ ἀκολουθεῖ. Ἀκόμα, γιὰ σωστότερη ἑρμηνεία καὶ καλύτερη κατανόηση τῆς δουλειᾶς αὐτῆς. Τέλος, θάθελα νὰ τονίσω ὅτι ὅλα ἢ πολλὰ ἀπ' ὅσα ἀκολουθοῦν γιὰ τὸ χαγιάτι μπορεῖ ν' ἀληθεύουν καὶ γι' ἄλλους τόπους τῆς χώρας μας, μιὰ κι αὐτὸ ἦταν διαδεδομένο. Περιορίζομαι δμως στὸ χαγιάτι τὸ Ἠπειρωτικό, γιατὶ αὐτὸ ἔζησα, αὐτὸν τὸν τόπο δίωσα κι ἀπὸ τὰ μυρύδια αὐτοῦ τοῦ τόπου ποτίστηκα.

★

Τὸ χαγιάτι γιὰ τὸν Ἠπειρώτη εἶναι μιὰ τόσο συνηθισμένη κατασκευή, ποὺ σχεδὸν δὲν τὴν προσέχει. Τὸ ἔχουν τόσο πολὺ συνηθίσει, ποὺ τὸ θεωροῦν κάτι φυσικό, ὅπως καὶ τὴν καλημέρα ποὺ λένε σὲ κάθε πρωϊνὸ ἀντάμωμα. Ἀντίθετα στὴ χρήστη του τὸ νοιώθουν ἀλλιώτικο — κάτι ἄλλο: κάτι σὰν ἐκεῖ νὰ δρίσκουν περισσότερη ἀνάπαυση κι ὁμορφιά. Ὅμοια μὲ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ξαπόστασης ποὺ νοιώθει ὁ ὁδοιπόρος σὰν σταθεῖ καὶ ἀκουμπήσει γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ στὸν κορμὸ τοῦ δαθύσκιοτου δέντρου.

Αὐτὴ ἡ καθολικότητα στὴν ταυτότητα τῆς ἀντίδρασης —τῆς συγκίνησης— νομίζω ὅτι εἶναι ἕνας σοδαρὸς μάρτυρας τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ χαγιατιοῦ ὡς ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους τῆς Ἠπειρωτικῆς παραδοσιακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πάλι ξέρουμε ὅτι μέχρι καὶ σήμερα, ὁπωσδήποτε δμως μέχρι πρὶν τὸν πόλεμο (1940—50), ὅπου στὴν Ἤπειρο τίποτε δὲν εἶχε ἀλλάξει στὴ ζωή, τὸ χαγιάτι γίνεται ἀπαραίτητο σὲ κάθε οἰκοδομή, ὅπως καὶ πρίν. Καὶ νομίζω ὅτι αὐτὴ ἡ ἐμμονή —συνήθεια— σημαίνει πὼς πρόσφερε μιὰ πληρότητα στὴν ἀρχιτεκτονικὴ σύνθεση. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἰσχυροποιεῖται ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ἡ συνήθεια δὲν ἦταν ἀπὸ μόδα ἢ ἀρχιτεκτονικὸ φορμαλισμό, παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν ἀνάγκη λύσης μιᾶς προδληματικῆς τῆς ζωῆς μὲ τρόπο ὁλοκληρωμένο, δοκιμασμένο καὶ καθολικὰ ἀποδεκτό. Τουλάχιστο γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Λαϊκῆς παραδοσιακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Ἠπείρου, ποὺ εἶναι λιτὴ κι ἀπέριττη, αὐτὸ εἶναι σχεδὸν ἀξίωμα· γιατὶ ἡ φτώχεια δὲν ἐπέτρεπε μόδες καὶ πολυτέλειες οὔτε λύσεις ὀλιγοπρόσφερτες καὶ περιττὲς κατασκευές. Ἀλλά, οὔτε ἀκόμα καὶ τὸ ἀπόλυτα αὐστηρὸ ὕφος τοῦ Ἠπειρωτικοῦ χώρου —τοῦ ἀνυπέρδλητου αὐτοῦ καταλύτη— ἄφηνε περιθώρια γιὰ λύσεις ἐκφυλισμένες καὶ λειψές. Γιὰ νὰ δικαιωθεῖ δμως ἡ πρώτη —παραπάνω— ὑποψία ὅτι τὸ χαγιάτι εἶναι ἕνα μέλος τῆς Ἠπειρωτικῆς παραδοσιακῆς Ἀρχι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τεκτονικῆς, ποὺ ἔπαιζε ρόλο σημαντικὸ καὶ ἰδιαίτερο στὴν ἔκφρασή της ὡς χώρου ζωῆς, θὰ πρέπει νὰ ἀναλυθοῦν ξεχωριστά: ὁ πρακτικός του ρόλος — κατασκευαστικὸς καὶ λειτουργικὸς — καὶ ὁ συγκινησιακός· καὶ γιὰ τὴν πληρότητα τῆς θεώρησης αὐτῆς θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ βρεθοῦν οἱ βαθύτερες ρίζες τῆς προέλευσής του καὶ οἱ συγγένειές του μὲ ὁμοιότυπες λύσεις, ποὺ ὁπωσιατικὰ δημιουργοῦν ἰσχυροὺς συγκινησιακοὺς δεσμούς.

Ὁ ὅρος «χαγιάτι» εἶναι τουρκικός, ποὺ ἀπὸ τὴν πολλή του χρήση, πολιτογραφήθηκε καὶ στὴ γλώσσα μας. Ὁ ἀντίστοιχος ἑλληνικὸς ὅρος εἶναι «προστόον», ποὺ σημαίνει τὴ στοὰ κατὰ τὸ μῆκος τῆς πρόσοψης τοῦ κτιρίου. Σὲ χρήση ὅμως εἶναι καὶ οἱ ὅροι «προστέγασμα, πρόστεγο, ἐξώστεγο», ποὺ περιγράφουν τὸ χαγιάτι, ἀλλὰ περισσότερο διάφορες ἄλλες κατασκευές, ὅπως τὴν προεξοχὴ τῆς στέγης ποὺ στηρίζεται σὲ φουρούσια —π.χ. προστεγάσματα μαγαζιῶν— καὶ οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ λέμε χαγιάτι. Ὡς χαγιάτι ἐδῶ θεωροῦμε τὸ στεγασμένο πλακόστρωτο χῶρο στὴν πρόσοψη τοῦ κτίσματος, ποὺ ἡ στέγη του στηρίζεται στὴν οἰκοδομὴ καὶ σὲ κολῶνες ἢ πεσσούς.

Τὸ χαγιάτι στὴν πολύχρονη χρήση του κι ἀνάλογα μὲ τὶς γενικότερες συνθῆκες τοῦ τόπου καὶ τῶν χρόνων ἀποκτοῦσε διάφορες μορφές. Πότε ἐκτεινόταν σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς πρόσοψης καὶ πότε περιοριζόταν γύρω ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἀκόμα, ἐκτεινόταν σὲ περισσότερες πλευρὲς ἢ ἀποτελοῦσε μιὰν ἐξωτερικὴ ἐσοχὴ στὸ κτίριο. Ἀλλὰ κι ὁ τύπος τοῦ χαγιατιοῦ ἄλλαζε ἀπὸ τὶς συνθῆκες. Στὰ πολὺ ὀρεινὰ μέρη μετασχηματιζόταν σ' ἕναν σχεδὸν κλειστὸ χῶρο. Στὸ Μέτσοβο π.χ. τὸ χαγιάτι ἢ καταλάμβανε μιὰ γωνιὰ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ἀνοίγματά του τὸ χειμώνα ἔκλειναν μὲ ξύλινα παραπετάσματα ἢ ἔμπαινε στὸ μέσο τοῦ σπιτιοῦ ὡς χῶρος μὲ πολλὰ τζαμιλίκια, ποὺ τὸ καλοκαίρι ἔμεναν ἀνοιχτά. Τέλος, μέσα στὴν πόλη —στὰ Γιάννινα— καὶ στ' ἀρχοντικὰ γινόταν ἕνας πολὺ μεγάλος χῶρος ὡς ἐσοχὴ —ὁ Ἡλιακὸς ἢ Λιακωτὸ ἢ Κρεββάτα (σχ. 1).

Ἡ χρήση τοῦ χαγιατιοῦ στὴν Ἤπειρο εἶναι πανάρχαια. Κι αὐτὸ γιατὶ τὸ χαγιάτι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀρχαία στοὰ καὶ τὰ μαντριά. Ἀπὸ τὰ παραδείγματα τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Κασσιώπης βλέπουμε ὅτι ἡ χρήση του ἦταν διαδεδομένη σ' ὅλες τὶς μορφὲς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς· στὸ ἱερό, στὸ βουλευτήριο, στὸ θέατρο, στὸν ξενώνα καὶ τὴν ἀγορά. Καὶ εἶναι ἀκόμα βέβαιο ὅτι ἡ χρήση του διατηρήθηκε στὴ συνέχεια, ὅπως φαίνεται τουλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική, ὅπου τὸ χαγιάτι εἶναι ἀναπόσπαστο μέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σύνθεσής της (σχ. 2, 3).

Στὴν ἀνάλυση ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ γιὰ τὴν ἁπλούστευση τοῦ θέματος, τὸ χαγιάτι θὰ θεωρεῖται μὲ τὴν κύρια καὶ πρωταρχικὴ μορφὴ τῆς στοᾶς στὴν πρόσοψη, ὅπως ἐμφανίζεται στὴ λαϊκὴ ὄψιμη Ἀρχιτεκτονικὴ κι ὄχι μὲ τὶς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχ. 1. Τύποι χαγιατιών της παραδοσιακής Ηπειρωτικής Αρχιτεκτονικής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχ. 2. Ἀρχέτυπα Ἠπειρωτικὰ κτίρια μὲ στοὲς καὶ ἕνα μανδρὶ ποὺ θυμίζει ἀρχαῖο ναό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχ. 3. Αρχαία και παραδοσιακά ἠπειρωτικά εἰδικά κτίσματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παραλλαγές του. Κι αὐτὸ γιατὶ σκοπὸς τῆς θεώρησης αὐτῆς εἶναι ν' ἀποκαλυφθοῦν οἱ βασικὲς καὶ χαρακτηριστικές του ἰδιαιτερότητες στὴν πιὸ πρωταρχικὴ καὶ διαδεδομένη μορφή του καὶ στὰ πλαίσια τῆς οἰκονομίας ἑνὸς ἄρθρου.

Τὸ χαγιάτι, κατὰ τὰ παραπάνω, εἶναι ὁ χῶρος ποὺ παρεμβάλλεται μεταξὺ τοῦ κλειστοῦ χώρου τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ ἀνοιχτοῦ χώρου τῆς αὐλῆς τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ χώρου. Εἶναι δηλαδὴ ὁ ἡμίκλειστος χῶρος μεταξὺ ἑνὸς κλειστοῦ καὶ ἑνὸς ἀνοιχτοῦ.

Τὸ σπίτι του ὁ ἄνθρωπος τὸ λέει καταφύγι, τὸ λέει φωλιά, κονάκι· στὸ σάθος ὅλα αὐτὰ σημαίνουν χῶρο ἀσφάλειας καὶ γαλήνης: «πλαγιάζω ἐν εἰρήνῃ καὶ κοιμᾶμαι - λέει ὁ ψαλμωδὸς— ὅτι εἰς σὲ... μόνον ἀσφαλῶς κατοικῶ». Εἰδικότερα ὅμως γιὰ τὸν Ἠπειρώτη εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἀνάπαυσης, δηλαδὴ τῆς παύσης τῆς κινητικῆς του κατάστασης ποὺ ζεῖ στὸ βουνό, τὸ χωράφι —ὅπου κύρια ζεῖ— καὶ τῆς ὁδοιπορίας του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μέσα όμως στὸ χῶρο τοῦ σπιτιοῦ ξέρουμε πὼς ὅλα ἀλλάζουν σὲ σύγκριση μὲ τὸ δουνό, τὸ χωράφι καὶ τὸ κάθε τί γίνεται κάτω ἀπὸ μιὰν ἀνθρωποκεντρικὴ ἀναφορὰ — τὸν ἄνθρωπο. Τὰ διαμάτια, οἱ διαστάσεις στὶς πόρτες, τὰ ἐπιπλα γίνονται μὲ τὶς διαστάσεις ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸν ἄνθρωπο ὡς ἄτομο· γίνονται στὰ μέτρα του. Κι αὐτὴ ἡ κινητική του κατάσταση καὶ διαδικασία —ἡ κίνηση— γίνεται τέτοια ποὺ νὰ περιορίζεται στὴν ἀτομικὴ ἀνάγκη καὶ τὴν ἀτομικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου. Κι ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν καὶ καθορίζονται κάτω ἀπὸ τὸ μέτρο τῆς ἀσφάλειας κι ἀνά - παυσης, ποὺ εἶναι μαγέθη καθαρὰ ποιοτικὰ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ ποῦμε ὅτι τὸ σπίτι μέσα εἶναι ὁ χῶρος ποὺ ἐξυπηρετεῖ πρακτικὰ καὶ μεταπρακτικὰ τὸ ΕΓΩ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ χωράφι, τὸ δουνό, τὰ λαγκάδια, τὸ χωριό, τὰ ἀποκαλοῦμε ἔξω, ἀνοιχτὸ χῶρο, ἐλεύθερο χῶρο. Κι αὐτὸς εἶναι ὁ χῶρος τῆς δουλειᾶς, τῆς φύσης, τῆς κοινωνίας. Σ' αὐτὸν τὸν χῶρο —ἔξω— ὅλα εἶναι διαφορετικὰ γιὰ ὅσα συμβαίνουν στὸ σπίτι μέσα. Ἀντὶ γιὰ ξεκούραση ἔχουμε τὴ δουλειά. Τὰ δουνά, τὰ ρέματα, τὰ δέντρα, οἱ δράχοι δὲν ἔγιναν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλά, κατὰ τὴ βαθειά του πίστη, ἔγιναν ἀπὸ τὸν Θεό. Κι αὐτὸ τὸ χωριὸ δὲν ἔγινε ἀπὸ τὸ ἄτομο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κοινωνία. Ἡ κίνηση, ἀκόμα, ἔξω δὲ γίνεται μὲ μέτρο τὶς ἀνάγκες τὶς ἀτομικὲς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐπιταγῆς. Γιὰ νὰ πᾶς στὸ χωράφι περπατᾶς ὄχι ὅσο θέλεις, ἀλλὰ ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ φτάσεις. Τὸ σκάψιμο τοῦ χωραφιοῦ δὲν τὸ κάνεις ὅσο αὐτὸς μπορεῖ, ἀλλὰ ὅσο ἡ γῆς τὸ ζητᾶει. Στὸ δρόμο ἢ στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ θέλεις δὲ μπορεῖ νὰ ξαπλώσεις... Ὅλο, λοιπόν, τὸ «γίγνεσθαι» στὸν ἔξω χῶρο, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ σπίτι —μέσα χῶρο— ὑπαγορεύεται ἀπὸ φυσικὲς —θεῖες, ὑπερβατικὲς— καὶ κοινωνικὲς δυνάμεις, στὶς ὁποῖες τὸ ἄτομο ὑπακούει — ὑποτάσσεται. Γιὰ παράδειγμα: μέσα στὸ σπίτι τὸ φῶς τὸ κάνει τὸ λυχνάρι καὶ τὴ ζεστασιὰ τὸ τζάκι ποὺ ὁ ἄνθρωπος τ' ἀνάβει ὅποτε θέλει, ἐνῶ ἔξω αὐτὰ τὰ κάνει ὁ ἥλιος ποὺ κανένας δὲν τὸν ὁρίζει. Τὴ λάμψη τοῦ πριόβολου ἢ τοῦ σπίρτου μέσα τὴν προκαλεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἐνῶ τὴ λάμψη τοῦ κεραυνοῦ ἔξω τὴν κάνουν, κατὰ τὴν πίστη του, οἱ ὑπερβατικὲς —θεῖες— δυνάμεις. Τὸ σημαντικὸ ὅμως εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἴδια ἀνάγκη νὰ ζήσει καὶ στοὺς δυὸ αὐτοὺς χώρους —τὸν μέσα καὶ τὸν ἔξω. Λέει ὅμως πὼς τὸ σπίτι —μέσα— τοῦ γίνεται «φυλακή», ὅταν μένει γιὰ πολὺ καὶ πὼς στὸν «ἔξω κόσμο χάνεται». Αἰσθάνεται καὶ στὸ σπίτι —μέσα— καὶ μακριὰ —ἔξω— στὸ χωράφι, τὸ δουνὸ καὶ τὸν κόσμο ὅτι εἶναι μόνος. Λέμε: «πάω ἔξω νὰ ξεσκάσω· καὶ «πάω σπίτι νὰ ἡσυχάσω». Μέσα σκάει καὶ ἔξω δὲν ἀντέχει.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χῶρος τοῦ σπιτιοῦ κι ὁ χῶρος τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας εἶναι δυὸ χῶροι ἀπόλυτα διαχεχριμένοι καὶ συμπληρωματικοί. Καὶ ὅτι ὁ μέσα χῶρος ἐκφράζει τὸ ΕΓΩ, ἐνῶ ὁ ἔξω χῶρος τὴν ΦΥΣΗ καὶ τὸ ΕΜΕΙΣ. Προκύπτει ἀκόμα ὅτι ὁ καθένας ἀπ' αὐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοὺς τοὺς χώρους φορτίζει συγκινησιακὰ —κίνηση αἰσθημάτων— μὲ διαφορετικὲς κλίμακες ἐρεθισμῶν, ποὺ ὅλες ὅμως, σὲ μεγάλη διάρκεια, ὁδηγοῦν στὸ ἴδιο ἀδάσταχτο συναίσθημα. Τὸ αἴσθημα τοῦ «μόνος», ὅπου τὸ «ἐγὼ» μέσα ὑπερφορτίζεται καὶ σκάει καὶ ἔξω ἀποφορτίζεται καὶ χάνεται. Δηλαδή: μέσα τὸ «ἐγὼ» φορτίζεται θετικὰ (+) καὶ «ἔξω» ἀρνητικὰ (—). Μὲ ἄλλα λόγια δημιουργεῖται ἕνα αἴσθημα ποὺ ὁ ἄνθρωπος δὲν τὸ μπορεῖ καὶ ποὺ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὸ ζήσει —νὰ ζήσει μόνος— θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἢ θεὸς ἢ θηρίο.

Συμπερασματικά, λοιπόν, βλέπουμε ὅτι τὸ χαγιάτι παρεμβάλλεται ἀνάμεσα σὲ δυὸ χώρους —πόλους— μὲ διαφορετικὰ ποσοτικὰ καὶ ποιοτικὰ φορτία ποὺ τὸ καθένα μόνο του δὲ μπορεῖ νὰ λειτουργήσει θετικὰ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ πὼς αὐτὰ πρέπει νὰ συσχετιστοῦν καὶ νὰ συν - λειτουργήσουν. Αὐτὴ ὅμως ἡ ποιοτικὴ καὶ ἐντατικὰ διαφορετικὴ φόρτιση καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς συσχέτισης εἶναι ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς ποὺ δημιουργεῖ μιὰ δυναμικὴ κατάσταση μεταξὺ τῶν δυὸ αὐτῶν χώρων — πόλων· τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω, τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς φύσης καὶ τοῦ ἐμεῖς. Ἔτσι, καὶ μ' ἄλλα λόγια, τὸ χαγιάτι παρεμβαίνει μεταξὺ δυὸ διαφορετικῶν χώρων — πόλων, ποὺ ἡ συσχέτισή τους εἶναι προϋπόθεση ζωῆς.

Ἂν τὰ παραπάνω εἶναι σωστά, τότε προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς σύζευξης, ποὺ καλεῖται νὰ κάνει τὸ χαγιάτι, θὰ προκύψει καὶ ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς. Καὶ εἰδικότερα: ἂν ὁ χῶρος τοῦ χαγιατιοῦ ὡς μετάβαση ἀπὸ τὸν ἕνα πόλο στὸν ἄλλο δημιουργεῖ ἁρμονικὴ σύζευξη, συμφιλιώνει τοὺς δυὸ χώρους, ἐνῶ ἂν ἐπιβάλλει δυσαρμονικὴ σύζευξη ἢ διακοπή, τότε δημιουργεῖ νέκρωση ἢ μιὰν ἐχθρικὴ ἀντιπαράθεση - σύγκρουση. Ὅ,τι περίπου σημαίνει μὲ τὸν θριγκὸ καὶ τὸν κίονα, ὅπου παρεμβαίνει τὸ κιονόκρανο ἢ τὸ ὁριζόντιο ξύλινο δοκάρι μὲ τὸ ὑποστύλωμα, ὅπου παρεμβαίνει τὸ φουρούσι· ἢ πιὸ παραστατικὰ ὅπως συμβαίνει μὲ τὴ σύζευξη τῶν δυὸ πόλων τῆς ἠλεκτρικῆς μπαταρίας, ποὺ ἡ διακοπὴ σημαίνει νέκρωση, ἡ ἀπότομη ἕνωση σπινθῆρα καὶ βραχυκύκλωμα καὶ ἡ ὁμαλὴ σύζευξη ἐνέργεια.

Ἂν τοὺς παραπάνω συλλογισμοὺς τοὺς προεκτείνουμε σὲ βάθος, σημαίνουν πώς: τὸ χαγιάτι καλεῖται νὰ συμβάλλει ὡς καταλύτης στὴ διαμόρφωση τῆς ποιότητας τῆς βίωσης· στὴ συμφιλίωση τοῦ μέσα χώρου μὲ τὸν ἔξω χῶρο, τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ περιβάλλον, τοῦ ἐγὼ μὲ τὸ ἐμεῖς καὶ τὸ περιβάλλον, ποὺ στὴν ὑπερβατική του διάσταση ταυτίζεται μὲ τὸ ἴδιο τὸ Θεό.

Τὶς παρατηρήσεις αὐτὲς τὶς θεωρῶ ὡς βάση πάνω στὴν ὁποία πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν καὶ νὰ κριθοῦν ὅλες οἱ ἰδιότητες τοῦ χαγιατιοῦ —κατασκευαστικές, λειτουργικὲς καὶ συγκινησιακὲς— προκειμένου νὰ ἐκτιμηθεῖ σωστὰ ὁ ρόλος του ὡς δομικοῦ στοιχείου τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σύνθεσης τῆς λαϊκῆς παραδοσιακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Ἠπείρου, θεώμενης μέσα στὸ σύστημα: σπίτι — περιβάλλον.

Ἐξετάζοντας τὸ χαγιάτι «αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» κι ἀρχιτεκτονικὰ θὰ εἶναι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τύποι χαγιατιών

Εικ. 4. Τύποι χαγιατιών οι 'Ηπειρωτικής δεκαπρίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀρκετὸ ἂν τὸ δοῦμε μέσα ἀπὸ τρεῖς πλευρές: τὴν πλευρὰ τῆς πρακτικῆς τῆς κατασκευαστικῆς οἰκονομίας, τῆς χρήσης καὶ τῆς αἰσθητικῆς συμπεριφορᾶς του ὡς χώρου συγκινησιακῶν διεργασιῶν. Κι ἀκόμα θὰ πρέπει νὰ τὸ δοῦμε ὡς χαγιάτι σπιτιοῦ καὶ χαγιάτι ἐκκλησιᾶς, γιατὶ συναντιέται καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, ποὺ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὲς (σχ. 4).

1.- Τεχνικὰ χαρακτηριστικὰ

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς τεχνικῆς κατασκευῆς τὸ χαγιάτι πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ πολὺ ἁπλὴ κατασκευὴ γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ σπιτιοῦ —σπίτι καὶ βοηθητικά— καὶ πιὸ σύνθετη γιὰ τὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιᾶς. Κι αὐτὸ γιατὶ στὴν περίπτωση τοῦ σπιτιοῦ διαμορφώνεται ἀπὸ ἕνα ἁπλό, συνήθως πλακόστρωτο δάπεδο, μιὰ ἁπλὴ μονόριχτη στέγη ποὺ εἶναι ξεχωριστὴ ἢ σχηματίζεται ὡς προέκταση τῆς στέγης τοῦ σπιτιοῦ, μιὰ σειρὰ ἀπὸ ξύλινους ὀρθοστάτες διατομῆς τῆς τάξεως τοῦ 10 Χ 10 ἑκ. καὶ ἕνα λίθινο πεζούλι ὕψους 0,40 καὶ πλάτους 0,50 μ. Τὸ πλάτος του εἶναι συνήθως τῆς τάξεως τοῦ 2—2,50 μ. καὶ τὸ ὕψος τῆς τάξεως τῶν 2—2,50 μ. Στὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ χαγιάτι θάλεγα ὅτι εἶναι μιὰ πιὸ σύνθετη κατασκευὴ κι αὐτὸ γιατὶ ἡ πρόσοψή του διαμορφώνεται ἀπὸ φροντισμένες πέτρινες κολῶνες ἢ ὀρθοστάτες καὶ τόξα. Ἀκόμα, τὸ δάπεδο διαμορφώνεται ἀπὸ φροντισμένη πλακόστρωση καὶ ἡ ὀροφὴ μπορεῖ νὰ εἶναι νταβανωμένη ἀκόμα καὶ διακοσμημένη. Αὐτὴ ἡ διαφορὰ σὲ τεχνικὴ καὶ κόστος τῶν χαγιατιῶν τῶν σπιτιῶν ἀπὸ τὰ χαγιάτια τῶν ἐκκλησιῶν ὀφείλεται στὸ ὅτι τὰ κτίρια ἔχουν διαφορετικὸ προορισμό. Ἀκριβῶς δὲ αὐτὴ ἡ διαφοροποίηση εἶναι καὶ ἡ ἔκφραση τῆς πρώτης συνέπειας τοῦ χαγιατιοῦ πρὸς τὸ ρόλο καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ κτιρίου. Τὸ σπίτι εἶναι ἡ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐκκλησία, ὁ ναὸς —σπίτι— τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶναι σημαντικὴ ἴσως ἀπόδειξη τῆς συνείδησης τῆς ἀναγκαιότητάς του τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ τὸ χαγιάτι γιὰ τὴν περίπτωση τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι καὶ δύσκολη κι ἀκριβὴ κατασκευή, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἐκκλησιὰ στὴν Ἤπειρο ποὺ νὰ μὴν ἔχει χαγιάτι.

2.- Λειτουργικὰ χαρακτηριστικὰ

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς χρήσης καὶ λειτουργίας τὸ χαγιάτι προορίζεται νὰ χρησιμεύει στὴν ἄμεση ἢ ἔμμεση ἐξυπηρέτηση ἀναγκῶν τῆς ζωῆς στὸ σπίτι καὶ τοῦ τελετουργικοῦ τῆς ἐκκλησιᾶς. Στὴν περίπτωση τοῦ σπιτιοῦ χρησίμευε γιὰ ὅλες τὶς δουλειές, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τους καὶ τὶς καιρικὲς συνθῆκες. Ἦταν καθιστικὸ ὅταν ὁ ἥλιος πύρωνε καὶ τὸ σπίτι μέσα ἦταν ζεστὸ καὶ δὲ μποροῦσες νὰ σταθεῖς οὔτε μέσα οὔτε καὶ ἔξω. Ἦταν ἀνάλογα καὶ χῶρος ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ὕπνου στὶς ζεστὲς νύχτες. Στὴ βαρυχειμωνιὰ γινόταν χῶρος ἀποθήκευσης ὑλικῶν ἄμεσης χρήσης κλπ.

Στὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιᾶς ἦταν ὁ χῶρος ὅπου γίνονταν ὁρισμένες τελετουργικὲς διεργασίες, ὅπως τὸ μοίρασμα τοῦ σταριοῦ —κόλλυβα— στὰ

μνημόσυνα κι ἀκόμα γινόταν παλιότερα καὶ χῶρος συνάθροισης αὐτῶν ποὺ ἀποφάσιζαν γιὰ τὰ κοινὰ τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ τόπου. Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ ποῦμε ὅτι τὸ χαγιάτι λειτουργικὰ εἶναι ἕνας χῶρος στάσης, τοῦ ὁποίου ἡ χρήση ἦταν ἡ ἐπέκταση τῶν χρήσεων τοῦ κλειστοῦ χώρου καὶ ἡ συμπλήρωσή τους. Ἡ βασικὴ λειτουργικὴ διαφορὰ τοῦ χαγιατιοῦ ἀπὸ τὸν κύριο τμῆνα τοῦ κτιρίου καὶ τὴν αὐλὴ ὀφείλεται στὸ ὅτι εἶναι ἡμίκλειστο καὶ ἡμιυπαίθριο καὶ ἐπομένως μπορεῖ νὰ καλύπτει ὅλες τὶς λειτουργίες ποὺ δὲν ἐξυπηρετεῖ τὸ μέσα καὶ τὸ ἔξω. Κι αὐτὸ ἢ γιὰ λόγους κλιματολογικῶν συνθηκῶν ἢ γιὰ λόγους διαστάσεων χώρου ἢ καὶ γιὰ ἄλλους λόγους δεοντολογίας. Ἰδιαίτερα ὅμως στὴν περίπτωση τοῦ ναοῦ τὸ χαγιάτι παίρνει ἕναν ἰδιαίτερα σημαντικὸ ρόλο, γιατὶ καλύπτει χρήσεις ἡμιιερὲς —μοίρασμα σταριοῦ— καὶ ἐπίσημες κοινωνικές, ὅπως ἡ συνάθροιση τῶν δημογερόντων, οἱ ὁποῖες ἦταν κάτι πολὺ πιὸ πάνω ἀπὸ τὰ ἄτομα καὶ πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ καθολικὸ καὶ θεῖκό. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ χαγιάτι μποροῦσε νὰ λειτουργεῖ χωρὶς τὴν ἀνάγκη νὰ καταφυγεῖ στὸν ἐλεύθερο ἢ κλειστὸ χῶρο, ἀλλὰ οὔτε ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' αὐτόν. Τὸ χαγιάτι ἀκόμα δίνει τὴ δυνατότητα νὰ διαλέξεις, νὰ κάνεις τὶς ἐπιλογές σου, ἀνάλογα μὲ τὴν προσωπική σου διάθεση καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς κάθε χρήσης. Αὐτὸ ὅμως στὸ βάθος ὁδηγεῖ σ' ἕνα αἴσθημα ἐλευθερίας, γιατὶ μέσα ἀπὸ τὴ δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς μπορεῖς ν' ἀποφύγεις ἀνεπιθύμητες συνθῆκες λειτουργίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἀκόμα τὸ χαγιάτι μὲ τὸν παραπάνω ρόλο παίρνει μιὰ μεγάλη διάρκεια χρήσεως καὶ ἐπειδὴ οἱ συνθῆκες του ἐπιβάλλουν μιὰν ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ τὸ περιβάλλον —φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ— προκύπτει ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα δεσμὸ μεταξὺ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, ἀλλὰ καὶ τῆς φυσικῆς τάξης τοῦ κόσμου ὅλου.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι λειτουργικὰ τὸ χαγιάτι ἐπαυξάνει τὶς λειτουργικὲς δυνατότητες τοῦ μέσα καὶ ἔξω χώρου, δίνει τὴ δυνατότητα τῆς ἐπιλογῆς καὶ ἐπιβάλλει κατὰ τὸ χρόνο τῶν λειτουργικῶν διεργασιῶν τὴ συνείδηση τῆς καθολικότητας.

3.- Συγκινησιακὴ συμπεριφορὰ

Τὸ χαγιάτι συγκινησιακά, ὅπως καὶ λειτουργικά, παίζει ἕναν ἰδιαίτερο, δικό του ρόλο. Αὐτὸ θάλεγα ὅτι εἶναι αὐταπόδεικτο, ἀφοῦ ὁ χῶρος δὲν εἶναι ὅμοιος οὔτε μὲ τὸν κλειστὸ —μέσα— οὔτε μὲ τὸν ἀνοιχτὸ —ἔξω. Γιὰ νὰ προσεγγίσουμε ὅμως τὶς συγκινησιακὲς ἰδιαιτερότητες τοῦ χαγιατιοῦ θὰ πρέπει:

— Νὰ συσχετίσουμε τὶς συγκινησιακὲς ποιότητες τοῦ χαγιατιοῦ μὲ ἄλλες βιωματικὲς σχετικὲς καταστάσεις ποὺ ὑπάρχουν. Κι αὐτὸ γιατὶ τὰ βιώματα εἶναι συνήθια ἀπόκρυφα, ποὺ ὅταν ὁροῦν ἀνταποκρίση λειτουργοῦν μὲ ἰδιαίτερη πληθωρικότητα καὶ δίνουν ξεχωριστὴ συγκίνηση καὶ εὐχαρίστηση. Εἶναι, λοιπόν, ἀπαραίτητο νὰ δοῦμε ἂν τὸ χαγιάτι ὡς συγκεκριμένη μορφὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχ. 5. Πρωτογενεῖς μορφὲς ἡμιυπαίθριων χώρων — μητριά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χώρου έχει τὸ δικιό του σὲ ἄλλες πρωτογονικὲς καὶ πρωταρχικὲς μορφὲς χώρων καὶ χρήσεων τοῦ ἀνθρώπου.

— Ν' ἀναλυθοῦν οἱ χαρακτῆρες τοῦ χαγιατιοῦ «αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὶ» διαχεχριμένα γιὰ κάθε στοιχεῖο. Αὐτοὶ οἱ χαρακτῆρες εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ καθορίζουν τὸ ἀντικειμενικὸ αἰσθητικὸ ὕφος τοῦ χώρου· ἐπομένως καὶ τὶς ἀντικειμενικὲς ποιότητες, οἱ ὁποῖες μέσα στὴ δυναμικὴ τῆς διαδρομῆς —κίνησης καὶ στάσης— ἐνεργοποιοῦνται, συντίθενται καὶ χρωματίζουν μὲ τοὺς χαρακτῆρες τους συγκινησιακὰ τὰ πρὶν καὶ μετά, τὰ δίορα κι ἀπόμακρα, συμβάλλοντας ἔτσι στὴ διαμόρφωση τῆς τελικῆς ἀντίληψης γιὰ τὰ πράγματα καὶ τὸν κόσμο τους.

— Νὰ θεωρήσουμε τὸ χαγιάτι ὡς χῶρο κόμβο μέσα στὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὸν ἀνοιχτὸ χῶρο πρὸς τὸν κλειστὸ κι ἀντίθετα· ἀπὸ τὸ δουκὸ ἢ τὸ χωράφι ἢ τὸ χωριὸ στὸ σπίτι καὶ τὸ δωμάτιο κι ἀντίθετα. Κι αὐτὸ γιατί, ὅπως τονίστηκε καὶ πρίν, τὸ χαγιάτι παρεμβαίνει ἀνάμεσα στοὺς δυὸ κύριους χώρους: τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω. Ἡ ἑρμηνεία ἐξάλλου τοῦ ρόλου τοῦ χαγιατιοῦ μέσα στὴ δυναμικὴ τῆς κίνησης ἢ μετακίνησης εἶναι βασικὴ προϋπόθεση, γιατὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα δὲν θεωροῦνται ξεχωριστὰ ὅπως ἕνας πίνακας ζωγραφικῆς, ἀλλὰ διώνονται καὶ χωρικὰ καὶ χρονικά· λειτουργοῦν χωροχρονικὰ μὲ τὶς μορφὲς τῶν χώρων καὶ τοὺς ρυθμοὺς τοῦ χρόνου.

1.- Βιωματικὲς καταβολὲς

Ἀπὸ βιωματικὴ ἄποψη ξέρουμε ὅτι ὁ Ἠπειρώτης τοῦ χωριοῦ —σ' αὐτὸν κύρια ἀναφέρομαι— εἶχε ἔντονες πρωτογονικὲς - πρωταρχικὲς καταβολὲς ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς του, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη διατηροῦνται σὲ πολλὰ ἐπίπεδα ζῶσες κι ἀπαράλλαχτες μὲ πανάρχαιους τρόπους. Ἡ κτηνοτροφική, κυρίως, ἀπασχόλησή του τὸν ἀνάγκαζε νὰ ζεῖ γιὰ πολὺ χρόνο στὸ φυσικὸ - ἐλεύθερο χῶρο. Ἕναν χῶρο ὑπερβολικὰ δυναμικὸ ποὺ τοῦ πρόσφερε τὶς πιὸ ἐτερόκλητες συγκινήσεις: τὴν ἄγρια παγωνιὰ καὶ τὸ κοφτερὸ «ἁγιάζι» ὡς τὴν κάψα τοῦ ἥλιου καὶ τὸ ὄροσερὸ ἀεράκι· βουνοκορφάδες ποὺ μεσουρανοῦν κι ἀντιμιώνουν τὸν ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι, ἀλλὰ καὶ φαράγγια ποὺ σκίζουν τὰ σωθικὰ τῆς γῆς· τὸ μυστικὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων τῆς δρυὸς καὶ τὸν ἀπόηχο τῆς μουσικῆς τοῦ θρασκιᾶ στὰ ἐλάτια, ἀλλὰ καὶ τὶς ὀρντὲς ἀπὸ τ' ἄγρια ἀστροπελέκια ποὺ τρομάζουν ἀνθρώπους καὶ ζωντανά... Ὅταν ὁ τόπος ποὺ ζεῖ τοῦ δίνει τόση χαρά, ἀλλὰ καὶ τόσο φόβο, γίνεται φανερὸ πόσο μπορεῖ ν' ἀγαπήσει τὶς κατασκευὲς ἐκεῖνες ποὺ τοῦ διώχνουν τὸ φόβο· ποὺ τὸν προστατεύουν μὲ τὴ σιγουριά τους, τὸν κάνουν νὰ νικάει τὸ φόβο καὶ τοῦ προσφέρουν μιὰν ἀκόμα εὐχαρίστηση· διατηρεῖ ἔτσι μέσα του γιαυτὲς μιὰ βαθιὰ κι ἄρρητη σχέση συμπάθειας, ἀλλὰ κι ἀναγκαιότητας. Ἄλλη ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ἀναγκαιότητας εἶναι ὅτι γιὰ νὰ συμφιλιωθεῖ μ' αὐτὸν τὸν κόσμο τὸν τραγουδάει καὶ τὸν θεωρεῖ σύντροφο καὶ συνομιλητὴ στὰ τραγούδια του ὅλα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ἥλιε, τί βγῆκες κόκκινος, καταμελανιασμένος;
— Ἔψὲς ὅταν βασίλεψα κονιόκαισα 'ς τὴ ράχη,
ν' ἀκούσω ποῦθε ἔβγαιναν καὶ ποῦθ' ἐξεκινοῦσαν
δάκρυα πικρὰ καὶ ὀκούσμαια καὶ μαῦρα μοιρολόια...».

Οἱ λύσεις ὅμως αὐτὲς τελικὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ μαντριὰ καὶ τὶς στάνες καὶ τὶς στροῦγκες καὶ φρατζέτες· κι ἀκόμα κάποιος δέντρος μὲ χοντρὸ κορμὸ καὶ μεγάλα κλαριὰ ἢ μιὰ κουφάλα βράχου. Λύτὲς οἱ κατασκευὲς γίνονται τὰ «λημέρια» του καὶ τὸ κονάκι του καὶ τὸν προστατεύουν. Λύτές, ὅμως, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἡμιυπαίθριες μορφὲς κάλυψης, ὅμοιες ἢ πανομοιότυπες μὲ τὸ χαγιάτι (σχ. 5). Ἔτσι, λοιπόν, νομίζω ὅτι οἱ μορφὲς αὐτές, μέσα ἀπὸ τὴν ταύτιση μὲ τὴ ζωή του καὶ στὶς καλὲς καὶ στὶς δύσκολες στιγμὲς γιαυτὸν καὶ τὰ ζωντανά του, δημιουργοῦν μιὰ σχέση - σύνδεσμο πολὺ βαθύτερο. Ἕνα σύνδεσμο συντροφιᾶς, φιλίας, ἀγάπης. Τὸ χαγιάτι, λοιπόν, ὡς θύμηση ὅλων αὐτῶν τῶν μορφῶν καὶ τόπων, βιωματικὰ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ προκαλεῖ στὸν Ἠπειρώτη μιὰ συγκινησιακὴ διέγερση φιλίας κι ἀγάπης. Γι' αὐτὸ βιωματικὰ τὸ χαγιάτι a priori ἐπιβάλλεται ὡς συμπαθητικὸ καὶ φιλικὰ ἐλκυστικό

2.- Χαρακτῆρες τῶν στοιχείων

Τὰ ἰδιαίτερα στοιχεῖα τοῦ χαγιατιοῦ ποὺ τὸν σχηματίζουν ὡς χῶρο εἶναι: τὸ δάπεδο, ὁ συμπαγὴς τοῖχος μὲ τὴν πόρτα καὶ τὰ παραθύρια τῆς πρόσοψης τοῦ σπιτιοῦ, ἡ στέγη, ἡ πεζούλα, τὸ ἄνοιγμα στὸν ὁρίζοντα καὶ ἡ κιονοστοιχία.

Τὸ δάπεδο: Τὸ δάπεδο τοῦ χαγιατιοῦ τῶν σπιτιῶν καὶ ἐκκλησιῶν συνήθως εἶναι σὲ διαφορετικὴ στάθμη ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐλεύθερου χώρου καὶ σπάνια ταυτίζεται ὑψομετρικὰ μ' αὐτόν. Στὸ ἰσόγειο χαγιάτι τὸ δάπεδο εἶναι ὑπερυψωμένο κατὰ 0,15, 0,30 ἢ καὶ 0,50 ἑκ. —κατὰ 1—3 σκαλιά. Στὴν περίπτωση σπιτιῶν ὅπου τὸ χαγιάτι εἶναι διώροφο —τὸ ἰσόγειο χαγιάτι ἐκτείνεται στὴν πρόσοψη βοηθητικῶν χώρων καὶ τὸ ἀνώγειο στὴν πρόσοψη τῆς κατοικίας— τότε τὸ δάπεδο τοῦ ἰσογείου εἶναι ὑποβαθμισμένο στὴ στάθμη τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ ἀνώγειο στὸ ὕψος τῆς τάξεως τῶν 2,50 μ. (σχ. 1). Μεταξὺ τοῦ δαπέδου τοῦ χαγιατιοῦ καὶ τῶν κλειστῶν χώρων συνήθως δὲν ὑπάρχει ὑψομετρικὴ διαφορά. Τέλος, τὸ δάπεδο εἶναι καλυμμένο μὲ πλάκες ἢ σανίδια ὅταν εἶναι στὸν ὄροφο.

Ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ καὶ ἡ διαφορὰ ὑλικοῦ ἐπικάλυψης εἶναι δυὸ στοιχεῖα ποὺ συμβάλλουν ἀποφασιστικὰ στὸ νὰ διαφοροποιηθεῖ ὁ χῶρος τοῦ χαγιατιοῦ ἀπὸ τὸν ὑπαίθριο καὶ ν' ἀποκτήσει τὴ δική του ταυτότητα - αὐτοτέλεια. Τὸ ἀνέβασμα, κατὰ τὴ γενικὴ ἀντίληψη, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει στὸν κατώτερο νὰ στέκεται ψηλότερα ἀπὸ τὸν ἀνώτερο, δημιουργεῖ τὸ αἴσθημα τῆς ἀνω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τερότητας. Ἐνῶ στὴν περίπτωση τῶν δοτηθητικῶν, μὲ τὸ χαμήλωμα δίνει ἀντίθετα τὸ αἴσθημα τοῦ κατώτερου. Τέλος, ἡ πλακόστρωση ἢ τὸ σανίδωμα δίνει ἕνα συμβολισμὸ ἔργου ἀνθρώπου, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ συμβολισμὸ τῆς γῆς στὸν φυσικὸ χῶρο ποὺ εἶναι ἔργο Θεοῦ.

Αὐτὲς οἱ δυὸ ἰδιότητες χρωματίζουν ποιοτικὰ τὸ χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ, προσφέροντας ἐρεθισμοὺς συγκινησιακοὺς ποὺ τείνουν νὰ δημιουργήσουν τὸ αἴσθημα τῆς ἀτομικότητας καὶ τῆς ἀνωτερότητας. Ἀκόμα ἡ προσπάθεια ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος ἀνεβαίνοντας τὰ σκαλιά, πέρα τοῦ ὅτι τονίζει κι αὐτὴ τὴ μετάβαση πρὸς κάτι ἄλλο, προκαλεῖ μ' ἕνα λανθάνοντα ἢ συνειδητὸ τρόπο τὴν αἴσθηση ὅτι τὸ ἀνέβασμα εἶναι κατόρθωμα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ πιὰ ἀνέβηκε. Παράδειγμα σχετικὸ εἶναι ἡ ἐξέδρα τῶν ἐπισήμων ποὺ στήνεται γιὰ νὰ δημιουργήσει τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἐξουσίας· ἀλλὰ καὶ τοῦ γέροντα, ποὺ τὸ θεωρεῖ «κατόρθωμα» ὅτι ἀνέβηκε τὴ σκάλα.

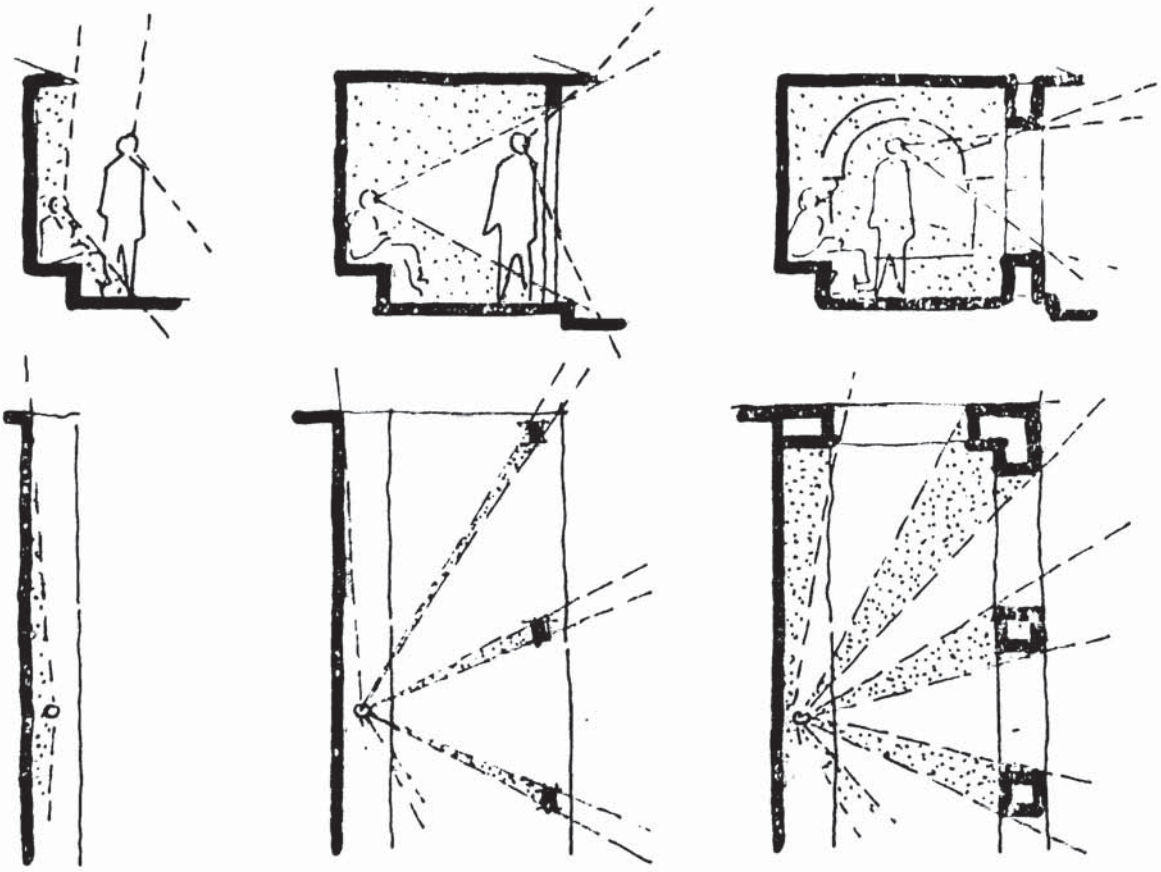
Εἰδικότερα θὰ ἔλεγα πὼς στὴν περίπτωση τοῦ σπιτιοῦ τὰ αἰσθήματα αὐτὰ κάνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ νοιώσει τὸ σπίτι του σὰν κάτι ξεχωριστὸ καὶ σημαντικό. Πράγμα ποὺ ἰσχυροποιεῖ καὶ τὸν ἴδιο· τοῦ δίνει δύναμη ν' ἀντιδράσει στὶς ὅποιες δουλειὲς ποὺ μὲ λανθάνοντα τρόπο οἱ χίλιακες τοῦ ἔξω κόσμου τοῦ ἐπέβαλαν. Κι ἀκόμα τοῦ ἐμπνέουν τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας μέσα ἀπὸ τὸ αἴσθημα τοῦ διαφορετικοῦ καὶ τῆς ἀνωτερότητας ποὺ κατέκτησε μὲ τὴ δύναμή του. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι σημαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησίας. Μόνον ποὺ ἐκεῖ αὐτὴ ἡ ἀνωτερότητα καὶ ἰδιαιτερότητα —ἡ δόξα τοῦ διαχεχριμένου κι ἀνώτερου— ἰσχυροποιεῖται πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνωτερότητας καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ χώρου. Ἀντίθετα στὴν περίπτωση τοῦ χαγιατιοῦ τῶν δοτηθητικῶν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ οὐδετερότητα τῆς στάθμης ἢ ἡ ὑποβάθμιση συμβάλλουν στὴν ἐντατικοποίηση τῶν προηγουμένων αἰσθημάτων ποὺ ἐπιβάλλει τὸ χαγιάτι τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὴν ἰσχυροποιεῖ γιατὶ συσχετίζεται μὲ τὴν κατωτερότητα τῶν ζωντανῶν.

Συμπερασματικά, λοιπόν, προκύπτει ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δαπέδου τοῦ χαγιατιοῦ συμβάλλουν στὴ δημιουργία τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀνθρώπινης ἀνωτερότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδιαιτερότητας, ποὺ ἰσχυροποιοῦν τὸ ἄτομο καὶ τὸ ἐξυψώνουν μὲ μιὰ συγκεκριμένη τάξη πραγμάτων τοῦ περιβάλλοντος.

Ἡ στέγη: Ἡ στέγη τοῦ χαγιατιοῦ εἶναι τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ καλύπτει τὸ χῶρο. Καλύπτει καὶ προστατεύει ἀπὸ τὴ βροχή, τὴν πάχνη, τὸν ἥλιο, ἀλλὰ καὶ τὴ θέα πρὸς τὸν οὐρανό. Μὲ ἄλλα λόγια εἶναι τὸ στοιχεῖο τοῦ χώρου τοῦ χαγιατιοῦ ποὺ περιορίζει ἢ ἀφορίζει τὶς «ἐξ οὐρανοῦ» δυνάμεις. Τὸ ὕψος ἀπὸ ἄπειρο γίνεται ὁρισμένο κι ἀνθρώπινα προσιτὸ — γίνεται ἀπὸ ὑπεράνθρώπινο, ἀνθρώπινο. Ἡ δράση τῆς βροχῆς, τοῦ ἡλίου, τοῦ οὐρανοῦ, περιορίζονται πολὺ ἢ λίγο, ἀνάλογα μὲ τὴ στάση - θέση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔτσι ἀπὸ κατάσταση ἀναπόφευκτη καὶ ὑπερβατικὰ δοσμένη γίνεται ρυθμιζόμενη καὶ ἐλεγχόμενη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ἰδιότητες δίνουν στὸν ἄνθρωπο τὸ αἴσθημα μιᾶς τραμακτικῆς ἱκανότητας - δύναμης, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ ρυθμίζει τὴ δραστικότητα ὅλων τῶν «ἐξ οὐρανοῦ» φαινομένων. Τὸ αἴσθημα

Σχ. 6. Κατόψεις καὶ τομὲς σπιτιοῦ χωρὶς χαγιάτι, μὲ χαγιάτι καὶ χαγιατιοῦ ἐκκλησιᾶς.

αὐτὸ τῆς ἀπελευθέρωσης καὶ ἐξουσίας, μαζὶ μὲ τὴ διατήρηση μιᾶς ἄμεσης σχέσης —γιατὶ ζεῖ τὴ βροχὴ καὶ τὸν ἥλιο καὶ βλέπει ἀρκετὰ τὸν οὐρανὸ— τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ διαλέγεται μὲ ὅσα φυσικὰ καί, κατὰ τὴν ἀντίληψή του, ὑπερβατικά, συμβαίνουν. Ἀντί, λοιπόν, νὰ φοβᾶται τὸ ἀστροπελέκι, μπορεῖ νὰ τὸ θαυμάζει καὶ στοχαστικὰ νὰ τὸ αἰσθάνεται ὡς «φωνή»· ὁ κεραυνὸς γίνεται ψαλμός: «...ἐβρόντισεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος, καὶ ὁ Ὕψιστος ἔδωκεν φωνήν», λέει ὁ ψαλμῳδός. Μπορεῖ ἀκόμα, ἀντὶ νὰ βρέχεται νὰ στοχάζεται τὸ φαινόμενο σὰν μιὰν ἀπόκρυφη σχέση οὐρανοῦ καὶ γῆς γιὰ δημιουργία τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν σπαρτῶν.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ στέγη τοῦ χαγιατιοῦ δημιουργεῖ στὸν ἄνθρωπο τὴν ἱκανότητα νὰ μετασχηματίζει τὶς φορτίσεις τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἀπὸ ἀρνητικὲς σὲ θετικές· ἀπὸ καταπόνηση καὶ δουλεία σὲ χαρὰ ἐλευθερίας καὶ στοχασμοῦ· ἀπὸ μιὰ σχέση ὑποταγῆς στὸ ὑπερβατικὸ σὲ μιὰ σχέση διαλεκτικῆς, ποὺ τὸν ἐξυψώνει στὴ σφαίρα τοῦ θείου μεγαλείου (σχ. 6).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο τοίχος: Ο τοίχος τῆς πρόσοψης τοῦ κτιρίου, πάντα πέτρινος, εἶναι αἰσθητικὰ τὸ πιὸ ἰσχυρὸ στοιχεῖο τοῦ χαγιατιοῦ. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀρχικὰ θὰ ἔλεγα ὅτι εἶναι ἀρνητικό, λόγω τῆς δύναμής του καὶ τῆς θέσης του ὡς ἐμποδίου στὴν κίνηση πρὸς τὰ μέσα. Τὸ ὅτι ὅμως ἔχει τὰ ἀνοίγματα —εἴσοδο καὶ παραθύρια— πρὸς τὰ μέσα, στὸ σπίτι, ἐλαφρύνει κι ἀναιρεῖ τὴ σημασία τοῦ ἐμποδίου. Τὸ ὅτι ἀκόμα περιορίζει τὸν ὁρίζοντα σὲ γωνία 180° ἢ καὶ λιγότερο, ἀπὸ 360°, προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τὸ μεγάλο προσὸν νὰ αἰσθάνεται περισσότερο σίγουρος. Κι αὐτὸ γιατὶ τὴ γωνία τῶν 180° ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλέγχει ἅνετα, ἐνῶ τῶν 360° δὲ μπορεῖ νὰ τὴν παρακολουθήσει (σχ. 8). Νοιώθει, λοιπόν, σίγουρος, ἄρα κι ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὶς συνήθειες τοῦ χώρου ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ ἐλέγχει. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τῶν δύο ποὺ θέλουν νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ κάποιον, ἀπὸ τὰ γύρω, ἐχθρό. Τότε κάθονται πλάτη μὲ πλάτη γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν «τὰ νῶτα». Ἡ ἀκόμα αὐτοῦ ποὺ καταφεύγει σὲ κάποιο κορμὶ δέντρου ἢ τοίχο. Αὐτὸ τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφάλειας ποὺ δημιουργεῖ ὁ τοίχος γίνεται ἀκόμα πολὺ πιὸ ἰσχυρὸ ἀπὸ τὰ ἀνοίγματά του, ποὺ ὑποδηλώνουν —καὶ ἐξασφαλίζουν— τὴ δυνατότητα, ἂν χρειαστεῖ, νὰ καταφύγει καὶ στὸν μέσα χῶρο, τὸν κλειστὸ κι ὀχυρὸ ποὺ εἶναι τὸ δωμάτιο· νὰ «καταφύγει» στὸ χῶρο τῆς ἀπόλυτης ἀσφάλειας καὶ σιγουριᾶς. Ἄρα: ὁ τοίχος τοῦ χαγιατιοῦ συγκινησιακὰ δημιουργεῖ τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφάλειας καὶ σιγουριᾶς ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο τελικὰ ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ εἶναι τόσο σημαντικὰ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα. Κάποιος λέει ὅτι «γιὰ νὰ μπορέσεις νὰ ζήσεις πρέπει νὰ σιγουρευτεῖς».

Ἡ πεζούλα: Ἡ πεζούλα τοῦ χαγιατιοῦ εἶναι πέτρινη καὶ ἐκτείνεται σ' ὅλο

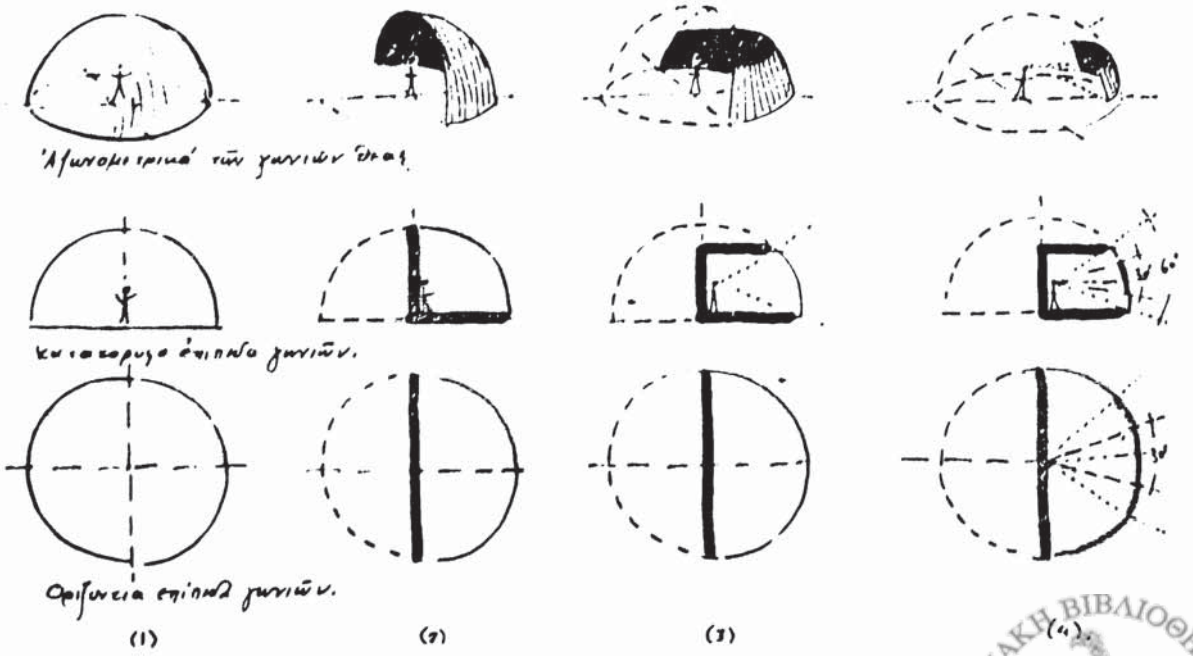
Σχ. 7. Τὸ χαγιάτι μειώνει τὴν ἔνταση τῆς εἰκόνας τοῦ καρπουζιοῦ χωρὶς καὶ νὰ τὴν ἀφορίζει. Ἔτσι ἀντὶ νὰ φοβᾶσαι μπορεῖς νὰ θαυμάζεις.

τὸ μῆκος. Αὐτὴ ἡ πεζούλα χρησιμεύει βασικὰ γιὰ κάθισμα, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλες χρήσεις. Εἶναι φανερὸ πὼς τὸ ὅτι ἔχει κάποιες σημαντικὲς διαστάσεις γιὰ τὸ χαγιάτι —ὕψος, πλάτος— καὶ ἐπεκτείνεται σ' ὅλο τὸ μῆκος του, ἀλλὰ καὶ εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐξοπλισμός του, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ κυριαρχεῖ ὡς στοιχεῖο χρήσης στὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι κάθισμα εἶναι φυσικὸ νὰ ἐπιβάλει τὸ αἴσθημα τῆς στάσης κι ἀνάπαυσης καὶ σ' ἐπέκταση τῆς ὑποδοχῆς. Τέλος δέ, ἀφοῦ ἔχεις τὴ δυνατότητα νὰ καθήσεις ὅπου θέλεις κι ὅπως θέλεις κι ὅταν θέλεις, μιὰ καὶ προσφέρεται πληθωρικὰ κι ἀποκλείεται νὰ καταληφθεῖ ἀπὸ ἄλλους —ὅπως π.χ. μιὰ καρέκλα— εἶναι αὐτονόητο ὅτι προκαλεῖ τὴν αἴσθηση τῆς ἄνεσης, τῆς εὐχαριστησης νὰ διαλέξεις. Κι εἶναι ἀκόμα μιὰ διαστολὴ - ἐπιμήκυνση τοῦ χρόνου εἰσόδου στὸ σπίτι. Ἑπομένως: ἡ πεζούλα εἶναι τὸ στοιχεῖο ποὺ δίνει στὸ χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ κυριαρχα τὸ αἴσθημα τῆς στάσης γιὰ εὐχάριστη ἀνάπαυση. Θάλεγα πὼς αὐτὴ ἡ ὑποδοχὴ τῆς πεζούλας μοῦ μοιάζει μὲ τὸ πιὸ καλὸ καλωσόρισμα, ποὺ στὸ βάθος ὑποβάλλει τὸ αἴσθημα τῆς φιλίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ σπίτι. Καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ καλωσόρισμα στὸν «οἶκον τοῦ Θεοῦ»... Καί, τέλος, πῶς ἐπιβραδύνει τὸ χρόνο μετάβασης ἀπὸ τὸ «ἔξω» στὸ «μέσα» σὲ χρόνο ἀπαραίτητο γιὰ σωστὴ προσαρμογή.

Τὰ ἀνοίγματα: Τὰ μεγάλα ἀνοίγματα τοῦ χαγιατιοῦ πρὸς τὸν ἐλεύθερο χῶρο εἶναι κάτι σημαντικό. Τὸ μεγάλο ἄνοιγμα πρὸς μία ἢ δυὸ ἢ τρεῖς πλευρὲς δημιουργεῖ τὴν ἰδιότητα τοῦ χώρου ὡς ἡμιυπαίθριου ἢ ἡμίκλειστου, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἀμεσότητα τοῦ χαγιατιοῦ μὲ τὸν ἔξω χῶρο. Τὸ φῶς, οἱ κλιματολογικὲς συνθῆκες —θερμοκρασία, ὑγρασία— ἡ θέα κλπ. μειώνονται ἀπὸ ἀπόψεως κλίμακας ἐντάσεως χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζονται μὲ τὶς κλίμακες τοῦ κλειστοῦ —μέσα— χώρου. Ἔχουμε ἑπομένως μιὰ μέση κατάσταση, μεταξὺ τοῦ μέσα

Σχ. 8. Διαγράμματα ποὺ δείχνουν τὴ μείωση τῆς ἔκτασης τῆς θέας ἀπὸ χῶρο σὲ χῶρο. (1) στὸ ὕπαιθρο, (2) μπροστὰ ἀπὸ κτίσμα χωρὶς χαγιάτι, (3) σὲ χαγιάτι. Στὸ σχ. (4) φαίνονται οἱ γωνίες ἄνετης καὶ ἤρεμης θέας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ ἔξω καὶ ἡ ὁποία μέση κατάσταση μεταβάλλεται ὅσο πλησιάζουμε στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια ἔχουμε ἕναν χῶρο τοῦ τύπου τοῦ μεταβλητοῦ ἡμιτόνιου ποὺ στὶς ἀκραῖες του τιμὲς ἀγγίζει τὴν ἔνταση τῶν δυὸ ἀκραίων τόνων —τοῦ μέσα καὶ ἔξω. Εἶναι φανερό, λοιπόν, ὅτι αὐτὴ ἡ σύζευξη τῶν δυὸ ἄκρων —πόλων— ποὺ συνδέει ὁμαλὰ τὶς φορτίσεις τῶν δυὸ συμπληρωματικῶν ἄκρων ἐνεργοποιεῖ τοὺς πόλους αὐτοὺς καὶ δημιουργεῖ μιὰν ἁρμονικὴ μετάδοση. Δηλαδὴ μιὰ συμφιλιωτικὴ διεργασία ὡς πρὸς τὸ φῶς, τὶς φυσικὲς

Σχ. 9. Παραδείγματα συμπεριφορᾶς τῆς σκιᾶς σὲ σπίτι χωρὶς χαγιάτι, μὲ χαγιάτι καὶ χαγιατιοῦ ἐκκλησιᾶς.

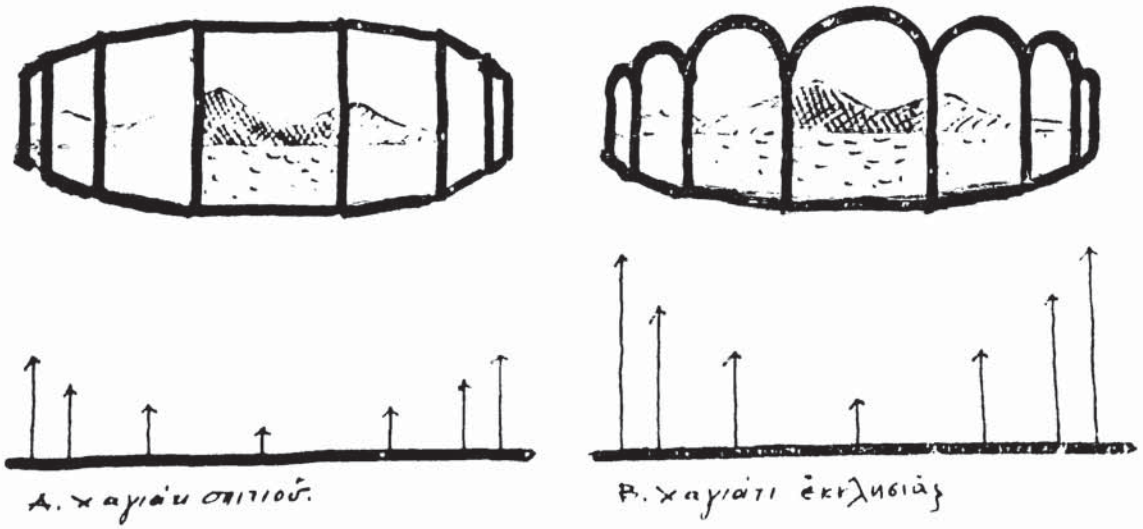
συνθῆκες καὶ τὴ θέση τοῦ ἔξω κόσμου. Εἶναι δὲ σημαντικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ ἡ σχέση γίνεται φανερὰ διάφορη στὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιᾶς. Στὴν ἐκκλησιά, λόγω τῶν χοντρῶν λίθινων πεσσῶν ἢ κολονῶν καὶ τοῦ πεζουλιοῦ

Σχ. 10. Στρούγκα καὶ σπίτι μὲ χαγιάτι. Ὁ ρυθμὸς τῆς στοᾶς τὰ κάνει νὰ ξεχωρίζουν μέσα στὴν ἀρρυθμη φύση.

στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ χαγιατιοῦ, ἡ χλίμακα ὑποδιαθιίζεται σημαντικά. Κι αὐτὸ εἶναι λογικὸ καὶ πρέπον γιατί: τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησιᾶς εἶναι πολὺ πιὸ σκοτεινὸ ἀπ' ὅ,τι τὸ σπίτι, ἔχει πολὺ πιὸ ἀσυγγενὲς χλίμα καὶ δὲν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχ. 11. Σκαριφήματα τής προοπτικής μεταβολής τών πλαισίων — «κάδρων» καί τής αύξησης τής έντασης τού κατακόρυφου άξονά τους.

έχει καθόλου θέα πρός τά έξω. Γιαυτά όλα είναι έπιβεβλημένη καί μιά διαφορετική κλιμάκωση άπ' ό,τι στό σπίτι μιά καί ή διαφορά τών άκρων —πόλων— έδώ μεγαλώνει (σχ. 9). Αύτή όμως ή μεγαλύτερη ύποβάθμιση τής κλίμακας νομίζω πώς έπιβάλλεται κι άπό τό ότι ή διαφοροποίηση τού έξω —κοσμικού— χώρου πρέπει νά είναι έντονότερη γιά νά ξεκόψει περισσότερο τόν πιστό άπό τόν κοσμικό χώρο. Κι άκόμα γιατί ό τελετουργικός ρόλος τού χαγιατιού τής έκκλησιάς έπιβάλλει τό ύφος τού χαγιατιού της νά προσεγγίζει τό μυστηριακό ύφος τού έσωτερικού κλειστού καί σκοτεινού χώρου της.

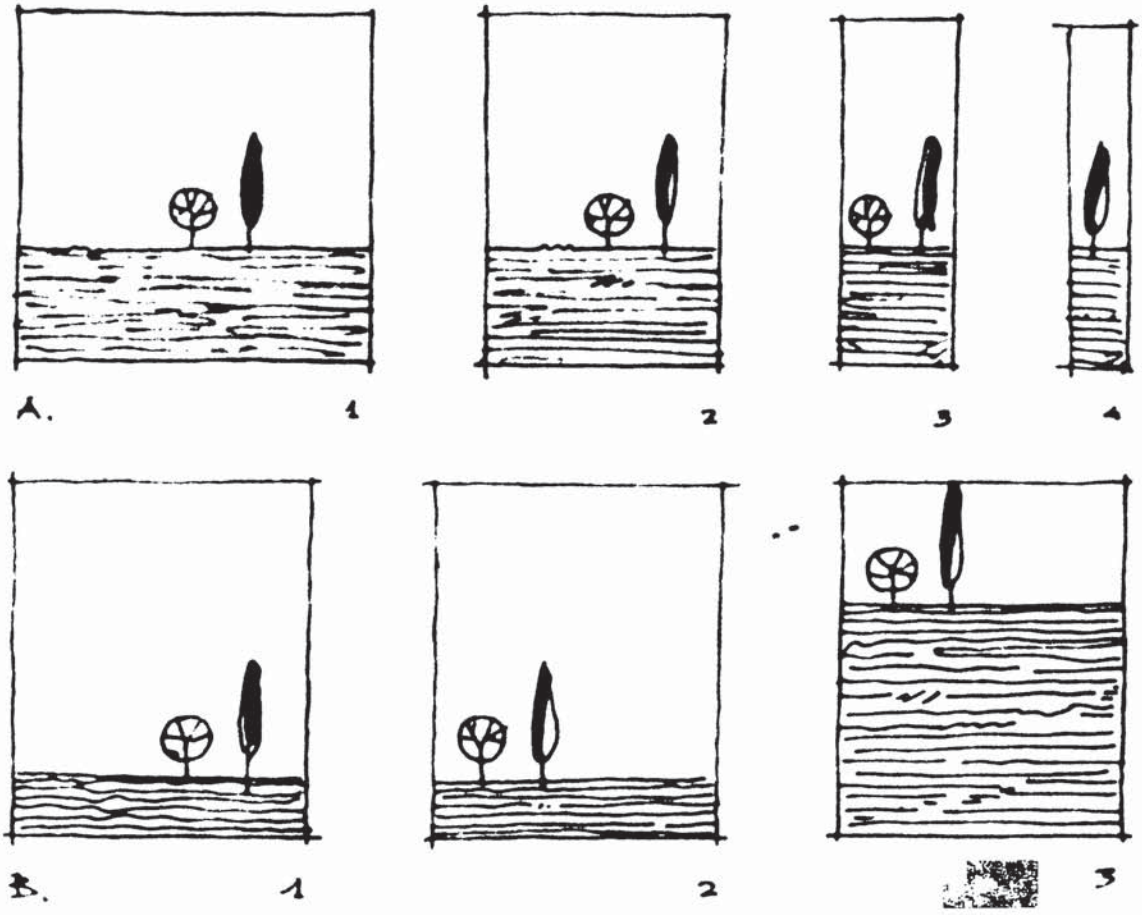
Ένα άλλο σημαντικό συγκινησιακό στοιχείο τού έλεύθερου άνοίγματος τού χαγιατιού είναι ότι αύτό περιορίζεται κατά τήν έννοια τού οριζόντιου έπιπέδου καί τού κατακόρυφου, τόσο όσο ό άνθρωπος μπορεί νά έλέγχει χωρίς ίδιαίτερη προσπάθεια. Κι αύτό γιατί ή όριζόντια γωνία τών 180ο καί ή κατακόρυφη τών 60ο περίπου πού τού διαθέτει ώς θέα τό άνοιγμα μπροστά, είναι οί γωνίες πού μπορεί νά καλύψει μέ άπλές κινήσεις τού κεφαλιού καί τού ματιού χωρίς ίδιαίτερη προσπάθεια, χωρίς κόπο. Άλλά καί πέρα άπ' αύτό, έπειδή ό άνθρωπος μπορεί νά διαλέξει τό σημείο στάσης του, έχει τή δυνατότητα νά μειώνει ή ν' αύξάνει τίς τιμές αύτών τών γωνιών, ώστε νά δημιουργεί τίς προυποθέσεις θέασης, πού άνταποκρίνονται περισσότερο στήν ύποκειμενική του άνάγκη γιά λιγότερη ή περισσότερη συναισθηματική φόρτιση. Είναι άκόμα άξιοπρόσεκτο, ότι στήν περίπτωση τής έκκλησιάς οί γωνίες αύτές μικραίνουν σημαντικά, γιατί ή θέα, λόγω προοπτικής, χάνεται πρός τά άκρα έξαιτίας τού πάχους τών περσών καί κιονών καί ή κατακόρυφη μειώνεται λόγω τών λιθίνων τόξων. Αύτό σημαίνει ότι οί όπτικοί έρεθισμοί δέν προκαλούν μετακινήσεις τού κεφαλιού καί τού ματιού, μέ συνέπεια ή στάση τού άνθρώπου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νὰ εἶναι τέτοια ποὺ νὰ πλησιάζει τὴν ἀπόλυτη ἠρεμία. Κάτι ποὺ ἡ ἐκκλησία τὸ χρειάζεται ὡς προετοιμασία γιὰ τὴν ὑπερβατικὴ ἐπικοινωνία, ποὺ εἶναι ὅρθιος πρὸς τὴν τελείωση.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἄνοιγμα τοῦ χαγιατιοῦ ὑποδαθμίζει τὶς κλίμακες φόρτισης ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο καὶ μειώνει τὶς ἀντιδράσεις τοῦ ἀνθρώπου σὲ βαθιὰ ἀνάλογο μὲ τὴν ὑποκειμενική του κατάσταση ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα καὶ ἐντατικὴ κατάσταση τοῦ μέσα χώρου - κτιρίου.

Τὰ καταχόρυφα στοιχεῖα: Ἕνας ἀκόμα σημαντικὸς καταλύτης στὴ συγκινησιακὴ ἐνεργοποίηση τοῦ χώρου τοῦ χαγιατιοῦ εἶναι ὁ στόχος τῶν κολωνῶν

Σχ. 12. Παραστατικὲς εἰκόνες ποὺ δείχνουν πῶς τὸ ἴδιο θέμα ἀλλάζει τὸ ὄψος του ἀνάλογα μὲ τὴν τοποθέτησή του στὸ πλαίσιο — «κάδρο».

καὶ πεσσῶν στὴν πρόσοψή του. Στὴν ἀπ' ἔξω πρὸς τὰ μέσα θέαση ἡ στοὰ δίνει μιὰ ξεχωριστὴ σημασία στὸ χαγιάτι. Τονίζει καὶ ἐξαίρει τὴν παρουσία ὄχι μόνο τὴ δική του, ἀλλὰ κι ὅλου τοῦ οἰκοδομήματος, γιατὶ προβάλλει μὲ τὴ στοὰ μιὰν εἰκόνα ρυθμικῆς τάξης, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἄρυθμες —ἀσύμμετρες— εἰκόνες τῆς φύσης (σχ. 10). Αὐτὴ ἡ διάκριση ἀσφαλῶς προκαλεῖ μιὰ συγκίνηση ὑπὲρ τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀτομικότητας ποὺ ἐνεργοποιεῖ, ὅπως τονίστηκε καὶ πρίν, τὸ αἴσθημα τῆς ἀνωτερότητας ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας θέαση τοῦ σπιτιοῦ. Εναι κι αὐτὸ μιὰ θετικὴ πρόσκληση στὴ δυναμικὴ σχέση τοῦ ἔξω καὶ τοῦ μέσα. Ἡ συστοιχία ὅμως αὐτὴ τῶν κατακόρυφων στοιχείων ἔχει καὶ ἕναν ἄλλο ἀριθμὸ ἰδιοτήτων:

— Πρῶτα πρῶτα τὰ κατακόρυφα στοιχεῖα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ὁριζόντια —στέγη, δάπεδο ἢ πεζούλια ἢ κάγκελα— διαμορφώνουν ἕνα σύστημα πλαισίων ποὺ «καθαράρουν» τὶς εἰκόνες τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἔξω κόσμου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ χαγιάτι μπορεῖ νὰ ἑστιάζει καὶ νὰ δίνει μεγαλύτερη ἔμφαση στὴ θέαση κάποιου σημείου ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει περισσότερο. Αὐτὸ γίνεται μάλιστα πιὸ ἔντονο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πλαίσιο εἶναι πιὸ σκοῦρο καὶ ἔτσι φωτίζει καὶ ἐντατικοποιεῖ περισσότερο τὴν εἰκόνα τοῦ ὁρίζοντα. Τὰ πλαίσια ὅμως αὐτά, μὲ τὴν κίνηση τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τοῦ ματιοῦ ἀποκτοῦν προοπτικὰ μιὰ δυναμικὴ μορφὴ μ' ἔνταση πρὸς τὰ πάνω ὅσο ἡ ἔνταση τῶν κινήσεων πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἢ δεξιὰ ἐπεκτείνεται. Τὸ πλαίσιο, ἀπὸ οὐδέτερο ὀρθογώνιο στὸ κέντρο, γίνεται ὑψίκορμο μὲ τρομερὴ ἔνταση τοῦ κατακόρυφου ἄξονά του. Δηλαδή, ὅσο ὁ ὁριζόντιος ἄξονας ἐκτείνεται, λόγω τῆς ἀπομάκρυνσης τῶν ἐμποδίων, τοῦ πεσσοῦ ἢ κολώνας, τόσο ἡ κατακόρυφη τάση αὐξάνει. Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ συμβολὴ τῶν δυὸ αὐτῶν ἀξόνων δημιουργεῖ μιὰ συνισταμένη ποὺ ἕλκει τὸν ἄξονα θέασης πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ πάνω ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κανονικὴ θέση τῆς εὐθείας θέασης (σχ. 11). Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς οὐδέτερης —ἤρεμης— κατάστασης ἰσορροπίας ἡ θέαση καθοδηγεῖται —ἕλκεται πρὸς τὸν ἄξονα τῆς θέασης - ἀπελευθέρωσης ἢ τῆς θέασης - λυρικῆς ἁρμονίας. Ἔτσι, διαμορφώνεται ἕνα σύστημα ροπῶν θέασης γιὰ ὅλες τὶς ποιότητες: ἠρεμία, φυγὴ ἀπελευθέρωσης καὶ λευτεριᾶς, φυγὴ λυρισμοῦ κι ἁρμονίας[1].

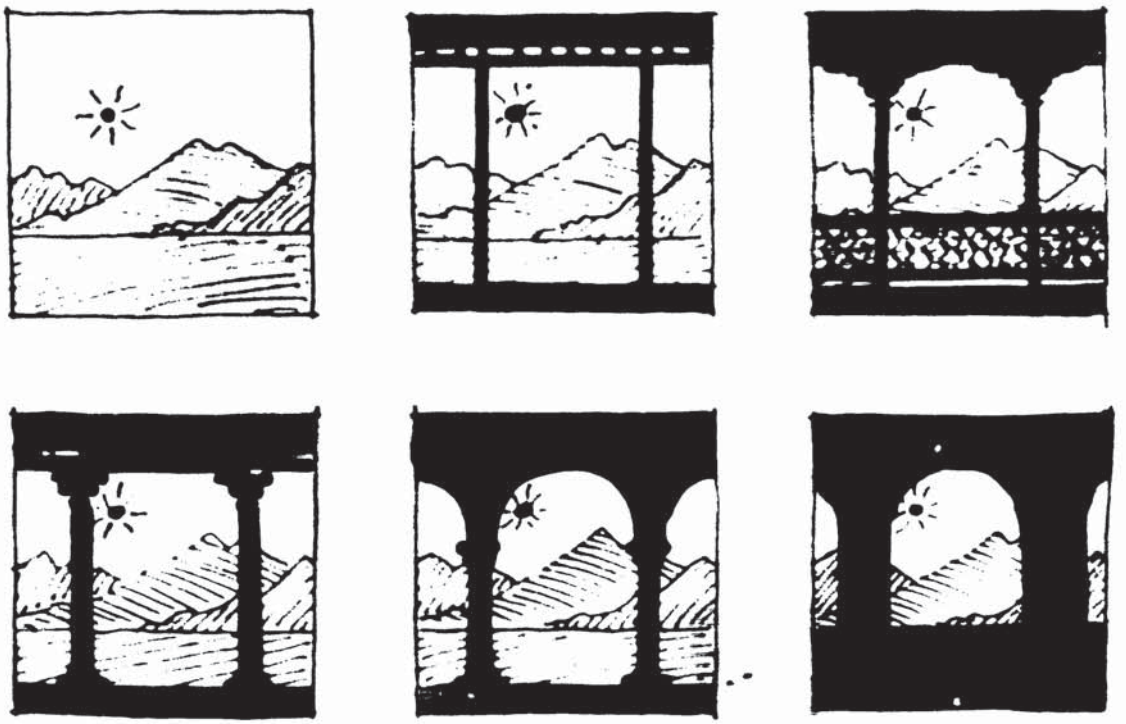
Συμπέρασμα πρῶτο λοιπόν: τὰ κατακόρυφα στοιχεῖα δίνουν ἔμφαση στὰ στοιχεῖα θέασης τοῦ περιβάλλοντος καὶ διαμορφώνουν γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἕνα δυναμικὸ ὁρίζοντα ἱκανὸ γιὰ ὅλες τὶς ἐπιλογές του. Ἢ: ζωντανεύουν τὴν παρουσία τοῦ ἔξω καὶ δίνουν τὴ δυνατότητα χρωματισμοῦ του κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴ ἐντατικὴ ψυχικὴ διάθεση τοῦ ἀνθρώπου (σχ. 12).

— Τὰ κατακόρυφα στοιχεῖα ἑξάλλου ἔχουν πάντα σχεδὸν μιὰ ξεχωριστὴ μορφὴ (σχ. 13). Σὲ συνδυασμὸ μάλιστα μὲ τὰ ὁριζόντια —κάγκελα— δίνουν μιὰ ἄπειρα μορφῶν πλαισίων. Στὴν περίπτωση τῶν σπιτιῶν, ὅπου τὰ κάγκελα εἶναι συνήθως ξύλινα, μαζὶ μὲ τὸ δοκάρι καὶ τὰ σκαλιστὰ φουρούσια σχηματίζουν διάφορες διακοσμητικὲς μορφὲς ποὺ φτάνουν μέχρι τὸ σχῆμα τῆς ἀψίδας. Ἀντίθετα, στὴν περίπτωση τῶν ἐκκλησιῶν γίνονται συνήθως τοξοτὰ καὶ πάντα πιὸ ἁπλά, ἀφοῦ τὰ στοιχεῖα εἶναι μόνιμα λίθινα (σχ. 13).

1) Ἡ ἄποψη αὐτὴ στηρίζεται σ' ἐργασία μου ποὺ πρόκειται νὰ δημοσιευτεῖ καὶ ἡ ὁποία βασίζεται σὲ ἀνάλογη μελέτη τοῦ Κατίνσκυ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ μορφολογικὲς αὐτὲς μεταβολὲς τοῦ πλαισίου, ὅπως ἐπιδάλλονται ἀπὸ τὴ διάθεση τοῦ οἰκοδεσπότη ὡς ὑποκειμενικὴ του ἔκφραση, εἶναι φανερὸ ὅτι δίνουν στὸ χαγιάτι ἕνα τόνο προσωπικὸ ποὺ τὸν ὁρίζουμε καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὅλα ἐκεῖνος τὰ ὁρίζει καὶ τὰ ρυθμίζει. Ἔτσι, λοιπόν, τὸ ὑποκειμενικὸ ὕφος τῆς μορφολογίας τῶν πλαισίων τῶν εἰκόνων τοῦ ἔξω κόσμου παίρνει τὸ χρῶμα τοῦ προσωπικοῦ ὕφους τοῦ χρήστη τοῦ σπιτιοῦ καὶ γιὰ τὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ ὕφος τοῦ ναοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια διαμορφώνεται:

Σχ. 13. Παραδείγματα ποὺ δείχνουν πῶς ἡ εἰκόνα τοῦ ὁρίζοντα ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ ὕφος τοῦ χαγιατιοῦ. Τὸ πάνω ἀριστερὰ δείχνει τὴν εἰκόνα σὲ θέση ἔξω ἀπὸ χαγιάτι καὶ στὸ κάτω δεξιὰ τὴν εἰκόνα ἀπὸ χαγιάτι ἐκκλησιᾶς.

ἔτσι ἡ συνθήκη μιᾶς πλαισιατικῆς συγγένειας ὕφους μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ἐμεῖς —τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω— ποὺ ἐπιδάλλει σὲ τελευταία ἀνάλυση τὴ συμφιλίωσή τους. Ὑποκειμενικοποιεῖται τὸ περιδάλλον καὶ γίνεται συγγενές. Γιαυτὸ δλέπουμε στὸ πολὺ ἁπλὸ σπίτι τὶς πιὸ ἁπλὲς μορφὲς διάκοσμου, στὸ ἀστικὸ τὴ φόρτωση τῆς χλιδῆς καὶ στὸ ναὸ... τὰ φωτοστέφανα τῶν ἁγίων καὶ τὰ τόξα τῶν οὐράνιων θόλων.

Συμπέρασμα δεύτερο λοιπόν: ὁ διάκοσμος τοῦ χαγιατιοῦ ὑποκειμενικοποιεῖ συγκινησιακὰ τὸν ἔξω χῶρο καὶ τὸν φιλιώνει μὲ τὸ ἄτομο ποὺ νοιώθει τώρα πιὸ δυνατὸ ὡς μέρος τοῦ συνόλου.

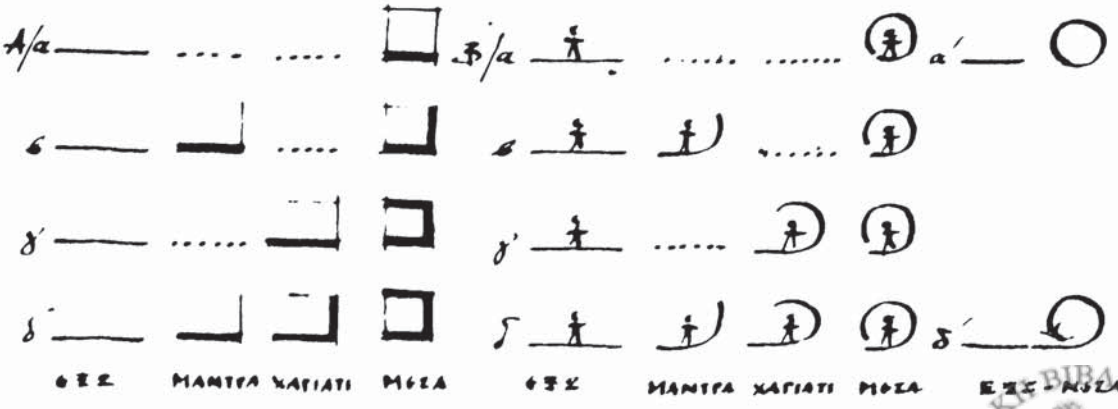
— Τέλος, τὰ κατακόρυφα στοιχεῖα τοῦ χαγιατιοῦ, μὲ τὴν τάξη ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ τὴ συμμετρία τους μορφώνουν ἕνα ρυθμὸ ποὺ μέσα ἀπὸ τὴν

προοπτικὴ παραμόρφωση ἐμφανίζει τάσεις φυγῆς πρὸς τὸ ἄπειρο. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς κάνει τὸ χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ ἀπὸ ἄρρυθμο, ρυθμικὸ καὶ τοῦ δίνει ἕνα ἄλλο νόημα: τὸ νόημα τοῦ ζωντανοῦ ὄντος ποὺ κινεῖται πρὸς τὰ ἔξω καὶ μακριά, ν' ἀνταμιωθεῖ στὸ ἄπειρο μὲ ὅλο τὸν κόσμο τῆς ζωῆς. Εἶναι τούτη ἡ φυγὴ μιὰ τάση γιὰ ταύτιση τοῦ χώρου τοῦ χαγιατιοῦ μὲ τὸν ἔξω κόσμο.

Σ' ὅλα αὐτὰ μεγάλη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ πλήθους τῶν φωτοσκιάσεων ποὺ δίνουν τὴν τονικὴ διαβάθμιση ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ χώρου τοῦ χαγιατιοῦ καὶ ποὺ τὰ ἑνώνουν ὡς ἕνα ἐνιαῖο σύνολο. Οἱ σκιὲς καὶ οἱ τόνοι αὐτοί, ὅπως κινοῦνται στὸ γύρισμα τοῦ χρόνου, ζωγραφίζοντας μὲ ποικίλους τόνους στὸ δάπεδο καὶ τοὺς τοίχους, τὸ ρυθμὸ τῆς κολωνάδας καὶ τῶν φουρουσιῶν, τονίζουν ἰδιαίτερα τὴ δυναμικὴ ὑπόσταση τοῦ ρυθμοῦ καὶ προπαντὸς τοῦ δίνουν μιὰ διαχρονικὴ διάσταση (σχ. 9). Ὁ χῶρος κι ὁ χρόνος συνταιριάζουν σὲ μιὰ χωροχρονικὴ λειτουργία, στὴν ὁποία παίρνουν μέρος ὅλα τὰ στοιχεῖα. Ἔτσι ὁ χορὸς τῶν σκιῶν ποὺ μιὰ μιὰ χαϊδεύει τὸ δάπεδο, τὰ πεζούλια καὶ τοὺς τοίχους καὶ οἱ ἄπειροι τόνοι τῶν σκιῶν, ποὺ ζωντανεύουν ἢ σβήνουν τονικὰ κάθε μέρος καὶ κάθε γωνιά, κάνουν τὸ χῶρο νὰ πάλλεται μέσα στοὺς «ἤχους» τῶν ὡρῶν, τοῦ μεσονύχτου καὶ τῶν ἐποχῶν. Θὰ διακινδύνευα νὰ πῶ πώς: μιὰ αἰσθησιακὴ σχέση δημιουργεῖται ἀνάμεσα στὸ χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ καὶ στὸν φυσικὸ κόσμο· πῶς ἀναπτύσσεται μιὰ σχέση ποὺ εἶναι κάτι πιὸ πέρα ἀπὸ τὴ φιλία, ἀφοῦ τὸ ἕνα δονεῖται κάτω ἀπὸ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἄλλου.

Συμπέρασμα τρίτο λοιπόν: ὁ κόσμος τῶν φωτοσκιάσεων κάνει τὸ χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ ζωντανὸ καὶ ρυθμικὸ συνακόλουθο τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὁπού: «...μία ἡμέρα διηγεῖται τὴν ἄλλην καὶ μιὰ νύχτα βεβαιώνει τὴν ἄλλην».

Συνοψίζοντας τὰ συμπεράσματα γιὰ τὴ συγκινησιακὴ συμπεριφορὰ τῆς κιονοστοιχίας, θὰ λέγαμε ὅτι αὐτὴ κάνει τὸ χῶρο τοῦ χαγιατιοῦ ζωντανὸ κι

Σχ. 14. Στὸ παράδειγμα Α φαίνεται πῶς «χτίζεται» διαχρονικὰ ὁ κλειστὸς χῶρος — μέσα καὶ σὲ ἀντίθετη κίνηση πῶς διαλύεται. Στὸ παράδειγμα Β δείχνεται συμβολικὰ τὸ κλείσιμο τοῦ χώρου κατὰ τὴν κίνηση ἀπ' ἔξω — μέσα καὶ ἀντίθετα τὸ ἄνοιγμα στὴν κίνηση ἀπὸ μέσα — ἔξω.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δμόρρυθμο τοῦ φυσικοῦ κόσμου κι ὅτι μὲ τὴν ὑποκειμενικοποίηση τοῦ διακόσμου της καὶ τὴ δυνατότητα τῶν ἐπιλογῶν τῶν εἰκόνων τοὺς φιλιώνει· τοὺς κάνει ἀναλογικὰ ὁμόλογους.

Τέλος σὲ μιὰ πρώτη μακροσκοπικὴ θεώρηση τοῦ συστήματος τοῦ συνόλου τῶν χώρων —σπίτι κλειστό, χαγιάτι, αὐλὴ καὶ εὐρύτερο περιβάλλον— καὶ μ' ἐκτίμηση τῶν κύριων καὶ βασικῶν του χαρακτηριστικῶν —τῶν κύριων μαζῶν καὶ κενῶν— παρατηροῦμε ὅτι: ἀπὸ τὰ ἔξω πρὸς τὰ μέσα οἱ μάζες συνεχῶς συμπληρώνονται· χτίζεται ἡ μάζα τοῦ κλειστοῦ χώρου στοιχεῖο πρὸς στοιχεῖο. Στὸ σχ. 14/δ, δ' φαίνεται καθαρὰ πῶς τὸ χαγιάτι, ὅπως καὶ ἡ μάντρα, βοηθάει ἀποφασιστικὰ στὸ σχηματισμὸ - χτίσιμο τοῦ χώρου, πρᾶγμα ποὺ δὲ συμβαίνει ὅταν αὐτὰ λείψουν (σχ. 14/α/δ/γ). Θάλεγα ὅτι τὸ χαγιάτι βοηθάει στὸ χτίσιμο, ὅπως καὶ τὸ κιονόκρανο στὸν ἀρχαῖο ναὸ βοηθάει τὸ χτίσιμο τοῦ κίονα μὲ τὸ θριγκό· καὶ στὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, ὅπως τὸ φουρούσι βοηθάει νὰ συνδεθεῖ ἡ κολώνα μὲ τὸ δοκάρι φιλικά.

Ἑπομένως κι ἀπ' αὐτὴ τὴ γωνία θεώρησης, τὸ χαγιάτι φαίνεται ὅτι συμβάλλει οὐσιαστικὰ στὴν ἁρμονικὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὴ μιὰ κατάσταση τοῦ «ἔξω» στὸ «μέσα» κι ἀντίθετα.

Ἂν σ' αὐτὴ τὴ θεώρηση συσχετίσουμε ὅσα προηγούμενα εἰπώθηκαν, προκύπτει ὅτι ὅλα εἶναι: συνεπῆ στὴν ἀρχὴ τῆς συμφιλίωσης ἢ τῆς ἁρμονικῆς σύζευξης τῶν δυὸ κόσμων· τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω.

Ἀναλογιζόμενος τώρα κάμποσα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα ποὺ βγῆκαν, βλέπω ὅτι ὁ χῶρος τοῦ χαγιατιοῦ:

— μὲ τὴν ἁπλότητα τῆς κατασκευῆς καὶ τὴν οἰκονομία του, ἦταν προσιτὸς σ' ὅλους.

— μὲ τὶς ἀπεριόριστες δυνατότητές του γιὰ χρήσεις ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν πρακτικὲς ἀνάγκες ζωῆς, ἦταν χῶρος ἐξυπηρετικός.

— μὲ τὸ ἀνθρωπομετρικό του μέγεθος, ἦταν χῶρος οἰκεῖος κι ἀσφαλής· χῶρος σιγουριᾶς.

— μὲ τὴν ἀνάπαυση ποὺ πρόσφερε, ἦταν χῶρος καλωσορίσιματος καὶ ξαποστάματος.

— μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά του, ἦταν χῶρος ποὺ κολάκευε τὸν ἄνθρωπο μὲ «δοξασμό».

— μὲ τὴ ζωντανή του παρουσία καὶ ὡς δημόρρυθμος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου ὅλου, ἦταν χῶρος ἀμπολιάσματος τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ περιβάλλον.

— μὲ τὴν ἀνεστή του τὴν ψυχολογικὴ μόρφαινε τὸν κόσμο ὅλο...

Καὶ πιὸ συνοπτικά: ἦταν ἡ ἁρμονικὴ σύζευξη τῶν δυὸ ἄκρων —τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω· ἦταν ἡ σύζευξη ποὺ ἔκανε δυὸ ἀντίθετα ἄκρα φιλικὰ συνεργά· ἦταν ὁ χῶρος ποὺ φίλιωνε τὸ ἐγὼ μὲ τὸ ἐμεῖς κι ἀκόμα πιὸ πέρα μὲ τὸν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κόσμο τῆς θείας δημιουργίας· ἔδινε στὸν Ἠπειρώτη τὴ διάθεση στοχαστικὰ νὰ τραγουδήσει:

— *Ἤσυχα ποὺ εἶναι τὰ βουνά, ἥσυχοι ποὺ εἶν' οἱ κάμποι*
δὲν καρτεροῦνε θάνατο, γεράματα δὲν ἔχουν
μόν' καρτεροῦν τὴν ἄνοιξη, τὸ Μάη, τὸ καλοκαίρι...

Τὸ χαγιάτι σ' ἔκανε νὰ νοιώθεις τὸν κόσμο ὅλο «ἕνα καὶ ἀδιαίρετο».

★

Κλείνοντας τούτη τὴν ἀναφορὰ γιὰ τὸ χαγιάτι τῆς Λαϊκῆς Ἠπειρωτικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, κι ἂν ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο μου δὲ νόθεψε τοὺς συλλογισμούς, μπορῶ νὰ πῶ πώς: ἡ συγκινησιακή μου ἐμπειρία δὲν ὀφειλόταν σὲ ρομαντικοὺς συναισθηματισμοὺς καὶ νοσταλγικὲς ἀναπολήσεις, ἀλλὰ στὶς ὀργανικὲς δυνάμεις τοῦ χώρου τοῦ χαγιατιοῦ καὶ τὰ μηνύματά τους. Καὶ μπορῶ ἀκόμα νὰ ὑποστηρίξω πώς: ὁ τυραγνισμένος καὶ στερημένος Ἠπειρώτης ἤξερε νὰ βυζαίνει τὴ σοφία τοῦ κόσμου καὶ νὰ βρίσκει λύσεις ποὺ κάνουν καὶ τοὺς σπουδαγμένους νὰ νοιώθουν φτωχοί. Ἤξερε νὰ κάνει τὴν Ἀρχιτεκτονική, τέχνη συμφιλίωσης τοῦ «κόσμου» καὶ ἔκφραση τῆς ζωῆς του. Κι αὐτὸ γιατί ζωή του ἦταν: ἡ πίστη του στὸ Θεὸ —ἀπόδειξη τὸ σέβας καὶ ἡ εὐλάβειά του· ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴ φύση— ἀπόδειξη τὰ τραγούδια του· ἡ ἀγωνία του γιὰ τὸ συνάνθρωπο —ἀπόδειξη τὰ ἀγαθοεργήματα καὶ οἱ ἀγῶνες του· ἡ ἀγάπη του γιὰ ζωή— τρανὴ ἀπόδειξη τὸ ὅτι ἔκανε τὸ μοιρολόι τραγούδι. Μπορεῖ, λοιπόν, δίκαια καὶ νὰ ὑπερηφανεύεται γιὰ τὴ λαϊκὴ παραδοσιακή του Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ νὰ τὴν ἀγαπάει καὶ νὰ τὴ συμβουλεύεται, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ νὰ τὴν ἀκολουθεῖ ἀπαράλλαχτα ὅταν ἡ «νέα», ἡ «προοδευτικὴ» καὶ «μοντέρνα» Ἀρχιτεκτονικὴ πού τοῦ προσφέρεται· συμβαίνει νὰ εἶναι φτωχιὰ γιὰ τὴ ζωή του καὶ χωρὶς ρίζες στὴν παράδοσή του —«κακορίζικη».

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ
Ἀρχιτέκτων

Μαρούσι 7.12.82

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΕΙΣ ΔΙΑΒΑΣΙΝ ΧΡΟΝΟΥ

Κρίσιμοι οἱ καιροί.
Περπατᾶμε
μερόνυχτα σὲ ἔρημο.
Τὰ φίδια καὶ οἱ σκορπιοὶ
μᾶς τσιμποῦν
μέσ' στὴν ψυχή.
Κανένας δὲν σκέφτηκε
νὰ μᾶς δώσει τὸ προνόμιο
τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων.

Ἄξαφνα —μέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ—
γάλα πηγάζει ἡ ἔρημος.
Μᾶς θυμᾶται, λές, ἀκόμα.

Καὶ πορεύεσαι πάλιν
εἰς διάβασιν χρόνου...

ΩΡΑ 2.30΄

Τὰ φτερὰ τῶν ἀγγέλων
τριζοβολοῦν στὴν αὐλή.
Κι ἐγὼ ἀπέναντί τους
συμπροσεύχομαι
ἀναμειρώνιας τὴ γύμνια μου.

(Ἀπὸ τὰ «Λειτουργικά»)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΛΙΟΥΡΑ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

Τὸ δεξιὸ προσκυνητάρι τοῦ ναοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ζίτσας στὴν Ἤπειρο τὸ στολίζει ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Ἡ εἰκόνα εἶναι ἄγνωστη στοὺς πολλούς, γνωστὴ συνήθως σ' ὅσους ἀσχολήθηκαν κατὰ καιροὺς μὲ τὴν πλούσια εἰκονογραφία τοῦ νεομάρτυρα καὶ ἁγίου τῶν σκλάβων[1].

Στὰ χρόνια τῆς ζωντανῆς του παρουσίας στὴ νεοελληνικὴ τέχνη ὁ λογοτέχνης καὶ μακαριστὸς ἁγιογράφος Φώτης Κόντογλου σχεδίασε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου καὶ δημοσίεψε τὸ 1952 τὸ σχέδιο στὴν «Κιβωτό»[2], περιοδικὸ ὀρθόδοξης παρουσίας ποὺ εἶχε ὁ ἴδιος τὴ διεύθυνση. Στὴ συνέχεια καὶ μέχρι σήμερα σπάνια κυκλοφόρησε βιβλίο ἢ περιοδικὸ ἢ ἄρθρο, ποὺ ν' ἀναφέρεται στὸν Πατροκοσμὰ καὶ νὰ μὴν ἔχει διακοσμηθεῖ μὲ τὸ πασίγνωστο πλέον σχέδιο τοῦ Κόντογλου[3]. Στὸ σημεῖο αὐτὸ μποροῦμε νὰ κάνουμε δυὸ ὑποθέσεις: α. Ὁ Κόντογλου ἦρθε στὴ Ζίτσα τὸ 1951, καθὼς σημειώνει ὁ ἴδιος πάνω στὸ σχέδιο. Ἐκεῖ εἶδε τὴν εἰκόνα καὶ δούλεψε ἐπὶ τόπου τὸ σχέδιο - ἀντίγραφο ἢ τράβηξε φωτογραφία καὶ τὴν μετάτρεψε σὲ σχέδιο ὅταν γύρισε στὴν Ἀθήνα δη-

---

1) Συνοπτικὴ βιβλιογραφία μὲ τὶς κυριότερες μελέτες ποὺ δημοσιεύουν ἢ περιγράφουν εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ βλ. Μ. Γαρίδη — Θ. Παλιούρα, Συμβολὴ στὴν εἰκονογραφία Νεομαρτύρων, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», τόμ. 22 (1980) σελ. 192 σημ. 1. Πρόσθεσε σ' αὐτές: Κ. Σ. Κώνστα, Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ εἰκονογραφικά, «Νέα Ἑστία», τόμ. 90 (1971) σελ. 1140—1144, Τάκη Λάππα, Τρεῖς εἰκόνες τοῦ Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ, «Στερεὰ Ἑλλάς», τεῦχ. 11 (1969) σελ. 4—6.

2) Περιοδικὸ «Κιβωτός», τεῦχ. 3, Μάρτιος 1952, σελ. 117, ὅπου μαζὶ μὲ τὸ σχέδιο δημοσιεύονται καὶ δυὸ ἀποσπάσματα ὁμιλιῶν τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ.

3) Σημειώνονται ἐδῶ οἱ κυριότερες ἀναδημοσιεύσεις τοῦ σχεδίου: Ἀρχ. Χαρ. Βασιλόπουλου, Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ τὸ ἔργο του, Ἀθήνα 1955, σελ. 2, Ἰδίου, Κοσμᾶς Αἰτωλὸς ὁ Ἕλλην ἱεραπόστολος, Ἀθήνα 1961, σελ. 59, Ἀρχ. Αὐγουστ. Καντιώτου, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήνα ²1959, σελ. 3 καὶ ³1966, σελ. 5, Δημ. Σαλαμάγκα, Ὁ γνωστὸς καλόγηρος Κοσμᾶς, Ἀθήνα 1952, σελ. 60, Κ. Κ. Π., Ὁ Πάτερ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, περ. «Πειραϊκὴ - Πατραϊκή», τεῦχ. 52, Ἰούλ. — Αὔγ. 1959, σελ. 21, Ἄγγ. Ν. Παπακώστα, Ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς στὸ Ζαγόρι, ἀνάτ. ἀπὸ τὸν Β' τόμ. τοῦ «Νέου Κουβαρᾶ», Ἀθήνα 1962, σελ. 13, Μιχ. Περάνθη, Ἑλληνικὴ πεζογραφία, τόμ. Β', σελ. 82, Μάρκου Α. Γκιόλια, Ὁ Κοσμᾶς Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του, Ἀθήνα 1972, σελ. 5, Γ. Βρέλη, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Γιάννινα 1980, ἐξώφ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

μοσιεύοντάς το στὸ περιοδικό του. 6. Δὲν ἐπισκέφτηκε ὁ ἴδιος τὴ Ζίτσα, ἀλλὰ φιλοτέχνησε τὸ σχέδιο ἀπὸ φωτογραφία ποὺ τοῦ ἔδωσαν.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τονιστεῖ, στὸ σημεῖο αὐτό, πὼς τὸ 1950 κυκλοφόρησε στὸ Ἀγρίνιο τὸ βιβλίο τοῦ φιλόλογου Γεωργίου Πάστρα[4], ποὺ εἶχε μεγάλη κυκλοφορία ἀνάμεσα στὸ λαό. Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου κοσμοῦσε ὁλοσέλιδη φωτογραφία τῆς εἰκόνας τοῦ Πατροκοσμᾶ ποὺ βρίσκεται στὸν Ἅγιο Νικόλαο Ζίτσας. Δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Κόντογλου νὰ ξεστήκωσε τὸ σχέδιο. Ἡ δεύτερη ὑπόθεση εἶναι πιθανότερη γιατὶ τὸ σχέδιο τοῦ Κόντογλου παρουσιάζει διαφορὲς ἀπὸ τὴν πραγματικὴ εἰκόνα, τὴν ὁποία ἴσως νὰ μὴν εἶδε ποτὲ ἀπὸ κοντά. Στὴν εἰκόνα ἡ ἐπιγραφικὴ ἔνδειξη εἶναι: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Νέος μάρτυρας». Στὸ σχέδιο τοῦ Κόντογλου: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ ἰσαπόστολος». Ἐξάλλου ἡ ὁριακὴ γραμμὴ τοῦ δαπέδου στὸν Κόντογλου δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῆς εἰκόνας. Ἄλλες εἰκονογραφικὲς διαφορὲς παρατηροῦνται στὸν φωτοστέφανο, τὰ μαλλιὰ ποὺ πέφτουν στοὺς ὤμους, στὴ φούντα ποὺ κρέμεται ἀπὸ τὸ σταυρὸ τοῦ κοιποσχοινιοῦ κλπ.

Λίγο ἀργότερα, τὸ 1959, δημοσιεύτηκε καὶ ἄλλο σχέδιο τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ζίτσας. Τὸ φιλοτέχνησε αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ μεσολογγίτης ζωγράφος Ἄγγελος Κασόλας[5]. Παρουσιάζεται ὁ Ἅγιος μέχρι τὸ ὕψος τῶν μηρῶν μὲ λεπτομερειακὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο.

Ξαναγυρίζουμε στὸ σχέδιο τοῦ Κόντογλου γιὰ νὰ σημειώσουμε πὼς ἡ προτίμηση αὐτὴ δείχνει τὴ μυστικὴ αἴσθηση τοῦ καλλιτέχνη, ποὺ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων τοῦ Πατροκοσμᾶ ἐπιλέγει καὶ ἐπισημαίνει αὐτὴ ποὺ παρουσιάζει τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς πλευρᾶς.

Παράλληλα πρέπει νὰ τονιστεῖ ἡ διαπίστωση πὼς ἐνῶ ἡ βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὰ βιογραφικά, τὶς περιοδεῖες, τὶς διδαχές, τὶς προφητεῖες καὶ γενικὰ τὸ ἔργο τοῦ φωτιστῆ τοῦ γένους εἶναι τεράστια, ἀπεναντίας οἱ μελέτες γύρω ἀπὸ τὴν εἰκονογραφία του εἶναι ἐλάχιστες καὶ συνήθως εὐκαιριακές. Κανεὶς ἀκόμη δὲ συγκέντρωσε καὶ δὲν κατέγραψε συστηματικὰ τὶς γνωστές του εἰκόνες, χαλκογραφίες καὶ τοιχογραφίες, ποὺ εἶναι διεσπαρμένες στὸν ὀρθόδοξο χῶρο τῆς Βαλκανικῆς.

Σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ σημειώματος εἶναι νὰ παρουσιάσει τὴν ἴδια τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, ποὺ βρίσκεται στὴ Ζίτσα, καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία νὰ δείξει ὅτι

---

4) Γεωργίου Πάστρα, Πατροκοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ σύντομος σκιαγραφία Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ, Ἀγρίνιο 1950.

5) Κ. Σ. Κώνστα, Πάτερ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ὁ ἀναγεννητὴς τῆς Βορείου Ἠπείρου, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τεῦχ. 85, τόμ. 8 (1959) σελ. 365. Τὸ σχέδιο τοῦ Κασόλα ξαναδημοσιεύθηκαν τὸ περιοδικὸ «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς» τεῦχ. 5, τόμ. 1 (1966) σελ. 103 καὶ ὁ Κώστας Σαρδελῆς, Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία (1765—1967), Ἀθήνα ¹1968 καὶ ²1974, σελ. 86.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πιθανότατα πρόκειται γιὰ μιὰ αὐθεντικὴ προσωπογραφία, ποὺ φιλοτεχνήθηκε ἀπὸ ἠπειρώτη μᾶλλον ζωγράφο ὅσο ἀκόμη ζοῦσε ὁ ἅγιος. Ξεκάθαρες ἱστορικὲς μαρτυρίες γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχουν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση ποὺ διασώθηκε στὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἂν προσθέσουμε σ' αὐτὴ καὶ ὁρισμένα εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴ γνώση τῆς καλλιτεχνικῆς κίνησης τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα θὰ φθάσουμε σὲ κάποιο ὁριακὸ σημεῖο, ὅπου ἡ ὑπόθεση θὰ συναντήσει τὴν πραγματικότητα.

★

Σύγχρονη μαρτυρία γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ Ἱατροκοσμᾶ ἀποτελεῖ ἡ γνωστὴ «ἐνθύμηση» σὲ χειρόγραφο τῆς Μονῆς Νικάνορος τῆς Ζάβορδας: «*Τὸν καιρὸ ὅπου βγῆκε ἕνας ἀσκητής, θαυμαστὸς καὶ ἅγιος ἄνθρωπος καὶ δίδαξε τὸν κόσμο καὶ πολλοὺς ἔβαλεν εἰς θεογνωσίαν, καὶ κανεὶς δὲν τὸν ἐγνώριζε ἀπὸ τί μέρος καὶ ἀπὸ τί τόπον, καὶ τὸ ὄνομά του Κοσμᾶς, ὀλίγον κοντακινὸς καὶ μελαχρινὸς καὶ τὰ γένεια του μαῦρα καὶ δασιά*»[6].

Ὁ ἁπλοϊκὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἔγραψε τὴν ἀποκαλυπτικὴ αὐτὴ σημείωση φαίνεται: πῶς εἶδε καὶ ἄκουσε ὁ ἴδιος τὸν Κοσμὰ καὶ κράτησε στὴ μνήμη του τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του: «*κοντακινός, μελαχρινός, μὲ μαῦρα καὶ πυκνὰ γένεια*». Ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς παλιότερες χρονολογημένες εἰκόνες τοῦ ἁγίου, ποὺ ἔγιναν μερικὲς δεκαετίες ὑστερότερα ἀπὸ τὸ μαρτύριό του, διαπιστώνουμε ὅτι αὐτὰ τὰ γενικὰ φυσιογνωμικὰ γνωρίσματα τονίζονται ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἁγιογράφους. Ἀναφερόμαστε σὲ δυὸ φορητὲς εἰκόνες: Ἡ πρώτη βρίσκεται στὸν Ἅγιο Γεράσιμο τῶν Νοταράδων στὰ Ψηλὰ Ἀλώνια τοῦ Ξυλόκαστρου. Φέρει χρονολογία 1818 καὶ παριστάνει τὸν ἅγιο ὄρθιο νὰ κρατάει κομποσχοίνι καὶ νὰ εὐλογεῖ[7]. Ἡ δεύτερη κοσμοῦσε μέχρι πρὶν λίγα χρόνια τὸ εἰκονοστάσι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Προδρόμου στὴν Ἀνάληψη (παλιὰ Δερβέκιστα) Τριχωνίδας στὴν Αἰτωλία. Εἶναι τοῦ 1823 καὶ ἔχει φτάσει ὡς τὶς μέρες μας ἡ παράδοση ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς του[8].

---

6) Ἀρχ. Σωφρονίου Παπακυριακοῦ, Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου Διδαχαί, Ἐπιστολαὶ καὶ Μαρτύριον, Ἀθήνα 1953, σελ. 5.

7) Βλ. σχετικὰ Κώστα Σαρδελῆ, Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία, ὅ.π., σελ. 158 καὶ ἀναδημοσίευση τῆς εἰκόνας στὸ ἐξώφυλλο καὶ στὸ ἐσώφυλλο.

8) Ὕστερα ἀπὸ ἐπικίνδυνες ρωγμὲς ποὺ παρουσίασε τὸ καθολικὸ τοῦ μοναστηριοῦ ἡ εἰκόνα, μαζὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα κειμήλια, μεταφέρθηκε στὴν κεντρικὴ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, ὅπου βρίσκεται σήμερα. Βλ. Σαρδελῆ, Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία, ὅ.π., σελ. 46-47 καὶ Γαρίδη — Παλιούρα, Συμβολὴ στὴν εἰκονογραφία νεομαρτύρων, ὅ.π., σελ. 192 καὶ πίν. 24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθοῦν καὶ μερικὲς ἄλλες εἰκόνες, ποὺ διασώζουν τὰ φυσιογνωμικὰ γνωρίσματα τοῦ ἁγίου καὶ παρόλο ποὺ παραδόθηκαν ἀχρονολόγητες καὶ ἀνυπόγραφες, φαίνεται ὅτι ἀκολουθοῦν σὲ γενικὲς γραμμὲς κάποιο παλιότερο αὐθεντικὸ πρότυπο. Ἀπὸ αὐτὲς ξεχωρίζουν ἡ εἰκόνα ποὺ βρίσκεται στὸν Ἅγιο Δημήτριο Ἀλποχωρίου Δωδώνης καὶ τὴν ὁποία πρώτη φορὰ παρουσίασε ὁ Εὐαγγελίδης ὡς «τὴν καλύτερη καὶ πιθανῶς τὴν πιστότερη προσωπογραφία τοῦ ἱερομάρτυρος Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ποὺ ἀξίζει νὰ γίνει γνωστὴ εὐρύτερα»[9] καὶ ἡ εἰκόνα τῆς συλλογῆς τοῦ Λέανδρου Βρανούση[10].

Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ζίτσας, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα «πορτραίτου ἐκ τοῦ φυσικοῦ». Ἂς τὴν περιγράψουμε πρῶτα: Βρίσκεται μόνιμα στὸ δεξιὸ προσκυνητάρι τοῦ ναοῦ, ὄχι ὅμως στὴ δυτική, ἀλλὰ στὴ νότια πλευρά του. Ὁ ἅγιος εἶναι ζωγραφισμένος κατευθεῖαν πάνω στὴν ξύλινη ἐπιφάνεια ποὺ ἔχει τὶς ἀκόλουθες διαστάσεις: Ὕψος 0,67 καὶ πλάτος 0,40 ἑκ. τοῦ μ. Τὸ πάχος τοῦ ξύλου εἶναι 0,02 ἑκ. Τὴ μορφὴ περικλείει διπλὸ πλαίσιο 0,03 ἑκ., μαῦρο ἐξωτερικά, καφετὶ ἐσωτερικά. Ὁ ἅγιος παριστάνεται ὀρθιος, ἐντελῶς κατενώπιον μὲ ἀνοιχτὰ τὰ πόδια του. Φορεῖ μαῦρο ράσο, ποὺ κλείνει σὲ λοξὴ γραμμὴ μπροστά. Οἱ παρυφὲς τοῦ ράσου καὶ τῶν μανικιῶν ἔχουν ἀνοιχτότερο χρῶμα, πρὸς τὸ καφέ. Καφετιὲς ἐπίσης εἶναι καὶ οἱ χαρακτηριστικὲς «ἐμβάδες», ποὺ ἀφήνουν νὰ διαφαίνεται τμήμα ἀπὸ τὶς κάλτσες χρώματος φυσικοῦ. Τὸ δεξὶ του χέρι στηρίζεται σὲ ράβδο, ποὺ ἔχει τὸ σχῆμα τῆς «πατερίτσας» μὲ καλλιτεχνικὴ γυριστὴ λαβή. Τὸ ραβδὶ τοῦ ἱεραποστόλου τονίζεται μὲ ὤχρα καὶ καφεκόκκινη σκιὰ γιὰ νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ μαῦρο τοῦ ράσου. Μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι, καθὼς τὸ ἁφήνει νὰ πέσει κάτω καὶ λίγο ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὸ σῶμα του, ἀναστρέφοντάς το πρὸς τὸ μέρος τοῦ θεατῆ κάνει τὴν κίνηση σὰ νὰ θέλει νὰ δείξει τὸ μεγάλο καμποσχοίνι μὲ τοὺς καφὲ κόμπους, ποὺ χρέμεται καταλήγοντας σὲ σταυρὸ μὲ φοῦντα. Τὸ κεφάλι του στηρίζεται ἰσομετρικὰ στοὺς ὤμους του. Φορεῖ κάλυμμα ποὺ μοιάζει μὲ καλογερικὸ σκοῦφο περισσότερο παρὰ μὲ χαμηλὸ καλυμμαύχι. Εἶναι καφετὶ καὶ ἀπὸ τὰ πλάγια κατεβαίνουν πυκνὰ μαλλιὰ ποὺ ἁπλώνονται κυματιστὰ καὶ χύνονται πίσω ἀπὸ τοὺς ὤμους. Δασιὰ μαῦρα γένεια, μὲ ἄσπρες κοντυλιὲς ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ μουστάκι καὶ ἀπὸ τὶς παρειὲς καὶ ἁπλώνονται ὡς κάτω σκεπάζοντας τὸ στῆθος. Ἰδιαίτερη προσοχὴ δίνεται στὸ πλάσιμο τοῦ προσώπου, ὅπου πάνω στὸν καφὲ σκοῦρο προπλασμὸ ἡ σάρκα φωτίζεται μὲ συνδυασμοὺς τοῦ κόκκινου, τοῦ γκρίζου καὶ τοῦ μαύρου ποὺ διαλύονται μὲ ἐλαφρὲς πινελιὲς πράσινου καὶ ὤχρας. Στὸ μέτωπο, στὴ μύτη, στὰ χείλη καὶ στὰ μῆλα τοῦ προσώ-

9) Δ. Εὐαγγελίδου, Ἡ προσωπογραφία τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ. «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τεῦχ. 16, τόμ. 2 (1953) σελ. 873.

10) Γαρίδη — Παλιούρα, Συμβολὴ στὴν εἰκονογραφία νεομαρτύρων, ὅ.π., εἰκ. Η'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που τὸ χρῶμα ἀνοίγει περισσότερο καὶ δημιουργεῖ φωτεινὲς ἐπιφάνειες, τὶς ὁποῖες ὅμως σκιάζουν μὲ σκοῦρο καφὲ καὶ μαῦρο οἱ ρυτίδες τῆς ὥριμης ἡλικίας καὶ τῆς ἡλικίας. Τὰ μάτια του ἀστράφτουν[11] καὶ τονίζονται πιὸ πολὺ καθὼς τὸ καστανὸ χρῶμα τῆς κόρης, μὲ τὴ μαύρη κουκίδα, προβάλλει μέσα ἀπὸ τὸ ἀσπράδι.

Γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι του διαγράφεται φωτοστέφανος, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ χρυσὸ «κάμπο». Ξεχωρίζει ὅμως ὁ κύκλος, ποὺ εἶναι διακοσμημένος μὲ ἔκτυπους ρόδακες καὶ σταυροὺδάκια. Φθορὲς τῆς εἰκόνας σὲ τρία μέρη, στὰ πλάγια τοῦ φωτοστέφανου καὶ στὸ μέτωπο, ὅπου ὁ γύρος τοῦ σκούφου, φανερώνουν ἴσως ὅτι σὲ παλιότερους καιροὺς ἡ εἰκόνα ἔφερε ἀσημένιο ἢ χρυσὸ ἔνθετο φωτοστέφανο.

Προσεγμένο πλάσιμο φανερώνουν καὶ τὰ χέρια του καθὼς τὸ κόκκινο καὶ τὸ μαῦρο δημιουργοῦν σκιὲς στὸ ἀνοιχτὸ καφεκίτρινο χρῶμα. Τὰ μαῦρα περιγράμματα τῶν χεριῶν καὶ τῶν δακτύλων ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς μικρὲς φωτεινὲς ἐπιφάνειες τῆς σάρκας.

Ἡ μορφὴ τοῦ ἁγίου προβάλλεται περισσότερο μέσα ἀπὸ τὸ χρυσὸ βάθος. Τὸ ἔδαφος φτάνει λίγο κάτω ἀπὸ τὴ μέση του καὶ ἀποδίδεται μ' ἕνα ἀκαθόριστο καφεκίτρινο ποὺ πρασινίζει προοδευτικὰ πρὸς τὴ διαχωριστικὴ γραμμή.

Στὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς ψηλὰ σημειώνεται ἡ ἔνδειξη:

Ο ΑΓΙΟC ΚΟCΜΑC Ο ΝΕΟC ΜΑΡΤΥΡΑC

11) «Παιδὶ τῆς θάλλας καὶ τῆς ἀστραπῆς» τὸν χαρακτήρισε ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήνα 1940, σελ. 105.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η προφορική παράδοση αναφέρει ότι τον άγιο ζωγράφισε «εκ του φυσικού» κάποιος ηπειρώτης ζωγράφος ύστερα από ένα του κήρυγμα στη θέση Λούτσα της Ζίτσας το 1767. Δυστυχώς οι σύγχρονες πηγές και κυρίως οι βιογράφοι του Σάπφειρος Χριστοδουλίδης[12], Ζήκος Μπιστρέκης[13] και Νικόδημος ο Αγιορείτης[14] ή οι ενθημήσεις σιωπούν στο σημείο αυτό. Η μέχρι σήμερα αρχειακή έρευνα δεν έφερε κανένα γραπτό στοιχείο στο φως γύρω από την αυθεντική απεικόνιση του Κοσμά. Οι μεταγενέστεροι συγγραφείς όμως γράφουν χωρίς επιφυλάξεις πάνω σ' αυτό το θέμα. Μεταφέρουμε την παράδοση όπως τη διέσωσε η πέννα του Φάνη Μιχαλόπουλου: «*Εκείθε πέρασε στη Ζίτσα, στην ελληνική εκείνη πόλη, όπου σώζεται η χαρακτηριστικώτερη εικόνα του, έργο Ηπειρώτη ζωγράφου, που δείχνει τον Κοσμά πενηνταρη με γένεια γκρά, με μάτια μεγάλα και φλογερά και με κορμί δλόϊσιο και κυπαρισσένιο. Βρίσκεται στην εκκλησιά του Αγίου Νικολάου και καθώς αναφέρουν, ο ιεροκήρυκας πόζαρε στο ζωγράφο, αφού κήρυξε στο «χωράφι του Κοσμά» κοντά στη Λούτσα. Τόσο άγάπησε τη μαγευτική Ζίτσα, ώστε όχι μόνο τα 1767 έμεινε για μικρό διάστημα, μα και κατόπιν εκεί διαχείμασε κατά τις περιοδείες του στην Ήπειρο τα 1776 και 1779*»[15].

Και ο Πάστρας σημειώνει χωρίς αναφορά σε κάποιο κείμενο: «*Η εικών του εξωφύλλου παριστά τον Αγιον Κοσμάν τον Αιτωλόν όπως ακριβώς τον εζωγράφισεν εκ του φυσικού ο χρωστήρ ανωνύμου Ηπειρώτου ζωγράφου μετά το πέρας διδαχής του το 1767 παρά την Λούτσαν της Ζίτσης... Η εικών εκείνη (ζωγραφιά) κοσμεί έκτοτε την αριστεράν πλευράν του τέμπλου του ιερού ναού Ζίτσης «Αγιος Νικόλαος»... κατά την βραχείαν δε εις Ζίτσαν παραμονήν μας ως στρατιώτης την είδομεν και προσωπικώς κατά τον εκκλησιασμόν μας εις την αγρυπνίαν της Μ. Τετάρτης... την 16 Απριλίου 1941...*»[16].

---

12) Ο Σάπφειρος Χριστοδουλίδης από το Γραμμένο της Ηπείρου, μαθητής του Αγίου Κοσμά, εξέδωσε στη Βενετία το 1814 στο τυπογραφείο Νικολάου Γλυκέος του εξ Ιωαννίνων «Ακολουθία και βίο του Οσίου και Θεοφόρου πατρός ημών Κοσμά του Ιερομάρτυρος και Ισαποστόλου». Η έκδοση του Χριστοδουλίδη ανατυπώθηκε πολλές φορές από πολλούς σε διάφορες πόλεις. Βλ. σχετικά Μ. Γκιόλια, Ο Κοσμάς Αιτωλός, δ.π., σελ. 404.

13) Ο αναγνώστης Ζήκος Μπιστρέκης, μαθητής κι αυτός του Αγίου Κοσμά και αυτόπτης μάρτυρας των τελευταίων στιγμών πρό του απαγχονισμού του, έγραψε το μαρτυρολόγιο το 1813. Βλ. Αρχ. Σ. Παπαχυριακού, «Κοσμά του Αιτωλού Διδαχαί», δ.π., σελ. 174—178.

14) Ιω. Μενούνου, Ο πρώτος βιογράφος του Κοσμά Αιτωλού, «Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών», τόμ. 4 (1973) σελ. 345—351.

15) Φ. Μιχαλόπουλου, Κοσμάς ο Αιτωλός, δ.π., σελ. 65.

16) Γ. Πάστρα, Πατροκοσμάς ο Αιτωλός, δ.π., σελ. 8.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ σχέση τοῦ ἁγίου μὲ τὴ Ζίτσα μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλὲς πηγές. Ἐκεῖ, τὴ δεύτερη φορὰ ποὺ πῆγε, ἔπεισε τοὺς κατοίκους νὰ ἐπαναλειτουργήσουν τὴ διαλυμένη παλαιὰ «ἀνωτέρα σχολή». Ἡ νέα σχολὴ «ἐκτίσθη πλησίον τοῦ ἁγίου Νικολάου ἔνθα ἔτι σώζεται τὸ κτίριόν της, δασκαλειὸ λεγόμενον»[17]. Φαίνεται πάντως ὅτι τὴν πρώτη φορὰ ποὺ ἐπισκέφτηκε τὴ Ζίτσα, ὕστερα ἀπὸ κήρυγμά του στὴ Λούτσα —τοποθεσία ποὺ ἦταν στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ— τότε κάποιος ἁγιογράφος τὸν ζωγράφισε. Ὁ λαὸς μετονόμασε τὴ θέση ποὺ κήρυξε «χωράφι τοῦ Κοσμᾶ» καὶ διατήρησε ζωντανὴ τὴν ἀνάμνηση τῆς προσωπικότητάς του κρατώντας τὴν προσωπογραφία, ποὺ δὲν ἄργησε νὰ μπεῖ στὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ νὰ μετατραπεῖ σὲ λατρευτικὴ εἰκόνα. Δυὸ ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἐνισχύουν τὴ θέση αὐτή: Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ στενὴ σχέση τοῦ Πατροκοσμᾶ μὲ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ Ζίτσας Ζαχαρία «ἄνδρα ἐγγράμματον, σεβαστόν...[18], ὁ ὁποῖος δὲν ἀποκλείεται νὰ παρακάλεσε κάποιο ἁγιογράφο νὰ ζωγραφίσει τὸν Κοσμᾶ. Τὸ δεύτερο εἶναι ἡ ὕπαρξη ζωγράφων ἀνάμεσα στὴ συνοδεία του: «Ἔμποροι, κτίσται, ἁγιογράφοι, διδάσκαλοι, ἱερεῖς, μοναχοὶ καὶ κοσμικοὶ ἠκολούθουν τὸν Ἅγιον εὐκολύνοντες τὴν σύσταιν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν»[19].

★

Ὅλα τὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα φανερώνουν ὅτι ὁ Πατροκοσμᾶς στάθηκε γιὰ κάμποση ὥρα μπροστὰ στὸ ζωγράφο ἀφοῦ δέχτηκε νὰ τὸν ζωγραφίσουν. Τὰ ἀνοιχτὰ πόδια, οἱ ἐξεζητημένες θέσεις τῶν χεριῶν, τὰ λεπτομερειακὰ στοιχεῖα τοῦ προσώπου καὶ ἰδιαίτερα ἡ φορὰ τῶν ζωηρῶν ματιῶν δείχνουν καθαρὴ «φωτογραφικὴ» ἀπόδοση τῆς μορφῆς του. Ὁ ζωγράφος σχεδίασε γρήγορα τὸ γενικὸ περίγραμμα ποὺ εἶναι ἁπλὸ καὶ ἐπέμεινε στὶς χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες τοῦ προσώπου κυρίως καὶ τῶν χεριῶν. Ἀργότερα μὲ τὴν ἡσυχία του μετέγραψε τὸ σχέδιο στὴν ξύλινη ἐπιφάνεια καὶ τὸ δούλεψε μὲ σκοῦρα χρώματα. Ἡ φιλοδουλειὰ ἔγινε προπαντὸς στὸ πλάσιμο τοῦ προσώπου, ὅπου

17) Ἐμμ. Γεωργιάδη, Ζίτσα, ἡ κωμόπολις τῆς Ἠπείρου. Πατριδογραφία, Ἀθήνα 1889, σελ. 31. Βλ. καὶ Ἀμαλ. Παπαστασύρου, Ἡ Ζίτσα, γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς κωμοπόλεως ταύτης τῆς Ἠπείρου, Ἀθήνα 1895, σελ. 38: «Ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ στὸ μικρὸ Μαχαλᾶ καὶ σήμερα ὁ τόπος καλεῖται «τὸ χωράφι τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ». Καὶ Ἰω. Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα: Κουρεντιακὰ καὶ Πατροκοσιστιακά, τεῦχ. 3, Ἀθήνα 1888, σελ. 64–65.

18) Ἀμαλ. Παπαστασύρου, Ἡ Ζίτσα, ὅ.π., σελ. 38–39.

19) Ζώτου Μολοττοῦ, Λεξικὸν τῶν Ἁγίων Πάντων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Βίοι καὶ μαρτύρια ἀπὸ τὸν Ἄβελ τὸν Δίκαιον μέχρι τοῦ τελευταίου μάρτυρος Γεωργίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐρανισθὲν ἐκ διαφόρων βιβλίων, ἐντύπων καὶ χειρογράφων, Ἀθήνα 1904, σελ. 620.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μὲ τέχνη, γνώση καὶ μεράκι ἔδειξε ὅλη του τὴ δεξιοτεχνία. Ἡ ἐκφραστικὴ αὐτὴ προσωπογραφία ἀναδεικνύει τὶς ἱκανότητες τοῦ ἔμπειρου καλλιτέχνη, ποὺ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς του μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πρώτης γραμμῆς. Ἐξάλλου οἱ ὁριζόντιες ζαρωματιὲς στὸ μέτωπο καὶ οἱ μικρὲς κάθετες ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ φρύδια, οἱ «σακοῦλες» κάτω ἀπὸ τὰ μάτια καὶ οἱ κυρτὲς διπλὲς γραμμές, ποὺ τονίζουν τὰ μῆλα τῶν παρειῶν, δίνουν ἐκεῖνο τὸ ξεχωριστὸ ὕφος ποὺ ὑπογραμμίζει τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν προσωπικῶν του χαρακτηριστικῶν. Μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸ σκαμμένο καὶ αὐλακωμένο πρόσωπο προβάλλονται τὰ ζωηρὰ κι εὐκίνητα μάτια ποὺ δείχνουν τὸν ἀποφασισμένο, τὸν ἀνυποχώρητο καὶ συγχρόνως τὸν ὀνειροπόλο καὶ ἀφιερωμένο στὸ σκοπὸ ποὺ ἔταξε στὴ ζωή του. Μὲ δυὸ λόγια: Ὁ ζωγράφος τονίζει τὸ ἡρωϊκὸ στοιχεῖο ποὺ συνταράζει τὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ «πυροπολητῆ τῶν ψυχῶν» καὶ φτάνει ὡς τὴ λάμψη τῶν ματιῶν του[20].

Ἂν δεχτοῦμε ὡς τὴν πιθανότερη χρονολόγηση τῆς εἰκόνας τὸ 1767 τότε ὁ ζωγράφος εἶχε μπροστά του ἕναν ἄντρα πενηντατριῶν ἐτῶν[21], ὥριμο καὶ μὲ ὀαθειὰ τὰ ἴχνη στὸ πρόσωπό του τῆς πνευματικῆς ἀγωνίας καὶ τῶν κακουχιῶν ποὺ περνοῦσε, καθὼς ἦταν δοσμένος ὁλόψυχα στὸ ἔργο του.

Δὲν ξέρουμε ἂν προβληματίστηκε ὅταν τοῦ ζήτησαν νὰ «ποζάρει» γιὰ νὰ φιλοτεχνήσουν τὴν προσωπογραφία του. Δὲν ἀποκλείεται· ἄλλωστε καὶ ἡ ὑπόθεση νὰ τὸν σχεδίασε ὁ καλλιτέχνης σὲ μιὰ ὥρα ἀνάπαυσης γιὰ τὸν Πατροκοσμᾶ. Τὸ φαινόμενο πάντως, γιὰ ἕνα μοναχὸ ποὺ θὰ ζητοῦσε μόνος του ἢ θὰ δεχόταν νὰ τὸν ζωγραφίσουν, δὲν εἶναι συνηθισμένο. Σπάνιο μᾶλλον θεωρεῖται τὸ παράδειγμα τοῦ σύγχρονου τοῦ Πατροκοσμᾶ γνωστοῦ στιχουργοῦ, συγγραφέα τοῦ «Κήπου Χαρίτων» καὶ πολύπειρου χρονογράφου Καισάριου Δαπόντε (1714—1784) ποὺ ὄντας μοναχὸς «στήθηκε» μπροστὰ σὲ ζωγράφο γιὰ νὰ τὸν ζωγραφίσει κι ὅταν ἀργότερα ἐξιστοροῦσε τὸ περιστατικὸ γράφει: «μετανοημένος» γιὰ κείνη του τὴν πράξη: *«ἐγὼ ὅμως τὸ κτώδαλο γιὰ νὰ μὲ ζωγραφίσουν ὁ ἕνα παγὶ ἐπλήρωσα, ἄξιος νὰ μὲ φτύσουν»*[22]. Εἶναι ἕνα δεῖγμα ἀπ' ὅπου βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μοναχοί, ἀπὸ ταπείνωση[23], θεωροῦσαν ἀνάξιο τὸν ἑαυτό τους γιὰ ἕνα τέτοιο ἔργο, συνήθεια ἢ ἐπιθυμία ποὺ ἄρμοζε στοὺς κοσμικούς. Ἐξάλλου οἱ περιπτώσεις τῶν γνωστῶν ὁλοσέλιδων προσωπο-

20) Σ' αὐτὸν ἔχει ἐφαρμογὴ πέρα γιὰ πέρα ὁ κοφτερὸς λόγος τοῦ Χρυσοστόμου: «Ἀρκεῖ εἷς ἄνθρωπος ζῆλῳ πεπυρωμένος ὁλόκληρον διορθώσασθαι δῆμον».

21) Τὸ 1714 θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἐρευνητὲς ὡς ὁριστικὸ γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Κοσμᾶ. Βλ. Ἰω. Μενούνου, Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχές, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 1979, σελ. 18.

22) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. ΙΑ', σελ. 245.

23) Θυμηθεῖτε τὸ λόγο τοῦ Κοσμᾶ: «...ὄχι μόνο δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ σᾶς διδάξω, ἀλλὰ μήτε τὰ ποδάρια σας νὰ σᾶς φιλήσω».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

γραφιῶν[24] τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν καὶ συγγραφέων ποὺ κοσμοῦσαν κατὰ κανόνα τὰ συγγράμματά τους ἀνάγονται στὶς ἐκδοτικὲς συνήθειες τῆς Δύσης. Τέλος οἱ προσωπογραφίες τῶν εὐσεβῶν ἀρχόντων - ἀφιερωτῶν, ποὺ ζωγραφίζονται στοὺς νάρθηκες τῶν ὀρθόδοξων ἐκκλησιῶν μὲ τὶς οἰκογένειές τους ἀνάμεσα στοὺς ἁγίους, ἀποτελοῦν ἕνα ξεχωριστὸ κεφάλαιο.

★

Τὸν ἀνώνυμο ζωγράφο τῆς προσωπογραφίας τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε ἀνάμεσα στὰ γνωστὰ ὀνόματα τῶν συγχρόνων ἁγιογράφων ποὺ ἐργάζονται στὴν Ἤπειρο. Στὶς ὑπέρθυρες ἐπιγραφὲς τῶν ἱστορημένων συνόλων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν καθολικῶν μοναστηριῶν ὑπογράφουν τὸ ἔργο τους καὶ σημειώνουν τὴ χρονολογία τῆς τοιχογράφησης. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ πολλὲς φορητὲς εἰκόνες.

Οἱ πιὸ γνωστοὶ ζωγράφοι τῆς τριακονταετίας 1760 ὡς 1790, ποὺ ἱστοροῦν ἐκκλησιὲς καὶ φιλοτεχνοῦν εἰκόνες στὴν Ἤπειρο εἶναι: οἱ Καπεσοβίτες ἀδελφοὶ Γεώργιος καὶ Ἰωάννης, παιδιὰ τοῦ ζωγράφου Ἀναστασίου (μνεία 1759—1781), οἱ Καπεσοβίτες Ἰωάννης τοῦ Ἀθανασίου καὶ ὁ γιός του Ἀναστάσιος (μνεία 1760—1806), ἡ Χιονιαδίτικη συντροφιὰ μὲ τοὺς Ἰωάννη, Κωνσταντίνο καὶ Μιχαὴλ (μνεία 1760—1779), ὁ συμπατριώτης τους Κώνστας Θεοδοσίου (μνεία 1755—1764), οἱ Καλαρρυτινοὶ Ἰωάννης καὶ Στέργιος (μνεία 1761) καὶ οἱ συγχωριανοί τους Δημήτριος τοῦ Ἀθανασίου (μνεία 1774—1778) καὶ Δημήτριος Ζούκης (ὁ ἴδιος ἄραγε; μνεία 1783—1808) καὶ ἄλλοι ποὺ δὲν μᾶς διέσωσαν τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους ὅπως ὁ Γεώργιος Γεωργίου ποὺ τοιχογράφησε πληθώρα ἐκκλησιῶν στὴν Ἤπειρο καὶ Ἄγραφα (μνεία 1771—1795), ὁ Δημήτριος (μνεία 1788), ὁ ἱερέας Ἰωάννης (μνεία 1770), ὁ Χριστόδουλος (μνεία 1778), ὁ Νικόλαος Πλακίδας καὶ ὁ γιός του Ἀθανάσιος (μνεία 1787)[25].

Ὁ ζωγράφος - ἁγιογράφος δὲν ὑπόγραψε κι οὔτε χρονολόγησε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ. Ἴσως κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς προσωπικότητας τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ξεσήκωνε καὶ συγκλόνιζε τὰ πλήθη, δὲν τόλμησε ἢ δὲν θεώρησε τὸν ἑαυτό του ἄξιο γιὰ μιὰ τέτοια ξεχωριστὴ τιμή. Παρέδωσε τὸ ἔργο του ἀνώνυμα μὴ γνωρίζοντας ὅτι ἡ προσωπογραφία τοῦ νεομάρτυρα ποὺ ζωγράφισε θὰ γινόταν στὸν καιρό μας ἡ πιὸ συζητημένη καὶ ἡ πιὸ γνωστὴ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ.

---

24) Βλ. π.χ. Em. Legrand, Bibliographie Hellenique, τόμ. 3, Paris 1903, σελ. 3, 59, 75, 119, 155, 411, κ.λ.π. τόμους.

25) Βλ. Φοίβου Πιομπίνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μέχρι τὸ 1821, Ἀθήνα 1979, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. ΙΑ΄ σελ. 250—256.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ προσωπογραφία τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ
σὲ σχέδιο τοῦ Φώτη Κόντογλου (1951)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΔΗΜ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΔΥΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΠΟΡΟΥ

Ὁ Σαραντάπορος τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας στὴν Ἤπειρο εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ τρία ποτάμια μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ποὺ ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα. Τὰ ἄλλα δυὸ βρίσκονται τὸ μὲν ἕνα στὴν ἐπαρχία Ἐλασσόνας καὶ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἀποφασιστικὴ μάχη τῆς 8—9 Ὀκτωβρίου 1912 μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, τὸ δὲ ἄλλο στὸ νομὸ Ἄρτας καὶ εἶναι παραπόταμος τοῦ Ἀραχθου.

Στὸν κάτω ροῦν του ὁ Σαραντάπορος τῆς Κόνιτσας ἀποτελεῖ σύνορο μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Ἀλβανίας, χύνεται δὲ στὸν Ἀῶο κοντὰ στὰ μοναστήρια τῆς Μολυβδοσκέπαστης καὶ τῆς Γκούρας. Στὸν μέσο ροῦν του ὁ Σαραντάπορος περνᾶ κοντὰ ἀπὸ τὰ διαλυμένα μοναστήρια τῆς Κλαδόρμης καὶ τῆς Ζέρμας ποὺ θὰ περιγράψουμε πιὸ κάτω καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδας Πύργου, στὸν δὲ ἄνω ροῦν του γειτονεύει μὲ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ζαχαρία νομοῦ Καστοριᾶς.

Τὸ μοναστήρι τῆς Κλαδόρμης βρίσκεται μισὴ ὥρα βόρεια καὶ χαμηλότερα ἀπὸ τὴν Φούρκα, ἡ δὲ ὀνομασία του ὀφείλεται στὸ ἐγκαταλειμμένο σήμερα χωριὸ Κλαδόρμη ποὺ ἀπεῖχε ἕνα τέταρτο[1]. Ἡ εἴσοδος τοῦ μοναστηριοῦ βρίσκεται πρὸς Ν στὴν δὲ ΒΑ γωνία τοῦ περιβόλου ὑψώνεται ἕνας ἐρειπωμένος πύργος ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴν ἄμυνα τῶν μοναχῶν. Τὸ καθολικὸ εἶναι ἀγιορείτικου τύπου τρίκογχο μὲ ὀκταγωνικὸ τροῦλλο ποὺ διακοσμεῖται ἐξωτερικὰ ἀπὸ ὀκτὼ τυφλὲς κόγχες οἱ τέσσερις ἀπὸ τὶς ὁποῖες (κατὰ τὶς κύριες διευθύνσεις τοῦ ὁρίζοντα) διατρυπῶνται ἀπὸ παράθυρα. Σὲ κάθε πλευρὰ τοῦ τρούλλου πάνω ἀπὸ τὶς τυφλὲς κόγχες ἀνοίγονται ἀνὰ τέσσερα τυφλὰ κογχάρια.

Ἡ ἁψίδα τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἡμικυκλικὴ καὶ διακοσμεῖται ἐξωτερικὰ ἀπὸ ἐννέα τυφλὲς κόγχες, ἡ μεσαία ἀπὸ τὶς ὁποῖες διατρυπᾶται ἀπὸ φωτιστικὴ σχισμή. Πάνω ἀπὸ τὶς τυφλὲς κόγχες ἐξέχει γεῖσο καὶ ψηλότερα ἀνοίγονται δώδεκα μικρότερες τυφλὲς ἁψίδες.

Ἡ νότια κόγχη τοῦ ναοῦ εἶναι τριπλευρη καὶ διακοσμεῖται μὲ δίλοβες τυφλὲς ἁψίδες, ἡ μεσαία ἀπὸ τὶς ὁποῖες διατρυπᾶται ἀπὸ παράθυρο. Ἐκατέρωθεν τῆς κόγχης ἀνοίγονται ἀνὰ δύο παράθυρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα αὐτὰ ποὺ γειτνιάζουν ἀμέσως μὲ τὴν κόγχη εἶναι τοξωτὰ τὰ δὲ ἄλλα ὀρθογώνια. Δυτικὰ ἀπὸ τὸ δυτικώτερο ὀρθογώνιο παράθυρο βρίσκεται ἐντοιχισμένη μιὰ πλάκα στὴν

1) Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα, σελ. 59.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

όποία διαβάζουμε εκατέρωθεν των αρχικών IC XC την εξής επιγραφή: Αριστερά μεν «Κή/μηση» δεξιά δε «τής Θε/οτόκου».

Χαμηλότερα η επιγραφή συνεχίζεται ως εξής:

«Δαμασκηνού ιερομονάχου / ηγουμένου Μακαρήου ιε/ρομονάχου τον κτιτόρον / Ἰωάνι Αναστάσι Μακρίδες / ι μάιορι Νικόλα Λά(μ)προ Μαρτίου 1 / έτος 1747 τέλος Ἰουνίου 2».

Το καθολικό λοιπόν κτίστηκε μέσα σε τρεις μήνες. Αριστερά από την πιό πάνω επιγραφή αναγράφεται::

«Ἰο/οή/φι/μο/να/χοῦ»

Μιά άλλη επιγραφή που είναι χαραγμένη σε πλάκα εντοιχισμένη στη δυτική όψη του καθολικού μας πληροφορεί.

«Κὲ ἔξωδα / τῆς ἐκλη/σήας χιλιά/δες 92»

Στην πλευρά αυτή του ναού βρίσκεται και η είσοδος που είναι τοξωτή από πάνω της δε διακρίνεται μέσα σε κόγχη εξίτηλη τοιχογραφία της Μητρός Θεού. Στά αριστερά της παράστασης υπάρχει επιγραφή στην οποία αναφέρονται ξανά τά ονόματα του ηγούμενου Μακάριου και του κτήτορα Ἀναστάση που συναντήσαμε και προηγουμένως:

«...ἡμὸν Θε.../ ἐβρήκοντα ηγούμενον Μα/κάρηο ἡερουόναχο τὸν κτήτορα Ἀ/ναστάση Πα(πα) χρὸ ἔγραψα / 1747 Ἰουνήου 4».

Δυό μέρες λοιπόν μετά την αποπεράτωση του ναού φιλοτεχνήθηκε και η τοιχογραφία της Παναγίας. Το τέμπλο είναι ξυλόγλυπτο με άξιόλογες εικόνες από τις οποίες αναφέρουμε τις εξής:

1. Την εικόνα του Ἁγίου Γεωργίου όπου διαβάζουμε την επιγραφή:

«Διὰ ἐξόδου τοῦ τιμιοτάτου κυρίου κυρ Γεωργίου Ἰω(άννου) Νάσιο / δσιο εἰς μνημόσυνό του 1872 Αὐγούστου 2 καὶ διὰ χυρ(ὸς) Ἀδάμη Δ. Κράϊα».

Η ύπαρξη της εικόνας αυτής στο μοναστήρι δικαιολογείται από το ότι η πατρίδα του αγιογράφου, η Σαμαρίνα, είναι γειτονικό χωριό της Φούρκας. Στην επιγραφή αυτή δεν αναφέρεται η καταγωγή του, αλλ' από άλλες κτητορικές επιγραφές μαθαίνουμε και την γενέτειρά του και ότι ο Ἀδάμ Χρ. Κράϊας εργάστηκε την ίδια χρονιά στο καθολικό της Μονής Ἁγίου Δημητρίου Μεκενικόλα Καρδίτσας, το 1875 αγιογράφησε τον ναό του Ἁγίου Ἰωάννη του Θεολόγου Καρυδίτσας Καζάντης και το 1867 ζωγράφισε τον Ἅγιο Δημήτριο στο Μεσολούρι Γρεβενών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. Τὴν εἰκόνα τοῦ Προδρόμου ὅπου ἀναγράφεται:

«Λέηοις κὲ τὸν / δούλον τοῦ Θεοῦ / Δανιὴλ ὑερομο/νάχον ἔτους ΑΧΠΑ» (= 1681).

3. Ἀφιέρωμα τοῦ ἴδιου ἱερομόναχου, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή της εἶναι καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Ὦ σοτήρ».

4. Τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«ΑΨΒ / χεὶρ / Δημητρίου» (= 1702).

Ἂς δοῦμε τώρα τὸ μοναστήρι τῆς Ζέρμας, ποὺ ὀνομάζεται ἔτσι ἀπὸ τὴν παλιὰ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Παλαιὰ κοντὰ στὸ ὁποῖο βρίσκεται. Ἀπέχει μόλις 3 χλμ. ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ὁδὸ Κόνιτσας Νεάπολης δεξιὰ ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ στὴ Νέα Παλαιά. Τὸ 1864 χρημάτισε ἡγούμενός του ὁ Σύλβεστρος[2], τελευταῖος δὲ ἡγούμενος (1906 - 1913) ἀναφέρεται ὁ ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος Παπαδᾶτος ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο[3].

Τὸ καθολικὸ εἶναι δικώνιο μὲ τρεῖς ὀκταγωνικοὺς τρούλλους, ἕνα στὸν κυρίως ναὸ καὶ δυὸ μικρότερους στὸ νάρθηκα. Κάθε τρούλλος διατρυπᾶται ἀπὸ τέσσερα μονόλοβα παράθυρα. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὁ ναὸς φωτίζεται ἀπὸ τὰ τρία στενὰ τοξωτὰ παράθυρα τῶν κογχῶν τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ κόγχη τοῦ Ἁγίου Βήματος εἶναι ἐξωτερικὰ τριπλευρη, στὸ πάχος της δὲ ἐγγράφεται ἐσωτερικὰ ἄλλη κόγχη ἐνῶ οἱ κόγχες τῶν παραὸγκιάτων Πρόθεσης καὶ Διακονικοῦ ἀνοίγονται στὸ πάχος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἀπὸ δυὸ στενὰ τοξωτὰ παράθυρα ποὺ βρίσκονται πάνω ἀπὸ τὴ στέγη τῆς κόγχης τοῦ Ἁγίου Βήματος καὶ ἀπὸ πέντε στενὰ τοξωτὰ παράθυρα στὸ νότιο τοῖχο πάνω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνοίγονται ἄλλα τέσσερα μικρότερα.

Ἰσάριθμα παράθυρα θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὸ βόρειο τοῖχο, ἀλλὰ μόνο τρία ἀπ' αὐτὰ σώζονται γιατὶ τὰ ἄλλα φράχτηκαν κατὰ τὴν κατασκευὴ τῶν πέτρινων ἀντερίδων ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν πλευρὰ αὐτή. Τὴ νότια πλευρὰ ἐνισχύουν δυὸ ἀντερίδες καὶ τὴ δυτικὴ μία ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν τοξωτὴ εἴσοδο. Τὸ πέτρινο περιθώριμα τῆς εἰσόδου διακοσμεῖται μὲ ἀνάγλυφους δικέφαλους ἀετούς, ἑλικοειδεῖς βλαστοὺς καὶ πολύφυλλα ἄνθη. Στὸ ὑπέρθυρο παριστάνεται ἀνάγλυφος σταυρὸς μὲ τὸ συντομογράφημα IC XC N (Ι) Κ (Α) καὶ χαμηλότερα τὰ σύμβολα τοῦ πάθους καὶ ἑξαπτέρυγο. Ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ διαβάζουμε τὴ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή:

2) Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθουργήματα, σελ. 59.

3) Χαρ. Ραμπέλη, Ἱερὰ Μονὴ Ζέρμας στὰ Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 1930 σελ. 19. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐπισκέφθηκε τὸ μοναστήρι ὁ Ραμπέλης σώζονταν καὶ τὰ κελλιὰ τοῦ ἀνω σήμερα δὲν ἔχει ἀπομείνει ὄρθιο τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καθολικό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ἀνακενίσθι οὗτος ὁ θῖος / κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς τῆς ἱερα/γίας Θ(εοτόκ)ου ἐν ἔτι 7164 κ(αὶ) ἀνακενίστι ἐκ δεν/τέρου ἐν ἔτι 7310 ἡγου-μενέβοντος τοῦ πανο/σιοτάτου ἐν ἱερομονάχις κιρίου Παρθενίου ἐκ κόμις / Πρισόγιανης κὲ ἦνε ἱ κτίτορες ἐκ κόμις Βούρ/μπιανης κὲ Πρισόγιανης Ρίζο ἱερέος / Γεωργίου Παπαϊοάννου καὶ Κόστα Σούρ/λα κ(αὶ) ἱ πρωτο-μαΐσιο(ρι) ἐκ κόμις Βούρ/μπιανης, Κόστα, Δίμο κ(αὶ) Σίμο / καὶ τὸν λοιπὸν ἐν ἔτει 1802...».

Ὁ ναὸς λοιπὸν πρωτοανακαινίστηκε τὸ 7164 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλ. τὸ 7164 — 5508 = 1656 καὶ ξανὰ τὸ 7310 — 5508 = 1802.

Θὰ εἶχε δέβαια ἀνακαινιστεῖ καὶ ἄλλες φορὲς προηγουμένως, ἀφοῦ κατὰ τὸν Χαρ. Ρεμπέλη[4] τὸ μοναστήρι εἶναι σύγχρονο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Μολυ-βδοσκέπαστης, ἀνάγεται δηλ. στοὺς χρόνους τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (γύρω στὸ 670 μ.Χ.).

Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι τὸ ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ποὺ συνετέλεσαν στὴν ἀνα-καίνιση τοῦ μοναστηριοῦ δὲν ὑπάρχει κανένας κάτοικος τῆς Πλαγιᾶς, ἀλλὰ οἱ νέοι κτίτορες, οἱ πρωτομάστορες καὶ ὁ ἡγούμενος κατάγονταν ἀπὸ τὰ γει-τονικὰ χωριά, τὴν Πυρσόγιαννη καὶ τὴν Βούρμπιανη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅμως τὸ πιὸ κοντινό, ἡ Πυρσόγιαννη, ἀπέχει 16 χλμ.

Σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν παραπάνω ἐπιγραφὴ στὸ θέμα τῆς κατασκευῆς τοῦ καθολικοῦ ἔρχεται ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ σώζεται στὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ πάνω ἀπὸ τὴ μεσαία εἴσοδο ἀπὸ τὸν νάρθηκα. Ἐδῶ ἀσφῶς γί-νεται λόγος γιὰ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ ἐκ θεμελίων τὸ 1656. Διαβάζουμε δηλ.:

«Ἀνηγέρθη κ(αὶ) ἐθεμελιώθη ἐκ βάθρου κ(αὶ) ἀνηοιορήθυ οὗτος ὁ θ/ῖος κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς τ(ῆς) πανυπερευλογημέν(ης) ἐνδόξου Δε-οποίν(ης) ἡμ(ῶν) Θ(εοτό)κου / κ(αὶ) ἀειπαρθέν(ου) Μαρί(ας) διὰ συν-δρομῆς κόπου κ(αὶ) ἐξώδου δαπάνης τοῦ τιμιοτάτου / κ(αὶ) εὐγενεστάτου ἀρχώντου κυρ Ἰωάννου Νικολάου ἐκ κόμης Λινοτόπη / ἡγουμενεύοντος τοῦ πανοσιοτάτου κυρ Μανασσῆ ἀρχιερατεύοντος τοῦ θε/οφιλεστάτου κυ-ρίου κυρίου Παχωμίου ἐν ἔτει ζῳξδ ἰνδικτιῶνος θ' / ἱστορήθη διὰ χειρὸς τοῦ ταπεινοῦ ἱστοριογράφου / Νικολάου καὶ Γεωργίου ἀδελφῶν τοῦ κτί-τορος / καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ε'».

Ὁ ἐπίσκοπος ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφὴ εἶναι ὁ Βελλᾶς Παχώ-μιος (1652—1658) ποὺ δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἀπὸ τὸν Π. Ἀραβαντινὸ στὸν κατάλογό του τῶν ἐπισκόπων Βελλᾶς[5] οὔτε τελευταῖα ἀπὸ τὸν μητροπολίτη πρώην Ἀθηνῶν Βασίλειο Ἀτέση στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους του.

4) ὅ.π. σελ. 20.

5) Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Β' σελ. 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ ὅτι ἡ ἀνακαίνισή τοῦ 17ου αἰώνα ἔγινε ἀπὸ τὸν Λινοτοπίτη ἄρχοντα Ἰωάννη Νικολάου φανερώνει ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ μοναστήρι ἦταν γνωστὸ σὲ ἐκτεταμένες περιοχὲς καὶ ὅταν ὁ πανδαμάτορας χρόνος ἄρχισε νὰ ἀφήνει τὰ σημάδια του πάνω του ὁ εὐσεβὴς ἄρχοντας προσπάθησε νὰ τοῦ ξαναδώσει τὴν παλιά του αἴγλη. Φυσικὸ ἦταν δέοντα νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴν ἁγιογράφησή τοῦ καθολικοῦ τὰ ἀδέλφια του ἂν καὶ τότε ἡ Ηλαγιὰ διέθετε ἀξιόλογο ἁγιογράφο, τὸν Μιχαήλ, ποὺ δυὸ χρόνια ἀργότερα (1658) ἱστόρησε μαζὶ μὲ τὸν Ἐπταχωρίτη Ἠλία τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὸ Σπήλαιο Γρεβενῶν.

Ἀπὸ τὰ ἀδέλφια τοῦ ἄρχοντα ὁ Νικόλαος ἦταν πεπειραμένος ἁγιογράφος. Τὸ 1630 εἶχε ζωγραφίσει τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἄρχοντα Θωμανοῦ στὴν Καστοριὰ καὶ τὸν ἴδιο χρόνο (1630) μαζὶ μὲ τὸν γυιό του Κωνσταντῖνο καὶ τὸν ἐπίσης Λινοτοπίτη Μιχαὴλ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Σαρακήνιστα τῆς Βόρειας Ἠπείρου. Στὸ διάστημα 1632—1646 εἶχε ἱστορήσει τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Προφήτη Ἠλία κοντὰ στὸν Τύρναβο[6].

Τὸ ὅτι ὁ ἄρχοντας Νικόλαος προθυμοποιήθηκε νὰ ἀνακαινίσει τὸ μοναστήρι τῆς Ζέρμιας κοντὰ στὸ Σαραντάπορο δὲν εἶναι τυχαῖο. Ἡ πατρίδα του, τὸ Λινοτόπι, βρισκόταν δίπλα στὸν ἄνω ροῦν τοῦ Σαραντάπορου καὶ πολὺ κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ζαχαρία ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή.

Νομίζω ὅτι ὁ χῶρος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶ στὴν παρουσίαση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ καθολικοῦ καὶ θὰ τελειώσω μὲ τὴν χιλιοειπωμένη ἴσως διαπίστωση ὅτι ἡ Ἤπειρος διαθέτει ἀπαράμιλλα μνημεῖα ποὺ ἂν προβληθοῦν κατάλληλα θὰ ἀποτελέσουν πόλο ἕλξης γιὰ τὸν ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ τουρισμὸ καὶ τοὺς λάτρεις τῶν ἀσύγκριτων ἀρχιτεκτονημάτων τῆς πατρίδας μας.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Δ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ
Πολ. Μηχανικὸς

6) Δημητρίου Μακρῆ, Ἁγιογράφοι τοῦ νομοῦ Κοζάνης στὴ «Μακεδονικὴ Ζωή», Ἀπρίλιος 1981, σελ. 23.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΥΘ. ΚΙΤΣΗ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Πολλὲς εἶναι οἱ ἀφορμὲς ποὺ ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐρεθισμοὺς στὸν ψυχικό του κόσμο ἀπὸ διάφορα συναισθήματα.

Τὰ «κεντρίσματα» αὐτὰ προκαλοῦνται: εἴτε ἀπὸ εὐχάριστα γεγονότα, ὅπως εἶναι: ἡ ἀγάπη, ὁ γάμος, ἡ γέννηση ἑνὸς παιδιοῦ, τὸ γλέντι κ.λπ. εἴτε ἀπὸ δυσάρεστα, ὅπως ὁ θάνατος, ἡ ξενητιά, ὁ χωρισμός, οἱ πίκρες καὶ τὰ βάσανα καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ὁ λαός μας, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα δημιούργησε ἀξιόλογο πολιτισμὸ καὶ παράδοση, τὰ αἰσθήματα αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἀντιχρύζει τὶς διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης ὑποστάσεώς του, θέλησε νὰ τὰ ἐξωτερικεύσει, θέλησε νὰ τὰ ἀκούσουν κι ἄλλοι.

Κι αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰ δυὸ λόγους:

Κατὰ πρῶτο, γιατὶ αἰσθάνεται καλύτερα ὅταν φωνάζει αὐτὸ ποὺ ἔχει μέσα του, ἐκτονώνεται καὶ ἠρεμεῖ.

Καὶ κατὰ δεύτερο λόγο, γιατί, θέλει νὰ κάνει καὶ τοὺς συνανθρώπους του νὰ νιώσουν αὐτὸ ποὺ αἰσθάνεται, νὰ τὸ ζήσουν μαζί του καὶ νὰ τοῦ δώσουν τὴν ἱκανοποίηση ὅτι καταλαβαίνουν τὴ χαρὰ ἢ συμπερίζονται τὴ λύπη του.

Ἡ πιὸ ἁπλὴ ἔκφραση τῆς ἐξωτερίκευσης αὐτῆς εἶναι τὸ τραγούδι. Γιατὶ ὅλοι τὸ τραγουδοῦν ἂν ἔχει μελωδία ἢ ἀπαγγέλλουν τὰ λόγια του ἂν δὲν ἔχει σκοπό.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι, λοιπόν, εἶναι τὸ ἐκφραστικὸ μέσο τοῦ λαοῦ μας.

Ὅπως σὲ κάθε μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, ἔτσι καὶ στὴν Ἤπειρο, πολλὲς εἶναι οἱ μορφὲς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Στὴν παρουσίαση αὐτὴ θ' ἀσχοληθοῦμε ἀποκλειστικὰ μὲ τραγούδια τῆς ξενητιᾶς.

Τὰ τραγούδια αὐτά, ὅπως τὰ κατέγραψα στὰ Γιάννενα τὸ 1960 (μαθητὴς τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς τότε) ἀπὸ τὶς προφορικὲς ἐνθυμήσεις τῆς 90χρονης γιαγιᾶς μου Βασιλικῆς Μαργαρίτη τὸ γένος Πάσχου ἀπὸ τὸ Συρράκο τῆς Ἠπείρου, δημοσιεύονται γιὰ πρώτη φορά.

Πολλὰ εἶναι τὰ τραγούδια τῆς ξενητιᾶς στὴν Ἤπειρο, γιατὶ πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ ξενητεμένοι της.

Διάφοροι λόγοι καὶ στὰ παλιὰ χρόνια ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σήμερα, ἀναγκάζουν τὰ βλαστάρια της «νὰ πάρουν τῶν ὁμματιῶν τους». Εἴτε γιὰ νὰ ἀπο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κτήσουν περισσότερες γνώσεις εἴτε γιατὶ τὰ στενὰ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ πλαίσια δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ δημιουργήσουν κάτι καλύτερο στὸν τόπο τους. Ἀνέκαθεν, ὅμως, ὁ κυριότερος λόγος τοῦ ξενητεμοῦ ἦταν ὁ πλοῦτος ποὺ ὅλοι ὀνειρεύονταν νὰ ἀποκτήσουν καὶ νόμιζαν ὅτι ὑπάρχει ἄφθονος στὴν ξένη γῆ.

Αὐτό, βέβαια, δὲν ἀπέκλεισε τὶς δυσκολίες ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ συναντᾶ κανεὶς γιὰ τὴν ἀπόκτησή του. Δυσκολίες ποὺ μερικὲς φορές, ἂν δὲν τὸν ἔστελναν πρόωρα στὸν τάφο, τὸν ἔκαναν νὰ ἐπιστρέψει φτωχὸς καὶ ράκος στὴν πατρίδα του.

Αὐτὰ τὰ τραγούδια μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ καὶ μονότονη, πολλὲς φορές, μουσική τους κατέχουν μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὴν ψυχὴ τοῦ ξενητεμένου Ἠπειρώτη. Εἶναι ἡ «μαργιόλικη» φωνὴ τῆς κακοτράχαλης καὶ ἄγονης πατρίδας ποὺ μιλᾶ κατευθείαν στὴν ψυχή του καὶ τὸν κάνει νὰ νιώθει ἐντονώτερο τὸν καημὸ τῆς ξενητιᾶς, τοῦ πόνου καὶ τῆς θλίψης. Κάθε κορφούλα καὶ κάθε ποτάμι, κάθε κλαρὶ καὶ κάθε πέτρα τραγουδάει μὲ τὴ δική του γλυκόλαλη φωνή, σφυρηλατώντας ἔτσι τὰ δεσμὰ μιᾶς ἀπέραντης ἀγάπης γιὰ τὸν τόπο ποὺ τὸν ἔθρεψε καὶ τὸν μεγάλωσε. (Χαρὰ σὲ κεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸν βουβὸ καὶ ἀργόσυρτο σκοπὸ ποὺ ἐκπέμπουν τὰ ἄψυχα πράγματα τῆς πατρικῆς του γῆς. Θὰ τὸν συντροφεύουν πάντα στὴν ξενητιὰ καὶ θὰ τοῦ ἀπαλύνουν τὸν πόνο της).

Μιὰ γενικὴ παρατήρηση, τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε ἐξ ἀρχῆς, εἶναι ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ τραγούδια ποὺ ἀκοῦμε παρουσιάζουν ὁμοιότητες μὲ ἄλλα, ἐνῶ σὲ μερικὰ ἀλλάζουν μερικὲς λέξεις μόνο. Αὐτὸ μᾶς δείχνει ἢ ὅτι οἱ τραγουδιστὲς ξεχνοῦσαν τὰ λόγια καὶ πρόσθεταν ἄλλα ὁμοιοκατάληκτα ἢ ὅτι καὶ ἄλλοι θέλησαν πάνω στὸ πρῶτο μοτίβο καὶ μὲ τὸ ἴδιο θέμα νὰ κάνουν δικά τους τραγούδια γιατί, πιθανόν, αὐτὰ τοὺς ἐκφράζανε καλύτερα. (Αὐτὸ τὸ φαινόμενο τὸ διαπιστώνουμε καὶ σήμερα ἀκούγοντας τραγούδια στὸν ἴδιο χορευτικὸ σκοπὸ ἀλλὰ μὲ διαφορετικὰ λόγια).

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τραγούδια ποὺ δημοσιεύονται, ἀναφέρεται στὸ τελευταῖο ὁράδυ ποὺ ὁ ξενητεμένος περνάει στὸ σπίτι του. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτὼ δεκαπεντασύλλαβους στίχους καὶ εἶναι μιὰ στιχομυθία μεταξὺ τῶν συζύγων, μετὰ ἀπὸ τὶς ἀπογαιρετιστήριες ἐπισκέψεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων.

Ὁ ἄντρας, κουρασμένος ἀπὸ τὶς ἑτοιμασίες τοῦ ταξιδιοῦ καὶ ἀπὸ τὶς πολλὲς καὶ κουραστικὲς ἐπισκέψεις, ἀκόμα κι ἀπὸ τὶς ἀπαιτητικὲς παραγγελίες αὐτῶν ποὺ ἔχουν δικούς τους ἀνθρώπους στὴν ξενητιά, ἀποζητάει λίγη ξεκούραση στὸ σπιτικό του γιὰ νὰχει κουράγιο καὶ δύναμη στὸ κοπιαστικὸ ταξίδι του πρὸς τὸ ἄγνωστο καὶ τὴ μοναξιά. Ἀποζητάει μιὰ γλυκειὰ κουβέντα, ἕνα χάδι, ἕνα φιλὶ γιὰ νὰ τὸν συντροφέψουν σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀπουσίας του.

Τὴν ἀπάντηση τῆς γυναίκας δὲν τὴν χαρακτηρίζει μοιρολατρεία καὶ ἀ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παιγνιδοξία ἀλλὰ μιά, ἂν ὄχι εὐχάριστη, τουλάχιστον εὐχητικὴ διάθεση γιὰ καλὸ ταξίδι καὶ ἐπάνοδο μὲ ἀρκετὰ πλούτη («καζάντισμα»).

— *Νυστάζουν τὰ μαϊάκια μου, νυστάζουν τὰ καϊμένα*
Σήκω, Λενίτσα μ', σιρῶσε μας ἴσα γιὰ δυὸ κομάτους,
ν' ἀκόμα ἀπόγε ποϋμασιε, αὔριο ξεκινᾶμε,
νὰ σὲ χορτάσω φίλημα, νὰ σὲ χορτάσω λόγια.

— *Ὥρα καλή, Γιαννάκη μου, καλὸ τὸ κίνημά σου,*
νὰ πᾶς καλά, νὰ ρθεῖς καλά, νὰ ρθεῖς καζαντισμένος.
Νὰ φέρεις χρόσια φόρτωμα καὶ τὰ φλουριὰ διπλᾶ,
νὰ φέρεις μιὰ δουλίτσα νὰ σὲ χερῶ νὰ πίνεις.

Τὸ δεύτερο παρουσιάζει μία μᾶλλον ἀσχημη ὄψη τῆς ξενητιᾶς.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓξ δεκαπεντασύλλαβους στίχους καὶ μᾶς δείχνει τὴ μοναξιὰ ποὺ αἰσθάνεται ὁ ξενητεμένος μακρυὰ ἀπ' τ' ἀγαπημένα του πρόσωπα, ὅπως εἶναι ἡ μάνα καὶ τ' ἀδέρφια.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι σημεῖα μεγαλύτερου ἂν τὸ συγκρίνουμε μὲ τὸ τραγοῦδι «Ὁ ξένος» ποὺ παρουσιάζει στὴ συλλογή του ὁ Φωριὲλ («Δημοτικὰ τραγούδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος»), στὴν ὁποία τὸ βλέπουμε δημοσιευμένο μὲ μερικὲς παραλλαγές.

Πιάνεις τὸν ξένο γι' ἀδερφὸ καὶ ξένες παραμάνες,
πιάνεις καὶ μιὰ ξεναδερφὴ ποὺ πλένει τὰ σκουτιά σου.
Τὰ πλένει μιά, τὰ πλένει δυό, τὰ πλένει τρεῖς καὶ πέντε
κι ἀπὸ τὶς πέντε καὶ μετὰ τὰ ρίχνει στὸ σοκάκι.

— *Σύρε, ξένε μ', στὸν τόπο σου, σύρε καὶ στοὺς δικούς σου,*
νὰ χαιρεῖ ἡ μανούλα σου, τὰ δόλια σου τ' ἀδέρφια.

Τὸ ἑπόμενο, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἕντεκα δεκαπεντασύλλαβους στίχους, μποροῦμε νὰ τὸ χαρακτηρίσουμε σὰν ἀποτρεπτικὸ καὶ συμβουλευτικὸ μαζί.

Ὁ διπλὸς αὐτὸς χαρακτηρισμὸς παρουσιάζεται συνυφασμένος στοὺς ἑφτὰ πρώτους στίχους, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους καταφαίνεται ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐπιστροφῆς στὸν τόπο ποὺ βρίσκονται τὰ ἀγαπημένα πρόσωπα.

Παίνα τὰ ξένα, παίνα τα, καὶ μὴν τὰ παραδέρεις,
τὰ ξένα εἶναι βαρειά, τὸ ποιός νὰ τὰ τελέψει.
Τὰ ξένα θέλουν φρόνιμα, θέλουν ταπεινοσύνη,
θέλουν καὶ μάτια χαμηλὰ νὰ σκύψουν νὰ περάσουν.
Ὅσο ἔχει ὁ ξένος τὴν ὑγειὰ ὅλοι τὸν ἀγαποῦνε,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μ' ἂν πέσει ὁ ξένος σ' ἀρρωστιά, κανεὶς δὲν τόνε θέλει.
Θέλει τῆς μάνας γόνατα, τῶν ἀδερφιῶν τ' ἀγκάλη.
— Πές μ' ἀδερφέ μ' ποῦ σὲ πονεῖ, γιὰ πές μου ποῦ σὲ σφάζει;
— Μὲ πονεῖ ἡ μέση κι ὁ λαιμὸς καὶ ὅλο τὸ κορμί μου.
— Σύρε, ξένε μ', στὸν τόπο σου, σύρε καὶ στοὺς δικούς σου,
σὲ καρτερεῖ ἡ μανούλα σου, τὰ δόλια σου τ' ἀδέρφια.

Τὸ τελευταῖο ἀπ' τὰ τραγούδια τῆς ξενητιᾶς εἶναι μεγαλύτερο.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ δέκα ἑπτὰ (ἢ δέκα ὀκτὼ) δεκαπενταεύλλαβους στίχους καὶ παρουσιάζει τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ ξενητεμένου.

Στὸ τραγούδι αὐτὸ παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

— Ἡ στιχομυθία τῆς κόρης καὶ τοῦ λεβέντη γίνεται στὴ θύρα, στοιχεῖο ἀπαραίτητο γιὰ νὰ μᾶς δείξει ὅτι ἂν ὁ ξενητεμένος ἔρχονταν χωρὶς προειδοποίηση, ποτὲ δὲν παρουσιάζονταν ἀπότομα.

— Ὁ χρόνος ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὸν μισεμὸ ἦταν τόσο μεγάλος, ποὺ ἂν δὲν παράλλαξε τὸ πρόσωπο, ξεθώριασε τουλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ξενητεμένου στὴ μνήμη ὅσων ἔμειναν πίσω.

— Ἡ γυναίκα τοῦ ξενητεμένου, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι ἐξυπηρετική, δὲν δίνει δικαίωμα γιὰ νὰ σχολιάσει κανεὶς τὴ σεμνότητα, τὴν τιμιότητα καὶ τὴν ἀξιοπρέπειά της ὅσο κι ἂν προσπαθήσει νὰ τὴν παραπλανήσει.

— Τέλος, μᾶς δείχνει τὸν μόνο σίγουρο, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τρόπο ἀναγνωρίσεως μεταξὺ τῶν συζύγων, ποὺ εἶναι τὰ σημάδια τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ κορμιοῦ ποὺ κανένας ξένος ἄντρας δὲν ἦταν μπορετὸ νὰ περιγράψει.

Ὡς πρὸς τὰ λόγια τοῦ ποιήματος, βλέπουμε μιὰ μικρὴ παραλλαγὴ στὸ τελευταῖο μισὸ τοῦ δεύτερου στίχου καὶ μιὰ μεγαλύτερη στοὺς δυὸ τελευταίους (16ο καὶ 17ο) μὲ προσθήκη ἑνὸς ἀκόμη (18ου) ποὺ κλείνει ὅλο τὸ ποίημα ὁλοκληρώνοντας τὸ νόημά του.

Ἐχάραξ' ἡ ἀνατολὴ καὶ ἔφεξε ἡ δύση.
Πᾶν' τὰ πουλάκια στὴ βοσκὴ κι οἱ πέρδικες στὰ πλάγια
(κι οἱ ὄμορφες στὸ πλύμα).
Παίρνω καὶ γὼ τὸ μαῦρο μου καὶ πάω νὰ τὸ ποτίσω,
βρίσκω τὴν κόρη πλάπλενε, τὴν κόρη ποὺ ξεβγάζει.
— Καλή σου μέρα, κόρη μου.
— Καλῶς τον, τὸν λεβέντη.
— Κόρη μ', γιὰ βγάλε μας νερὸ καὶ μὲ καὶ τ' ἄλογό μου.
Σαράντα τάσια μὄβγαλε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδα,
κι ἀπ' τὰ σαράντα καὶ μπροστὰ τὴν εἶδα δακρυσμένη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— *Τ' ἔχεις, κόρη μ' καὶ δάκρυσες καὶ βαριαναστενάζεις;*
— *Ἄντρα ν' εἶχα στὴν ξενητιὰ τώρα καὶ τόσα χρόνια.*
— *Κόρη μ' ὁ ἄντρας σ' πέθανε στὰ χέρια τὰ δικά μου,*
ἐγὼ τὸν δάνεισα κερὶ καὶ μοῦπε νὰ τὸ δώσεις.
— *Κι ἂν τὸν ἐδάνεισες κερί, διπλὸ νὰ στὸ πληρώσω,*
κι ἂν τὸν ἐδάνεισες φιλὶ νὰ πᾶς νὰ σοῦ τὸ δώσει.
— *Κόρη μ' ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄντρας σου, ἐγὼ καὶ ὁ καλός σου.*
— *Κι ἂν εἶσαι σὺ ὁ ἄντρας μου, γιὰ πές μου τὰ σημάδια.*
— *Μηλιὰν ἔχεις στὴν πόρτα σου, καρ'διὰ μέσ' στὸν βορό σου.*
(— Γιὰ πές μου τὰ σημάδια μου, σημάδια τοῦ κορμιοῦ μου.
— *Ἐλιὰ ν' ἔχεις μέσ' στὸ λαιμό, ἐλιὰ ν' ἔχεις στὴν πλάτη.*
Πᾶμε, καλή μ' στὸ σπίτι μας, πᾶμε στὸ σπιτικό μας).

Στὸ τέλος ὑπάρχει ἕνα μικρό, στιχοπλάκι μᾶλλον παρὰ τραγούδι, ποὺ στοὺς τέσσερις δεκαπεντασύλλαβους στίχους του μᾶς μεταφέρει, ἀλλάζοντας πλάνο, «στῆς φυλακῆς τὰ σίδερα».

Τὸ παρουσιάζω χωριστὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἑνότητα τῶν τεσσάρων τραγουδιῶν τῆς ξενητιᾶς, ἀλλὰ καὶ στὸ τέλος αὐτῶν, γιατὶ ὁ πόνος καὶ ἡ μοναξιὰ τῆς φυλακῆς μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι μοιάζει μὲ τὸν πόνο τοῦ ξενητεμένου.

Πῶς ἤμουν, πῶς κατάντησα, μέσ' στοὺς φυλακισμένους.
Ἡ φυλακὴ ἔχει σίδερα καὶ σιδερένιες πόρτες,
Ἔχει καὶ δεσποφύλακα μὲ τὰ κλειδιὰ στὰ χέρια.
Μοῦ σάπισαν τὰ ροῦχα μου, μοῦπεσαν τὰ κουμπιά μου.

ΕΥΘ. ΚΙΤΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

Ο ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ ΣΤΗ ΡΩΣΣΙΑ

Ἕνα αὐτόγραφο ποίημά του στὴν παλιὰ Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη.
Ἡ στέψη τοῦ Τσάρου (1896) καὶ οἱ σχετικὲς ἀνταποκρίσεις τοῦ Χρηστοβασίλη.
Ἰάφοι Ἠπειρωτῶν στὴ Μόσχα καὶ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές.

Πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια περίπου, τὸ 1978, ἕνα διεθνὲς ἱστορικὸ συνέδριο μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθῶ τὴ Μόσχα, τὸ Κίεβο καὶ τὸ Λένινγκραντ.[1] Τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου (ποὺ θέμα του ἦταν ἡ βυζαντινὴ παράδοση στὸν σλαβικὸ κόσμο) περιλάμβανε ἐπίσης ἐπισκέψεις καὶ ξεναγήσεις σὲ ἱστορικὰ μνημεῖα, σὲ μουσεῖα καὶ βιβλιοθῆκες — στὴ Μόσχα καὶ στὸ Κίεβο —, ὅλα ὅμως αὐτὰ μέσα στὰ στενὰ χρονικὰ ὅρια μιᾶς ἑβδομάδας (23 - 28 Ἰαν. 1978), διάστημα ποὺ μόλις ἐπαρκοῦσε γιὰ μιὰ πρώτη γνωριμία καὶ γιὰ μιὰ γενικὴ κατατόπιση. Φρόντισα νὰ παρατείνω τὴν ἐκεῖ παραμονή μου λίγες μέρες ἀκόμα καὶ βρῆκα τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσω κάποιες ἔρευνες σὲ βιβλιοθῆκες καὶ ἀρχεῖα. Εὐγενικοὶ συνάδελφοι — παλιὲς καὶ νέες γνωριμίες — μὲ διευκόλυναν σὲ κάθε βῆμα. Ἡ ἔρευνα, ξεκινώντας κάθε φορὰ ἀπὸ κάτι συγκεκριμένο ποὺ ἀναζητοῦσα, μοῦ πρόσφερε, καθὼς προχωροῦσα, καὶ ἀπροσδόκητα εὑρήματα. Ἕνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ Χρηστοβασίλη ποὺ παρουσιάζω σήμερα.

Μετὰ τὴ Μόσχα καὶ τὸ Κίεβο, ἀνέβηκα στὸ Λένινγκραντ. Τὸ παλιὸ Saint-Pétersbourg (= πόλη τοῦ Ἁγίου Πέτρου, καὶ ὄχι Ἁγία Πετρούπολη, ὅπως συχνὰ τὸ μεταφράζουν οἱ δικοί μας), Petrograd ἀπὸ τὸ 1914 καὶ Leningrad ἀπὸ τὸ 1924, πρωτεύουσα τῶν Τσάρων ἀπὸ τὸ 1724 ὡς τὸ 1918, χτισμένη μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ ξεπεράσῃ τὴ Ρώμη καὶ τὸ Παρίσι σὲ ὁμορφιὰ καὶ μεγαλοπρέπεια, ἔχει ἐξελιχθῆ σήμερα σὲ τεράστιο βιομηχανικὸ κέντρο (μὲ πληθυσμὸ ποὺ πλησιάζει τὰ 4 ἑκατομμύρια), ἀλλὰ διατηρεῖ πάντοτε τὴν ἀρχοντικὴ φυσιογνωμία τῆς παλιᾶς πρωτεύουσας καὶ τὴν ἱστορική της παράδοση. Εἶναι, ὅπως γράφουν καὶ οἱ τουριστικοὶ ὁδηγοί, ἡ πόλη μὲ τὰ 50 μουσεῖα καὶ τὶς 2.600 βιβλιοθῆκες. — Ἀπὸ τὶς βιβλιοθῆκες τοῦ Λένινγκραντ δύο κυρίως κατέχουν ἑλληνικὰ χειρόγραφα: ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀ-

1. Πρβλ. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 53 (1978) σ. 417 - 418.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καδημίας καὶ ἡ παλιὰ Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη, ποὺ σήμερα λέγεται Gosudarstvennaja Publicnaja Biblioteka im. Saltykova - Scedrina.

Στὶς βιβλιοθῆκες τοῦ Λένινγκραντ πήγαινα κυρίως ν' ἀναζητήσω καὶ νὰ ἰδῶ κάποια χειρόγραφα ἀπὸ κεῖνα ποὺ εἶχε συναποκομίσει μαζί του, πρὶν 120 χρόνια, ἀπὸ τὰ Μετέωρα, ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἄλλα μοναστήρια, ὁ Ρῶσσος ἀρχιμανδρίτης Πορφύριος Uspenskij. Ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ χειρόγραφα τὸ εἶχα ἐπισημάνει ἀπὸ παλιὰ καὶ τὸ εἶχα πρὸ πολλοῦ ἀποκτήσει σὲ μικροφίλμ καὶ φωτογραφίες. Εἶναι ἕνας κώδικας ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ Μετέωρα καὶ ποὺ περιέχει τὸ Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων, τὸ προσγραφόμενο ἄλλοτε στοὺς ἀνύπαρκτους ἱστορικοὺς Κομνηνὸ καὶ Πρόκλο. Ἡ ἐξέτασή του ἐξ αὐτοψίας ἐπιβεβαίωσε ὅσα εἶχα διαπιστώσει ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ μικροφίλμ καὶ ὅσα σχετικὰ ἔχω γράψει στὸ βιβλίο μου γιὰ τὰ μεσαιωνικὰ Χρονικὰ τῆς Ἠπείρου.[2]

Πέρα ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα desiderata μου, στὶς βιβλιοθῆκες τοῦ Λένινγκραντ, ὅπως καὶ στὴ Μόσχα καὶ στὸ Κίεβο, φρόντισα μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ διεξέλθω καὶ τοὺς καταλόγους — προπάντων τοὺς συμπληρωματικοὺς — τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων ποὺ κατέχει ἡ κάθε μιά τους. Οἱ εἰδικοὶ ξέρουν, βέβαια, τὰ πρόσφατα σχετικὰ δημοσιεύματα τῆς Lebedeva καὶ τῆς Granstrem, ποὺ τὰ εἶχα ὑπ' ὄψη μου κι ἐγώ, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ κατάλογοι αὐτοῦ τοῦ εἴδους περιγράφουν κυρίως ἢ ἀποκλειστικὰ τοὺς κώδικες τῶν βυζαντινῶν αἰώνων, ἐνῶ ἐμένα μ' ἐνδιέφεραν προπάντων τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα, καὶ, ὅπως πάντοτε, τὰ τυχὸν νεώτερα ἀποκτήματα. Γιὰ τὰ χειρόγραφα τῆς κάθε βιβλιοθήκης, πέρα ἀπὸ τοὺς ἐντύπους καταλόγους, ὑπάρχει συνήθως καὶ ἕνας συμπληρωματικός, ἀνέκδοτος ἀκόμη, καθὼς καὶ σχετικὰ δελτία. Αὐτὰ κυρίως ζήτησα νὰ συμβουλευθῶ, καὶ τὰ ἔθεσαν πρόθυμα στὴ διάθεσή μου. Οἱ γνώσεις μου στὴ ρωσσικὴ γλῶσσα καὶ γραφὴ μόλις ἐπαρκοῦσαν γιὰ ν' ἀποκρυπτογραφῶ (ἢ νὰ μαντεύω) τὰ ἀναγραφόμενα στοὺς χειρόγραφους καταλόγους καὶ στὰ δελτία. Σὲ δύο περιπτώσεις ὅμως χρειάστηκε κάτι παραπάνω: Δύο χειρόγραφα, φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ἦταν καταγραμμένα, στὸν κατάλογο καὶ στὰ δελτία, ὡς ἔργα ἑνὸς συγγραφέα ποὺ πρώτη φορὰ τὸν συναντοῦσα, τοῦ *Dalidà*. Δὲν ἄργησα ὅμως νὰ καταλάβω ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργα τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα! Τὸ εἶπα διστακτικὰ στοὺς βιβλιοθηκαρίους καὶ παρακάλεσα νὰ μοῦ φέρουν νὰ ἰδῶ τὰ ἴδια τὰ χειρόγραφα. Καὶ στὸ ἕνα καὶ στὸ ἄλλο διαβαζόταν καθαρὰ τὸ ὄνομα

2. Λ. Βρανούση, *Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου*, Ἰωάννινα (Ἑτ. Ἠπειρ. Μελετῶν) 1962, σ. 103 - 116. — Πρβλ. καὶ L. Vranoussis, *Deux historiens byzantins qui n' ont jamais existé : Comnénos et Proclos*, Ἐπετ. Μεσαιων. Ἀρχείου 12 (1962) σ. 23 - 29.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ Ψαλίδα (ἕνα ἀρχικὸ Ψ μὲ κάπως μακρύτερη τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ καμπυλωτὴ κεραία του μποροῦσε νὰ μοιάζῃ μὲ τὸ καλλιγραφικὸ Δ ἢ D τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἦταν ἕνα ἡμικύκλιο ἐλισσόμενο σὲ μιὰ κάθετη γραμμή· ἐξ ἄλλου, ὁ παλιὸς βιβλιοθηκάριος, ποὺ ἔκανε τὴν παρανάγνωση τοῦ ἀρχικοῦ Ψ σὲ Δ, ἤξερε, φαίνεται, τὰ ὀνόματα Σαμψὼν καὶ Δαλιδά, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀκούσει ποτὲ τὸ ὄνομα τοῦ δικοῦ μας Ψαλίδα). Στὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο χειρόγραφα ἀναγνώρισα ἀμέσως καὶ τὸν ἁδρὸ γραφικὸ χαρακτήρα τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα. Ἐπιγράφεται *Περὶ Μεταφυσικῆς* καὶ εἶναι γραμμένο στὴ Βιέννη τὸ 1794. Τὸ ἄλλο, γραμμένο στὰ Γιάννινα τὸ 1799, ἐπιγράφεται : *Πρακτικῆς φιλοσοφίας εἰσαγωγή, τὸ Δίκαιον τῆς Φύσεως, τὴν Ἠθικὴν καὶ Πολιτικὴν περιέχουσα.* Ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα ποὺ ζήτησα καὶ μοῦ φωτογράφησαν. — Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ Ἠπειρωτικοῦ ἐνδιαφέροντος χειρόγραφα, σημειώνω ἐδῶ καὶ ἄλλα δύο : Τὸ ἕνα ἐπιγράφεται «Βίβλος ἱερὰ ἡ καλουμένη Πνευματικὸς Κῆπος» (Ἄρτα 1869, σελίδες 233, διαστ. 22 × 15 ἑκ.) καὶ συγγραφέας του εἶναι ὁ μητροπολίτης Ἄρτας Σεραφεὶμ Ξενόπουλος ὁ Βυζάντιος, ὁ λόγιος ἱεράρχης ποὺ ἔγραψε καὶ τὸ γνωστὸ «Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης» (Ἀθ. 1884).[3] Τὸ ἄλλο χειρόγραφο περιέχει τὰ Ὑπομνήματα τοῦ Νικολάου Κούρσουλα στὴ Φυσικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ἄλλα κείμενα· εἶναι γραμμένο στὰ 1643 καὶ εἶχε περάσει ἀργότερα στὴν κατοχὴ γνωστοῦ Ἠπειρώτη λόγιου, ὁ ὁποῖος πρόσθεσε στὰ παράφυλλα τὸ κτητορικὸ σημείωμα : *Καὶ τόδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τῶν τοῦ Θεοδώρου Νάστου Καββαλιώτου τοῦ Μοσχοπολίτου.* Χρήσιμο εἶναι, νομίζω, νὰ ἐπισημανθῇ ὅτι ὁ Μοσχοπολίτης Θεόδωρος Καβαλιώτης, ποὺ ὑπογράφεται συνήθως *Θεόδωρος Ἀναστασίου*, ὑπογραφόταν ἀρχικὰ *Θεόδωρος Νάστος* ἢ *Νάστου* (= Ἀναστασίου). Εἶναι ἐνδεχόμενο, κάτω ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς αὐτοὺς τύπους τοῦ ὀνόματός του (τοῦ πατρωνύμου καὶ τοῦ ἐπωνύμου του), νὰ λανθάνῃ κάπου κάποιο χειρόγραφό του ἢ κάποια σχετικὴ μαρτυρία. Ὑπενθυμίζω ὅτι συναντοῦμε πολλοὺς Μοσχοπολίτες μὲ τὸ ἐπώνυμο Νάστος ἢ Νάστου καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, σὲ πόλεις καὶ πολίχνες τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Λεχίας (= Πολωνίας).

---

3. Μερικὴ ἐπανέκδοση τοῦ βιβλίου (ὅσα ἀναφέρονται στὴν Ἄρτα), μὲ συμπληρώσεις καὶ σχόλια, παρουσίασε ὁ Γ. Τσούτσινος στὸ περ. Ἠπειρωτικὴ Ἑστία 6 (1957), 7 (1958), 8 (1959), καὶ σὲ αὐτοτελὲς ἀνάτυπο (Ἄρτα 1962). — Ὁ συγγραφέας τοῦ «Δοκιμίου» παρεμβάλλει στὸ βιβλίο του πολλὰ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του (σελ. 131 - 135 [= ἔκδ. Τσούτσινου, σ. 117 - 120], καὶ σελ. 267 - 300), ἀλλὰ δὲν μᾶς δίνει καμμιὰ πληροφορία γιὰ τὶς συγγραφικές του ἐπιδόσεις. Τὸ χειρόγραφό του ποὺ βρίσκεται στὸ Λένινγκραντ ἀμφιβάλλω ἂν περιέχῃ κάτι χρήσιμο γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα. Τὸ ἴδιο ἰσχύει, νομίζω, καὶ γιὰ ἄλλα πολυσέλιδα κατάλοιπά του (Κατάλογοι πατριαρχῶν κλπ.) ποὺ βρίσκονται στὴ δική μας Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη (ἀρ. 2263 - 2266).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὴν τελευταία μέρα τῆς παραμονῆς μου στὸ Λένινγκραντ (2 Φεβρ. 1978) ἐργάστηκα, θυμᾶμαι, στὴν παλιὰ Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη, στὸ τμῆμα τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, χωρὶς διακοπή. Οἱ ἄλλοι τῆς συντροφιᾶς μου εἶχαν προγραμματίσει ἐπισκέψεις σὲ διάφορα μνημεῖα, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ξεκινήσαμε τὸ πρωὶ μὲ τὸ ἴδιο αὐτοκίνητο, μὲ ἄφησαν ἐμένα στὴ Βιβλιοθήκη, καὶ συμφωνήσαμε νὰ περάσουν νὰ μὲ πάρουν, ὅταν θὰ ἐπιστρέφουν. Οἱ περιηγήσεις τους ὅμως παρατάθηκαν ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ. Ἔτσι, ἔμεινα στὴ Βιβλιοθήκη (ποὺ, εὐτυχῶς, δὲν ἔκλεινε τὸ μεσημέρι) ἀτελείωτες ὧρες, ἐπιστρατεύοντας ὅλη τὴν ἀντοχή μου. (Μὲ 20 βαθμοὺς κάτω ἀπὸ τὸ μηδέν, ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεμυτίσω καὶ ν' ἀναζητῶ μέσα στὰ χιόνια, ἄγνωστος μεταξὺ ἀγνώστων, τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα ποὺ θὰ μὲ ὁδηγοῦσαν στὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ Νέβα, ὅπου βρισκόταν τὸ ξενοδοχεῖο μας). Ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα, εἶχα ἰδῆ ὅσα νόμιζα πὼς ἔπρεπε νὰ ἰδῶ, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦσα νὰ φυλλομετρῶ καταλόγους καὶ δελτία, ἂν καὶ εἶχα φτάσει πιὰ σὲ χειρόγραφα νεώτερης ἐποχῆς, ποὺ προσωπικὰ μᾶλλον δὲν μ' ἐνδιέφεραν ἢ τὰ προσπερνοῦσα, γιατὶ εἶχα πιὰ κουραστῆ νὰ κρατῶ σημειώσεις γιὰ ὅλα. (Πολλὰ εἶναι λ.χ. τὰ κατάλοιπα τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἀπόγραφα ἀπὸ διάφορους κώδικες, ἀλλά, ὅσα εἶδα καὶ μπόρεσα νὰ ἐλέγξω, ἦταν ὅλα δημοσιευμένα κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὸν ἴδιο). Στὸ τέλος, καθὼς συνέχιζα τὶς ἀναδιφήσεις χωρὶς πολλὴ διάθεση πιά, μὲ ξάφνιασε ἕνα γνώριμο ὄνομα. Διάβασα δυὸ καὶ τρεῖς φορὲς τὴ σχετικὴ ἐγγραφὴ στὸν κατάλογο καὶ τὸ ἀντίστοιχο δελτίο, γιὰ νὰ βεβαιωθῶ: Μὲ ἀριθμὸ 845 ἀναγραφόταν ἕνα χειρόγραφο τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη. Εὐχάριστη ἔκπληξη καὶ εὐπρόσδεκτο εὕρημα. Ἂν καὶ εἶχα καταπονήσει ἀρκετὰ τοὺς βιβλιοθηκαρίους, παρακάλεσα νὰ μοῦ τὸ φέρουν.

Ὅταν, σὲ λίγο, εἶχα μπροστά μου καὶ φυλλομετροῦσα τὸ ἴδιο τὸ χειρόγραφο, ἄρχισα ἄθελά μου νὰ ξαναζῶ λησμονημένες παιδικὲς συγκινήσεις: Ξύπνησε μέσα μου ὁ δωδεκάχρονος μαθητὴς τοῦ ἡμιγυμνασίου, ποὺ ἐντρυφοῦσε στὰ πρῶτα του «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» (οἱ τελευταῖες τους σελίδες μὲ τὶς βιογραφίες καὶ τὶς προσωπογραφίες τῶν συγγραφέων ἦταν περίπου ἡ Βίβλος τῶν Ἀθανάτων γιὰ τὴν παιδικὴ φαντασία του), εἶχε ἀνακαλύψει μέσα ἐκεῖ τὸ ὄνομα Χρῆστος Χρηστοβασίλης, τὸν γνώρισε ἔπειτα ἀπὸ κοντὰ — δεσπόζουσα φυσιογνωμία στὰ Γιάννινα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης — καὶ εἶχε τὴν ἀσύλληπτη εὐτυχία ν' ἀποκτήση μιὰ φωτογραφία του μὲ ἰδιόχειρη ἀφιέρωση (*Στὸν μικρό μου φίλο ..., γιὰ νὰ μὲ θυμᾶται, ὅταν γίνη μεγάλος!*), ν' ἀλληλογραφῆ ἔπειτα μαζί του, νὰ τοῦ διορθώνη ὁ σεβάσμιος πρεσβύτης τὰ λογοτεχνικὰ σκαλαθύρματα τῶν μαθητικῶν τετραδίων του καὶ νὰ τοῦ τὰ ἐπιστρέφη μὲ ἐπαινετικὲς κρίσεις, χρησμοδοτώντας, ὁ καλοκάγαθος, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, πὼς ὁ μικρὸς θαυμαστής του θὰ τὸν διαδεχθῆ μιὰ μέρα στὸ λογοτεχνικὸ στερέωμα τῆς Ἠπείρου... Σα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρανταπέντε περίπου χρόνια ἀπὸ τότε, στὸ μακρινὸ τώρα Λένινγκραντ, κρατοῦσα καὶ πάλι στὰ χέρια μου ἕνα χειρόγραφο τοῦ Χρηστοβασίλη, κι ἦταν σὰν νὰ φυλλομετροῦσα τὰ παλιά του ἐκεῖνα γράμματα — κιτρινισμένα χαρτιά, πολυδιαβασμένα, ἐντυπωμένα στὴ μνήμη μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς γραφῆς. Ἴδιο κι ἐδῶ τὸ γράψιμο, ὅπως τὸ ἤξερα : πέννα καλλιγραφίας, ποὺ λεπταίνει ὅταν ἀνηφορίζη καὶ παχαίνει ὅταν κατηφορίζη, γράμματα λυγερόκορμα, μὲ λίγη κλίση πρὸς τὰ δεξιά, γιὰ νὰ δείχνουν καλλιγραφικώτερα, στίχοι εὐθυγραμμισμένοι. Στὸ τέλος ἡ γνώριμη ὑπογραφή, μὲ τὰ δύο ἀρχικὰ Χ, ποὺ σέρνουν ὁμοιόμορφα καὶ νωχελικὰ τὸ ἀριστερό τους σκέλος, εὐανάγνωστη, χωρὶς καμμιὰ ἐπιτάχυνση στὸ βηματισμό της, στρωτὴ ὡς τὸ τελευταῖο της γράμμα, ὅπου ἡ πέννα δαγκώνει τὸ χαλινάρι της καὶ ἐκτονώνεται γυρίζοντας ἀπότομα πρὸς τὰ πίσω, γιὰ νὰ δώση μὲ μιὰ λοξὴ ὑπογράμμιση ἀνοδικὴ φορὰ στὸ σύνολο τῆς ὑπογραφῆς.

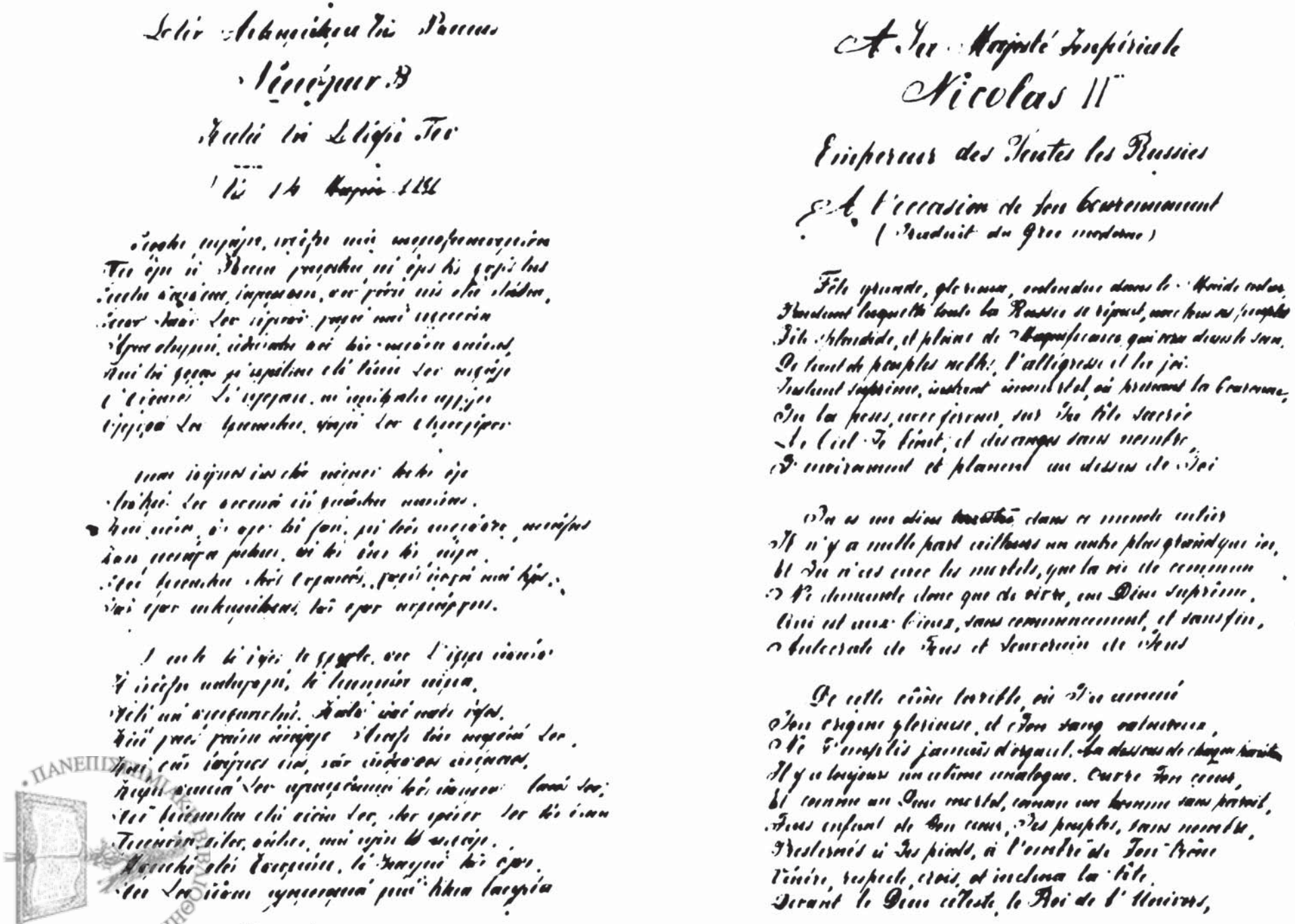
Τὸ χειρόγραφο τοῦ Χρηστοβασίλη, ποὺ βρῆκα ἀνεπάντεχα νὰ μὲ περιμένη στὸ Λένινγκραντ, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο δίφυλλα (τετρασέλιδα) μεγάλου σχήματος, τὸ ἕνα γραμμένο ἑλληνικά, τὸ ἄλλο γαλλικά. Αὐτόγραφα καὶ τὰ δύο, περιέχουν στὸ πρωτότυπο καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση, ἕνα πολύστιχο ποίημα ἀπευθυνόμενο στὸν Τσάρο Νικόλαο Β' καὶ συνθεμένο τὴν ἡμέρα ποὺ ἔγινε ἡ στέψη του, στὴ Μόσχα, στὶς 14/26 Μαΐου τοῦ 1896.

Στὸ πρῶτο δίφυλλο, στὴν κορυφὴ τῆς πρώτης σελίδας καὶ στὴ θέση τοῦ τίτλου, διαβάζουμε : *Στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας Νικόλαον Β' κατὰ τὴ στέψη Του, στὲς 14 Μαγιοῦ 1896.* — Κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο ἀρχίζουν οἱ στίχοι (*Γιορτὴ μεγάλη, ἔνδοξη καὶ κοσμοξακουσμένη...*), οἱ ὁποῖοι τελειώνουν στὴν ἀρχὴ τῆς τέταρτης σελίδας. Στὸ τέλος τοῦ ποιήματος ἡ τοποχρονολογία : *Μόσκα 14 Μαγιοῦ 1896*, καὶ ἡ ὑπογραφή : *Χ. Χρηστοβασίλης, Ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου στὴν Αὐτοκρατορικὴ Στέψη.*

Στὸ ἄλλο δίφυλλο ὁ ἀντίστοιχος τίτλος : *A Sa Majesté Impériale Nicolas II, Empereur des Toutes les Russies, à l' occasion de Son Couronnement.* — Σὲ παρένθεση ἡ προσθήκη : *Traduit du grec moderne* (= μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ νέα ἑλληνικά). Ἀκολουθεῖ γαλλικὴ ἀπόδοση, στίχο πρὸς στίχο, τοῦ ἑλληνικοῦ ποιήματος. Μετὰ τὸ κείμενο (στὴν τέταρτη σελίδα τῆς δίφυλλης κόλλας) ἡ τοποχρονολογία : *Moscou 14/26 Mai 1896*, καὶ ἡ ὑπογραφή : *C. Christovassili, Représentant de la Presse Grecque aux Fêtes du Couronnement Impérial à Moscou.*

Τὸ ποίημα ἁπλώνεται σὲ 88 στίχους. Εἶναι οἱ εὔκολοι δημοτικοὶ δεκαπεντασύλλαβοι τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν περάσει ἀπὸ τὰ ποιμενικὰ εἰδύλλια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ χειρόγραφο τοῦ Χρηστοβασίλη ποὺ βρίσκεται στὴν παλιὰ Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Λένινγκραντ.
Ἀριστερὰ ἡ πρώτη σελίδα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, δεξιὰ ἡ πρώτη σελίδα τοῦ γαλλικοῦ (σμίκρυνση στὸ $^1/_3$ περίπου).

στὴν πατριωτικὴ ποίηση, στοὺς πανηγυρικοὺς τῶν ἐθνικῶν ἐπετείων καὶ στὴν ἔμμετρη δημοσιογραφία. Ἀρχίζει :

Γιορτὴ μεγάλη, ἔνδοξη καὶ κοσμοξακουσμένη,
ποὺ ὅλη ἡ Ρωσσία χαίρεται μὲ ὅλες τὲς φυλές της,
γιορτὴ πανώρια, ἔκλαμπρη, ποὺ χύνει μὲς στὰ στήθια
τόσων λαῶν Σου εὐγενῶν χαρὰ καὶ εὐφροσύνη.
Ἅγια στιγμή, ἀθάνατη, ποὺ τὴν κορώνα παίρεις
καὶ τὴ φορᾶς μ' εὐλάβεια στὸ τίμιο Σου κεφάλι...

Συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν ἐκθαμβωτικὴ μεγαλοπρέπεια τῶν τελετῶν, τὴν «πομπὴ τῶν ἡμιθέων» καὶ τὴν πλημμύρα τῆς λαοθάλασσας — σκηνὲς παραμυθιοῦ, ποὺ τὶς ἔβλεπε τώρα ἀπὸ κοντὰ ὡς εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου στὴ Μόσχα — ὁ Χρηστοβασίλης ἐπιστρατεύει τὴ Μοῦσα του, γιὰ ν' ἀναπέμψη κι αὐτὸς ἕνα τραγούδι στὸ μυθικὸ βασιλόπουλο, ποὺ στέφεται τὴ μέρα τούτη (14/26 Μαΐου 1896), κάτω ἀπὸ τοὺς τρούλλους τοῦ Κρεμλίνου, «Αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν».... Λιβανωτός, ἀλλὰ καὶ παραινέσεις : «Εἶσαι ἐπίγειος θεός», ἀλλὰ μὴ μεγαλαυχήσης· «τὸ δέντρο τὸ περήφανο ὁ κεραυνὸς χτυπάει». Ἄνοιξε τὴν καρδιά σου κι ἀγκάλιασε στοργικὰ τοὺς ἄπειρους λαοὺς ποὺ ἐξουσιάζεις. Ἡ Δόξα σοῦ ἀνοίγει τὸ δρόμο καὶ ὁ Χριστὸς σὲ εὐλογεῖ στὴ μεγάλη ἀποστολή σου. Γύρω σου πλῆθος ἄλλοι λαοὶ «ζητοῦν τὴν προστασία σου, ζητοῦν δικαιοσύνη». Μὴ διστάζης. «Ἕνας σου λόγος φτάνει».

Στὴν Κρήτη γυναικόπαιδα σφάζονται μὲ μανία
καὶ μὲς στὸ αἷμα κολυμπάει ὅλη ἡ Μικρὴ Ἀσία.
Σταμάτησε τοῦ Ἀγαρηνοῦ τὸ φοβερὸ μαχαίρι,
ποὺ χώνεται ἀκατάπαυστα στῶν χριστιανῶν τὰ σπλάχνα!

Στὴ στέψη σου ἦρθαν καὶ συμπανηγυρίζουν ἀντιπροσωπεῖες ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο. Σὲ χαιρετάει ἀπὸ μακριὰ ὁ Ὄλυμπος, ὁ Πίνδος, ὁ Ἄθως, ἡ Ἴδη τῆς Κρήτης καὶ «ὁ τροῦλλος τῆς Ἁγιὰ - Σοφιᾶς», ποὺ αἰῶνες τώρα τὸν καταπλακώνει τὸ βάρος τῶν τζαμιῶν, «γιὰ καταφρόνια τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας». Ὁ Παρθενώνας (= ἡ μικρὴ Ἑλλάδα τοῦ 1896) σοῦ ἔστειλε, γιὰ τὴ σημερινὴ γιορτή, «τρία του βασιλόπουλα καὶ τὴ βασίλισσά του». Λύτη τὴν ὥρα — προσθέτει ὁ ποιητὴς — ἔπρεπε νὰ ζῇ ὁ πάππος μου ὁ Ὅμηρος· «ἐκεῖνος θὰ σοῦ ἔκανε τὸ ἀθάνατο τραγούδι». Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἱκανός, «γιατὶ εἶναι ἡ λύρα μου μικρὴ καὶ Σὺ πολὺ μεγάλος». Τὰ πόδια σου πατοῦν στὸν Ἰσημερινὸ καὶ ἡ κεφαλή σου ἀκουμπάει στὸ Βόρειο Πόλο. Ἀλλά, ὅσο ψηλὰ κι ἂν φτάσης, μὴν ξεχνᾶς τὴ βασανισμένη Ἑλλάδα, κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ φώτισε τὴν οἰκουμένη μὲ τὰ γράμματα καὶ μὲ τὴν «κοσμοσωτήρια πίστη» τοῦ χριστιανισμοῦ.

Μὴ λησμονᾶς ὅτι χωρὶς χριστιανὴν Ἑλλάδα,
ποτὲ δὲ θά ἦταν σήμερα χριστιανοὶ οἱ Σλάβοι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ τὸν ἕνα τὸν ἄλλον συμπαθήσατε εἰπόντα
Μὲ μισοκλειστὰ ὅλα χαρὰ χριστιανικὴ ὑγειά,
Καὶ εἰ ἐὰν ἦναι σύμφωνοι χριστιανοὶ οἱ Ἕλληνες
Αὐτοῦ 14 Μαΐου 1896

Κ. Χρηστοβασίλης

Ἐπιτετραμμένος τῶν Ἑλληνικῶν Πρέσβεως,
ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ τῆς Ἑλλάδος

N'oublie jamais la Grèce impératrice,
Mère de la civilisation, et des Beaux Arts,
Qui a répandu sur toute la Terre la lumière des Lettres,
Et du Christ la Foi sainte, qui sauve le Monde
N'oublie point, Père! que sans une Grèce chrétienne
Il n'y aurait ni empire d'Est ni des Nations chrétiennes!

Athènes 14/26 Mai 1896

C. Christovassili

Représentant de la Presse Grecque
près le Gouvernement Impérial
de St. Pétersbourg

Τὸ χειρόγραφο τοῦ Χρηστοβασίλη ποὺ βρίσκεται στὴν παλιὰ Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Λένινγκραντ.
Ἐπάνω: τὸ τέλος ἑλληνικοῦ κειμένου. Κάτω: τὸ τέλος τοῦ γαλλικοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ στίχοι κλείνουν τὸ μακρὸ ποίημα ποὺ ἔκρινε σκόπιμο ν' ἀπευθύνη ὁ Χρηστοβασίλης στὸν Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσσιῶν τὴν ἡμέρα τῆς στέψης του — ὑμνητικὸ τραγούδι καὶ πατριωτικὴ ἔκκληση στὸν κραταιὸ προστάτη τῆς Ὀρθοδοξίας...

Ἡ γαλλικὴ μετάφραση δὲν εἶναι ἔμμετρη, ἂν καὶ συχνὰ παίρνει τὸ βάδισμα ἑνὸς ρυθμικοῦ λόγου. Ἀποδίδει πιστά, στίχο πρὸς στίχο, τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο καὶ θὰ μποροῦσε νὰ θερωηθῆ μεταφραστικὸ κατόρθωμα. Πράγματι, δὲν ἦταν καθόλου εὔκολο ν' ἀποδοθῆ σὲ μιὰ πειθαρχημένη γλῶσσα, ὅπως ἡ γαλλική, συνηθισμένη νὰ κυριολεκτῆ, ὁ ἀχαλίνωτος βερμπαλισμὸς τῶν πληθωρικῶν δεκαπεντασύλλαβων μὲ τὰ πολλὰ παραγεμίσματα, τὰ περιττὰ ἢ ταυτόσημα ἐπίθετα, τοὺς μακροπερίοδους διασκελισμοὺς καὶ τὶς ποιητικὲς (ἢ δῆθεν ποιητικὲς) ἐκφράσεις, ποὺ συχνὰ ὑποκαθιστοῦν τὴν κυριολεξία μὲ τὴν ἀσάφεια μιᾶς κενῆς ὡραιολογίας. — Ἔτσι, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στοὺς πρώτους στίχους, ἡ «μεγάλη γιορτή», ποὺ χαρακτηρίζεται «κοσμοξακουσμένη», ὑποχρέωσε τὸν μεταφραστὴ νὰ ἐπινοήση μιὰν ἄχαρη σχοινοτενῆ περίφραση (entendue dans le monde entier), ἡ ὁποία, βέβαια, δὲν εἶναι καθόλου «κοσμητικὸ» ἐπίθετο. Στὸν τρίτο στίχο, τὸ βουκολικὸ «πανώρια» τὸν ἔφερε ἀσφαλῶς σὲ ἀμηχανία· βρῆκε ὅμως τί θὰ ἔλεγε ἕνας Γάλλος σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, κι ἔτσι τὸ ἀτυχέστατο «γιορτὴ πανώρια» βγῆκε βελτιωμένο στὰ γαλλικά : fête splendide. Τὸ «ἔκλαμπρη» (ποὺ σύμπληρώνει τὸ «πανώρια») πῆρε μεγαλύτερες διαστάσεις : pleine de magnificence (= γεμάτη μεγαλοπρέπεια). Τὸ «ἅγια στιγμὴ» τοῦ πέμπτου στίχου δὲν μεταφράστηκε κατὰ λέξη, ἀλλὰ ἔγινε, πολὺ ταιριαστά, instant suprême. Γενικά, ὁ μεταφραστὴς μένει πιστὸς στὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ συχνὰ τὸ ἀποδίδει ἐλεύθερα καὶ δημιουργικά.

Ὁ Χρηστοβασίλης εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ διδαχθῆ τὰ γαλλικὰ στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης καὶ τὰ τελειοποίησε, ἀσφαλῶς, στὸ Λύκειο τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπου συνέχισε τὶς σπουδές του. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ νὰ φιλοτέχνησε ὁ ἴδιος καὶ τὴ μετάφραση. Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὴ μετάφρασή του τὴν εἶδε καὶ κάποιος ἄλλος, γαλλομαθέστερος, ἴσως καὶ Γάλλος, ὁ ὁποῖος ἐπέφερε κάποιες βελτιώσεις. Εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ὅλα — ἡ σύνθεση τοῦ ποιήματος καὶ ἡ μετάφραση — ἔπρεπε νὰ γίνουν καὶ ἔγιναν βιαστικά, μέσα στὶς λίγες ὧρες ποὺ μποροῦσε νὰ κλέψη ἀπὸ τὸ ἀσφυκτικὰ γεμάτο πρόγραμμα τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων καὶ τῶν δημοσιογραφικῶν του καθηκόντων ἕνας ἀνταποκριτὴς ἐφημερίδων τὶς μέρες ἐκεῖνες στὴ Μόσχα. Νὰ τὰ εἶχε φέρει ἕτοιμα — ποίημα καὶ μετάφραση — ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μᾶλλον ἀποκλείεται, γιατὶ εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν Ἑλλάδα, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, πρὶν ἀπὸ δύο περίπου μῆνες. Ἂν συνέβαινε ἄλλωστε κάτι τέτοιο, θὰ ἄφηνε ἀσφαλῶς ἕνα ἀντίγραφο στὴν Ἀθήνα, ὥστε νὰ δημοσιευθῆ τὸ ποιη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μα στὴν ἐφημερίδα του τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ γινόταν ἡ στέψη τοῦ Τσάρου (ἕνα τέτοιο ἐπίκαιρο ποίημα θὰ ἦταν πολὺ εὐπρόσδεκτο στὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς καὶ ὁ ποιητής του πολὺ θὰ τὸ καμάρωνε). Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὴν τελευταία στιγμή, στὴ Μόσχα, συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ ἐπιστρατεύσῃ τὴ Μοῦσα του ὁ Χρηστοβασίλης καί, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρό, ἔσπευσε νὰ συνθέσῃ τὸ ποίημά του, νὰ τὸ μεταφράσῃ στὰ γρήγορα, νὰ τὰ καθαρογράψῃ καὶ τὰ δύο, ὅσο καλλιγραφικώτερα μποροῦσε, καὶ νὰ τὰ προωθήσῃ ἐκεῖ ὅπου ἔκρινε σκόπιμο νὰ προωθηθοῦν.

Τὰ κίνητρα καὶ οἱ στόχοι τοῦ ποιητῆ διαφαίνονται, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ποίημα, ποιὸς ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Χρηστοβασίλης καὶ κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθῆκες, ποιὰ περιστατικά, ἔγραψε αὐτὰ ποὺ ἔγραψε.

Κίνητρο γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ ποιήματος δὲν ἦταν μόνον ὁ αὐθόρμητος — καὶ ἴσως ἐφήμερος — ἐνθουσιασμὸς ἑνὸς ποιητῆ, ποὺ εἶδε καὶ ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τὴν ἀποθέωση τοῦ Τσάρου στὴ διάρκεια τῶν ἐκθαμβωτικῶν τελετῶν τῆς στέψης του. Ἦταν συνάμα καὶ ὁ πατριωτικὸς ζῆλος τοῦ Χρηστοβασίλη ν' ἀπευθύνῃ στὸν Τσάρο, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, καὶ μιὰ ἔκκληση γιὰ τὰ «ἐθνικὰ δίκαια» τῶν Ἑλλήνων, νὰ διερμηνεύσῃ τὶς προσδοκίες τῶν ὁμοεθνῶν του γιὰ μιὰ ἐνεργὸ συμπαράσταση τῆς «ὁμόδοξης» καὶ «κραταιᾶς», ὅπως τὴν ἔλεγαν, Ρωσσίας στοὺς ἀγῶνες τῶν ἀλύτρωτων ἀδελφῶν γιὰ τὴν ἕνωσή τους μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἀγῶνες οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν σὲ ἔξαρση τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ στοὺς ὁποίους ὁ Χρηστοβασίλης — ἀλύτρωτος Ἠπειρώτης, δημοσιογράφος καὶ δραστήριο μέλος πατριωτικῶν ὀργανώσεων στὴν Ἀθήνα — πρωτοστατοῦσε.

Ὁ ποιητής μας ὅμως εἶχε καὶ τὶς προσωπικές του ἐπιδιώξεις, εὔλογες καὶ θεμιτές. Ἡ ἰδιότητα τοῦ ἐπίσημου — καὶ μοναδικοῦ — ἐκπροσώπου τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου στὶς τελετὲς τῆς Μόσχας τοῦ εἶχε ἀνοίξει κάποιες πόρτες. Ὁ Ἕλληνας δημοσιογράφος ἐμφανιζόταν τώρα καὶ ὡς ποιητής. Ἕνα ἑλληνικὸ ποίημα πρὸς τιμὴν τοῦ Τσάρου θὰ μποροῦσε νὰ τραβήξῃ τὴν προσοχὴ τῶν ἁρμοδίων ὑπηρεσιῶν. Θὰ τοῦ ἐπιδαψίλευαν ἴσως κάποια τιμητικὴ διάκριση. Στοὺς κύκλους ὅπου βρέθηκε τώρα ὁ Χρηστοβασίλης, ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ξένους ποὺ εἶχαν συρρεύσει στὴ Μόσχα γιὰ τὴ στέψη τοῦ Τσάρου, ὑπῆρχαν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλοι — δημοσιογράφοι καὶ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων — ποὺ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἢ μὲ ἄλλες παρόμοιες ἐνέργειες εἶχαν ἀποσπάσει ἢ προσπαθοῦσαν ν' ἀποσπάσουν ἀναμνηστικὰ μετάλλια, τιμητικὰ (ἴσως καὶ χρηματικὰ) ἔπαθλα, αὐτοκρατορικὰ παράσημα κλπ. Δὲν εἶχε λόγους νὰ μὴν ἔχῃ παρόμοιες φιλοδοξίες κι ὁ ποιητής μας. Πέρα ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά, ὁ Χρηστοβασίλης ἀπέβλεπε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, καὶ σὲ κάτι πρακτικώτερο: Ἀλύτρωτος Ἠπειρώτης καὶ ὑπήκοος τοῦ Σουλτάνου, φερέοικος στὴ Θεσσα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λία, στὴ Σμύρνη καὶ στὴν Πόλη, δραπέτης ἔπειτα τῶν τουρκικῶν φυλακῶν καὶ πρόσφυγας στὴν Ἀθήνα, ὅπου θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του «ξενιτεμένον», ἀπόδημο καὶ παρεπίδημο στὴν πρωτεύουσα τοῦ μικροῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιο νὰ ἀποκτήση τὴ ρωσσικὴ ὑπηκοότητα ἢ κάποιο διαβατήριο, ποὺ θὰ τὸν διευκόλυνε τώρα καὶ στὶς κινήσεις του, φανερὲς ἢ μυστικές, μέσα στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια, ἀνάμεσα στοὺς ἀλύτρωτους, ὅπου φιλοδοξοῦσε νὰ ἐπεκτείνη τὴν πατριωτική του δράση. Ἕνα ποίημα γιὰ τὴ στέψη τοῦ Τσάρου, κάποια «εὐαρέσκεια» ἢ τιμητικὴ διάκριση, ἦταν ἕνα βῆμα καὶ γιὰ τὶς παραπέρα ἐπιδιώξεις τοῦ ποιητῆ μας.

Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Χρηστοβασίλη, ἀπευθυνόμενο στὸν νεόστεπτο Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, γράφτηκε μὲ τὴ φιλοδοξία καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ φτάση στὰ χέρια τοῦ Τσάρου (ἢ τῶν ἁρμοδίων συμβούλων του). Γι' αὐτὸ καὶ κρίθηκε σκόπιμο νὰ συνοδεύεται κι ἀπὸ μιὰ μετάφραση σὲ εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα. Ποῦ ἀκριβῶς ὑπέβαλε τὰ χειρόγραφά του ὁ Χρηστοβασίλης, ποιοὶ τὰ παρέλαβαν (στὴ Μόσχα ἢ στὴν Πετρούπολη), ποῦ καὶ πῶς τὰ διεβίβασαν, δὲν τὸ ξέρουμε. (Ἴσως λανθάνη κάπου κάποιος φάκελος μὲ ὅλα τὰ συνοδευτικὰ ἔγγραφα). Γεγονὸς εἶναι ὅτι τὰ χειρόγραφα τοῦ Χρηστοβασίλη — ἑλληνικὸ πρωτότυπο καὶ γαλλικὴ μετάφραση — εἶχαν τὴν τιμὴ νὰ περιέλθουν τελικὰ στὴν «Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη» τῆς Πετρούπολης, καὶ εἶναι αὐτὰ ἀκριβῶς ποὺ βρῆκα ἀνεπάντεχα στὴ σημερινὴ «Δημόσια Βιβλιοθήκη» τοῦ Λένινγκραντ. Πρὶν κατατεθοῦν ὡς κειμήλια στὴν Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη — ὅπου, προφανῶς, τὰ διεβίβασαν οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Τσάρου — κάποιοι ἁρμόδιοι τὰ εἶδαν καὶ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν παραπέρα διεκπεραίωσή τους, κάποιοι συνέταξαν κι ἔστειλαν ἴσως στὸν ποιητὴ ἕνα τυπικὸ ἢ θερμὸ εὐχαριστήριο γράμμα. Τὸ ποίημα εἶχε φτάσει στὸν προορισμό του. Καὶ δὲν ἀποκλείεται, χάρη σ' αὐτὸ τὸ ποίημα, ν' ἀνταμείφθηκε τότε ὁ ποιητὴς μὲ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ὅσων προσδοκοῦσε. (Ἂν τυχὸν ὑπάρχουν σχετικὰ στοιχεῖα — στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, στοὺς ἀπογόνους του ἢ στὰ ρωσσικὰ ἀρχεῖα — θὰ μάθουμε ἴσως κάποτε περισσότερες λεπτομέρειες).

★

Τὸ ταξίδι τοῦ Χρηστοβασίλη στὴ Ρωσσία θὰ μποροῦσε ν' ἀποτελέση ξεχωριστὸ καὶ ἐνδιαφέρον κεφάλαιο ἑνὸς βιβλίου, ποὺ θ' ἄξιζε ν' ἀποκτήσουμε κάποτε, γιὰ τὴ ζωή, τὴ δράση καὶ τὸ ἔργο του. Προτάσσω τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του, γιατὶ εἶναι συνυφασμένες μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἐθνικούς, πολιτικούς, γλωσσικοὺς καὶ ἄλλους ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς του. Εἶναι ἴσως περισσότερο γνωστὸς ὁ λογοτέχνης Χρηστοβασίλης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀνάλωσε τὸν περισσότερο ἑαυτό του σὲ ἄλλους τομεῖς. Ὅποιος ἔτυχε νὰ φυλλομετρήση τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς του (ἐφημερίδες, περιοδικά, ἡμερολόγια κλπ.), διαπι-

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ „ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ" ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΤΕΨΙΝ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΑΣ

ΚΛΕΠΤΗΣ ΔΗΜΑΡΧΟΣ

Η ΧΑΛΙΝΑ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

Η ΣΤΕΨΙΣ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ

ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΕΙΣΟΔΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΣΧΑΝ

ΤΟ ΘΕΑΜΑ ΕΞΟΧΗΣ

Η „ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ" ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΣΧΑΝ

Η ΣΤΕΨΙΣ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ

ΣΥΡΡΟΗ ΚΟΣΜΟΥ ΕΝ ΔΙΑΜΕΣΩ ΠΑΝΤΟΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

'Η ἐφημερίδα «'Ακρόπολις» τῆς 10ης Μαΐου 1896 (τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πρώτης σελίδας.— σμίκρυνση στὸ 1/4 περίπου).

στώνει ὅτι ὑπάρχει ἄφθονο σχετικὸ ὑλικό.[4] Ὁ δημοσιογράφος Χρηστοβασίλης τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς του εἶναι περίπου ἄγνωστος, ὅπως ἄγνωστα παραμένουν τὰ ταξίδια του, οἱ δημοσιογραφικὲς ἀποστολές του καὶ πολλὰ ἄλλα. Τὸ ταξίδι του στὴ Ρωσσία τὸ μνημονεύουν οἱ βιογράφοι του σχεδὸν παρεκβατικά, ἐνῶ, καθὼς φαίνεται, ἦταν μιὰ δημοσιογραφικὴ ἐπιτυχία του πρώτου μεγέθους, τὸν ἔκανε εὐρύτερα γνωστὸ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τοῦ ἐξασφάλισε χρήσιμες γνωριμίες καὶ τοῦ πρόσφερε νέες προοπτικὲς στὴν ἀνήσυχη πολυπραγμοσύνη του.

Ἡ στέψη τοῦ Τσάρου τὸ 1896 στὴ Μόσχα εἶχε ὀργανωθῆ κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ προσλάβη τὶς διαστάσεις κοσμοϊστορικοῦ γεγονότος, νὰ καταλάβη τὴν πρώτη θέση στὴ διεθνῆ ἐπικαιρότητα καὶ ν' ἀπασχολῆ τὶς στῆλες τοῦ τύπου, σ' ὅλο τὸν κόσμο, ἐπὶ πολὺν καιρό.

Ἡ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις», ἡ σημαντικώτερη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς, στὶς 10 Μαΐου 1896 ἀναγγέλλει μιὰ μεγάλη της δημοσιογραφικὴ ἐπιτυχία: Στὴν κορυφὴ τῆς πρώτης σελίδας, ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη, μὲ τὰ πιὸ μεγάλα γράμματα, ὁ ἐξάστηλος τίτλος: *ΕΙΔΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ» ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΤΕΨΙΝ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ.* Σὲ περίοπτη θέση, ἐπάνω δεξιά, πρὶν ἀπὸ τὸ σχετικὸ κείμενο, τέσσερις ἀλλεπάλληλοι τίτλοι: *Ἡ «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΣΧΑΝ — Ἡ στέψις τοῦ Τσάρου — Συρροὴ κόσμου καὶ θάμβος πλούτου. — Εἰδικὴ ἀποστολή.* — Ἡ σύνταξη τῆς ἐφημερίδας προτάσσει τὸ ἀκόλουθο σημείωμα:

> Μόνη ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὰς ἐν Μόσχᾳ ἑορτὰς ἡ «Ἀκρόπολις» ὑπὸ εἰδικοῦ αὐτῆς ἀπεσταλμένου, τοῦ ἐκ τῶν τακτικῶν συνταχτῶν κ. Χ. Χρηστοβασίλη. Ὁ κ. Χρηστοβασίλης θὰ ἐπιστέλλῃ τακτικωτάτας περιγραφὰς τῶν μεγαλοπρεπεστάτων ἑορτῶν, ὧν ἡ λαμπρότης ἐξαίρεται ἀπὸ τώρα ὑπὸ ὅλου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ τύπου ὡς μέλλουσα νὰ ὑπερβάλῃ πᾶσαν ἄλλην προηγουμένων ὁμοίων ἑορτῶν. Τὸ θάμβος καὶ τὸ πλοῦτος καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἑορτῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ τοῦ Βορρᾶ — ὅπως χαρακτηρίζει ὁ ἀπε-

---

4. Στὸν τόμο *Κρυστάλλης - Χρηστοβασίλης* τῆς «Βασικῆς Βιβλιοθήκης» (ἀρ. 19, Ἀθ. 1954, σελ. λβ' + 336) παρουσίασα μιὰ πολυσέλιδη ἀνθολόγηση ἀπὸ τὸ πεζὸ καὶ τὸ ἔμμετρο ἔργο τοῦ Χρηστοβασίλη (σ. 171 - 327), ὅπου πολλὲς παραπομπὲς στὶς πρῶτες καὶ στὶς μεταγενέστερες δημοσιεύσεις τῶν ἔργων του (ἐφημερίδες, περιοδικά, ἡμερολόγια κλπ.). Στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ τόμου προσπάθησα νὰ συνοψίσω καὶ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Χρηστοβασίλη (σ. κστ' - λα'), σκιαγραφώντας τὴν πολυσχιδῆ δράση του σὲ ποικίλους τομεῖς καὶ ἐπισημαίνοντας σχετικὰ δημοσιεύματα στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς. (Πρβλ. βιβλιοκρισία Κλ. Παράσχου στὴν ἐφ. Καθημερινὴ 4 Μαΐου 1955, σ. 3). — Τριάντα περίπου χρόνια ἀπὸ τότε, εἶναι λυπηρὸ πού δὲν βρέθηκε κάποιος νεώτερος (τώρα μάλιστα πού εἶναι τόσο εὔκολες οἱ ἄγνωστες στὸν καιρό μας ὑποτροφίες ἐσωτερικοῦ) ν' ἀποδυθῆ σὲ μιὰ ἐξαντλητικώτερη καὶ συστηματικὴ ἔρευνα, γιὰ ν' ἀποκτήσουμε τουλάχιστον μιὰ πλήρη, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐργογραφία καὶ βιβλιογραφία τοῦ Χρηστοβασίλη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σταλμένος συντάκτης μας τὴν Μόσχαν — θὰ ἐξεικονισθοῦν εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, δικαιούμεθα δὲ νὰ ὑπερηφανευώμεθα ὅτι εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ τύπου περιλαμβάνεται καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀντιπρόσωπος. Χθὲς ἐλάβομεν τὴν πρώτην τοῦ ἀπεσταλμένου μας ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν καὶ δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

Μὲ τὴν ἔνδειξη «Μόσχα. 1 Μαΐου», ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Χρηστοβασίλη μεταφέρει τοὺς ἀναγνῶστες τῆς ἡλιόλουστης Ἀθήνας στὸ χειμωνιάτικο τοπίο τῆς Μόσχας, προσφέροντάς τους συνάμα τὶς συγκινήσεις ἑνὸς ἀσυνήθιστου τότε ταξιδιοῦ, σὲ μακρινὲς ἀποστάσεις, ποὺ τὶς εἶχε ἐκμηδενίσει, καθὼς ἔλεγαν, ἡ ὑλιγγιώδης γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ταχύτητα τοῦ σιδηροδρόμου (ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ στὴ Μόσχα, μόνον 60 ὧρες! — τρεῖς μέρες καὶ δυὸ νύχτες):

> Μετὰ ἑξηκοντάωρον συνεχῆ σιδηροδρομικὴν πορείαν ἐξ Ὀδησσοῦ, ἀνὰ τὰς ἀχανεῖς καὶ ἀτέρμονας τῆς μεσημβρινῆς καὶ μέσης Ρωσσίας πεδιάδας, διὰ μέσου ἀπεράντων ἀγρῶν, ἀναριθμήτων πόλεων καὶ χωρίων, ἀπείρων ὡραίων δασῶν, ἑκατοντάδων ποταμῶν καὶ γεφυρῶν — διάστημα, ὅπερ, πρὸ τοῦ σιδηροδρόμου, θ' ἀπῄτει δίμηνον τοὐλάχιστον χρονικὸν διάστημα, μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν φυσικῶν ἐμποδίων — ἰδού με! εἰς τὴν παλαιὰν τῶν Τσάρων πρωτεύουσαν, τὴν «ἁγίαν» τῶν Ρώσσων «Μητέρα», τὴν πόλιν τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν κωδωνοστασίων, τῶν μοναστηρίων, τῶν παπάδων, τῶν καλογήρων, τῶν εἰκόνων, τῶν σταυροκοπημάτων, τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῶν θυμάτων, τὴν Ἱερουσαλὴμ τοῦ Βορρᾶ, εἰς τὴν Μόσχαν!

Εἰσαγωγὴ ποὺ ἀρχίζει σὰν σχοινοτενὲς ὑπηρεσιακὸ ἔγγραφο καὶ μεταβάλλεται ξαφνικὰ σὲ ζωντανὴ ἀφήγηση (*ἰδού με!*), συσσώρευση ἐπιθέτων καὶ χαρακτηρισμῶν, ἁδρὲς γραμμές, μᾶς μετέφεραν ἤδη στὴ Μόσχα. Ἀλλὰ ἕνας «ῥέων κάλαμος» τῆς ἐποχῆς δὲν ἀρέσκεται σὲ λιτὲς περιγραφές. Τὸ θέμα ἐπιδέχεται διόγκωση. Ἡ σκέψη γυρίζει πίσω στὴν πατρίδα:

> Τί παράξενον πρᾶγμα, νὰ εὑρίσκεσαι εἰς τὰς ὡσπεφεῖς καὶ ἡλιολούστους Ἀθήνας, ἐν πλήρει ἔαρι, νὰ δρέπῃς καὶ νὰ ὀσφραίνεσαι ἄνθη, νὰ βλέπῃς τὴν τρελλὴν ἐαροφόρον χελιδόνα νὰ διασχίζῃ τὸν αἰθέρα καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, νὰ μεθύσκῃς εἰς τὴν φωνὴν τῆς γλυκυφθόγγου ἀηδόνος, ἥτις τονίζει τὸ ἄσμα της ἐντὸς πυκνοῦ φυλλώματος, ν' ἀκούῃς τὸ μελαγχολικὸν τουρτούρισμα τῆς τρυγόνος, τὸ χάριεν τοῦ κούκκου λάλημα καὶ τὸ ἀρρυθμοέρρυθμον τῆς πέρδικος, νὰ ἔχῃς ἐπάνω σου καταγάλαζον οὐρανόν, μὲ λαμπρὸν ἥλιον, μαγευτικὴν σελήνην, μαρμαίροντας ἀστέρας, νὰ φορῇς ἐλαφρὰ ἐνδύματα καὶ ψιάθινον πῖλον, νὰ ἔχῃς ὄρεξιν νὰ λάβῃς τὸν κάλαμον καὶ νὰ γράφῃς στίχους, καὶ ... αἴφνης, νὰ πάρῃς ἕνα δυνατὸ φύσημα καὶ ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου, ὁπόθεν διέρχεται ὁ 35ος μεσημβρινὸς τοῦ βορείου πλάτους, νὰ εὑρεθῇς εἰς τὸν 55ον μεσημβρινὸν βορείου πλάτους, μακρὰν τῆς χαρωπῆς ἀνοίξεως, μακρὰν τῶν ῥόδων καὶ τῶν ἴων, μακρὰν τῶν φτερουγισμάτων τῶν χελιδόνων καὶ τῶν ἀσμάτων τῶν ἀηδόνων, τῶν τρυγόνων, τῶν κούκκων καὶ τῶν περδίκων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς παγερᾶς πνοῆς τοῦ βορρᾶ, ὑπὸ μολύβδινον οὐρανὸν καὶ ἐπὶ χιονοστρώτου ἐδάφους, καὶ ἀντὶ τῆς φλογὸς τῆς ποιήσεως νὰ αἰσθάνεσαι τὸ 2 καὶ 3 βαθμοὺς κάτω τοῦ μηδενικοῦ ψῦχος νὰ διαπερᾷ τὰς σάρκας σου καὶ τὰ κόκκαλά σου! Ξηρόφυλλο τῶν κοιλάδων τοῦ Πίνδου πεταγμένο ἀπὸ τὴ μανία τοῦ Νότου κοντὰ στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Βορείου Πόλου! ...

Μιὰ ὁλόκληρη γραμμὴ μὲ ἀποσιωπητικὰ ἐπιτρέπει στὸν ἀναγνώστη νὰ ξαναπάνη ἀπὸ τοὺς φραστικοὺς χειμάρρους περὶ χελιδόνων, ἀηδόνων, κούκκων,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τρυγόνων, περδίκων καὶ ἀνθέων τοῦ ἀττικοῦ ἔαρος. Ξαναγυρνᾶμε στὴ Μόσχα : «Ὁ κόσμος ἐδῶ εὑρίσκεται ἐν πλήρει χειμῶνι ἀκόμη». Στὴν Ἀθήνα ἡλιόλουστη πρωτομαγιά, ἐνῶ «ἡμεῖς ἐδῶ πέρα πατοῦμεν νέαν χιόνα, ἀρξαμένην ἀραιῶς νὰ πίπτῃ ἀπὸ δύο ἤδη ἡμερῶν!». Τὸ δημοσιογραφικὸ ρεπορτὰζ ξεστρατίζει καὶ γίνεται λογοτεχνικὴ σελίδα στὸ γνώριμο ὕφος τῶν διηγημάτων τῆς ξενιτειᾶς. Τὸ κείμενο διανθίζεται καὶ μ' ἕνα δημοτικὸ τραγούδι, ἀντλημένο ἀπὸ τὶς νοσταλγικὲς μνῆμες τοῦ ξενιτεμένου Ἠπειρώτη :

> Γυρίζω ἄνω - κάτω τοὺς ἑλικοειδεῖς τῆς πόλεως δρόμους, μόνος, ἄγνωστος, χωρὶς φίλους, χωρὶς ἐχθρούς, χωρὶς γνωρίμους, καί, χωρὶς νὰ θέλω, πετοῦν ἀπὸ τὰ χείλη μου οἱ μελαγχολικοὶ στίχοι τοῦ Ἠπειρωτικοῦ ἄσματος :
>
> *Μάννα, μὲ καταράστηκες, βαρειὰ κατάρα μοῦ εἶπες·*
> *μοῦ εἶπες νὰ πάω στὴν ξενιτειά, στὰ ἔρημα τὰ ξένα,*
> *νὰ κάνω τ' ἄσπρα φόρτωμα καὶ τὰ φλωριὰ δισάκκι,*
> *καὶ μικροξενιτεύτηκα κι ἦρθα σὲ ξένον τόπο.*
> *Βαρέθηκα, μαννούλα μου, τὰ ἔρημα τὰ ξένα!*
> *ἐδῶ τρυγόνες δὲ λαλοῦν καὶ κοῦκκοι δὲν τὸ λέγουν·*
> *τὸ λὲν οἱ κοῦκκοι στὰ βουνὰ κι οἱ πέρδικες στὰ πλάγη.*
> *Ἄλλαξε, μάννα μ', τὴν εὐχή, ἄλλαξε τὴν κατάρα,*
> *γιὰ νὰ γυρίσω σπίτι μου ...*

Παρεμβάλλεται καὶ πάλι μιὰ σειρὰ ἀποσιωπητικά, ὁ συγγραφέας θυμᾶται ὅτι γράφει δημοσιογραφικὴ ἀνταπόκριση καὶ ἡ περιγραφὴ συνεχίζεται :

> Ἡ γηραιὰ Μόσχα εὑρίσκεται ἐν δαιμονίᾳ καὶ πυρετώδει κινήσει. Ἀνάστατος ὅλη ἡ πόλις. [...] Ἀπὸ δύο - τριῶν ἡμερῶν ἤρξατο νὰ ἔρχεται μέρος τῆς ἐν Πετρουπόλει αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἐκ 50.000 ἀνδρῶν, αἱ ἐκεῖσε ἑδρεύουσαι ξέναι πρεσβεῖαι, πολλοὶ ἀνώτατοι λειτουργοὶ τοῦ Κράτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἐπὶ βαθμῷ Ὑπουργοῦ Γενικὸς Ἐξελεγκτὴς τοῦ Κράτους καὶ διάσημος ὡς ἄνθρωπος κ. Φιλίππωφ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως του κ. Εὐ. Ἀποστολίδου, Ἕλληνος ἐκ Κύπρου.
>
> Εἶναι μυθώδη τὰ δαπανηθέντα ποσά, καθὼς καὶ τὰ δαπανηθησόμενα. [...] Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα ὅτι ἡ φωταψία τοῦ Κρεμλίνου διὰ μίαν μόνην ἑσπέραν θὰ κοστίσῃ ἑκατὸν χιλιάδας ρουβλίων, ἤτοι ἥμισυ περίπου ἑκατομμύριον ἡμετέρων δραχμῶν! Ἡ ἀκρίβεια ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον. Τριάκοντα ρούβλια τὴν ἡμέραν κοστίζει ἡ μετρίας τάξεως τροφὴ καὶ κατοικία. Τὸ ρούβλιον ἔχει κατωτέραν ἀξίαν τῆς ἑλληνικῆς δραχμῆς [...].
>
> Ἡ χθεσινὴ ἡμέρα ἦτο καθαρῶς ἡμέρα ἀφίξεως τῶν ἑλληνικῶν πρεσβειῶν, τῆς ἐλευθέρας καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος· διότι τὴν μὲν πρώτην ἀφίκετο ὁ ἐν Πετρουπόλει συμπαθὴς καὶ λαμπρὸς ἐπιτετραμμένος μας κ. Ἀλ. Τομπάζης, μετὰ τῆς χαριεστάτης καὶ εὐγενεστάτης κυρίας του, γόνος τῆς μεγάλης ἡρωϊκῆς τῶν Σπετσῶν οἰκογενείας, γενόμενος δεκτὸς ἐν τῷ σιδηροδρομικῷ σταθμῷ τῆς Μόσχας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιμανδριτῶν κ.κ. Ἀρσενίου, ἀντιπροσώπου τοῦ Ἁγίου Τάφου, Γερασίμου, ἀντιπροσώπου τῆς μεγάλης ἁγιορειτικῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, καὶ Καλλίστου, ἱερομονάχου, ἀντιπροσώπου τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας· τὴν δὲ μεταμεσημβρίαν αἱ τέσσαρες πρεσβεῖαι τῶν τεσσάρων ὀρθοδόξων πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας [...], γενόμεναι δεκταὶ μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος, ὑπὸ τοῦ Δημάρχου τῆς πόλεως, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν [κτλ.].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ ἀπαρίθμηση Ρώσσων ἐπισήμων μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τίτλο τοῦ καθενός, μὲ τὶς εἰδικές του ἁρμοδιότητες καὶ ἄλλες λεπτομέρειες : ὅτι εἶναι ὑπέροχος ἄνθρωπος, ὅτι ἔχει ἰδιαίτερο γραμματέα ἕναν Ἕλληνα κλπ. Φαίνεται πὼς ὁ Χρηστοβασίλης εἶχε σπεύσει νὰ ἐξασφαλίση προσβάσεις πρὸς κάθε πηγὴ πληροφοριῶν καὶ δὲν ἄργησε νὰ ὀργανώση τὶς διασυνδέσεις του. — Μισὴ στήλη περίπου ἀφιερώνει στὶς ἀντιπροσωπεῖες τῶν τεσσάρων πατριαρχείων : Ὁ κάθε μητροπολίτης μὲ τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς ἀκολουθίας του, ὡς τὸν τελευταῖο διάκο, μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ καθενός, τί ἐκπροσωπεῖ ὁ καθένας κτλ. Κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ (ὁ Διευθυντὴς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ὁ γραμματεὺς τῶν Πατριαρχείων, ὁ γιατρός, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχη καὶ ἄλλοι), ὅλοι τους «περισπούδαστα πρόσωπα», κατονομάζονται καὶ ἀπαριθμοῦνται σὰν νὰ εἶναι παλιοὶ γνώριμοι. Ἡ ξενιτειὰ συναδελφώνει τοὺς ὁμογενεῖς σὲ μιὰ οἰκογένεια.

Μὲ τὴν ἴδια εὐκολία, καθὼς φαίνεται, εἰσχωρεῖ ὁ Χρηστοβασίλης καὶ στοὺς κύκλους τῶν ξένων δημοσιογράφων :

> Ἐπλημμύρησεν ἡ πόλις ἀπὸ δημοσιογράφους. Μέχρι τῆς ὥρας ἀριθμοῦνται πλέον τῶν τριακοσίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται καὶ οὐκ ὀλίγαι ἀσχήμοι συνάδελφοι ἐκ τοῦ ὡραίου φύλου. Ἔχω παρατηρήσει ὅτι ὅλαι αἱ γυναῖκες, αἵτινες ἐπιχειροῦσι ἀλλότρια τοῦ φύλου των καθήκοντα, πόρρω ἀπέχουσι τοῦ νὰ εἶναι ὡραῖαι ἢ ἁπλῶς εὔμορφαι. Ἄραγε, διότι εἶναι ἀσχήμαι μπερδεύονται στὰ ἀντρίκεια ἐπαγγέλματα ἢ τὰ ἀντρίκεια ἐπαγγέλματα τὰς καθιστῶσιν ἀσχήμους;

Τὸ 1883, ὅταν ἔγινε ἡ στέψη τοῦ προηγούμενου Τσάρου, οἱ ξένοι δημοσιογράφοι ἦταν, καθὼς γράφει ὁ Χρηστοβασίλης, μόνον 83, «φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου αὐτοκράτορος ἓν τινι ἰδιαιτέρῳ μεγάρῳ, τιμήσαντος αὐτοὺς καὶ διὰ γεύματος καὶ διὰ παρασήμων». (Αὐτὸ ἐπέτρεπε, καθὼς φαίνεται, στὸν Χρηστοβασίλη νὰ προσδοκᾶ κι αὐτὸς ἕνα παράσημο). Τώρα ὅμως τὸ Ὑπουργεῖο τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου βρέθηκε σὲ ἀμηχανία μπροστὰ στὸ πλῆθος τῶν δημοσιογράφων. Προβάλλει μάλιστα καὶ πολλὲς δυσκολίες «πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς δημοσιογραφικῆς ἰδιότητος ἑκάστου, ἀπαιτοῦν ἀνὰ πέντε φωτογραφίας, πιστοποιητικὰ καμμιὰ δεκαριά, καὶ διάφορα ἄλλα πράγματα. Ἀλλὰ — προσθέτει ὁ Χρηστοβασίλης — μὴ στενοχωρῆσθε δι' ἐμέ. Ἐπλίζω ὅτι θὰ τὰ καταφέρω καλὰ εἰς τὸ ζήτημα τῶν παρεμβαλλομένων δυσκολιῶν».

Ἐδῶ, μὲ τὴ διαβεβαίωση ὅτι «θὰ τὰ καταφέρη», τελειώνει τὴν πρώτη του ἀνταπόκριση ὁ Χρηστοβασίλης. Ὁμολογῶ πὼς δὲν ξέρω πῶς «τὰ εἶχε καταφέρει» νὰ ξεκινήση ἀπὸ τὴν Ἀθήνα — οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες τότε δὲν διέθεταν τὰ οἰκονομικὰ μέσα γιὰ τέτοιες δημοσιογραφικὲς ἀποστολὲς — καὶ πῶς βρέθηκε στὴ Ρωσσία, ὅπου «τὰ κατάφερε» ἐπίσης νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ἀντιπρόσωπο τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου στὶς τελετὲς τῆς Μόσχας.

Ἡ πρώτη ἐκείνη ἀνταπόκριση, μὲ ἡμερομηνία 1 Μαΐου, χρειάστηκε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δέκα μέρες περίπου, γιὰ νὰ φτάση ἀπὸ τὴ Μόσχα στὴν Ἀθήνα μὲ τὸ ταχυδρομεῖο (δημοσιεύεται στὶς 10 Μαΐου). Ἄλλες ἔφτασαν μὲ μεγαλύτερη καθυστέρηση. Στὸ μεταξὺ ὅμως ἡ «Ἀκρόπολις» λάβαινε καὶ δημοσίευε σύντομα τηλεγραφήματα τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ ἀναδημοσίευε ἀπὸ εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες ἐκτενέστατα σχετικὰ ἄρθρα — ὅλα στὴν πρώτη σελίδα. Στὶς 7 Μαΐου ἡ μισὴ πρώτη σελίδα εἶναι ἀφιερωμένη στὴ στέψη τοῦ Τσάρου :

> Ἀπὸ τῆς χθὲς ἤρχισεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Μοσχοβιτικὴν πρωτεύουσαν ἡ πανηγυρικὴ τέλεσις τῶν ἑορτῶν τῆς στέψεως τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας. Αἱ ἑορταὶ αὗται θὰ διαρκέσουν ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας, εἶναι δὲ ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς Εὐρώπης ἑορτῶν ... [κτλ.]. — Κατὰ τὸ ἐκδοθὲν ἐπίσημον πρόγραμμα, χθὲς 6 Μαΐου, τὸ Αὐτοκρατορικὸν ζεῦγος, ἀναχωρῆσαν ἐκ Πετρουπόλεως προχθὲς τὸ ἑσπέρας, ἔφθασεν εἰς τὰ ἔξωθεν τῆς Μόσχας ἀνάκτορα Πετρόβσκη [...].
>
> Ἡ «Ἀκρόπολις» ἀντιπροσωπεύεται καὶ εἰς τὰς ἐν Μόσχᾳ ἑορτὰς ὑπὸ εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου συντάκτου, τοῦ κ. Χ. Χ ρ η σ τ ο β α σ ί λ η, ὁ ὁποῖος, πλὴν τῶν ταχυδρομικῶν περιγραφῶν, θὰ κρατῇ τοὺς ἀναγνώστας μας ἐνημέρους τῶν γινομένων καὶ διὰ τακτικῶν ἰδιαιτέρων τηλεγραφημάτων.

Στὴ συνέχεια, προβαλλόμενο μὲ ἀνάλογους τίτλους, ἕνα τηλεγράφημα τοῦ Χρηστοβασίλη : «Μόσχα, 6 Μαΐου, 5.10′ μ.μ. — Αἱ Α.Α. Αὐτοκρατορικαὶ Μεγαλειότητες ὁ Τσάρος καὶ ἡ Τσαρίνα ἔφθασαν εἰς τὰ ἀνάκτορα Πετρόβσκη, ἔξωθεν τῆς πόλεως. Εἰς τὴν ὑποδοχὴν παρίσταντο ὅλοι οἱ Ρῶσσοι ὑπουργοί» κτλ... Στὸ τέλος τοῦ τηλεγραφήματος : «Ἡ βασίλισσα Ὄλγα εἶναι ὀλίγον ἀδιάθετος»... Πρόκειται γιὰ τὴ βασίλισσα τῆς Ἑλλάδας, σύζυγο τοῦ Γεωργίου Α′, ἡ ὁποία, στενὴ συγγενὴς τοῦ Τσάρου, εἶχε ἔρθει στὴ Μόσχα γιὰ τὴ στέψη του, μαζὶ μὲ τοὺς γιούς της, καὶ εἶχε καταλύσει στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κρεμλίνου. Ὁ Χρηστοβασίλης, εἰδικὸς — καὶ μοναδικὸς — ἀπεσταλμένος τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου στὴ Μόσχα, δὲν παρέλειψε, φυσικά, καὶ βρῆκε τρόπο, καθὼς φαίνεται, νὰ πλησιάση καὶ τοὺς κύκλους τῆς ἑλληνικῆς Αὐλῆς πού εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὸ Κρεμλίνο. Δὲν ξέρουμε ὡς ποῦ κατόρθωσε νὰ εἰσχωρήση. Πρὸς τὸ παρόν, τὸ μόνο πού μπόρεσε νὰ ἐκμαιεύση — καὶ σπεύδει νὰ τὸ τηλεγραφήση — ἦταν ὅτι ἡ βασίλισσά του εἶναι «ὀλίγον ἀδιάθετος». Εἶναι βέβαιο ὅτι καιροφυλακτεῖ γιὰ κάποια σημαντικώτερη εἴδηση καί, στὸ μεταξύ, καλλιεργεῖ καὶ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση χρήσιμες γνωριμίες.

Στὸ ἴδιο φύλλο (7 Μαΐου), κάτω ἀπὸ τὸ σύντομο τηλεγράφημα τοῦ Χρηστοβασίλη, καταχωρίζεται ἐκτενέστατο σχετικὸ ἄρθρο, μεταφρασμένο ἀπὸ τὴ «Σημαία» τοῦ Λονδίνου :

> Αἱ μεγαλύτεραι καὶ τελειότεραι προετοιμασίαι ἔγιναν ἤδη διὰ τὴν ἐπιβλητικωτέραν τελετήν, τὴν ὁποίαν ἅπαξ ἴσως κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς γενεᾶς δύναται νὰ ἴδῃ ἡ Εὐρώπη ...

Στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς ἐπικαιρότητας οἱ τελετὲς τῆς Μόσχας τροφοδοτοῦσαν τὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο μὲ καθημερινὲς καὶ μακρύτατες ἀνταποκρίσεις.

Στὶς 10 Μαΐου ἡ «Ἀκρόπολις», μαζὶ μὲ τὴν πρώτη ταχυδρομικὴ ἀντα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πόκριση τοῦ Χρηστοβασίλη (γραμμένη καὶ σταλμένη, ὅπως εἴδαμε, τὴν 1 Μαΐου), δημοσίευε ταυτόχρονα, σὲ παράπλευρη στήλη, καὶ ἕνα τηλεγράφημά του. Ἔξι σειρὲς οἱ πομπώδεις τίτλοι πάνω ἀπὸ τὸ κείμενο : *Θριαμβευτικὴ εἴσοδος εἰς τὴν Μόσχαν* κτλ. — *Πομπὴ ἡμιθέων!*

> Μόσχα, 9 Μαΐου, 5.40΄— Ὁ Τσάρος, ἀναχωρήσας ἐκ τῶν ἀνακτόρων Πετρόβσκη, εἰσῆλθεν εἰς Μόσχαν [...]. Ἑκατὸν χιλιάδες στρατιωτῶν καὶ ἓν ἑκατομμύριον λαοῦ ἦσαν παρατεταγμένοι. Ἡ παράταξις ἦτο ἀνταξία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τὸ θέαμα μεγαλοπρεπέστατον, αἱ πανηγύρεις μυθώδεις, ἡ αὐτοκρατορικὴ συνοδεία ὡμοίαζε πρὸς π ο μ π ὴ ν ἡ μ ι θ έ ω ν ! ... [κτλ.].

Στὴ συνέχεια : «Αἱ περὶ συνωμοσίας φῆμαι. — Ἡ διάδοσις ὅτι συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Τσάρου ἀνεκαλύφθη ἐν Μόσχᾳ, διαψεύδεται ἐπισήμως»...

Στὶς 14 Μαΐου ἡ «Ἀκρόπολις» δημοσίευε ἄλλη ταχυδρομικὴ ἀνταπόκριση τοῦ Χρηστοβασίλη :

> Μόσχα, 3 Μαΐου. — Σήμεροι τὴν 11 ὥραν καὶ 5΄ ἀφίκετο ἐκ Σεβαστουπόλεως ἡ ἡμετέρα βασίλισσα Ὄλγα μετὰ τῶν βασιλοπαίδων Γεωργίου καὶ Νικολάου, τὸ ὁποῖον σᾶς κατέστησα γνωστὸν ἐν περιλήψει τηλεγραφικῶς. Καθὼς καὶ ἐν τῷ εἰρημένῳ τηλεγραφήματι ἀνέφερον, ἡ ὑποδοχὴ τῆς βασιλίσσης μας καὶ τῶν βασιλοπαίδων ἦτο κάτι ἀσύνηθες ἐνταῦθα. Ὁ ἀδελφός της Μέγας Δοὺξ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μέγας Δοὺξ Παῦλος, ἐπίτηδες ἐλθόντες ἐκ Πετρουπόλεως, καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Κυβερνείου Μόσχας Μέγας Δοὺξ Σέργιος, μετὰ τῆς συζύγου του Μεγάλης Δουκίσσης Ἐλισάβετ, πρεσβυτέρας ἀδελφῆς τῆς εὐτυχοῦς Αὐτοκρατείρας Ἀλεξάνδρας Θεοδωρόβνας, παρευρέθησαν περιμένοντες ἐν τῷ σιδηροδρομικῷ σταθμῷ. Ἐκτὸς τῶν ὑψηλῶν τούτων προσώπων, παρευρέθησαν ὅλαι αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαί, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ στρατηγὸς Κωνσταντᾶς, Ἕλλην τὴν καταγωγήν, ἐ ξ Ἰ ω α ν ν ί ν ω ν, ἄριστα ὁμιλῶν τὴν ἑλληνικήν, ὁ Φρούραρχος, πολλοὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ρωσσικοῦ κλήρου [κλπ. κλπ.].

Στὸ στοιχεῖο του καὶ πάλι ὁ Χρηστοβασίλης. Ἔχει πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς, καὶ μάλιστα ἐ ξ Ἰ ω α ν ν ί ν ω ν. Ἠπειρώτης κι ὁ ἴδιος, ἔκανε ἀσφαλῶς ὅ,τι μποροῦσε γιὰ νὰ τὸν πλησιάση καὶ ἴσως τὸν πλησίασε. Ὁ Στρατηγὸς χαρακτηρίζεται ὡς «ἄριστα ὁμιλῶν τὴν ἑλληνικὴν» καὶ ἡ διαβεβαίωση αὐτὴ τοῦ Χρηστοβασίλη φαίνεται σὰν νὰ ὀφείλεται σὲ προσωπικὴ διαπίστωση. Τὸ ἐπίκεντρο ὅμως τῆς περιγραφῆς εἶναι ἡ βασίλισσα :

> Μετὰ ταῦτα ἐξῆλθεν αὕτη ἐκ τοῦ βαγονίου, περιστοιχουμένη ὑπὸ τῶν τέκνων της καὶ τῶν ὑψηλῶν της συγγενῶν, καὶ ἐχαιρέτησεν ἅπαντας τοὺς πρὸς τιμήν της συρρεύσαντας, δίδουσα τὴν χεῖρά της πρὸς ἀσπασμόν, ὅπερ θεωρεῖται λίαν τιμητικὸν ἐνταῦθα ...

Στὴν πατρίδα τοῦ Χρηστοβασίλη μόνο ὁ Δεσπότης ἅπλωνε τὸ χέρι νὰ τοῦ τὸ φιλήσουν ...

Στὸ ἴδιο φύλλο (14 Μαΐου) κ ύ ρ ι ο ἄ ρ θ ρ ο μὲ τίτλο «Ἐξ ἀφορμῆς τῆς στέψεως» καὶ ὑπογραφὴ Γ. Β. (= Γ. Βῶκος ?). Οἱ πομπώδεις ἐπιδείξεις τῶν τελετῶν τῆς Μόσχας προκαλοῦν τὸν ἀρθρογράφο νὰ ὑπενθυμίση ὅτι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ ἑκατομμύρια τῶν ὑπηκόων τοῦ Τσάρου εἶναι στὴν πραγματικότητα δοῦλοι, ὅτι «τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα» ἔχουν ἐξεγερθῆ κατὰ τοῦ τυραννικοῦ αὐτοῦ καθεστῶτος κτλ. Μὲ τὴν ἀνάρρηση τοῦ νέου Μονάρχη κάποιες ἐλπίδες ἀρχίζουν νὰ διαφαίνονται — γράφει —, κάποια πνοὴ φιλελευθερισμοῦ «σκορπίζει τὸ ἅγιον ἄρωμά της». Οἱ τελετὲς θὰ εἶχαν νόημα, ἂν ἦταν πράγματι «ἡ πρώτη παρήγορος αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας»... Μεταφέρω λίγες περικοπές :

> Μετὰ μυθικῆς πολυτελείας [...] τελεῖται σήμερον, ὡς ἀπὸ αἰώνων εἴθισται, ἡ στέψις τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν Νικολάου τοῦ Β'. Διὰ τὸν κόσμον ὅλον τὸ γεγονὸς δὲν θὰ εἶχεν ἄλλην σημασίαν ἢ τῆς παροχῆς ἑνὸς ἐκπληκτικοῦ θεάματος, ἐξ ὅσων ὁ πλοῦτος ἀφειδῶς σκορπιζόμενος καὶ ἡ ἰσχὺς ἐπιδεικτικῶς ἐκδηλουμένη δύνανται νὰ παρασκευάσουν [...]. Ἀλλ' αἱ τελεταὶ τῆς στέψεως κέκτηνται ἄλλο πολὺ σπουδαιότερον τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Ρώσσου Μονάρχου ἐνδιαφέρον. Παρὰ τὸν λιβανωτὸν καὶ τὴν σμύρναν καὶ τὴν βοὴν τῶν κωδώνων καὶ τοὺς φθόγγους τῶν μουσικῶν καὶ τοὺς κρότους τῶν τηλεβόλων καὶ τὰς ἰαχὰς τοῦ ἐπευφημοῦντος λαοῦ, τὰ ὁποῖα πληροῦν σήμερον τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς ἱερᾶς πόλεως, πνοή τις φιλελευθέρων αἰσθημάτων σκορπίζει τὸ ἅγιον ἄρωμά της. Καὶ ἡ στέψις αὐτὴ τοῦ κραταιοτάτου δεσπότου εἶναι ἡ πρώτη παρήγορος αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας τῶν κατ' ὄνομα μὲν ἐλευθέρων, πράγματι δὲ δούλων ὑπηκόων του [...]. Αἱ ἄγαν δεσποτικαὶ ἀρχαί, αἱ συμφυεῖς πρὸς τὰ αὐτοκρατορικὰ πολιτεύματα, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἰδίᾳ βαρύνουν τὰ ἑκατομμύρια τῶν Ρώσσων ὑπηκόων καὶ καθ' ὧν ἐξανέστησαν τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοκρατορίας, δὲν εὑρίσκουν χάριν εἰς τὴν φιλελεύθερον συνείδησιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου. Ἡ τυπικὴ καὶ ὅλως προσωρινὴ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ χαρμοσύνου γεγονότος ἀπαλλαγὴ ἐκ τῶν βασάνων πολιτικῶν τινων ἐγκλημάτιων δὲν εἶναι τὸ μόνον γνώρισμα τῶν φιλελευθέρων τούτων ἰδεῶν. Ἡ ἄρσις τῶν φοβερῶν κατὰ τοῦ τύπου περιορισμῶν, ὡς καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν ξένων θρησκευμάτων, ἀποτελοῦν, καθ' ἃ μετὰ βεβαιότητος ἀναγγέλλεται, τὴν βάσιν φιλελευθέρου προγράμματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι θὰ ρυθμίσῃ τὴν πολιτείαν του ὁ πανίσχυρος Μονάρχης [...].

Καταγγελία καὶ καταδίκη τοῦ τσαρικοῦ καθεστῶτος, εὐσεβεῖς πόθοι γιὰ τὸ μέλλον... Πρόκειται γιὰ τὸν Τσάρο πού, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, εἶδε τὴν «θεοφρούρητη» Μοναρχία του νὰ τὴν σαρώνῃ ἡ Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1917....

Στὸ φύλλο τῆς ἑπομένης (15 Μαΐου) τηλεγράφημα τοῦ Χρηστοβασίλη (κάτω ἀπὸ ἠχηρούς πάντοτε τίτλους) :

> Μόσχα, 14 Μαΐου. — Σήμερον ἔγινεν ἡ στέψις καὶ ἡ μύρωσις τοῦ Τσάρου Νικολάου τοῦ Β'. Αἱ τελεταὶ ὑπῆρξαν λαμπραί. Ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία ὅλη παρίστατο εἰς τὴν Μόσχαν. Ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τις χιλίους ὀφθαλμούς, διὰ νὰ δυνηθῇ ν' ἀπολαύσῃ καὶ ἀποθαυμάσῃ τὸ ἔξοχον θέαμα, τὸ ὡς ὄνειρον μαγευτικὸν ἐκτυλισσόμενον. Ὁ ἐθνικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν Ρώσσων ἀπερίγραπτος. Κολοσσιαία καὶ μυθώδης ἡ ἐπιδειχθεῖσα πολυτέλεια καὶ δύναμις καὶ πλοῦτος. Ὁ Τσάρος εἰς τὰ ὄμματα τῶν Ρώσσων ἐφαίνετο ὡς ἄλλος Θεός, ἔχων αἰγλην Ἀπόλλωνος καὶ Διὸς δύναμιν. — Ἡ βασίλισσα Ὄλγα ἠκολούθει πρώτη μετὰ τὴν Αὐτοκράτειραν [...].

Πάνω ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ τηλεγραφήματος οἱ ἀνάλογοι πομπώδεις τίτλοι, ὅπως πάντοτε, καὶ ὁ ὑπότιτλος : *Ὀνειρῶδες* !

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς του.

Φωτογραφία δημοσιευμένη στὸ ἡμερολόγιο:
ΚΥΨΕΛΗ, φιλολογικὸν ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1901, Ἀθ. 1900, σελ. 88.
(Πρβλ. Λ. Βρανούση, *Κρυστάλλης-Χρηστοβασίλης*, Ἀθ. 1954, σελ. 322).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀλλά, τὴν πέμπτη μέρα τῶν ἑορταστικῶν αὐτῶν ἐκδηλώσεων, μετὰ τὴν «πομπὴ τῶν ἡμιθέων» καὶ τὸ «ὀνειρῶδες» θέαμα, ἡ σημαιοστόλιστη Μόσχα μὲ τὶς ἀψίδες τῶν θριάμβων καὶ τὴν φαντασμαγορικὴ φωταγώγηση τοῦ Κρεμλίνου, βυθίστηκε στὸ πένθος. Τὴ μέρα ἐκείνη εἶχε προγραμματισθῆ τὸ «λαϊκὸ πανηγύρι». Ὁ θεόστεπτος Αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν θὰ δεχόταν τοὺς 682 ἀντιπροσώπους τῶν ρωσσικῶν ἐπαρχιῶν («ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Πολωνίας, καὶ ἀπὸ τοῦ Βορείου Πόλου, ἀντιπροσωπευομένου ὑπὸ Ἐσκιμώων καὶ Λαπώνων, μέχρι τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου καὶ τοῦ Καυκάσου»), γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε ἑτοιμασθῆ καὶ «αὐτοκρατορικὸν γεῦμα». Ἔτσι θὰ ἔβλεπε τὸν Τσάρο ἀπὸ κοντὰ καὶ «ὁ λαός Του». Θὰ τὸν ἔβλεπαν ὅμως καὶ τὰ πλήθη τῶν λαϊκῶν μαζῶν — «ὁ καημένος ὁ ὄχλος, ὁ μὴ φορῶν τρικαντὸ καὶ ξίφος ἢ ὑψηλὸν πῖλον καὶ φράκον». Ἑκατοντάδες εἰδικὰ περίπτερα ἢ «παραπήγματα», ὅπως τὰ λέει ὁ Χρηστοβασίλης, εἶχαν στηθῆ σ' ἕναν ἀπέραντο χῶρο, ἔξω ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα τοῦ Πετρόβσκη, καὶ σὲ περίοπτη θέση μιὰ διώροφη ἐξέδρα γιὰ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπισήμους. Ἕνα ἑκατομμύριο δέματα (μὲ ἐδέσματα, γλυκὰ καὶ ἀναμνηστικὰ δῶρα) εἶχαν ἑτοιμασθῆ καὶ ἦταν ἀποθηκευμένα στὰ «παραπήγματα», γιὰ νὰ διανεμηθοῦν στὰ πλήθη. Πρὶν καλοξημερώσῃ ὅμως, ἑκατοντάδες χιλιάδες ἄνθρωποι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ — «ὅλη ἡ φτωχολογιά», ὅπως γράφει ὁ Χρηστοβασίλης — εἶχαν ἀσφυκτικὰ κατακλύσει ὅλους τοὺς χώρους καὶ συνωστίζονταν πρὸς τὰ παραπήγματα. Ἔτσι, πρὶν ἀρχίσῃ κανονικὰ ἡ διανομὴ τῶν δεμάτων, στὴ συνωστιζόμενη ἐκείνη ἀνθρωπομᾶζα τῆς φτωχολογιᾶς, εἶχαν ποδοπατηθῆ καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ποδοπατοῦνται χιλιάδες ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ τοὺς σώσῃ κανένας. Ἀποτέλεσμα: Πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες οἱ νεκροί, δεκάδες χιλιάδες οἱ σακατεμένοι... Ἡ περιγραφὴ τῆς συμφορᾶς αὐτῆς εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἐκτενέστερες ἀνταποκρίσεις τοῦ Χρηστοβασίλη. Ἡ «Ἀκρόπολις» (1 Ἰουνίου 1896) τὴν παρουσιάζει μὲ ἐντυπωσιακοὺς τίτλους: *Ἀπὸ τὴν Μόσχαν — Ἡ μεγάλη καταστροφὴ — Μισὸ ἑκατομμύριο λαὸς ἀλλαλάζων...*

> Μόσχα, 18 Μαΐου. — Βάσκανος δαίμων ἐφθόνησε τὴν τόσην χαρὰν τοῦ ρωσσικοῦ λαοῦ, καὶ ἰδίως τῆς γηραιᾶς Μόσχας [...]. Ἦτον εἶδος τρέλλας, εἶδος μανίας, εἶδος ἀποθεώσεως, εἶδος δὲν ξέρω τί νὰ σᾶς πῶ. Ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας, καὶ ἀφ' ἑσπέρας μέχρι πρωΐας, ἑκατό, διακόσιαι, τριακόσιαι χιλιάδες λαοῦ ἐπολιόρκουν τὰ πέριξ τῆς αὐτοκρατορικῆς κατοικίας [...]. Καὶ ὅλα αὐτὰ χάριν τοῦ Τσάρου. Ὁ Τσάρος, ἤτοι ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐν Ρωσσίᾳ εἶναι εἶδος ὀνητοῦ Θεοῦ [...]. Ὁ ἁπλοῦς λαὸς φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ φρονῇ ὅτι ὁ Τσάρος ὁμιλεῖ μὲ τὸν Θεὸν καὶ ὅτι δύναται θεραπεύσῃ πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν [...]· διὰ αὐτὸ καὶ ὅταν ὁ Τσάρος διέρχεται εἰς τὰς ὁδούς, τὸ συνωστιζόμενον πλῆθος ὄχι μόνον ζητωκραυγάζει, ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτεται καὶ σταυροκοπεῖται καὶ γονυκλιτεῖ ἐνώπιόν του [...].
>
> Σήμερον ἦτο ἡ λαϊκὴ ἑορτή [...]. Ὁ Αὐτοκράτωρ διὰ μὲν τοὺς 682 ἀντιπροσώπους [...] εἶχε διατάξει τὴν ἑτοιμασίαν γεύματος λαϊκοῦ ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Ανακτόρων τοῦ Πετρόβσκη, διὰ δὲ τὸν ὄχλον ἀνὰ ἓν δέμα περιέχον : ἓν λαμπρὸν μετάλλινον κύπελλον μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ σήματα καὶ μονογράμματα [...], ἓν λουκάνικον, μίαν χαρτοσακκούλαν περιέχουσαν 250 χιλιόγραμμα [γράφε : γραμμάρια] ξηρῶν καρπῶν (ἤτοι καρύων, λεπτοκαρύων, χουρμάδων, ξυλοκεράτων, καστάνων, σύκων, σταφίδων καὶ μικρῶν τεμαχίων γλυκισμάτων, τυλιγμένων διὰ χρυσοποικίλτου χάρτου), ἓν τεμάχιον πάστας φερούσης τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, τὰ αὐτοκρατορικὰ μονογράμματα καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Ναρόδνη Πράζδη 1896 Μοσκβά» (ἤτοι Λαϊκὴ 'Εορτὴ 1896 ἐν Μόσχᾳ), ἓν βιβλιάριον δεκαεξασέλιδον μὲ χρωματιστὸν ἐξώφυλλον (ἐφ' οὗ ἐξ ἑνὸς μὲν εἰκονίζεται ἡ κεντρικὴ τῆς Μόσχας ἄποψις ἐκ τοῦ Κρεμλίνου, οὗτινος φαίνονται δύο πύργοι καὶ ὁ παραπλεύρως αὐτοῦ διαρρέων Μόσχας ποταμός, ἐξ ἄλλου δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἔμβλημα μὲ τὸ ἔτος «1896»), καὶ ἓν χρωματιστὸν μανδήλιον, δι' οὗ ταῦτα πάντα εὑρίσκοντο δεδεμένα καὶ ἐφ' οὗ εἰκονίζεται τὸ Κρεμλῖνον [...].

Εἶχον προετοιμασθῇ πρὸς διανομὴν τοιαῦτα δέματα περὶ τὸ ἑκατομμύριον, ἐξ ὧν ἑξακόσιαι ἢ ἑπτακόσιαι χιλιάδες ἐδόθησαν ὅπως διανεμηθῶσι πρὸς τὸν ὄχλον σήμερον, ἐκ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἱδρυθέντων ἀπέναντι τῶν 'Ανακτόρων Πετρόβσκη, ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου πεδίου «Χοντίνσκοε - πόλε», ἑκατὸν εἰκοσιπέντε λαμπρῶν παραπηγμάτων [...].

'Από ὧρας ἤρξατο ἡ πρὸς τὸ πεδίον τοῦ Χοντίνσκοε - πόλε φορὰ τοῦ πλήθους [...]. Τὸ πλῆθος ἄπειρον καὶ ἀμέτρητον. Οὔτε πέντε, οὔτε δέκα, οὔτε ἑκατὸ χιλιάδες, ἀλλὰ πεντακόσιες, ἑξακόσιες χιλιάδες, ἴσως καὶ περισσότερον. Ὅλη ἡ φτωχολογιά, ὅλη ἡ κατωτέρα τάξις, ἄνδρες, γυναῖκες, νέοι, γέροντες, παιδιὰ μικρά, κορίτσια μικρά, μάννες μὲ παιδιὰ στὴν ἀγκαλιά, πατεράδες μὲ παιδιὰ στὰ χέρια. Ποιὸς καὶ ποιὰ νὰ πρωτοπροφθάσῃ. Ποιὸς καὶ ποιὰ νὰ πρωτοπάρῃ τὸ αὐτοκρατορικὸ δῶρο, καί, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ πάρῃ ἕνα, δύο, πέντε, δέκα δέματα[...]. Ὅλος ἐκεῖνος ὁ κολοσσιαῖος ἀνθρωποκατακλυσμὸς εἶχε γίνει μία μεγάλη ἀπέραντος μᾶζα, ὡς ἓν σῶμα, κινούμενον ὡς θάλασσα πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις.

Ἡ περιέργεια τοῦ ἐκτάκτου τούτου θεάματος μὲ ὥθησε νὰ σηκωθῶ πολὺ πρωὶ καὶ νὰ τρέξω εἰς τὸ Χοντίνσκοε - πόλε [...]. Εἶχον τὴν περιέργειαν ἢ μᾶλλον τὴν ἐλαφρότητα νὰ θελήσω νὰ προχωρήσω [...]. Μετενόησα καὶ ἠθέλησα νὰ στρέψω πρὸς τὰ ἔξω, ν' ἀναπνεύσω ἀέρα, ἀλλ' ἀδύνατον ! Ἐσφηνώθην χωρὶς νὰ τὸ θέλω καὶ χωρὶς νὰ τὸ περιμένω. Ἤρχισα νὰ λιποθυμῶ καὶ νὰ χάνω τὸ θάρρος μου. Φωνάζω, ἀλλὰ ποιὸς μ' ἀκούει καὶ ποιὸς μὲ καταλαβαίνει ! Γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔχασα τὸ ἔδαφος. Ἐφερόμην ὡς ἐπὶ κύματος, κῦμα ὁ ἴδιος, πότε πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ πότε πρὸς τὰ ὀπίσω, πότε δεξιὰ καὶ πότε ἀριστερά. Ἤρχισα ν' ἀδημονῶ καὶ νὰ στενοχωροῦμαι. Τὰ χέρια μου ἦσαν πρὸς τὰ κάτω. Ἐπιχειρῶ νὰ τὰ βγάλω πρὸς τὰ ἐπάνω, ἀλλ' ἀδύνατον. Ἐνόμιζα ὅτι ἤμουν ντυμένος τὸν ζουκλομανδύα. Δὲν γνωρίζω πῶς, κατὰ καλήν μου τύχην, κατώρθωσα νὰ βγάλω τὸ δεξί μου χέρι. Ἐνόμισα ὅτι ἀπέκτησα μίαν πτέρυγα. Μοῦ ἦρθε ἡ ψυχή μου στὸν τόπο. Ὀλίγαι μοὶ ἐχρειάσθησαν προσπάθειαι νὰ βγάλω καὶ τὸ ἀριστερό, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνυψώθην, καὶ πατῶν εἰς τοὺς ὤμους τοῦ ἐξηγριωμένου πλήθους, ἐτράπην πρὸς τὰ ἔξω. Ἀλλὰ κάπου πίπτω πάλιν ἐντὸς τοῦ πυθμένος τοῦ πλήθους. Νέοι ἀγῶνες, νέαι στενοχωρίαι καὶ νέαι προσπάθειαι, ὅσο νὰ ἐλευθερώσω τὰ χέρια μου καὶ νὰ ξεπετάξω πάλιν. Δόξα σοι ὁ Θεός, ἐγλύτωσα ! Εὑρέθην εἰς τὸ ἄκρον. Ἀνέπνευσα δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν πνευμόνων μου [...]. Ἠθέλησα νὰ φύγω, ἀλλὰ κάτι μ' ἐκρατοῦσε. Ἐκεῖνος ὁ γιγάντιος θόρυβος, τὸ γιγάντιο ποδοβολητό, τὸ ἀσυλλήπτου μεγέθους ἀνθρωποστρίμωγμα καὶ ἀνθρωποαγγούσα μὲ ἔδεναν χωρὶς νὰ θέλω, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκίνησα διὰ νὰ φύγω. Μόλις ἔκαμα βήματα τινὰ πρὸς τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

πόλιν, βλέπω πλησίον τῆς ὁδοῦ ἕνα δένδρον ἢ μᾶλλον σειρὰν δένδρων. Δὲν χάνω καιρόν, καὶ μιὰ καὶ δυό, ψηλὰ στὸ δένδρο. Ἐκεῖθεν ἀπήλαυσα ὅλου τοῦ θεάματος ἐκείνου τοῦ φοβεροῦ [...]. Ἐκείνην τὴν στιγμὴν χιλιάδες ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων παρέδιδαν τὸ πνεῦμα, χωρὶς κανεὶς ἴσως νὰ τὸ γνωρίζῃ [...].

Μόλις ἀντελήφθην ὅτι ἠνοίχθησαν διάδρομοι καὶ ὅτι θὰ ἠδυνάμην νὰ ἴδω τὴν γενομένην διανομὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν δώρων, κατῆλθον τοῦ δένδρου καὶ ἔτρεξα πρὸς τὰ παραπήγματα. Οἱ στρατιῶται δὲν ἄφηναν κανένα πλέον νὰ πλησιάζῃ, ἀλλ' ἐγὼ τὸ κατώρθωσα χάρις εἰς τὸ δημοσιογραφικόν μου ἔμβλημα, τὸ ὁποῖον εἶναι εἶδος εἰσιτηρίου εἰς ὅλα τὰ μέρη ἐνταῦθα [...].

Ὅτε εὑρέθην πρὸ τῶν παραπηγμάτων καὶ εἶδον στοίβας ἀνθρωπίνων πτωμάτων, ἔμεινα κεχηνώς [...]. Τὰ πτώματα ἔκειντο κατὰ γῆς μαυροκόκκινα, ἀσπροκίτρινα, μὲ ὀφθαλμοὺς πεταγμένους, μὲ μύτες ζουλισμένες [...].

Ἀλλὰ ὁποία ἀπάθεια καὶ στωϊκότης λαοῦ ! Ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς τοιοῦτον ἀποτρόπαιον καὶ φρικῶδες ἀπεκαλύπτετο δρᾶμα, ἀφ' ἑτέρου ἐξηκολούθει ἡ διανομὴ τῶν αὐτοκρατορικῶν δώρων ! Οἱ πεθαμένοι μὲ τοὺς πεθαμένους καὶ οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ζωντανούς ! [...].

Εἶναι ἀπερίγραπτοι αἱ ἐπακολουθήσασαι σκηναὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ φρικώδους δράματος. Ἡ δημοσιογραφικὴ περιέργεια [...] μὲ ὤθησε νὰ περιτρέξω ὅλους τοὺς νεκρικοὺς ὁμίλους [...]. Πτώματα ἐπὶ πτωμάτων, σὰ νὰ μὴν ἦσαν ἄνθρωποι ποτὲ τὰ πτώματα ταῦτα [...]. Ὑπολογίζονται εἰς πλέον τῶν τριῶν χιλιάδων οἱ νεκροί, οἱ δὲ πληγωμένοι ἐτέθησαν ἐκτὸς πάσης συζητήσεως [...].

Ἤθελα νὰ φύγω, ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τοῦ θανάτου μὲ συνήρπαζε καὶ μ' ἐκράτει δέσμιον. Συναντῶμαι μὲ τὸν ὀθωμανὸν συνάδελφον Δζεβιτὲτ - ἐφένδην, διευθυντὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τουρκικῆς ἐφημερίδος «Ἰκδάμ»· βλέπω τὴν φρίκην ζωγραφισμένην εἰς τὸ πρόσωπόν του [...]. Ἐφθασα εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ γραφείου τῶν ἀνταποκριτῶν εὑρισκόμενον ἐπίτηδες τηλεγραφεῖον, καὶ ἠθέλησα νὰ μεταβιβάσω ἀμέσως γενικὰς γραμμὰς τοῦ φρικώδους δράματος, ἀλλὰ τὸ τηλεγραφεῖον δὲν συνήνεσε νὰ λάβῃ τὸ τηλεγράφημά μου, πρὶν νὰ ἐπιτραπῇ ἁρμοδίως ἡ μεταβίβασις τῶν ἀφορώντων τοῦτο τηλεγραφημάτων [...].

Τὴν ἐκτενέστατη αὐτὴ περιγραφὴ ὁ Χρηστοβασίλης τὴν συμπληρώνει καὶ μ' ἕνα σχεδιάγραμμα τοῦ χώρου, ὅπου εἶχαν στηθῆ τὰ «παραπήγματα» γιὰ τὴ διανομὴ τῶν δώρων, μὲ τοὺς γύρω δρόμους, τὰ ὑψώματα καὶ τὰ χαντάκια, ποὺ ἔγιναν ὁ τάφος χιλιάδων ἀνθρώπων. Λεζάντα : «Τὸ πεδίον τῆς καταστροφῆς» !

Στὸ ἴδιο φύλλο της ὅμως ἡ «Ἀκρόπολις» (1 Ἰουν. 1896) δημοσιεύει, σὲ ἄλλες στῆλες, καὶ ἄλλη ἀνταπόκριση τοῦ Χρηστοβασίλη. Εἶναι γραμμένη στὶς 21 Μαΐου, μέρα ποὺ γιόρταζε τὴν ὀνομαστικὴ γιορτή του ὁ Διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος βρισκόταν τότε κι αὐτὸς στὴ Μόσχα :

Σήμερον ἐτελέσθη δοξολογία [...] ἐν τῷ ἐνταῦθα λεγομένῳ Ἑλληνικῷ Μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, παραρτήματι τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μεγάλης βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, οὗτινος μοναστηρίου προΐσταται ὁ ἐκ Ζακύνθου γεραρὸς πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος Ἰβηρίτης, ἀνὴρ πεπειραμένος [κτλ.]. Ἐχοροστάτησαν οἱ πέντε μητροπολῖται τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχείων, ἤτοι οἱ σεβασμιώτατοι [...], ἓξ ἀρχιμανδρῖται, ἤτοι οἱ πανοσιολο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

> γιώτατοι [...], καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἱερεῖς καὶ ἱερομόναχοι [...]. Κόσμος συνέρρευσε πολύς. Ἐκτὸς τῆς ἐντεῦθεν ἑλληνικῆς παροικίας, ἀπαρτιζομένης κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Καλυμνίων, ἐμπορευομένων διάφορα ἑλληνικὰ προϊόντα, καὶ ἰδίως τοὺς σπόγγους, συνέρρευσαν καὶ πολλοὶ Ρῶσσοι [...].

Στὴ δοξολογία προσῆλθαν: ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος μὲ στολὴ ρώσσου στρατηγοῦ, οἱ «βασιλόπαιδες» Γεώργιος καὶ Νικόλαος, ὑπασπιστὲς τῶν πριγκίπων καὶ αὐλικοὶ ἀξιωματοῦχοι, προξενικὲς ἀρχές, Ρῶσσοι ἐπίσημοι («ὁ Ἐξοχώτατος κ. Φυλίππωφ μετὰ τοῦ γραμματέως του κ. Ἀποστολίδου, ὁ Ρῶσσος εὐπατρίδης κ. Τολστόης» κ.ἀ.), ὅλα τὰ μέλη τῆς ἑλληνικῆς παροικίας καὶ ὅλοι οἱ παρεπίδημοι. Προσφέρθηκαν δῶρα, ὁ Διάδοχος δέχτηκε ἐκπροσώπους τῆς παροικίας, ἡ Βασίλισσα δέχτηκε τοὺς ἀρχιερεῖς κλπ. Ὁ Χρηστοβασίλης τοὺς ἀπαριθμεῖ ὅλους ὀνομαστικά. Οἱ ἀπόδημοι καὶ οἱ παρεπίδημοι ἀντιπροσώπευαν ὅλες τὶς γωνίες τῆς ἑλληνικῆς γῆς, προπάντων τῆς ἀλύτρωτης. Ὅλοι σὲ πατριωτικὲς ἐξάρσεις. Στὸ τέλος ἡ γνωστὴ ἐπωδὸς τῶν μαχητικῶν ἀποστόλων τοῦ ἀλυτρωτισμοῦ:

> Ἂν ἡ Ἐλεύθερα Ἑλλὰς ἐγνώριζε τί ἐθνικὰ κεφάλαια, καὶ κεφάλαια ἐγνά καὶ μακρὰν πάσης ἰδιοτελείας, εὑρίσκονται ἐν τῇ Δούλῃ Ἑλλάδι, πολὺ ἄλλως ἤθελε ρυθμίσει τὴν διαγωγήν της καὶ δὲν ἤθελε ποτὲ ἀφήσει τόσα ἐθνικὰ συμφέροντα νὰ καταπατῶνται [...].

Σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς κύκλους ἀνάμεσα, ἀεικίνητος, ὁ Χρηστοβασίλης καλλιεργεῖ γνωριμίες, ἐμπνέεται καὶ ἐμπνέει, καταστρώνει σχέδια.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφέρω ἐδῶ ὅλες τὶς ἀνταποκρίσεις τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὴ Ρωσσία ...

★

Πόσο ἀκριβῶς ἔμεινε στὴ Ρωσσία ὁ Χρηστοβασίλης, πόσοι καὶ ποιοὶ ἦταν οἱ σταθμοὶ τῶν μετακινήσεών του, τί ἀκριβῶς ἐπεδίωκε καὶ τί ἐπέτυχε τελικά, ποιὰ ἦταν ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση του ὅλους αὐτοὺς τοὺς μῆνες στὶς μακρινὲς ἐκεῖνες χῶρες, δὲν τὸ ξέρουμε μ' ὅσες θὰ θέλαμε λεπτομέρειες. Μιὰ ἐξαντλητικὴ ἔρευνα στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, θὰ μᾶς ἔδινε, ἀσφαλῶς, συμπληρωματικὰ στοιχεῖα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ κάποια γράμματα (ἢ ἐπιστολικὰ δελτάρια) αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἀρκετὰ διαφωτιστικά.

Γράμματα τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὴ Ρωσσία ξέρουμε, βέβαια, μόνον ὅσα ἔτυχε νὰ ἔχουν ἔρθει στὸ φῶς. Ἴσως λανθάνουν κάπου καὶ ἄλλα. Τὰ δημοσιευμένα εἶναι, ἀπ' ὅσο ξέρω, μόλις πέντε, κι ἀπ' αὐτά, τὰ τέσσερα βρίσκονται καταχωνιασμένα σὲ γιαννιώτικη ἐφημερίδα, δυσπρόσιτη σήμερα. Πέρασαν ἴσως ἀπαρατήρητα, καὶ εἶναι ζήτημα ἂν ὁ μελλοντικὸς ἐρευνητὴς θὰ ὑποψιαστῇ τὴν ὕπαρξή τους. Ἀποδέκτες τους εἶναι ὁ φίλος τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ συνομότεχνός του Γιάννης Βλαχογιάννης καὶ ὁ συμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πατριώτης του Γεώργιος Γάγαρης, ἐκδότης τότε τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου». [5]

Τὸ πρῶτο χρονολογικὰ εἶναι γραμμένο στὶς 7 Ἀπριλίου 1896. Ὁ Χρηστοβασίλης ἀναγγέλλει ὅτι τὴν προηγούμενη μέρα (6 Ἀπριλίου) εἶχε φτάσει στὴν Ὀδησσό. Ἄρα εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πρὶν ἀπὸ μία - δύο ἑβδομάδες, ἢ καὶ περισσότερες, ἂν τὸ πλοῖο πού τὸν μετέφερε ἔκανε πολλοὺς ἐνδιάμεσους σταθμούς (Κωνσταντινούπολη, Βάρνα, Κωστάντζα κτλ.). Τὸ ταξίδι του ἦταν δημοσιογραφικὴ ἀποστολὴ (ὁ ἴδιος, προσποιούμενος ὅτι ἐπωμίστηκε ταλαιπωρίες πού δὲν τὶς ἤθελε, γράφει γιὰ τὸν ἑαυτό του : «Φουκαρᾶ Χρῆστο, τὶ τραβᾶς μὲ τὴ δημοσιογραφία!»). Τὸ πρῶτο αὐτὸ ἐπιστολικὸ δελτάριο ἀπευθύνεται στὸν Γεώργιο Γάγαρη :

> *Ὀδησσὸς 7 Ἀπριλίου 1896. — Ἀδερφὲ Γιῶργο. Ἀπὸ χθὲς βρίσκομαι ἐν τῷ μέσῳ τῶν Χαχόλων. — Φουκαρᾶ Χρῆστο, τί τραβᾶς μὲ τὴ δημοσιογραφία! — Μὴ λησμονήσῃς τὸ Ἡμερολόγιο ἀπὸ τὸν Ἀσώπιο καὶ τὸ ποίημα ἀπὸ τὸν Κ. Παλαμᾶ. Μὴ λησμονήσῃς ἐπίσης νὰ μοῦ στείλῃς καὶ τὴ «Φωνή». Προσπάθησε ὥστε νὰ βάνῃς γραμματόσημα πολλῶν λογιῶν. Σὲ φιλῶ ἀδερφικά, καθὼς καὶ τὸ Μπουρτζόβλαχο καὶ τὸ Βασιλάκη. — Χ. Χρηστοβασίλης.*

Τὰ χαριτολογήματα τῆς μποέμικης συντροφιᾶς τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῶν δημοσιογράφων τῆς Ἀθήνας περνοῦν ἀθυρόστομα καὶ στὰ ἐπιστολικὰ δελτάρια : «Χαχόλοι» οἱ Ρῶσσοι, «Μπουρτζόβλαχος» ὁ Βλαχογιάννης ! Ὁ ἀποδέκτης τοῦ δελταρίου παρακαλεῖται νὰ παραλάβῃ ἀπὸ τὸν Ἀσώπιο τὸ «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον» (στὸ ὁποῖο, ὅπως ξέρουμε, συχνὰ ἔδινε συνεργασία ὁ Χρηστοβασίλης [6]), καθὼς καὶ ἕνα ποίημα ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ. Τί ποίημα ἦταν αὐτὸ καὶ γιὰ ποῦ προοριζόταν, δὲν ξέρω.

Ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ ἐπίσης (σὲ ἐπιστολόχαρτο μὲ φίρμα : Consulat général de Grèce) γράφει στὶς 11 Ἀπριλίου στὸν Βλαχογιάννη : «Ἀδελφὲ Γιάννο, Ἤρθα καλὰ καὶ μετὰ κάμποσες μέρες ἀναχωρῶ γιὰ Πετρούπολη καὶ Μόσκα». Αὐτὲς οἱ «κάμποσες μέρες» δὲν ξέρω πόσες ἦταν τελικά, οὔτε γιὰ ποιοὺς λόγους ὁ Χρηστοβασίλης παρέτεινε τὴν παραμονή του στὴν Ὀδησ-

---

5. Ἄγγ. Παπακώστα, *Ἀνέκδοτα γράμματα Χρ. Χήρηστοβασίλη*, περ. Ἠπειρωτικὴ Ἑστία 5 (1956) σ. 503 - 505. Δημοσιεύονται πέντε γράμματα τοῦ Χρηστοβασίλη πρὸς τὸν Βλαχογιάννη : τὸ πρῶτο ἀπὸ τὸ Βόλο (4 Αὐγ. 1894), τὸ δεύτερο ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ (11 Ἀπρ. 1896) καὶ τὰ τρία τελευταῖα ἀπὸ τὰ Γιάννινα (1930, 1932, 1933). — Εὐαγγ. Μπόγκα, *Ὁ Χρηστοβασίλης*, ἐφημ. Πρωϊνὸς Λόγος, Ἰωάννινα 25 Ἰουνίου 1961. Δημοσιεύονται (ὄχι ἄψογα) πέντε γράμματα τοῦ Χρηστοβασίλη πρὸς τὸν Γ. Γάγαρη : τὸ πρῶτο ἀπὸ τὸ Βελιγράδι (30 Σεπτ. 1895), τὸ δεύτερο καὶ τὸ τρίτο ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ (7 καὶ 11 Ἀπρ. 1896), τὸ τέταρτο ἀπὸ τὴ Μόσχα (ἀχρονολόγητο) καὶ τὸ πέμπτο ἀπὸ τὴν Πετρούπολη (20 Ἰουν. 1896).

6. Πρβλ. Λ. Βρανούση, *Κρυστάλλης - Χρηστοβασίλης*, σελ. κη'. Στὸ Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1896, σελ. 43 - 55, δημοσιεύεται διήγημα τοῦ Χρηστοβασίλη μὲ τίτλο «Γιὰ τὴν τιμή». Τὸ διήγημα τελειώνει μὲ τὸ γνωστὸ δημοτικὸ τραγούδι τοῦ Μαυριανοῦ. Ἀναδημοσιεύεται ἀργότερα στὸ ἡμερολόγιο «Ἠπειρωτικὰ» τοῦ 1938, σ. 37 - 45.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σό. Ἡ φράση «ἀναχωρῶ γιὰ Πετρούπολη καὶ Μόσκα» δὲν ξέρω ἂν ἐπιτρέπῃ νὰ συμπεράνουμε ὅτι πῆγε πράγματι πρῶτα στὴν Πετρούπολη, κατ' εὐθείαν, καὶ ἔπειτα ξαναγύρισε στὴ Μόσχα. — Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς ὁ Χρηστοβασίλης γράφει στὸν Βλαχογιάννη: «Πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ ἐνταῦθα μηνιαῖο καλλιτεχνικὸ φύλλο [...] καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ στείλῃς ἀμέσως ὅ,τι ὕλη ἔχεις, ἐμμετρη ἢ πεζή». Τὸν παρακαλεῖ ἐπίσης νὰ ζητήσῃ συνεργασία ἀπὸ τὸν Κ. Παπαγιάννη κι ἀπὸ τὸν Μαλακάση, καὶ ρωτάει «τί γίνεται ὁ δυστυχισμένος ὁ Μητσάκης». Μελλοντικὲς ἔρευνες θὰ μᾶς πληροφορήσουν ἴσως κάποτε ἂν βγῆκε τελικὰ αὐτὴ ἡ μηνιαία ἐπιθεώρηση «Ὀδησσός», ποιὸ ἦταν τὸ περιεχόμενό της καὶ ποιὰ ἡ συμβολὴ τοῦ Χρηστοβασίλη.

Στὶς 16 Ἀπριλίου ἦταν ἀκόμα στὴν Ὀδησσό. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ξαναγράφει στὸν Γάγαρη. Ἔλαβε, λέει, τὰ «μπιλέτα» (πρβλ. σημ. 13), περιμένει τὰ βιβλία. Νὰ σταλοῦν στὴ διεύθυνση τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου τῆς Μόσχας («Consulat de Grèce, Moscou - Russie διὰ Χ. Χρηστοβασίλην»). Εἶναι φανερὸ ὅτι ἑτοιμάζεται ν' ἀφήσῃ τὴν Ὀδησσό.

Τὴν 1 Μαΐου 1896 ἔγραφε, καθὼς εἴδαμε, τὴν πρώτη του ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴ Μόσχα. Στὶς 21 Μαΐου εἶναι ἀκόμα στὴ Μόσχα καὶ περιγράφει τὴ δοξολογία ποὺ ἔγινε τὴν ἡμέρα ἐκείνη γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ γιορτὴ τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου. Στὶς 23 Μαΐου στέλνει ἀπὸ τὴ Μόσχα ἐκτενέστατη ἀνταπόκριση στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου», ὅπως θὰ ἰδοῦμε πιὸ κάτω. Δύο ἢ τρεῖς μέρες πιὸ πρὶν (στὶς 20 ἢ 21 Μαΐου), ἔγραφε στὸν Γάγαρη:

> *Ἀδελφέ Γιῶργο. Ἔλαβα τὴν ἐπιστολή σου τῆς 6 τρέχ. Οὔτε ἐφημερίδες, οὔτε «Ἱσπανία» ἔλαβα. Βρέ εὐλογημένε, δὲν τὴν ἔστειλες ἐπὶ συστάσει; Μὲ φτάνει τὸ βιβλίο, δὲ φτάνουν τὰ βιβλιαράκια, πᾶνε καὶ τὰ ταχυδρομικά. Εἶσαι φοβερὸς ἄνθρωπος! Καὶ σοῦ τὸ εἶχα συστήσει.*
>
> *Ὁ Σκατόβλαχος μοῦ φαίνεται ἔννοια νὰ μᾶς φάγῃ τὸν παρά! Θὰ τὸν πάρῃ ὁ διάβολος τὸν κερατᾶ, ὅταν ἔρθω αὐτοῦ.*
>
> *Ἀπόρεσες μὲ τὴν παραλλαγὴ τῆς φυσιογνωμίας μου στὴν ἐφημερίδα; Τὰ παράπονά σου στὸν ἰχνογράφο, ποὺ δὲ μὲ ἰχνογράφησε καλά.*
>
> *Γιὰ τὴν πολιτογράφηση ἐνεργῶ. Ἐὰν ἐπιτύχω τίποτε, ὅσο ποὺ εἶναι ἐδῶ ὁ Λ., καλῶς· ἄλλως, θὰ λάβω ἄλλα μέτρα.*
>
> *Λίγο ἔλειψε νὰ πάω κι' ἐγὼ μὲ τὰ θύματα! Γλίτωσα ὡς ἐκ θαύματος.*
>
> *Τὸ τί βλέπω ἐδῶ εἶναι εἶνορο! Τὸ προχτεσινὸ ὅμως δρᾶμα τῶν 3 1/2 χιλιάδων φονευθέντων μοῦ χάλασε τὸ γοῦστο! —Ἀπόψε θὰ φάγω στὸ Κρεμλῖνο.*
>
> *Σὲ φιλῶ ἀδερφικὰ Χρ. Χρηστοβασίλης.*

Δὲν ξέρουμε τί ἦταν ἡ «Ἱσπανία» τὴν ὁποία περίμενε νὰ λάβῃ ὁ Χρηστοβασίλης στὴ Μόσχα καὶ γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος καὶ στὸ ἑπόμενο γράμμα του.[7] Γιὰ τὸν «Σκατόβλαχο» (= τὸν Βλαχογιάννη) γίνεται ἐπίσης λόγος

7. Στὴν ἐφημερίδα ὅπου δημοσιεύτηκε ἡ ἐπιστολὴ (βλ. σημ. 5) ἡ λέξη αὐτὴ εἶναι τυπωμένη «Ἰσατανία». Διόρθωσα «Ἱσπανία». Ἡ λέξη διαβάζεται καθαρὰ στὸ ἀμέσως ἑπόμενο γράμμα τοῦ Χρ. (21 Μαΐου) καὶ εἶναι πάλι μέσα σὲ εἰσαγωγικά. Πρόκειται ἴσως γιὰ βιβλίο ἢ ἄλλο δημοσίευμα μὲ τὸν ἴδιο ἢ παραπλήσιο τίτλο. Ὅ,τι καὶ νὰ ἦταν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ στὸ ἑπόμενο γράμμα. Ἡ φράση γιὰ τὸν ἰχνογράφο, ποὺ δὲν ἀπέδωσε πιστὰ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Χρηστοβασίλη, δὲν ἀποκλείεται, ὑποθέτω, νὰ ἀναφέρεται σὲ σκίτσο ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ ρωσσικὴ ἐφημερίδα. Στὴ συνέχεια ὁ Χρηστοβασίλης πληροφορεῖ τὸν Γάγαρη ὅτι «ἐνεργεῖ» γιὰ τὴν «πολιτογράφηση» (γιὰ ν' ἀποκτήση δηλαδὴ τὴ ρωσσικὴ ὑπηκοότητα) καὶ ὅτι φροντίζει νὰ ἐπιτύχη κάτι τώρα ποὺ εἶναι ἐκεῖ καὶ ὁ Δ. (= ὁ Διάδοχος?). Τὸ «προχτεσινὸ δρᾶμα» μὲ τοὺς τρεισήμισυ χιλιάδες νεκρούς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους παρὰ λίγο νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος, εἶχε συμβῆ στὶς 18 Μαΐου καὶ τὸ ἔχει περιγράψει ὁ Χρηστοβασίλης, καθὼς εἴδαμε, σὲ ἐκτενέστατη ἀνταπόκριση. Τὸ γράμμα τελειώνει μὲ τὴν λακωνικὴ ἀλλὰ εὔγλωττη προσθήκη: «Ἀπόψε θὰ φάγω στὸ Κρεμλῖνο»...[8]

Τὴν ἴδια μέρα ἢ τὴν ἑπομένη (21 Μαΐου), ὁ Χρηστοβασίλης βρῆκε κάποιον «αὐλικὸν θεράποντα», ποὺ ἔφευγε ἀπὸ τὴ Μόσχα γιὰ τὴν Ἀθήνα, τοῦ φορτώνει ἕνα δέμα γιὰ τὸν Γάγαρη καὶ ξαναγράφει στὸν φίλο του. Τὸ γράμμα αὐτὸ ἔμεινε ἀνέκδοτο καὶ ἄγνωστο μέχρι σήμερα:[9]

αὐτὴ ἡ «Ἱσπανία», κινεῖ κάπως τὴν περιέργειά μας τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γάγαρης εἶχε ἐντολὴ ἢ θεώρησε ὑποχρέωσή του νὰ τὴν ταχυδρομήση τοῦ Χρηστοβασίλη στὴ Μόσχα. — Ὑπενθυμίζω μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, ἂν καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄσχετο, ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης — ποὺ ἦταν ἀρκετὰ ἐξοικειωμένος μὲ τὴν ἀρχαία γραμματεία (ἔχει μεταφράσει Θεόκριτο, Πλούταρχο κλπ., χρησιμοποιεῖ καὶ παραθέτει στὸ πρωτότυπο στίχους τοῦ Βιργιλίου), μὲ γλῶσσες καὶ φιλολογίες τῆς Ἀνατολῆς (ἔχει γράψει γιὰ τὸν Πέρση ποιητὴ Φιρντουσί), καθὼς καὶ μὲ γλῶσσες καὶ φιλολογίες τῆς Εὐρώπης,— ἀσχολήθηκε κάποτε καὶ μὲ τὴ λογοτεχνία τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου: ἔχει μεταφράσει τὸ ἔπος «Lusiades» τοῦ Camoëns (1524 - 1580). Ἡ μετάφρασή του, πεζὴ καὶ σὲ αὐστηρὴ καθαρεύουσα (Καμόενς «Αἱ Λουσιάδες»), μὲ πολλὰ σχόλια, ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται (Ἄσμα πρῶτον) στὸ περ. Πινακοθήκη 5 (1905) σ. 50 - 52, 72 - 76, 106 - 107 κ.ἑξ.

8. Τὸ γράμμα εἶναι ἀχρονολόγητο (ἢ παρέπεσαν κατὰ τὴ δημοσίευσή του οἱ σχετικὲς ἐνδείξεις). Ἡ φράση «τὸ προχτεσινὸ δρᾶμα» κτλ. μᾶς ὁδηγεῖ νὰ τὸ τοποθετήσουμε δύο ἢ τρεῖς μέρες μετὰ τὶς 18 Μαΐου. Τὸ γεγονός, ἐξ ἄλλου, ὅτι στὸ γράμμα δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐκτενέστατη ἀνταπόκριση ποὺ ἔστειλε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, ὁ Χρηστοβασίλης στὸν Γάγαρη γιὰ τὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» στὶς 23 Μαΐου, ἐπιτρέπει νὰ τὸ θεωρήσουμε γραμμένο πρὶν ἀπὸ τὶς 23, στὶς 20 ἢ 21 Μαΐου. — Τὸ γεῦμα στὸ Κρεμλίνο, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ παρακαθήση ὁ Χρηστοβασίλης ἐκεῖνο τὸ βράδυ, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν πρὸς τιμὴν τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου, ποὺ εἶχε τὴν ὀνομαστικὴ γιορτή του στὶς 21 Μαΐου. Δὲν ἦταν, πάντως, οὔτε τὸ πρῶτο, οὔτε τὸ μόνο ἐπίσημο γεῦμα στὸ ὁποῖο εἶχε τὴν τιμὴ νὰ παρακαθήση ὁ Χρηστοβασίλης. Τὴν προπαραμονὴ τῆς στέψης τοῦ Τσάρου εἶχε προσκληθῆ, ἀσφαλῶς, στὸ μεγάλο γεῦμα ποὺ δόθηκε πρὸς τιμὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ξένου τύπου — γεῦμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ «Ἀκρόπολις» (14 - 5 - 1896) δημοσίευε τὴν ἀκόλουθη ἀνταπόκριση: «Μόσχα, 13 Μαΐου. Χθὲς τὴν ἑσπέραν ἐγένετο τὸ μέγα γεῦμα τὸ προσενεχθὲν εἰς τὸν ξένον τύπον. Ὅλαι αἱ μεγάλαι ἐφημερίδες τοῦ κόσμου ἀντεπροσωπεύοντο· ἐν ὅλῳ ἦσαν 216 συνδαιτυμόνες. Πολλαὶ προπόσεις ἔγιναν, ζωηρότατα χειροκρατηθεῖσαι» κτλ.

9. Προέρχεται καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὰ χαρτιὰ ποὺ ἄφησε ὁ Γ. Γάγαρης (1869 - 1954). Τὰ κατάλοιπα τοῦ Γάγαρη τὰ περιμάζεψε ὁ Εὐάγγ. Μπόγκας (1894 - 1968), ὁ ὁποῖος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ»
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ

Συνδρ. Έσωτ. . . . . Δραχ. 30
» Διά δημ. ταχ. . . . . » 25
» Έξωτερ. . . . . φ. λρ. 45
» » μι Ρωσσίαν . . » 50

ΤΙΜΑΙ ΚΑΤΑΧΩΡΙΣΕΩΝ
Α' Σ. ὁ στίχος εκ στοιχείων 36 Δραχ. 2.—
Β' Σ. » » » » 1.—
Γ' Σ. » » » λεπτὰ 0.50
Δ' Σ. » » » » 0.40
ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΙΣ ΔΡ. 3
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ Δ. 20

Μόσχα τῇ ——————— 189

Μόσχα 21 Μαΐου τοῦ 1896

Κύριε Γεώργιε!

Πολύ μ' εὐχαριστήσατε μ' ἐκεῖνα τὰ χαϊδάκια! Νὰ ἐρθοῦν!

Ἐκρίνα πὼς ἐμπορεῖτε νὰ τὰ λέγατε σεῖς καὶ νὰ τὰ ἀκούσετε ἐσεῖς ὅπως τὰ λέγουν οἱ Ἑλληνίδες.

Νὰ τοὺς ἐσυστήσω ἐνωρὶς ἐνωρὶς ὅλους σας, νὰ σᾶς πῶ καὶ γιὰ τὴν ὑγεία σας. Τὰ ἄντερα λειπόμαστε ἀπὸ σᾶς. Ἡ Τζίνα πεθαίνει ἀπὸ τὴν ἀρρώστια. Τὸ μικρὸ τὸ ἐμαθητεύσαμε γιὰ ἰατρὸ καὶ ἀπὸ μᾶς ἔφυγε ὁ καλύτερος ἀπὸ ὅλους. Τὰ μικρὰ τὰ πήραμε ἐμεῖς ἐδῶ καὶ τὰ μεγαλώνουμε. Τὰ μικρὰ τὰ πήραμε ἐμεῖς ἐδῶ καὶ τὰ μεγαλώνουμε. Ἡ Ἀλεξάνδρα ἔχει ἀρρώστια στὸ στῆθος. Ἐγὼ τὸ ἄλλο τὸ μικρὸ τὸ ἐβαπτίσαμε ὁ ἀνιψιός μας Ἀλέξανδρος. Ἀκούσατε καὶ ἐδῶ: τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἐδῶ στὴν Πετρούπολη. Ἐδῶ ἔχουν ἄλλα τρία μικρὰ ἀπὸ τὸν Νίκο. Ἐδῶ ἔχουν ἄλλα τρία μικρὰ ἀπὸ τὸν Νίκο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὰ μικρὰ στὴν Κωνσταν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐπιστολὴ τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὴ Μόσχα (21-5-1896) πρὸς τὸν Γεώργιο Γάγαρη στὴν Ἀθήνα (πανομοιότυπο τῆς πρώτης σελίδας, σὲ σμίκρυνση).

Μόσχα 21 Μαγιοῦ 1896. — Ἀδερφὲ Γιῶργο ! Πάει ἡ καϋμένη ἡ «Ἱσπανία», χάθηκε ! Νὰ ὄψεσαι !

Ἐμένα τὴν ἐφημερίδα δὲν τὴ στέλλεις, ποὺ δὲν τὴ στέλλεις· δὲν τὴ στέλλεις τοὐλάχιστο στὴν Ἀλεξάντρα ;

Μὲ τὸν ἐπιδότην, αὐλικὸν θεράποντα, σοῦ στέλλω ἕνα δέμα βιβλία. Τὰ ἄνευ ταινίας εἶναι δικά σου : 1 τόμος Πινδάρου καὶ 3 τόμοι Βύρωνος. Τὸ μὲ τὴν τριανταφυλλιὰ ταινία «La Moscou et ses environs» εἶναι ἐνθύμιο. Τὰ μὲ τὴν κίτρινη ταινία εἶναι δικά μου καὶ νὰ μοῦ τὰ φυλάξῃς ἔτσι, ὅσο νἄρθω.

Πιστεύω νὰ εἶμαι αὐτοῦ τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου. Ὅλον τὸν ἄλλο τὸν καιρὸ θὰ τὸν ἐξοδέψω σ' ἐπίπονο ταξείδι. Ἄκουσε νὰ ἰδῇς : θὰ πάγω ἀπ' ἐδῶ στὴν Πετρούπολη. Ἀπ' ἐκεῖ θὰ τραβήσω γιὰ τὴν ἔκθεση τοῦ Νίζν - Νοβγορὼδ καὶ ἀπ' ἐκεῖ θὰ καταιβῶ στὴν Κασπία μέσον τοῦ Βόλγα. Ἀπὸ τὴν Κασπία θὰ περάσω στὸ Βακοῦ, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τῶν πετρελαίων, στὸ Μπατούμ στὴ Σεβαστούπολη, στὴν Ὀδησσὸ πάλε, στὸ Κισνόβι, στὸ Λούναβη, στὴν Βούδα-Πέστη, στὸ Τριέστι, στὴ Βενετιά, στὴν Κέρκυρα καὶ στὴν Ἀθήνα. Φοβοῦμαι μὴ δὲ μὲ φτάσῃ αὐτὸ τὸ διάστημα γιὰ νὰ γυρίσω ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη.

Ἂν νομίζῃς ὅτι μπορεῖ νὰ καταφερθῇ καλὰ ἡ ἔκδοση τοῦ ποιήματός μου, καλά· ἄλλως περίμενε τὴν ἐπιστροφή μου.

Στὸ σκατόβλαχο χαιρετίσματα, καὶ πέ του νὰ μοῦ ἔχῃ τὸν παρᾶ ἕτοιμο, γιατὶ θὰ τὸν πάρῃ ὁ διάβολος, θὰ τὸν πάρῃ !

Στὴ γιγάντια καὶ κολοσσιαία καταστροφὴ ἤμουν μέσα. Εὐτυχῶς γλύτωσα !

Ἐδῶ τὰ πέρασα καλά. Ἡ ἐδῶ διαμονή μου δὲν τῆς κόστισε τῆς «Ἀκροπόλεως» οὔτε δυὸ ρούμπλια τὴν ἡμέρα. Κάθομουν σὲ μαναστήρι ἑλληνικὸ καὶ ἔτρωγα καὶ ἐκοιμώμουν δωρεάν. Ἔπειτα τὸν πλειότερο καιρὸ ἤμουν engagé στὴ βασιλικὴ συνοδεία. Μὲ περιποιήθηκαν οἱ βασιλικοί μας πάρα-πολύ.

Σὲ φιλῶ ἀδερφικὰ Χ. Χ ρ η σ τ ο β α σ ί λ η ς.

Τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ γράμμα ἔρχεται νὰ προσθέση ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες στὶς λιγοστὲς πληροφορίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Χρηστοβασίλη στὴ Μόσχα. Μαθαίνουμε, πρῶτα - πρῶτα, ὅτι δὲν ἦταν φιλοξενούμενος τοῦ Τσάρου, ὅπως γράφουν, ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα στὴ Μόσχα,

---

ξεχώρισε μερικὰ χαρτιὰ καὶ τὰ δημοσίευσε· βλ. *Λογίων Ἠπειρωτῶν ἱστορικά τινα ἐνθυμήματα*, στὸ Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας 12 (1957/8) σ. 186 - 201, *Ὁ Χρηστοβασίλης*, ἐφημ. Πρωϊνὸς Λόγος, Ἰωάννινα 25 Ἰουν. 1961. Ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ χαρτιὰ τοῦ Γ'άγαρη ὁ Εὐάγγ. Μπόγκας, λίγο πρὶν πεθάνη, μοῦ τὰ παρέδωσε ἐμένα. Ἀναδιφώντας τα δὲν βρῆκα ἐκεῖ μέσα τὶς πέντε ἐπιστολὲς τοῦ Χρηστοβασίλη ποὺ δημοσίευσε ὁ Μπόγκας, βρῆκα ὅμως ἄλλες τρεῖς, ποὺ ξέφυγαν τὴν προσοχή του, καθὼς φαίνεται. Ἀπευθύνονται καὶ οἱ τρεῖς πρὸς τὸν Γ'άγαρη : ἡ μία ἀπὸ τὴν Πορταριὰ Θεσσαλονίκης 7 Φλεβάρη 1895, ἡ δεύτερη πάλι ἀπὸ τὴν Πορταριὰ 30 Μαρτιοῦ 1895, καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τὴ Μόσχα 21 Μαγιοῦ 1896 (εἶναι αὐτὴ ποὺ δημοσιεύεται σήμερα ἐδῶ). Εἶναι γραμμένη σὲ ἐπιστολόχαρτο τῆς ἐφημερίδας «Ἀκρόπολις» (βλέπε πανομοιότυπο στὴν ἀπέναντι σελίδα). Χαρτὶ μεγάλου σχήματος (27 × 21 ἑκατ.), ριγωμένο, γραμμένο κι ἀπὸ τὶς δύο ὄψεις. Διατηρῶ τὴν ὀρθογραφία τοῦ Χρηστοβασίλη, ἐκτὸς ἀπὸ δύο παραδρομὲς τῆς πέννας : Ἡ πρώτη λέξη εἶναι (ἢ φαίνεται) γραμμένη *Πάη* (ἀντὶ *Πάει*) καὶ λίγο πιὸ κάτω οἱ «3 τόμοι Βύρωνος» ἔγιναν *τρόμοι*. —Στὴν πίσω σελίδα, ὅπου ἡ φράση «Στὸ σκατόβλαχο χαιρετίσματα» κτλ., ὁ Γ'άγαρης ἔχει ὑπογραμμίσει τὴ λέξη καὶ ἔχει γράψει μὲ μολύβι καὶ μὲ τρεμάμενη γεροντικὴ γραφὴ στὸ περιθώριο τὴν ἐπεξήγηση : *Βλαχογιάννη*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀλλὰ βρῆκε ἄλλους τρόπους γιὰ νὰ διευκολυνθῆ στὸ πολυδάπανο καὶ πολυήμερο αὐτὸ ταξίδι. Εἶχε καταλύσει σὲ κάποιο ἑλληνικὸ «μαναστήρι» τῆς Μόσχας — ἕνα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει στὶς ἀνταποκρίσεις του ἐγκωμιάζοντας τὸν ἡγούμενό του κτλ. — προσκολλημένος ἴσως στὶς ἀντιπροσωπεῖες τῶν Πατριαρχείων ποὺ εἶχαν κι ἐκεῖνες καταφθάσει στὴ Μόσχα γιὰ νὰ παραστοῦν στὴ στέψη τοῦ Τσάρου. Μαθαίνουμε ἐπίσης ὅτι τὸ κλιμάκιο τῆς ἑλληνικῆς Αὐλῆς ποὺ εἶχε ἐγκατασταθῆ στὸ Κρεμλίνο (ἡ βασίλισσα Ὄλγα, ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ οἱ δύο ἄλλοι «βασιλόπαιδες», μαζὶ μὲ τὴν ἰδιαίτερη ἀκολουθία του ὁ καθένας) τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ βρίσκεται πολὺ συχνὰ καὶ ἐπὶ πολλὲς ὧρες «engagé στὴ βασιλικὴ συνοδεία». Στοὺς κύκλους αὐτοὺς ἦταν κάτι παραπάνω ἀπὸ εὐπρόσδεκτος. «Μὲ περιποιήθηκαν οἱ βασιλικοί μας — γράφει — πάρα πολύ». (Γι' αὐτὸ καὶ στὸ προηγούμενο γράμμα του, τὸ ὁποῖο παρέθεσα παραπάνω, ὁ Δ., ὁ ὁποῖος παρεπιδημοῦσε τότε στὴ Μόσχα καὶ στὴ μεσολάβηση τοῦ ὁποίου βάσιζε κάποιες ἐλπίδες ὁ Χρηστοβασίλης, εἶναι πιθανώτατα ὁ Διάδοχος). Ἔτσι δὲν μᾶς παραξενεύει τὸ ὅτι ἐπιφορτίζει ἕναν «αὐλικὸν θεράποντα» νὰ τοῦ μεταφέρη ἀπὸ τὴ Μόσχα στὴν Ἀθήνα ἕνα δέμα μὲ βιβλία. Ἦταν μιὰ ἔκδοση τοῦ Πινδάρου, μιὰ τρίτομη ἔκδοση τοῦ Byron καὶ ἄλλα.

Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι τὰ σχέδιά του νὰ συνεχίση τὸ ταξίδι του (λείπει δυὸ μῆνες τώρα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα) ἕξι ἢ ἑπτὰ ἑβδομάδες ἀκόμα, κάνοντας ἕνα μεγάλο γύρο — τόλμημα γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη : Ἀπὸ τὴ Μόσχα θ' ἀνέβαινε στὴν Πετρούπολη. Ἀπὸ κεῖ θὰ κατηφόριζε στὴ Νίζνα (ὅπου ἀνθηρὴ ἄλλοτε ἑλληνικὴ κοινότητα, μὲ παλιὰ προνόμια καὶ μὲ πολλοὺς καὶ ἐπιφανεῖς Ἠπειρῶτες). Ὕστερα, μὲ τὰ ποταμόπλοια τοῦ Βόλγα, θὰ ἔβγαινε στὴν Κασπία Θάλασσα, νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ Μπακοὺ καὶ τὸ Μπατούμ. Ἀπὸ κεῖ θὰ ξανάβγαινε στὸν Εὔξεινο Πόντο, στὴ Σεβαστούπολη καὶ στὴν Ὀδησσό, θὰ ἀνέβαινε στὸ Κισνόβ, πρωτεύουσα τῆς Βεσσαραβίας, θὰ διέβαινε τὸν Προῦθο, θὰ κατηφόριζε στὸ Δούναβη (δὲν γίνεται λόγος γιὰ Ἰάσι καὶ Βουκουρέστι, ἀλλ' εἶναι πιθανὸ νὰ ἐξυπακούεται ἡ διέλευσή του κι ἀπὸ κεῖ), γιὰ νὰ συνεχίση ἔπειτα τὸ ταξίδι του πρὸς τὰ δυτικά, νὰ ἐπισκεφθῆ τὴ Βουδαπέστη (ἴσως καὶ τὴ Βιέννη), νὰ κατεβῆ ἔπειτα στὴν Τεργέστη καὶ στὴ Βενετία, κι ἀπὸ κεῖ νὰ καταλήξη στὴν Κέρκυρα καὶ στὴν Ἀθήνα ... Γιὰ τὸ ταξίδι αὐτὸ γίνεται λόγος καὶ στὸ ἑπόμενο γράμμα, ὅπως θὰ ἰδοῦμε.

Στὴν ἐπιστολὴ ποὺ σχολιάζουμε ὁ Χρηστοβασίλης παραπονεῖται πῶς ὁ Γάγαρης δὲν τοῦ στέλνει «τὴν ἐφημερίδα» (τὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου»), προσθέτοντας : «δὲν τὴ στέλλεις τουλάχιστο στὴν Ἀλεξάντρα;». — Ξέρουμε ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης εἶχε κάνει ἕναν πρῶτο γάμο στὴν πατρίδα του τὸ 1882 (τὴν μεθεπομένη τοῦ γάμου του βρέθηκε φυλακισμένος στὰ Γιάννινα, ἀπ' ὅπου σὲ λίγες μέρες δραπέτευσε, χωρὶς νὰ ξαναγυρίση) καὶ ὅτι τώρα, τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1896, πρὶν φύγη γιὰ τὴ Μόσχα, εἶχε νυμφευθῆ τὴν Ἀλεξάνδρα Γιώτη.[10] Αὐτὴ εἶναι ἡ «Ἀλεξάντρα» τῆς ἐπιστολῆς. Εἶχε μείνει ἄραγε στὴν Ἀθήνα ἢ μήπως ὁ νεόνυμφος τότε Χρηστοβασίλης τὴν εἶχε πάρει μαζί του στὸ πολύμηνο αὐτὸ ταξίδι;

Μιὰ φράση ἀναφέρεται στὴν ἔκδοση κάποιου ποιήματος. Ὁ Χρηστοβασίλης ἀμφιβάλλει ἂν ὁ Γάγαρης θὰ τὰ καταφέρη καλά, γι' αὐτὸ προτιμᾶ, καθὼς φαίνεται, ἡ ἔκδοση νὰ γίνη μετὰ τὴν ἐπιστροφή του. Γιὰ ποιὸ ποίημα πρόκειται, δὲν ξέρω.

Ὁ κοινὸς φίλος τους Γιάννης Βλαχογιάννης, ποὺ σ' ὅλα σχεδὸν τὰ γράμματά του ὁ Χρηστοβασίλης τὸν ἀσπάζεται ἀδελφικά, μνημονεύεται συνήθως μὲ τὰ περιπαιχτικὰ «Βλάχος» καὶ «Μπουρτζόβλαχος». Στὸ προτελευταῖο γράμμα (20 Μαΐου) καὶ στὸ τελευταῖο (21 Μαΐου) τὸν ἀποκαλεῖ «Σκατόβλαχο». Τὴν πρώτη φορὰ δείχνει ἔκρηξη ὀργῆς καὶ ἐκτοξεύει φοβερὲς ἀπειλές Τὴ δεύτερη μαλακώνει κάπως: «Στὸ σκατόβλαχο χαιρετίσματα» κτλ. Ἕνα μήνα ἀργότερα (20 Ἰουν.) τοὺς φιλοῦσε καὶ πάλι ἀδελφικά, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, καὶ τοὺς δυὸ μαζί, καὶ τὸν Γάγαρη καὶ τὸν Βλαχογιάννη. Κάποια παρανόηση εἶχε μεσολαβήσει καὶ διευθετήθηκε. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὅλα αὐτὰ τὰ ὀφείλονταν σὲ χοντροκομμένα χωρατά, ποὺ δικαιολογοῦσαν καὶ μιὰ προσποιητὴ ἴσως ἔκρηξη ὀργῆς, μὲ ἐπακόλουθα τὶς συνηθισμένες μεταξὺ ὀρεσιβίων ἀβρότητες (σκατόβλαχος, κερατᾶς, θὰ τὸν πάρῃ ὁ διάβολος, κλπ.).[11]

---

10. Χρ. Σούλη, *Χρῆστος Χρηστοβασίλης*, περ. Ἠπειρωτ. Χρονικὰ 12 (1937) σ. 289. — Ὁ πρῶτος γάμος τοῦ Χρηστοβασίλη τὸ 1882 μὲ τὴν Σάνα Κωνσταντίνου Παπασταύρου ἀπὸ τὴ Ζίτσα (βλ. Γ. Σωτήρη, *Ἀπομνημονεύματα*, σ. 44 ἑξ.) εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ἐμπλακῆ ὁ Χρηστοβασίλης ἀργότερα σὲ κληρονομικὲς διενέξεις καὶ δικαστικοὺς ἀγῶνες, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ὁποίων εἶδαν τὸ φῶς καὶ κάποια δημοσιεύματα εἰς βάρος του. Ἔχω ὑπ' ὄψη μου ἕνα σχετικὸ φυλλάδιο (δεκαεξασέλιδο, σὲ σχῆμα 8ο) μὲ τὸν τίτλο: *Τὸ Κληροδότημα Ζιτσαίου. Ἡ ἀλήθεια. Ἡ σκευωρηθεῖσα συκοφαντία. Πῶς οἱ σώζοντες τὴν περιουσίαν ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακὰς ὑπὸ τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν λήστευσιν αὐτῆς.* Ἐν Ἀθήναις 1904 (Ἔκδοσις ἐφημερίδος «Πύρρος»). Στὸ τέλος (σ. 16) ὑπογράφουν: *Κ. Παπασταῦρος, Γ. Δ. Σακκᾶς.* Στὶς σελ. 15 - 16 περὶ Χρηστοβασίλη.

11. Ἀποκλείεται, πάντως, νὰ εἶχαν νὰ λαβαίνουν χρήματα ὁ Χρηστοβασίλης κι ὁ Γάγαρης ἀπὸ ἕναν ἐκκολαπτόμενο λογοτέχνη, νεαρὸ μέλος τῆς φτωχοπαρέας τῶν λογίων τῆς Δεξαμενῆς. Μᾶλλον ἀπὸ ἄλλη πηγὴ προσδοκοῦσαν κάποια χρηματοδότηση καὶ μπῆκε ἴσως ἀπρόοπτα στὴ μέση ὁ Βλαχογιάννης. Ὅπως κι ἂν εἶναι (ἔστω κι ἂν δημιουργήθηκαν κάποια στιγμὴ ὑπόνοιες ὅτι ὁ Βλαχογιάννης ἐπιχείρησε νὰ τοὺς παραγκωνίση καὶ νὰ τοὺς «φάγῃ τὸν παρά»), διαπιστώνουμε ὅτι ἡ φιλία τους δὲν διαταράχθηκε (ἢ γρήγορα ἀποκαταστάθηκε) καὶ παρέμεινε ἀδελφική. Στὸ ἀμέσως ἑπόμενο γράμμα του, σταλμένο ἀπὸ τὴν Πετρούπολη στὶς 20 Ἰουνίου (τὸ παραθέτω ὁλόκληρο στὴν ἑπόμενη σελίδα), ὁ Χρηστοβασίλης στέλνει τοὺς ἀδελφικούς ἀσπασμούς του καὶ στοὺς δύο μαζί, καὶ στὸν Γάγαρη καὶ τὸν Βλαχογιάννη. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τελείωναν ὅλα σχεδὸν τὰ γράμματα (ἢ ἐπιστολικὰ δελτάρια) τοῦ Χρηστοβασίλη πρὸς τὸν Γάγαρη: Στὶς 30 Σεπτ. 1895 (βλ. πιὸ κάτω, σημ. 16), γράφοντας ἀπὸ τὸ Βελιγράδι, τελείωνε μὲ τὴ φράση: *Σὲ φιλῶ μαζὶ*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ένα μήνα αργότερα, στὶς 20 Ἰουνίου, ὁ Χρηστοβασίλης βρισκόταν ἤδη στὴν Πετρούπολη καὶ εἶχε φτάσει ἐκεῖ, καθὼς φαίνεται, ἀρκετὲς μέρες πιὸ πρίν. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη γράφει ἕνα μακρὸ γράμμα στὸν Γάγαρη (τὸ πέμπτο καὶ τελευταῖο ἀπ' ὅσα ξέρουμε) :

Πετρούπολη 20 Ἰουνίου 1896. — Ἀδερφὲ Γιῶργο. Ἐγὼ σκάλωσα ἐδῶ περιμένοντας τὸν Αὐτοκράτορα, γιὰ νὰ παρουσιαστῶ σὲ ἰδιαίτερη ἀκρόαση. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀπολαβαίνω ἔξοχα θεάματα, ἀλλ' ὁπωσδήποτε στενοχωροῦμαι. Περιμένω τὸν Αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ὑπηκοότητα. Ἄλλοι μὲ ἐγκαρδιώνουν καὶ ἄλλοι μὲ ἀπελπίζουν. Τέλος πάντων αὔριον ἔρχεται ὁ Αὐτοκράτορας καὶ θὰ ἰδοῦμε τί ζάρια θὰ πιάσωμε.

Ἀπὸ τὴ Μόσκα σοῦ ἐστειλα τὰ μνημόσυνα τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἠπείρου, Ζωσιμαδῶν, Ριζάρηδων καὶ Χατζηκώστηδων. Τὰ ἔλαβες; Τὰ δημοσίεψες; [12]

Ἐγώ, ἅμα πάρω τὸν ἀτόθωρό μου ἀπ' ἐδῶ, θὰ τραβήσω γιὰ τὸν Ἀρχάγγελο, κι ἀπ' ἐκεῖ θὰ κατεβῶ στὸ Βόλγα, ἀπὸ ποτάμι σὲ ποτάμι κι ἀπὸ λίμνη σὲ λίμνη. Μὲ τὸ Βόλγα θὰ βγῶ στὴν Κασπία, στὸ Ἀστραχάν, ἀπ' ἐκεῖ στὸ Μπακοῦ, κι ἀπ' τὸ Μπακοῦ στὸ Μπατούμ. Ὅλο αὐτὸ τὸ ταξίδι θ' ἀργήσῃ ἕνα μῆνα. Στὸ Μπατούμι νὰ βρῶ γράμμα σου, μεγάλο, τρεῖς κόλλες τὸ λιγώτερο. Διεύθυνση στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο. Κίνταξε μὴ τὸ κάνῃς σὰ στὴν Ὀδησσό. [13]

μὲ τὸ Γιάννη μας — τὸ Βλαχογιάννη μας! Ἡ πρώτη ἐπιστολή του ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ (7 Ἀπρ. 1896) τελειώνει, ὅπως εἴδαμε, μὲ παρόμοια φράση : *Σὲ φιλῶ ἀδερφικά, καθὼς καὶ τὸ Μπουρτζόβλαχο.* Ἡ τελευταία (20 Ἰουν.) τελειώνει ἐπίσης, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, μὲ τὴ φράση : *Σᾶς φιλῶ ἀδελφικά, καθὼς καὶ τὸ Βλάχο.* Τὰ περιπαιχτικὰ «Βλάχος», «Μπουρτζόβλαχος» καὶ «Σκατόβλαχος» ἦταν συνηθισμένες ἀβρότητες — ὁ πρωτογονισμὸς τῶν ὀρεσίβιων μὲ τὰ χωρατά του — στὴν ἀνέμελη συντροφιὰ τῶν ζηλωτῶν τῆς «ἀνόθευτης ντοπιολαλιᾶς» καὶ στὴν ἀνεπιτήδευτη ἐγκαρδιότητα τῶν σχέσεων τοῦ Ρουμελιώτη «καλαμαρᾶ» (ποὺ θαύμαζε τὶς βωμολοχίες τοῦ Καραισκάκη) μὲ τὸν ἀθυρόστομο Σουλιώτη. Ἕνας ἄλλος τῆς ἴδιας συντροφιᾶς, ὁ Κ. Κρυστάλλης, ποὺ τοὺς εἶχε πρόωρα ἐγκαταλείψει (22 Ἀπρ. 1896), εἶχε γράψει, πρὶν λίγα χρόνια, σὲ κάποια ἐπιστολή του (6 Αὐγ. 1892), πόσο τοὺς εἶχε ἐντυπωσιάσει ὁ νεαρὸς «Κραβαρίτης» ποὺ ἔκανε τὴν πρώτη ἐμφάνισή του στὰ γράμματα μὲ τὸ εὔγλωττο ψευδώνυμο Γιάννος Ἐπαχτίτης : «Εἶναι φοιτητὴς τῆς φιλολογίας, διηγηματογράφος καὶ ποιητὴς ἀξέβγαλτος ἀκόμα [...] καὶ λέγεται ... Βλαχογιάννης!». Τὰ ἀποσιωπητικὰ πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα δείχνουν ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμα τοὺς ἐντυπωσίαζε. Πράγματι, τὸ ὀνομά του, ποὺ θύμιζε τσελιγκάτα κι ἁρματολίκια, ταίριαζε μὲ τὴ ρουμελιώτικη εὐρωστία του. Ὁ Κρυστάλλης τὸν λέει περιπαιχτικὰ «Κραβαρίτη», ἀλλὰ ἐκδηλώνει ὅλο τὸ θαυμασμό του μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ π' τσαρὰς! (βλ. Κρυστάλλης, Ἅπαντα, ἐκδ. Μιχ. Περάνθη, Ἀθ. 1952, σ. 710 - 711). Στὸ ἴδιο λεξιλόγιο καὶ στὸ ἴδιο κλῖμα ἀνήκουν ἐπίσης τὰ «Βλάχος», «Μπουρτζόβλαχος» κλπ., ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Χρηστοβασίλης.

12. Ἡ ἀνταπόκριση γιὰ «τὰ μνημόσυνα τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἠπείρου», σταλμένη ἀπὸ τὴ Μόσχα στὶς 23 Μαΐου, εἶχε δημοσιευθῆ ἤδη στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου», ὅπως θὰ ἰδοῦμε, στὶς 7 Ἰουνίου, ἀλλὰ τὸ φύλλο αὐτὸ δὲν εἶχε ἀκόμα φτάσει στὴν Πετρούπολη στὶς 20 Ἰουνίου.

13. Γράφοντας ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ ὁ Χρηστοβασίλης στὶς 16 Ἀπριλίου 1896, παραπονιόταν πὼς εἶδε κι ἔπαθε νὰ παραλάβῃ τὰ «μπιλέτα», γιατὶ ὁ Γάγαρης δὲν εἶχε γράψει σωστὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ παραλήπτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀπὸ τὴ Ρωσσία, ὡς τὴν ὥρα, ἀπόλαυσα τὸ δημοσιογραφικὸ παράσημο, ποὺ κόπηκε ἐξαιρετικὰ γιὰ τὴ στέψη, κι ἕνα μετάλλιο ποὺ φοριέται σὰν παράσημο.
Ὁ Ἡγεμόνας τοῦ Μαυροβουνίου μὲ τίμησε πολύ. Μοῦ ὑποσχέθηκε τὸ παράσημο τοῦ Δανιὴλ Ι τάξεως, τοῦ λαιμοῦ. Ὁ Ἡγεμόνας Νικόλαος μοῦ ὑποσχέθηκε νὰ μᾶς κάνῃ καὶ τοὺς δυὸ ὑπηκόους τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ ἔτσι θὰ ἔχωμε τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ρωσσίας παντοῦ ...
Σᾶς φιλῶ ἀδελφικά, καθὼς καὶ τὸ Βλάχο [= τὸν Βλαχογιάννη], *Ὁ Χ ρ η σ τ ο β α σ ί λ η ς.*

Τὸ γράμμα αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει ὅσα ὑποθέταμε ἢ μαντεύαμε, ἀποκαλύπτει ἄλλα ποὺ δὲν ξέραμε καὶ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μας γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες, ποὺ θὰ θέλαμε νὰ ξέρουμε.

Στὴν Πετρούπολη τώρα ὁ Χρηστοβασίλης, περίμενε, καθὼς γράφει, νὰ γίνῃ δεκτὸς ἀπὸ τὸν Τσάρο σὲ ἰδιαίτερη ἀκρόαση. Πῶς «τὰ εἶχε καταφέρει» καὶ ἦταν βέβαιος ὅτι θὰ τὸν δεχθῇ ὁ Τσάρος, εἶναι ἄγνωστο. Τοῦ εἶχαν ἀπονείμει ἤδη ἕνα παράσημο καὶ ἕνα μετάλλιο. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ κυρίως ἐπιδίωκε ἦταν ἡ ρωσσικὴ ὑπηκοότητα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Τσάρο, τὸν «τίμησε πολύ», καθὼς γράφει, ὁ Ἡ γ ε μ ό ν α ς τ ο ῦ Μ α υ ρ ο β ο υ ν ί ο υ. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, στοὺς ἀγῶνες τῶν βαλκανικῶν λαῶν γιὰ τὴν ἐθνική τους χειραφέτηση, εἶχε γίνει καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ γίνεται πολὺς λόγος γιὰ τὸν ἡρωϊκὸ ἡγέτη τῶν Μαυροβουνίων Νικόλαο (1841 - 1921), ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνακηρυχθῇ Ἡγεμόνας τὸ 1861, εἶχε κερδίσει τὴν ἀμέριστη ὑποστήριξη τῆς Ρωσσίας, εἶχε πολεμήσει κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1876 - 1878, εἶχε πολὺ ἀκουστῇ κατὰ τὸ Βερολίνειο Συνέδριο τοῦ 1878 καὶ εἶχε ἐδραιώσει τὴ θέση του στὰ Βαλκάνια (τὸ 1910 θ' ἀνακηρυχθῇ Βασιλεὺς καὶ τὸ 1912 - 13 θὰ παίξῃ σημαντικὸ ρόλο στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους). Τώρα, τὸ 1896, εἶχε παρευρεθῇ κι αὐτὸς στὶς τελετὲς τῆς Μόσχας γιὰ τὴ στέψη τοῦ Τσάρου. Ὁ Χρηστοβασίλης κατόρθωσε νὰ τὸν πλησιάσῃ καὶ ὁ Ἡγεμόνας — ἐκτιμώντας, καθὼς φαίνεται, τὸν πατριωτικὸ ζῆλο τοῦ ζωηροῦ κι ἀνήσυχου Ἠπειρώτη — τὸν «τίμησε πολύ», τοῦ ὑποσχέθηκε ἕνα ἀξιόλογο παράσημο («τοῦ λαιμοῦ»!) καὶ προσφέρθηκε νὰ τὸν διευκολύνῃ στὶς ἐνέργειές του. Τοῦ ἐξασφάλιζε ἔμμεσα τὴ ρωσσικὴ προστασία στὶς κινήσεις του : «Ὁ Ἡγεμόνας Νικόλαος — γράφει ὁ Χρηστοβασίλης στὸν Γάγαρη — μοῦ ὑποσχέθηκε νὰ μᾶς κάνῃ καὶ τοὺς δυὸ ὑπηκόους τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ ἔτσι θὰ ἔχωμε τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ρωσσίας παντοῦ»... Φαίνεται ὅτι ἀνάμεσα στὸν ἡρωϊκὸ Μαυροβούνιο καὶ τὸν ἀνυπόταχτο Σουλιώτη (τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὸ Σούλι δὲν παρέλειπε νὰ τὴν προβάλλῃ πάντοτε ὁ Χρηστοβασίλης) ὑπῆρξε, πράγματι, κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ τυπικὴ συνάντηση καὶ ἁπλὴ γνωριμία. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι ἡ γνωριμία αὐτὴ εἶχε καὶ κάποια συνέχεια. Ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἡγεμόνας τοῦ Μαυροβουνίου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀνακηρύχθηκε Βασιλιὰς (1910), ὁ Χρηστοβασίλης δὲν παρέλειψε νὰ τοῦ ἀπευθύνῃ ἕνα ἐνθουσιῶδες ποίημα: *Σῶπρεπε νά εἶσαι βασιλιᾶς!* ... κτλ. [14].

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Πετρούπολη ὁ Χρηστοβασίλης θὰ ἀνέβαινε, λέει, ὡς τὸ βορειότατο λιμάνι τοῦ Ἀρχαγγέλου, κοντὰ στὸ Βόρειο Πόλο, κι ἔπειτα, κατηφορίζοντας, θὰ βγῇ στὴν Κασπία καὶ θὰ φτάσῃ — ὕστερ' ἀπὸ ἕνα μήνα περίπου — στὸ Μπακοὺ καὶ στὸ Μπατούμ... [15] Ἀπὸ κεῖ σχεδίαζε, ὅπως εἴδαμε στὸ προηγούμενο γράμμα του, νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ὀδησσὸ καὶ ἀπὸ τὸν Εὔξεινο νὰ βγῇ στὴν Ἀδριατική...

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ βρῇ καὶ νὰ παραθέσῃ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα, ἀντλημένα ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ν' ἁπλωθοῦμε παραπέρα. Παρακολουθήσαμε τὸ ταξίδι τοῦ Χρηστοβασίλη στὴ Ρωσσία, τὶς ἀνταποκρίσεις του ἀπὸ τὴ Μόσχα, τὶς κινήσεις καὶ τὰ διαβήματά του στὴν Πετρούπολη. Μποροῦμε τώρα νὰ ξέρουμε μέσα σὲ ποιὰν ἀτμόσφαιρα, πῶς καὶ γιατὶ γράφτηκε τὸ ποίημά του πρὸς τὸν Τσάρο, πῶς καὶ γιατὶ περιῆλθε — αὐτόγραφο, συνοδευμένο κι ἀπὸ γαλλικὴ μετάφραση — στὴν παλιὰ Αὐτοκρατορικὴ Βιβλιοθήκη.

★

Παρακολουθήσαμε μιὰ σελίδα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Χρηστοβασίλη στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς του. Εἶναι ἕνας Χρηστοβασίλης ποὺ λίγο τὸν

---

14. Τὸ ποίημα τὸ θυμᾶται καὶ τὸ ἀναφέρει στὰ Ἀπομνημονεύματά του παλιὸς φίλος τοῦ Χρηστοβασίλη, ὁ Γ. Β. Σωτήρης (1856 - 1943), ὁ ὁποῖος γράφει σχετικά: «Τότε [στὴ Μόσχα] ἐγνώρισε προσωπικῶς [ὁ Χρηστοβασίλης] καὶ τὸν Ἡγεμόνα τοῦ Μακροβουνίου Νικόλαον, πρὸς τὸν ὁποῖον, ἀνακηρυχθέντα Βασιλέα, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν τὸ ποίημά του *Σῶπρεπε νᾶησαι βασιληᾶς* κτλ. ...». βλ. Γεωργίου Β. Σωτήρη, *Ἀπομνημονεύματα. Εἰσαγωγὴ - Σημειώματα* Μάνθου Κ. Οἰκονόμου, Ἀθ. 1974 (ἔκδοση πολυγραφημένη), σελ. 61. Πρβλ. Μ. Οἰκονόμου, *Ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ Χ. Χρηστοβασίλη*, περ. Ἠπειρωτικὴ Ἑστία 3 (1954) σ. 1003. — Τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἠπειρώτη δάσκαλου Γ. Β. Σωτήρη τὰ εἶχα ἰδῆ στὸ χωριὸ Νεγάδες τὸ 1944 καὶ εἶχα ἀντιγράψει πολλὲς σελίδες· βλ. Λ. Βρανούση, *Μιὰ ἐμμετρη ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ, ἔργο τοῦ παλιοῦ Νεγαδιώτη δάσκαλου Γεωργίου Β. Σωτήρη*, Ἀθ. 1946 (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περ. Ἠπειρωτικὴ Ζωή, ἔτος Α', φρ. 2 καὶ 3, Φεβρ. καὶ Μάρτ. 1946). Ἐκεῖ εἶχα ἀναγγείλει ὅτι θὰ παρουσιάσω καὶ τὶς σελίδες τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Σωτήρη, ὅσες ἀναφέρονται στὸν Χρηστοβασίλη, τὶς ὁποῖες καὶ εἶχα ἀντιγράψει τὸ 1944. Μερικὲς πληροφορίες τους μοῦ χρησίμευσαν, δέκα χρόνια ἀργότερα, ὅταν ἔγραφα τὰ βιογραφικὰ τοῦ Χρηστοβασίλη· βλ. Λ. Βρανούση, *Κριστάλλης - Χρηστοβασίλης*, Ἀθ. 1954, σελ. κζ' σημ. 2. Πρβλ. καὶ ὅσα γράφει ὁ Μ. Οἰκονόμου στὴν ἔκδοση τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Γ. Σωτήρη (Ἀθ. 1974), σελ. 4 - 5, καὶ στὸ περ. «Τὸ Ζαγόρι μας», ἔτος Γ', φρ. 27 (Ἰωάννινα, Ἰούνιος 1980), σελ. 10. — Τὴν περικοπὴ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Σωτήρη ποὺ παρέθεσα πιὸ πάνω τὴ βρῆκα κάπως πληρέστερη καὶ ἀκριβέστερα ἀντιγραμμένη στὰ παλιὰ χαρτιά μου τοῦ 1946.

15. Τὸ πολύμηνο αὐτὸ ταξίδι κόστιζε, βέβαια, ἀρκετὲς χιλιάδες ρούβλια, τὰ ὁποῖα δὲν ξέρουμε πῶς τὰ εἶχε ἐξασφαλίσει ὁ Χρηστοβασίλης...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ξέρουμε. Ὅσοι δὲν τὸν ἔχουν ὁλότελα λησμονήσει, τὸν ξέρουν κυρίως ὡς ἐκπρόσωπο τῆς ποιμενικῆς ἠθογραφίας, γέννημα μιᾶς ξεπερασμένης ἐποχῆς πού εὐνοοῦσε ἴσως καὶ μετριότητες κάποτε, καὶ τὸν τοποθετοῦν συνήθως στὸ περιβάλλον πού ὁ ἴδιος περιγράφει στὰ διηγήματά του. Γνωρίσαμε ὅμως ἐδῶ ἕναν ἄλλο Χρηστοβασίλη. Στὴν Ἀθήνα τοῦ 1896 ἔχει καταλάβει ἤδη τὴ θέση του στοὺς κύκλους τῶν λογίων, τῶν δημοσιογράφων καὶ τῶν λογοτεχνῶν. Στὰ γράμματά του διαβάσαμε τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀσωπίου, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Πασαγιάννη, τοῦ Μαλακάση, τοῦ Μητσάκη, τοῦ Βλαχογιάννη. Στοὺς κύκλους αὐτοὺς δὲν εἶναι καθόλου ἕνας φτωχὸς συγγενής. Οὔτε ἦταν ἀπὸ κείνους πού ζοῦν στὸ περιθώριο. Εἶχε ἄλλωστε μιὰ προϊστορία παλληκαριοῦ, λαχταροῦσε γιὰ πατριωτικὴ δράση, ἐπιβαλλόταν μὲ τὴ λεβεντιά του, ἐνῶ συνάμα εἶχε καὶ μιὰ μόρφωση ὄχι τυχαία. Ἐπὶ πλέον, ξέρει ξένες γλῶσσες καὶ εἶναι ἀρκετὰ κοσμογυρισμένος. Ἡ ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις» τὸν εἶχε πρὸ πολλοῦ στὸ ἐπιτελεῖο της καὶ τὸν εἶχε ἀρκετὰ ἀναδείξει. Τοῦ εἶχε ἀναθέσει ἤδη, κατὰ καιρούς, δημοσιογραφικὲς ἀποστολὲς στὴ Μακεδονία, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ Βουλγαρία. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1895 βρισκόταν στὸ Βελιγράδι.[16] Τὸν Μάρτιο τοῦ 1896 ἀναχωροῦσε γιὰ τὴ Ρωσσία...

Ἡ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Ἀ κ ρ ό π ο λ ι ς», πού εἶχε ἀνοίξει μιὰ νέα ἐποχὴ στὴν ἑλληνικὴ δημοσιογραφία, τὸ 1896 βρισκόταν στὴν ἀκμή της. Ἦταν στὸ 15ο ἔτος τῆς ἡλικίας της, εἶχε ἐπιβληθῆ μὲ τὸ κῦρος της καὶ ἡ κυκλοφορία της εἶχε ξεπεράσει κάθε πρόβλεψη. Στὴν κορυφὴ τῆς πρώτης σελίδας της, μέσα σὲ πλαίσια καὶ μὲ μεγάλα γράμματα, διαβάζουμε (1 - 6 - 1896) ὅτι ἡ ἡμερήσια κυκλοφορία της εἶχε φτάσει τὰ 12.300 φύλλα! Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού τὸ φύλλο πουλιόταν «λεπτὰ 10» καὶ ἡ ἐτήσια συνδρομὴ εἶχε «δραχμὰς 30 (διὰ δημοσίους ὑπαλλήλους δρχ. 25)». Ἀπὸ τὶς στῆλες τῶν διαφημίσεων ἀναγγέλλεται ὅτι εἶχαν φτάσει καὶ στὴν Ἀθήνα «Ἀμερικανικοὶ κονδυλοφόροι τσέπης stylographic pen, χρήσιμοι δι' ἰατρούς, δικηγόρους, φοιτητὰς καὶ πάντας τοὺς ὁπωσδήποτε ἔχοντας ἀνάγκην μελάνης καθ' ὁδόν»... Παράλληλα, καθημερινὴ σχεδὸν διαφήμιση τῶν φυλλαδίων τῆς «Χαλιμᾶς»: «Σήμερον θὰ πωληθῆ ὁ ἕκτος τόμος τῆς Χαλιμᾶς καὶ τὸ 134 φυλλάδιόν της» (15 - 5 - 96). — Ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης, ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐφημερίδας καὶ ἡ

16. Ὁ Ε. Μπόγκας (πρβλ. σημ. 5), ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τέσσερα γράμματα τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὴ Ρωσσία, δημοσιεύει καὶ ἕνα ἀκόμα, ἀπευθυνόμενο ἐπίσης πρὸς τὸν Γάγαρη, σταλμένο ἀπὸ τὸ Βελιγράδι στὶς 30 Σεπτ. 1895. Ὁ Χρηστοβασίλης θὰ ἐπέστρεφε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ κατὰ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1895. Παραθέτω τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς: *...Σὲ κάνα δυὸ βδομάδες θὰ εἶμαι αὐτοῦ, ἐξὸν ἂν τραβήσω γιὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς Ἀρβανιτιᾶς, πού νομίζω πὼς δὲν εἶναι τίποτα. Σὲ φιλῶ μαζὺ μὲ τὸ Γιάννη μας — τὸ Βλαχογιάννη μας!* — *Χ ρ ῆ σ τ ο ς.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ψυχή της, ἀναγράφεται ἁπλῶς ὡς «ἰδιοκτήτης». Σὲ ἐμφανῆ θέση, στὴν πρώτη σελίδα, προβάλλονται οἱ συνεργάτες του :

> Ἀρχισυντάκτης καὶ ὑπεύθυνος : Ἐμμ. Ρέπουλης [ὁ μετέπειτα διακεκριμένος πολιτικός, ἀντιπρόεδρος στὴν Κυβέρνηση Βενιζέλου, ἐπανειλημμένα ὑπουργὸς κτλ.]. — Τακτικοὶ συντάκτες : Α. Σπηλιωτόπουλος, Γ. Βῶκος, Χ. Χρηστοβασίλης, Φ. Βιρβίλης, Σ. Δασιος, Ε. Λαχανοκάρδης, Π. Θηβαῖος, Ν. Σακελλάριος, Γ. Μαραγκόπουλος, Γ. Μπουρνιᾶς.

Μεγάλα ὀνόματα τῆς δημοσιογραφίας τοῦ καιροῦ ἐκείνου, κι ἀνάμεσά τους, τρίτος στὴ σειρά, ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης — ὁ «Σουλιώταρος», ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσε ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης. [17]

Δὲν ἦταν λοιπὸν τυχαῖο τὸ ὅτι στὸν Χρηστοβασίλη ἀνέθεσε ἡ μεγαλύτερη ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες δημοσιογραφικές της ἀποστολές, δίνοντάς του τὴν ἀξιοζήλευτη εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσῃ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς διεθνοῦς ἐπικαιρότητας καὶ νὰ βρεθῆ — μόνος ἐκπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου στὴ Μόσχα — σὲ μιὰ μοναδικὴ κι ἀνεπανάληπτη συρροὴ προσωπικοτήτων ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο, δημοσιογράφος εὐρωπαϊκοῦ ἐπιπέδου, ὁμοτράπεζος μὲ διασημότητες σὲ ἐπίσημα γεύματα καὶ δεξιώσεις, νὰ τιμηθῆ μὲ μετάλλια καὶ παράσημα, νὰ πετύχῃ ἀκόμα καὶ ἰδιαίτερη ἀκρόαση ἐκ μέρους τοῦ Τσάρου ! ...

Τὶς μέρες ἐκεῖνες τοῦ 1896 ἡ «Ἀκρόπολις», ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, κατακλυζόταν ἀπὸ πύρινα ἄρθρα καὶ πολεμικὲς ἀνταποκρίσεις : Ἐπανάσταση στὴν Κρήτη, σφαγὲς στὰ Χανιὰ καὶ στὸ Ρέθυμνο, φόνος τῶν καβάσηδων τοῦ Ρωσσικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου στὰ Χανιά, πολεμικὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἔξω ἀπὸ τὴ μεγαλόνησο, πρόσφυγες στὰ ἑλληνικὰ λιμάνια, ἡ Κυβέρνηση σὲ ἀμηχανία, ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος σὲ ἐπιφυλακή, συλλαλητήρια καὶ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα στὴν πρωτεύουσα στὴν ἐπαρχία (οἱ Θερμόαιμοι ἐξωθοῦσαν ἤδη τὸ πανελλήνιο στὴ γνωστὴ καὶ μοιραία ἐθνικὴ περιπέτεια τοῦ 1897)... Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, ποὺ κατέκλυζαν τὶς πρῶτες σελίδες τῶν ἐφημερίδων, ἡ «Ἀκρόπολις» πρόβαλλε πρωτοσέλιδες ἐπίσης τὶς πολύστηλες ἀνταποκρίσεις τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὴ Μόσχα. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ πανελλήνιο στὶς Μεγάλες Δυνάμεις τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης βάσιζε τὶς ἐλπίδες του, ἡ «ὁμόδοξη» καὶ «κραταιὰ» Ρωσσία, ὅπως τὴν ἔλεγαν, φάνταζε ἡ πιὸ ἀνυποχώρητη ἀπέναντι τοῦ Σουλτάνου. Ὁ νέος Τσάρος ἐνέπνεε νέες ἐλπίδες. Οἱ περιγραφὲς τῶν τελετῶν τῆς Μόσχας ἀποκτοῦσαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ὁ Χρηστοβασίλης ποὺ τὶς ὑπέγραφε (καὶ ἦταν σπάνιες τότε οἱ ἐνυπόγραφες ἀνταποκρίσεις) βρισκόταν τώρα

17. Βλ. ἐπιστολὴ τοῦ Β. Γαβριηλίδη πρὸς τὸν Χρ. Χρηστοβασίλη (21 Μαΐου 1906) δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Χ ρ. Σ ο ύ λ η, *Χρῆστος Χρηστοβασίλης*, περ. Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 12 (1937) σ. 289.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὸ ἐπίκεντρο τῆς ἐπικαιρότητας. Βρισκόταν ὅμως καὶ στὸ στοιχεῖο του: Μιὰ ποιητικὴ προσφώνηση πρὸς τὸν Τσάρο τὴν ὑπαγόρευε ἡ πολυπραγμοσύνη του, ἀλλὰ τὴν ἐνέπνεε κι ὁ πατριωτικὸς του ζῆλος ν' ἀπευθύνη μιὰ ἔκκληση στὸν ἰσχυρὸ Μονάρχη :

Στὴν Κρήτη γυναικόπαιδα σφάζονται μὲ μανία ...
Σταμάτησε τοῦ Ἀγαρηνοῦ τὸ φοβερὸ μαχαίρι ! ...
Ἕνας Σου λόγος φτάνει ! ...

Τὸ ποίημα, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, οἱ ἀνταποκρίσεις του ἀπὸ τὴ Μόσχα καὶ τὰ γράμματά του, ἀπὸ τὴν ἄλλη, συναπαρτίζουν, νομίζω, μιὰ καλὴ εἰκόνα τοῦ Χρηστοβασίλη αὐτῆς τῆς περιόδου.

★

Ἀλλά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνταποκρίσεις ποὺ ἔστειλε στὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις», ὁ Χρηστοβασίλης ἔστειλε τότε ἀπὸ τὴ Μόσχα καὶ μιὰ ἐκτενέστατη ἀνταπόκριση στὴν ἐφημερίδα «Φ ω ν ὴ τ ῆ ς Ἠ π ε ί ρ ο υ». Ἡ ἑβδομαδιαία αὐτὴ ἐφημερίδα εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐκδίδεται στὴν Ἀθήνα πρὶν ἀπὸ τέσσερα χρόνια, κυκλοφοροῦσε εὐρύτατα στοὺς Ἠπειρῶτες τῆς διασπορᾶς καὶ στὴν τουρκοκρατούμενη τότε Ἤπειρο, συγκέντρωνε ἐνδιαφέρουσες ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὴν πατρίδα κι ἀπὸ τὶς Ἠπειρωτικὲς παροικίες, ἐπαγρυπνοῦσε κι ἀγωνιζόταν γιὰ τὰ ἐθνικὰ δίκαια τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ δημοσίευε συχνὰ καὶ λογοτεχνικὴ ὕλη, ἱστορικὲς ἀναδρομὲς κτλ. Ἀπὸ τοὺς στενοὺς συνεργάτες της ἦταν ὁ Κ. Κρυστάλλης ἄλλοτε, ὁ Χρηστοβασίλης τώρα, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἐκδότης της ὁ Γ. Γάγαρης.

Ἡ ἀνταπόκριση εἶναι σταλμένη ἀπὸ τὴ Μόσχα στὶς 23 Μαΐου 1896. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, μὲ τὴν παρουσία τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ποὺ εἶχαν ἔρθει στὴ Μόσχα γιὰ τὴ στέψη τοῦ Τσάρου, τῶν προξενικῶν ἀρχῶν καὶ πολλῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς παροικίας, εἶχε τελεσθῆ ἀρχιερατικὸ μνημόσυνο στοὺς τάφους τῶν μεγάλων ἐθνικῶν εὐεργετῶν, ἀδελφῶν Ζωσιμᾶ, ἀδελφῶν Χατζηκώστα καὶ Μάνθου Ριζάρη, τάφους ποὺ βρίσκονται στὸ νεκροταφεῖο τῆς Μονῆς Δονσκόϊ, λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ὁ Χρηστοβασίλης, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ εἶχε φτάσει στὴ Μόσχα, εἶχε προγραμματίσει, καθὼς γράφει, ἕνα προσκύνημα στοὺς τάφους τῶν μεγάλων ἐκείνων Ἠπειρωτῶν. Τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία σήμερα νὰ τὸ πραγματοποιήση. Παρακολούθησε τὴν ἱεροτελεστία, τὴν περιγράφει μὲ λεπτομέρειες, γνώρισε ἐκεῖ μιὰ ἡλικιωμένη ἀνεψιὰ τῶν Ζωσιμάδων, συνομίλησε μὲ ὅλους, ἀλλὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ παραμείνη ἔπειτα μόνος, νὰ περιηγηθῆ τὸ νεκροταφεῖο καὶ νὰ ἀντιγράψη, ὧρες ὁλόκληρες, πολλὲς ἐ π ι τ ύ μ β ι ε ς ἐ π ι γ ρ α φ έ ς. Οἱ πιὸ πολλὲς ἦταν, ὅπως γράφει, «ἀηδῆ καὶ ἀνούσια στιχουργήματα», τὶς «καθαγιάζουν» ὅμως οἱ τάφοι πάνω στοὺς ὁποίους βρίσκονται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τάφοι Ἠπειρωτῶν στὴ Μόσχα ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν — καὶ ἴσως ὑπάρχουν ἀκόμα — πολλοί. Ὁ Χρηστοβασίλης εἶδε ἕνα μόνον νεκροταφεῖο, σταμάτησε μπροστὰ στὶς ἐπισημότερες ταφόπετρες καὶ ἀντέγραψε τὶς ἑλληνικὲς ἐπιγραφές τους. — Στοὺς τάφους αὐτοὺς ἀναπαύονται :

1. Ὁ Ζ ώ η ς Παυλίδης [= γιὸς τοῦ Παύλου] Ζ ω σ ι μ ᾶ ς, ποὺ ἦταν περίπου «ἑβδομηκονταετὴς» ὅταν πέθανε στὶς 28 Αὐγ. 1827. Ἀδέξιος στιχουργὸς ἔχει συντάξει σὲ 30 δεκαπεντασύλλαβους τὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή του : «Ἤπειρος ἡ πατρὶς αὐτοῦ, πόλις Ἰωαννίνων, / κλέος καὶ καύχημα αὐτῶν καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων». Ὁ νεκρὸς ἦταν «τοῖς πᾶσιν ἐγνωσμένος», παρασημοφορημένος μὲ «βασιλικὰ βραβεῖα» κλπ., εὐεργέτης Ἀκαδημιῶν καὶ Πανεπιστημίων στὴ Ρωσσία, ἀλλὰ καὶ τῶν σχολείων τῆς γενέτειράς του, γενναιόδωρος χορηγὸς γιὰ τὴν ἔκδοση βιβλίων (ἔργων τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη, τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, τοῦ Κοραῆ καὶ ἄλλων), βιβλίων ἑλληνικῶν καὶ ρωσσικῶν, καὶ εἶχε ζήσει «εὐσεβῶς» καὶ «ἀζύγως» (= ἄγαμος).

2. Ὁ Θ ε ο δ ό σ ι ο ς Παύλου Ζ ω σ ι μ ᾶ ς, ἀδελφὸς τοῦ προηγουμένου, ἄγαμος, 36 μόλις ἐτῶν, ὅταν τὸν βρῆκε ὁ θάνατος στὶς 17 Ὀκτ. 1791. Ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ (24 στίχοι) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Θεοδόσης Ζωσιμᾶς εἶχε ζήσει δεκαπέντε χρόνια στὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας, ἀσχολούμενος μὲ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις, μαζὶ μὲ δύο ἀδέρφια του, καὶ τὸν περασμένο Μάιο (τοῦ 1791) εἶχε ἔρθει νὰ ἰδῇ τὰ ἄλλα δύο ἀδέρφια του στὴ Ρωσσία, εἶχε φτάσει ὑγιέστατος στὴν Πετρούπολη καὶ πέθανε μετὰ ἀπὸ πέντε μῆνες στὴ Μόσχα.

3. Ὁ Ἀ ν α σ τ ά σ ι ο ς Χ α τ ζ η κ ώ ν σ τ α ς, ἐξ Ἰωαννίνων ἐπίσης. Χρονολογίες γεννήσεως καὶ θανάτου δὲν σημειώνονται. Ἦταν πάνω ἀπὸ 60 χρονῶν, ὅταν πέθανε, ἄγαμος, στὴ Μόσχα, καὶ γιὰ τὸν τάφο του εἶχε φροντίσει ὁ ἀδερφός του (δὲν κατονομάζεται), ποὺ εἶχε ἔρθει γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, μαζὶ μὲ τὰ τέκνα του, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη («ἐκ Βυζαντίου»). Ἡ ἐπιγραφὴ (20 στίχοι σὲ ἀδέξια στιχουργία καὶ γλῶσσα) εἶναι σὲ δωδεκασύλλαβους, συνθεμένη «ὡς ἐκ μέρους τοῦ λίθου» (ὑποτίθεται δηλαδὴ ὅτι μιλάει ἡ ταφόπετρα).

4. Ὁ Γ ε ώ ρ γ ι ο ς Κωνσταντίνου Χ α τ ζ η κ ώ σ τ α ς, ἐξ Ἰωαννίνων, ποὺ εἶχε πεθάνει 90 χρονῶν στὶς 31 Αὐγ. 1845. Στὴν ταφόπετρά του δὲν εἶχαν χαράξει στιχουργήματα, ἀλλὰ τὸ ἁπλὸ «Ἐνθάδε κεῖται» κτλ.

5. Ὁ Μ α τ θ α ῖ ο ς (Μάνθος) Ρ ι ζ ά ρ η ς, «εὐπατρίδης Ἠπείρου ἐκ Ζαγορίων». Ἦταν 60 χρονῶν, ὅταν πέθανε, ἄγαμος, στὶς 20 Ἰαν. 1824. Ἐμπορευόμενος καὶ «ζηλωτὴς πατρίδος», εἶχε θυσιάσει τὰ πάντα «πρὸς συνδρομὴν τοῦ Γένους». Γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐπιτύμβιας στήλης του εἶχε φροντίσει ὁ αὐτάδελφός του Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ (15 ἀρχαΐζοντες στίχοι) ἦταν συνθεμένη στὴ γνωστὴ μορφὴ τῶν ἐρωταποκρίσεων, ὅπου ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διερχόμενος ἐπισκέπτης (ὁ «παροδίτης») ὑποτίθεται ὅτι ρωτάει τὴν ταφόπετρα ποιὸς εἶναι ὁ νεκρός, τὸν ὁποῖο καλύπτει, καὶ ὁ «λίθος» ἀποκρίνεται.

Ὁ Χρηστοβασίλης εἶδε ἀκόμα καὶ σημειώνει κι ἄλλους τάφους Ἠπειρωτῶν. Στοὺς τάφους αὐτοὺς ἦταν θαμμένοι :

6. Ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς Μ π ο υ μ π ο ύ κ η ς, Ἰωαννίτης († 23 Λύγ. 1824).

7. Νεαρὴ κόρη Ἑ λ έ ν η, ἀπὸ τὸ Μ έ τ σ ο β ο, θαμμένη ἀνάμεσα στοὺς τάφους τῶν Ζωσιμάδων καὶ τοῦ Ριζάρη.

8. Ὁ Γ ε ώ ρ γ ι ο ς Γ ο ρ γ ό λ η ς († 20 Ἰαν. 1811), καὶ

9. Ὁ Ἀ ν α σ τ ά σ ι ο ς Γ ο ρ γ ό λ η ς († 14 Δεκ. 1831), ἀδελφὸς τοῦ προηγουμένου, θαμμένοι καὶ οἱ δύο δίπλα στοὺς τάφους τῶν Ζωσιμάδων, γιατὶ εἶχαν διατελέσει ἐκτελεστὲς τῆς Διαθήκης τῶν συμπατριωτῶν τους μεγάλων εὐεργετῶν.

10. Πολλὰ μέλη τῆς οἰκογένειας Μ π ο ύ μ π α, ἐξ Ἰωαννίνων. Ὁ Χρηστοβασίλης βρῆκε συγκινητικὴ καὶ ἀντέγραψε τὴν ἐπιγραφὴ ἑνὸς μόνον τάφου, ὅπου ἀναπαυόταν «ἡ παρθένος Ἀλεξάνδρα, θυγάτηρ Ἀ ν α σ τ α σ ί ο υ Μ π ο ύ μ π α, γεννηθεῖσα τῷ 1820 καὶ ἀποβιώσασα τῇ 1η Νοεμβρίου 1847».

Ὁ νεωκόρος ὁδήγησε τὸν Χρηστοβασίλη καὶ σὲ ὑπόγειες κρύπτες, ὅπου τὸ ἔδαφος ἦταν «κατάστρωτον ἀπὸ ἐπιτυμβίους πλάκας». Σὲ κάποιον τοῖχο τῆς κρύπτης εἶδε δύο ἀργυρὲς πλάκες, τὴ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, μὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές. Τὶς ἀντέγραψε. Οἱ νεκροὶ ἦταν δύο ἱεράρχες :

11. Ὁ Ἄ ν θ ι μ ο ς, μητροπολίτης Ἐ ρ σ ε κ ί ο υ, «ἐκ πόλεως Καλάβρυτα» τῆς Πελοποννήσου. Εἶχε χειροτονηθῆ τὸ 1767 στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ εἶχε πεθάνει, 65 χρονῶν, στὴ Μόσχα, στὶς 30 Σεπτ. 1787.

12. Ὁ Π α ρ θ έ ν ι ο ς, μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, ἐξ Ἰ ω α ν ν ί ν ω ν. Εἶχε χειροτονηθῆ τὸ 1750 καὶ εἶχε πεθάνει, 66 χρονῶν, στὴ Μόσχα, στὶς 16 Λύγ. 1786.

Οἱ ἐπιγραφὲς τῶν δύο ἱεραρχῶν εἶναι οἱ τελευταῖες ποὺ παραθέτει ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ ὁποῖος πολὺ θὰ ἤθελε νὰ ξέρῃ, ὅπως γράφει, «πῶς καὶ διατὶ εὑρέθησαν οἱ δύο οὗτοι Ἕλληνες ἀρχιερεῖς ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην». Πράγματι, ὁ Καλαβρυτινὸς Ἄ ν θ ι μ ο ς, μητροπολίτης Ἐρσεκίου, εἶναι, ἀπ' ὅσο ξέρω, πολὺ λίγο γνωστός.[18] Ὁ Γιαννιώτης ὅμως Π α ρ θ έ-

18. *Ἐρσέκιον* εἶναι ἡ Ἐ ρ ζ ε γ ο β ί ν η, ποὺ λεγόταν τουρκικὰ Hersek καὶ ἀνῆκε στὸ eyalet τῆς Βοσνίας· βλ. G. M o s t r a s, *Dictionnaire géographique de l' Empire Ottoman*, St.-Pétersbourg 1873, σελ. 179. Ὁ μητροπολίτης Ἐρσεκίου εἶχε τὸν τίτλο «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος ἄνω Μυσίας» καὶ ὑπαγόταν στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Πεκίου ἢ Ἰπεκίου (σερβικὰ Ῥεć), ἡ ὁποία ἔπαυσε νὰ ὑπάρχῃ τὸ 1766. Ἰδβλ. ὅμως Ἰ. Ἀ ν α σ τ α σ ί-

νιος, μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, λόγιος καὶ ἐπαναστάτης, εἶναι ἕνας πρόδρομος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Μὲ τὰ Ὀρλωφικά, τὸ 1769, εἶχε ξεσηκώσει τὴν ἐπαρχία του στὸ πλευρὸ τῶν Ρώσσων καὶ κατέφυγε τελικὰ στὴ Μόσχα, ὅπου πέθανε τὸ 1786 καὶ τάφηκε, καθὼς φαίνεται, μὲ τιμές. [19]

Ἡ ἀνταπόκριση αὐτὴ τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὴ Μόσχα μὲ τὰ κείμενα τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν κατέλαβε ὁλόκληρες σχεδὸν τὶς δύο πρῶτες σελίδες τῆς ἐφημερίδας ὅπου δημοσιεύτηκε: *Φωνὴ τῆς Ἠπείρου*, ἔτος Δ', ἀρ. 192, Παρασκευὴ 7 Ἰουνίου 1896, σελ. 1-2. Ἦταν — καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι — μιὰ πραγματικὴ προσφορὰ στὶς ἱστορικές μας γνώσεις γύρω ἀπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα καὶ ἄνοιγε ἕνα πεδίο ἔρευνας, στὸ ὁποῖο, ἀπ' ὅσο ξέρω, κανένας ἄλλος δὲν προχώρησε.

Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Χρηστοβασίλη τὸ εἶχα ἐπισημάνει ἀπὸ παλιά. [20] Πηγαίνοντας στὴ Μόσχα τὸ 1978 τὸ εἶχα πάρει μαζί μου, μὲ σκοπὸ ν' ἀνα-

---

ου, *Βιβλιογραφία ἐπισκοπικῶν καταλόγων* κτλ., Θεσ/νίκη 1979, σελ. 132, ὅπου ἀναγράφεται «Ἐπισκοπὴ Ἐρσεκίου» μὲ τὴν διευκρίνηση «Ἐπαρχία Κολωνίας Β. Ἠπείρου» [πρόκειται μήπως γιὰ παρασυσχετισμὸ μὲ τὴν Ἐρσέκα? Δὲν ἀποκλείεται τὸν ἴδιο παρασυσχετισμὸ νὰ ἔκανε καὶ ὁ Χρηστοβασίλης]. — Στὴν πατριαρχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν κατάργηση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Πεκίου (καὶ τὴν ὑπαγωγὴ τῶν μητροπόλεών της ἀπ' εὐθείας στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο) ἀναγράφεται, μαζὶ μὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς τοῦ «κλίματος» Πεκίου, καὶ ἕνας Ἐρσεκίου Ἄνθιμος· βλ. Καλλινίκου Δελικάνη, *Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος, ἤτοι ...* κτλ., Κων/πολις 1905, σελ. 923. Ἡ πατριαρχικὴ ἐκείνη ἀπόφαση ἀρχίζει μὲ τὴ φράση: «Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ, οἰκτρῷ θανάτῳ καταδικασθέντος τοῦ ἐλεεινοῦ Γεωργάκη Σπαθάρη, υἱοῦ τοῦ Σταυράκη ...» κτλ. Ἀλλὰ ἡ χρονολογία αὐτὴ (1765) ἀναφέρεται στὴ θανάτωση τοῦ Σταυράκογλου (γιὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκε τότε καὶ ἡ γνωστὴ ριμάδα)· δὲν εἶναι, ὅπως νομίζεται, τὸ ἔτος συντάξεως τοῦ ἐγγράφου, τὸ ὁποῖο παραδίδεται χωρὶς χρονολογικὲς ἐνδείξεις. Τὸ ἔγγραφο ἔχει συνταχθῆ ἕνα περίπου χρόνο ἀργότερα («μετὰ παρέλευσιν μικροῦ δεῖν ἑνὸς χρόνου», αὐτόθι σ. 922), ἴσως τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1766, ὁπότε ὑπογράφεται καὶ ἄλλο σχετικὸ ἔγγραφο (αὐτόθι, σ. 926). Ἑπομένως ὁ Ἐρσεκίου Ἄνθιμος, ποὺ ἀναγράφεται στὴν πατριαρχικὴ ἀπόφαση τοῦ 1766, ἦταν προκάτοχος τοῦ συνωνύμου του Ἀνθίμου τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ ὁποῖος χειροτονήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1767. Μὲ τὸν Ἄνθιμο τοῦ 1766 ἀρχίζει ὁ σχετικὸς κατάλογος (ΝΒ') τοῦ Ἀνθίμου Ἀλεξούδη (ἐφημ. Νεολόγος, 4 Δεκ. 1891). Στὸν κατάλογο αὐτὸν ὑπάρχει κενὸ ἀπὸ τὸ 1766 ὡς τὸ 1835. Μπορεῖ νὰ προστεθῆ τώρα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ διέσωσε ὁ Χρηστοβασίλης, ἕνας ἀκόμη Ἄνθιμος, 1767 - 1787.

19. Ἀρκοῦμαι νὰ παραπέμψω σὲ δύο εἰδικὰ δημοσιεύματα, ποὺ δὲν ἐξαντλοῦν τὸ θέμα, καθὼς διαπιστώνω, ἀλλὰ συνοψίζουν τὴν προσιτώτερη βιβλιογραφία: Πολυχάρπου Συνοδινοῦ, *Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος καὶ ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Σεραφεὶμ Β'*, περ. Ἠπειρ. Χρονικὰ 5 (1930) σ. 153 - 160, καὶ Γ. Σίνα, *Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων*, περ. Ἠπειρωτ. Ἑστία 2 (1953) σ. 566 - 571.

20. Λ. Βρανούση, *Κριστάλλης - Χρηστοβασίλης*, Ἀθ. 1954, σελ. κθ', σημ. 1, ὅπου ἀκριβεῖς παραπομπὲς κλπ. — Στὸ βιβλίο τοῦ Γ. Σωτήρη ποὺ προαναφέρα (βλ. σημ. 14) ὁ ἐκδότης τοῦ ἔργου Μάνθος Οἰκονόμου ἔχει προσθέσει στὸ τέλος ἕναν κατάλογο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ζητήσω τὶς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς ποὺ εἶδε ὁ Χρηστοβασίλης, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βρῶ ἴσως καὶ ἄλλες. Τὸ παλιὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τοῦ Ντόν, ἡ Μονὴ Ντονσκόϊ, δὲν εἶναι πιά, ὅπως ἄλλοτε, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Στὴν περιοχὴ τῆς Μόσχας ὅπου βρίσκεται τὸ μεγάλο πάρκο Γκόρκι καὶ τὸ μέγαρο τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, τὸ ταχύτατο σημερινὸ μετρό, μετὰ τὴν Ὀκτωβριανὴ πλατεῖα, περνάει τὴν ὁδὸ Ντονσκάϊα καὶ σὲ βγάζει πολὺ κοντὰ στὸ μοναστήρι Ντονσκόϊ. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιοθέατα ποὺ τὰ συνιστοῦν καὶ οἱ τουριστικοὶ ὁδηγοί. Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπιβλητικὰ κτιριακά του συγκροτήματα στεγάζεται τὸ μεγάλο Μουσεῖο τῆς παλιᾶς ρωσσικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Εἶναι ὀνομαστὸ τὸ παλιὸ Κοιμητήριο τῆς Μονῆς, ὅπου ἀναπαύονται γνωστὲς προσωπικότητες, καὶ εἶναι προσιτὸ στὸν ἐπισκέπτη. Βρέθηκα ὅμως στὴ Μόσχα μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ χειμώνα (τέλη Ἰανουαρίου - ἀρχὲς Φεβρουαρίου), μὲ ἀρκετὲς πιθαμὲς χιόνι, καὶ μοῦ εἶπαν ὅτι δὲν εἶχα τί νὰ ἰδῶ... Εὔχομαι κάποιος ἄλλος νὰ σταθῇ τυχερώτερος.

★

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ τῶν σελίδων ποὺ προηγήθηκαν 0' ἀποτελέσουν τ ὰ κ ε ί μ ε ν α τοῦ Χρηστοβασίλη γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος : τὸ ποίημα πρὸς τὸν Τσάρο καὶ ἡ ἀνταπόκρισή του ἀπὸ τὴ Μόσχα γιὰ τοὺς τάφους τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τὶς ἐπιγραφές τους.

Τὸ ποίημα γιὰ τὸν Τσάρο ἔφτασε στὸν προορισμό του, ὅπως εἴδαμε, ἀλλὰ ἔμεινε, ἀπ' ὅσο ξέρω, ἀδημοσίευτο. Δὲν ἀποκλείεται κι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς νὰ προτίμησε, μετὰ ἀπὸ λίγο, νὰ τὸ ξεχάση, ἐπειδὴ εἶχαν ἴσως διαψευσθῇ κάποιες (θεμιτὲς ἢ ὑπέρμετρες) προσδοκίες του. Ὅταν, πάντως, μετὰ ἀπὸ μῆνες, ξαναγύρισε ὁ Χρηστοβασίλης στὴν Ἑλλάδα, τὸ ποίημα ἦταν ἀνεπίκαιρο πιά.

Τὸ δημοσιεύω σήμερα, μαζὶ μὲ τὴ γαλλικὴ μετάφραση ποὺ τὸ συνοδεύει, ἀπὸ τὸ α ὐ τ ό γ ρ α φ ο τοῦ ποιητῆ, ποὺ περιῆλθε στὴν παλιὰ Λύτο-

---

δικῶν του δημοσιευμάτων, στὸν ὁποῖο βλέπω ν' ἀναγράφεται (σελ. 176) δημοσίευμά του στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Ἠπειρωτικὸν Μέλλον» τῆς 24 Ἀπρ. 1968 μὲ τὸν τίτλο «Ἡ μεγάλη χορεία τῶν Ἠπειρωτῶν Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν» καὶ μὲ τὸν ἐπεξηγηματικὸ ὑπότιτλο : «Θαυμασία περιγραφὴ τοῦ ἀειμνήστου Χρήστου Χρηστοβασίλη τοῦ ἀρχιερατικοῦ τρισαγίου ἐπὶ τῶν τάφων τῶν Ζωσιμάδων, ἀδελφῶν Χατζηκώστα καὶ τοῦ Ματθαίου Ριζάρη». Τὸ δημοσίευμα ἀναφέρεται, ἀσφαλῶς, στὴν ἀνταπόκριση τοῦ Χρηστοβασίλη ποὺ δημοσιεύτηκε στὴ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» τοῦ 1896. Ἀπὸ τὸν τίτλο καὶ τὸν ὑπότιτλο συμπεραίνω ὅτι δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὶς ἐπιγραφές, γιὰ τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ὁ συγγραφέας δὲν εἶχε τίποτε νεώτερο νὰ προσθέση. Σήμερα καὶ τὸ «Ἠπειρωτικὸν Μέλλον» τοῦ 1968 εἶναι πιὰ ἐξ ἴσου δυσπρόσιτο, ὅσο καὶ ἡ «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» τοῦ 1896...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

κρατορική Βιβλιοθήκη τῶν Τσάρων καὶ ποὺ τὸ ἔχω σὲ μικροφίλμ καὶ φωτογραφίες.

Στὸ χειρόγραφο τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ κάθε στίχου εἶναι κεφαλαῖο, καὶ στὸ πρωτότυπο καὶ στὴ μετάφραση. Ἡ παλιὰ αὐτὴ συνήθεια, ποὺ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ διαιωνίζεται, δὲν τηρήθηκε στὴν ἔκδοση. Ἐπέτρεψα ἐπίσης στὸν ἑαυτό μου κάποιες μικροεπιβάσεις στὴ στίξη (πολλὰ καὶ χωρὶς λόγο ἦταν τὰ κόμματα) καὶ στὴν ὀρθογραφία :

Ὁ Χρηστοβασίλης, ἀκολουθώντας ὀρθογραφικὲς ἀντιλήψεις ἢ συνήθειες τῆς ἐποχῆς του, γράφει *ποῦ* (μὲ περισπωμένη πάντοτε), *σᾶν*, *βασιλιᾶς* (μὲ περισπωμένη), *δόσε* (στίχ. 37), *σηκόνῃ* (στ. 59), *ἐφτέρονε* (στ. 72). Τοῦ ξέφυγαν ὅμως καὶ γραφὲς ἀδικαιολόγητες : *στηγμὴ* (στ. 5), *περιφανεττῆς* καὶ *περίφανο* (στ. 17 καὶ 25), *δεσμότης* (στ. 30), *τοῦ δεύτερου Σον* (στ. 45), *ὁ πάτπους μου* (στ. 70).

Στὸ γαλλικὸ κείμενο, ἐξ ἄλλου, καθὼς τὸ καθαρόγραφε, τοῦ ξέφυγαν πέντε ἀσήμαντα λάθη : *enfant* (στ. 20), *inclina* (στ. 22), *innombrabres* (στ. 61), *répendu* (στ. 85), *Fois* (στ. 86).

Στὴν ἔκδοση τῶν κειμένων πρόσθεσα, στὸ πλάι, ἀρίθμηση τῶν στίχων. Διευκολύνονται ἔτσι οἱ παραπομπὲς καὶ μπορεῖ κανείς, ἂν θέλῃ, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀντιστοιχία τοῦ πρωτοτύπου μὲ τὴ μετάφραση.

Οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς ποὺ βρῆκε κι ἀντέγραψε ὁ Χρηστοβασίλης ἀπὸ τάφους Ἠπειρωτῶν τῆς Μόσχας — συγκινητικὰ κατάλοιπα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασπορᾶς καὶ ἱστορικὰ τεκμήρια — δικαιολογοῦν, νομίζω, τὴν ἀναδημοσίευση ὁλόκληρου τοῦ σχετικοῦ κειμένου, μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημοσύνου τῶν Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν κτλ.

Στὴν ἀναδημοσίευση βελτιώθηκε κάπως ἡ τυπογραφικὴ ἐμφάνιση τοῦ κειμένου, μὲ ἐναλλαγὴ τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, ἀραιώματα κλπ. Διορθώθηκαν προφανῆ παροράματα. Πρίν ἀπὸ κάθε ἐπιγραφὴ πρόσθεσα ἕναν αὔξοντα ἀριθμό, γιὰ νὰ γίνουν πιὸ εὐδιάκριτες, καθὼς καὶ στιχαρίθμηση στὸ πλάι. Ὅπως καὶ στὸ δικό του ποίημα, ὁ Χρηστοβασίλης γράφει κεφαλαῖο τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ κάθε στίχου. Τὸ ἄφησα μόνον ἐκεῖ ὅπου τὸ ἀπαιτεῖ ἡ στίξη, τὴν ὁποία φρόντισα ἐπίσης νὰ βελτιώσω (ἀφαιρώντας κυρίως τὰ πολλὰ κόμματα). Τὰ κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἦταν, ἀσφαλῶς, χαραγμένα μὲ κεφαλαῖα γράμματα, ἴσως ὄχι ἄψογα πάντοτε, καὶ εἶχαν ὁπωσδήποτε κάποιες φθορὲς ἀπὸ τὴν πολυκαιρία. Στὴ μεταγραφή τους πιθανὸν νὰ ἔγινε κάπου κάποια παρανάγνωση. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντιγραφικά, πιθανὸν νὰ μεσολάβησαν ἔπειτα καὶ τυπογραφικὰ λάθη. Ἔτσι, δὲν μποροῦμε νὰ ἀποδώσουμε στὴν ἀδεξιότητα τοῦ στιχουργοῦ ἢ τοῦ (ξενόγλωσσου ἴσως) χαράκτη ὅλες ἐκεῖνες τὶς γραφὲς ποὺ μᾶς φαίνονται λαθεμένες. Ἐπιχείρησα κάποια ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου σὲ ὁρισμένους στίχους :

Στὴν ὑπ' ἀρ. 1 ἐπιγραφή, στίχ. 9, διόρθωσα *σὶτοῦ* (ἀντὶ *αὐτῷ*). — Στὸ στίχο 18 διόρθωσα *Πάντοτ' ἐφάνη* (ἀντὶ *Πάντ' ἐφάνη*), γιατὶ κι ὁ δεκαπεντασύλλαβος ἀπαιτοῦσε στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ συλλαβὴ ἀκόμα. — Οἱ ζευγαρωτὲς ὁμοιοκαταληξίες τοῦ στιχουργήματος δείχνουν ὅτι, μετὰ τὸν στίχο 22, ὑπῆρχε ἕνας ἀκόμα στίχος ὁ ὁποῖος ἔχει ἐκπέσει.

Στὴν ὑπ' ἀρ. 2, στίχ. 5, διατηρῶ τὸ *Μεθήρχετο* (καὶ δὲν διορθώνω *Μετήρχετο*),

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιατί εἶναι πιθανὸν ἔτσι νὰ τὸ ἔγραψε ὁ στιχουργός. — Στὸ στίχο 10 διόρθωσα *ὑπῆρχε* (χωρὶς τελικὸ *ν*), γιατὶ ὁ στίχος ἔβγαινε ὑπέρμετρος.

Στὴν ὑπ' ἀρ. **3** ἐπιγραφή, στὸ στίχο 3, ἀντὶ *φυλάττει*, διόρθωσα *φυλάττω*, γιατὶ ὑποτίθεται ὅτι μιλάει ὁ λίθος· τὸ ἀπαιτεῖ ἄλλωστε καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία. — Στὸ στίχο 4, ἀντὶ *σώμασι*, διόρθωσα *δώμασι* (ἴσως πρέπει νὰ διορθώσουμε καὶ τὴν ἑπόμενη λέξη, διαβάζοντας *δώμασι νεκρῶν*, ἀντὶ *δώμασι νεκροῖς*). — Ὁ στίχος 8 εἶναι δεκατρεισύλλαβος, ἀντὶ δωδεκασύλλαβος. - Ὁ στίχος 10 ἦταν ἐπίσης ὑπέρμετρος καὶ χωρὶς νόημα : *σῶμα γῆς, ἣν δοὺς, πνεύματι Θεῷ δ' ἀφήσας*· διόρθωσα : *σῶμα γῇ διδοὺς, πνεῦμα Θεῷ δ' ἀφήσας*. — Στὸ στίχο 11 διόρθωσα *Ἀνατίθεμαι*, ἀντὶ *Ἀνατήθεμαι*.

Στὴν ὑπ' ἀρ. **5** ἐπιγραφή, στὸ στίχο 4, διόρθωσα *πνεῦμα* (ἀντὶ *σῶμα*), ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ νόημα : Κεῖται ἐνταῦθα ὁ Ῥιζάρης σώματι, τὸ δὲ *πνεῦμα* (ὄχι τὸ *σῶμα* !) πόλῳ ἀπέπτη (= πέταξε στὸν οὐρανό).

Διαπιστώνουμε, πάντως, ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης διέθετε ἀρκετὴ ἀρχαιομάθεια, γιὰ νὰ διαβάση τὰ ἀρχαΐζοντα ἐπιγράμματα, χαραγμένα μὲ κεφαλαῖα γράμματα, χωρὶς τόνους κλπ., νὰ βγάλη νόημα, καὶ νὰ τὰ μεταγράψη σωστὰ σὲ μικρογράμματη γραφή, μὲ τόνους, πνεύματα, ἀποστρόφους, ὑπογεγραμμένες, κόμματα, τελεῖες κτλ.

Στὶς 23 Μαΐου τοῦ 1896, στὴ Μόσχα, ὅπου πρὶν ἀπὸ δύο ἑβδομάδες χιόνιζε ἀκόμα, στὸ νεκροταφεῖο τῆς Μονῆς Δονσκόϊ, ὅπου ὁ περίπατος, ἀσφαλῶς, δὲν ἦταν εὐχάριστος, ὁ Χρηστοβασίλης, σκυμμένος ἢ γονατιστὸς σὲ παγερὲς ταφόπετρες, ἀντέγραφε, ὧρες ὁλόκληρες, ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς — δυσανάγνωστα καὶ δυσνόητα ἀρχαιοελληνικὰ ἐπιγράμματα ἢ «ἀνούσια», ὅπως τὰ λέει, *σχοινοτενῆ στιχουργήματα*... Ὅταν, τ' ἀπόβραδο, τὰ γιγαντιαῖα κωδωνοστάσια τῆς Μονῆς Δονσκόϊ σήμαιναν Ἑσπερινὸ κι ἐκεῖνος μάζευε τὰ χαρτιά του, συναισθανόταν ἀσφαλῶς — κι ἂς μὴν τὸ γράφῃ — ὅτι εἶχε τελέσει ἕνα μνημόσυνο, τὸ καλύτερο ποὺ μποροῦσε, στὴ μνήμη τῶν μεγάλων συμπατριωτῶν του ποὺ εἶχαν ἀφήσει ἐκεῖ τὰ κόκκαλά τους. Ἂς εἶναι καὶ οἱ σελίδες τοῦτες σήμερα ἕνα μικρὸ τρισάγιο στὴ δική του μνήμη...

21 - 1 - 1983 Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας
Νικόλαον Β'
κατὰ τὴ Στέψη Του

στὶς 14 Μαγιοῦ 1896.

Γιορτὴ μεγάλη, ἔνδοξη καὶ κοσμοξακουσμένη,
ποὺ ὅλη ἡ Ρωσσία χαίρεται μὲ ὅλες τὲς φυλές της·
γιορτὴ πανώρια, ἐκλαμπρη, ποὺ χύτει μὲς στὰ στήθια
τόσων λαῶν Σου εὐγενῶν χαρὰ καὶ εὐφροσύνη.
Ἅγια στιγμή, ἀθάνατη, ποὺ τὴν κορώνα παίρεις
καὶ τὴ φορᾶς μ' εὐλάβεια στὸ τίμιο Σου κεφάλι.
Ὁ Οὐρανὸς Σὲ εὐλογάει, κι' ἀμέτρητοι ἀγγέλοι
ὁλόγυρά Σου βρίσκονται, ψηλά Σου φτερουγίζουν.

Εἶσαι ἐπίγειος θεὸς στὸν κόσμον τοῦτον ὅλο.
Ἀνώτερός Σου ποιθενὰ δὲν φαίνεται κανένας,
καὶ μόνον ὡς πρὸς τὴ ζωὴ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μοιάζεις.
Ζωὴ μονάχα ζήτησε ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸν μέγα,
ποὺ βρίσκεται στοὺς Οὐρανούς, χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος,
τῶν ὅλων αὐτοκράτορας, τῶν ὅλων κυριάρχης.

Σ' αὐτὸ τὸ ὕψος τὸ φριχτὸ ποὺ Σ' ἔφερε ἀπάνω
ἡ ἔνδοξη καταγωγή, τὸ τιμημένο αἷμα,
ποτὲ μὴ περηφανευτῆς. Κάτω ἀπὸ κάθε ὕψος
καὶ χάος χαίνει ἀνάλογο. Ἄνοιξε τὴν καρδιά Σου
καὶ σὰν ἐπίγειος θεός, σὰν ἄνθρωπος ἀπόμοιος,
κάμε παιδιά Σου ἀγκαρδιακὰ τοὺς ἄπειρους Λαούς Σου,
ποὺ βρίσκονται στὰ πόδια Σου, στοῦ θρόνου Σου τὸν Ἰσκιο.
Προσκύνα, σέβου, πίστευε καὶ κλῖνε τὸ κεφάλι
μπροστὰ στὸν Ἐπουράνιο, τὸν Βασιλιὰ τῶν ὅλων,
ποὺ Σοῦ ἔδωκε κληρονομιὰ μιὰ τέτοια βασιλεία.
Τὸ δέντρο τὸ περήφανο ὁ κεραυνὸς χτυπάει.
Ἰδὲ τί ὁ Κορσικανὸς ἀπόλαψε ἐδῶ κάτω,
ὅταν ἐξύπνησε ἄθεος καὶ εἶπε στὴν καρδιά του
«ἄλλος θεὸς ἀπὸ ἐμὲ στὸν κόσμο δὲν ὑπάρχει!»
καὶ ἔκαμε τὲς ἐκκλησιὲς τῆς Μόσκας Σου ἀχούρια.
Δεσμώτης, στοῦ Ὠκεανοῦ τὸ μαῦρο ἐρημονήσι,
ἀπέθανε τρισδύστυχος καὶ περιφρονημένος!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'A Sa Majesté Impériale Nicolas II, Empereur des Toutes les Russies, à l' occasion de Son Couronnement

(traduit du grec moderne)

Fête grande, glorieuse, entendue dans le Monde entier,
pendant laquelle toute la Russie se réjouit, avec tous ses peuples;
fête splendide et pleine de Magnificence, qui verse dans le sein
de tant de peuples nobles l' allergesse et la joie;
instant suprême, instant immortel où, prenant la Couronne,
Tu la poses avec ferveur sur Ta tête sacrée.
Le Ciel Te bénit et des anges sans nombre
T' environnent et planent au dessus de Toi.

Tu es un dieu terrestre dans ce monde entier;
il n' y a nulle part ailleurs un autre plus grand que Toi,
et Tu n' as avec les mortels que la vie de commun.
Ne demande donc que de vivre au Dieu suprême,
qui est aux Cieux, sans commencement et sans fin,
Autocrate de Tous et Souverain de Tous.

De cette cime terrible, où T' a amené
Ton origine glorieuse et Ton sang valeureux,
ne T' emplis jamais d' orgueil. Au dessous de chaque hauteur
il y a toujours un abime analogue. Ouvre Ton cœur
et comme un Dieu mortel, comme un homme sans pareil,
fais enfants de Ton cœur, Tes peuples sans nombre,
prosternés à Tes pieds, à l' ombrè de Ton trône.
Vénère, respecte, crois et incline la tête
devant le Dieu céleste, le Roi de l' Univers,
qui T' a donné comme héritage un Empire si vaste.
La foudre frappe l' arbre orgueilleux !
Regarde ce que le Corse a recueilli ici - bas,
quand, se réveillant athée, il a dit à son cœur
«il n' y a pas un autre dieu dans le monde que moi» !
et fit de Tes églises de Moscou l' abri de ses chevaux.
Captif d' une île déserte, dans l' Océan,
il s' éteignit dans l' infortune et le mepris !

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ Δόξα ἡ φτεροπόδαρη τὸ δρόμον Σοῦ ἀνοίγει
καὶ ὁ Χριστὸς Σὲ εὐλογάει μὲ τὸ δεξί Του χέρι.
Ἔχεις μεγάλη ἀποστολή. Χριστιανοί, καὶ ἄλλοι,
ἑκατομμύρια πολλὰ ἀνθρώπων κάθε γένους,
ζητοῦν τὴν προστασία Σου, ζητοῦν δικαιοσύνη.
Λῶσε την, Αὐτοκράτορα ! Λῶσε την, μὴ διστάζῃς !
Δὲν σοῦ κοστίζει τίποτε. Ἕνας Σου λόγος φτάνει !
Στὴν Κρήτη γυναικόπαιδα σφάζονται μὲ μανία
καὶ μὲς στὸ αἷμα κολυμπάει ὅλη ἡ Μικρὴ Ἀσία !
Σταμάτησε τοῦ Ἀγαρηνοῦ τὸ φοβερὸ μαχαίρι,
ποὺ χώνεται ἀκατάπαυστα στῶν χριστιανῶν τὰ σπλάχνα !

Ἡ Δύση κι' ἡ Ἀνατολὴ κι' ὅλος ὁ Νέος Κόσμος,
Σοῦ ἔστειλαν πρεσβεῖες τους, γιὰ νὰ Σὲ χαιρετήσουν,
σ' αὐτὴ τὴν ἐκλαμπρη γιορτὴ τοῦ δεύτερού Σου γάμου.
Ὁ Ἰνδὸς καὶ ὁ Ὄλυμπος, ὁ Ἄθος καὶ ἡ Ἴδα,
κι' ὁ τροῦλλος τῆς Ἁγιὰ - Σοφιᾶς, μὲ τὰ ψηλὰ τζαμιά του,
ποὺ τὰ φοράει ἀδιάκοπα αἰῶνες τώρα πέντε,
ἀφορισμένο φόρτωμα, καταραμένο βάρος,
γιὰ καταφρόνια τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας,
Σοῦ στέλλουν χαιρετίσματα ἀπὸ μακρυὰ μὲ πόνο !
Κι' ὁ Παρθενώνας ὁ λαμπρός, τὸ καύχημα τῆς Τέχνης,
Σοῦ ἔστειλε ἐξεπίτηδες, γιὰ νὰ Σὲ χαιρετήσουν,
τρία του βασιλόπουλα καὶ τὴ βασίλισσά του !

Χαρὰ στὴν ποὺ Σὲ γέννησε ! Χαρὰ στὴνε ποὺ Σ' ἔχει
ἀγαπημένο ταίρι της, στεφάνι της, ψυχή της !

Παιδὶ τῆς Δόξας γνήσιο ἀπὸ μάννα ἀπὸ πατέρα,
βλέπεις τὴ Δόξα ὁλόλαμπρη σφιχτὰ νὰ Σ' ἀγκαλιάζῃ,
νὰ Σὲ συμπαίρνῃ στὰ φτερά, ψηλὰ νὰ Σὲ σηκώνῃ
καὶ νὰ Σοῦ ἀνοίγῃ μὲ χαρὰ τὴν Κοσμοκρατορία.
Πάμπολλοι κι ἄμετροι λαοὶ Σὲ ἔχουν κυριάρχη,
δεσπότη κι' αὐτοκράτορα καὶ βασιλιὰ κι' ἀφέντη.
Στὸ ἀνάβλεμμά Σου μοναχὰ ὅλη ἡ Γῆ τραντάζει
καὶ πέφτουνε βασίλεια καὶ στέμματα γυρνοῦνε !

Σ' αὐτὴν τὴν ὥρα τὴ χρυσῆ, τὴ θεία τούτη ὥρα,
ποὺ στέφεσαι ἰσόβια τὴν ἁγια Μοναρχία,
ἄχ, ἤθελα νὰ ἤμουνα μὲς στὴν καρδιά Σου μέσα,
νὰ ἤκουα τοὺς χτύπους της, νὰ ἔνοιωθα τὴ χαρά της,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

La Gloire, aux pieds d' ailes, T' ouvre la voie
et le Christ Te bénit avec Sa main droite.
Ta mission est grande. Des millions d' hommes,
chrétiens et autres, des races les plus diverses,
demandent Ta protection et implorent justice.
Donne - la, Sire ! Donne - la, et n' hésite point !
Il ne T' en coûte rien. Un seul mot de Toi suffit.
En Crète on égorge, avec fureur, les femmes et les enfants,
et toute l' Asie Mineure nage dans le sang !
Du Fils d' Agar arrête le couteau terrible,
qui plonge, sans cesse, dans les entrailles des Chrétiens !

L' Orient et l' Occident, et tout le Nouveau Monde,
T' ont envoyé des messages, pour Te saluer,
à cette fête somptueuse de Ton second hymen.
Te saluent de loin avec angoisse
le Pinde et l' Olympe, l' Athos et l' Ida,
et la coupole de Sainte-Sophie, avec ses hauts minarets,
qu' elle porte sans cesse, depuis déjà cinq siècles,
fardeau profane, poids maudit,
comme un mépris du Christ et de l' Orthodoxie !
Et le Parthénon superbe, l' orgueil de l' Art,
T' a envoyé exprès pour Te saluer
trois de ses enfants royaux et sa reine !

Joie à Celle qui T' a donné le jour ! Joie à Celle
dont Tu es l' Époux bien-aimé, le Compagnon et l' Ame !

Par Ton Père et Ta Mère enfant pur de la Gloire,
Tu vois la Gloire toute brillante T' embrasser,
Te prendre sur ses ailes, T' élever dans les airs
et T' ouvrir avec joie l' Empire du Monde.
Des peuples innombrables T'ont pour Souverain,
pour Seigneur, pour Empereur, pour Roi et pour Maître.
Ton seul regard suffit pour ébranler la Terre,
faire tomber des royaumes et renverser des couronnes.

Ἀ cet instant solennel, à cet instant divin,
où Tu épouses à jamais la Monarchie sainte,
ah ! comme je voudrias être dans le fond de Ton cœur,
pour écouter ses palpitations et sentir sa joie,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ τότε νὰ σοῦ ἔγραφα ἀντάξιο Σου τραγούδι.
Ἔ, καὶ νὰ ζοῦσε ὁ Ὅμηρος, ὁ πάππος μου, ἐδῶ πέρα,
νὰ ἔβλεπε τὴ Στέψη Σου μὲ τὰ σβυστά του μάτια,
ποὺ τοὺς ἐφτέρωνε τὸ φῶς ἡ οὐράνια φαντασία·
ἐκεῖνος θὰ Σοῦ ἔκανε τὸ ἀθάνατο τραγούδι.
Ἐγὼ ὅμως εἶμαι ἀδύνατος κι' ἀνίκανος ἀκόμα,
γιατὶ εἶναι ἡ Λύρα μου μικρὴ καὶ Σὺ πολὺ μεγάλος !

Δόξα καὶ πλούτη καὶ τιμὴ καὶ δύναμη καὶ νιάτα,
ὅλα τὰ ἔχεις ἄφθονα, ὅλα τὰ ἔχεις πλούσια.
Τί ἄλλο θέλεις; Τί ζητᾶς; Μεγάλη Σου ἡ Τύχη !
Τὴ δύναμη, ὡσὰν θεός, μὲ τὸν Θεὸ μοιράζεις,
κι' ἐνῷ στὸν Ἰσημερινὸ τὰ πόδια Σου πατοῦνε,
ἐγγίζει τὸ κεφάλι Σου στὸν Βόρειο τὸν Πόλο !

Ἀλλ' ὅσο καὶ ἂν ὑψωθῇς, ὅσο κι' ἂν πᾷς ἀπάνω,
μὴ λησμονᾷς καμμιὰ φορὰ τὴ μαύρη τὴν Ἑλλάδα,
τὴ μάννα τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιτεχνίας,
ποὺ ξάπλωσε σ' ὅλη τὴ Γῆ τὰ φῶτα τῶν γραμμάτων
καὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν ἁγια κοσμοσωτήρια πίστη.
Μὴ λησμονᾷς ὅτι χωρὶς χριστιανὴ Ἑλλάδα,
ποτὲ δὲ θὰ ἦταν σήμερα χριστιανοὶ οἱ Σλάβοι !

Μόσκα 14 Μαγιοῦ 1896

Χ. Χρηστοβασίλης

Ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου
στὴν αὐτοκρατορικὴ Στέψη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

et T' écrire alors le chant digne de Toi !
Eh ! s' il vivait ici-bas Homère, mon aieul,
pour voir Ton couronnement avec ses yeux éteints,
qui puisaient la lumière dans l' imagination céleste;
c' est lui seul qui pourrait Te composer le chant immortel.
Mais moi je suis faible et incapable encore,
car ma Lyre est petite, et Tu es très grand !

Gloire, richesses, honneur, pouvoir et jeunesse,
Tu as tout en abondance, sans que rien Te manque.
Que veux-Tu de plus? Que demandes-Tu encore? Ton sort est si beau !
Comme un dieu, Tu partages la puissance avec Dieu,
et tandis que Tes pieds reposent sur l' Équateur,
Ta tête touche au Pôle Nord !

Mais tout en T' élevant, et si haut que Tu ailles,
n' oublie jamais la Grèce infortunée,
mère de la Civilisation et des Beaux Arts,
qui a répandu sur toute la Terre la lumière des Lettres
et du Christ la Foi sainte, qui sauva le Monde.
N' oublie point, Sire, que sans une Grèce chrétienne,
il n' y aurait eu aujourd' hui des Slaves chrétiens !

Moscou 14/26 mai 1896

C. Christovassili

Représentant de la Presse Grecque
aux Fêtes du Couronnement Impérial à Moscou

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Έτος Δ'. Ε. Αθήνας, τῇ 7 Ἰουνίου 1896 ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ Ἀριθ. 182

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ
Δ. 8
Δ. 10

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ

Διευθυντὴς Φωνῆς τῆς Ἠπείρου
Ἀθῆναι

ΕΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἀπὸ τῆς 15 τρεχ. Μαΐου ἕως τῆς 15 τρεχ. Ἰουν. τοῦ 1896 ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς ἐφημερίδος ταύτης θὰ ἐκτυπωθῇ τὸ τέταρτον ἔτος αὐτῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἐκδίδεται ἀπὸ τῆς 1ης Ἰουν. τοῦ 1893 καὶ ἐπειδὴ ἡ συνδρομὴ αὐτῆς ἀρχίζει ἀπὸ τῆς 1ης Μαΐου ἑκάστου ἔτους, ἡ διοίκησις τῆς ἐφημερίδος ταύτης ἀπευθύνει τὴν παροῦσαν πρόσκλησιν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ συνδρομητὰς αὐτῆς, ἵνα ἀνανεώσωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν ἐντὸς τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ 1896.

Ἡ διοίκησις τῆς Φωνῆς ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ δημοσιεύει καὶ τὸν κατάλογον τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῶν ἐν διαφόροις μέρεσι συνδρομητῶν αὐτῆς, ἵνα ἐκαστος ἐξ αὐτῶν ἐξακριβώσῃ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐν τῷ καταλόγῳ ἀναγραφῆς αὐτοῦ.

ΕΚ ΡΩΣΣΙΑΣ

Μόσχα, 28 Μαΐου 1896.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς στέψεως ἀφιερώσαμεν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς 15 τρεχ. Μαΐου τῆς ἐφημερίδος ταύτης ἐκτενῆ ἄρθρον περὶ τῆς Μόσχας ἐπιγραφόμενον «Ἡ Ἁγία Μόσχα» καὶ ἐν αὐτῷ ἐπεδείξαμεν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς πόλεως ταύτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρωσσίας καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἐπιτελούμενον ἐθνικὸν ἐορτασμὸν τῆς στέψεως τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς Αὐτοκρατείρας Νικολάου Β' καὶ Ἀλεξάνδρας Φεοδορόβνης. Ἐν τῷ ἄρθρῳ ἐκείνῳ ἐπεδείξαμεν ὅτι ἡ Μόσχα ἐστὶν ἡ ἀληθὴς πρωτεύουσα τῆς Ρωσσίας καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ ἐπιτελοῦνται πάντοτε αἱ ἐθνικαὶ τελεταὶ τῆς ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Ρωσσίας. Ἐν τῇ ἐπιδείξει ταύτῃ ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τῆς Μόσχας καὶ οὐδόλως ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν αὐτῆς σημασίαν, ἥτις ἐστὶ μεγίστη καὶ ἀναμφισβήτητος. Ἐν τῷ παρόντι ἄρθρῳ θὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν σημασίαν τῆς Μόσχας.

Ἡ Μόσχα εἶναι ἡ μεγίστη ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ πόλις τῆς Ρωσσίας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐδρεύουσιν οἱ μεγαλύτεροι ἔμποροι καὶ βιομήχανοι τῆς Ρωσσίας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐδρεύουσιν αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ καὶ βιομηχανικαὶ ἑταιρεῖαι καὶ τράπεζαι. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐδρεύουσιν αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ἐκθέσεις καὶ ἀγοραί

ΤΑΦΟΙ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΣΤΗ ΜΟΣΧΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

[Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Χρηστοβασίλη, ἀνταπόκριση σταλμένη ἀπὸ τὴ Μόσχα στὶς 23 Μαΐου 1896, δημοσιεύεται στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα *Φωνὴ τῆς Ἠπείρου*, ἔτος Δ', ἀρ. 192, Παρασκευὴ 7 Ἰουν. 1896 (βλέπε πανομοιότυπο στὴν ἀπέναντι σελίδα). Ἡ σύνταξη τῆς ἐφημερίδας ἔχει προτάξει τοὺς τίτλους: *ΕΚ ΡΩΣΣΙΑΣ — Ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεκρῶν. — Ἀρχιερατικὸν Τρισάγιον ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους Ζωσιμαδῶν, ἀδελφῶν Χατζηκώστα καὶ Ματθαίου Ῥιζάρη.* — Στὴ σημερινὴ ἀναδημοσίευση προτιμήθηκε ἕνας τίτλος πού νὰ δηλώνη τὸ οὐσιαστικώτερο περιεχόμενο τοῦ κειμένου πού ἀκολουθεῖ].

Σήμερον, ἡμέραν καθ' ἣν ἤρξαντο νὰ ὀλιγοστεύουν τὰ μεγάλα σύρταφέρτα τῶν ἑορτῶν, ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ εἰς τὴν μεγάλην μονὴν τοῦ Δονσκόη, ἵνα ἐπισκεφθῶ τοὺς ἐσαεὶ ξενιτευμένους τάφους τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους μας Θεοδοσίου καὶ Ζώη Ζ ω σ ι μ α δ ῶ ν, Ἀναστασίου καὶ Γεωργίου Χ α τ ζ η κ ώ σ τ α καὶ Ματθαίου Ρ ι ζ ά ρ η. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἀνέπτυξα καὶ ἄλλας νεκρικὰς γνωριμίας. Ἀφ' ὅτου ἦλθον ἐνταῦθα, μ' ἐτυράννει ἡ ἰδέα νὰ ὑπάγω πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν τάφων αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ δημοσιογραφικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἀπόστασις ἡ μεγάλη μ' ἔκαμον νὰ μὴ κατορθώσω νὰ ὑπάγω ἐκεῖ μέχρι σήμερον.

Μοὶ ἐχρειάσθη μία ὥρα καὶ πλέον ἐφ' ἁμάξης, διὰ νὰ ἠμπορέσω νὰ φθάσω εἰς τὴν Μ ο ν ὴ ν Δ ο ν σ κ ό η· καὶ ὅμως ἡ Μονὴ αὕτη εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς Μόσχας! Τί μονή! τί ἔξοχος μονή! παράδεισος ἐπίγειος! Εἶναι μία τῶν ὡραιοτέρων καὶ μεγαλυτέρων μονῶν τῆς Μόσχας. Περικυκλοῦται ὑπὸ λαμπροῦ ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτῶν πλίνθων τετραγώνου τείχους, ἐν εἴδει φρουρίου, ἔχοντος τέσσαρας πύλας καὶ δώδεκα πύργους γύρωθεν. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περιβόλου κεῖται ὁ ναός, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας τοῦ Δόν (Ντονσκάγια). Εἶναι ὑπερύψηλος, καὶ λαμπρᾶς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ περίβολος εἶναι εὐρύτατος· καὶ τὸ μὲν ἥμισυ αὐτοῦ, τὸ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἐκκλησίας, χρησιμεύει ὡς νεκροταφεῖον, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἶναι ἀνθῶν μὲ διαφόρους διαδρόμους. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους εὑρίσκονται τὰ κελλία τῶν μοναχῶν καὶ τὰ μαγειρεῖα τῆς μονῆς, εἰς δὲ τὸ βόρειον τὸ ἡγουμενεῖον. Ἡ μονὴ αὕτη ἐκτίσθη πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ῥωσσίας ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας τῷ 1591, βασιλεύοντος Θεοδώρου τοῦ Ἰβάνοβιτς. Τὸ ὄνομά της προέρχεται ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας τοῦ Δόν, ἥτις εἰκὼν μετηνέχθη ἔκτοτε εἰς ἣν θέσιν κατέχει σήμερον ἡ μονὴ αὕτη.

Ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία ἐθεμελιώθη τῷ 1684, φροντίδι τῆς τσαρίνης Αἰκατερίνης Ἀλεξιέβνας, ἀποπερατωθεῖσα τῷ 1712.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εἰσελθὼν διηυθύνθην πρὸς τὸ νεκροταφεῖον. Χιλιάδες μνημάτων καὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν ἢ πλακῶν. Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ τάφοι ἀνήκουν εἰς εὐγενεῖς ἢ πλουσίους. Εἶδος ἀριστοκρατικῆς νεκροπόλεως. Ἠθέλησα νὰ παρακαλέσω ἕνα τῶν νεκροθαπτῶν νὰ μὲ ὁδηγήσῃ εἰς τοὺς ζητουμένους τάφους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ συνεννοηθῶ. Ἀπελπισθεὶς ἐπῆρα τὸ δρόμο μόνος μου, παρατηρῶν ἐταστικῶς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἵνα ἀπαντήσω ἑλληνικὰ γράμματα. Δὲν ἔκαμα πολλὰ βήματα καὶ ἰδοὺ εὑρίσκομαι ἐνώπιον τῶν ὡς διδύμων τάφων τῆς Ζωσιμαίας δυάδος. Ἐστάθην, καί, σταυρώσας τὰς χεῖρας, ἠρξάμην μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους ἀναγινώσκων τὰ ἀηδῆ καὶ ἀνούσια ἐπιτύμβια στιχουργήματα, ἅτινα καθαγιάζουν οἱ τάφοι, ἐφ' ὧν εὑρίσκονται. Μόλις ἠρξάμην ν' ἀντιγράφω τοὺς ἐπιταφίους τούτους στίχους καὶ ἀκούω ἑλληνικὰς φωνὰς καὶ ποδοβολητόν. Στρέφω καὶ βλέπω τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μητροπολίτας Νικομηδείας Φιλόθεον καὶ Ἀγχιάλου Βασίλειον, μετὰ τῶν περιωτισμένων ἀρχιμανδριτῶν, τῶν πανοσιολογιωτάτων κ.κ. Μιχαὴλ Κλεοβούλου, διευθυντοῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, καὶ Ἀποστ. Χριστοδούλου τῆς Χάλκης, καὶ τῶν διακόνων αὐτῶν. Τούτους ἠκολούθει ὁ πατριαρχικὸς ἀνεψιὸς κ. Ἀγησίλαος Παπακωστῆς, ὁ ἐνταῦθα λαμπρὸς τῆς Ἑλλάδος πρόξενος κ. Σ. Σακώφ, καὶ πολλὰ μέλη τῆς ἐνταῦθα ἑλληνικῆς παροικίας, σχεδὸν πάντες Καλύμνιοι, καὶ δὴ οἱ ἐξέχοντες τούτων. Ὁ κ. Πρόξενος μοὶ ἐξήγησε τὸν σκοπὸν τῆς κληρικολαϊκῆς ἐκείνης συγκεντρώσεως εἰπών μοι ὅτι οἱ ἐν λόγῳ μητροπολῖται ἦλθον ἐκεῖ ὅπως τελέσωσι τρισάγιον ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους. Ἡ χαρά μου ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτου ὑπῆρξεν ἀνεκλάλητος.

Μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκείνου πλήθους εὑρίσκετο καὶ μία γραῖα, ἑβδομηκοντοῦτις καὶ πλέον, διατηροῦσα εἰσέτι τὰ ἴχνη τῆς ἀποπτάσης σὺν τῷ χρόνῳ ἐξόχου ὡραιότητός της. Ἐφόρει δίοπτρα, καὶ ἐχειραγωγεῖτο ὑπό τινος γέροντος συνηλικιώτου της. Ἐρωτήσας ἔμαθον ὅτι ἡ γραῖα αὕτη εἶναι ἡ ἐπιζῶσα ἀνεψιὰ τῶν Ζωσιμαδῶν, θυγάτηρ τῆς ἀδελφῆς των, Ὀλυμπιὰς Σπυρίδωνος ὀνομαζομένη, σύζυγος τοῦ συνοδεύοντος αὐτὴν γέροντος, Γερμανοῦ τὴν καταγωγήν. Τὴν ἐπλησίασα καὶ ἐζήτησα ν' ἀσπασθῶ τὴν χεῖρά της. Ὡμίλει λαμπρὰ τὴν ἑλληνικήν, διατηροῦσα καὶ κάποιον τόνον τῆς Ἠπειρωτικῆς διαλέκτου. Ἐκ τῆς συνδιαλέξεώς της ἠνόησα ὅτι ἡ δυστυχὴς γραῖα πολὺ ἀμυδρῶς βλέπει, ἂν καὶ δὲν εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν τυφλή, καὶ ἕνεκα τούτου συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ συντρόφου τοῦ βίου της.

Οἱ μητροπολῖται, στάντες πρὸ τῶν τάφων τῶν Ζωσιμαδῶν, ἐφόρεσαν τὰς καταχρύσους στολάς των, καὶ λαβόντες εἰς χεῖρας τὰς ποιμαντορικάς των ράβδους, ἤρξαντο διαδοχικῶς ἀναγινώσκοντες ἐκ τοῦ βιβλίου τὰς εὐχὰς τοῦ Τρισαγίου. Ἐγονάτισαν πρὸ τῶν τάφων τούτων, καὶ τὸ παράδειγμά των ἐμιμήθησαν πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἑλληνικὴν ἐκείνην χορείαν.

Περατωθέντος τοῦ πρὸ τῶν τάφων τῶν Ζωσιμαδῶν τρισαγίου, οἱ σε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βασμιώτατοι μητροπολῖται μετέβησαν εἰς τοὺς παραπλεύρως τῶν εἰρημένων εὑρισκομένους τάφους τῶν ἀδελφῶν Γ ο ρ γ ό λ η. Ἔψαλον καὶ αὐτόσε ἀρχιερατικὸν τρισάγιον, λόγῳ τοῦ ὅτι ὑπῆρξαν οὗτοι ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης τῶν ἀοιδίμων Ζωσιμαδῶν, καὶ ἐντεῦθεν μετέβησαν εἰς τοὺς ἔμπροσθεν τῶν τάφων τούτων κειμένους τάφους τῶν ἀδελφῶν Χ α τ ζ η κ ώ σ τ α. Ἔψαλον καὶ ἐνταῦθα τὸ ἴδιον τρισάγιον, καὶ ἐντεῦθεν διηυθύνθησαν εἰς τὸν ἔμπροσθεν τούτων πάλιν κείμενον τάφον τοῦ Μ α τ θ α ί ο υ Ρ ι ζ ά ρ η, καὶ ἀφοῦ ἔψαλον καὶ ἐνταῦθα τρισάγιον, ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Σ. Σακὼφ ἐν μεγίστῃ συγκινήσει προσεφώνησε τοὺς μητροπολίτας ὡς ἑξῆς :

«Ἐπιτρέψατέ μοι, ὅπως διὰ τῆς ἀσθενοῦς μου φωνῆς ἐκφράσω πρὸς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλοπανιερότητα τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην ἐμοῦ τε καὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐνταῦθα ὁμογενῶν, ἐπὶ τῇ τελετῇ, ἧς ἠξιώθημεν νὰ γίνωμεν αὐτόπται καὶ συμμέτοχοι σήμερον. Τὸ ἐπιμνημόσυνον τοῦτο τρισάγιον προσφέρεται σήμερον ὑπὸ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλοπανιερότητος ὡς τὸ πολυτιμότερον δῶρον τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀειμνήστων καὶ ἀοιδίμων μεγάλων τοῦ πολυπαθοῦς ἡμῶν ἔθνους εὐεργετῶν, οἵτινες τόν τε βίον καὶ τὴν περιουσίαν αὐτῶν ἐθυσίασαν ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως καὶ τῆς διανοητικῆς μορφώσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ἁγία καὶ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἥτις ἀντιπροσωπεύεται σήμερον ἐνταῦθα παρὰ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλοπανιερότητος, φρονοῦσα ὅ,τι ἐφρόνουν οἱ προκείμενοι νεκροί, ὅτε ἔζων, περὶ πολλοῦ ποιεῖται, καὶ κήδεται πάσαις δυνάμεσι, τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς μορφώσεως τοῦ Γένους ἡμῶν· ἐφ ᾧ τὰ συνελθόντα ἐνταῦθα ἐλάχιστα αὐτῆς τέκνα ἐκφράζομεν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν εὐγνωμοσύνην καὶ ἀφοσίωσιν».

Εἰς τὸν κ. Πρόξενον ἀπήντησεν ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου κ. Βασίλειος ὡς ἑξῆς :

«Ὅ,τι ἐπράξαμεν εἶναι τὸ πολλοστημόριον τῆς ὀφειλομένης ἐκ μέρους ἡμῶν εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μεγάλους τούτους ἐθνικοὺς εὐεργέτας».

Μεθ' ὅ, ἡγουμένων τῶν εἰρημένων ἀρχιερέων, πάντες ἀπῆλθον, καὶ ἔμεινα μόνος, ὅπως συμπληρώσω τὰς ἐπιτυμβίους ἐκείνας ἐπιγραφάς, αἵτινες ἔχουν ἀξίαν, μόνον καὶ μόνον διότι εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τοιούτων ἐξόχων τοῦ ἔθνους εὐεργετῶν.

1.

Ἐπὶ τῆς ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ Ζ ώ η Π. Ζ ω σ ι μ ᾶ :

Κεῖται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ὧδε Γραικὸς τὸ γένος
Ζώης Παυλίδης Ζωσιμᾶς, τοῖς πᾶσιν ἐγνωσμένος.
Ἤπειρος ἡ πατρὶς αὐτοῦ, πόλις Ἰωαννίνων,
κλέος καὶ καύχημα αὐτῶν καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων.
Φιλόκαλος συνδρομητὴς εἰς ἅπαντα τὸν βίον,
ἀνθ' ὧν ἠξίωται ἐδῶ βασιλικῶν βραβείων.
Ἐσταυροφόρει ὢν ἱππεὺς καὶ εἶχε ἄλλα δύο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χαρίσματα βασιλικὰ ἐν τῷ αὐτοῦ ταμείῳ.
Μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν καὶ Πανεπιστημίου
ὑπῆρχε μετὰ προσφορᾶς βιβλίων καὶ χρυσίου.
Καὶ συνεχῶς φιλοδωρῶν εἰς ἀρκετὰ σχολεῖα
πρὸς ἄσκησιν τῶν μαθητῶν διάφορα βιβλία,
ἀμέσως ἡ ἐφημερὶς ἐκήρυττε τὴν χάριν
τῶν Ζωσιμάδων ζωηρῶς μὲ ἐκφρασιν μεγάλην.
Ὡσαύτως ἡ πατρὶς αὐτοῦ πόλις Ἰωαννίνων
ἐκτήσατο πολλ' ἀγαθά, τῇ συνδρομῇ ἐκείνων.
Πάντοτ' ἐφάνη μετ' αὐτῶν Ἑλλάδος εὐεργέτης,
διὰ βιβλίων ἱκανῶν ἐπωφελοῦς μελέτης,
ἅπερ ἐξέδωκαν εἰς φῶς ἐκ τῶν τοῦ Εὐγενίου
καὶ Νικηφόρου, τῶν σοφῶν, καὶ Κοραῆ τοῦ Χίου.
Πρὸς τούτοις καὶ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην,
[. . . . . .],
ἔτι καὶ ἄλλα ρωσσικὰ καὶ γραικικὰ βιβλία,
πατερικὰ καὶ κλασσικά, διὰ πολλὰ σχολεῖα.
Ὅθεν τὸ πανελλήνιον κηρύττει ὁμοφώνως
τῶν Ζωσιμάδων τὰ χρηστὰ ἔργα μεγαλοφώνως.
Ζήσας ἀζύγως καὶ εὐσεβῶς τῇ χάριτι Κυρίου,
ὡς ἑβδομηκονταετὴς ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ βίου.
Ὁ δὲ πανάγαθος Θεὸς εἶθε ἐπαναπαύσοι
καὶ ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραὰμ αὐτὸν συγκατατάξοι.
Κεκοίμηται ἐν ἔτει 1827, τῇ 28 Αὐγούστου.

2.

Ἐπὶ τῆς ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ Θεοδοσίου Παύλου Ζωσιμᾶ:

Ἐνθάδε κεῖται ὑπὸ γῆν τὸ τοῦ Θεοδοσίου,
Γραικοῦ, Παυλίδη Ζωσιμᾶ σῶμα, ἀνδρὸς τιμίου.
Ἡ Ἤπειρος αὐτοῦ πατρίς, πόλις Ἰωαννίνων,
οὐκ ἀμνηστεῖ τὸν εὐγενῆ καὶ ἔνδοξον ἐκεῖνον.
Μεθήρχετο ἐμπορικὴν Ἀσίας καὶ Εὐρώπης
τὰ βέλτιστα ἐπιτελῶν, ποικίλοις οἷδε τρόποις.
Δι' οὗ πολλοὶ ὁμογενεῖς τότε εὐεργετοῦντο,
ὡσαύτως καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ὠφελοῦντο.
Καὶ μάλιστα καθ' ὃν καιρὸν ὑπῆρχε εἰς Μεσσηνίαν
καὶ ἐν Λιβόρνῳ εὐπραγῶν πᾶσαν φιλανθρωπίαν.
Ἐμπορευόμενος ἐκεῖ μετὰ διαφόρων προϊόντων
ἐν ὅλῃ τῇ διατριβῇ τῶν δέκα πέντε χρόνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Αλλὰ ἔπειτα πόθον ἔλαβε νὰ ἔλθῃ εἰς Ρωσσίαν,
ἵνα τῶν δύο ἀδελφῶν εὕρῃ τὴν παρουσίαν,
ἐπὶ σκοπῷ μετ' οὐ πολὺ μέλλων ἐπανακάμψαι,
τῶν ἐν Λιβόρνῳ ἀδελφῶν πάλιν ἐπαπολαῦσαι.
'Εμίσευσεν ἀπὸ ἐκεῖ τὸν Μάιον τὸν μῆνα,
ἐν Πετρουπόλει ἔφθασε μὲ τέλειαν ὑγείαν,
κἀκεῖθεν δὲ ᾧδε ἐλθών, χάριτι τοῦ Κυρίου,
ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἓξ ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ βίου.
Ζήσας ἀζύγως, εὐπρεπῶς, ἐντίμως, ὀρθοδόξως,
μεθ' ὑπολήψεως πολλῆς σεμνῶς τε καὶ ἐνδόξως.
'Ο δὲ παράγαθος Θεὸς εἴθε ἐπαναπαύσοι
καὶ ἐν τοῖς κόλποις 'Αβραὰμ αὐτὸν συγκατατάξοι.
Κεκοίμηται ἐν ἔτει 1791, τῇ 17 'Οκτωβρίου.

3.

'Επὶ τῆς ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ 'Αναστ. Χατζηκώστα:

(ὡς ἐκ μέρους τοῦ λίθου)

"Αν λίθον εἶδες, καὶ σχῆμα βλέπε στύλου,
νῦν ἱσταμένου πρὸς ἀνάμνησιν φίλου.
'Αναστάσιον Χατζηκώνσταν φυλάττω
δώμασι νεκροῖς, νεύματι ὑπερτάτῳ.
Τῆς γῆς 'Ηπείρου ἐκ τῶν 'Ιωαννίνων
ἀπὸ προγόνων εὐσεβῶν ἐξ 'Ελλήνων.
Σεμνόν, νουνεχῆ, ἐκ τῶν μετριοφρόνων,
ἰδίαν ζωὴν ζήσαντα ἐν βίῳ μόνον.
"Ος ὑπὲρ τὰς ἓξ δεκάδας ἐτῶν ζήσας
σῶμα γῇ διδούς, πνεῦμα Θεῷ δ' ἀφήσας.
'Ανατίθεμαι μνήμης ὡς πρὸς σημεῖον,
ἁσμένως δέξαι, εἰ καὶ ζῇς νεκρῶν βίον.
Τὰ τῆς σαρκός σου γὰρ ὀστᾶ ἀσφαλίζω,
σιγῶσα λαλῶ καὶ πρὸς πάντας φημίζω,
ὅσον πόθον σὺ ἐν γῇ ἔζης καὶ οἷον.
Χριστὸς κλήρῳ στήσας σε τῷ τῶν ἁγίων,
γλυκὺς ἀδελφὸς ἀνέθηκε τὴν Στήλην,
χρέος ἐκπληρῶν τῆς συγγενείας ὕλην,
καθορμισθεὶς σὺν τέκνοις ἐκ Βυζαντίου,
στένων στέρησιν τ' ἀδελφοῦ διὰ βίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.

Ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Γεωργίου Χατζηκώστα:

Ἐνθάδε κεῖται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ
Γεώργιος Κωνσταντίνου Χατζηκώστας
ἐξ Ἰωαννίνων τῆς Ἠπείρου.
Ἀπῆλθε τῇ 31 Αὐγούστου 1845,
ζήσας χρόνους ἐννενήκοντα.

5.

Ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Ματθαίου Ριζάρη:

(Παροδίτης καὶ ἐπιτύμβιος Λίθος)

Π. — Τίνα καλύπτεις, λίθε, Ἕλληνα ἄνδρα;
τίνος κρύπτεις, τύμβε, κόνιν ἀνθρώπου;
Λ. — Κεῖται ἐνταῦθα Ματθαῖος ὁ Ριζάρης·
σώματι, τὸ δὲ πνεῦμα πόλῳ ἀπέπτη,
εὐπατρίδης Ἠπείρου ἐκ Ζαγορίων.
Π. — Λέγε μοι σαφῶς ζωῆς αὐτοῦ τὰς πράξεις.
Λ. — Ἔζησεν αὐτὸς εὐσεβῶς καὶ ἐντίμως,
βλαστὸς Ἑλλάδος καὶ ζηλωτὴς πατρίδος,
ἔτη ἐν κόσμῳ ἄγαμος ἑξήκοντα,
βίον πριζόμενος ἀπ' ἐμπορίου
καὶ πάντα θύσας πρὸς συνδρομὴν τοῦ Γένους.
Τέως τρυχωθεὶς μαρασμῷ ζωὴν λύει
κατὰ τὸ 1824 ἔτος, ἐν μηνὶ Ἰανουαρίου 20.
Αἰωνία σου ἡ μνήμη, ὦ Ριζάρη,
γαῖαν ἔχοις ἐλαφρὰν καὶ Θεοῦ χάριν.

Εἰς δὲ τὴν ἀντίθετον πλευράν:

Κασιγνήτῳ φιλτάτῳ Ματθαίῳ τῷ Ριζάρῃ
Γεώργιος ὁμαίμων ἀνέθετο μνημεῖον.

★

Μετὰ τὴν ψυχοβγαλτικωτάτην ταύτην ἀντιγραφήν, ἐκάθισα ἐπί τινος λίθου ἵνα ξεκουρασθῶ· ἐκεῖθεν περιφέρων τὰ βλέμματά μου κύκλῳ παρετήρησα καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ μνημεῖα, ἢ μερικώτερον Ἠπειρωτικά. Παραπλεύρως τοῦ τάφου τοῦ Ριζάρη ὑψοῦτο ἡ ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ Ἰωαννίτου Ἰωάννου Μπουμπούκη, ἀποθανόντος τῇ 23 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1824,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ ὀλίγον δυτικώτερα, ἤτοι μεταξὺ τῶν τάφων Ριζάρη καὶ Ζωσιμαδῶν, ὁ τάφος νεαρᾶς κόρης ἐκ Μετσόβου, ὀνομαζομένης Ἑλένης καὶ καταγομένης ἐκ Μετσόβου· δυτικῶς δὲ τῶν τάφων τῶν Ζωσιμαδῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν Γ ο ρ γ ό λ η, Γεωργίου († 20 Ἰανουαρίου 1811) καὶ Ἀναστασίου († 14 Δεκεμβρίου 1831), ὑπάρχει σωρεία ἐπιτυμβίων στηλῶν ἀνηκουσῶν εἰς τάφους τῆς ἐξ Ἰωαννίνων οἰκογενείας Μ π ο ύ μ π α. Εὐτυχῶς δὲν εἶχον στίχους. Μία ἐπιγραφὴ μὲ συνεκίνησε. Ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἐνταῦθα κεῖται ἡ παρθένος Ἀ λ ε ξ ά ν δ ρ α, θυγάτηρ Ἀ ν α σ τ α σ ί ο υ Μ π ο ύ μ π α, γεννηθεῖσα τῷ 1820 καὶ ἀποβιώσασα τῇ 1 Νοεμβρίου 1847. — Θεέ μου, ἀνάπαυσον τὴν ψυχὴν τῆς δούλης σου!

Ἡ τόσον ἐκφραστικὴ αὕτη πρὸς τὸν Θεὸν ἐπίκλησις μοῦ ἐφάνη ὡς ἡ φωνὴ τῆς ὑπὸ τὴν στήλην ἐκείνην κειμένης νεκρᾶς.

Ἠγέρθην καὶ ἀποχαιρετήσας ὅλην ἐκείνην τὴν ἔξοχον χορείαν τῶν μεγάλων συμπατριωτῶν μου διὰ θερμοτάτων δακρύων, προεχώρησα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ νεκροταφείου.

Ὁ ἥλιος ἦτο γλυκύς, καὶ ἐλαφρὸς ζέφυρος ἐτίνασσε τὰ ἐρυθρόλευκα φύλλα τῶν ἀνθέων τῶν ἀπειραρίθμων μηλεῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων, ἅτινα ἐκάλυπτον ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ. Σημειώσατε ὅτι ἐνταῦθα εὑρισκόμεθα μόλις εἰς τὰς πύλας τῆς ἀνοίξεως. Δὲν εἶχον κάμει πολλὰ βήματα, ὅτε βλέπω ἕνα νεκροθάπτην νὰ μὲ πλησιάζῃ καὶ νὰ μοὶ ὁμιλῇ. Τοῦ δίνω νὰ ἐννοήσῃ ὅτι δὲν ἐννοῶ τὴν γλῶσσάν του· κατορθώνω νὰ καταλάβω ὅτι ἤθελε νὰ μοὶ δείξῃ τάφους Ἑλλήνων ἀρχαίων. Τὸν ἀκολουθῶ. Αὐτὸς μπροστὰ καὶ ἐγὼ πίσω, εἰσερχόμεθα ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν εἰς εἶδός τι ὑπογείων, ἢ μᾶλλον κατακομβῶν. Τὸ ἔδαφος ὅλον εἶναι κατάστρωτον ἀπὸ ἐπιτυμβίους πλάκας. Ὁ νεκροθάπτης μὲ φέρει πρὸ τοίχου, ἔνθα ὑπάρχουν δύο ἀργυραῖ πλάκες, ἡ μία πλησίον τῆς ἄλλης. Ἰδοὺ τί ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων. — Εἰς τὴν μίαν :

Ἐνθάδε κεῖται τὸ σῶμα τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Ἀ ν θ ί μ ο υ Μητροπολίτου Ἐ ρ σ ε κ ί ο υ, ἐκ πόλεως Κ α λ ά β ρ υ τ α ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅστις ἐχειροτονήθη κατὰ τὸ 1767 ἔτος ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀρχιερατεύσας ἔτη 19 ἐτελεύτησε τὸν βίον ἐν ἔτει 1787, Σεπτεμβρίου 30, ἐν Μόσχᾳ, ζήσας ἔτη 65.

Εἰς τὴν ἄλλην :

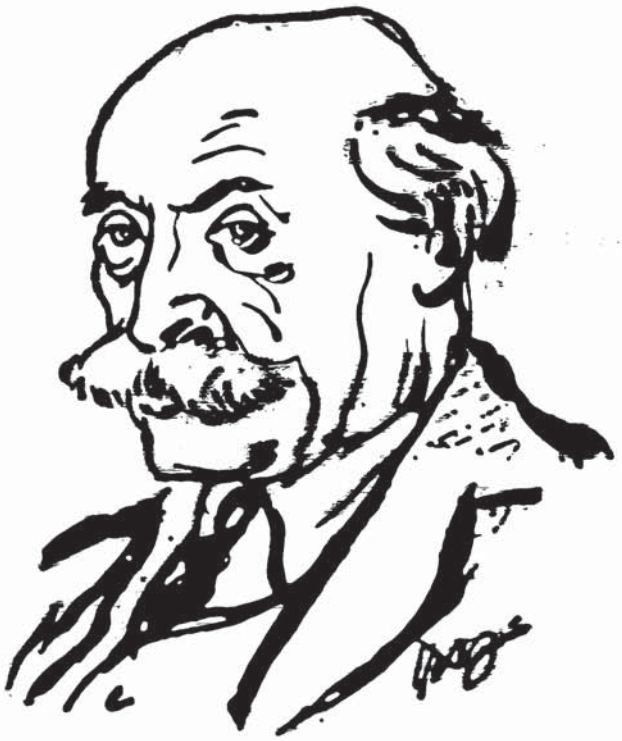
Ἐνταῦθα κεῖται τὸ σῶμα τοῦ μακαρίτου Παλαιᾶς Πάτρας Ἡ ρ ο θ έ ν ί ο υ, ἐκ πόλεως Ἰ ω α ν ν ί ν ω ν τῆς Ἠπείρου, ὃς ἐχειροτονήθη κατὰ τὸ 1750 ἔτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀρχιερατεύσας ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ ἔτη 36, τὸν βίον ἐξεμέτρησεν ἐν ἔτει 1786 τῇ 16 Αὐγούστου μηνός, ζήσας ἔτη 66.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πῶς καὶ διατί εὑρέθησαν οἱ δύο οὗτοι Ἕλληνες ἀρχιερεῖς ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; Αἱ ἐπιτύμβιοι πλάκες σιγῶσι. Δὲν μᾶς λέγουν τίποτε ἄλλο τῶν ὅσων γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν.

Ἀποχαιρετήσας καὶ τοὺς δύο ὁμογενεῖς τάφους ἀπῆλθον τῆς μονῆς λίαν συγκεκινημένος.

Χ. Χρηστοβασίλης

Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης στὰ γεράματά του.

Σχίτσο δημοσιευμένο στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Νέος Κόσμος», 25 Φεβρ. 1937, ὅπου περιγραφὴ τῆς κηδείας του, ἐπικήδειοι λόγοι κτλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΙΑΛΕΧΤΗΣ ΖΕΥΓΩΛΗ — Γ'ΛΕΖΟΥ

ΣΤΟΝ ΓΙΩΡΓΟ ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ*

Φίλε ἀκριβέ, ποὺ ἀπόγειρες στὸ χῶμα,
μ' ἕναν πικρόπιατον αὐλὸ στὸ πρᾶο σου στόμα,
πολὺ μᾶς ἔκαμε νὰ κλάψωμε ὁ χαμός σου.
Πῶς νὰ ξεχάσωμε τὸ τίμιο μέτωπό σου;

Φίλε στοχαστικέ, μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πιστέψει,
πὼς δὲν θ' ἀκούσει πιὰ δική σου σκέψη;
Σκέψη μεστὴ ἀπὸ νόημα καὶ σοφία,
μ' ἐκείνη τὴν ζεστὴ φωνή, τὴν ὅλο οὐσία.
Ἄχ! ἡ ζεστὴ φωνή σου ἐκείνη, ἀλήθεια,
ποὺ δύσκολα σοῦ ἀνέβαινε ἀπ' τὰ στήθεια!

Φίλε, φτωχέ μας φίλε, τὸν αὐλό σου
τὸν εἶχες φέρει πάνω ἀπ' τὸ χωριό σου.
Ἀπ' τὰ Τζουμέρκα, ποὺ ἀγαπᾶς, τὸν εἶχες φέρει,
ἦχον ἁπλό, πικρό, βουνήσιο ἀγέρι.

Κορῶνα ἐσὺ ἐφοροῦσες τὴν πενία,
κι' ἦτανε ὁ λόγος σου συχνὰ πικρὴ εἰρωνεία.
Στὴν πεῖνα πλάϊ καὶ πλάϊ στὴν ὀρφάνια
ποῦ βρέθηκεν ἡ τόση περηφάνια;
Σὶ' ἀνεμόβροχα, στὸν ἄγριο τὸν χειμῶνα,
ποὺ σ' ἐδέρνανε, δὲν λύγισες τὸ γόνα.
Κι' ἂν εἶναι κρῖμα ποὺ δὲν σὲ ἤξερε τὸ πλῆθος,
δὲν εἶναι τόσο γιὰ τὰ ποιήματά σου, μὰ γιὰ τὸ ἦθος.

Γ'ιῶργο Κοτζιούλα, ἐσὺ δὲν ἄνηκες σὲ κλίκες.
Μόνος σου ἐδούλευες τὸ μάλαμα, ποὺ εὑρῆκες

---

* Ἀπὸ παραδρομὴ τὸ ποίημα γιὰ τὸν Γ'. Κατζιούλα δὲν τοποθετήθηκε στὴ συνέχεια τῆς μελέτης τοῦ Ι. Ν. Νικολαΐδη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σιὰ βουνὰ τ' ἀγαπημένα τῆς Ἠπείρου,
κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῆς φτώχιας καὶ τοῦ ὀνείρου.
Κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῆς ἄθλιας τῆς ἀρρώστιας,
κάτω ἀπ' τὸ φῶς μιᾶς λάμπας πετρελαίου,
πῶς τὰ κεντιοῦνες δίχα ἐκεῖνα τὰ πλουμίδια
τοῦ ἁπλοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ σου στίχου καὶ τοῦ ὡραίου;
Τὴν φτώχεια σου ἐδυναγούδας καὶ τὴν πεῖνα,
μὲ τὴν ἀσύγκριτη περφάνια τοῦ βουνήσιου.
Μητριὰ σοῦ στάθηκε ἡ σκληρόκαρδη ἡ Ἀθήνα.

Φίλε ἀκριβέ, τὸ τίμιο μέτωπό σου
ξένοιαστο πιὰ κι ἀτύρετο ἔχει γείρει
στὸ χῶμα, στὴν ἀγαπημένη σου Πενιέλη,
τῆς ζωῆς ἀφοῦ ἐτρύγησες τὴν γύρη
τὴν πικρὴ καὶ μᾶς τὴν ἔδωσες γλυκειὰ ὡς τὸ μέλι.

12—16 Ἰανουαρίου 1957

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γιάννινα: Στὴν ὁδὸ Ἀσωπίου

(Ἀρχεῖο Ε.Η.Μ.)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ

Ρόντοβα, ποτάμι τῆς πατρίδας μου
καλόγνωμο στοιχειὸ
ἡ διψασμένη γῆς σὲ χαρτερεῖ
ἁπλώνοντας τὰ σκέλια σου
γιγάντια τὰ δυὸ
κι ὁ πόθος σου ἀψὺς
ὡς τὶς λαγόνες τὶς βαθιὲς
νὰ θρέψει ἡ φύτρα τῆς ζωῆς
μιὰ θάλασσα χρυσὴ
νὰ κυματίσει τὴν Ἄνοιξη
τὰ γινομένα σπάρτα της
στὰ δέντρα τοὺς καρπούς.

Πανέμορφε τῆς γῆς μας ἐραστὴ
ποὺ ροβολᾶς ἀπ' τὶς κορφὲς τὶς ἄσπρες τῶν χιονιῶν
ὡς τὶς γιδόσπαρτες καὶ τοὺς γκρεμοὺς
χορεύοντας συρτὸ
ἀνιάμα μὲ τὰ ἔλατα, τὶς καστανιὲς
κοπάδια ἀγριοπερίστερα φτερώνουνε στὸ διάβα σου
ἐλάφια χρυσοκέρατα στὶς ὄχτες σου σηκὰ
κι οἱ νύμφες τῶν δεντρῶν
χρυσὸ φεγγάρι ἀναλυτὸ ὅπως κυλάει ἀπὸ ψηλὰ
νὰ λούζονται γυμνὲς μὲς στὰ νερὰ
σὰ μάρμαρο πελεκητὸ τὰ σπήθια τους
καὶ τὸ κορμί.

Σὲ χαρτερεῖ ἡ διψασμένη γῆς
κλινάρι σοῦσπρωσε βαθὺ
λουλούδια τὸ μυρώνουνε
γλυκὲς ἀνασεμιὲς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γαμπρὸ καὶ σὲ στολίζουνε οἱ σκιάδες σου τριγύρω
κύκλο ποὺ σέρνουν τὸ χορὸ
ἡ μιὰ νὰ λούζει τὰ μαλλιὰ
π' ἀφροὺς τὰ στεφανώνουνε
ἡ ἄλλη νὰ χτενίζει
καθρέφτη μέγα νὰ κρατάει
π' ἀστροκοπάει στὸν ἥλιο.
Ναρθεῖς,
καθὼς δαμάλι στριφοκέρασο, σκυφτὸ
μ' ἀχάραγα τὰ σκέλια του
κι ἡ πέτσα του γυαλί,
ἀπάνω στὸ κλινάρι της
χρυσὴ βροχὴ ὁ πόθος σου
νὰ σπείρει τὴ ζωή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

RADOSLAV KATIČIĆ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΦΡΑ ΑΝΤΡΕΑ ΚΑΤΣΙΤΣ ΜΙΟΣΙΤΣ (1704—1760)*

Ὁ φραγκισκανὸς Ἀνδρέας Κάτσιτς εἶναι ἐξέχουσα μορφὴ τῆς κροατικῆς φιλολογίας, χαρακτηριστικὸς ἐκπρόσωπος τῶν ἀρχῶν τῶν νεωτέρων χρόνων της. Ὡς συγγραφέας τοῦ 18ου αἰώνα ἀνήκει στὸ διαφωτισμό, ὁ ὁποῖος ὡς πνευματικὸς προσανατολισμὸς ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴ θεμελίωση τῶν ἐθνικῶν συνειδήσεων καὶ κινημάτων τῆς σύγχρονης νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

Δαλματὸς καὶ ὑπήκοος τῆς Γαληνοτάτης εἶναι καὶ συγγραφέας τοῦ Ἀδριατικοῦ χώρου, στενότατα συνδεδεμένος καὶ μὲ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὰ ἐδάφη ποὺ κατεῖχαν οἱ Βενετσιάνοι.

Γιὰ ἕνα ἀκροατήριο Ἑλλήνων μελετητῶν, προσανατολισμένων ἰδιαίτερα πρὸς τοὺς ὁρίζοντες τοῦ Ἰονίου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς, μιὰ ἀνασκόπηση τῶν ἑλληνικῶν θεμάτων στὰ ἐπικὰ τραγούδια τοῦ Κροάτη συγγραφέα θὰ ἔχει ἐνδεχομένως κάποιο ἐνδιαφέρον καὶ θὰ προσελκύσει ἴσως τὴν προσοχή του σὲ ἕνα πλαίσιο ἐπαφῶν τοῦ ἑλληνικοῦ μὲ τὸν νοτιοσλαβικὸ χῶρο ποὺ ἔχει μείνει μέχρι τώρα σχεδὸν ἄγνωστος.

Ὁ συγγραφέας μας, γιὸς τοῦ Βαρθολομαίου Κάτσιτς ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν Μιόσιτς, γεννήθηκε τὸ 1704 σ' ἕνα χωριὸ κοντὰ στὴν παλιπάλαια πολίχνη τῆς Makarska στὴν ἀδριατικὴ παραλία, καμιὰ πενηνταριὰ χιλιόμετρα νοτιοανατολικὰ τοῦ Split στοὺς τραχεῖς πρόποδες τοῦ Biokovo καὶ βαπτίσθηκε παίρνοντας τὸ ὄνομα Ἀντώνιος.

Τὸ γένος του εἶχε μιὰ μακριὰ καὶ πλούσια ἱστορικὴ παράδοση. Οἱ Κάτσιτς ἀνῆκαν σὲ παλιὰ εὐγενὴ κροατικὴ φυλή. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς λέγεται ὅτι τὸ 1102 διαπραγματευόταν μαζὶ μὲ ἄλλους ἐκπροσώπους εὐγενῶν κροατικῶν φυλῶν τὴν ὁριστικὴ ἀναγνώριση τῆς οὐγγρικῆς δυναστείας ὡς βασιλέων τῆς Κροατίας, μιᾶς συμπολιτείας ποὺ κράτησε ὡς τὸ 1918.

Ἡ φυλὴ αὐτὴ ἦταν τόσο πολυάριθμη καὶ δυνατή, ποὺ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀδριατικῶν κατακτήσεων τοῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ τὸ 1165 ὁ Ἰωάννης ὁ Κίνναμος τοὺς ἀποκαλεῖ «τὸ Κατζικίων ἔθνος» (σ. 248). Σημαντικοὶ παρά-

* Διάλεξη ποὺ ἔδωσε στὴν Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν τὸ 1980 ὁ ὁλκὸς καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Βιέννης καὶ Ζάγκρεμπ κ. Ράντοσλαβ Κάτιτσιτς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γοντες στὴν περιοχή τους, ἐπέζησαν καὶ στοὺς καιροὺς τῶν πολέμων κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς γενεές τους διέπρεψαν καὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς Βενετίας.

Ὁ Ἀντώνιος Κάτιτς Μιόσιτς προσχώρησε τὸ 1720 στὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν στὸ μοναστήρι τοῦ Zaostrog, ποὺ ἦταν τὸ πνευματικὸ κέντρο τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του καὶ πῆρε, ὡς μοναχός, τὸ ὄνομα Ἀνδρέας.

Οἱ Φραγκισκανοὶ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ κύριος θρησκευτικὸς καὶ πολιτιστικὸς παράγων στὰ πρώην τουρκοκρατούμενα ἐδάφη τῆς δενετικῆς ἐπικράτειας. Δροῦσαν, ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ πολιτικὰ σύνορα καὶ τὰ πολεμικὰ μέτωπα, σ' ὅλο τὸ χῶρο ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴ μέχρι τὸν Δούναβη, μένοντας πάντα κοντὰ στὸν ἀμόρφωτο καὶ ταλαιπωρημένο κροατικὸ λαὸ τῆς Δαλματίας —ὅπου ἡ συνέχεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μορφωτικῆς ὀργάνωσης καὶ δραστηριότητας εἶχε διατηρηθεῖ μόνον στὶς μεγαλύτερες πόλεις καὶ στὰ νησιά—, στὸ λαὸ τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τῶν παραδουνάβιων πεδιάδων. Τὸ Zaostrog τοῦ Κάτιτς ἦταν ἡ νοτιότερη βάση τους, ἡ Βουδαπέστη ἡ βορειότερη. Εἶναι λοιπὸν εὐνόητο ὅτι ἡ πνευματική, πολιτιστικὴ καὶ φιλολογικὴ δράση τοῦ τάγματος τὸ ὁποῖο δροῦσε συντονισμένα στὰ τότε δενετικά, τουρκικὰ καὶ ἀψβουργικὰ αὐτοῦ ἐδάφη, ἔπαιξε ἕνα ἐξέχοντα ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς σύγχρονης κροατικῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνείδησης.

Μετὰ τὸ σχολεῖο τοῦ μοναστηριοῦ Zaostrog πῆγε ὁ φράτερ Ἀνδρέας γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς στὸ Osijek, βόρεια πόλη τοῦ κροατικοῦ χώρου, στὸ Δράβο ποταμό, κοντὰ στὴν ἐκβολή του στὸ Δούναβη, ἴσως καὶ στὴ Βουδαπέστη, καὶ τὸ 1731 στὴ Βενετία. Ἀφοῦ ἐπέστρεψε ἔγινε ἀναγνώστης, δηλαδὴ δάσκαλος στὰ σχολεῖα τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν καὶ δίδαξε στὰ διάφορα φραγκισκανικὰ σχολεῖα τῆς Δαλματίας.

Μετὰ τὸ 1745 ἄφησε τὴ διδασκαλία καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀνέγερση ἑνὸς μοναστηριοῦ στὸ νησὶ τοῦ Μπράτς. Τὸ 1750 μετατέθηκε στὸ Zaostrog, τὸ μοναστήρι τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, ἀπὸ ὅπου εἶχε ξεκινήσει κι ἐκεῖ ἔμεινε ἥσυχος καὶ ἀνενόχλητος μέχρι τὸ θάνατό του ποὺ ἐπῆλθε τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1760.

Στὴν τελευταία καὶ ἤρεμη δεκαετία τῆς ζωῆς του ἀνήκουν καὶ ὅλα τὰ συγγράμματά του, ποὺ μᾶς εἶναι σήμερα γνωστά. Ἡ μοναστικὴ ἡσυχία ἀποδείχθηκε ἰδιαίτερα γόνιμη. Τὸ πρῶτο δημοσίευμά του εἶναι ἕνα λατινικὸ ἐγχειρίδιο σχολαστικῆς φιλοσοφίας Elementa peripathetica iuxta menten subtilissimi doctoris Ioannis Duns Scoti, Βενετία, 1752. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι καρπὸς τῆς διδασκαλίας του στὰ σχολεῖα τῶν Φραγκισκανῶν τῆς Δαλματίας καὶ δείχνει τὴ βαθειὰ μόρφωση καὶ ὀξεία ἀντίληψη τοῦ συγγραφέα, ἄριστα καταρτισμένου διανοούμενου ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Ἄλλα δύο δημοσιεύματα ἀπευθύνονται πρὸς τὸ λαό, ποὺ δὲν ξέρει λατινικά, καὶ δίνουν μία ἐκλαϊκευμένη εἰκόνα τῆς ἱστορίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὸ πρῶτο καὶ σημαντικότερο κροατικὸ ἔργο τοῦ Κάτσιτς εἶναι τὸ «Εὐχάριστη ὁμιλία τοῦ σλαβικοῦ λαοῦ», τυπωμένο στὴ Βενετία τὸ 1756 καὶ σύμφωνα μὲ ἄλλη δεβαιότερη ἐκδοχὴ τὸ 1759. Εἶναι μιὰ ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τοῦ παρελθόντος ὅλου τοῦ νοτιοσλαβικοῦ χώρου ποὺ παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφὴ ἐπικῶν τραγουδιῶν. Τὸ τελευταῖο ἔργο τοῦ Κάτσιτς εἶναι ἡ «Κιβωτὸς τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν γεγονότων ὅλων τῶν αἰώνων τοῦ κόσμου», Βενετία 1760, ἕνα λαϊκὸ χρονικό, ποὺ περιλαμβάνει ὅλη τὴ βιβλικὴ ἱστορία καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους μέχρι τὸ 1760. Κατὰ τρόπο ἐνδιαφέροντα συνδυάζει αὐτὸ τὸ ἔργο τὸ παραδοσιακὸ μεσαιωνικὸ εἶδος τοῦ μοναχικοῦ χρονικοῦ μὲ τὶς διαφωτιστικὲς καὶ ἐκλαϊκευτικὲς τάσεις τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἐκφράζει ἔτσι τὸν συντηρητικὸ καὶ προοδευτικὸ συγχρόνως προσανατολισμὸ τῆς κροατικῆς λαϊκῆς φιλολογίας στὰ πρόθυρα τῆς νεώτερης ἐποχῆς.

Ἡ «Κιβωτὸς» τοῦ Κάτσιτς ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ ἐκδόθηκε ἀκόμα ἕξι φορὲς μέχρι τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰώνα. Ἡ «Εὐχάριστη ὁμιλία» ὅρθηκε ὅμως πολὺ εὐρύτερη ἀπήχηση. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰώνα γνωρίζουμε πάνω ἀπὸ 25 ἐκδόσεις. Μὲ τὴν πρώτη του ἔκδοση ἔγινε τὸ πιὸ ἀγαπημένο ἀνάγνωσμα τῶν λαϊκῶν στρωμάτων ὄχι μόνο τῆς Δαλματίας, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρου τοῦ κροατικοῦ χώρου μέχρι τὸ Δούναβη, προσείλκυσε δὲ τὴν προσοχὴ καὶ τοῦ μορφωμένου κόσμου, ἀπὸ τὸ Zagreb ὡς τὸ Dubrovnik. Μέρος τοῦ ἔργου μεταφράστηκε στὰ λατινικὰ ἀπὸ τὸν φραγκισκανὸ Emerik Pavic καὶ τυπώθηκε στὴ Βουδαπέστη τὸ 1764. Ξεπερνώντας τὰ φράγματα τοῦ δόγματος καὶ τῆς γραφῆς διαδόθηκε ἡ «Εὐχάριστη ὁμιλία» καὶ στοὺς Σέρβους. Λίγα χρόνια μετὰ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ βιβλίου ἦταν κιόλας γνωστὸ καὶ στὸ Ἅγιο Ὄρος, ὅπου συμπεριλήφθηκε στὴν ἱστοριογραφία τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικῆς ἀναγέννησης καὶ ἄφησε ἴχνη στὴν Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, ποὺ ὅρέθηκε στὴ μονὴ τοῦ Ζωγράφου, καὶ σ' ἕνα χειρόγραφο τῆς γνωστῆς ἱστορίας τοῦ Παΐσίου. Μερικὰ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Κάτσιτς παρουσιάζονται σὲ ἰταλικὴ μετάφραση στὰ συγγράμματα τοῦ ἀββὰ Alberto Fortis καὶ τροφοδότησαν τὰ πρῶτα δυτικὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴ δημοτικὴ ἐπικὴ ποίηση τῶν Κροατῶν καὶ τῶν Σέρβων.

Ἡ «Εὐχάριστη ὁμιλία» τοῦ Κάτσιτς παρουσιάζει μία ἐκλαΐκευση τῶν πορισμάτων τῆς ἐκτενοῦς ἱστορικῆς ἔρευνας τοῦ κροατικοῦ κλήρου. Ἡ κύρια πηγή του εἶναι τὸ περίφημο Il regno dei Slavi τοῦ Mauro Orbini (Pesaro, 1601) καὶ ἡ συμπερίληψή του στὸ Amfiteatro d' Europa τοῦ Nikolo Daglioni (Βενετία 1623). Πέραν τούτου χρησιμοποίησε τὸ Χρονικὸ τοῦ Παύλου Viterovic (Zagreb 1969), καὶ τὸ Natale solum sancti Hieronymi τοῦ Ἰωσὴφ Bedekovic (Wiener Neustadt 1752). Τὸ πιὸ ζωηρό του ἐνδιαφέρον στρέφεται ὅμως πρὸς τοὺς πολέμους τῆς Γαληνοτάτης μὲ τοὺς Τούρκους, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνηση διατηροῦνταν ἀκόμα ζωντανὴ στὸ λαὸ τῶν ἑνετοκρατούμενων κροατικῶν ἐδαφῶν, τῆς λεγόμενης, δηλαδή, Δαλματίας. Ἦταν αὐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὸ ὁ Πόλεμος τῆς Κρήτης (1645—1671), ὁ Πόλεμος τῆς Βιέννης (1684—1699) καὶ ὁ Μικρὸς πόλεμος (1715—1718), τὸν ὁποῖο ὁ Κάτσιτς εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος. Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῶν γεγονότων αὐτῶν χρησιμοποίησε ὁ συγγραφέας, ἐκτὸς τῆς τοπικῆς παράδοσης, τὸ Δαλματικὸ χρονικὸ τοῦ Παύλου Silobad καὶ τὰ Ἰταλικὰ ἱστορικὰ συγγράμματα τῶν Daglioni, Sagredi, Barlecio, Brusoni καὶ Biemmi.

Τὴ λόγια καὶ τὴ λαϊκὴ παράδοση παρουσίασε ὁ Κάτσιτς περιληπτικὰ σὲ πεζὸ λόγο καὶ τὴν ἐπεξεργάσθηκε σὲ ἐπικὰ τραγούδια σὲ ὕφος δημοτικό. Εἶχε μιὰ λεπτὴ αἴσθηση γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς ἐπικῆς ποίησης καὶ πέτυχε νὰ γίνει δεκτὸς ἀπὸ τὸ λαὸ ὡς ποιητὴς τοῦ ἡρωικοῦ παρελθόντος. Ἔχει ἐκφράσει κατὰ τρόπο γνήσιο τὴ νοοτροπία ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων στὰ ματωμένα σύνορα, ὅπου οἱ μάχες δὲν σταματοῦσαν ἀκόμα καὶ στὶς σύντομες περιόδους ἐπίσημης εἰρήνης. Μιλώντας στὸ λαὸ τὴν πατροπαράδοτη ποιητικὴ γλώσσα του, συνέβαλε ὁ Κάτσιτς ἀποφασιστικὰ στὴ διάπλαση τῆς σύγχρονης λαϊκῆς ἱστορικῆς συνείδησης τῶν Κροατῶν καὶ ἐπέδρασε καὶ στοὺς λοιποὺς Σλάβους τοῦ νότου.

Στὴν «Εὐχάριστη ὁμιλία τοῦ σλαβικοῦ λαοῦ» παρουσιάζει ὁ Κάτσιτς στοὺς ἀναγνῶστες του καὶ ἑλληνικὰ θέματα. Τὰ πλησιάζει ἀπὸ διαφορετικὲς σκοπιὲς ὅπως τὰ φέρνουν μαζί του οἱ ἴδιες οἱ ἱστορικὲς σχέσεις. Διαγράφονται ἔτσι τρεῖς κύκλοι στοὺς ὁποίους ἀλλάζει καὶ ἡ ἐπικὴ διάθεση μὲ τὴν ὁποία τὰ παρουσιάζει. Στὸ πλαίσιο τοῦ πρώτου περιλαμβάνονται οἱ σχέσεις τῶν νοτιοσλαβικῶν ἀρχόντων μὲ τὸ Βυζάντιο. Ὁ δεύτερος ἀφορᾶ στὴν Ἄλωση. Ὁ τρίτος ἀναφέρεται στοὺς πολέμους τῆς Βενετίας μὲ τοὺς Τούρκους. Στὸν πρῶτο καὶ δεύτερο κύκλο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα εἶναι μᾶλλον ἀρχικὸ καὶ λόγιο, στὸν τρίτο εἶναι ἀνθρώπινο, ζεστὸ καὶ ζωντανό. Θέματα καὶ τῶν τριῶν κύκλων ἔχουν παρουσιασθεῖ καὶ σὲ ἐπικὰ τραγούδια.

Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸν δυζαντινὸ κύκλο εἶναι τὸ τραγούδι γιὰ τὸν Βασίλειο τὸν Βουλγαροκτόνο. Εἶναι γραμμένο σὲ γνήσιο ὕφος τοῦ σερβοκροατικοῦ δημοτικοῦ ἔπους. Ὁ ἀναγνώστης τὸ νιώθει ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχή:

«Ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος μαζεύει τὸ στρατό του σὲ ὅλη τὴ χώρα τῶν Γραικῶν καὶ τῶν Λατίνων, τὸν μάζευε ἕνα χρόνο ὁλόκληρο. Καὶ ὅταν τὸν εἶχε μαζέψει καλεῖ κοντά του τὸν Νικηφόρο τὸν μπάνο[1] καὶ τοῦ ἔλεγε σιγὰ - σιγά: Νικηφόρε, πιστέ μου ὑπηρέτη, νά ὁ ἰσχυρός μου στρατός. Πήγαινε μὲ τὸν στρατὸ αὐτὸ στοὺς Βουλγάρους καὶ κόψε τους μικροὺς καὶ μεγάλους, πάσε μου τὸν Σαμουήλ ζωντανό, καὶ τὸ γιό του τὸν Ραδόμηρο. Ἢ πιάσε τον, ἢ φέρ' τὸ κεφάλι του, θὰ τὸ βάλω στὰ τείχη τῆς πόλης, ὅποιος περάσει νὰ πεῖ: Εἶναι ἐκεῖνος στ' ἀλήθεια ὁ τρομερὸς Βούλγαρος ποὺ γύριζε τοὺς Γραικούς

1) Ὁ μπάνος εἶναι ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος στὸ κροατικὸ κράτος. Ἡ λέξη εἶναι ἀ... βαρική: βαΐάνος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάτω ἀπὸ τὸ σπαθί του καὶ τὶς πόλεις τους ἔχει κάψει μὲ φωτιές, ποὺ μὲ προκαλεῖ σὲ μονομαχία καὶ παίρνει τὰ κάστρα μὲ ἀπάτη» (σελ. 82) [2].

Ὁ αὐτοκράτορας διατάσσει τὸν Νικηφόρο νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ, ἀλλὰ τὸν συμβουλεύει νὰ μὴ χτυπήσει μὲ τὸ φῶς τῆς μέρας γιατὶ τότε ὁ Σαμουὴλ θὰ ὑπερισχύσει. Ὁ Νικηφόρος παίρνει λοιπὸν τὸ στρατό, τὴ νύχτα πορεύεται καὶ τὴν ἡμέρα ἀναπαύεται. Ὅσους συναντάει, ρωτάει γιὰ τοὺς Βουλγάρους. Ἐντελῶς τυχαῖα συνάντησε καὶ τὸν Θεόδωρο, τὸν αἰχμάλωτο τῶν Βουλγάρων. Αὐτὸς προδίδει γιὰ τριακόσια χρυσὰ νομίσματα τὸ στέκι τους:

«Οἱ Βούλγαροι εἶναι στὸν ποταμὸ Τσελίνκα, πίνουν κρασί, οὐρλιάζουν σὰν λύκοι, σέρνουν τὸ χορὸ ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, δὲν φοβοῦνται Γραικοὺς οὔτε Τούρκους»[3] (σελ. 83). Ὁ Νικηφόρος βρίσκει τὴν ἑπομένη νύχτα τοὺς Βουλγάρους νὰ κοιμοῦνται δίπλα στὸ ποτάμι. Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἤπιε πρῶτα κρύο νερὸ καὶ μετὰ χτύπησε τοὺς Βουλγάρους χωρὶς προειδοποίηση. Κατέσφαξαν εἴκοσι χιλιάδες καὶ ἄλλους τόσους πιάσανε καὶ τοὺς πήγανε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τοὺς ἔβγαλαν «τὰ μαῦρα μάτια». Ὅταν ὁ Σαμουὴλ ἄκουσε πὼς τοὺς ἔβγαλαν τὰ μάτια, ἔπεσε ἀπὸ τὸν καημό του στὸ χῶμα καὶ παρέδωσε τὴν ψυχή του στὸ Θεό.

Ὁ νοτιοσλαβικὸς προσανατολισμὸς τοῦ ποιητῆ εἶναι ἐμφανής. Ὁ τραγικὸς ἥρωας τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ Σαμουήλ, οἱ Βούλγαροί του εἶναι τὰ παλληκάρια. Ἡ ἥττα τους εἶναι συνέπεια προδοσίας. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀντιπάλους, τοὺς Βυζαντινούς, ἔχει ὁ ποιητὴς πλήρη ἀνθρώπινη κατανόηση. Αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἐπικοῦ ἤθους. Μὲ ζωηρὰ χρώματα περιγράφονται τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα οἱ Βυζαντινοὶ ἔχουν πάθει ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Κι αὐτοὶ καταφεύγουν στὴν ἀπάτη γιὰ νὰ παίρνουν πόλεις. Ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος ἔχει λόγο νὰ ἐκδικηθεῖ τὸν Σαμουὴλ καὶ τὸ μῖσος του εἶναι δικαιολογημένο. Οἱ ἄγριοι τρόποι τῶν Βουλγάρων, ὅσο ἀντρίκιοι κι ἂν εἶναι, ἀγγίζουν τὰ ὅρια τῆς ὕβρης, μὲ τὴν ἀρχαία ἔννοια. Ὅσο καὶ νὰ ὑπερέχει ἡ ἀνδρεία τους, ἡ ἱκανότητα τῶν Βυζαντινῶν εἶναι ἀνώτερη. Ὁ Σαμουήλ, βασιζόμενος στὴν ὑπεροχή του, παραμέλησε νὰ τοποθετήσει φρουροὺς καὶ φταίει ἑπομένως ὁ ἴδιος γιὰ τὴν παντοτεθρία του. Τὸ ἐπικὸ πνεῦμα ἀπαγορεύει ὁ ἀντίπαλος νὰ παρουσιαστεῖ ἁπλῶς κακὸς καὶ ἀπάνθρωπος καὶ ὁ ἥρωας πέφτει θῦμα τῆς δικῆς του ἀνθρώπινης ἀδυναμίας. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς ἐπικῆς νοοτροπίας φαίνονται καθαρά, ὅταν τὸ τραγούδι συγκριθεῖ μὲ τὴν πεζὴ περιγραφὴ τοῦ γεγονότος ποὺ προηγεῖται στὸ κείμενο τοῦ βιβλίου.

Τὸ θέμα τῆς Ἅλωσης ἐπεξεργάζεται σὲ τρία τραγούδια πολὺ διαφορετικῆς φύσης τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Στὸ πρῶτο (σελ. 161—162) γίνεται λόγος

2) Οἱ παραπομπὲς γίνονται στὴν ἔκδοση τοῦ 1753.

3) Ὁ ἀναχρονισμὸς εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἐνσυνείδητος. Ἀποτελεῖ γνώρισμα ἐπικῆς παρουσίασης ἱστορικοῦ θέματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιὰ γράμμα στὸ ὁποῖο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ζητάει ἀπὸ τὸν Πάπα βοήθεια, αὐτὸς δὲ ἀπαντάει ὅτι οἱ ἁμαρτίες τῆς Ἀνατολῆς εἶναι πολλὲς κι εἶναι ἀργὰ πιὰ γιὰ βοήθεια. Παρὰ ταῦτα ὁ Πάπας παρακαλεῖ τοὺς ἄρχοντες τῆς Δύσης νὰ σπεύσουν σὲ βοήθεια τῆς ἀπελπισμένης Κωνσταντινούπολης, ἀλλὰ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ τοὺς κάνει νὰ ἀγνοήσουν τὴν παράκλησή του ποντίφηκα. Σ' αὐτὸ τὸ τραγούδι ὁ Κάτσιτς εἶναι πέρα γιὰ πέρα καθολικὸς ἱεραρμένος. Δείχνει μὲν θερμὴ συμπάθεια καὶ συμπόνοια γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι διατεθειμένος νὰ ὑποταχθεῖ θρησκευτικὰ στὴ Ρώμη, τὴν τραγωδία τῆς πόλης ὅμως ὅλέπει ὡς ἀναπόφευκτη τιμωρία γιὰ τὸ σχίσμα. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι προσθέτει στὸ τραγούδι μιὰ πεζὴ σημείωση, στὴν ὁποία τονίζει ὅτι οἱ κατηγορίες του δὲν ἀφοροῦν στοὺς Ὀρθόδοξους Σέρβους, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν καταφύγει ὁμαδικὰ στὰ δανεστινάκια ἐδάφη καὶ πολεμοῦσαν ἐκεῖ μὲ τοὺς Τούρκους πλάι στοὺς Κροάτες. Ἡ διχόνοια τῶν Χριστιανῶν, λέει, δὲν ξεκίνησε ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία τῶν Γραικῶν. Ὡς ποίηση, τὸ τραγούδι δὲν ἔχει καμιὰ ἀξία. Ἡ ἐκφρασή του εἶναι μὲν ἐπική, τὸ πνεῦμα του ὅμως παραμένει θεολογικό. Εἶναι μιὰ ποιητικὰ διασκευασμένη, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ξερὴ ἔκθεση τῶν ἀπόψεων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης πάνω στὴν ὑπόθεση τοῦ σχίσματος. Γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς ἱστορικῆς συνείδησης τῶν Κροατῶν ἔχει βέβαια καὶ μιὰ τέτοια ἐκλαΐκευση τὴ σημασία της.

Τὸ δεύτερο τραγούδι γιὰ τὴν Ἅλωση εἶναι ἐντελῶς ἄλλης φύσης (σελ. 165—168). Παρουσιάζει μιὰ μνημειώδη εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς τραγωδίας μὲ ὅλη τὴν ἐξιστόρηση τοῦ Φλωριανοῦ Campi. Ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ τραγικὸς ἥρωας τοῦ τραγουδιοῦ. Ἡ ἀποφασιστικότητά του εἶναι τέλεια, ἡ βοήθεια τῶν Λατίνων δυναμική, ἀλλὰ ἀνεπαρκής. Ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ ἔχει ἐγκαταλείψει τὴν Πόλη. Ἡ ἄμυνα ὅμως εἶναι σθεναρὴ καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς δὲν ἔχει τὸ ἠθικὸ ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ καταλάβει τὰ τείχη. Ἀλλὰ τότε ὁ λαὸς τῆς πόλης κοροϊδεύει τοὺς γενίτσαρους καὶ ἐξυβρίζει τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ τοὺς ἐξοργίζει καὶ τοὺς κάνει νὰ ὁρμήσουν καὶ νὰ πάρουν τὴν Πόλη. Ἀκλόνητος ὁ αὐτοκράτορας ἀμύνεται καὶ πέφτει. Ὁ Ὀθωμανὸς σουλτάνος κάθεται στὸ θρόνο του καὶ ἀπ' αὐτὸν ταπεινώνει ὅλους τοὺς ἄρχοντες τῆς χριστιανοσύνης. Ἡ σκοπιὰ τοῦ ποιητῆ παραμένει ἐξω κοσμική. Ἡ τραγικὴ ὄψη ποὺ γίνεται ἄμεση ἀφορμὴ τῆς καταστροφῆς, δὲν εἶναι θρησκευτική. Ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ εἶναι μὲν παρούσα ὡς θέμα, ἀλλὰ δὲν παίρνει θεολογικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς διαστάσεις. Τὸ μεγαλεῖο τῆς συμφορᾶς γίνεται πλήρως ἀντιληπτό, ἡ θλίψη συγκινεῖ κάθε Χριστιανό. Πέραν τῆς ἔκφρασης ὑπάρχουν καὶ στὸ περιεχόμενο ὅλα τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα ἐπικῆς ἀντίληψης. Ὁ λόγιος χαρακτήρας τοῦ ποιήματος εἶναι ὅμως πολὺ αἰσθητὸς καὶ ἡ παρουσίαση τοῦ θέματος μένει μακριὰ ἀπὸ τὸ γνήσιο πνεῦμα τῆς λαϊκῆς ἐπικῆς παράδοσης. Ἡ διήγηση ἀφήνει τὸν ἀναγνώστη ψυχρό, ἡ ποιητικὴ ἀξία τοῦ τραγουδιοῦ δὲν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εἶναι μεγάλη.

Τὸ τρίτο τραγούδι εἶναι θρῆνος γιὰ τὰ χαμένα μεγαλεῖα τῆς Πόλης (σελ. 168—169). Κατὰ τρόπο ἀφελὴ καὶ ἐγκάρδιο ἐκφράζει τὸν θαυμασμὸ γιὰ τὶς ἀξίες της καὶ τὴ βαθειὰ θλίψη γιὰ τὸ χαμό της. Ἀπευθυνόμενος καθαρὰ σὲ Κροάτη ἀναγνώστη («Τί νὰ πεῖς, ἀγαπητὲ ἀδελφέ, ποὺ φέρνεις τὸ ὄνομα Κροάτης») ἐξαίρει τὶς πνευματικὲς ἀρετὲς τοῦ κλήρου, τὴν εὐγένεια καὶ σοφία τῶν ἀρχόντων, τὴν ὀμορφιὰ τῶν κυράδων, καὶ κλαίει τὴ βεβηλωμένη Ἁγιὰ - Σοφιά. Τὴ χαμένη λάμψη φέρνει σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν μισητὸ ρόλο τῆς ἔδρας μιᾶς τυραννικῆς ἐξουσίας, ποὺ ἔτυχε ἡ Πόλη νὰ παίζει μετὰ τὴν Ἅλωση. Παρὰ τὸν συγκινητικὸ θαυμασμὸ γιὰ τὸ Βυζάντιο, δὲν λείπουν «ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἀλαζονεία» ὡς αἰτίες τῆς καταστροφῆς. Ἡ συμπόνοια ὅμως καὶ ἡ θλίψη κυριαρχοῦν καὶ τὸ τραγούδι δὲν στερεῖται μιᾶς ἁπλοϊκῆς χάρης.

Περισσότερο ἀπ' ὅλα κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ποιητῆ οἱ πόλεμοι τῆς Βενετίας μὲ τοὺς Τούρκους, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνηση ἦταν ἀκόμα ζωντανὴ στὴν ἐποχή του. Ἐξυμνεῖ καὶ διαλαλεῖ τοὺς ἡρωισμοὺς τῶν Κροατῶν καὶ Σέρβων τῆς Δαλματίας στοὺς πολέμους αὐτούς. Τὰ δραματικὰ γεγονότα ἐξελίσσονται ὅμως καὶ πέραν τῶν συνόρων τῆς Δαλματίας. Περιγράφοντάς τα, παρουσιάζει ὁ Κάτσιτς στοὺς ἀναγνῶστες του καὶ τὶς ἐπικὲς μάχες καὶ τραγικὲς μοῖρες τοῦ ἑνετοκρατούμενου καὶ τουρκοκρατούμενου ἑλληνικοῦ χώρου, μὲ τὸν ὁποῖο νιώθει βαθύτατη ἀλληλεγγύη.

Παραξενεύει βέβαια ὅτι ὁ Δαλμάτης ἐλάχιστη ἢ ἀκόμα καὶ καμιὰ προσοχὴ δὲν δίνει στὴν Ἤπειρο καὶ στὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου. Ἀπὸ τὰ νησιὰ ἀναφέρεται μόνον ἡ Λευκάδα, καὶ γιὰ τὴν Ἤπειρο γίνεται λόγος μόνον γιὰ τὸν ἀγώνα τοῦ Σκενδέρμπεη, ὅταν ὁ Σουλτάνος κάνει τὸν προδότη ἀνεψιό του «βασιλιὰ τῆς Ἠπείρου». Μετὰ τὴν πεζὴ περιγραφὴ τῶν γεγονότων (σελ. 123), προσθέτει ὁ συγγραφέας κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸ τρόπο του, καὶ ἕνα ἐπικὸ τραγούδι. Ἐκεῖ διαβάζουμε:

«Ὡραῖα τὸν δέχθηκε ὁ Σουλτάνος, τοῦ ἔφτιαξε ἕνα χρυσὸ στέμμα. Ἔστεψε τὸ κεφάλι του μ' αὐτὸ καὶ τὸν ἔκανε βασιλιὰ τῆς Ἠπείρου, τοῦ δίνει τὸν δυνατὸ στρατό του, πενήντα χιλιάδες ὅλοι καβαλλάρηδες μ' ἐπικεφαλῆς τους τὸν Ἰσὰκ - πασᾶ του» (σελ. 125).

Μιὰ νεράιδα προειδοποιεῖ ὅμως τὸν Σκενδέρμπεη. Παρὰ τὴ θλίψη του αὐτὸς προετοιμάζεται ἀμέσως γιὰ ἄμυνα: «Ὅταν ὁ μπάνος κατάλαβε τὴ νεράιδα, βουβάθηκε ἀπὸ τὴ στενοχώρια του. Ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ κάνει ἄλλο παρὰ νὰ μαζέψει στρατὸ ἀπὸ τὴν Ἤπειρο» (σελ. 125). Μετὰ τὴ νίκη ὁ θεῖος δίνει χάρη στὸν προδότη ἀνεψιό του, ἀλλὰ τὸν στέλνει στὴ Νεάπολη, γιὰ νὰ τὸν προστατεύσει ἀπὸ τὴ μοιμφὴ «τῶν ἀρχόντων τῆς Ἠπείρου» (σελ. 126).

Τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι γραμμένο σὲ γνήσιο δημοτικὸ ὕφος καὶ εἶναι γεμάτο ἐπικὴ δύναμη. Ἡ Ἤπειρος, ποὺ ἀναφέρεται συχνὰ σ' αὐτό, παραμένει ἔννοια ἐντελῶς ἀφηρημένη, ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει καμιὰ ζωντανὴ ἀντίληψη γι'

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐτή. Τὸ ἐπίθετο ποὺ τῆς δίνει εἶναι καθαρὰ κοσμητικό. Τὴν ἀποκαλεῖ «πεδινὴ Ἤπειρο» (σ. 126).

Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ἐπικὰ τραγούδια του περιγράφει τὴ μεγάλη ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου τὸ 1571: «Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ χτίστηκε ἡ Βενετιά, δὲν ἔχει συγκεντρωθεῖ ὡραιότερος στρατὸς ἀπ' αὐτὸν τοῦ δόγη τῆς Βενετιᾶς, τὴν ἐποχὴ τοῦ πολέμου τῆς δύστυχης Κύπρου» (σ. 183). Περιγράφει μετὰ τὰ καράβια καὶ τοὺς ναύαρχους. Τονίζει ἰδιαίτερα τὴν ἑλληνικότητα τοῦ χώρου, στὸν ὁποῖο τοὺς ἔφερε ἡ ἐξόρμησή τους: «Ἔπλευσαν κατὰ τὴν θάλασσα τοῦ δόγη, ἀνοιξαν τὰ πανιὰ κοντὰ στὴν ἑλληνικὴ χώρα. Ἡ γαλάζια θάλασσα ἔφερε ἀρρὼ ἀπὸ τοὺς γαλεῶνες καὶ τὰ πολεμικὰ καράβια. Ὅταν ὁρέθηκαν ἀνοιχτὰ τῆς Σάντα Μαύρα, ἔλεγε ὁ Ντόρια, ὁ πρίγκηπας: «Τί ἀσπρίζει ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀνατολή, κάτω ἀπ' τοὺς πρόποδες τοῦ δουνοῦ, εἶναι χιόνια ἢ μήπως εἶναι κύκνοι ἢ ἔπεσε ὁμίχλη στὴ μέση τοῦ κάμπου ἢ στήθηκαν ἄσπρα ἀντίσκηνα ἢ εἶναι ἄσπρες νεράιδες στὸ δουνὸ ἢ ὁδόσκουν τὰ πρόβατα τῶν Γραικῶν;». Τοῦ λέει ὁ μπάνος ὁ Βενιέρης: «Δὲν εἶναι χιόνια, οὔτε εἶναι ἄσπρες νεράιδες, οὔτε εἶναι ὁμίχλη, οὔτε εἶναι κύκνοι, οὔτε στήθηκαν ἄσπρα ἀντίσκηνα, ἀλλ' ἐκεῖνα εἶναι τὰ τούρκικα καράβια...» (σ. 183).

Μετὰ ἀπὸ μιὰ περιγραφὴ τοῦ τρομεροῦ ἀντίπαλου στόλου, λέει ὁ Γενοβέζος Ντόρια: «Ἄκουσέ με, μπάνε Βενιέρη, ἀνόητα θὰ χάσουμε τὰ κεφάλια μας μὴ κάνουμε μάχη μὲ τοὺς Τούρκους». Ὁ Βενιέρης τοῦ ἀπαντάει: σιγὰ - σιγά: «Δὲν εἶναι καιρὸς νὰ μιλᾶμε γιὰ τέτοια, πρέπει σήμερα νὰ δώσουμε μάχη μὲ τοὺς Τούρκους, νὰ χύσουμε τὸ αἷμα μας γιὰ τὸν Ἰησοῦ. Δὲν ἤρθαμε νὰ κάνουμε περίπατο στὴ θάλασσα, οὔτε νὰ κάνουμε ἔρωτα μὲ τὶς κοπέλλες τὶς Γραικές, ἀλλὰ νὰ ἀμυνθοῦμε γιὰ τὴν πίστη τοῦ Ἰησοῦ καὶ γιὰ τὸ δόγη μας τῆς Βενετιᾶς» (σ. 183). Κι ἔτσι ἀρχίζει ἡ ναυμαχία ποὺ τελειώνει μὲ μιὰ λαμπρὴ νίκη τῶν Χριστιανῶν. Κι αὐτὸ τὸ τραγούδι εἶναι γεμᾶτο ἐπικὸ δυναμισμὸ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θέμα του παρουσιάζει μᾶλλον λόγιο παρὰ δημοτικὸ χαρακτήρα.

Ἡ ἑλληνικότητα τοῦ χώρου μὲ τὴ σφραγῖδα ἀρχαιότητας διαγράφεται καὶ στὸ τραγούδι τῆς ἡρωικῆς ἄμυνας τῆς Χαλκίδας: «Μιὰ πόλη ἀσπρίζει στὸ γιαλὸ τῆς γαλάζιας θάλασσας σ' ἕνα νησὶ τοῦ ἀρχιπελάγους, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα τὴ λέγανε Χαλκίδα, ἕνας Βενετσιάνος μπάνος ἔμενε σ' αὐτή» (σελ. 170).

Μὲ πιὸ πολλὴ ὅμως θέρμη περιγράφεται ἡ τραγωδία τῆς Κύπρου. «Ὡραῖο εἶναι τὸ δουνὸ ἡ Ροδάνιγια, ὡραιότερη ἀκόμα ἡ Κύπρος μέσ' στὴ θάλασσα. Αὐτὴ ὀγάζει ἄσπρο στάρι καὶ κόκκινο κρασὶ σὰν τὴν Μαλβασία. Ἀνὰ τὴν Κύπρο ἀσπρίζουν πόλεις σὰν τὰ ἄσπρα πουλιά, οἱ κύκνοι. Ὡραιότερες ἀπ' ὅλες εἶναι δύο ἄσπρες πόλεις: τῆς μιᾶς τὸ ὄνομα ἦταν Λευκωσία, καὶ ἡ ἄλλη λεγόταν Ἀμμόχωστος. Σ' αὐτὴ περπατάει νεαρὸς προδιδοῦρος, τὸ ὀνο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μά του Ἀντώνιος Μπραγκαντῖνος. Βγῆκε περίπατο στὰ τείχη τῆς πόλης καὶ κοίταζε πέρα τὸν ἴσιο κάμπο. Μιλάει ὁ Ἀντώνιος μὲ τὸν ἑαυτό του: «Ἄχ, Θεέ μου, τί μεγάλο θαῦμα, τί φαίνεται ἐκεῖ στὴ μέση τοῦ ἴσιου κάμπου; Εἶναι ὄασος ἢ κρύο νερό, ἢ εἶναι πράσινες πορτοκαλιὲς στὸν κάμπο, ἢ εἶναι ὁμίχλη ποὺ πλάκωσε τὸν κάμπο; Μὲ τί στολίστηκε τὸ βουνό, μήπως μὲ μῆλα ἢ μὲ κίτρινα πορτοκάλια;». Τὸν καλεῖ νεράιδα ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τοῦ λέει σιγὰ - σιγά: «Οὔτε ὄασος εἶναι, οὔτε κρύο νερό, οὔτε πράσινες πορτοκαλιὲς στὸν κάμπο, οὔτε ὁμίχλη ποὺ πλάκωσε τὸν κάμπο. Ἀλλ' ἐκεῖνο εἶναι τρομερὸς τούρκικος στρατὸς κι ἐπικεφαλῆς του ὁ Μουσταφὰς ὁ βεζύρης. Τὴ νύχτα ἔφτασε ἀπὸ τὴ Λευκωσία, ποὺ χτὲς τὴν κατέλαβε. Κατέσφαξε ὅλους, κανεὶς δὲν διέφυγε, σύνολο τριάντα χιλιάδες. Δὲν κιτρινίζουν ἐκεῖ πορτοκάλια στὰ κλαδιά, ἀλλὰ στὶς λόγχες τὰ κεφάλια τῶν παλληκαριῶν ποὺ κόπηκαν χτὲς στὴν ἄσπρη πόλη τῆς Λευκωσίας» (σελ. 181).

Ἡ ἐπεξεργασία αὐτὴ τοῦ γνωστοῦ κιόλας ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς Ναυπάκτου ἐκφραστικοῦ τύπου τῆς δημοτικῆς σερβοκροατικῆς ἐπικῆς ποίησης γίνεται στὴν προηγούμενη περίπτωση ἀληθινὰ μνημειώδης προπαρασκευάζοντας τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς συμφορᾶς τῆς τραγικῆς Ἀμμοχώστου. Ἡ συμφορὰ ἀρχίζει ἀμέσως: «Μόλις τὰ εἶπε ἔτσι ἡ νεράϊδα, ἤρθαν οἱ Τοῦρκοι μπουλούκι καὶ χτύπησαν τὴν πόλη. Ἡ ἄσπρη πόλη ἔτρεμε ὁλόκληρη ἀπὸ τὶς κανονιές. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ ξεκαλοκαίρεψαν οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ τὴ μέρα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὡς τὴ μέρα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, καὶ συχνὰ ἔκαναν γιουρούσια μὲ γυμνὰ σπαθιὰ καὶ πηδοῦσαν στὰ τείχη. Κόβει τοὺς Τούρκους ὁ Ἀντώνιος Μπραγκαντῖνος καὶ οἱ νεαροὶ πολεμιστές του ἔκοβαν πολλὰ κεφάλια καὶ τὰ 'ὅαζαν στὰ τείχη τῆς πόλης. Ποτέ, ἀδελφέ μου δὲν ἔπαψαν οἱ Τοῦρκοι μέρα καὶ νύχτα νὰ κάνουν γιουρούσια, νὰ σκάβουν λαγούμια καὶ νὰ ἀνατινάζουν τοὺς ἄσπρους πύργους» (σ. 181).

Ἡ ἄμυνα ἦταν σθεναρή. Ὁ βεζύρης καλεῖ τὸν προδιδοῦρο νὰ παραδοθεῖ, αὐτὸς ὅμως ἀποκρούει κάθε σκέψη γιὰ συνθηκολόγηση. Τότε ἀρχίζει ἡ πιὸ ἄγρια ἐπίθεση: «Ὅταν ὁ βεζύρης διάβασε καλὰ - καλὰ τὸ γράμμα, ἀπὸ τὸ κακό του τράβηξε τὰ γένια του καὶ τὰ ἔβγαλε. Δὲν μπορεῖ ὁ βεζύρης νὰ κάθεται ἥσυχος, ἀλλὰ παροτρύνει τοὺς γενίτσαρους νὰ ἐπιτεθοῦν στὴν πόλη. Κάτω ἀπὸ τὴν πόλη ἔσκαψε λαγούμια καὶ γρήγορα ἔβαλε φωτιά. Ὅταν τὰ λαγούμια ἀνατινάχτηκαν, σάρωσαν τὴ μισὴ πόλη. Πολὺ αἷμα χυνόταν ἐδῶ, πολὺ αἷμα ἀλόγων καὶ παλληκαριῶν. Ἐδῶ ἀμύνονται μικροὶ καὶ μεγάλοι: καλόγηροι καὶ ἱερεῖς, χῆρες, γυναῖκες καὶ κοπέλλες, παιδιά, γέροι καὶ νεαροὶ ἔμποροι. Ἐδῶ ἀδελφὸς ἀδελφὸ δὲν μπόρεσε νὰ γνωρίσει, διότι στὸν καθένα χυνόταν τὸ αἷμα. Κι ἂν μποροῦσε κανεὶς νὰ δεῖ τὸν Μπραγκαντῖνο, τὸν νεαρὸ προδιδοῦρο! Τὰ χέρια του ματωμένα ὡς τοὺς ὤμους καὶ τὸ ἀστραφτερὸ σπαθὶ ὡς τὴ λαβή. Καὶ τότε πάλι φέρθηκαν παλληκαρίσια γιατὶ ἔδιωξαν τοὺς Τούρκους ἀπ' τὴν πόλη» (σ. 182).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ ἡρωισμὸς ὁλόκληρου τοῦ πληθυσμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτρέψει τὴν καταστροφή. Οἱ δυνάμεις, τὰ πυροβολικὰ καὶ τὰ τρόφιμα ἐξαντλοῦνται. Ἀπὸ πουθενὰ δὲν φτάνει βοήθεια. Παρόλες τὶς προσπάθειες καὶ τὶς θυσίες ὁ ἐνεργὸς προϊσταμένος ἀναγκάζεται στὸ τέλος νὰ παραδώσει τὴν πόλη καὶ νὰ ὑποστεῖ μὲ περιφρόνηση τὰ δασανιστήρια καὶ τὴν ἐκτέλεση. Ὁ ἀναγνώστης λέει μαζὶ μὲ τὸν ποιητή: «Μπραγκαντίνε, νὰ ἀναπαυθεῖ ἡ ψυχή Σου», καὶ στὸ πρόσωπό του ὁλέπει ὅλο τὸν κόσμο τῆς τραγικῆς Αἰμιλιγώστου, ποὺ τὸν εἶχε ὑποστηρίξει μέχρις ἐσχάτων. Τὸ τραγούδι ἔχει ζωντάνια καὶ ἐπικὸ σθένος, συνεπαίρνει μὲ τὸν ἀέρα ἀληθινοῦ ἡρωισμοῦ ποὺ μᾶς κάνει νὰ νιώθουμε τὸ πραγματικὸ ἀνθρώπινο μεγαλεῖο μέσα στὴν ἀπερίγραπτη συμφορὰ καὶ δυστυχία.

Ἄλλη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Λήμνου (173—174). Ἡ ἡρωίδα της εἶναι μιὰ Μαρούλα. «Ἄκου ἀδελφέ, ποὺ ξέρεις τὴ γλώσσα μας, νὰ σοῦ πῶ τὸν ἀγώνα μιᾶς κοπέλλας». Καὶ καὶ πολιόρκησαν οἱ Τοῦρκοι τὴ χώρα. Δὲν σταματᾶνε τὰ γιουρούσια. Ἔπεσαν πολλοὶ καὶ ἀπ' τὶς δυὸ πλευρές. Καὶ τὸ χειρότερο, πέφτει καὶ ὁ διοικητὴς τῆς πόλης. Τότε ὅλοι συγχύσθηκαν, ἔχυσαν δάκρυα καὶ ἔχασαν τὸ κουράγιο τους. Ἀλλὰ δὲν ἔκλαψε καὶ δὲν ἔχασε τὸ κουράγιο της ἡ Μαρούλα, ἡ κόρη τοῦ διοικητή. Ἐκείνη φόρεσε τὴ στολὴ τοῦ πατέρα της, πῆρε σπαθὶ στὸ χέρι καὶ ὁρμησε στοὺς Τούρκους, ποὺ εἶχαν διεισδύσει στὴν πόλη. Ὅταν τὴν εἶδαν οἱ ἄλλοι, τὴν ἀκολούθησαν. Ἐκείνη φάνηκε καλύτερο παλληκάρι ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα της, καὶ κατάφερε νὰ ἀποθήσει τοὺς Τούρκους ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη. Σύντομα ἔφθασε καὶ βοήθεια καὶ ἡ Λήμνος σώθηκε. Ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι μέχρι τὸν σήμερα ὀνομάζουν τὴν χήρα τὴν Ἰουδήθ, ἔτσι ἡ «χώρα τῶν Σλάβων» καὶ μαζί της «τὸ ὡραῖο κράτος τῶν Λατίνων» ἐκθειάζουν τὴ Μαρούλα. Μαθαίνουμε λοιπὸν κατὰ τρόπο διακριτικότατο ὅτι ἡ Μαρούλα καὶ ὁ πατέρας της, ὁ διοικητής, κατάγονταν ἀπὸ τὴν Δαλματία. Ὁ πατέρας της ἦταν προφανῶς ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς Κροάτες ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ τῆς Γαληνότατης.

Φυσικὸ εἶναι ὁ Κάτσιτς νὰ δείχνει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς πατριῶτες του ποὺ ὑπηρέτησαν στοὺς πολέμους τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Μεταξὺ αὐτῶν ἔχει ἰδιαίτερη θέση ὁ Marko Ivanovic ἀπὸ τὴν Dobrota στὸν κόλπο τοῦ Kotor (Bocca di Cattaro), ποὺ τὸ 1752 μὲ τὸ καράβι του ἀνοιχτὰ τῆς Ἀθήνας, πιθανὸν στὸν κόλπο τοῦ Φαλήρου, καταπολέμησε ἕνα τρομερὸ πειρατικὸ πλοῖο ἀπὸ τὴν Τρίπολη τῆς Λιβύης. Ὅπως οἱ μεγαλύτεροι ἥρωες τοῦ ἔπους πρέπει νὰ δοξασθοῦν τὰ δύο ἀδέλφια, δύο Ἰβάνοβιτς, ὁ Μάρκος καὶ ὁ Ἰωσήφ, «δύο ἄρχοντες καὶ πολεμιστὲς τοῦ Κόλπου ποὺ κατατρόπωσαν τοὺς Τούρκους στὴ θάλασσα, μπροστὰ στὴν Ἀθήνα, στὸ ἑλληνικὸ κράτος, ποὺ δοξάζεται νὰ τὸ κατέχει ὁ παντοδύναμος Σουλτάνος» (σελ. 321). Ὁ Χασὰν μπέης τῆς Τρίπολης εἶχε χτίσει καράβι μεγάλο καὶ δυνατό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ μ' αὐτὸ τρομοκρατοῦσε τὶς θάλασσες. Ὁ καπετάνιος τοῦ πλοίου, ἕνας Χατζῆ - Ἰμπραήμη, πῆρε γράμματα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Ἰσάνοβιτς ὁρίσκονται ἐκεῖ, κι ἀμέσως ὥρμησε μὲ τὸ τρομερὸ πλοῖο του νὰ ἐπιτεθεῖ στὸ καράβι τους καὶ νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς Τούρκους κουρσάρους ποὺ αὐτοὶ τοὺς εἶχανε ξοντώσει πέντε χρόνια πρὶν κάπου στὰ νερὰ τῆς Πάτρας.

Μόλις ξιαθε ὁ Μάρκος ὅτι ἔρχεται τὸ τουρκικὸ πλοῖο, ἔστειλε γράμματα στοὺς καλόγηρους καπουτσίνους τοῦ μοναστηριοῦ στὴν Ἀθήνα, ποὺ στὸν κῆπο του εἶχε, ὡς γνωστό, τὸ μνημεῖο τοῦ Λυσικράτη. Καὶ ἦρθε ἕνας ἀπὸ τοὺς καλογήρους καὶ εὐλόγησε τὸ πλήρωμα τοῦ καραβιοῦ ἀπὸ τὴ Dobrota καὶ τοὺς ἔδωσε ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους.

Ἀπόλυτα ἀποφασισμένοι καὶ ἀκλόνητοι περίμεναν μὲ τὸ καράβι τους τὸ τρομερὸ πειρατικὸ πλοῖο. Αὐτὸ δὲ καταφθάνει καὶ ὁ Ἰμπραήμη καλεῖ τὸ Μάρκο νὰ παραδοθεῖ. Αὐτὸς ὅμως ἀπαντάει «σιγά - σιγά», ὅτι ὁ νόμιος τοῦ Σουλτάνου, ὅπως καὶ ὁ νόμιος τοῦ δόγη, ἐπιτρέπει στοὺς ἐμπόρους νὰ παραμένουν μὲ τὰ καράβια τους ἥσυχα καὶ εἰρηνικὰ κάτω ἀπὸ τὴν «ἄσπρη πόλη».

Ὁ Ἰμπραήμη λέει ὅτι δὲν φοβᾶται οὔτε σέβεται καμιὰ ἀρχὴ καὶ τὰ καράβια ὁρμοῦν τὸ ἕνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Ἡ μάχη τῶν πλοίων ἦταν τρομερὴ καὶ περιγράφεται μὲ ζωηρότατα χρώματα. Νίκησαν οἱ θαλασσινοὶ τῆς Dobrota παρὰ τὴν τρομακτικὴ ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων. Σκοτώθηκε ὁ Χατζῆ - Ἰμπραήμη, ἀλλὰ ἔπεσε καὶ ὁ Μάρκος ὁ καπετάνιος καὶ ξεψύχησε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ. Τὸ τρομερὸ πειρατικὸ πλοῖο κάηκε καὶ βυθίστηκε. Ὅταν γύριζαν πρὸς τὰ μέρη τους, τοὺς εἶδαν οἱ Τοῦρκοι τῆς Πάτρας καὶ ἔκλαψαν γιὰ τὴ σημαία τοῦ πειρατῆ. Τοὺς κάλεσαν νὰ τοὺς τὴν πουλήσουν. Αὐτοὶ ὅμως ἀρνοῦνται νὰ πουλήσουν γιὰ χρυσὰ νομίσματα τὴ σημαία ποὺ τὴν εἶχαν κερδίσει μὲ τὰ ὅπλα. Ἔτσι ὄγδοκαν τ' ἀδέλφια δοξασμένα καὶ ἡ πολιτεία τῶν δεινῶν θαλασσινῶν ἀκόμα περισσότερο ξακουστή. Τὸ ἔπος αὐτὸ εἶναι γεμάτο δύναμη καὶ ζωντάνια, ἡ δράση του ἔχει ἔνταση καὶ μᾶς φέρνει κοντὰ τὴ διαύγεια τῆς ἀτμόσφαιρας τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου.

Ὁ φράτερ - Ἀνδρέας ἀσφαλῶς δὲν εἶναι μεγάλος ποιητής. Ἔχει ὅμως λεπτὸ καὶ ἐξευγενισμένο αἴσθημα γιὰ τὴν ἔκφραση καὶ γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς ἐπικῆς ποίησης τοῦ λαοῦ του. Ἤξερε νἄρθει κοντὰ στὸν ἁπλὸ κόσμο. Γι' αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρων συγγραφέας. Τὰ ἑλληνικὰ θέματα καὶ ὁ ἑλληνικὸς χῶρος παίζουν στὸ ἐπικό του ἔργο ἕνα ρόλο καθόλου ἀσήμαντο. Εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπικὴ ἐπεξεργασία ἑλληνικῶν ἱστορικῶν θεμάτων ἐλάχιστα γνωστὴ στὸ ἑλληνικὸ κοινό, ἴσως καὶ γιατὶ οἱ Ἕλληνες τῶν νεωτάτων χρόνων ἔχουν ξεσυνηθίσει ἐντελῶς νὰ βλέπουν τοὺς νότιους Σλάβους ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἀδριατικῆς. Μόλις ἀκούσουν νότιοι Σλάβοι, πᾶνε οἱ σκέψεις πρὸς τὸν Ἄξιὸ καὶ τὸν Στρυμώνα. Ἔτσι ὅμως χάνεται μιὰ οὐσιώδης ἱστορικὴ ἄποψη. Γιατὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ή Ἀδριατική καὶ τὸ Ἰόνιο δὲν συνέδεαν τοὺς λαοὺς λιγότερο ἀπ' ὅ,τι τὰ ποτάμια τῆς στεριᾶς. Ἡ κροατικὴ πλευρὰ τοῦ νοτιοσλαβικοῦ χώρου δὲν εἶναι πιὸ ἀποκλεισμένη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀπ' ὅσο εἶναι οἱ ἄλλες. Τὰ ἔπη τοῦ ποιητῆ μιας ἔδωσαν μιὰ καλὴ ἀφορμὴ νὰ τὸ διαπιστώσουμε γιὰ τὴν κρίσιμη ἐποχὴ τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν γιὰ τὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη ἄρχιζε τὸ ξημέρωμα τῶν νεωτέρων χρόνων.

RADOSLAV KATIČIĆ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΠΥΡΟΥ Γ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

ΧΕΙΜΩΝΙΑΤΙΚΗ ΝΥΧΤΑ ΣΤΗ ΣΤΑΝΗ

Εἰκόνα ζωγραφίζω ἐδῶ
ἀπ' τὴ ζωὴ τῆς στάνης
χειμώνα, ὅπως τὴν ἔζησα
μικρὸ παιδὶ τσοπάνης.

— Γ'ιὰ ξύπνα ὡρὲ Θανάση,
— Ἔβγα καὶ ἰδὲς τὸν οὐρανό, ἀργεῖ πολὺ νὰ φέξει;
Ποῦ νἄειναι ἡ Πούλια, τὰ Ζυγά, οἱ Κλέφτες μὲ τὰ βόϊδια;
Μὄρχεται πὼς πολὺ καιρὸς ἀπέρασεν ἀπόψε,
Μάτι δὲν ἔκλεισα, ἔγινεν ἡ νύχια ἀκέριος χρόνος, —
Λέγει ὁ παποὺς στὸν ἔγγονο ποὺ δίπλα του κοιμᾶται
Μὲ τὰ ποδάρια παρασιὰ καὶ σκέπασμα τὴν κάπα
Πάνω σὲ δέρμα κριαριοῦ, προσκέφαλο ἕνα τσόλι,

— Ρίξε δυὸ ξύλα στὴ φωτιὰ νὰ ζεσταθεῖ ἡ καλύβα,
Τὰ ψεσινὰ τὰ κούτσουρα ἰάφαγ' ὁ πυρομάχος,
Τσιβούρα, κρυαδερὸς καιρός, μάργωσε τὸ κορμί μου,
Ξύλιασαν τὰ ποδάρια μου, τὰ χέρια δὲν τὰ ὁρίζω,
Τοῦ γέρου τὰ γεράματα παιδί μου δὲν τὰ ξέρεις
Σὄρχονται παιξογέλασμη. — Καὶ συνεχίζει ὁ γέρος,
Νὰ δίνει διάτες στὸ παιδὶ καὶ νὰ τὸ συμβουλεύει

— Σήκου, ντουφέκα, τὰ σκυλιὰ τρῶνται, θὰ ὁμιοῦνται ζούδιο.
Προγὲς πέπε τὰ λάβωσε, —δὲν ξέρω ἂν θὰ γλυτώσουν—
Κι ἕνα τὸ πῆρε ζοντανὸ τοῦ πιστικοῦ τοῦ Κίτσιου.
Ὁ Μποῦφος, γιὰ βάλε τ' αὐτί, ἀνήλια γιὰ προσήλια
Φωνάζει, δὲν ἀκούω καλά, ἀρκούμα, τὴν κοράκω
Μάβλα, πολέμα, ἀπὸ τὰ ψὲς ἔχει ποὺ κλαφουνάει
Καὶ δὲν ἀκούεται τὸ πουλί. — Σηκώνεται σὲ λίγο
ὁ γέρος καὶ συμπάει τὴ στιὰ ν' ἀνάψουν τὰ δαυλιά της.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βγαίνει ὁ Θανάσης στὴν πορτὰ καὶ νιουμεκάει κι ὁ βρόντος
Τοῦ νιουφεκιοῦ του ἀντιβοεῖ κι ἐκεῖθε ἀπὸ τὴ ράχη.
Ἀχολογοῦν οἱ λαγκαδιὲς κι οἱ ακύλοι θαρεμένοι
Ἀνήσυχοι κι ἀλάρωτοι γαυγίζουν κι ἄλλοι σκούζουν
Καὶ τρέμουν ἀπ' τὸ φόβο κι ἀπ' τ' ἀργουλιρτὰ τῶν λύκων
Ποὺ πάνω σιὰ ψηλώματα χορεύουν κι ἀργουλιοῦνται,
Οὐρὰ μὲ οὐρὰ κρατούμενοι πηδώντας μέσ' στὸ χιόνι.
Κι ἄλλες ἀκοῦνται νιουμεκιὲς κι ἄλλα σκυλιὰ γαυγίζουν,
Βραχνὲς φωνές, χοντρὲς φωνές, λιανὲς καὶ κουταβήσιες
Ἀπ' τὰ τριγύρω μανιρια κι ἀπὸ τὶς ἄλλες σιάνες

«Οὐού! Οὐού!» τὰ χουγιατὰ ἀπ' τοὺς τσοπαναραίους.
Ἀπ' τὴ μεγάλη θεμωνιὰ ποὖειναι κοντὰ στὴ ράχη
Παίρ' ὁ Θανάσης δυὸ ἀγκαλιές, ξύλα καὶ τὶς πετάει
Στὴ θράκα ἀπάνω στὴ φωτιὰ κι ὁ γέρος σταυροπόδι
Μὲ τὶς παλάμες ἁπλωτές, τὰ στήθια του ἀνοιγμένα
Πυρώνεται ἀρχοντοκαΐνοντας τὸ βέλασμα μιᾶς γίδας
Ποὺ τὸ κατσίκι λάθεψε στῆς νύχτας τὸ σκοτάδι
Ἀπὸ τὸ κρύο τὸ πολὺ καὶ πάει σὲ ξένη γίδα
Κι ἡ μάνα του βελάζοντας μὲ πόνο τὸ μαβιάει.

— Παπού! ἀπ' δλους τοὺς γκρεμοὺς καὶ τὶς δεντροκοινάλες
Οἱ μπόγοι συναχτήκανε σ' ἀπήλιο καὶ λαλάνε —
Κραίνει ὁ Θανάσης τοῦ παποῦ, κι ἐκεῖνος ἀχτισμένος
Πιάνοντας τὸ κεφάλι του: — Τί λὲς μωρὲ Θανάση!!!
Ὠχώ! χειμώνα θὄχομε, ἀρνὶ δὲν ξεχειμάζει,
Γιατὶ τὸ μπουρμαζωμα σ' ἀπήλιο, ξέρω γυιέ μου
Ἀπὸ παλιόθε, ἀπὸ παποῦ, προσπάπου, πέρα ἀκόμα,
Προβλέπει βαρυχειμωνιά, χιόνια, βροχές, χαλάζια.

Παραυυθιὰ 18)10)81

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΑΝΘΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ

Στὴ μελέτη αὐτὴ γιὰ ἁγίους τῆς Ἠπείρου, προϋτιμήσαμε τὸν ὅρο «Ἠπειρωτικὸ Συναξάρι». Συναξάρι εἶναι ἐκκλησιαστικὸ βιβλίο ποὺ περιέχει βίους Ἁγίων. Ἐπειδὴ κατὰ τὰς καλουμένας συνάξεις, δηλ. τὰς συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν στὶς ἐκκλησίες γιὰ τὸν ἑορτασμὸ κάποιου ἁγίου ἀνεγιγνώσκετο καὶ ὁ βίος αὐτοῦ, ὠνομάσθηκε Συναξάρι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνάγνωσμα, π.χ. τὸ συναξάρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἔπειτα δὲ καὶ τὸ βιβλίο ποὺ περιέχει τοιαῦτα ἀναγνώσματα.

ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Στὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου, γιὰ τὸ θέμα ποὺ ἐξετάζεται περιλαμβάνονται:

1) Ἡ σημερινὴ ἐλευθέρα Ἤπειρος, 2) ἡ ὑπόδουλος Βόρειος Ἤπειρος, 3) ἡ Μακεδονικὴ περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς καὶ Μοσχοπόλεως, ποὺ ἀπὸ τὸ 1914 ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς Βορείου Ἠπείρου, 4) ἡ περιοχὴ τῆς Σαμαρίνας, ποὺ γεωγραφικῶς ἀνήκει στὴν Ἤπειρο καὶ ὡς τὰ τελευταῖα σχεδὸν χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ὑπήγετο καὶ διοικητικὰ σ' αὐτήν, ἐνῶ σήμερα διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται στὴν περιφέρεια Γρεβενῶν, 5) ὅλη ἡ σημερινὴ Ἀλβανία καὶ Ἰλλυρία. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πρὸς Β τοῦ Γενούσου ἡ Σκούμπη ποταμοῦ περιοχὴ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἐλέγετο τότε Νέα Ἤπειρος, ἡ δὲ νοτία μέχρι τὸν Ἀμβρακικὸν Ἁλαιὰ καὶ ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ μὲν ἀποτελοῦσε τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, ἡ δὲ τὸ τῆς Σκόδρας, ἐνῶ ἐπὶ βυζαντινῶν ἡ μὲν εἶχε πρωτεύουσα τὴ Νικόπολη, ἡ δὲ τὸ Δυρράχιο (Ἀρχαία Ἐπίδαμνο).

ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Ὁ Χριστιανισμὸς στὴν Ἤπειρο ἐξαπλώθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτον αἰῶνα ἀπ' αὐτὸν τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔχουν γράψει ὁ Βελεγράδων Ἄνθιμος Ἀλεξούδης, ὁ Ἄρτης Σεραφεὶμ Ξενόπουλος, ὁ Γ. Α. Οἰκονόμου, ὁ Φ. Γ. Οἰκονόμου καὶ ἄλλοι.

ΑΓΙΟΙ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Στὴν Ἤπειρο ἀναδείχθηκαν Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς νέας θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, μάρτυρες στὰ χρόνια τῶν Ρωμαϊκῶν διωγμῶν, ἱεράρχες ἁγαθοὶ καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σοφοί, ἐκχριστιανίσταί ἐπιδρομέων, ὅσοι ἵδρυται μονῶν ὡς κιδωτῶν τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ, νεομάρτυρες ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἰσαπόστολοι συντηρηταὶ τοῦ ἑλληνοχριστιανισμοῦ καὶ στὰ τελευταῖα ἀκόμα χρόνια ἄνδρες ποὺ ἔχουν ἁγιάσει στὴ συνείδηση τοῦ πληρώματος τῆς ἠπειρωτικῆς καὶ ἐξωηπειρωτικῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ βίο των, τὰ ἔργα των, τὸ παράδειγμά των.

Ὡς Ἅγιοι τῆς Ἠπείρου περιλαμβάνονται:

α) Ὅσοι γεννήθηκαν, ἔδρασαν, ἁγίασαν στὴν Ἤπειρο.

β) Ὅσοι γεννήθηκαν στὴν Ἤπειρο, ἀλλ' ἔδρασαν καὶ ἁγίασαν ἔξω ἀπ' αὐτήν.

γ) Ὅσοι Ἅγιοι πού λόγω θαυμάτων τῶν ἱερῶν των λειψάνων ἢ λόγω τῆς γειτονιᾶς των ἢ λόγω τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τιμῶνται ἰδιαιτέρως στὴν Ἤπειρο.

Καὶ εἶναι οἱ ἑξῆς χρονολογικά:

Παῦλος ὁ Ἀπόστολος. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀρχικὰ διώκτης τῶν Χριστιανῶν μετὰ ταῦτα δὲ δοῦλος καὶ διάκονος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Περιῆλθε κάθε πόλη καὶ κάθε χωριὸ κηρύττοντας καὶ ἐπιστρέφοντας τὰ ἔθνη στὸ Χριστό, γι' αὐτὸ δὲ καὶ ὀνομάστηκε «ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν». Περιῆλθε καὶ τὰ μέρη τῆς Ἠπείρου. Κατὰ τὸν Ἀλεξούδη (σελ. 106—107) «...ὁ μακάριος Παῦλος καὶ οἱ... μαθηταὶ αὐτοῦ... ἐγκαθιστῶντες ἐκκλησίας καὶ στηρίζοντες διὰ τοῦ Εὐαγγελικοῦ λόγου τὰς ἐκκλησιαστικὰς παροικίας τῆς... Ἀπολλωνίας... καὶ Νικοπόλεως καὶ παντὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ μετὰ δεετίαν... εἰς Μακεδονίαν... κἀκεῖθεν ἐξέδραμε τότε καὶ εἰς τὸ Ἰλλυρικόν... Ἐνθεν ἐπανελθὼν (τῷ 64 μ.Χ.) παρεχείμασεν εἰς Νικόπολιν· «...σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι». (Πρὸς Τίτον Ἐπιστολ. Παύλου Γ' 12).

Ἑορτάζεται: τὴν 29 Ἰουνίου.

Καισαρ ὁ Ἀπόστολος. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑβδομήκοντα ἀποστόλους. Κατ' ἀδέδοκτη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ἔγινε πρῶτος Ἐπίσκοπος τοῦ Δυρραχίου κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐκήρυττε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Ἀπ. Παῦλος στὴ χώρα τοῦ Ἰλλυρικοῦ.

Ἑορτάζεται: τὴν 8 Δεκεμβρίου.

Ὁ Ἱερομάρτυς Ἄστειος ἢ Ἄστιος — 98 μ.Χ. Ἐπίσκοπος τοῦ Δυρραχίου, πιθανὸν διάδοχος τοῦ Καίσαρος, ἀρνήθηκε νὰ θυσιάσῃ στὰ εἴδωλα καὶ γι' αὐτὸ σταυρώθηκε στὸ Δυρράχιο κι ἀλείφθηκε μὲ μέλι. Ἀπέθανε ἀπὸ τὰ κεντήματα τῶν σφηκῶν καὶ μελισσῶν.

Ἑορτάζεται: τὴν 6 Ἰουλίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ Μάρτυρες Περεγρῖνος, Λουκιανός, Ἡμπήϊος, Ἡσύχιος, Παππίας, Σατορνῖνος, Γερμανὸς — 98 μ.Χ. Μαζὶ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Δυρραχίου Ἀστεῖον ἐμαρτύρησαν κι αὐτοί. Κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ πῆγαν στὸ Δυρράχιο ἐξ αἰτίας τῶν διωγμῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν στὴν Ἰταλία. Τὴν ἑπομένη ἡμέρα τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἀστείου, δηλ. τὴν 7 Ἰουλίου τοῦ 98 μ.Χ. κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζονται, τοὺς ἔρριξαν στὴν Ἀδριατικὴ θάλασσα, ἐνῶ αὐτοὶ ὑμνοῦσαν τὸν Χριστό.

Ἐλευθέριος, Ἐπίσκοπος Ἰλλυρικοῦ — Ἀνθία. Γεννήθηκε στὴν Ἑλλάδα, ἄγνωστο ποῦ ἀνατράφηκε ἀπὸ τὴν μητέρα του Ἀνθία ἢ Εὐανθία. Εἰκοσαετὴς ἔγινε Ἐπίσκοπος τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Ἐλευθέριος ἀκολούθησε εἰδωλολάτρης τὴ Χριστιανικὴ πίστη, γι' αὐτὸ στὸ διωγμὸ ἐπὶ Ἀδριανοῦ ὑπέστη βασανιστήρια καὶ ἐμαρτύρησε.

Ἡ Ἀνθία διδάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Ἐμαρτύρησε μαζὶ μὲ τὸ γυιό της καὶ μὲ ἄλλους μὲ τὴν κατηγορία ὅτι προσείλκυσε εἰδωλολάτρισσες στὸ Χριστὸ καὶ γιατὶ τόλμησε ν' ἀσπασθῆ τὸ ἱερὸ λείψανο αὐτῶν ποὺ τὰ ἔθαψαν στὴν Ἐπισκοπὴ τῆς Αὐλῶνος. Ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος θεωρεῖται προστάτης τῶν ἐπιτόκων γυναικῶν.

Ἑορτάζεται τὴν 15 Δεκεμβρίου.

Ἡ Ὁσιομάρτυς Παρασκευή. Κατήγετο ἀπὸ κάποιο χωριὸ τῆς Παλαιᾶς Ρώμης. Μετὰ τὸ θάνατο τῶν γονέων της ἐμοίρασε τὰ ὑπάρχοντά της στοὺς φτωχοὺς καὶ περιβληθεῖσα τὸ μοναχικὸ σχῆμα ἐδίδαξε τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ σὲ πολλὰ μέρη. Ἐβαπτίσθηκε, κι ἀφέθηκε ἐλευθέρα. Ἐξακολούθησε ὅμως τὸ ἀποστολικό της ἔργο. Ἐπισκέφθηκε καὶ τὴν Ἤπειρο κατὰ τὴν παράδοση, ὅπου ἔδρασε κι ἐμαρτύρησε σ' αὐτὴν ἐπὶ Αὐτοκράτορος Μ. Αὐρηλίου 161—180, ἀφοῦ ἐβασανίσθηκε ποικιλοτρόπως. Μάλιστα δὲ στὴν Μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Πούντας Θεσπρωτίας, ὅπου κι ὁ τάφος της.

Ἑορτάζεται τὴν 26 Ἰουλίου.

Ὁ Ἱερομάρτυς Χαραλάμπης. Κατήγετο ἀπὸ τὴ Μαγνησία. Ἱερεὺς τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σεβήρου τοῦ Βασιλέως 193—210 μ.Χ. καὶ Λουκιανοῦ ἡγεμόνος στὴ Μαγνησία. Δίδασκε τὴ Χριστιανικὴ πίστη, συνελήφθη, βασανίσθηκε σκληρά, διαπομπεύθηκε συρόμενος διὰ χαλινοῦ διὰ μέσου τῆς Πόλεως, ἐξεδάρη ζωντανὸς καὶ τελικὰ ἀπετμήθη τὴν κεφαλή. Τιμᾶται σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὡς προστάτης τῶν λοιμωδῶν νόσων καὶ ἰδιαίτερα δὲ στὴν Πρεσβεία ὡς Πολιοῦχος Ἅγιος αὐτῆς, γιατὶ τὴν γλύτωσε τὸ 1854 ἀπὸ τὴν πανούκλα, ποὺ μεταδόθηκε ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Ἡ Ἁγία κάρα του στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου στὰ Μετέωρα.

Ἑορτάζεται τὴν 10 Φεβρουαρίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ Μάρτυρες Θερινὸς καὶ Δονάτος. Κατήγοντο ἀπὸ τὸ Βουθρωτό, ἐμαρτύρησαν στὸ διωγμὸ τοῦ Δεκίου τὸ ἔτος 250 μ.Χ.

Ἑορτάζονται τὴν 23 Ἀπριλίου.

Οἱ Μάρτυρες Ἴσαυρος, Ἰννοκέντιος καὶ Βασίλειος. Ὁ Ἴσαυρος κατήγετο ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρξε διάκονος. Μαζὶ μὲ τοὺς Ἰννοκέντιο καὶ Βασίλειο πῆγαν στὴν Ἀπολλωνία, ὅπου ἐδίδαξαν τὸν Χριστιανισμὸ ἐπὶ Νουμεριανοῦ αὐτοκράτορος τὸ 284 μ.Χ. Συνελήφθησαν, ὑπέστησαν μαρτύρια. Ὁ Ἴσαυρος μετὰ λαμπρὴ ὁμολογία ρίφθηκε καὶ στὴ φωτιὰ καὶ σὲ ζεματιστὸ νερό, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξῆλθε ἀβλαβὴς καὶ συνεπείᾳ τούτου πολλοὶ ἐπίστευσαν στὸν Χριστό. Ἀπετμήθησαν τὰς κεφαλάς.

Ἑορτάζονται τὴν 17 Ἰουνίου.

Οἱ Μάρτυρες Περεγρῖνος, Ἑρμεία καὶ Φήλιξ. Οὗτοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία κι ἐδιδάχθηκαν τὴ Χριστιανικὴ πίστη ἀπὸ τὸν Ἴσαυρο. Ἐμαρτύρησαν ἐπὶ αὐτοκράτορος Νουμεριανοῦ τὸ 284 μ.Χ.

Ἑορτάζονται τὴν 17 Ἰουνίου.

Ὁ Ὅσιος Ἔρασμος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας. Ἔγινε ἱεραπόστολος, διέσχισε τὴ Θράκη καὶ τὴν ἀπέναντι πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης κι ἀπ' ἐκεῖ ἦλθε στὸ Λυχνιδό, δηλ. στὴν Ἀχρίδα, κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Ὀχρίδας, πάνω στὴν Ἐγνατία ὁδό, κι ἐδίδαξε τὸν Χριστιανισμὸ στὴ ΒΔ Μακεδονία καὶ ΒΑ Ἤπειρο. Στὰ 301 μ.Χ. ἔγινε διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν τῶν μερῶν ἐκείνων καὶ ὁ μὲν Ἔρασμος, ὑπέργηρος, διασώθηκε στὴν κοντινὴ πόλη τῆς Χερμελίας, ἀλλ' «καὶ δι' αὐτοῦ εἴχοσι χιλιάδες αἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσασαι ξίφει τελειοῦνται».

Ἑορτάζεται τὴν 2 Μαΐου.

Ὁ Μάρτυς Δάναξ ἢ Δάναστος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα. Κατώτερος κληρικὸς καὶ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς. Προεφύλαξε τὰ ἱερὰ σκεύη ἁγίας Τραπέζης ἀπὸ τοὺς ἀπίστους. Ἀρνήθηκε νὰ θυσιάσῃ στὰ εἴδωλα «ὁπότε ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀναιρεῖται» τὸ 313 μ.Χ.

Ἑορτάζεται τὴν 16 Ἰανουαρίου.

Ὁ Μάρτυς Τρύφων τῆς Σίκιστας. Κατήγετο ἀπὸ τὴ Ζωχρία. Ἄγνωστο ποῦ ἐμαρτύρησε. Κρεμάσθηκε σὲ ἰτιὰ τὸ 313 μ.Χ. Στὸ λόφο του, ὅπου καὶ τὰ ὀστᾶ του, ἀνηγέρθηκε ναός, ποὺ ὀνομάσθηκε Μοναστήριο τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Ἑορτάζεται τὴν 19 Δεκεμβρίου.

Ὁ Λαρίσης Ἀχίλλιος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Καππαδοκία. Ἀγωνίσθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μετέσχε τὸ 325 μ.Χ. τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ διετέλεσε 40 χρόνια Ἀρχιερεύς. Τὸ Ἅγιο λειψανό του τὸ 1000 τὸ μετέφερε ἀπὸ τὴ Λάρισα ὁ Τσάρος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Βουλγάρων Σαμουὴλ σὲ κάποιο νησὶ τῆς λίμνης Πρέσπας, ποὺ ὀνομάστηκε Ἀχίλλιον, ὅπου καὶ Μονὴ τοῦ Ἁγίου. Τὰ παλαιότερα ἰδίως χρόνια ἦταν γνωστὸς καὶ ἐτιμᾶτο καὶ στὴν Ἤπειρο, στὴ Νότιο μὲν λόγω τῆς γειτνιάσεως καὶ ἐπικοινωνίας μὲ τὴ Θεσσαλία καὶ τὰ Γρεβενά, στὴ ΒΑ δὲ λόγω τοῦ ἱεροῦ λειψάνου του ποὺ βρίσκεται στὰ σύνορα μὲ τὴν Πρέσπα. Ὡς ἱεραπόστολος περιώδευσε κι ἐνίσχυσε τοὺς καταδιωκόμενους Χριστιανοὺς ἀπὸ εἰδωλολάτρας κι Ἀρειανούς. Ἑορτάζεται τὴν 15 Μαΐου.

Ὁ Μύρων Νικόλαος ὁ Θαυματουργός. Ἤκμασε ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Τὰ ἱερά του λείψανα στὰ Μῦρα τῆς Λυκίας. Τὸ 1087 μ.Χ. Ἰταλοὶ ἔμποροι ἀπὸ τὸ Μπάρι γιὰ νὰ μὴ τὰ κλέψουν μουσουλμάνοι πειραταί, κατὰ τὴν ὁμολογία των, τὰ ἔκλεψαν αὐτοὶ καὶ τὰ μετέφεραν στὸ Μπάρι. Ἐπειδὴ τὸ πέρασμα τῶν ἁγίων λειψάνων τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες κράτησε ἀπὸ τὶς 9—20 Μαΐου, γι' αὐτὸ ἡ μνήμη τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων γιορτάζεται στὰ διάφορα ἑλληνικὰ μέρη σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Στὴν Ἤπειρο στὶς 20 Μαΐου, ὁπότε πανηγυρίζουν σὲ μερικὰ χωριά.

Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379—395 μ.Χ.). Γεννήθηκε στὴν Καύκα τῆς Ἱσπανίας τὸ 347 μ.Χ. Βαπτίσθηκε τὸ 380 στὴ Θεσσαλονίκη. Κατέστησε ὡς ἐπίσημη θρησκεία τῶν δύο Κρατῶν τὸν Χριστιανισμὸ καὶ ἐδίωξε τοὺς αἱρετικούς. Τὸ 381 συνεκάλεσε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ποὺ κατεδίκασε τὴν αἵρεση τοῦ Μακεδονίου. Γιὰ μὲν τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά του προσόντα πῆρε ἀπὸ τὴν ἱστορία τὸ προσωνύμιο «Μέγας», γιὰ δὲ τὶς πρὸς τὸν Χριστιανισμὸ ὑπηρεσίες του ἀνακηρύχθηκε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Ἅγιος καὶ ἑορτάζεται τὴν 17 Ἰανουαρίου. Ὑπῆρξε παλαιότερον πολιοῦχος Ἅγιος τῆς Καύκας, ὅπου στὸ μητροπολιτικὸ ναὸ ὑπάρχει καὶ παρεκκλήσι πρὸς τιμήν του.

Ὁ Ἐπίσκοπος Εὐροίας Δονάτος. Γεννήθηκε στὴν Εὔροια τὸ 330 κατὰ τὸν Ζ. Μολοσσόν. Ἄνθρωπος προσευχῆς καὶ κατανύξεως, θεωρεῖται δὲ καὶ θαυματουργός, γλύτωσε τὸ Σούλι ἀπὸ τὸ μεγάλο δράκοντα, ψόγητρο καὶ μάστιγα τῶν κατοίκων, εἴτε δηλ. ἀπὸ φυσικὰ φίδια εἴτε ἀπὸ τὰ μεταφορικὰ φίδια τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ἀξιώθηκε καὶ μεγάλης τιμῆς, ἔλαβε μέρος στὴ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (380—381). Ἦρε πλουσιώτατα δῶρα ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο τὸν Μέγα —γιατὶ γιάτρεψε τὴν κόρη του ἀπὸ σελληνιασμὸ καὶ γιατὶ μὲ τὴν προσευχή του καὶ μὲ τὴ λιτανεία ἔφερε ἄφθονη βροχὴ στὴ βασιλεύουσα καὶ τὰ περίχωρά της, ὕστερα ἀπὸ μία τριετὴ ἀνομβρία. Μ' αὐτὰ τὰ χρήματα ἔκτισε ναὸ στὸν τόπο ποὺ καλεῖται Ὀψάλιον καὶ τὸν στόλισε λαμπρά. Ὁ Δονάτος ἀπέθανε σὲ βαθὺ γῆρας ἐν εἰρήνῃ στὴν ἐπισκοπή του στὴν Εὔροια. Δὲν εἶναι μόνο μιὰ προσω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πικότης ἀλλὰ κι ἕνας πραγματικὸς κοινωνικὸς ἐργάτης τοῦ Εὐαγγελίου. Ἅγιος, ποὺ ἐργάζεται ἄοκνα γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ποιμνίου του, μὲ θαύματα πολλά. Ἐτελεύτησε τὸ 388. Ἑορτάζεται: τὴν 30ὴν Ἀπριλίου.

Ὁ Φωτικὴς Διάδοχος. Γεννήθηκε πιθανὸν κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐπίσκοπος Φωτικῆς. Ἦταν σπουδαῖος Ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεύς, μὲ μεγάλο κῦρος. Διακρίθηκε ὡς πολέμιος τῶν αἱρετικῶν καὶ ὀργανωτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου. Συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται τρία: 1) ἡ ὅρασις (διάλογος ἐν ὀνείρῳ μὲ τὸν Πρόδρομο, 2) λόγος εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ 3) Κεφάλαια γνωστικὰ ἑκατόν. Ἑορτάζεται: τὴν 29 Μαρτίου.

Οἱ Ἅγιοι Ἑπτάριθμοι. Οὗτοι εἶναι οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης αὐτάδελφοι μοναχοὶ Κύριλλος (Κωνσταντῖνος) καὶ Μεθόδιος, ποὺ διέδωσαν μετὰ τῶν μαθητῶν των κατὰ τὸν 8ον καὶ 9ον αἰῶνα τὸν Χριστιανισμὸ καὶ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ τοῦ Βυζαντίου στοὺς Σλαυϊκοὺς λαούς. Οἱ σπουδαιότερες προσωπικότητες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτοι καθώρισαν καὶ τὸ σλαβικὸ ἀλφάβητο.

Καὶ οἱ μαθηταί αὐτῶν, ποὺ ἀναφέρονται παρακάτω, ὑπὸ θεῖον ζῆλον ἐμπνευσθέντες ἀνέλαβαν ἀποστολικὸν ἀγῶνα, ἐκήρυξαν τὸν Θεῖον λόγον, ἐφώτισαν τὰ ἔθνη μὲ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὰ ἐστήριξαν στὴν εὐσέβειαν.

Αὐτοὶ ἦταν οἱ Γοράζδων, Σάββας, Κλήμης, Ναούμ καὶ ὁ Ἀγγελάριος, ἀπὸ τὸ 885 ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας «Κουτμιτζίδιτζα» μεταξὺ Βαρδαρίου καὶ Σκοπίων μέχρις Αὐλῶνος καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων τῆς Βορείου Ἠπείρου.

Ὁ Γοράζδων, ἀρχιεπίσκοπος Μοραβίας ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸν Παπόφιλο, ἡγεμόνα αὐτῆς καὶ κατέφυγε στὴν Ἀλβανία ὅπου καὶ ἀπέθανε. Τὰ λείψανά του ὁρίσκονται στὸ Μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Βερατίου. Ἑορτάζεται: τὴν 26 Νοεμβρίου.

Ὁ Σάββας, κατὰ τὸν Ἀλεξούδη, «λέγεται ὅτι ἐτάφη τελευτήσας ἐν Σερβίᾳ».

Ὁ Κλήμης, ἐπίσκοπος ὅλης τῆς Ἰλλυρίας καὶ τοῦ τὴν Ἰλλυρίαν ἐξουσιάζοντος ἔθνους τῶν Βουλγάρων καὶ τῆς Λυχνιδουπόλεως, ἤτοι τῆς Ἀχρίδος καὶ τῆς Γλαβινίτσας. Ἵδρυσε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος στὴν Ἀχρίδα, ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ κέντρο πνευματικῆς κινήσεως. Ἀπέθανε τὸ 952 μ.Χ. Τὸ ἱερό του λείψανο ὁρίσκεται στὸ μοναστήρι αὐτό. Ἑορτάζεται τὴν 22 Νοεμβρίου.

Ὁ Ναοὺμ ἄγνωστο ποῦ γεννήθηκε καὶ πότε. Ἔδρασε στὴν περιοχὴ τῆς μητροπόλεως Ἀχρίδος. Ὑπέστη κατὰ τὴν ἀποστολική του περιοδεία διω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιοὺς καὶ ταλαιπωρίες. Ἵδρυσε μοναστήρι στὸ νότιο σημεῖο τῆς λίμνης τῆς Ὀχριδας κι ἔζησε σ' αὐτὸ ὡς πνευματικὸς ὁδηγὸς τῶν ἐπιδρομέων Βουλγάρων καὶ τῶν καταδιωκομένων Χριστιανῶν. Ἀπέθανε σὲ βαθὺ γῆρας.

Ἑορτάζεται τὴν 23 Δεκεμβρίου, ἀλλὰ ἡ ἑορτή του τὸ 1740 μετατέθηκε στὴν 20ὴ Ἰουνίου, γιατὶ ἔνεκα τοῦ χειμῶνος ἐμποδίζοντο οἱ ἀπομακρυσμένοι Χριστιανοὶ νὰ μεταβοῦν στὸ μεγάλο αὐτὸ πανηγύρι, ποὺ γινόταν στὴ γιορτή του.

Ὁ Ἀγγελάριος. Πῆγε καὶ στὸ Βεράτι. Τὸ ἱερό του λείψανο βρίσκεται στὴν ἐκκλησία τῆς πόλεως. Ἑορτάζεται τὴν 26 Νοεμβρίου. Κατὰ τὸν Ζ. Μολοσσὸν διετέλεσε Ἐπίσκοπος Πανονίας.

Ἰωάννης ὁ Βλαδίμηρος. Μαθητὴς κι αὐτὸς τῶν Ἀποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Κατήγετο ἀπὸ τὴν κώμη Βλαδίμηρο, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ ἡ ἐπωνυμία. Ἔδρασε στὴν περιοχὴ τῆς μητροπόλεως Ἀχρίδος. Ἵδρυσε μοναστήρι μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Ἐλμπασὰν σὲ σημεῖο τοῦ Γενούσου ποταμοῦ. Ὁ συναξαριστὴς μὲ τρόπο μυθικὸ τὸν περιγράφει ὡς βασιλέα, ἀθλητήν, παρθένον, εὐσεβῆ, φιλάνθρωπον, ἱδρυτὴν μοναστηρίων, θαυματουργό, ποὺ τὸν θανάτωσε ἕνας συγγενής του καὶ ὅτι τὸ ἱερό του λείψανο βρίσκεται σὲ ἕνα μοναστήρι ποὺ τὸ ἵδρυσε ὁ ἴδιος στὸ Ἐλμπασάν. Ἑορτάζεται τὴν 22 Μαΐου.

Ὁ Ὅσιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης (1100ˊ μ.Χ.). Κατήγετο ἀπὸ τὸ Δυρράχιο. Μουσικὸς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους καὶ καλλικέλαδος. Πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τὸν ἀγαποῦσαν οἱ κύκλοι τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς αὐλῆς. Σπούδασε τὴ Μουσική. Κατόπιν πῆγε στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἐμόναζε στὸ παρὰ τὴν Ἁγία Λαύρα κελλί. Ἔτρωγε κουκιὰ καὶ ζέλια (χόρτα) καὶ γι' αὐτὸ Κουκουζέλης. Γιὰ νὰ μὴν ἀναγνωρισθῆ ἔγινε βοσκὸς καὶ μὲ τὴ φωνή του μάγευε τὰ ζῶα, ἀλλ' ἀναγνωρίσθηκε ἀπ' τὴ φωνή του. Ἐπόνησε πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα, συνέγραψε καὶ μουσικὰ ἔργα. Ἑορτάζεται τὴν 1η Ὀκτωβρίου.

Θεοφάνης, ὁ Πολιοῦχος τῆς Νάουσης. Γεννήθηκε στὰ Ἰωάννινα. Ἔκαμε πολλὲς ἀγαθοεργίες. Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τὸ 1380 πῆγε στὴ Νάουσα, ὅπου ἀσκήτευσε. Ἔκτισε καὶ τὸ μοναστήρι τῶν Ἀσωμάτων. Ἀπέθανε ἐν εἰρήνη. Ἑορτάζεται τὴν 19 Αὐγούστου.

Θεοδώρα, ἡ Βασίλισσα τῆς Ἄρτης. Ἑορτάζεται τὴν 11 Μαρτίου. Πολιοῦχος τῆς Ἄρτης. Γεννήθηκε στὰ Σέρβια τῆς Κοζάνης. Ἔζησε, ἔδρασε καὶ ἁγίασε στὴν Ἄρτα κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα. Κατήγετο ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένεια, κόρη τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Πετραλύφη, ἄρχοντος τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Σύζυγος τοῦ βασιλέως τοῦ Δεσποτάτου τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ. Μετὰ τὸ θάνατο αὐτοῦ ἐβασίλευσε παραπάνω ἀπὸ δέκα χρόνια. Κατόπιν ἔγινε μοναχή. Ἔκτισε γυναικεῖο μοναστήρι, τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου κατέφευγε γιὰ τὶς προσευχές της καὶ ὁ ναὸς ὅπου θάφτηκε καὶ ὁρέθηκε τὸ λειψανό της μετωνομάσθηκε σὲ ναὸ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.

Ὁ Ὅσιος Νήφων (1315—1411 μ.Χ.). Γεννήθηκε στὸ Λούκοβο τοῦ Ἀργυροκάστρου, γιὸς ἱερέως. Νεαρὸς τὴν ἡλικία ὁρέθηκε στὴ μονὴ τοῦ Μεσοποτάμου, ποὺ ἱδρύθηκε ὑπὸ τοῦ Κων. Μονομάχου, ὅπου ἐκπαιδεύτηκε καὶ ἐχειροτονήθηκε ἱερεύς. Ἀργότερα πῆγε στὴν Ἁγία Λαύρα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου ὑπέδαλε τὸν ἑαυτό του σὲ πολλὲς στερήσεις. Ἔπειτα, ἀφοῦ ἄλλαξε διάφορα κελιά, ἐγκαταστάθηκε σὲ σπήλαιο παρὰ τὰ Καυκασοκάλυδα, ὅπου πέρασε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς του σὲ αὐστηρὰ ἄσκηση. Ἀπέθανε τὴν 14 Ἰουνίου τοῦ 1411 κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται.

Ὁ Ὅσιος Νεῖλος (1190—1350 μ.Χ.). Γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη. Γιὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Θεοδώρου Λασκάρεως. Ἔγινε μοναχός, πῆγε στοὺς ἁγίους τόπους, ἦλθε καὶ στὴν Κέρκυρα κι ἀπ' ἐκεῖ στὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἠπείρου, σ' ἕνα τόπο «Ἱεριχὼ» ὅπου ἀρχαιότερα ἡ πόλη Εὐρυχοῦ ἢ Ὄχρα, ἐξ οὗ καὶ Ἐρυκούσιος, Ἐρυχιώτης ἢ Ἐρυκιώτης. Ἵδρυσε τὸ μοναστήρι τοῦ Γυρομερίου. Ἔχει δράση εὐεργετικὴ διὰ τὰ μέρη αὐτὰ κατὰ τὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια. Τοῦ ἀποδίδονται καὶ θαύματα. Ἑορτάζεται: τὴν 2 Ἰανουαρίου.

Ὁ Ὅσιος Νικάνωρ ὁ Θαυματουργός. Γεννήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1367. Ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του τὰ διέθεσε στοὺς πτωχούς. Διετέλεσε ἀναγνώστης, διάκονος, πρεσβύτερος καὶ τυπικάριος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Ἦλθε στὸ Βέρμιον ὄρος γιὰ ν' ἀνακαινίσῃ τὴ μονὴ Καλλιστράτου (Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Νικάνορος — Ζαβόρδας), ποὺ τὴν ἔκαμε κέντρο πνευματικὸ κι αὐτὸς ἔγινε ἀπόστολος περιοδεύοντας καὶ στερεώνοντας τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ στοὺς κατοίκους τῶν μερῶν αὐτῶν καὶ ζῶντας στὴν Κόνιτσα καὶ πιὸ πολὺ στὸ χωριὸ Κορτίνιτσα, ποὺ μετονομάσθηκε «Ἅγιος Νικάνωρ». Ἄγνωστο πότε ἀπέθανε. Ἑορτάζεται: τὴν 7 Αὐγούστου.

Διονύσιος ὁ Κορυτσαῖος (1316—1380, κατ' ἄλλους 1318—1390). Κατήγετο ἀπὸ τὴν Κορυτσό. Ἀρχικὰ ἀσκήτευσε κατὰ μόνας ἐπάνω σὲ δουνὸ καλούμενο «Παλτὸς Πρόδρομος» τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ὕστερα «ὡς ἐπτασίας θείου φωτὸς» ἔκτισε μὲ ἔξοδα τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ' τοῦ Κομνηνοῦ τὸ 1380 τὴ Μονὴ τοῦ Προδρόμου ποὺ πῆρε τὸ ὄνομά του, ὅπου τιμᾶται ὡς ἅγιος μαζὶ μὲ τὸ συνασκητή του Δομέτιο καὶ ἑορτάζεται: τὴν 25 Ἰουνίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βησσαρίων Β' Ἐπίσκοπος Λαρίσης (1490—1540 ἢ 1541). Γεννήθηκε στὴν κώμη τῶν Μεγάλων Πυλῶν τῶν Τρικάλων. Τιμᾶται πάρα πολὺ στὴ Θεσσαλία, Ἤπειρο, Μακεδονία, Παραδουναβίους χώρας γιὰ τὴν πλούσια πνευματικὴ φιλανθρωπία καὶ ἐθνικὴ δράση του. Ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑμνεῖται «ὡς Λαρίσης ὑπέρμαχος καὶ Θεσσαλίας ἁπάσης φρουρὸς καὶ ὄντως προστάτης Ἑλλάδος τε καύχημα καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τὸ τῆς Τρίκκης τεύχισμα». Ἵδρυσε τὴ μονὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Δουσίκου. Τὸ 1520 χειροτονεῖται κανονικὸς ἀρχιερεὺς Λαρίσης. Ἐργάσθηκε μὲ ζῆλο κι αὐταπάρνηση καλλιεργῶν τὴν ἀρετή. Ἀπὸ τὸ 1816 ἄρχισαν οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἄρτης νὰ τὸν γιορτάζουν, γιατὶ γλύτωσε τὴν χώραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν πανούκλα. Ἑορτάζεται τὴν 15 Σεπτεμβρίου.

Ὁ Νεομάρτυς Ἰωάννης ἀπὸ τὸ Τέρροβο (1526). Κατήγετο ἀπὸ τὸ Τέρροβο καὶ ἦταν ράπτης τὸ ἐπάγγελμα. Νεαρὸς πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ Τοῦρκοι τὸν προέτρεψαν ν' ἀλλαξοπιστήσῃ, ἀλλ' ἀρνήθηκε. Συνελήφθη, βασανίσθηκε, ρίχτηκε στὴ φωτιά, ὅπου βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο. Ἡμίκαυστος ὁ ἅγιος ἔψαλε τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη». Ἑορτάζεται τὴν 18 Ἀπριλίου, ἀλλ' ἡ μνήμη του στὰ Ἰωάννινα τελεῖται τὴν τρίτη τῆς Διακαινησίμου στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Μαρίνας.

Μάξιμος ὁ Γραικός. Κατὰ κόσμον Μιχαὴλ Τριβώλης. Γνωστὸς ὡς Γραικὸς ἢ ὁ Ἕλλην καὶ ὡς Μάξιμος ὁ Ἁγιορείτης, ὁ Βατοπεδινός. Διαπρεπέστατος μοναχὸς καὶ θεολόγος τοῦ 16ου αἰῶνος. Γεννήθηκε στὴν Ἄρτα τὸ 1470 ἢ κατ' ἄλλους τὸ 1476, ἐσπούδασε στὸ Παρίσι, στὴ Βενετία, στὴ Φλωρεντία. Ὡς μοναχὸς πῆγε στὴ Ρωσία. Ἐκεῖ μετέφρασε στὴ Σλαυικὴ γλῶσσα (τὰ παλιὰ ρώσικα) ἑλληνικὰ θεολογικὰ βιβλία καὶ διώρθωσε τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῶν Ρώσων. Ἀπὸ τοὺς Ρώσους συντηρητικοὺς ποὺ δὲν ἤθελαν τὴν διόρθωση αὐτὴ συκοφαντήθηκε ὡς ἐπικίνδυνος μεταρρυθμιστὴς καὶ ἔμεινε χρόνια στὴ φυλακή. Μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν προοδευτικῶν ὁ Μάξιμος τιμήθηκε ἀπὸ τοὺς Ρώσους ὡς ἅγιος. Ὁ Μάξιμος, «κληρονόμος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, κάτοχος ὑψηλῆς ἑλληνολατινικῆς παιδείας, δημιουργὸς ἑνὸς χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ», ἔγινε στὴ Ρωσία ὁ κήρυκας τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπεβίωσε τὸ 1556 καὶ ἑορτάζεται τὴν 21 Ἰανουαρίου.

Οἱ Ὅσιοι Ἀψαράδες Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης. Κατήγοντο ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Σπούδασαν στὴ Σχολὴ τῶν Φιλανθρωπινῶν τοῦ Νησιοῦ. Ἀρχικὰ διετέλεσαν μοναχοὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος (1506—1510). Ἵδρυσαν στὸ Νησὶ τῶν Ἰωαννίνων τὴν ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ ὁποία ἔγινε καὶ τὸ ἀσκητήριόν των. Στὰ 1512 πῆγαν στὰ Μετέωρα, ὅπου ἔκτισαν τὴ μονὴ τοῦ Βαρλαὰμ κατὰ τὸ 1542. Ὁ ἀσκητικὸς καὶ διδακτικὸς βίος τῶν δύο ἁγίων ἀδελφῶν ὠφέλησε πολὺ τοὺς σκλάβους στὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ συνετέλεσαν αὐτοὶ ὅσο τὸ δυνατὸν στὴ διατήρηση τῆς πίστεως καὶ τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐθνισμοῦ. Ἐτελεύτησαν ὁ μὲν Νεκτάριος τὴν 7 Ἀπριλίου 1540, ὁ δὲ Θεοφάνης τὴν 17ην Μαΐου τοῦ 1544 ἢ 1549 κατ' ἄλλους. Ἑορτάζονται τὴν 17ην Μαΐου.

Ὁ Νεομάρτυς Νικόλαος ἀπὸ τὸ Μέτσοβο. Γεννήθηκε στὸ Μέτσοβο. Νεαρὸς πῆγε στὰ Τρίκαλα σὲ ἀρτοποιεῖο. «Ἐκεῖ, εἴτε πεισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἴτε δελεασθεὶς ὑπ' αὐτῶν», ἔγινε μουσουλμάνος. Κατάλαβε ὅμως τὸ σφάλμα του. Γύρισε στὸ Μέτσοβο, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ξαναγυρίσει στὸν Χριστιανισμό. Κατόπιν πῆγε στὰ Τρίκαλα, ὅπου καταγγέλθηκε ὅτι ἀρνήθηκε τὴ μωαμεθανικὴ θρησκεία. Συνελήφθη, ὑπέστη μαρτύρια καὶ τελικὰ ρίχτηκε στὴ φωτιά, ποὺ ἀνάφθηκε στὴν ἀγορὰ τῶν Τρικάλων, ὅπου κι ἐμαρτύρησε τὴν 17ην Μαΐου τοῦ 1617 κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται. Ἡ ἁγία κάρα του βρίσκεται στὰ Μετέωρα, στὴ μονὴ τοῦ Βαρλαάμ, ὡς φυλακτήριον κατὰ τῶν λοιμωδῶν καὶ τῶν ἀκρίδων.

Ὁ Νεομάρτυς Χρῆστος ἀπὸ τὴν Βέροια (1669). Γεννήθηκε στὴν Βέροια καὶ ἐπαγγελλόταν τὸ ναύκληρο. Διεκρίνετο γιὰ τὴ βαθιὰ πίστη του καὶ τὸ θάρρος του. Ἤλεγξε δριμύτατα τὴ μωαμεθανικὴ θρησκεία, γι' αὐτὸ συνελήφθη καὶ ὑπέστη φρικώδη βασανιστήρια. Ἐμαρτύρησε στὴν Κῶ. Σύρθηκε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, ρίχτηκε στὴ φωτιὰ καὶ κάηκε ζωντανός. Ἑορτάζεται τὴν 5 Αὐγούστου.

Ὁ Νεομάρτυς Αὐξέντιος (1690—1720). Γεννήθηκε σ' ἕνα χωριὸ κοντὰ στὴ Βελλά. Ὑπηρέτησε στὸν τουρκικὸ στρατό. Συκοφαντήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὅτι ἔγινε τάχα χριστιανὸς ἀπὸ μουσουλμάνος καὶ συνελήφθη. Κατώρθωσε νὰ δραπετεύσει καὶ κατέφυγε στὴν Πόλη, ὅπου ἔγινε βαρέαρης ζώντας μὲ προσευχὴ καὶ νηστεία. Ἐκεῖ ἀναγνωρίσθηκε, συνελήφθη, βασανίσθηκε, ἀλλ' ἔμεινε ἀκλόνητος στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ. Τελικὰ ἀπεκεφαλίσθη τὸ 1721. Ἡ κάρα του στὴ μονὴ Ξηροποτάμου στὸ Ἅγιο Ὄρος «λυτρώνουσα πολλοὺς ἀπὸ τὴν θανατηφόρον ἀσθένειαν τῆς λοιμικῆς καὶ πανώλους καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα πάθη καὶ νόσους». Ἑορτάζεται τὴν 25 Ἰανουαρίου.

Ὁ Ὁσιομάρτυς Νικόδημος Δέδες ἢ Δάδας (1722). Κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἐλβασάν. Ἀπὸ χριστιανὸς ἔγινε μουσουλμάνος, ἀλλὰ μετάνοιωσε καὶ πῆγε καὶ ἐμόναζε στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὕστερα ὡμολόγησε τὸ Χριστὸ κι ἐμαρτύρησε στὴν ἴδια του τὴν πατρίδα «ἀποτμηθεὶς τὴν κεφαλήν» τὴν 11 Ἰουλίου τοῦ 1722 ἢ κατ' ἄλλους τὸ 1709 ἢ 1714. Ἑορτάζεται τὴν 11 Ἰουλίου.

Ὁ Νεομάρτυς Ἀναστάσιος ἀπὸ τὸ Σούδλεσι (1743). Κατήγετο ἀπὸ τὸ Σούδλεσι (Ἅγιος Βλάσιος) τῆς Ἡγουμενίτσας. Ἦταν γουναρᾶς καὶ ἀργότερα, ἱερωθείς, ἔγινε ἐφημέριος στὴν Κωνσταντινούπολη. Κά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποια ἡμέρα, ἄκουσε, ὅτι ἕνας 70ετὴς ἱερομόναχος ἀπὸ τὴν Κύπρο τούρκεψε καὶ δίδασκε τὴ μωαμεθανικὴ πίστη στὸ Γενιτζαμί. Ὁ Ἀναστάσιος ἠθέλησε νὰ τὸν δεῖ. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ εἶπαν: «Παπᾶς ἦταν καὶ τούρκεψε, νὰ τουρκέψῃς καὶ σύ». Ὁ Ἀναστάσιος τότε ἤλεγξε τὸν ἀλλαξοπιστήσαντα. Συνελήφθη, μὲ παρρησία ἐκήρυξε τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ καταδικάσθηκε σὲ ἐξορία στὴ Χίο. Διαμαρτυρήθηκε ὅμως, «ὁπότε πρὸ τῆς παρρησίας καὶ τοῦ συνεδρίου τοῦ ἐλέγχου» ἀποτμήθηκε τὴν κεφαλὴν τὴν 8ην Ἰουλίου τοῦ 1743, κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται.

Ὁ Νεομάρτυς Χρῆστος ὁ Ἀρβανίτης (1748). Κατήγετο ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Γενούσου ποταμιοῦ. Ἐπαγγελλόταν τὸν κηπουρὸ στὴν Κωνσταντινούπολη. Μάλλωσε μι' ἕναν Τοῦρκο γιὰ τὰ μῆλα ποὺ τοῦ πούλησε κι αὐτὸς τὸν ἐσυκοφάντησε, ὅτι εἶπε πὼς θέλει νὰ γίνει μουσουλμάνος. Συνελήφθη, μαστιγώθηκε καὶ φυλακίσθηκε γιὰ ν' ἀρνηθῇ τὸν Χριστό, αὐτὸς ὅμως ἔμεινε σταθερὸς στὴν πίστη του καὶ ὑπέστη τὸν δι' ἀποκεφαλισμοῦ θάνατο τὴν 12 Φεβρουαρίου τοῦ 1749 κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται.

Ὁ Νεομάρτυς Ἀναστάσιος ἀπὸ τὴν Παραμυθιὰ (1750). Κατήγετο ἀπὸ τὴν Παραμυθιά. Ἐμαρτύρησε ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς Ἀχμὲδ Πασᾶ τὴν 18 Νοεμβρίου τοῦ 1750, κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται. Ὁ Ἀναστάσιος μὲ τὸ θάρρος του, τὴν ἀνδρεία καὶ τὴ θερμὴ πίστη καὶ ἀγάπη του πρὸς τὸν Χριστὸ καὶ τὴν πατρίδα, ὑπῆρξε ἀληθινὸς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἰς ἐποχὴν μάλιστα κατὰ τὴν ὁποία ἐμαίνετο ἡ τουρκικὴ τυραννία.

Σωφρόνιος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἤπειρο. Ἤκμασε κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας διεκρίνετο γιὰ τὴ σεμνότητα τοῦ βίου καὶ τὴν εὐκοσμία ἠθῶν καὶ φόβο Θεοῦ. Ἤρε γυναίκα σεμνή. Κατέφυγε στὸ Ἅγιον Ὄρος στὴ σκήνη τῆς Ἁγίας Ἄννης, ὅπου μοναχὸς κι ὅπου παρέμεινε 50 χρόνια. Χειροτονήθηκε δὲ καὶ ἱερεύς. Ἑορτάζεται τὴν 18 Αὐγούστου.

Οἱ Ὅσιοι Θεοχάρης (1755—1828) καὶ Ἀπόστολος (1770—1845) ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἄρτα καὶ φέρουν τὸ ἐπώνυμο «Ντούϊα». Ἀσκήτεψαν ἐκεῖ κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1821 περίοδον. Ὁ Ὅσιος Θεοχάρης ἐχρημάτισε καὶ διδάσκαλος τοῦ Νικολ. Σκουφᾶ. Ἑορτάζονται τὴν Τετάρτη τῆς Διακαινησίμου.

Ὁ Νεομάρτυς Παρθένιος Ραδοβύζιου (1777). Κατήγετο ἀπὸ κάποιο χωριὸ τῆς Θεσσαλίας. Ἐπίσκοπος Ραδοβύζιου Ἄρτης. Διακρίθηκε γιὰ τοὺς ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος σθεναροὺς ἀγῶνας του ἕνεκα τῶν ὁποίων ὑπέστη καὶ μαρτυρικὸ θάνατο τὴν 17 Ἰουλίου τοῦ 1777 κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Κοσμᾶς ὁ Ἰσαποστολος (1714—1779). Γεννήθηκε στὸ Μέγα Δένδρο τῆς Αἰτωλίας, ἐξ οὗ καὶ «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός». Κατὰ τὸν Ζώτο Μολοσσὸ ὁ πατέρας του ἦτο ἀπὸ τὸ Γραμμένο τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ μητέρα του ἀπὸ τὸ Βλαχώρι τῆς Παραμυθιᾶς. Μετὰ τὰ πρῶτα γράμματα ποὺ ἔμαθε, ἔγινε δάσκαλος. Ἀργότερα ἐκπαιδεύθηκε στὴν Ἀθωνιάδα Σχολή, ὅπου παρακολούθησε φιλοσοφικὰ μαθήματα κι ἐπιδόθηκε σὲ βαθιὰ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἔβγηκε κηρύττοντας τὸ Θεῖο λόγο στὴ Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Ἤπειρο. Τὰ χρόνια αὐτὰ ἦσαν γιὰ τὴν Ἤπειρο τὰ σκληρότερα τοῦ ἐξισλαμισμοῦ της καὶ τοῦ ἐξαφανισμοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ της.

Τὸ 1713 συγκροτήθηκε στὴ Χειμάρρα σύνοδος τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος γιὰ γενικὴ τοῦ ἔθνους ἐξέγερση. Τὸ 1733 ἀπέτυχε ἡ γενομένη ἐπανάσταση στὴ Δυτικὴ Ἤπειρο ἤτοι Θεσπρωτία καὶ Χαονία. Οἱ Τοῦρκοι γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ διέταξαν τὴν ἐξόντωση τῶν χριστιανῶν τῶν χωριῶν τῆς Χειμάρρας ποὺ τὴ θεωροῦσαν πυρήνα τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως. Τότε τσύρκεψαν πολλοὶ ἀπὸ τὶς πόλεις Δέλβινο, Φλιάτες καὶ Παραμυθιὰ καθὼς καὶ στὴ Νέα Ἤπειρο. Τὸ ἐγχείρημα τῶν Τούρκων θὰ εἶχε μεγαλύτερη ἐπιτυχία, ἂν δὲν ἐμφανιζόταν ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς. Αὐτὸς ἀπεστάλη στὴν Ἤπειρο, τὴν ὁποία περιῆλθε σχεδὸν ὁλόκληρη, ἵνα μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἔρθανε ἡ ἐθνικὴ ἀποκατάστασις, θέσῃ φραγμὸν στὴν ἐξόμωσιν. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ στέφθηκε ἀπὸ πλήρη ἐπιτυχία. Μὲ τὴν εὐφράδεια καὶ τὶς ποικίλες θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς γνώσεις, συγκέντρωνε κοντά του τὰ πλήθη ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν σωρηδὸν γιὰ νὰ τὸν ἀκούσουν. Τὸ μεγάλο ζῆλο του πρὸς τὴν θρησκεία καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη του, κατώρθωνε νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς ἀκροατάς του καὶ νὰ ἐνισχύῃ καὶ στερεώνῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὰ πάτρια. Ἐσχεδίαζε τὰς περιοδείας του ἀνάλογα πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας καὶ ἐπωφελεῖτο κι ἀπ' αὐτὰ τὰ ἁπλὰ γεγονότα καὶ συμβάντα, ποὺ ἡ διορατικότης τοῦ ἐμπνευσμένου ἀνδρὸς ἀνεύρισκε παντοῦ. Ἐνημέρωνε καὶ ἐξευμένιζε κι αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἀμετλίκτους διώκτας του, τῶν ὁποίων ἐκέρδιζε τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ κατώρθωσε ἔτσι νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ὑψηλὸν καθῆκον ποὺ τοῦ ἀνετέθη καὶ νὰ διασώσῃ τοὺς Ἠπειρώτας ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό, θέσας φραγμὸν εἰς αὐτὸν μὲ τὸν μαρτυρικὸν δι' ἀγχόνης θάνατόν του στὸ χωριὸ Κολικόντασι, ὕστερα ἀπὸ συκοφαντίες Ἑβραίων, τὴν 24 Αὐγούστου 1779.

Ἡ ἀποστολικὴ δράσις τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, ὑπῆρξε ἀληθινὰ ἀξιοθαύμαστος. Εἰς αὐτὴν ὀφείλεται κυρίως ἡ διάσωσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀνακηρύχθηκε ἐπισήμως ὡς Ἅγιος καὶ ἑορτάζεται τὴν 24 Αὐγούστου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Νεομάρτυς Ζαχαρίας ἀπὸ τὴν Ἄρτα (1782). Κατήγετο ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἄρτας. Ἀμπατζῆς τὸ ἐπάγγελμα (ράφτης χονδρῶν μαλλίνων χωριάτικων ρούχων). Ἀρνήθηκε τὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν πόλη τῶν παλαιῶν Πατρῶν, ὅπου ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμά του. Ὅταν κατάλαβε τὸ σφάλμα του, ἐκήρυξε τὴ χριστιανικὴ πίστη. Συνελήφθη, φυλακίσθηκε, βασανίσθηκε σκληρότατα καὶ τελικὰ σταυρώθηκε σὲ ξύλο μέσα στὴ φυλακή. Παρέδωσε τὸ πνεῦμα του στὸ Θεό, ἀφοῦ θραύστηκαν τὰ σκέλη του, τὴν 20 Ἰανουαρίου τοῦ 1782 κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἑορτάζεται. Ἡ εἰκόνα του ὁρίσκεται στὴν Ἱ. Μονὴ Κάτω Παναγιᾶς.

Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος. Κατήγετο ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἀρετήν, τὴν μόρφωσιν, τὴν αὐστηρότητα καὶ διδακτικότητα. Διετέλεσε μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν κατὰ τὰ ἔτη 1750—1756 καὶ 1759—1770. Ἀνήγειρε στὸ Ἅγιο τὸ ναὸ τῆς Παναγίας Φανερωμένης καὶ ἔκανε σταυροπηγιακὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου.

Κατὰ τὸ Φεβρουάριο 1770, μοίρα τοῦ Ρωσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ὀρλώφ, κατέπλευσε στὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ ἐπαναστατήσῃ τοὺς κατοίκους. Πρῶτος ὁ Παρθένιος ὕψωσε τὴ σημαία τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων στὸ Ἅγιο, ὅπου συνάθροισε τοὺς κατοίκους τῆς Ἀχαΐας τὴν 29 Μαρτίου, Μεγάλη Δευτέρα καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Καλαβρύτων. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως, ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὸν Ὀρλὼφ καὶ κατέφυγε στὴ Ζάκυνθο καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὴν Πετρούπολη. Ἀπέθανε τὸ 1786. Ὁ τάφος του στὸ περιβόλι τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τοῦ Δὸν στὴ Μόσχα ὅπου εἶναι καὶ οἱ τάφοι τῶν Ζωσιμάδων, Χατζηκώστα, Ριζάρη. Ἑορτάζεται τὴν 16 Αὐγούστου.

Ὁ Ὁσιομάρτυς Δημήτριος (1808). Κατήγετο ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα. Μοναχός, σύντροφος καὶ συμπαραστάτης τοῦ Εὐθ. Βλαχάβα. Μετὰ τὴν κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεώς του, ὑπὸ ἀποστολικοῦ ἐμφορούμενος ζήλου, ὄγῆκε ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ ἐκήρυττε τὴ χριστιανικὴ πίστη στὰ χωριὰ τῆς Θεσσαλίας διδάσκοντας ὑπομονὴ καὶ καρτερία. Συκοφαντήθηκε γιὰ ἐπαναστάτης, συνελήφθη καὶ ὁδηγήθηκε στὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ ὁμολογία ὅτι συνένοχοι τοῦ Βλαχάβα ἦσαν καὶ οἱ δεσποτάδες τῆς Θεσσαλίας.

Μεταξὺ τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἔγινε τότε ἕνας ἀξιομνημόνευτος διάλογος, ὕστερα ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀλῆς διέταξε τὸ βασανισμό του. Ὁ Δημήτριος ἔδειξε καρτερία ἀξιοθαύμαστη, ἡ ὁποία, ὅπως γράφει ὁ Πουκεβίλ, ποὺ παρακολούθησε τὸ μαρτύριό του, κατέπληξε τὴν Ἤπειρο... Κατόπιν κτίσθηκε μέσα σὲ τοῖχο καὶ μόνο ἡ κεφαλή του ἔμεινε ἐλεύθερη. Διὰ παράτασιν τῶν βασάνων καὶ τῆς ὀδύνης του τοῦ ἔδιναν τροφή. Ὁ νεομάρτυς διαρκῶς προσευχόταν. Ἐξέπνευσε τὴν δεκάτη ἡμέρα τῆς ἀγωνίας του. Ὁ Δημήτριος τότε ἔσωσε τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ καταστροφάς, γιατὶ δὲν θέλησε νὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιπλέξῃ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Θεσσαλίας εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα. Ἑορτάζεται τὴν 17 Αὐγούστου.

Ὁ Νεομάρτυς Νικήτας (1809). Κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἤπειρο. Ἔγινε ἱερομόναχος στὸ Ἅγιο Ὄρος. Ἐκήρυττε τὸν χριστιανισμὸ στὰ πέριξ τῶν Σερρῶν καὶ Δράμας μέρη. Συνελήφθη, φυλακίσθηκε στὰς Σέρρας, ὑπέστη φρικτὰ βασανιστήρια καὶ τέλος τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον τὴν 19 Φεβρουαρίου 1809 κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἑορτάζεται.

Ὁ Νεομάρτυς Ἰωάννης ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Γεννήθηκε στὴν Κόνιτσα ἀπὸ γονεῖς μωαμεθανούς. Ἄφησε τὴν πατρίδα του καὶ ὡς δερβίσης πῆγε στὴν Ἄρτα, στὸ Βραχώρι, στὴν Ἰθάκη, καὶ ἐκεῖ προσήλθε στὸ χριστιανισμὸ καὶ ὀνομάσθηκε, μὲ τὸν βαπτισμό του, Ἰωάννης. Κατόπιν ἀποστάθηκε στὸ Ξηρόμερο, ὅπου ζοῦσε ὡς ὀραγάτης. Ὕστερα ἀπὸ χρόνια ἔγινε γνωστὴ ἡ διαμονή του ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, οἱ ὁποῖοι τὸν παρέδωσαν εἰς τοὺς Τούρκους στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου, ἀφοῦ βασανίσθηκε σκληρά, ἀποκεφαλίσθηκε τὴν 22 Σεπτεμβρίου 1819 ἢ κατ' ἄλλους τὸ 1814, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἑορτάζεται.

Ὁ Νεομάρτυς Γεώργιος (1808—1838). Κατήγετο ἀπὸ τὸ Τσούρχλι τῶν Γρεβενῶν. Διετέλεσε ἱπποκόμος στὴν ὑπηρεσία Τούρκων σὲ διαφόρους τόπους καὶ στὰ Ἰωάννινα. Μετὰ τὸ τέλος τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ποὺ εἶχεν ἐξαντλήσει τὴν Ἤπειρο ἡ ὁποία ἔκειτο ἔρμαιον πρὸ τῶν ποδῶν τῶν τυράννων αὐτῆς, οἱ Τοῦρκοι χρησιμοποίησαν νέας μεθόδους διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἐξισλαμισμὸν χριστιανῶν. Μὲ πολλὰς ὑποσχέσεις ἔπαιρναν ὑπηρέτας χριστιανούς, στοὺς ὁποίους κατὰ τὴν πρόσληψίν των ἔδιναν ὀθωμανικὰ ὀνόματα γιὰ ν' ἀποφεύγουν ἔτθεν διακρίσεις καὶ ἀντιζηλίες καὶ μὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ τοὺς ἐφώναζαν. Ἔτσι κατώρθωσαν νὰ ἐξισλαμίσουν πολλοὺς μὲ βεβαιώσεις ὀθωμανῶν ψευδομαρτύρων, οἱ ὁποῖοι κατέθεταν ὅτι οἱ χριστιανοὶ δέχθηκαν τὸν ἰσλαμισμό. Ἡ ἀπειλή, ἡ ὁποία εἶχε διαδοθῆ ὡς ἐπιδημία, ἐξουδετερώθηκε μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ἀφανοῦς ἀπὸ γένος καὶ καταγωγή, τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἁπλοῦ τοὺς τρόπους, ἀλλ' ἰσχυροῦ εἰς τὴν πίστιν.

Τὸ 1836 ὑπηρετοῦσε στὰ Ἰωάννινα ὡς ἱπποκόμος τοῦ Ἀβδουλάχ, ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἐμὶν Πασᾶ. Οἱ Τοῦρκοι τὸν ἀποκαλοῦσαν Χασὰν καὶ Γκιαοὺρ γιὰ νὰ τὸν ἐξευτελίσουν καὶ νὰ τὸν ταπεινώσουν. Στὰ Ἰωάννινα, ὅπου ἐγκαταστάθηκε, ἀρραβωνιάστηκε τὴν Ἑλένη, ἀλλ' ὁ ἐμπιστος ποὺ τὸν παρακολουθοῦσε τὸν κατήγγειλε ὅτι ἂν καὶ ὀθωμανὸς ἀρραβωνιάστηκε κατὰ τὰ ἔθιμα καὶ τὴ θρησκεία τῶν χριστιανῶν. Συλλαμβάνεται καὶ δδηγεῖται στὸν «Μεχκεμέ», ἀνακρίνεται καὶ μὲ παρρησία ὁμολογεῖ ὅτι ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι χριστιανός. Ἡ θαρραλέα στάσις του ἔγινε αἰτία νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν κατηγορία. Νυμφεύεται ἔτσι τὴν Ἑλένη καὶ ἀποκτᾶ γυιὸ ποὺ τὸν βαπτίζει τὴν 7ην

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἰανουαρίου 1838 καὶ τὸν ὀνομάζει Ἰωάννην.

Ὁ ἰμάμης, ποὺ τὸν κατεδίωκε γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξόμωσή του, τὸν καταγγέλει πάλιν ὅτι ὡς τοῦρκος ἐόάπτισε τὸ γυιό του. Συλλαμβάνεται εἰς τὸ μέσον τῆς ἀγορᾶς, περιυβρίζεται, φραγγελώνεται καὶ δεμένος ὁδηγεῖται εἰς τὰς τρομερὰς φυλακὰς τοῦ φρουρίου. Ὑπέστη βασανιστήρια μὲ καρτερίαν ἀνήκουστον.

Τὸ πρωῒ τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1838 ἀπαγχονίζεται ἔξω ἀπὸ τὸ φρούριο στὴ θέση Κουρμανιό. Τρεῖς ἡμέρες ἔμεινε κρεμασμένος. Τὴν τρίτη ἡμέρα, ὕστερα ἀπὸ θαύματα ποὺ σημειώθηκαν, κηδεύεται μεγαλοπρεπῶς στὴν αὐλὴ τῆς Μητροπόλεως.

Ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Γεωργίου ἐνίσχυσε τοὺς χριστιανοὺς στὴν πίστη καὶ στὸν ἐθνισμό τους καὶ κανένας δὲν ἀνεχόταν πλέον νὰ καλεῖται μὲ ὀθωμανικὸ ὄνομα. Ἕνας γενναῖος ἀντιστάθηκε καὶ ὑπέστη μαρτυρικὸ θάνατο καὶ ἕνας ἔσωσε πολλοὺς καὶ μετέβαλε τὰ πάντα.

Ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος (1800—1877). Κατὰ κόσμον Ἀθανάσιος Στεργιάδης. Γεννήθηκε στὰ Ἰωάννινα. Σπούδασε στὶς Κυδωνίες. Τὸ 1815 βρίσκεται μοναχὸς στὸ Ἅγιον Ὄρος, τὸ 1821 στὴ Μονὴ Πεντέλης, ἕνεκα τῶν τότε ἀνωμαλιῶν καὶ κατόπιν στὴν Ἤπειρο. Ἀπὸ τὸ 1829—1840 διδάσκαλος στὴ Φολέγανδρο. Διετέλεσε βοηθὸς τοῦ Φραγκαδιώτη Ἠλία Γεωργιάδη στὴν Ἤπειρο, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ὁποίου, τὸ 1861, ἔγινε ἡγούμενος τῆς Μονῆς. Ἀφῆκε μνήμην ἁγίου καὶ θαυματουργοῦ. Τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ ὁσίου βρίσκονται στὴν ἱερὰ Μονὴ Χριστοῦ — Δάσους στὴν Ἤπειρο, ὅπου ἐκοιμήθη. Ἑορτάζεται τὴν 18ην Αὐγούστου.

Ἡ Ἁγία Σκέπη τῆς Παναγίας. «Ἤτοι τὸ ἱερὸν αὐτῆς Μαφόριον τὸ ἐν τῇ σορῷ τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν». Ἡ ἑορτὴ αὐτὴ ἐτελεῖτο τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, ὅτε ὁ ὅσιος Ἀνδρέας, ὁ διὰ Χριστὸν Σαλὸς εἶδεν ἐν ὀνείρῳ νὰ ἁπλώνεται ἐπάνω ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης ἡ ἁγία Σκέπη καὶ νὰ τοὺς σκεπάζῃ ὅλους. Τὸ γεγονὸς ἔγινε ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἡ ἑορτὴ αὐτὴ μὲ ἀπόφαση τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχει ἀπὸ τὰ 1952 μετατεθεῖ στὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου γιὰ νὰ συνεορτάζεται καὶ πανηγυρίζεται μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς. Ἡ Παναγία, ἡ Σκέπη τοῦ κόσμου, ἡ Ὑπέρμαχος Στρατηγός, ἐμφανίσθηκε σὲ πολλοὺς σ' ὅλους τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως στὸν πόλεμο τοῦ 1940—41. «Ὤφθη ἐν ὀπτασίαις πολλῶν εὐσεβῶν, ἰδίως στρατιωτικῶν μαχομένων, ἐνισχύουσα τὸν ἀγῶνα καὶ δημιουργοῦσα τὸ Βορειοηπειρωτικὸν ἔπος». Στὴν κορυφὴ τοῦ ἱστορικοῦ Γράμμου ἔχει ἱδρυθῇ καὶ ναός της.

Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος (1846—1920). Κατὰ πληροφορίας ὁ Ἅγιος Νεκτάριος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἤπειρον. Ἠθανὸν πρόγονος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αὐτοῦ κατέφυγε στὴ Συλήβρια τῆς Θράκης. Καὶ ἄλλοι Κεφαλλάδες ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἤπειρο καὶ πῆγαν σὲ ἄλλα μέρη, ὅπως στὴν Κεφαλληνία κ.λ.π.

Γεννήθηκε στὴ Συλήβρια καὶ κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Ἀναστάσιος. Ἔγινε μητροπολίτης Πενταπόλεως. Ἀπὸ τοῦ 1891—1893 ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον στὴν Εὔβοια. Τὸ 1894 διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Τὸ 1907 ἀσκήτευε στὴν ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθεῖσαν ἱερὰν μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης μέχρι τῆς 9ης Νοεμβρίου 1920, ὁπότε καὶ ἐτελεύτησε. Δι' αὐτὸν «οὐδὲν ἀνίατον διὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριον». Ἐπιτάλλεται νὰ γίνῃ μεγάλη ἔρευνα διὰ νὰ εὑρεθῇ ἀπὸ ποιό μέρος τῆς Ἠπείρου κατήγοντο οἱ πρόγονοι τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου καὶ πότε ἔφυγαν ἀπ' αὐτὴν καὶ ἐγκατεστάθησαν στὴ Συλήβρια.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, παλαιοὶ καὶ νέοι, στὴ μακραίωνα ἱστορία αὐτῆς, ποὺ ἐπισημάνθηκαν κατὰ τὴν ἔρευνά μας. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποὺ εἶναι ἄγνωστοι.

ΜΑΝΘΟΣ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) Χριστιανικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια.

2) Τὰ 12 Μηναῖα — 3 διάφορες ἱερὰς ἀκολουθίας.

3) Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1970.

4) Μεγάλη Ἐγκυκλοπαίδεια Πυρσοῦ.

5) Νέον Ἐγκόλπιον παρέχον βίους ἀξιολόγους διαφόρων Ἁγίων, Ἐνετίησιν 1803.

6) Νέον Μαρτυρολόγιον, ἤτοι Μαρτύρια τῶν νεοφανῶν μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ διαφόρους καιροὺς μαρτυρησάντων, συνταχθέντα ἐκ διαφόρων συγγραφέων, ἐν Ἀθήναις 1856.

7) Ἀνθίμου Δ. Ἀλεξούδη, Μητροπολίτου Βελεγράδων, Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων, ἐν Καρκόφῃ 1868.

8) Σαραφείμ Ξενοπούλου, Δοκίμιον τινὸς περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἀγχίτου ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης, Ἠπειρ. Ἑστία 1957, 1958, 1959. (Πρόλογος καὶ σχόλια Γιάννη Τσούτσινου).

9) Κ. Δουκάκη, Νέον Μαρτυρολόγιον, 1897.

10) Κ. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής.

11) Ζώτου Μολοσσοῦ, Λεξικὸν τῶν ἁγίων Πάντων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1904.

12) Παπαδοπούλου Χρ., Οἱ Νεομάρτυρες, Ἀθήναι 1934.

13) Νικοδήμου ἁγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον.

14) Νικοδήμου, Συναξαριστής.

15) Εὐστρατιάδου Σ., Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1960.

16) Ἠπειρωτικὸν Λειμωνάριον 1968.

17) Βίκτ. Ματθαίου, Μέγας Συναξαριστής.

18) Μιχαὴλ Γαλατοῦ, Ὁ Βίος τῶν Ἁγίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

19) 'Ηπειρωτική 'Εστία 1952—1953.

20) Γ. Α. Οἰκονόμου, 40 Ἅγιοι τῆς 'Ηπείρου, 'Ιωάννινα 1955.

21) Γ. Α. Οἰκονόμου, Στοιχεῖα γιὰ τὴν 'Εκκλ. 'Ιστορία τῆς 'Ηπείρου ('Ηπειρωτική 'Εστία 1952).

22) Γ. Α. Οἰκονόμου, 25 Ἅγιοι τῆς 'Ηπείρου, 'Ηπειρωτικά 1938.

23) Φ. Γ. Οἰκονόμου, 'Η ἱστορία τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν τῆς 'Ηπείρου

24) 'Ιωάν. Περαντώνη, Λεξικὸν τῶν Νεομαρτύρων.

25) Δημ. Σαλαμάγκα, 1) 'Ο Γνωστὸς Καλόγηρος Κοσμᾶς, 'Αθῆναι 1952 καὶ 2) 'Ο Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος ὁ ἐξ 'Ιωαννίνων, 'Αθῆναι 1954.

26) Κ. Π. Λαζαρίδη, Τὸ Ζαγόρι καὶ ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, 1976.

27) Χρ. 'Ενισλείδου, 'Ο Πενταπόλεως Ἅγιος Νεκτάριος, 1980.

28) Φωνὴ τῆς 'Ηπείρου, 1894 Μαρτίου 4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΤΟ ΣΤΡΟΥΜΠΕΙΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Στὰ 1937 εἶχε ἔρθει στὸ χωριό μας τὸ Κουκούλι ὁ Δημήτριος Σάρρος, ὁ μεγάλος δάσκαλος καὶ Πρόεδρος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, ἀπὸ τὴ Βίτσα τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἦταν καλοκαίρι. Τὸ σχολειὸ τοῦ Κουκουλιοῦ λειτουργοῦσε μὲ τὸ σύστημα τῶν χειμερινῶν διακοπῶν. Εἶχε συνταξιοδοτηθεῖ, ἀλλ' ἀπὸ δασκαλικὸ μεράκι ἤρθε καὶ ἐπισκέφτηκε τὸ σχολειὸ τοῦ χωριοῦ μας. Θυμοῦμαι, πῶς ἀνάμεσα σ' ἄλλα μοῦ εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς: «Τὸ Κουκούλι ἔχει μεγάλη καὶ σημαντικὴ ἱστορία ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις. Καλὰ θὰ εἶναι νὰ καταπιαστεῖς κάποτε μ' αὐτή. Νὰ τὴ γράψεις...». Τὰ λόγια τοῦ σοφοῦ σχολιατριώτη μας ἔγιναν ἀπὸ τότε ὁδηγὸς στὶς προσπάθειές μου γιὰ τὴν ἀναδίφηση τῆς ἱστορίας τοῦ χωριοῦ μου καὶ τοῦ Ζαγοριοῦ γενικότερα.

Τὸ θέμα ποὺ διαπραγματεύομαι πιὸ κάτω σχετίζεται μὲ μιὰ μεγάλη εὐεργεσία, ποὺ ἔκαναν στὴν Πάτρα τὸν παρελθόντα αἰώνα οἱ Στρουμπαῖοι ἀπὸ τὸ Κουκούλι, ποὺ ὑλοποιήθηκε μὲ διδακτηριακὸ μέγαρο τῆς Πάτρας, τὸ γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «Στρούμπειο».

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1800, ἐμφανίζεται στὰ παλιὰ χαρτιὰ κάποιος Κουκουλιώτης μὲ τὸ ὄνομα «Κωνσταντὴς ὁ Στρούμπος». Ἔτσι συνήθιζε νὰ ὑπογράφει, βάζοντας καὶ τὸ ἄρθρο —ὁ— πρὶν ἀπὸ τὸ ἐπίθετο. Τὸ σπίτι του ἦταν μεγάλο καὶ πολυτελέστατο, δείγμα ἀρχιτεκτονικῆς ἀξιοθαύμαστο. Τὸ ἔχθεσα καὶ ἐγὼ ὄρθιο, ἀλλὰ ὄχι σὲ καλὴ κατάσταση. Στὴ θέση του ἔγινε στὰ 1936 τὸ καινούριο σχολειὸ τοῦ Κουκουλιοῦ. Ὁ Στρούμπος ἦταν πολὺ πλούσιος. Πῶς ἀπόχτησε τὰ πλούτη του εἶναι ἄγνωστο. Εἶχε δυὸ ἀρσενικὰ παιδιά. Τὸ πρῶτο λέγονταν Στέφανος, τὸ δεύτερο Γεώργιος. Τὰ παιδιά του ἔγιναν μεγαλέμποροι στὰ Γιάννινα. Τὶς οἰκογένειές τους, δέδαια, τὶς ἄφηναν στὸ χωριό, στὸ θαυμάσιο ἀρχοντικὸ σπίτι τους. Ἐπειδὴ ὁ Ἀλὴ Πασὰς τοὺς ἐνοχλοῦσε πολὺ συχνὰ μὲ ὑπερβολικὲς φορολογίες, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς οἰκονομικὲς ἀφαιμάξεις, ἀποφάσισαν νὰ μεταφέρουν τὶς ἐμπορικές τους ἐπιχειρήσεις στὴν Κέρκυρα. Ἡ οἰκογένεια ὅμως ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει στὸ χωριό.

Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης στὸ δίδλιο του «Ἀγαθοεργήματα» Β' σελ. 136 γράφει: «Ὁ Κωνστ. καὶ Στέφανος Στρούμπου (πατὴρ καὶ υἱὸς) διέθετο (1831) ὑπὲρ τῆς Σχολῆς γρ. 12.000».

Ὅταν τελείωσε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, οἱ ἀδελφοὶ Στρουμπαῖοι δὲ γύρισαν στὰ Γιάννινα. Ἀποφάσισαν νὰ μεταφέρουν τὶς ἐμπορικές τους ἐπι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χειρήσεις στὴν Ἑλληνικὴ Πάτρα. Πηγαίνοντας ὅμως ἐκεῖ, πῆραν καὶ τὶς οἰκογένειές τους ἀπὸ τὸ Κουκούλι. Τὸ πράγμα ἔκανε κακὴ ἐντύπωση στὸ χωριό. Φαίνεται ὅτι διατυπώθηκαν παράπονα. Θὰ τοὺς κατηγόρησαν γιὰ ἔλλειψη πατριωτισμοῦ. Ἦταν ἡ πρώτη οἰκογένεια ποὺ ἔφευγε ἀπὸ τὸ Κουκούλι.

Οἱ Στρουμπαῖοι τότε ἀπὸ τὴν Πάτρα ἔγραψαν στὸ χωριὸ τὸ παρακάτω γράμμα προσπαθώντας νὰ δικαιολογήσουν κάπως τὴν ἐνέργειά τους αὐτή:

«1830 20 Αὐγούστου Π. Πάτρα

Ἐντιμότατοι χωριανοὶ Κουκουλιῶτες σᾶς προσκυνοῦμε ἀδελφικῶς. Κρίνω περιττὸν νὰ σᾶς ἐξηγηθῶ τὰ κακὰ τῆς πατρίδος ὁποῦ ἐτραβήσαμεν ἕως τώρα ὡσὰν ὁποῦ σᾶς εἶναι γνωστὰ καὶ εἶστε αὐτόπται ὅλων τῶν δυσκολιῶν. αὐτὰ μᾶς ἐβίασαν καὶ μᾶς ἔφεραν εἰς ἀπελπισίαν. διὰ τοῦτο καὶ πρὸ δύο μηνῶν ἐφέραμεν τὴν φαμιλίαν μας ἐδῶ ὄχι ποτὲς νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν πατρίδα καὶ νὰ τὴν ἀφίσομεν διὰ πάντα, διάτι εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶναι ἄλλο γλυκύτερον τῆς πατρίδος. θεία χάριτι μανθάνομεν τὸν ἐρχομὸν τοῦ σατραζέμη (ἐννοεῖ τὸν Ἰμὶν - πασᾶ) καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν ὁποῦ κάμνει εἰς τοὺς κακούς. αὐτὸ μᾶς ζωογονεῖ καὶ μᾶς ἐνθαρρύνει ὁποῦ ἐλπίζομε ὅτι θέλει εἴδομεν πατρίδα καὶ θέλει ζήσομεν ὡς οἱ γονεῖς μας χαιρόμενοι τὴν εὐταξίαν καὶ τοὺς βασιλικοὺς νόμους. σήμερον γράφομεν τοῦ κυρίου στεφανῆ κόκκορου καὶ τὸν συστήνομεν προσωρινόν μας ἐπίτροπον εἰς τὸ σπίτι μας καὶ μούλκια μας νὰ τὰ περιποιῆται καὶ νὰ τὰ προσέχει διὰ νὰ μὴν πέσουν εἰς φθοράν. διὰ τοῦτο γράφομεν καὶ τῆς αὐθεντιᾶς σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ τὸν βοηθήσετε εἰς ὅτι λάβει χρείαν διὰ νὰ φυλάττονται τὰ ἰδικά μας ἀπὸ κάθε κακὸν ἕως ὅτου εὐκολυνθοῦμε νὰ ἔλθουμε μόνοι μας, ὁποῦ ὀγλήγορα παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν νὰ μᾶς ἀξιώσῃ τὴν ἀντάμωσίν μας. σᾶς εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ διαθήκη τοῦ πατρός μας (γιὰ νὰ γράφει ἔτσι θὰ εἶχε πεθάνει ὁ Κωνσταντῆς Στρούμπος), ὁποῦ διορίζει ἐπίτροπον τὸν ἴδιον κὺρ στεφανῆν κόκκορον, τὸν σεβάσμιον παπα - γεώργιον καὶ κὺρ γεώργιον τζίγκαν νὰ ἐκτελοῦν τὰ χρέη τὰ συμφωνημένα μὲ τὴν αὐθεντιάν σας καὶ ἡμεῖς νὰ δίδονται τὰ χίλια γρόσια τὸν χρόνο μισθὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ διδασκάλου (Ἑλληνικὸ Σχολειὸ στὸ Κουκούλι λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1750 περίπου), *τὰ δὲ διακόσια νὰ δίδονται τῶν ἰδίων νὰ τὰ μοιράζουν ἀλεύρι εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰ μισὰ καὶ τὰ μισὰ τῶν ἱερέων κατὰ τὴν συμφωνίαν ὁποῦ εἶναι γραμμένη εἰς τὸν κόνδικα* (σὲ κάθε χωριὸ τοῦ Ζαγορίου ἦταν κώδικας, ὅπου γράφονταν ὅλα τὰ ζητήματα τοῦ χωριοῦ. Αὐτὸς ὁ κώδικας τοῦ χωριοῦ ἔχει χαθεῖ) *τοῦ χωριοῦ μας ὅπου διπλοῦν ἴσον ὑπογεγραμμένον ἀπὸ τὴν αὐθεντιάν σας ἔχομεν ἐμεῖς. τὰ δὲ γρόσια ἑξακόσια ὅπου εἶναι τῶν πέντε χιλιάδων γροσ.* (ἀπὸ τὰ παλιὰ χαρτιὰ τοῦ χωριοῦ φαίνεται πὼς ὑπῆρχε καὶ δεύτερο κληροδότημα μὲ 5 χιλ. γρ. ἀπὸ τοὺς Στρουμπαίους) *τὸ διάφορον μένει εἰς ἡμᾶς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σᾶς διορίζομεν πα-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ραχαλώντας σας νὰ δίδετε δτι μᾶς ἀναλογοῦν διὰ τὰ βασιλικά μας δοσίματα (ἔτσι λέγονταν κατὰ γενικὸ τρόπο οἱ φόροι ποὺ πληρώνονταν στὸ Τούρκικο Δημόσιο) *βασιώντας μας πασιρικὸν λογαριασμόν. κύριοι ἀδελφοὶ πατριῶται χωριανοὶ σᾶς παρακαλοῦμε μὲ δάκρυα διὰ τὴν ὑστέρησιν τῆς πατρίδος ἀγαπήσετέ μας ἐμᾶς καὶ τὸ εἰς ἐμᾶς εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς ἐνθυμήσω νὰ στοχασθῆτε δτι τὸ σπίτι μας δὲν ἔκανε εἰς κανένα κακὸν εἰμὴ καλὸν δσον ἠδυνήθη. αὐτὸ μᾶς ἐνθαρρύνει νὰ ἐλπίσωμεν τὴν ὀλήγορην ἀντάμωσίν μας. δὲν μᾶς ἀφίνει ὁ πόθος τῆς πατρίδος νὰ σᾶς βαραίνω περισσότερον μὲ τὰ γραψίματά μου εἰμὴ σᾶς προσκυνοῦμε ἀδελφικώτατα μ' ὅλον τὸ σέβας τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ μένομε εἰς τοὺς ὁρισμούς σας πρόθυμοι ἀδελφοί σας στέφανος στροῦμπος καὶ ἀδελφός μου».*

Στὸ περιθώριο γράφεται:

«τὸν ἐνδοξότατο ἀολάναγα προσκυνῶ».

Φαίνεται πῶς αὐτὸς θὰ ἦταν στοιχειοθέτης στὸ χωριό. Ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸ γράμμα εἶναι γραμμένα:

*«Τῶν ἐνδοξοτάτων κυρίων χωριανῶν κοινοτικῶν εἰς τὸ κονάκι τοῦ Ζαγορίου»**.

Διαβάζοντάς το προσεκτικὰ ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ βγάλει πολλὰ συμπεράσματα, ἰδιαίτερα γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ Κονακοῦλιοῦ. Ὅπως τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γράμμα δὲν ἀποκαλύπτει τοῦτο: δτι οἱ οἰκογένειες τῶν ἀδελφῶν Στρουμπαίων δὲν ξαναγύρισαν ποτὲ ἀπὸ τότε στὸ χωριό μας. Παρ' ὅλον τὸν πόθο καὶ τὴν ἀγάπη ποὺ διατυπώνουν γιὰ τὸν τόπο τους, ἡ Πάτρα ἔγινε πιὰ πατρίδα τους, τὴν ὁποία καὶ εὐεργέτησαν ἀρκετά.

Τὰ δυὸ ἀρσενικὰ παιδιὰ τοῦ Στεφ. Στρούμπου, Δημήτριος καὶ Πέτρος, ἀφοῦ σπούδασαν πρῶτα στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία (Γκίλφορδ), πῆγαν κατόπι στὸ Παρίσι γιὰ ἐπιστημονικὲς σπουδές. Γυρίζοντας ἔγιναν καθηγητὲς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκαν. Ὁ Δημήτριος τῆς Φυσικῆς Πειραματικῆς καὶ ὁ Πέτρος τῆς Νομικῆς. (Γι' αὐτοὺς ἡ Μ.Ζ.Β. ἔχει ἑτοιμο ἕνα διβλιαράκι της, ποὺ μὲ πρώτη εὐκαιρία θὰ ἰδεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας).

Φαίνεται πῶς ὁ Στέφανος εἶχε καὶ ἄλλο παιδί, τὸν Γεώργιο, ποὺ παράμεινε στὴν Πάτρα μὲ ἀσχολία του τὸ ἐμπόριο. Ἔτσι στὴν Πάτρα ἦταν θεῖος καὶ ἀνεψιὸς μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα: Γεώργιος Στρούμπος.

Στὴν Πάτρα οἱ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις τῆς οἰκογένειας Στρούμπου πῆγαν ἀρκετὰ καλά. Ἔγιναν πλούσιοι, δηλ. ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεώργιου Στρούμ-

* Τὸ γράμμα αὐτό, ποὺ στὴν ἀντιγραφή του δὲν χρατήθηκε ἡ ὀρθογραφία του, μοῦ τὸ παραχώρησε ὁ κ. Χαρ. Πετράκης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που, ἀφοῦ τὰ παιδιὰ τοῦ Στέφανου ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα, καθὼς καὶ τὸ παιδὶ τοῦ Στέφανου ὁ Γεώργιος.

Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Στρούμπου καὶ τοὺς ἀπογόνους της ἡ Πάτρα εὐεργετήθηκε μὲ τὴν ἵδρυση τοῦ ὀνομαστοῦ «Ἀχαϊκοῦ Παρθεναγωγείου», ποὺ ἀργότερα ὀνομάστηκε «Στρούμπειο Σχολεῖο».

Η ΣΤΡΟΥΜΠΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Ἡ ἐφημερίδα τῆς Πάτρας «Ὁ Μίνως» στὶς 28 Μάρτη 1859 δημοσίεψε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ τὰ ἑξῆς: «Λύριον τίθεται ὁ θειμέλιος λίθος τοῦ ἐνταῦθα ἀνεγερθησομένου ἰδιοσυντηρήτου Ἀχαϊκοῦ Παρθεναγωγείου ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ μακαρίτου Γ. Στρούμπου καὶ τῇ ἀξιεπαίνῳ μερίμνῃ καὶ συνδρομῇ τῶν πολιτῶν. Ἡ ἔλλειψις τοιούτου καταστήματος καθίστατο λίαν ἐπαισθητὴ ἐν τῇ δευτερευούσῃ πόλει τῆς Ὑπικρατείας καὶ ἐπομένως ὀφείλεται ἔπαινος καὶ εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς ἀναλαβόντας τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης...». Σύμφωνα μὲ τὸ δημοσίευμα, τὸ σχολεῖο θεμελιώθηκε στὰ 1859. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐφημερίδα (10 Ἀπρίλη 1859) πληροφορούμαστε κι ἄλλα γιὰ τὴν ἀνεγειρόμενη σχολή, καθὼς καὶ γιὰ τὸ «πρόγραμμα καὶ τὸν κανονισμὸν περὶ συστάσεως Παρθεναγωγείου ἐν τῇ πόλει τῶν Πατρῶν». Ἀλλὰ ἐνῶ ἄρχισε τότε ἡ ἀνέγερση τοῦ Παρθεναγωγείου ἀπὸ τὸ κληροδότημα Γεωρ. Στρούμπου, (ποὺ ἦταν ἀνεψιὸς τοῦ γέροντα Γεωργ. Στρούμπου, ἀδελφοῦ τοῦ Στέφανου), ἡ ὁλοκλήρωσή του, ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους, ἄργησε πολύ. Αὐτὸ γι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νεται γνωστό άπό τά παρακάτω πού δημοσίευσε ή έφημερίδα «Παλιγγενεσία» στίς 10 Όκτώβρη 1878: «Άπεβίωσεν άρτίως έν Πάτραις έν όλβίοι γήρατι ό Γεώργιος Στρούμπος, είς τών άρχαιοτέρων έμπόρων τής πόλεως. Ό σεβαστός ούτος άνήρ διά τής διαθήκης του, κατά τόν «προλογούμενον» κατέλιπε 30 χιλ. δραχ. πρός συμπλήρωσιν τού ήμιτελούς Παρθεναγωγείου Πατρών, όπερ διά χληροδοτήματος άνεψιού του τινός πρό χρόνων ήρξατο οίκοδομούμενον».

Έτσι μαθαίνουμε πώς ό Γ. Στρούμπος άδερφός τού Στέφανου, πού είχε γεννηθεί στό Κουκούλι, πέθανε στήν Πάτρα στά 1878 καί άφησε 30 χιλ. δραχ. γιά τό Παρθεναγωγείο πού είχε άρχίσει νά τό φτιάνει ό ανεψιός του Γεώργ. Στρούμπος.

Αύτός ό Γεώργιος Στρούμπος, ό ανεψιός τού Γ. Στρούμπου, έπρεπε νά ήταν παιδί τού Στέφανου Στρούμπου καί άδερφός τών καθηγητών Στρουμπαίων Δημητρίου καί Πέτρου. Αύτός φαίνεται δέν μορφώθηκε, άλλ' έπιδόθηκε στό έμπόριο.

Ή όλοκλήρωση τού οίκοδομήματος, πού όνομάστηκε «Στρούμπειον», έγινε τό 1881 καθώς δείχνει ή χρονολογία στήν είσοδό του. Στά 1953 πού ήμουν Γενικός Γραμματέας στή Διοικητική Όμοσπονδία τής Ελλάδας, έμαθα πώς στό «Στρούμπειο» έκπαιδευτήριο στεγάζονταν τό Β' Σχολειό τής Πάτρας.

Στό διβλιαράκι μου μέ άριθ. 1 τής M.Z.B. έγραψα στά 1969 κάτι γιά τίς εύεργεσίες πρός τό Κουκούλι τού Κων. Στρούμπου καί τού παιδιού του Στέφανου. Ό ιστορικός έρευνητής καί συγγραφέας άπό τή Βήσσανη Σπύρος Στούπης μού έγραψε άπό τήν Κέρκυρα, όπου έμενε, στίς 27-5-69 γιά τούς Στρουμπαίους τά έξής: «Γιά τό όνομα Στρούμπος σάς πληροφορώ τά έξής: Στήν Πάτρα ύπάρχει άπό τού έτους 1900 περίπου τό «Στρούμπειον Σχολείον Θηλέων», σχολικόν μέγαρον, συστημιατικόν κόσμημα τών Πατρών γιά τήν έποχή, μέ έκτεταμένον αύλόγυρον, παρεκκλήσι τής Άγ. Αίκατερίνης μέσα, όπου έκκλησιάζονται αί μαθήτριαι κλπ. Είναι γνωστόν στήν Πάτρα, ότι είναι κτίσμα τού Ήπειρώτη Στρούμπου —Κωνσταντίνου, έάν δέν μέ άπατά ή μνήμη— καί μάλιστα Ζαγορίσιου. Πιθανότατα πρόκειται περί αύτού, πού άναφέρεσθε. Γιά όλα αύτά έχω προσωπική άντίληψι. Όπως δέ μέ πληροφορεί ή γυναικαδέλφη μου Έλένη Άγαλλοπούλου έκ Πατρών, όταν φοιτούσε στό «Στρούμπειον» κάθε πρωί τραγουδούσαν ή έψελναν τά κατωτέρω ύπέρ τού Στρούμπου, είδος ύμνου:

« Δώσε στού Στρούμπου τήν ψυχή
» παλάτι σάν αύτό
» όπου παλάτι έχτισε
» νά κατοικούν αί Μούσαι.
» Δέν πεθαίνει όποιος χτίζει
» έκκλησιά γιά τούς άνθρώπους.
» ούτε όποιος άνεγείρει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

» ἱερὸν τέτοιον ναὸν (δηλ. σχολεῖο).
» Αὐτὸς πάντα βασιλεύει
» στοὺς οὐράνιους ἅγιους τόπους
» κι ἔχει σύντροφο καὶ σκέπη
» καὶ πατέρα τὸ Θεό».

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Ἑλένης Ἀγαλλοπούλου)

Καὶ συνέχιζε ὁ ἐπιστολογράφος: «Ἐὰν πρόκειται περὶ συγχωριανοῦ σας ἢ πάντως ἐνδιαφέρεσθε περὶ Στρούμπου καὶ σᾶς χρειάζονται περισσότερα στοιχεῖα, γράψτε ἐλευθέρως ἐκ μέρους μου στὸν κ. Κωνστ. Τριανταφύλλου, δικηγόρο, συγγραφέα, ὁδὸς Βότση 15, Πάτρας καὶ πιστεύω πὼς θὰ σᾶς ἀπαντήσει ἀμέσως. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ ὅ,τι καὶ ἐμεῖς καὶ ἀκάματος. Θὰ ἐρωτήσει, ἂν δὲν ξαίρει καὶ θὰ σᾶς γράψει...».

Πορτραῖτο ΚΩΝ. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ
ἀπὸ τὸ Κουκούλι.
Ἀναρτημένη ἐλαιογραφία στὸ 2ο Δημοτικὸ
Σχολεῖο τῆς Πάτρας, Μαΐζωνος 26.
(«Στρούμπειο»)

Εὐχαρίστησα τὸ μακαρίτη Σπ. Στούπη γιὰ τὶς πολύτιμες πληροφορίες του. Πῆγα αὐτοπρόσωπα στὴν Πάτρα καὶ ὁρίκα τὸν κ. Τριανταφύλλου. Μὲ τὶς ὁδηγίες του ἐπισκέφτηκα τὸ περίφημο «Στρούμπειο διδακτηριακὸ μέγαρο. Τὸ θαύμασα. Τὸ φωτογράφησα, τὸ καμάρωσα κι ἀφοῦ συγκέντρωσα κι ἄλλες πληροφορίες, γιὰ τοὺς χωριανούς μου Στρουμπαίους, γύρισα στὸ χωριό μου πολὺ ἱκανοποιημένος, ἀναγνωρίζοντας, πὼς ὁ μακαρίτης ὁ Σάρρος εἶχε πολὺ μεγάλο δίκιο, ὅταν μοῦ εἶπε, πὼς: τὸ Κουκούλι ἔχει σημαντικὴ ἱστορία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Όταν επισκέφτηκα το «Στρούμπειο» στην Πάτρα, είδα, ότι είχαν στό γραφείο αύτοῦ τοῦ σχολειοῦ τήν εικόνα τοῦ εὐεργέτη σέ ἐλαιογραφία, ἀλλά δέν κατόρθωσα τότε νά τή φωτογραφήσω. Είχε δέ αὐτή κάτω τό ὄνομα τοῦ Κ. Στρούμπου καί ὄχι τοῦ Γ. Στρούμπου. Παραθέτω φωτογραφία τῆς προσωπογραφίας αὐτῆς, πού κατόρθωσα νά τήν ἔχω μέ τήν πολύτιμη συνδρομή τοῦ ἀγαπητοῦ μου χωριανοῦ καί ἐκλεκτοῦ συνάδελφου κ. Σταύρου Ζήγου. Τόν εὐχαριστῶ γι' αὐτό κι ἀπό αὐτή τή θέση.

Ἔμαθα πώς τά τελευταία χρόνια χάλασαν τό παλιό διδακτηριακό συγκρότημα καί στό τεράστιο οἰκόπεδό του ἔχτισαν καινούριο σύγχρονο διδακτήριο. Σ' αὐτό ὅμως δέν παρέλειψαν νά τοποθετήσουν σέ σκαλιστή πλάκα καί τόν τίτλο πού εἶχε τό παλιό: «Στρούμπειον».

Τό παραμελημένο λοιπόν ἀπό μᾶς τούς Κουκουλιῶτες καί καταφρονημένο ἀπό τούς καινούριους Ζαγορίσιους Κουκούλι δικαιωματικά διεκδικεῖ νά κρατήσει τή θέση πού τοῦ ταιριάζει στήν Ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ μας.

Σχετικά μέ τόν Κ. Στρούμπο, τοῦ ὁποίου τό πορτραῖτο σέ ἐλαιογραφία βρίσκεται στό Γραφεῖο τοῦ «Στρούμπειου» σχολειοῦ βρῆκα τά ἑξῆς στοιχεῖα: Στήν ἐφημερίδα τῆς Πάτρας «Λαύρα» μέ ἡμερομηνία 28-1-1879 γράφονται τά ἑξῆς: «Ὑπεβλήθη εἰς τήν Βουλήν πρός ἐπικύρωσιν ἡ περί κατασκευῆς τοῦ λιμένος Πατρῶν σύμβασις τῆς λιμενικῆς ἐπιτροπῆς μετά τοῦ κ. Μακάκ. Εὐχῆς ἔργον εἶναι νά ἐξετάσῃ σπουδαίως ἡ Βουλή τά τῆς συμβάσεως, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν καί τήν γνώμην τῶν ἐνταῦθα ἐμπορευομένων, ἐξ ὧν πολλοί φρονοῦσιν, ὅτι ἡ κατασκευή τοῦ λιμένος συμφέρει νά ἀναβληθῇ ἐπί τινα χρόνον, ὅπως εὑρεθῇ εἰς θέσιν τό λιμενικόν Ταμεῖον νά ἐπαρκέσῃ ἐκ τῶν ἐσόδων του εἰς τήν περάτωσιν τοῦ ἔργου ἄνευ δανείων.

Πρός τοῦτο ἄξιον μελέτης συστήνομεν τό τρίτον ὑπό τοῦ συμπολίτου μας κ. Κων. Στρούμπου ἀρτίως ἐκδοθέν φυλλάδιον ἐπιγραφόμενον: «Τό ζήτημα τοῦ λιμένος» ὅπερ εἰδικῶς ὁ κ. Στροῦμπος ἠμελέτησε».

Ἔγραψα στίς 15 Μάρτη 1982 ἕνα γράμμα πρός τή Δημοτική Βιβλιοθήκη τῆς Πάτρας παρακαλώντας νά μοῦ γνωρίσουν ἄν ὑπάρχουν σ' αὐτή τά φυλλάδια τοῦ Κων. Στρούμπου. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική. Θά συνεχίσω τήν ἔρευνα καί ἐλπίζω νά βρῶ περισσότερα στοιχεῖα γιά τόν Κων. Στρούμπο, πού εἶναι ἀναγκαῖο νά περιληφθοῦν στό βιβλίο γιά τούς Στρουμπαίους καί θά ἔρθω ἐπίσης καί σ' ἐπαφή καί μέ τούς ἀπόγονους τῶν Στρουμπαίων πού βρίσκονται τώρα στήν Ἀθήνα.

Πάντως τό κτίριο τῆς ὁδοῦ Μαιζῶνος 26 στήν Πάτρα μέ τήν ἐπιγραφή «ΣΤΡΟΥΜΠΕΙΟ», ἀντιπροσωπεύει τό γενικό πνεῦμα τῆς «εὐποιΐας», ἀπό τό ὁποῖο διακατέχονταν οἱ πρόγονοί μας Ἠπειρῶτες καί εἰδικώτερα οἱ Ζαγορίσιοι.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΚΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΕΙΡΗΝΕΣ

Στιὲς σι' ἀμμουδερὸ τὸ περιγιάλι
δοκεύουν μὲ τὶς ὧρες οἱ Σειρῆνες,*
μαγιάτικα λουλούδια σ' ἀνθογυάλι,
τοῦ τραγουδιοῦ, τοῦ γητεμοῦ, πυρῆνες.

Στὸ πέλαγος ἀντίκρυ σι' ἀκρογιάλι
ἀργοδιαβαίνουν μελανὲς καρίνες,
δειὸς Δυσσέας λιώνει στὸ πασσάλι,
κωφεύουν λαμνοκόποι στὶς σαγῆνες,

Ἔλξη ὁ πειρασμός, χάρμα στὴ θέα,
τοῦ τρυγητοῦ ἡ γλύκα φευγαλέα
ἀφήνει στὴν ψυχὴ λεκιᾶς ἀχνάρι.

Ὦ ποὺ ἀπὸ τῆς Κίρκης τὴν ἰδέα
κλείνει τ' αὐτιά του σ' ὅλα τὰ χυδαῖα,
δένει στὸν πλάνο πόθο χαλινάρι.

ΜΑΡΑΣΜΟΣ

Τὸ πρωτοβρόχι γορμὸς
στὸ βασίλεμα τῆς πλάσης
κλαίει τὸ χαμό της.
Λέρνεται τὸ μοιρολόι τ' ἀγέρα
στὰ γυμνωμένα στήθια.
Κλείνει ἡ αὐλαία τοῦ δράματος

---

* παραμονεύουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μὲ τὸ πέσιμο τῆς καταχνιᾶς.
Χρυσὲς ροὲς ὁ θάνατος ἤρθε
ἁπλά, φυσικά, ἀκαλέσια,
ὅπως ἔρχονται καὶ φεύγουν
οἱ συμβολισμοὶ τῶν ἐποχῶν,
φιερώνοντας τὸ ταξίδι τῆς ψυχῆς.
Χρυσοθήρας ἀμίμητος τὸ Χινόπωρο
φυλλομέτρησε στὰ πιδέξια χέρια του
μιά, μιὰ τὶς κιτρινισμένες σελίδες
κι ἔκλεισε τὸ βιβλίο τῆς ζωῆς.
Ὁ Χειμώνας ποὺ ἤρθε στὴν ὥρα του,
κρατώντας ὑπὸ μάλης τὸ σάβανο,
νεκροθάφτης παγγήινος,
παράχωσε τὰ χρυσὰ σκέλεθρα
κάτω ἀπ' ὁλόασπρους τάφους.
Τὰ γυμνά, φτωχὰ πλάσματα,
τσακισμένα στὴ θλίψη τ' ἀγέρα,
κοπαδιασιοὺς σιήσανε μάρτυρες
σι' ἀσημάδευτα μνήματα,
τὰ σημαδεμένα κορμιά τους.
Στὶς ἀτάφιες ταφόπλακες
ἄγραφτα χιλιάδες ὀνόματα.
Στῆς ἀνωνυμίας τὸ πλῆθος
μιὰ μονάχα μνημόνευση
νόημα θά 'χε:
«Ἀνθισμένη ἡ γέννα τους
καὶ χρυσό τους τὸ τέλος».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΛΑΙΦΛΗ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ
(1856—1860)*

Θὰ ἔχετε πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν φίλο Gräffe τὸν εὐτυχὴ τερματισμὸ τοῦ μεγάλου μου ταξιδιοῦ καὶ τῆς ἄφιξής μου στὰ Γιάννινα. Καὶ ἡ πρώτη μου ἐρώτηση σὲ σᾶς εἶναι: ἔφτασε στὴ Ζυρίχη τὸ κιβώτιο μὲ τὰ πράγματα ποὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, τὸ Redutkaleh κ.τ.λ.; Μπορεῖτε νὰ φαντασταῖτε ὅτι ἀγωνιῶ γιὰ τὴν τύχη τους ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ τὰ παραδώσω στὸ Schumla σὲ ἕνα συνάδελφό μου, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὰ προωθήσει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ οἱ κύριοι συνάδελφοι στὴν Τουρκία δὲν εἶναι πάντοτε ἄνθρωποι ποὺ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς ἐμπιστεύεται καὶ πολύ. Πρὶν πάω στὴ Σόφια εἶχα ἕνα ἀτύχημα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μοῦ στοιχίσει τὴ ζωή· τὸ ἄλογό μου γκρεμίστηκε, ἐγὼ ὅμως, κατὰ θαυμαστὸ τρόπο, σώθηκα μὲ λίγα ἐλαφρὰ μωλωπίσματα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι μέχρι τὸ Μοναστήρι ἔπρεπε νὰ ἀναπαυθῶ καὶ νὰ ἀφήσω γιὰ λίγο τοὺς περιπάτους μου. Ἡ Ἀλβανία, τουλάχιστον τὸ μέρος ποὺ διασχίζουμε, εἶναι μιὰ ἀπαίσια περιοχὴ μὲ ἀλλεπάλληλες ὀροσειρές, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι σκεπασμένες μὲ πράσινο, ἀλλὰ μοιάζουν σὰν νὰ ἔχει ὀρέξει πέτρες. Οἱ ὀρόμοι εἶναι τόσο φοβερὰ ἄσχημοι, ὥστε θὰ προτιμοῦσε κα-

---

* Σὲ προηγούμενους τόμους τοῦ «Ἠπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου» (τόμ. Γ΄ 1981 καὶ τόμ. Δ΄ 1982) εἶχαν δημοσιευτεῖ οἱ πολὺ ἐνδιαφέρουσες «Ἐντυπώσεις ταξιδιοῦ ἀπὸ τὴν Ἤπειρο κατὰ τὸ ἔτος 1858» καὶ τὸ «Δοκίμιο κλιματολογίας τῆς κοιλάδας τῶν Ἰωαννίνων (1858—1860)», τοῦ γιατροῦ, περιηγητῆ καὶ φυσιοδίφη Δρα Ἀλέξανδρου Σλαίφλη, ἀπὸ τὸ Μπούργκντορφ τῆς Ἑλβετίας. Ἐπειδὴ τὰ δημοσιεύματά του αὐτὰ προξένησαν τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν ἐρευνητῶν καὶ ἀναγνωστῶν, δίνουμε φέτος σὲ μετάφραση γράμματα τοῦ Α. Σλαίφλη ἀπὸ τὰ Γιάννινα, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας του ὡς στρατιωτικοῦ γιατροῦ στὴν ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα, κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, ποὺ ἔχουν δημοσιευτεῖ, τὸ 1978, ἀπὸ τὸν ALBRECHT LEIBUNDGUT στὸ βιβλίο του "Die Reisen des Dr. med Alexander Schläfli von Burgdorf". Τὸ κεφάλαιο στὴν ἔκδοση αὐτὴ ἔχει τὸν τίτλο: «6. Ὡς στρατιωτικὸς γιατρὸς στὰ Γιάννινα (Ἤπειρος)», καὶ ὅπως θὰ διαπιστώσουν οἱ ἀναγνῶστες μας περιέχει πολλὰ ἐνδιαφέροντα ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἤπειρο. Ἡ μετάφραση ἀπὸ τὰ γερμανικὰ ἔγινε ἀπὸ τὸν κ. Νίκο Γ. Προυσσάκη, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστοῦμε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

νένας νὰ πάει μὲ τὰ πόδια καὶ νὰ σύρει ἀπὸ πίσω του τὰ ταλαίπωρα ἄλογα. Καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη τὸ κέρδος δὲν εἶναι ἐπίσης σπουδαῖο. Ἡ Ἀνατολὴ εἶναι πράγματι γιὰ τὸν φυσιοδίφη ἡ πιὸ ἄχαρη περιοχὴ τῆς γῆς ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Λόφοι γυμνοί, χωρὶς δέντρα, ἀντὶ τῶν ὁμορφων δένδρων, ἐδῶ καὶ κεῖ μικροὶ ἀγκαθωτοὶ θάμνοι, μεγάλη ξηρασία. Ἡ ἀπογοήτευση γιὰ τὸν φυσιοδίφη εἶναι πράγματι διπλὰ μεγάλη. Καὶ ὅμως συνηθίζει κανένας σιγὰ - σιγὰ στὴν ξηρὴ αὐτὴ χώρα, ἡ ὁποία στὴν ἀρχὴ τοῦ προξενοῦσε ἀντιπάθεια, μάλιστα ἀρχίζει νὰ τὴν ἀγαπᾶ· τουλάχιστον αὐτὸ σημαίνει τὰ μένα τώρα.

Τὰ Γιάννινα, ὁ τόπος τῆς πολυήμερης παραμονῆς μου, στὴν πόλη τουρκικὴ εἶναι ἀρκετὰ ὁμορφη καὶ εὐχάριστη. Θὰ μποροῦσα νὰ ζοῦσα ἐδῶ εὐτυχισμένα. Μὲ τὸν μισθό μου μπορῶ νὰ ζῶ πολυτελέστατα καὶ νὰ ὁδεύω καὶ κάτι στὴν ἄκρη. Κατοικῶ σ' ἕνα μεγάλο σπίτι μὲ 6 δωμάτια καὶ κῆπο κοντὰ στὴ λίμνη, ποὺ μοῦ στοιχίζει τὸν μήνα 20 φράγκα. Ἔχω 3 ὑπηρέτες, 2 ἄλογα, ζῶ εὐχάριστα καὶ ἐντούτοις ὅλες μου οἱ σκέψεις στρέφονται σ' ἕνα μεγάλο ταξίδι πρὸς τὴν Ἀνατολή, γιὰ τὸ ὁποῖο θυσιάζω ὅλες τὶς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς μου. Ἡ κούραση καὶ ἡ ἐργασία μου δὲν εἶναι δέβαια μεγάλη. Καθημερινά, πρωὶ καὶ ὀράδυ, ἐπισκέπτομαι τὸ Νοσοκομεῖο καὶ ἡ ἐπίσκεψη αὐτὴ τελειώνει σὲ 5 λεπτά. Ὁ στρατὸς στὰ Γιάννινα ἀποτελεῖται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ Ἀλβανούς, Τούρκους τῆς Ρούμελης καὶ Κούρδους, ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς ἀποκλειστικὰ ἀπὸ Ἕλληνες ἢ καλύτερα σλάβους, μερικὲς οἰκογένειες Ἀλβανῶν, Τούρκους καὶ Ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀλβανία ἢ ἀπὸ τὴ Ρούμελη. Ὑπάρχει μιὰ μικρὴ παροικία ἀπὸ 150 περίπου μαύρους, ἄλλους ἐλεύθερους κι ἄλλους σκλάβους, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατάγονται ἀπὸ τὸ Ἄνω Σουδάν.

Μπορεῖτε λοιπὸν νὰ στείλετε γράμματα κατευθεῖαν στὰ Γιάννινα. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη γιὰ νὰ προωθοῦνται στὴν Κέρκυρα νὰ ἀπευθύνονται συσταμένα σὲ κάποιον ἔμπορο στὸ Τριέστι, λ.χ. στὸν κ. H. Escher. Γι' αὐτὸ ἔγραψα στὸν Gräffe νὰ τὰ παρακαλέσει νὰ γράψετε λίγα λόγια στὸν κ. Escher, νὰ λάβει ὁ ἴδιος τὸν κόπο νὰ στέλνει τὰ γράμματα κ.λ.π. σὲ κάποιον ἔμπορο στὴν Κέρκυρα. Ἡ διεύθυνσή μου εἶναι:

A. Schläfli

Γιατρὸς τοῦ 3ου Συντάγματος Πεζικοῦ Ρούμελης — Γιάννινα

Γιάννινα, Σάββατο 30 Ἰανουαρίου 1858

Σᾶς εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ τὴ φιλικὴ καὶ μακροσκελὴ ἐπιστολή σας καὶ γιὰ τὰ ὅσα ἀναφέρετε σχετικὰ μὲ τὴ Ζυρίχη ποὺ μοῦ φέρνουν στὸ νοῦ παλιὲς εὐχάριστες ἀναμνήσεις. Στὸν κ. Escher στὸ Τριέστι ἔστειλα (παράλληλα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μὲ ἕνα κιβώτιο) 10 Ναπολεόνια = 200 φράγκα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα λάβετε τὴν καλοσύνη νὰ δώσετε στὸν κ. Gräffe 158 φράγκα γιὰ τὰ ἔξοδα ποὺ ἔκανε καὶ τὰ ὑπόλοιπα 42 νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴν προμήθεια γεωγραφικῶν ἀνακοινώσεων. Ἦταν πολὺ εὐγενικὸ ἐκ μέρους σας νὰ φροντίσετε γιὰ τὰ ἀναγκαῖα βιβλία κ.τ.λ.

Παρὰ τὴν παρουσιαζόμενη ἀνησυχία στὰ σύνορα τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνας καὶ τὴν ἀποστολὴ στρατευμάτων ἐκεῖ, τὸ σύνταγμά μου θὰ παραμείνει στὰ Γιάννινα.

Ὁ καιρὸς αὐτὸν τὸν χειμώνα εἶναι τελείως διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς περασμένους, γιατὶ ἡ βροχὴ δὲ λέει νὰ σταματήσει. Ἐφέτος ὁ χειμώνας ἦρθε βαρὺς ἀπὸ τὰ τέλη Νοεμβρίου καὶ ἡ θερμοκρασία συνεχῶς βρίσκεται στοὺς 2 ἕως 6 βαθμοὺς C. Γιὰ μιὰ τέτοια θερμοκρασία τὰ σπίτια δὲν εἶναι κατάλληλα ἐδῶ. Σκεφτεῖτε ὅτι στὸ δωμάτιό μου καίει ἡ σόμπα μέρα - νύχτα γιὰ νὰ τὸ θερμάνει καὶ τὸ νερὸ μέσα στὰ μπουκάλια παγώνει. Λίγα βήματα πιὸ πέρα ἀπὸ τὴ σόμπα, ἡ θερμοκρασία εἶναι + 1 ἕως + 1 1) 2 βαθμό. Οἱ εὔκαμπτοι κάτοικοι τοῦ Νότου δὲν κρυώνουν τόσο ὅσο ἐμεῖς ποὺ εἴμαστε συνηθισμένοι ἀπὸ ζεστὰ δωμάτια καὶ ζεστὲς σόμπες. Ἐντούτοις καὶ ἐδῶ μποροῦμε νὰ ζήσουμε γιατὶ ὁ χειμώνας δὲν διαρκεῖ πολύ.

Πιστεύετε ὅτι στὴ φετινὴ γενικὴ συνέλευση τῶν Ἑλβετῶν φυσιοδιφῶν (ποῦ;) ἐγώ, εὑρισκόμενος στὸ ἐξωτερικό, θὰ γίνω δεκτός; Θὰ ἦταν γιὰ τὴν «ἐξόριστη» ταπεινότητά μου σὲ μιὰ σκοτεινὴ γωνιὰ τῆς γῆς ὄχι λίγο κολακευτικὸ νὰ γίνω μέλος τῆς ἐπιστημονικῆς ἑταιρείας. Ἐντούτοις οἱ ὅροι τῆς εἰσδοχῆς μου εἶναι ἄγνωστοι. Συγχωρεῖστε μου ποὺ πῆρα τὸ θάρρος καὶ ζητῶ συγγνώμην γιαυτό, ἀλλὰ εἶμαι μόνος μου καὶ πάνω στὴ γῆ τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχω κανέναν ἄλλον πρὸς τὸν ὁποῖον νὰ στραφῶ. Δυστυχῶς, τὸ τελευταῖο καλοκαίρι πέθανε ὁ Dr. Leoni, ὁ προστάτης μου στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι γιὰ τὶς ἐπιθυμίες μου ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν Ἀνατολὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶμαι διπλὰ προσεκτικὸς καὶ προπαντὸς ἄλλου πρέπει τώρα νὰ σκεφτῶ νὰ αὐξήσω τὸ μικρό μου κεφάλαιο γιὰ νὰ μπορέσω καλύτερα νὰ ἐπισκεφτῶ τὰ ἀξιοθέατα τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ ὅ,τι τὶς τελευταῖες δυὸ φορές. Τὰ μικρὰ κίτρινα πουλιὰ αὐξάνονται ἀργά. Σχετικὰ μὲ τὴν ἰδιωτική μου ἐργασία στὰ Γιάννινα οὔτε συζήτησαμε, γιατὶ ὑπάρχουν περίπου 35 Ἕλληνες γιατροὶ καὶ χειρουργοί. Οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς μου εἶναι πολὺ καλές. Δὲν λείπουν σὲ κάθε ὑπηρεσία καὶ οἱ δυσαρέσκειες.

Γιάννινα, 26 Μαρτίου 1858

Πῶς θὰ μπορέσω νὰ σᾶς εὐχαριστήσω γιὰ τὸ ἀγαπητό σας γράμμα καὶ τὸ ὡραῖο δῶρο τοῦ Νέου Ἔτους! Πράγματι, τὰ μικροπράγματα ποὺ κάποτε -

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάποτε σᾶς στέλλω, μοῦ τὰ ἀνταποδίδετε ποικιλοτρόπως. Χαίρομαι πάρα πολὺ ποὺ τὰ πράγματα ποὺ σᾶς ἔστειλα τελευταῖα ἦταν γιὰ σᾶς ἐνδιαφέροντα. Ἡ ὑποψιονή μὲ τὴν ὁποία Σεῖς κρίνετε τὴν ἐκθεση τοῦ ταξιδιοῦ μου, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ δημοσίευση αὐτῆς, εἶναι γιὰ μένα κολακευτική. Ἀπὸ τὰ 45 ἀντίτυπα θὰ σᾶς παρακαλοῦσα νὰ μοῦ στείλετε περίπου 10. Τὰ ὑπόλοιπα κρατεῖστε σεῖς ἢ δῶστε τα στὸν φίλο μου Gräffe νὰ τὰ μοιράσει στοὺς παλιούς μου συμμαθητές. Μόνο ἕνα πράγμα σᾶς παρακαλῶ. Ἕνα ἀντίτυπο (αὐτὸ ποὺ ἔχει ἕνα ὄνομα γραμμένο μὲ μολύβι) νὰ τὸ στείλετε μὲ τὸ Ταχυδρομεῖο στὴ διεύθυνση κ. Louis Kuenin, Kirchberg bei Burgdorf (Ct. Bern). Εἶναι τὰ πρῶτα ἴχνη ποὺ δίνω στοὺς συγγενεῖς μου. Στὰ Γιάννινα, τὰ περνῶ, δόξα τῷ Θεῷ, θαυμάσια. Ἐκτὸς ποὺ εἶμαι ἀρχίατρος στὸ σύνταγμα, παράλληλα εἶμαι καὶ ἰδιωτικὸς γιατρὸς τοῦ Ρεφὲτ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἐξελέγη Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Καὶ ἂν ἀκόμα λίγα ὀφέλη ἔχω ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση, ἐπειδὴ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ ζῶ μὲ πιὸ μεγάλη πολυτέλεια ἀπ' ὅτι συνήθως, γιὰ τὰ κατοπινὰ σχέδιά μου μοῦ ἀνοίγονται πόρτες. Ὁ πασὰς εἶναι ἕνας ἀρκετά, κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ τρόπο, μορφωμένος κύριος, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ εὐχερῶς τὴν Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ προτιμουμένως κατεῖχε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴ θέση τοῦ προέδρου (Reis) τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, ἡ ὁποία εἶναι ἀμέσως μετὰ τὴ θέση τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ὁ κύριος δὲν εἶναι εὐχαριστημένος μὲ τὴ νέα του θέση καὶ πιθανὸν σὲ 6 μῆνες νὰ ἐπιστρέψει στὴν ὡραία Ἰνσταμπούλ. Σᾶς ἐσκαλείω μιὰ μικρὴ «Διατριβὴ γιὰ τὸ σεισμὸ στὰ Γιάννινα», ἡ ὁποία ἴσως ὁρεῖ μιὰ μικρὴ θεσούλα στὶς ἀνακοινώσεις τῆς Ἑταιρείας φυσιοδιφῶν. Ἀπὸ τὸ Νέο Ἔτος κάνω ταχτικὰ σὲ 4—6 χρονικὲς περιόδους παρατηρήσεις πάνω στὴ θερμοκρασία καὶ στὶς χαιρικὲς συνθῆκες. Μὴ σᾶς ἀπασχολεῖ ἡ σκέψη ὅτι θὰ φύγουμε ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Τὸ τάγμα μας εἶναι στὴν Ἤπειρο πολὺ ἀναγκαῖο. Στὴν Ἐρζεγοβίνη καὶ στὰ σύνορα τοῦ Μαυροβουνίου, οἱ συνθῆκες εἶναι σκοτεινές. Ἐντούτοις μὴ πολυπιστεύετε στὶς ἐκθέσεις τῶν συνεργατῶν στὴν ἐφημερίδα "Allg. Augsburger", ἡ ὁποία σὲ κάθε ἔκδοσή της γράφει τὴν εἴδηση ὅτι ἡ Ἀλβανία εἶναι ἕτοιμη νὰ λάβει μέρος στὴν ἐξέγερση. Συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Ἡ Ἀλβανία ἔγινε ἡσυχότερη ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια. Οἱ μουσουλμάνοι Ἀλβανοὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὸν ἐκτουρκισμό. Δὲν θέλω ὅμως νὰ σᾶς κουράσω μὲ τὴν πολιτική μου φλυαρία.

Γιάννινα, 16 Ἰουλίου 1858

Εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ τὸ ἀγαπητό σας γράμμα τῆς 24 Ἰουνίου. Δὲν μπορεῖτε νὰ φανταστεῖτε τὴ χαρά μου, ὅταν τὸ διάβασα. Εἶδα ὅτι θὰ διαθέσετε τὶς φθινοπωρινές σας διακοπὲς γιὰ ἕνα ταξίδι στὸ Τριέστι καὶ ἀπὸ κεῖ γιὰ λίγες μέρες στὴν Κέρκυρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ ὅτι αὐτὴ τὴ συνάντηση τὴ χαίρομαι σὰν μικρὸ παιδί, δὲν χρειάζεται νὰ σοῦ τὸ πῶ. Μόλις πῆρα τὸ γράμμα σας, ἀμέσως ἔγραψα στὴν Ἀνωτέρα Διοίκηση στὸ Μοναστήρι νὰ μοῦ χορηγηθεῖ ἄδεια 14 ἡμερῶν. Πάντως μέχρι τὴν 1/5 Σεπτεμβρίου θὰ εἶμαι ἀπὸ κάθε ἄποψη ἕτοιμος.

Ἤθελα ἤδη νὰ σᾶς γράψω τὸ τελευταῖο γράμμα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐμποδίστηκα ἀπὸ τὴν ἄφιξη τῶν τούρκων Κοζάκων (Πολωνῶν) καθότι ἡ μιὰ πρόσκληση ἀκολουθοῦσε τὴν ἄλλη. Μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν βρίσκονται πολλοὶ ἐπαναστάτες ἀγωνιστές, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸ 1830 συμμετεῖχαν σὲ κάθε ἀταξία —ἐξάλλου τώρα εἶναι ἥσυχοι σὰν τὰ ποντίκια. Οἱ δρόμοι τους εἶναι ἕνα κράμα ἀπὸ κάθε ἐθνικότητα ἀπὸ τὴ Δύση καὶ τὴν Ἀνατολή.

Ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ αὐτὴ παίρνω τὴν εἴδηση γιὰ τὴν τρομερὴ σφαγὴ τῶν Εὐρωπαίων στὴ Dschidda, τὴν ὁποία πιθανῶς θὰ γνωρίζατε πρὶν ἀπὸ μένα. Πῶς συνέβη τὸ πράγμα δὲν ἔχει ἀκόμα ξεκαθαριστεῖ. Οἱ Τοῦρκοι λίγο ἀναμίχτηκαν σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, γιατὶ δὲν εἶναι πιὰ τόσο φανατικοὶ καὶ φοβοῦνται τὸν Πατισάχ, ὁ ὁποῖος τέτοιες πράξεις τιμωρεῖ αὐστηρά. Ἀρχηγοὶ πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ φανατικοὶ χατζῆδες, οἱ ὁποῖοι κάθε χρόνο μαζεύονται ἀπὸ τὸ Μαρόκο, Τύνιδα, Ἰνδία κ.τ.λ. στὴ Dschidda γιὰ προσκύνημα στὴ Μέκκα καὶ τὴ Μεδίνα ἢ γυρίζουν φανατισμένοι ἀπὸ τὶς ἱερὲς πόλεις. Οἱ ἐφημερίδες, ὅπως π.χ. ἡ "Allg. Augsburger" τὸ εἶχαν ἐπαναλάβει στὶς ἀνταποκρίσεις τους ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ἤδη ἀπὸ ἕνα χρόνο, ὅτι κάτι μυστικὸ πρόκειται νὰ γίνει, δηλαδὴ μιὰ μουσουλμανικὴ συνωμοσία ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Ἂν σ' αὐτὸ ὑπάρχει κάποια ἀλήθεια, δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ. Ὁ μωαμεθανισμὸς τὸν τελευταῖο καιρὸ ταπεινώθηκε σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, τόσο ποὺ μόλις θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ τὸ πιστέψει κανένας.

Θὰ θυμᾶστε ἀκόμα ὅτι τὴν ἡμέρα τοῦ ταξιδιοῦ σας γιὰ τὸ Τριέστι εἶχα παραγγείλει μιὰ ψαρόβαρκα, ἡ ὁποία θὰ μὲ ἔφερνε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὴ Σαγιάδα, ἀπ' ὅπου σχεδίαζα νὰ πάω κατὰ μῆκος τῆς θάλασσας μέχρι τὴν Πάργα καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ πάω στὰ μέρη τῶν Σουλιωτῶν. Τὴν Τετάρτη 22 Σεπτεμβρίου μπῆκα στὸ πλοῖο μὲ πολὺ ὡραῖο καιρὸ καὶ ἀποπλεύσαμε γεμάτοι ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Κέρκυρας. Οἱ θεοὶ ὅμως εἶχαν ἀποφασίσει διαφορετικά. Ἀπειλητικά, μαῦρα καὶ μεγάλα σύννεφα ἀνέβηκαν ἀπὸ τὰ ἀλβανικὰ βουνὰ στὸν ὁρίζοντα, ὁ ἄνεμος ἦταν ἀντίθετος καὶ συνεχῶς δυνάμωνε, ὥστε ὁ καπετάνιος θεώρησε καλὸ νὰ γυρίσει πίσω καὶ νὰ ἀγκυροβολήσει στὸ λιμάνι, κάτω ἀπὸ τὴ βίλλα τοῦ κυβερνήτη. Ὁ καιρὸς ὅμως χειροτέρεψε τὶς ἄλλες μέρες, ἡ θάλασσα τρικύμισε, ὁ ἄνεμος ἔγινε θυελλώδης ὥστε ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες παραμονῆς ἐκεῖ ἀποφάσισα νὰ βγῶ ἔξω καὶ νὰ ἐπιστρέψω στὸ ξενοδοχεῖο Εὐρώπη καὶ νὰ ψάξω νὰ ξαναβρῶ τὸν εὐγενικὸ κ. Gysi, ὁ ὁποῖος νόμιζε ὅτι βρισκόμουν τώρα στὴ Ζυρίχη, ἐνῶ ἤμουν πολὺ κοντά του.

Περίμενα λοιπὸν τὸ ἀτμόπλοιο μὲ τὸ ὁποῖο τὴν Τρίτη 28 Σεπτεμβρίου θὰ πηγαίναμε στὴν Πρέβεζα. Πόσο μετάνοιωσα ποὺ δὲν σᾶς ὁδήγησα σ' αὐτὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὴν Ἠπειρωτικὴ πόλη μὲ τὰ ὡραῖα ἐλαιόδενδρα, τὶς συκιὲς καὶ τὶς πορτοκαλιὲς ποὺ στολίζουν κάθε σπίτι. Τὰ ἐλαιόδενδρα δὲν εἶναι ἐδῶ ὅπως στὴν Κέρκυρα, ἀλλὰ σχηματίζουν παρθένα δάση. Καὶ μόλις μιὰ ὥρα μακρυὰ βρίσκονται τὰ τεράστια ἐρείπια τῆς παλιᾶς Νικόπολης. Μὲ λίγα λόγια ἤμουν ἐνθουσιασμένος. Δυστυχῶς, ἡ πόλη εἶναι πολὺ ἀκάθαρτη, οἱ ἄνθρωποι τραμπούκοι καὶ χυδαῖοι: περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος καὶ σχεδὸν ἐπικρατεῖ πεῖνα μέσα στὴν πόλη. Οἱ 22 ὧρες ἀπόσταση ἀπὸ τὰ Γιάννινα μοῦ πῆραν δυὸ μέρες ἱππασία.

Γιάννινα, 28 Ἀπριλίου 1859

Σᾶς εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ τὸ γράμμα σας τῆς 13 Ἀπριλίου. Πρέπει ἀνοιχτὰ νὰ ὁμολογήσω ὅτι εἶχα πολὺ ἀπογοητευθεῖ γιατὶ εἶχα νὰ πάρω γράμμα σας ἀπὸ τὸν τελευταῖο Σεπτέμβριο καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Gräffe. Ἔτσι τώρα ἐνθαρρύνθηκα πολὺ μὲ τὰ λόγια ποὺ μοῦ γράφετε.

Τὸ πλούσιο ἀποτέλεσμα τῆς συλλογῆς σαλιγκαριῶν στὴν Κέρκυρα καὶ στὴν Κεφαλονιὰ πολὺ μὲ εὐχαρίστησε.

Στὴν Ἠπειρωτικὴ γλῶσσα λέγονται «σιάλαγκος», γενικὴ ἔκφραση, ποὺ σημαίνει σαλιγκάρια. Στὰ ἠπειρωτικὰ παράλια, δὲν πιστεύω νὰ βρίσκονται. Οἱ παρατηρήσεις σας γιὰ τὸν κ. Meyer - Dür εἶναι δυστυχῶς ἀληθινὲς καὶ πολὺ πετυχημένες. Πράγματι εἶναι κρῖμα, γιατὶ αὐτὸς πάντοτε ἔδειχνε μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὴν προσφιλή του ἐπιστήμη. Θὰ μποροῦσα εὐχαρίστως ἀπὸ καιροῦ νὰ συνδεθῶ μαζί του, πίστευα ὅμως ὕστερα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἄκουσα ὅταν βρισκόμουν στὴ Ζυρίχη, ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς περιουσίας του ἀφιερώθηκε ἀποκλειστικὰ στὴν ἐντομολογία. Μὲ τὶς σημερινὲς συνθῆκες θὰ τοῦ δείξω τὴ διαρκῆ συμπαθητική μου καὶ θὰ τὸν χαροποιήσω μὲ ἕνα μου γράμμα ἢ μὲ μιὰ μικρή μου συλλογή.

Ἂν τὰ «Ταξίδια στὴν Μικρὰ Ἀσία» τοῦ κ. φὸν Tschikatschef δὲν εἶναι τόσο ἀκριβὰ καὶ σεῖς εὔκολα καὶ χωρὶς κόπο θὰ μποροῦσατε νὰ τὰ βρεῖτε, θὰ πρόσφερα 100—150 φράγκα. Ἐπιτρέψτε μου νὰ κάνω ἀκόμη μιὰ μικρὴ προμήθεια. Ἂν μποροῦσατε νὰ βρεῖτε ὅλως τυχαίως σὲ ἕνα βιβλιοπωλεῖο τῆς Ζυρίχης ἕνα ἐγχειρίδιο ὀφθαλμολογίας μὲ ἔγχρωμες εἰκονογραφίες, θὰ σᾶς παρακαλοῦσα νὰ μοῦ τὸ ἀγοράσετε καὶ νὰ τὸ στείλετε μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα πράγματα.

Γιάννινα, 18 Μαΐου 1859

Προσπαθῶ τὴ στιγμὴ ποὺ παραδίνω τὸ γράμμα μου στὸν ἐδῶ πρόξενο τῆς Γαλλίας ὁ ὁποῖος θὰ τὸ συμπεριλάβει στὰ ἐπίσημα τηλεγραφήματά του, νὰ σᾶς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γράψω μερικὲς γραμμὲς στὸ δρόμο σας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, Μάλτα καὶ Μασσαλία. Μὲ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου, ἡ ἀλληλογραφία μας γιὰ τὴν Εὐρώπη μέσω Τριέστι δυσχεράνθηκε πάρα πολύ. Ἤδη ἐδῶ καὶ τρεῖς ἑβδομάδες εἴμαστε χωρὶς γράμματα, χωρὶς ἐφημερίδες καὶ ἀρκούμαστε νὰ πληροφορούμαστε γιὰ τὴν πορεία τοῦ πολέμου μόνο ἀπὸ διαδόσεις.

Πρὶν τρεῖς ἑβδομάδες ἔστειλα στὸν κ. Gysi στὴν Κέρκυρα ἕνα γράμμα, 32 Ναπολεόνια = 640 φράγκα καὶ ἕνα μικρὸ πακέτο ποὺ περιεῖχε ἕνα βαρόμετρο καὶ μερικὰ σαλιγκάρια δῶρο στὸν κ. Escher στὸ Τριέστι. Τὰ λάβατε;

Ἀπὸ τὸν κ. James Odier στὴ Γενεύη (οἶκος Lombard καὶ Odier) ἔλαβα ἕνα φιλικὸ γράμμα, μέσα στὸ ὁποῖο μοῦ κάνει συμφέρουσες προτάσεις γιὰ τὰ σκαθάρια. Γνωρίζει ὁ καθηγητὴς Heer τὸν κ. Odier; Δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὁ πλούσιος τραπεζίτης J. Odier, ὁ ὁποῖος τὸν τελευταῖο χρόνο εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ χάσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς περιουσίας του καὶ τώρα καταγίνεται μὲ τὴ σπουδὴ τῆς ἐντομολογίας;

Ἐπὶ τοῦ παρόντος πρέπει νὰ πῶ ἀντίο σὲ ὅλα μου τὰ σχέδια γιὰ 2—3 μῆνες, γιατὶ μὲ τὴν ἀναβολὴ τῶν ἀτμοπλοϊκῶν συγκοινωνιῶν ἡ ἐπαφή μας μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη ἔγινε ἐξαιρετικὰ δυσχερής, ἀνασφαλὴς καὶ ἕως ὅτου κάπως τακτοποιηθεῖ θὰ περάσουν 2—3 ἑβδομάδες. Εἶναι ἀλήθεια τρομερό.

Γιάννινα, 12 Νοεμόρίου 1859

Εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ τὸ γράμμα σας τῆς 15 Ὀκτωβρίου καὶ γιὰ τὴν προμήθεια τῶν τόσο ὡραίων ὀργάνων, ποὺ ἔλαβα τελικὰ πρὶν 14 μέρες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μέσω Κέρκυρας. Δὲν μπορεῖτε νὰ φανταστεῖτε πόση χαρὰ μοῦ προξενήσατε μ' αὐτὰ τὰ πράγματα, τόσο μὲ τὰ βιβλία ὅσο καὶ μὲ τὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιῶ μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια. Δὲν χρειάζεται νὰ σᾶς ἀναφέρω πόση ἀπόλαυση μοῦ προξενεῖ τὸ διάβασμα τοῦ συγγράμματός σας «Μιὰ ἐκδρομὴ στὴν Κέρκυρα».

Στὰ μέσα Ὀκτωβρίου εἴχαμε ἐδῶ στὰ Γιάννινα μιὰ ὀδυνηρὴ συνέπεια τῆς στρατιωτικῆς συνομωσίας στὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ στρατῶνες μας, ἕνα μεγάλο θαυμάσιο κτίριο, ποὺ χωροῦσε 3.000 ἄνδρες, κάηκε ὁλόκληρο τὴν Κυριακὴ 16 Ὀκτωβρίου τὸ ὀράδυ στὶς 1 1)2 ἡ ὥρα. Τὸ ὅτι ἦταν ἕνας θαυμάσια προσχεδιασμένος καὶ ἐκτελεσμένος ἐμπρησμός, γι' αὐτὸ δὲν ἔχω καμιὰ ἀμφιβολία. Ὅλα εἶχαν τόσο καλὰ προετοιμαστεῖ, ὥστε παρὰ τὴ νύχτα καὶ τὴν ταχύτητα τῆς φωτιᾶς κανένας δὲν ἔπαθε τίποτα. Ἐγὼ ὅμως καθόλου δὲν κινδύνευσα, ἂν καὶ τὸ σπίτι μου ὁρισκόταν κοντὰ στοὺς στρατῶνες καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸ ἦταν 100 τόνοι μπαρούτι. Δὲν ἀπορεῖτε γι' αὐτό; Στὴ θέα τῆς τρομερῆς αὐτῆς φωτιᾶς, πίστευα ὅτι σὲ κάθε στιγμὴ θὰ γινόταν μιὰ τρομερὴ καταστροφή. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωή μου ὁρισκόμουνα σὲ τόσο μεγάλο κίνδυνο. Ἡ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ταν μιὰ τρομερὴ νύχτα. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλης μάζεψε τὰ πιὸ πολύτιμα ὑπάρχοντά του καὶ κατέφυγε στὰ γύρω βουνά. Γι' αὐτοὺς ὁ τρόμος ἦταν ἀκόμα μεγαλύτερος γιατὶ τὴν ἴδια Κυριακὴ ἕνα τάγμα τῶν Redifs —ὅλοι Ἀλβανοί— εἶχε ἀπολυθεῖ καὶ ἐκτραπεῖ σὲ ἄγρια λεηλασία καὶ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς δὲν βοήθησε στὴν κατάσβεση τῆς φωτιᾶς. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀξιωματικῶν μας εἶναι ἀξιοκατάκριτη. Κανένας δὲν ἔλαβε τὸν κόπο νὰ σώσει τὸ ἐλάχιστο. Τὴν πατριωτικὴ συνωμοσία τὴν ἔδλεπα ἀπὸ ἀρκετοὺς μῆνες νὰ αὐξάνει καὶ ἀπορροῦσα πού δὲν ἔδινε ἀφορμὴ σὲ αἱματοχυσία. Θάνατος στοὺς Τούρκους ὑπουργούς, γενικὰ σ' ὅλη τὴν κυβέρνηση πού ὁδηγοῦν τὴν οἰκονομία τοῦ κράτους στὴν καταστροφή, ἀπὸ πολλοὺς μῆνες ἀκουγόταν νὰ λέγεται. Καὶ τὸ ἀναπόφευκτο δὲν μπόρεσε νὰ ἀποφευχθεῖ παρ' ὅλους τοὺς νόμους καὶ τὶς διατάξεις. Τὸ τουρκικὸ κράτος ἔπεσε καὶ σὲ μωαμεθανικὴ μοιρολατρεία μποροῦμε νὰ ποῦμε: ἔγινε ὅ,τι ἦταν γραμμένο.

Γιάννινα, 17 Φεβρουαρίου 1860

Ἂν σᾶς ξαναγράφω αὐτὸ τὸ γράμμα καίτοι δὲν πῆρα ἀπάντηση ἀπὸ τὰ τέλη Ἰανουαρίου καὶ ἂν σᾶς στέλλω ἕνα τηλεγράφημα, ὅλα αὐτὰ ἔχουν μιὰ σπουδαία αἰτία. Πρὶν δυὸ μέρες ὑπέβαλα τὴν παραίτησή μου, τόλμησα λοιπὸν τὸ ἀποφασιστικὸ αὐτὸ βῆμα καὶ πιστεύω τέλος Μαρτίου ἢ ἀρχὰς Ἀπριλίου νὰ ἐγκαταλείψω τὰ Γιάννινα. Ἀσφαλῶς προσπάθησα καὶ κατάφερα νὰ ἔχω τὴν ἰδιαίτερη τύχη ἢ ἀτυχία νὰ ἀγαπηθῶ ἀπὸ τὸν πιὸ ἁπλὸ στρατιώτη τοῦ τάγματος μέχρι τὸν πασά. Αἰσθάνομαι πολὺ ὑποχρεωμένος σ' ὅλους τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς εὐχαριστῶ γιὰ τὴ μεταχείρισή τους καὶ τὴν ἀγάπη τους πού ἀπὸ τὴν ἀρχή μοῦ ἔδειξαν μέχρι σήμερα. Ὅ,τι μὲ ἀνάγκασε ὅμως νὰ κάνω αὐτὸ τὸ βῆμα, ἦταν κυρίως τὸ σκοτείνιασμα τοῦ πολιτικοῦ ὁρίζοντα τῆς Εὐρώπης. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση δὲν εἶναι τόσο ἀνόητη γιὰ νὰ μὴ δεῖ ὅτι θὰ ἐπωμισθεῖ ἐπάνω της τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Γι' αὐτὸ σύντομα θὰ καλέσει τοὺς Redifs (Ἐθνοφρουρὰ) νὰ εἶναι σὲ κάθε περίπτωση ἕτοιμοι. Κύριε καθηγητά, ἐδῶ καὶ 3 χρόνια σᾶς εἶχα ἐκθέσει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατά, ἐντούτοις τώρα ἐρρίφθη ὁ κύβος καὶ στοὺς γενναίους ἀνήκει ὁ κόσμος! Ἡ πολιτικὴ κατάσταση στὴ Νότια Εὐρώπη φαίνεται μέρα μὲ τὴν ἡμέρα νὰ γίνεται πιὸ ἀπειλητικὴ καὶ ὁ δρόμος πρὸς τὸ Τριέστι θὰ μποροῦσε νὰ κλείσει. Στὴν περίπτωση πού θὰ γινόταν τὸ δεύτερο, θὰ ἤθελα πολὺ νὰ σᾶς ἰδῶ.

Στὴν Κωνσταντινούπολη ἐλπίζω νὰ φθάσω στὰ τέλη τοῦ Ἀπριλίου, ἂν θέλει ὁ Θεός, καὶ ἐκεῖ θὰ κάνω τὰ ἀναγκαῖα βήματα γιὰ τὸ μέλλον. Ὡς τότε θὰ κατασταλεῖ ἡ ἐπανάσταση, ἡ ὁποία ξέσπασε ὅπως ἀναφέρουν σήμερα οἱ εἰδήσεις. Μπορῶ νὰ σᾶς ὁμολογήσω ὅτι καθόλου δὲν μὲ φοβίζει, ὅ,τι καὶ ἂν γίνει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι ἕνα παράξενο μίγμα στὸ ὁποῖο θάρρος καὶ δειλία συνεχῶς ἐναλλάσσονται.

Γιάννινα, 21 Μαρτίου 1860

Βλέπετε ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία ὅτι τὰ τείχη τῆς πόλεως τῶν Γιαννίνων μὲ φιλοξενοῦν. Μέχρι αὐτὴ τὴν ὥρα δὲν μοῦ ἦρθε ἀκόμα ἡ παραίτηση. Σύμφωνα μὲ τὴν παροιμία «τρώγοντας ἔρχεται ἡ ὄρεξη», συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὰ σχέδιά μου καὶ τὸν ἐπιστημονικό μου ἐρασιτεχνισμό. Δὲν πάτησα ἀκόμα ἔξω ἀπὸ τὴν Ἤπειρο καὶ οἱ σκέψεις μου πετοῦν ἤδη ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ στὴν Ἀραβία καὶ ἀπὸ τὴν Ἀραβία στὴν Ἀνατολικὴ Ἀφρική. Ἀπὸ πολὺν καιρὸ μέσα μου σχεδιάζω νὰ διασχίσω μετὰ ἀπὸ παραμονὴ 2—3 χρόνων τὴ Νότια Ἀνατολὴ καὶ μετὰ τὴν ἱκανοποιητικὴ ἐκμάθηση τῆς ἀραβικῆς γλώσσας νὰ πάω ἀπὸ τὴ Βαγδάτη μὲ μιὰ ὁμάδα προσκυνητῶν μέχρι τὴ Μέκκα καὶ τὴ Μεδίνα.

Ἂν μοῦ παρουσιαστεῖ ἡ εὐκαιρία στὴν Ἀνατολή, θὰ δωρίσω στὸ φυσιοδιφικὸ σπουδαστήριο τῆς Ζυρίχης μιὰ μικρὴ συλλογὴ ἀπὸ πουλιὰ καὶ σπονδυλωτὰ ζῶα ποὺ βρίσκονται ἰδιαίτερα στὴ Μικρὰ Ἀσία. Καὶ μὲ τὴ βοτανικὴ θὰ ἀσχοληθῶ περισσότερο, μόνο πρέπει ὁ κ. Boisier στὴ Γενεύη νὰ ἀγοράσει πολλὰ ποὺ δὲν εἶναι καινούρια καὶ ἴσως ἀνήκουν σὲ πολὺ γνωστὰ εἴδη, γιατὶ ἐγὼ δὲν εἶμαι βοτανολόγος.

Τὸ ἡμερολόγιό μου πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ εἶναι πλουσιότερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο. Τὰ γράμματα πηγαίνουν πολὺ δύσκολα ἀπὸ τὴν Αὐστρία, ὥστε τὰ τελευταῖα 2 γράμματα ποὺ ἔλαβα ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς μου χρειάστηκαν πέντε ὁλόκληρες ἑβδομάδες. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο σᾶς ταχυδρομῶ αὐτὰ ξανὰ χωρὶς γραμματόσημα.

Μετάφραση ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ
ΝΙΚΟΣ Γ. ΠΡΟΥΣΣΑΕΥΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδες
Ἑορτολόγιο	5— 7
Κώστα Φρόντζου: Πρόλογος	α′ — δ′
Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Αἱ πηγαὶ στίχων τινῶν τοῦ Γιάννη Βιλλαρᾶ	9— 15
Χρυσάνθης Ζιτσαίας, Δημήτριος Νικολίδης (ποίημα)	16
Παλιὰ Γιάννινα: Τὸ ἀρχοντικὸ Σταμάτη στὴν ὁδὸ Σούτσου (φωτογραφία)	17
Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου, Ἕνας Γιαννιώτης Νεοιάρτυρας	19— 29
Νίκου Α. Τέντα, Ἐλπίδα (ποίημα)	30
Φρίξου Τζιόβα, Τὰ περιστέρια (διήγημα)	31— 33
Γιώργου Μ. Οἰκονόμου, Ἀχερουσία λίμνη	34
Παλιὰ Γιάννινα: Δρόμος στὸ Φρούριο (φωτογραφία)	35
Γεωργίου Α. Σιορόκα, Ἕνα ἄγνωστο Τουρκοβενετικὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν Κυθήρων μὲ τὰ καδηλίκια Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας (1732/3)	37— 51
Ἀνθούλας Α. Ζόλδερ, Δωδώνη (ποίημα)	52
Παλιὰ Γιάννινα: Ὁδὸς Σεραφεὶμ Φαναρίου (Καλούτσιανη) (φωτογραφία)	53
Ἰωάννου Ν. Νικολαΐδου, Ὁ Γιῶργος Κοτζιούλας μέσα ἀπὸ τὰ γράμματά του	55— 83
Γιώτας Παρθενίου, Ἀγνώστου διαμονῆς (ποίημα)	84
Παλιὰ Γιάννινα: Ἡ ἐξώπορτα τοῦ ἀρχοντικοῦ Μίσιου (φωτογραφία)	85
Charles Baudelaire, Τὸ καπάκι, Ὦ πόνε μου φρονίμεψε (ποιήματα), Ἀπόδοση Ἀρσένη Γεροντικοῦ	87— 88
Lafontaine, Ὁ ἐφημέριος καὶ ὁ νεκρός του (ποίημα). Ἀπόδοση Ἀρσένη Γεροντικοῦ	88— 89
Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Σελίδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονος	90—110
Παλιὰ Γιάννινα: Δρόμος στὸ Φρούριο (φωτογραφία)	111
Βασίλη Μάκη: Ὁ Κῶτσιο Ντέρας (διήγημα)	113—124
Παλιὰ Γιάννινα: Τὰ σπίτια Ἰωαννίδη καὶ Κίγκου (φωτογραφίες)	125
Μωυσέως (μοναχοῦ), Ἠπειρῶτες Σιμωνοπετρίτες	127—133
Νίκης Ζούκη, Μικρή μου πόλη (ποίημα)	134

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	Σελίδες
Φ. Μ. Πέτσα, Παπάδες καὶ δάσκαλοι στὸ Δυτικὸ Ζαγόρι. (Ἀπὸ τὰ κολυβογράμματα ὡς τὴν καθαρεύουσα)	135—151
Ἄννας Λερέκα, Ἡ Σαόβουλα (παιχνίδι). Νεκρώσιμα εὐλογητάρια γιὰ τὴν Κύπρο. Τροπάρια τῆς Κύπρου (ποιήματα)	152—154
Παλιὰ Γιάννινα: Σπίτι Μίσιου καὶ σπίτι στὸ Φρούριο (φωτογραφίες)	155
Γιάννη Καραβίδα, Ἡ λήνη τῶν Γιαννίνων στὴν Ἠπειρωτικὴ ποίηση	156—168
Παλιὰ Γιάννινα: Δρόμος στὸ Φρούριο (φωτογραφία)	169
Ἀρχ. Φιλαρέτου Ἀπ. Βιτάλη, Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης καὶ Θεοφάνειος Σχολὴ Πρεσέζης	171—181
Ἀρχ. Ἱεροθέου Σ. Βλάχου, Θανατοζωή. Ἁπλὴ ἔκφραση	182—184
Παλιὰ Γιάννινα: Σπίτι στὸ Φρούριο (φωτογραφία)	185
Μιχάλη Ἀράπογλου, Ἀναπτυξιακὸς σχεδιασμὸς καὶ Ζαγόρι	187—193
Χρήστου Β. Χειμώνα, Ἤπειρος (ποίημα)	194
Βίκυς Ζαγκαβιέρου, Ἀντίστροφη μέτρηση (διήγημα)	195—198
Παλιὰ Γιάννινα: Φοῦρνος Καλούτσιανης. Ἡ ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἀθ. Τσακάλωφ (φωτογραφίες)	199
Στεφ. Μπέτη, Γραμμενίτικα	201—246
Γιάννινα: Καλούτσιανη (φωτογραφία)	247
Βασίλη Χαρίση, Ὁ ρόλος τοῦ χαγιατιοῦ στὴ λαϊκὴ παραδοσιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἠπείρου	249—275
Κώστα Π. Βλάχου, Εἰς διάβασιν χρόνου. Ὥρα 2.30΄ (ποιήματα)	276
Θανάση Παλιούρα, Ἡ ἀληθινὴ προσωπογραφία τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ	277—293
Τριανταφύλλου Δ. Παπαζήση, Δυὸ μοναστήρια τοῦ Σαραντάπορου	295—299
Εὐθ. Κίτση, Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ἠπείρου	300—304
Λεάνδρου Βρανούση, Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης στὴ Ρωσσία	305—362
Διαλεχτῆς Ζευγώλη — Γλέζου, Στὸν Γιῶργο Κοτζιούλα (ποίημα)	363—364
Γιάννινα: Στὴν ὁδὸ Λεωφόρου (φωτογραφία)	365
Κώστα Ν. Νικολαΐδη, Τῆς γῆς καὶ τοῦ νεροῦ (ποίημα)	367—368
Ράντοσλαβ Κάπτσης, Ἑλληνικὰ θέματα στὸ ἔργο τοῦ Φρὰ Ἀντρέα Μπόσνης (1704—1761)	369—380
Σπύρου Γ. Μουσελίμη, Χειμωνιάτικη νύχτα στὴ στάνη (ποίημα)	381—382
Μάνθου Κ. Οἰκονόμου, Ἠπειρωτικὸ συναξάρι	383—399
Κώστα Π. Λαζαρίδη, Τὸ Στρούμπειο σχολεῖο στὴν Πάτρα	400—406
Μενέλαου Κικόπουλου, Σειρῆνες. Μαρασμός (ποιήματα)	407—408
Ἀλέξανδρου Σλαίφλη, Γράμματα ἀπὸ τὰ Γιάννινα (1856—1860) (μετάφραση Νίκου Προυσσαέα)	409—417

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

1) *Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἡ λογιοσύνη τῶν Ἠπειρωτῶν (λόγος ἐπιμνημόσυνος στὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ), Ἰωάννινα 1960.

2) *Μιχ. Περάνθη*, Κρυστάλλης, Ἰωάννινα 1960.

3) *Νικολάου Β. Τωμαδάκη*, Οἱ λόγιοι τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1960.

4) *Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ*, Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰσαγωγὴ - ἐπιμέλεια Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἰωάννινα 1960.

5) *Μιχαὴλ Ν. Μπάη*, Σπήλαιο Περάματος - Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1961.

6) *Δημ. Εὐαγγελίδη*, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα, Ἰωάννινα 1962.

7) *Ἔρας Λ. Βρανούση*, «Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων», σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, Ἰωάννινα 1962.

8) *Λ. Ι. Βρανούση*, Χρονικὰ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου, ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, Ἰωάννινα 1962.

9) *Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου*, Ζαλοκώστας, ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ποιητής, Ἰωάννινα 1962.

10) *Χρ. Χρηστοβασίλη*, Ἠπειρωτικὰ Παραμύθια, Ἰωάννινα 1963.

11) *Νίνου Κονόμου*, Ἠπειρῶτες στὴ Ζάκυνθο, Ἰωάννινα 1963.

12) *Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα*, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου, ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ μὲ τοπογραφικὰ σχεδιαγραφήματα καὶ γεωγραφικοὺς χάρτες τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις *Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση*, Ἰωάννινα 1964.

13) *Εὐαγγέλου Ἀθ. Μπόγκα*, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου (Βορείου, Κεντρικῆς καὶ Νοτίου), Τόμος Α΄, Ἰωάννινα 1964.

14) *Τοῦ ἰδίου*, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Τόμος Β΄, Ἰωάννινα 1966.

15) *Δημ. Στ. Σαλαμάγκα*, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, Ἱστορικο - λαογραφικὰ σημειώματα, Ἰωάννινα 1965.

16) Giuseppe Schirò, Τὸ χρονικὸ τῶν Τόκκων, Τὰ Ἰωάννινα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, Ἰωάννινα 1965.

17) *Ἰωάννου Λαμπρίδου*, Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα καὶ ἄλλα δημοσιεύματα, (Ζαγοριακὰ - 1870, Διάφοροι λόγοι κ.τ.λ.), Τόμος Α΄, Ἰωάννινα 1971.

18) *Τοῦ ἰδίου*, Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα, Περιγραφὴ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων — Ὁ Τεπελενλῆς Ἀλῆ πασᾶς — Κουρεντιακὰ καὶ Τσαρκοβιστιακὰ — Μαλακασιακὰ Α΄ (Περιγραφὴ τῶν Κατσανοχωρίων) — Μαλακασιακὰ Β΄

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Μέτσοβον καὶ Συράκον — Ἱερὰ ἐν Ἠπείρῳ σκηνώματα — Πογωνιακὰ — Ζαγοριακά, μέρος Α' καὶ Β' — Σουλιώτικα, τεύχη 1—10), Τόμος Β', Ἰωάννινα 1971.

19) *Γεωργίου Γαζῆ*, Λεξικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἄλλα ἔργα, Ἱστορικαὶ σημειώσεις εἰς τὸ λεξικὸν Ν. Παπαδέλη, Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Λ. Βρανούση, Ἰωάννινα 1971.

20) *Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρη*, Μάρκος Μπότσαρης, ὁ ἀετὸς τοῦ Σουλίου, Ἰωάννινα 1973.

21) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, (Προλεγόμενα — Σχόλια), Τὸ ἀρχεῖο Ἰωάννου Λάππα καὶ Ἀντιγόνης Τζαβέλλα (1912—1913) καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1975.

22) G. Chantepleure. Τὰ Ἰωάννινα πολιορκημένα, μετάφραση Γ. Τσοκοπούλου, Ἰωάννινα 1975.

23) Ἀθηναγόρας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, Ἠπειρώτης, ἐπιμέλεια *Ἰωάννου Ε. Ἀναστασίου*, Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἰωάννινα 1976.

24) *Δημητρίου Φ. Καραϊσκάκη*, Γῶγος Κ. Μπακόλας, ὁ ἀδάμαστος ὁπλαρχηγὸς τοῦ '21, Ἰωάννινα 1978.

25) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Α', Ἰωάννινα 1979.

26) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Β', Ἰωάννινα 1980.

27) *Ἀχμὲτ Μουφίτ*, Ἀλῆ πασᾶς ὁ Τεπελενλῆς (1744—1822). Μετάφραση Α. Ἰορδάνογλου. Προλεγόμενα — σημειώσεις Κώστα *Π. Βλάχου*, Ἰωάννινα 1980.

28) *Γεωργ. Μ. Σαρηγιάννη*, Ἡ δημιουργία, ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ συγκρότηση τῆς Σουλιώτικης Ὁμοσπονδίας στὸν 16ο—18ο αἰ., Ἰωάννινα 1981.

29) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Γ', Ἰωάννινα 1981.

30) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Δ', Ἰωάννινα 1982.

31) *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Ε', Ἰωάννινα 1983.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΟΝΙΟΥ ΚΑΙ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΙΜΙΑΧ)

1) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ Ἀλβανικὴ κίνηση στὶς Μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, Ἰωάννινα 1978.

2) *Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα*, Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων, Ἰωάννινα 1978.

3) *Ἰωάννου Α. Βάρτσου*, Δυτικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν πέμπτον αἰώνα, Ἰωάννινα 1978.

4) *Ἀλκιβιάδη Γ. Χαραλαμπίδη*, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Ἑφτανησιώτικης Ζωγραφικῆς τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα, Ἰωάννινα 1978.

5) *Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου*, Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας (ἀρχὲς 18ου αἰ. — 1912), Ἰωάννινα 1979.

6) *Θεοπίστης Λίβα — Ξανθάκη*, Οἱ τοιχογραφίες τῆς Μονῆς Ντίλιου, Ἰωάννινα 1980.

7) *Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα*, Ἔγγραφα περὶ τῆς πραξικοπηματικῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας (1929), Ἰωάννινα 1981.

8) *Γεωργίου Α. Σιορόκα*, Τὸ Γαλλικὸ Προξενεῖο τῆς Ἄρτας (1702—1789), Ἰωάννινα 1981.

